COMMENTARIA CAESARIS PRIVS A IOCVN-
do impressioni data: posterius a nobis diligentissime reuisa: & cũ exẽ
plaribus eiusdem collata: restitutis omnibus locis: quæ per
incuriã ab iis q ea impressere: uel relicta uel errata
fuerũt: sic ut ne quidẽ unũ iota earũ castiga
tionũ desit in nr̃is. Et ut par fuerat: in
fine totius opis: repositis & ẽt in
meliorẽ formã redactis figu-
ris Galliæ: & põtis: & alio
rum locorum: & p̃ter
hæc addita est etiã
Hispaniæ de-
scriptio.

In his autem Cõmentariis continentur.

De bello Gallico.	Libri	VIII.
De bello ciuili Pompeiano.	Libri	IIII.
De bello Alexandrino.	Liber	I.
De bello Africano.	Liber	I.
De bello Hispaniensi.	Liber	I.

Nomina locorum urbiumq; & populorũ Galliæ: ut olim diceban-
tur latine: & nunc dicantur Gallice: secũdum ordinẽ alphabeti.

Pictura totius Galliæ: in qua ea loca designãtur: in quibus aliquid
insigne fecit Cæsar. ut fuerunt pontis constructio: & obsidiones
Auarici: Alexiæ: Vxelloduni: & massiliæ. Quorum figuræ sub-
secuntur: cũ machinarum declaratione: quantum scriptura con
sequi potuit. Item his quoq; est addita Hispaniæ descriptio.

I Diligentius quis cõsideret Iuliane illustrissime quot is: qui corrupta antiquorum scripta ut emẽdata in manus hominum exeant curat: labores exhauriat: quam uero nullius: uel perexiguæ admodum apud plurimos laudis particeps fiat admiretur ꝓfecto: cur sibi quisquam id oneris assumat: quo in perferendo: cum maxime enitẽdũ sit: minimam tamen mercedem consequatur. Quod enim in alieno elaborat: neque suum aliquod ipse edit: id apud multos eiusmodi est: ut omnem: quem ꝓ laboribus meretur laudis fructum: intercipiat. Qui mihi quidem: si qui sunt: iniqui esse uidentur rerum æstimatores. Nihilo enĩ magis æquum eos sentire existimo: quam si quis ei: qui derelictum cuiuspiam: ac sentibus occupatum agrum suo labore expurgarit: colueritq;: nullam tamẽ inde enatarum frugum partem deberi arbitretur. elaborat certe is in alieno solo: laborum tamen est quoddam iure præmium constitutum. Ac mihi quidem longe uf secus: atq; eum qui munus hoc recte exequatur: seu rei ipsius difficultatem spectes: seu quam inde litterarũ studiosi utilitatem consequantur: consideres: in primis laudandum censeo. Atq; (ut uere dicam quod sentio) non multo fortasse minus opus hoc existimo: quã si ex te aliquid cõponas acrioris illud ĩgenii exactioris hoc iudicii: latiore ibi campo euagari licet: angustissimis hic finibus coercemur: ibi: cum ingenii habenas effuderis: ferri quocunq; uolueris potes: hic ingenio ita moderandum est: ut cum maxime eo opus sit: circumscriptis tamen quibusdam terminis continendum sit. Non unum quodlibet solum perlegendum: sed plurima conferenda exemplaria. Ex uaria lectione: non quæ tibi maxime placeat eligenda: sed quæ cæteris authoris ipsius scriptis magis accommodata esse uideatur: ita ut illius tibi prope animus induendus sit. At uero ita parce: ubi quippiam corruptum sit: ex se aliquid addendum: ut nisi certissimis indiciis ducaris: quæ quandoq; tamen occurrunt: corrupta potius lectio relinquẽda sit. Quæ omnia q̃ti laboris: quantæ industriæ sint: quilibet: qui id experiatur facillime iudicabit. Vtilitatem uero si consideres: multo hinc profecto maior reperietur. atque hoc tamen ita uelim accipi uti a me dicitur. Neque enim tam ignarus rerum sum: uti quemlibet librum emendare (cum multi præsertim sint: quos corruptos esse expediat) utilius putem: quam si possis tuum aliquid scribere: neq; si talia quædam: qualia ea sunt quæ emendes: componere possis: hoc potius agendum. Sed hoc dico: cum permulta antiquorum sint scripta: quibus ne sperandum quidem nobis sit: ut æquales esse possimus: cũq; omnis nostra latinæ locutionis peritia inde emanet: eaq; corruptissima circunferantur: qui in eo uires intendit suas: ut emẽdatiora legantur: non solum id agit: ut ipsa: & intelligi melius: & libentius legi: sed id etiam nõ minus: ut rectius quoq; si quis quid scribere uoluerit: id agi possit: ac tãquam qui turbidum aliquem cœno fontem: unde multi in omnes partes riui deducantur perpurgat: non id solum facit: ut fons ipse nitidior sit: sed & ut riuuli quoq; ipsi: qui lutulenti prius ac sordidi fluebãt: puriore unda accepta: & aspectu gratiores: & potu suauiores fiant. Sic is: qui corrupta antiquorum scripta corrigit: quasi fontem ipsum perpurgat: nec id facit modo: sed ut ea etiam: quæ a nobis edita: ab fonte illo: quasi quidam riuuli deriuãtur: elegantiora esse possint. Non iniuria igitur cum id omne hinc fit: hoc illi a nobis anteferri munus uidetur. Sed: ne ego: dum id laudo: in quo ætatis plurimum consumpsi: me ipsum laudare uidear: de hoc satis: ac nimis fortasse multa. Nam ut laudem nullam mereatur: eo fortasse magnificentius cuiq̃ uideri possit. Cum .n. tam multi propositi labores sint: nulla laudis præmia: maximam tantum utilitatẽ studiosi hinc omnes adipiscantur: magni cuiusdam animi censendum est: tot nullo ꝓposito præmio labores subire: ac propriam laudem cõi omnium utilitati condonare. Sed ut ad te: me tandem conuertã Iuliane Illustrissime. C. Iulii Cæsaris cõmentaria cura nostra emendata in manus eruditorum sub tuo noĩe exeunt. quæ q̃to reliquis: quæ hactenus impressa circũferuntur castigatiora sint: cuicunq; ea cõferre libuerit: cognitu erit facillimum. Ego quidem in eo multum elaboraui: conquisiui multa tota Gallia exemplaria: qua in prouincia: quod multa eo semper ex Italia translata sunt: atq; ea minus prædæ exposita: ac bellis fuerunt: multo incorruptiora uolumina cuiusq; generis reperiuntur: contuli omnia: diligẽter excussi: neq; meo tantum iudicio cõtentus fui: sed cum multa undiq; collegissem: eruditos plures demum Venetiis conuocaui: eorumq; ingeniis omnia subieci iudicanda: neq; quicq̃ non perpensum: ex quo effectum est: ut pauca admodum restent: quæ in suum nitorem restituta non sint: sed & eas fortasse aliquis aliquando maculas deterget: nobis id satis sit egisse: ut perpaucæ omnino reliquæ sint. Hos aũt labores meos multis de causis: tibi potissimum dicãdos duximus. Primo quidem. quod tibi oẽs oĩum qui in literis uersantur: labores: lucubrationesq;: quodam gentilitio iure: deberi uidentur. Ex ea .n. familia es: quæ semper literatos mire fouit. Nam ut uetustiores prætercam: qui & ipsi tamen hoc magnificentissime egerunt: Laurentius pater ita id enixe egit: ut eius beneficentia ex fœda illa proximorum seculorum barbarie in eum: in quo nunc sunt gradum tam latine q̃ græcæ literæ prouectæ esse uideantur. Frater uero ita semper literatos omnes amplexus est: uti non immerito spes ea enata uideatur: quæ nũc iam in omnium animis insedit: eo ad summum pontificatus culmen euecto: non christianam solũ rempub. felicem futuram: sed & bonas omnes literas: quæ iniquis his temporibus prope exaruerant: tã feliciter prouenturas: ut oẽ præteritorum annoꝝ incommodũ sarciatur. Qua in re: tu quoq; ita animatus

cognoſceris:ut non adiuturus fratrem ſolum:non imitaturus patrem:ſed & per te ipſe totum hoc munus geſturus:& tanto omnes tuos ſuperaturus ſis:quanto illi cæteris excelluerunt. Ad hanc cām accedit:quod Iuliano Iulii cōmentaria:quod candidiſſimis animi tui moribus:candidiſſimū hoc opus maxime conueniens uidetur munus:quod ego non hoc ſolum:ſed quicquid in me ingenii eſt:quicquid in literis poſſum:tibi dedicare conſtitui:ac iam dedico. ætate quidem ea ſum ut de me non multa tibi poſſim promittere:ſed natura ipſa fortaſſe:ut plerunq; aſſolet:extremo hoc tempore ſubitum aliquid ingenii mei lumen effundet:quod tuum totū erit:tibi ſeruiet:tibi cōſecrabitur. Tu interea hęc ſi ita uti ſperamus accipies: quoddā quaſi currenti calcar addetur ad cętera:quæ in animo habemus:perficienda.

GAlliæ deſcriptio quantum ſatis uiſum fuit ad oſtendendum ubi Cæſar:ponte miro artificio: atq; celeriter fabrefacto bis Rhenum tranſierit. primum contra Sicambros:uſipetes:tenctheros:& ſueuos. ſecundo item contra Germanos:qui leui cauſa rhenū tranſibant:& cōtra Sueuos præcipue: qui auxilia Treuiris miſerant: Vbiiſq; Cæſaris amicis moleſti erant. Nonnulla etiam eiuſdem Galliæ oppida in ea deſcriptione notantur:quæ magnis uiribus ſingulariq; Cæſaris ingenio obſeſſa captaq; fuere:uti ex lectione authoris & figurarum ſequentium deſcriptionibus uideri poterit. In deſcriptione autem Galliæ Cæſar dimiſſa Romanorum prouincia. in qua ſunt Maſſilia: arelate:auinio:nemauſum:toloſa cum aliis plurimis:& ex alia parte Viēna:Geneua lacu Lemano:& Rhodano. qui præfatam Romanorum prouinciam diuidit ab Heluetiis. reliquam totam in tres partes diuiſit. Quarum unam incolunt Belgæ. aliam aquitani. tertiam quæ ipſorum lingua:Celtæ. noſtra Galli appellantur. Belgarum confinia ſunt hæc. Rheni pars inferior ab oriente: Oceanus a ſeptentrione: Matrona flumen a meridie:Sequana ab occidēte. Rheno diuiditur a Germanis. Matrona & ſequana a Celtis. Aquitaniæ confinia ſunt hæc. Garumna flumen:& ea pars Oceani:quæ ad Hiſpaniam pertinet inter occaſum Solis & ſeptentrionem:Pyrenei montes a meridie. Celtarum ſiue Gallorum cōfinia incipiunt a Rhodano:contineturq; Garumna flumine. Oceano:Sequana:& Matrona:& uſq; ad ſuperiores rheni partes perueniunt:ubi ſunt Sequani & Heluetii:qui & ipſi inter Celtas cōnumerantur.

Libro quarto.

Pontem:eadem forma & ratione:bis fecit Cæsar supra Rhenum flumen latissimũ:rapidissimũ:& altissimum. Primũ in Menapiis cõtra Sicambros. Deĩde paululũ supra eũ locũ ĩ finibus Treuirorum:ex quo transitus erat ad Vbios Cæsaris amicos.

a Tigna bina sesquipedalia paulum ab imo præacuta dimẽsa ad altitudinem fluminis.&c.

b Trabes bipedales immissæ super utraq; tigna: quæ binis utrinq; fibulis ab extrema parte destinabantur.

c Fibulæ quæ disclusæ distent bipedales trabes.

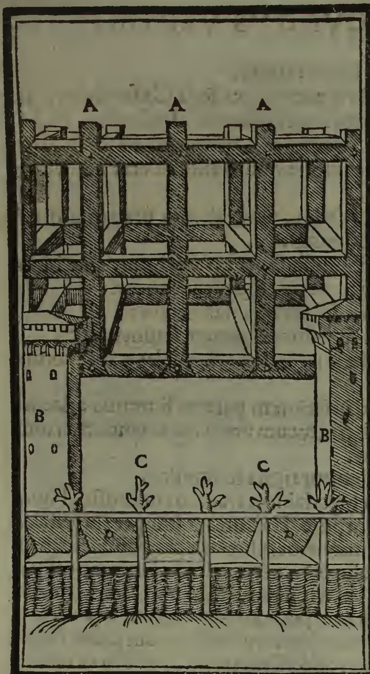
d Vbi fibulę disclusæ in cõtrariã partem reuinciuntur.

e Materia directa:quæ iniecta supra bipedales trabes totum opus contexebat.

f Sublicæ obliquæ ad inferiorem partem fluminis adactæ: quæ pro ariete subiectæ:& cum omni opere cõiunctæ: uim fluminis exciperent.

g Fistuca:qua adigebantur tigna in flumine.

Hæc utraq; insuper bipedalibus trabibus immissis. Hunc locum sic corrigendum puto. Hæc utraq; insuper: bipedales trabes immissæ:hac ratione:ut insuper sit præpositio: & hæc utraq; sit accusandi casus. Quod si duriusculum hoc quisquã existimarit:sciat Cæsarem ipsum simili usum constructiõe in secundo de bello ciuili in expugnatione Massiliæ his uerbis. Hanc insuper contignationem:quãtum tectum plutei: ac uinearum passum est:laterculo astruxerunt:sciat & Vitruuium in quinto:ubi agit de portubus & structuris in aqua faciẽdis similem fecisse constructionẽ. Tũc proclinatio ea impleatur arena & exequetur cũ margine & planitia puluini:deinde insup eam exequationẽ:pila quã magna constituta fuerit:ibi struatur. Quare si sic:ut puto:perseuerat corruptus librariorũ uitio locus: neq; sensus cõstabit:neq; cõstructio:nisi implexa & litigiosa grãmaticis. Sed ut utraq; cõstent: sensus.s.& cõstructio tam ingeniosis:quã grãmaticis:& operi uerba sint cõformia:& opus uerbis:animaduertẽdũ est: quod postquam Cæsar descripsit modũ figendi:& adigendi tigna in fundo fluminis:ex qua adactione magnã stabilitatem & firmitatẽ assecuta sunt:uertit se ad bipedales trabes:quæ transuersam totius pontis latitudinem pficiebant:& qua rõne possint:& qũo sustinerentur:docet dicens:quod sup hæc utraq;.i. sup bina tigna quæ & in parte sũpiori:& ea quæ in parte inferiori posita erant bipedales trabes ĩmissæ: quantũ eoꝝ tignorũ iunctura distabat:binis utrinq; fibulis:ab extrema parte distinebantur. Quibus disclusis & in contrariã partem reuinctis:&c. In hanc eandẽ sententiã mecũ uenire uidetur Leo baptista Albertus uir & ingenio & literis clarus in suo de architectura:qui eiusdẽ cæsariani põtis descriptionem repetens non aliter ei uisum fuit potuisse sibi ipsi satisfacere:nisi his uerbis. Huiusmodi aũt ĩmissæ trabes binis utrinq; fibulis ab extrema parte distinebãt̃. Quibus disclusis.&c. Quid autem sit fibula: & quomodo discludatur & reuinciat̃:nõ omnibus puia est notitia:quamuis eius sit quotidianus usus. Vtuntur autem ea:uiri ac mulieres ad capita cingulorum:quibus circum se fluentes cõtineant uestes: traiecto per anulum altero cinguli capite:fibulaq; reuincto:ut q̃to plus trahitur: tãto fortius firmetur. Eiusmodi aũt sunt & sellæ:multis Italiæ urbibus cõmunes:quæ clausæ seruantur:& ad sedẽdi usum: cũ discluduntur:& in cõtrariam partẽ reuinciuntur:eo fortius compressæ firmantur. Hoc ẽt ita esse ex Vitruuio clarissime apparet in decimo:his uerbis. Tigna tria ad onerum magnitudinẽ rõne expediunt̃: & capite a fibula coniuncta:& in imo deuaricata eriguntur. Et infra. Sin aũt maioribus erũt machinæ cõparandæ:amplioribus tignoꝝ longitudinibus:& crassitudinibus erit utendum:& eadem ratione in summo fibulationibus:in imo sucularum uersationibus expediũdum. Et libro primo ubi de mœnibus disserit: Crassitudinẽ aũt mari:ita faciendam censeo:ut armati homines supra obuiam uenientes alius aliũ sine impeditione præterire possint:dũ in crassitudine ppetuæ taleæ:oleagineæ.ustulatæ quã creberrimæ instruant̃:uti utraq; muri frontes inter se (queãdmodũ fibulis) his taleis colligatæ: æternã habeant firmitatẽ. Huiusmodi aũt fibulis:quibus tũc:& in colligandis muris:& in munitionũ uallis utebantur:hodie quoq; & nos utimur:transuersis in latum longuriis fibulatim dispositis: ut ictibus glandium:non uno loco tantum:sed tota uallis mole resistamus iuuantibus fibulis continenter in contrariam partem reuinctis. Ex dictis:satis constare poterit:& sensus:& constructio uerborum Cæsaris: & põtis forma secundum figuram a nobis traditam.

IOANNES IVCVNDVS VERONENSIS.

Libro ſeptimo.

Auaricum Vrbs biturigum munitiſſima: quæ prope ex om/ nibus partibus flumine & palude circundata: unum tãtũ & pãguſtũ habebat aditum: quod Auaricũ a Cæſare tur/ ribus & aggeribus excitatis ita obſeſſum ẽ: ut ipſo potiret̃

a Auarici urbis biturgiũ muri: quorum forma fere commu/ nis erat in Gallia: quĩ & ita deſcribũtur a Cæſare: ut a me diocri quoq; ingenio intelligi poſſit: nos dumtaxat textu/ ram trabiũ effinximus: farcturis dimiſſis: ut ea intellecta: quæ præcipua in hoc opere uidetur: reliqua ex Cæſaris le/ ctione percipiantur.

b Turres duæ: quæ ſatis ad anguſtiam loci: & aggeris uiſæ fuere.

c Vallum.

d Plutei.

e Cerui.

IOANNES IVCVNDVS VERONENSIS.

Libro ſeptimo.

Alexia oppidum mandubiorũ in ſummo colle poſitũ edito lo co: qđ niſi obſidione expugnari nõ poſſe uidebat̃. Huius collis radices ſubluebantur duobus flu. duabus ex ꝑtibus: cætera ex deſcriptione cæſaris: & ex oppoſita figura patẽt.

a Turres cõiunctæ aggeri: & uallo: quæ inter ſe diſtabãt pe/ des. lxxx:

b Plutei q tegebant interuallũ: quod erat inter pinnas.

c Pinnæ: quæ inter ſtructæ erant inter pluteos.

d Cerui grandes poſiri inter pinnas aggeris ad cõmiſſuras pluteorũ: & aggeris ipſius: in qbus erant ſuſpẽſi plutei ſub qb9 tecti milites aſcẽſum hoſtiũ: & conatũ oẽm repellebãt.

e Vallũ cũ lorica. lorica. n. ex cratibus uel ſtoriis apponebat̃ uallo & aggeri: ne facile harpagonibus uel aliis inſtrumen tis demoliri poſſet ab hoſtibus.

f Foſſa pedum quindecim lata & profunda in qua per cam peſtria loca & dimiſſa: aqua ex flumine deriuabatur.

g Foſſa alia itẽ pedũ qndecim lata: & ꝓfũda: ſicca & ſine aqs

h Stipites ex trũcis arborũ: non ad modum ramis: p̃acutis cacuminibus: in perpetuã foſſam demiſſi: & ab infimo re/ uincti ne reuelli poſſent: ab ramis eminebãt: quo q intraue rat ſe ipſi acutiſſimis ualli ĩduebãt: hos cippos appellabãt.

i Stipites teretes fœminis craſſitudine ab ſũmo p̃acuti & p̃ uſti: dimiſſiq; in ſcrobibus oblique in quincuncem diſpoſi tis. hoc ex ſimilitudine floris lilium appellabant.

k Taleæ pedẽ longe: ferreis hamis infixæ in terrãq; in foſſæ mediocribus ſpatiis intermiſſis: omnibus: omnibus locis diſſerebantur. hos hamos ſtimulos appellabant.

Foſſa pedum. xx. lata: & ꝓfun da directis ad ꝑpendiculũ lateribus: e qua reliquæ munitiões diſtabãt pedes quadringentos. m Alexia oppidum: ſuperius deſcriptum.

IO. IVCVNDI VERONENSIS.

Libro octauo.

a Vxellodunum oppidum egregie loci natura munitum: in finibus cadurcorum inter celtas: non longe a prouincia Romanorum.

b Fons: quem Cæsar cuniculis actis: & uenis eius intercisis auertit.

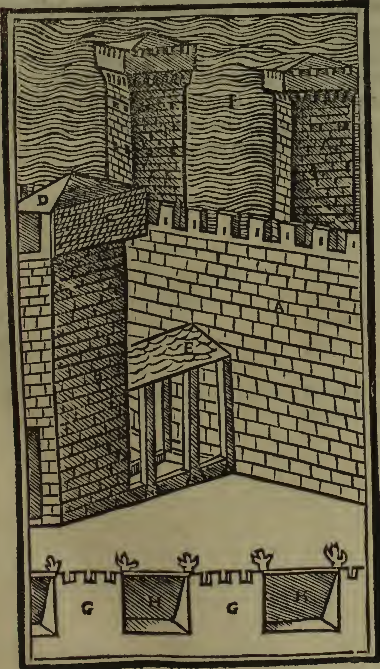
c Cupæ: seuo: pice: scandulisq; completæ & ardentes ad cõburenda Cæsariana opera ab oppidanis demissæ.

d Vallum.

e Plutei.

f Flumen quod infimam uallem diuidebat: & pene totum montem cingebat: atq; ita imis radicibus eius ferebat: ut nullam in partem depræssis fossis deriuari posset.

g Turris decem tabulatorum: quæ fontis fastigium superabat: ex qua cum tela tormentis iacerentur ab aquatiõe oppidanos prohibebat.

IOANNES IVCVNDVS VERONENSIS.

Libro secundo de bello ciuili.

Massaliæ descriptio: quæ ex tribus fere oppidi partibus mari alluitur.

a Massiliæ mœnia & turres.

b Turris ex opere lateritio tabulatorum sex: ab legionariis extructa contra massaliensium eruptiones.

c Storiæ ex funibus anchorariis contextæ præpendentes contra hostium tela atq; tormẽta: quibus tecti milites turrim construebant.

d Summa contabulatio: laterculis: & luto: & centonibus tecta: nequid ignis hostium nocere posset.

e Musculus ab ipso Cæsare descriptus: a turri lateritia usq; ad mœnia productus ad suffodiendum: & disiiciendum hostium turrem & murum.

f Mare.

g Vallum.

h Plutei.

i Cerui.

k Pinnæ.

HIſpaniæ deſcriptio: in qua Cæſar ante magni Pompeii: maximum & periculoſiſſimum bellum confecit contra petreium & Afranium: qa partes pompeianas ſequebantur: quibuſq; quaſi tota Hiſpania conſentiebat. Deinde poſt eiuſdem magni Pompeii mortem: non minori diſcrimine aliud bellum in eandem ſuſcepit Hiſpaniam contra Cn. Pompeium eiuſdem magni Pōpeii filium. Quem tandem ſuperauit: & fugientem atq; in ſpelunca latitantem: captiuorum inditio inuentum: milites Cæſariani interfecerunt. Sed ſiquis uellet geſta Cæſaris percenſere & ea deſcriptionibus locorum mōſtrare: totum profecto orbem terrarū quod infinitum eſt ut ait Plinius. enumerare oporteret.

Nomina locorum. Vrbium Populorum Galliæ: quæ his in Commentariis habentur: quo nomine: & olim latine: & nunc dicũtur Gallice: per ordinem litterarum.

A

Aduatici Boſſeduc
Agendicum Aprouins.
Alexia Lauſſoys en bourguogne
Alduaſdubis Ledoux
allobroges Daphinoys: & Sauoie
ambarri Semar & mõtar
ambuariti Pars Barbantiæ
andes angiers.
aquitania Guienne.
arar Sone.
arduena ſylua: Foreſte Dardena.
armoricæ ciuitates Bertagne toute
ambiani amiens
artomici armignac
attrebates arras.
auaricum uiaron en Berry
auerni auergne.
aulerci Roan.
axona Deſine.

B

Bacenis ſylua foreſte negre
Bataui Holande
Bellocaſſii Bayeux.
Bellouaci Beauuois.
Betere Beſies enguienne
Bibracte beuray dautum.
Bibrax Bray en la cõte de Rethel.
Bituriges Burges
Boii Bourbonnoys: & bauiere en almagne.
branno uices Laual de moriana.

C

Cabillunum Chiallon ſur le ſone.
Cadurci Caors.
Cadetes Hipercoren
tinen bertegne.
calete Cales.
carnutes Chartres.
cenomani Semans.
centrones Saitron aupais de liege.
Centrones de Tarentaſii: en Sauoie.
curioſelites cornouaille.

D

Diablitres Leõ doulen bertegne.

E

Ebrodunum ambrum.
Eburones Liege.
Eburonices Ebreux.
Elauer alier
Eſſui Retelois oultre tournay.

G

Gabelli Lodeue uauert
Garumna Garonne.
Genebum Orleans.
Geneua Geneue.
Gergobia clarmont en auergne.
Gorduni Gantois
Grudii Louain.

H

Harudes conſtance.
Hedui autum.
Heluetii Suiſſes.
Heluii albin.
Hiſara Liſera

I

Icius portus cala is.
Iura mons S. claude.

L

Lacus lemanus Lozanne.
Lemouices Limoſins
Lexobii Lieſieux.
Ligeris Loire.
Lingones Langres.
Lutecia Pariſii.

M

Matrona Marne.
Matiſcon Macon.
Mediomatrices Mecz.
Melodunum Mellon
Menapii Gheler et cleues
Morini Terouanne.
Moſa Meuze.

N

Narbona Narbone
Nannetes Nantes.
Neruii Tournay
Nitiobriges Vzes monpolier.
Nouiodunum Noion.

O

Offiſini Landriger en bertegne.

P

Petragorii Pirregort.
Pleumoſii Flandrois
Pictones Poitiers.

R

Rauraci Baſilea.
Rhemi Rains.
Rhedones Renes.
Rhenus Ren.
Rhodanus Roſne.
Rhuteni Rhodes.

S

Sabis Sambre.
Santones Saintgonge.
Seduni Seon.
Seguſani breſſe.
Senones Sens.
Sequana Seina.
Sequani bourgougnons
Sicambri nauſo de heſſem
Sueſſiones Soiſſons.

T

Tarbelli Tarbe.
Taruſatii Turſe.
Tigurinꝰpagus zurich de ſuiſſes
Treuiri Treues.
Tribores Strambourg.
Turones Tours.

V

Vellaunodunum Villenoue in Lorene.
Vellaunii San Flor.
Veneti Vanes.
Veragri San Maurice
Vertodunũ Verdon in Lorene.
Veromandui Vermandois.
Veſontio beſanſon.
Virodunũ Verdon ſour la ſone.
Vnelli Percherons.
Volci Auignon.
Vſipetes Francfort.

FINIS.

FINIS.

¶C.IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO LIBER PRIMVS.

ALLIA EST OMNIS DIVISA IN PARTES tres:quarũ unam incolunt Belgæ:aliam Aquitani:tertiã qui ipsorũ lingua Celtæ:nostra Galli appellant. Hi omnes lingua:institutis:legibus inter se differunt. Gallos ab Aquitanis Garumna flumẽ: a Belgis Matrona: & Sequana diuidit. Horum omnium fortissimi sunt Belgæ:propterea quod a cultu:atq; humanitate prouinciæ lõgissime absunt : minimeq; ad eos mercatores sæpe commeant : atq; ea:quæ ad effœminandos animos pertinent : important: proximiq; sunt Germanis:qui trans Rhenum incolunt:qbus cum cõtinenter bellũ gerunt. Qua de causa Heluetii quoq; reliquos Gallos uirtute præcedunt: quod fere quotidianis præliis cum Germanis contendunt: cum aut suis finibus eos prohibent: aut ipsi in eorum finibus bellum gerunt. Eorum una pars: quam Gallos obtinere dictũ est:initium capit a flumine Rhodano:cõtineturq; Garumna flumine:

Galliæ partes quod.

Belgæ omnium galorũ fortissimi unde ortũ habeãt.

Aquitania ad q̃ mūdi ptē uergat.

Orgætorix eluetiorū ditissimus.

Mons iura ubi locorū sit.

Eluetioꝝ fines qui.

Orgetorigis stratagema.

Eluetioꝝ seuerus mos.

Orgetorigis exitus.

Rauraci. tulingi. latobrici eluetioꝝ finitimi.

Oceano: finibus Belgarum: attingit etiam a sequanis: & heluetiis flumen Rhenum uergit ad septētriones. Belgæ ab extremis Galliæ finibus oriuntur: pertinēt ad inferiorē partem fluminis Rheni: spectāt in septētriones: & orientē solē. Aqtania a Garumna flumine ad Pyreneos mōtes: & eā partē Oceani: quę ad Hispaniā ptinet: spectat inter occasum solis: & septentriōes. Apud Heluetios longe nobilissimus: & ditissimus fuit Orgetorix. Is. M. Mess. & L. pisone consulibus: regni cupiditate inductus: cōiurationem nobilitatis fecit: & ciuitati psualit: ut de finibus suis cū omnibus copiis exirēt: perfacile esse: cū uirtute omnibus præstarent: totius Galliæ imperio potiri. Id hoc facilius eis persuasit: quod undiq; loci natura tuti Heluetii cōtinentur una ex parte flumine Rheno latissimo: atq; altissimo: qui agrū Heluetiū a Germanis diuidit: altera ex parte mōte Iura altissimo: qui est īter Sequanos: & Heluetios. Tertia: lacu Lemano: & flumine Rhodāo: qui prouinciā nostrā ab Heluetiis diuidit. His rebus fiebat: ut & minus late uagarentur: & minus facile finitimis bellum inferre possent. Qua de causa homines bellādi cupidi magno dolore afficiebātur. Pro multitudine autē hominum: & pro gloria belli: atq; fortitudinis angustos se fines habere arbitrabanť: qui in longitudinē millia passuum. cc. xl. in latitudinem. c. lxxx. patebāt. His rebus adducti: & authoritate Orgetorigis permoti: cōstituerūt ea: quæ ad proficiscendū ptinerent: cōparare iumentorum: & carrorum q̃ maximū numerū coemere: sementes q̃ maximas facere: ut in itinere copia frumenti suppeteret: cū proximis ciuitatibus pacem: & amicitiā cōfirmare: ad eas res cōficiendas biēnium sibi satis esse duxerunt: in tertium annum profectionē lege confirmant: ad eas res cōficiendas Orgetorix deligitur. Is ubi sibi legationē ad ciuitates suscepit: in eo itinere persuadet Castico Catamātaledis filio Sequano: cuius pater regnum in Sequanis multos ānos obtinuerat: & a senatu populoq; Ro. amicus appellatus erat: ut regnum in ciuitate sua occuparet: quod pater ante habuerat: itemq; Dumnorigi Heduo fratri Diuitiaci: qui eo tēpore principatum in ciuitate sua obtinebat: ac maxime plebi acceptus erat: ut idem conareť: persuadet: eiq; filiam suam in matrimoniū dat: perfacile factu esse illis probat: conata perficere: propterea quod ipsæ suæ ciuitatis imperiū obtenturus esset: nō esse dubium: quin totius Galliæ plurimum Heluetii possent: se suis copiis: suoq; exercitu illis regna conciliaturum cōfirmat. Hac oratione adducti inter se fidem: & iusiurandū dant: & regno occupato per tres potentissimos: ac firmissimos populos totius Galliæ sese potiri posse sperāt. Ea res: ut est Heluetiis per indiciū enuntiata: moribus suis Orgetorigem ex uinculis causam dicere coegerunt: damnatū pœnā sequi oportebat: ut igni cremaretur. Die constituta causæ dictionis: Orgetorix ad iudicium omnē suā familiā ad hominū millia decem undiq; coegit: & omnes clientes: obæratosq; suos: quoꝝ magnū numerū habebat: eodem conduxit: per eos ne causam diceret: se eripuit: cū ciuitas ob eam rem incitata armis ius suum exequi conareť: multitudinemq; hominum ex agris magistratus cogerent. Orgetorix mortuus est: neq; abest suspitio: ut Heluetii arbitrātur quin ipse sibi mortem consciuerit. Post eius mortē nihilo minus Heluetii id quod constituerant: facere conantur: ut e finibus suis exeant. Vbi iam se ad eam rem paratos esse arbitrati sunt: oppida sua omnia numero ad duodecim: uicos ad quadringētos: reliqua priuata ædificia incendunt: frumentū omne præterquam quod secum portaturi erant: comburunt: ut domum reditionis spe sublata: paratiores ad omnia

pericula subeunda essent: trium mẽsium molita cibaria sibi quenq; domo efferre iubent. Persuadent Rauracis: & Tulingis: & latobricis finitimis: uti eodẽ usi cõsilio: oppidis suis: uicisq; exustis: una cũ his proficiscant. Boiosq; qui trãs Rhenũ icoluerant: & in agrũ noricũ transierant: Noreiamq; oppugnarãt: receptos ad se socios sibi asciscunt. Erant omnino itinera duo: quibus itineribus domo exire possent. Vnũ per Sequanos angustũ: & difficile inter montẽ Iurã: & flumẽ Rhodanũ: uix quã singuli carri ducerent. Mons autem altissimus impendebat: ut facile perpauci prohibere possent. Alterũ per prouinciam nostrã multo facilius: atq; expeditius: propterea quod inter fines Heluetiorum: & Allobrogum: qui nuper populo R.o. pacati erãt. Rhodanus fluit: isq; nõnullis locis uado trãsitur. Extremũ oppidũ Allobrogũ est: proximumq; Heluetiorum finibus Geneua: ex eo oppido pons ad Heluetios pertinet. Allobrogibus sese uel persuasuros: quod nondũ bono animo in populũ R.o. uiderentur: existimabant: uel ui coacturos: ut per suos fines eos ire paterent. omnibus rebus ad profectionẽ cõparatis: diem dicũt: qua die ad ripam Rhodani omnes cõueniant. Is dies erat ad. V. calendarum aprilis. L. Pisone: Aulo Gabinio consulibus. Cæsari cũ id nuntiatũ esset: eos per prouinciã nostrã iter facere conari: maturat ab urbe pficisci: & q̃ maximis itineribus potest: i Galliã ulteriorẽ cõtendit: & ad Geneuam peruenit: prouiciæ toti q̃ maximũ põt militũ numerũ iperat. Erat oĩno i gallia ulteriore legio una: põtẽ: q erat ad Geneuã: iubet rescĩdi. Vbi de eius aduẽtu Heluetii certiores facti sũt: legatos ad eum mittũt nobilissimos ciuitatis: cuius legatiõis Nũeius: & Verodoctius pricipẽ locũ obtinebãt: q dicerẽt sibi esse i animo sine ullo maleficio iter p puinciã facere: ppterea qđ iter haberẽt nullũ aliud: rogare: ut eius uolũtate id sibi facere liceat. Cæsar qđ mẽoria tenebat: Luciũ Cassiũ cõsulẽ occisũ exercitũq; eius ab Heluetiis pulsum: & sub iugũ missum: cõcedẽdũ nõ putabat: neq; hoĩes inimico aĩo: data facultate p puinciã itineris faciũdi: tẽpaturos ab iniuria & maleficio existimabat: tamẽ ut spatiũ intercedere posset: dum milites: quos imperauerat: cõuenirent: legatis respõdit: diem se ad deliberandũ sumpturũ: siquid uellẽt: ad idus Aprilis reuerterent. Interea ea legione: q̃ secum habebat: militibusq; qui ex prouincia cõuenerant a lacu Lemano: qui in flumẽ Rhodanũ influit: ad mõtẽ Iurã: qui fines Sequanorum ab Heluetiis diuidit: millia passuũ decemnouẽ: murum i altitudinem pedũ sexdecim: fossamq; perducit. Eo opere perfecto: præsidia disponit: castella cõmunit: quo facilius: si se inuito transire conarent: prohiberi posset. Vbi ea dies: q̃ cõstituerat cũ legatis: uenit: & legati ad eum reuerterũt: negat se more: & exẽplo populi R.o. posse iter ulli per prouinciã dare: & si uim facere conent: prohibiturũ ostendit. Heluetii ea spe deiecti: nauibus iunctis: ratibusq; cõpluribus factis: alii uadis Rhodãi: qua minima altitudo fluminis erat: nõnunq̃ interdiu: sæpius noctu: si perrumpere possent conati: operis munitione: & militũ cõcursu: & telis repulsi: hoc conatu destiterunt. Relinquebat una per Sequanos uia: qua Seq̃nis inuitis ppter angustias ire nõ poterãt: Iis cũ sua spõte psuadere nõ posset: legatos ad Dũnorigẽ Heduũ mittũt: ut eo depcatore a Seq̃nis hoc ipetrarẽt. Dũnorix gratia: & largitione apud Seq̃nos plurimum poterat: & Heluetiis erat amicus: qđ ex ea ciuitate Orgetorigis filiã i matrimoniũ duxerat: & cupiditate regni adductus: nouis rebus studebat: & q̃plurimas ciuitates suo sibi beneficio haberẽ obstrictas uolebat. Itaq; rẽ suscipit: & a Sequanis ipetrat: ut per fines suos Heluetios ire patiantur: obsidesq; uti inter sese dent: perficit: Sequani ne itinere Heluetios prohibeãt: Heluetii ut sine malefi

Boi ubi locorũ icolãt

Rhodanus quos inter fines fluat.

Geneua ulterioris galliæ.

Cassius lucius ab heluetiis occisus.

Lemanus lacus in rhodanũ influit.

Heluetiorum ad rhodãi ripas pugna.

ció: & iniuria trãſeant. Cæſari renuntiatur Heluetiis eſſe in animo per agrũ ſequanorum: & Heduorũ iter ĩ Santonum fines facere: qui nõ lõge a Toloſatium finibus abſunt: quæ ciuitas eſt in ꝓuincia. Id ſi fieret: intelligebat magno cũ ꝓuinciæ periculo futurũ: ut hoies bellicoſos populi Ro. inimicos locis patẽtibus: maximeq; frumẽtariis finitimos haberet: ob eas cauſas ei munitioni: q̃ fecerat. T. Labienũ legatũ pfecit. Ipſe in Italiã magnis itineribus cõtẽdit: duaſq; ibi legiones cõſcribit: & tres: quæ circũ Aquileiã hyemabãt: ex hybernis educit: & qua ꝓximum erat iter per alpes in ulteriorẽ Galliã: cũ his quinq; legiõibus ire cõtendit. Ibi Cẽtrones: & Garoceli: & Caturiges locis ſuperioribus occupatis: itinere exercitũ ꝓhibere conãť: cõ pluribus his ꝓliis pulſis: ab Ocelo: qđ eſt citerioris prouinciæ extremũ in fines Vocõtiorũ ulterioris ꝓunciæ: die ſeptimo peruenit: inde in Allobrogũ fines: ab Allobrogibus in Sebuſianos exercitũ ducit. Hi ſunt extra prouinciã trãs Rhodanũ primi. Heluetii iam per anguſtias: & fines Sequanorũ ſuas copias traduxerãt: & in Heduorũ fines ꝑuenerãt: eorũq; agros populabãť. Hedui cũ ſe: ſuaq; ab his defẽderẽ nõ poſſẽt: legatos ad Cæſarẽ mittũt rogatũ auxiliũ: ita ſe omni tẽpore de populo Ro. meritos eſſe: ut pœne in cõſpectu exercitus noſtri: agri uaſtari: liberi eorũ in ſeruitutem abduci: oppida expugnari nõ debuerint. Eodẽ tempore quo Hedui: Ambarri quoq; neceſſarii: & cõſanguinei Heduorũ Cæſarẽ certiorẽ faciunt: ſe ſe depopulatis agris nõ facile ab oppidis uim hoſtiũ prohibere. Itẽ Allobroges: qui trãs Rhodanũ uicos: poſſeſſiõeſq; habebãt: fuga ſe ad Cæſarẽ recipiũt: & demõſtrãt ſibi præter agri ſolũ nihil eẽ reliqui. Quibus rebus adductus Cæſar nõ expectãdũ ſibi ſtatuit: dum omnibus fortunis ſociorũ cõſumptis: in Sãtones Heluetii peruenirẽt. Flumẽ eſt Arar: quod per fines Heduorũ: & Sequanorũ in Rhodanũ influit incredibili lenitate: ita ut oculis ĩ utrã partẽ fluat: iudicari nõ poſſit. Id Heluetii ratibus: ac lintribus iunctis tranſibãt. Vbi per exploratores Cæſar certior factus eſt tres iã copiarũ partes Heluetios id flumẽ trãſduxiſſe: quartã uero partẽ citra flumen Ararim reliquã eſſe: de tertia uigilia cum legionibus tribus e caſtris ꝓfectus: ad eã partẽ peruenit: quæ nondũ flumẽ trãſierat. Eos impeditos: & inopinantes aggreſſus: magnam partẽ eorũ cõcidit. reliqui ſe ſe fugæ mãdarunt: atq; in proximas ſyluas abdiderũt. Is pagus appellabať tigurinus. Nam oĩs ciuitas Heluetia in quattuor pagos diuiſa eſt. Hic pagus unus cũ domo exiſſet: patrũ noſtrorũ memoria. L. Caſſium cõſulẽ ĩterfecerat: & eius exercitũ ſub iugum miſerat: ita ſiue caſu: ſiue cõſilio deorũ ĩmortalium: quæ pars ciuitatis Heluetiæ inſignẽ calamitatẽ populo Ro. ĩtulerat: ea princeps pœnas pſoluit. Qua in re Cæſar nõ ſolũ publicas: ſed etiã priuatas iniurias ultus eſt: quod eius ſoceri. L. Piſonis auum. L. Piſonẽ legatũ Tigurini eodẽ ꝓlio: quo Caſſium: interfecerãt. Hoc prælio facto reliquas copias Heluetiorum ut cõſequi poſſet: pontẽ in Arare faciendũ curat: atq; ita exercitum traducit. Heluetii repentino eius aduentu cõmoti: cũ id quod ipſi diebus. xx. ægerrime cõfecerant: ut flumen tranſirent: illum uno die feciſſe intelligerent: legatos ad eũ mittũt: cuius legationis Diuico princeps fuit: qui bello Caſſiano dux Heluetiorũ fuerat. Is ita cum Cæſare egit: Si pacẽ populus Ro. cum Heluetiis faceret: in eam partẽ ituros: atq; ibi futuros Heluetios: ubi eos Cæſar cõſtituiſſet: atq; eſſe uoluiſſet. Sin bello perſequi perſeueraret. reminiſceret & ueteris incõmodi populi Ro. & priſtinæ uirtutis Heluetiorũ. Quod improuiſo unũ pagũ adortus eſſet: cũ hi: qui flumen trãſiſſent: ſuis auxilium ferre nõ poſſent: ne ob eam rem: aut ſuæ magnopere uirtuti tribueret: aut ipſos

Toloſa ubi

Cæſaris celeritas.

Ocelum quod.

Sebuſiani q & ubi.

Allobrogum uici ubi.

Arar quod & ubi.

Pagus tigurinus qui & ubi.

Cæſaris celeritas in ponte conſtruendo

Legati heluetiorũ ad cæſarem

despiceret se ita a patribus: maioribusq; suis didicisse: ut magis uirtute: q̃ dolo cōten deret: aut insidiis niterent̃. Quare ne cōmitteret: ut is locus ubi cōstitissent: ex cala mitate populi. Ro. & internitione exercitus nomen caperet: ut memoriā proderet. His Cæsar ita respōdit: eo sibi minus dubitationis dari: qđ eas res: quas legati Heluetii cōmemorassent: memoria teneret: atq; eo grauius ferre: quo minus merito Populi Ro. accidisset: q si alicuius iniurię sibi cōscius fuisset: nō fuisse difficile cauere: sed eo deceptū: qđ neq; cōmissum a se intelligeret: quare timeret: neq; sine causa timēdū putaret. Quod si ueteris cōtumeliæ obliuisci uellet: num etiā recētiū iniuria℞: qđ eo inuito iter per ꝓuinciā: per uim tentassent: quod Heduos: qđ Ambarros: quod Allobroges uexassent: memoria deponere posset? Quod sua uictoria tam insolenter gloriarentur: quodq; se tandiu impune tulisse iniurias admirarētur: eodē pertinere. Cōsuesse enim Deos imortales: quo grauius homines ex cōmutatiōe rerū doleant: quos pro scelere eo℞ ulcisci uelint: his secūdiores interdū res: & diuturniorē impunitatē concedere. Cū ea ita sint: tamē si obsides ab his sibi dent̃: uti ea quæ polliceantur facturos intelligat: & si Heduis de iniuriis: quas ipsis: sociisq; eorum intulerint. Itē si Allobrogibus satis faciant: se se cū his pacē esse facturū. Diuico respondit: ita Heluetios a maioribus suis institutos esse: uti obsides accipere: nō dare consueuerint: eius rei Populū Ro. esse testem. Hoc respōso dato: discessit. Postero die castra ex eo loco mouēt. Idem Cęsar facit: equitatumq; omnē ad numerū quatuor millium: quem ex omni prouincia & Heduis: atq; eo℞ sociis coactum habebat: pręmittit: qui uideant quas in partes hostes iter faciant: qui cupidius nouissimū agmen insecuti: alieno loco cum equitatu Heluetiorū prælīū cōmittunt: & pauci de nostris cadunt. Quo prælio sublati Heluetii: quod quingentis equitibus tantam multitudinē equitū propulerant: audacius subsistere: nonunquam ex nouissimo agmine: prælio nostros lacessere cœperunt. Cæsar suos a p̄lio continebat: ac satis habebat in pręsentia: hostē rapinis: populatiōibusq; prohibere: ita dies circiter. xv. iter fecerūt: uti inter nouissimum hostiū agmen: & nostrum primum nō amplius quinis: aut senis milibus passuum interesset. Interim quotidie Cæsar Heduos frumentum: quod essent publice polliciti: flagitare. Nam propter frigora: quod Gallia sub septentrionibus: ut ante dictum est: posita est: nō modo frumēta in agris matura nō erāt: sed ne pabuli quidem satis magna copia suppetebat. Eo autē frumēto: quod flumine Arare nauibus subuexerat: propterea minus uti poterat: qđ iter ab Arare Heluetii auerterant: a quibus discedere nolebat. Diem ex die ducere Hedui: conferri: cōportari: adesse: dicere. Vbi se diutius duci intellexit Cæsar: & Diem instare: quo die frumentum militibus metiri oporteret: conuocatis eo℞ principibus: quo℞ magnā copiam in castris habebat: in his Diuitiaco: & Lisco: qui summo magistratui præerant: quē Vergobretū appellant Hedui: qui creatur annuus: & uitæ: necisq; in suos habet potestatē: grauiter eos accusat: quod cū neq; emi: neq; ex agris sumi posset: tam necessario tēpore: tam propinquis hostibus: ab his non subleuetur: p̄sertim cū magna ex parte: eorum præcibus adductus bellum susceperit: multo etiam grauius: quod sit destitutus quæritur. Tum demū Liscus oratiōe Cæsaris adductus: qđ antea tacuerat: proponit esse nōnullos: quo℞ authoritas apud plebem plurimum ualeat: qui priuatim plus possint: q̃ ipsi magistratus: hos seditiosa: atq; improba oratione multitudinem deterrere: ne frumentum conferant: quod præstare debeant. Si iam principatum Galliæ obtinere non possent: gallorum q̃ Romanorum imperia perferre:

Cæsaris respōsum.

No. aureū dictum.

Equæstre p̄lium inter roma. & heluetios.

Gallia ad septētrionē uergit.

Vergobreti heduo℞ magistratus authoritas.

Lisci orō.

neq; dubitare debeant: quin si Heluetios superauerint Romani: una cum reliqua Gallia Heduis libertatem sint erepturi. Ab iisdem nostra cõsilia: quæq; in castris gerantur: hostibus enuntiari. Hos a se coerceri non posse: quinetiam quod necessariam rem coactus Cęsari enuntiarit: intelligere se se quanto id cum periculo fecerit: & ob eam causam q̃diu potuerit: tacuisse. Cæsar hac oratione Lisci dumnorigem Diuitiaci fratrem designari sentiebat: sed quod pluribus præsentibus eas res iactari nolebat: celeriter concilium dimittit: Liscum retinet: quærit ex solo ea: quæ in conuentu dixerat: dicit liberius: atq; audacius: eadem secreto ab aliis quærit: reperit esse uera: ipsum esse Dumnorigem summa audacia: magna apud plebẽ propter liberalitatem gratia: cupidum nouarum rerum: complures annos portoria: reliquaq; omnia Heduorum uectigalia paruo prætio redempta habere: propterea ꝙ illo licente contraliceri audeat nemo: his rebus: & suam rem familiarem auxisse: & facultates ad largiendum magnas comparasse: magnum numerum equitatus suo sumptu semper alere: & circum se habere: neq; solum domi: sed etiam apud finitimas ciuitates largiter posse: atq; huius potentiæ causa matrem in Biturigibus homini illic nobilissimo: ac potentissimo collocasse: ipsum ex Heluetiis uxorem habere sororem ex matre: & propinquas suas nuptum in alias ciuitates collocasse: fauere: & cupere Heluetiis: ꝓpter eã affinitatẽ: odisse etiam suo nomine Cęsarẽ: & Romanos: quod eoꝶ aduentu potentia eius deminuta: & Diuitiacus frater in antiquũ locum gratiæ: atq; honoris sit restitutus. Siquid accidat Romanis: summã in spem regni obtinendi per Heluetios uenire: Imperio Pop. Ro. non modo de Regno: sed etiã de ea: quã habeat: gratia desperare. Reperiebat etiam Cæsar inquirendo: quod preliũ equestre aduersum paucis ante diebus factum: initiũ eius fugæ factũ a Dũnorigæ: atq; eius equitibus: Nã equitatui: quem auxilio Cęsari Hedui miserãt: Dũnorix ꝑerat: eorumq; fuga reliquũ esse equitatum perterritũ. Quibus rebus cognitis: cũ ad has suspitiones certissimæ res accederent: quod per fines Sequanorũ Heluetios traduxisset: quod obsides inter eos dandos curasset: quod ea omnia non modo iniussu suo: & ciuitatis: sed etiam insciẽtibus ipsis fecisset: quod a magistratu Heduorum accusaretur: satis eẽ causæ arbitrabatur: quare in eum aut ipsæ animaduerteret: aut ciuitatem animaduertere iuberet. His omnibus rebus unum repugnabat: quod Diuitiaci fratris summũ in Populum Romanum studium summam in se uoluntatem: egregiam fidem: iustitiam: temperantiam cognouerat. Nam ne eius supplicio Diuitiaci animum offenderet: uerebat᷑. itaq; priusquam quicq̃ conaretur: Diuitiacũ ad se uocari iubet: & quotidianis interꝑtibus remotis: per. C. Valeriũ Troacillum principem Galliæ prouinciæ: familiarem suum: cui summam rerum omniũ fidem habebat: cum eo colloquitur: simul commonefacit: quæ ipso præsente in concilio Gallorum de Dũnorige sint dicta: & ostẽdit: quæ separatim quisq; de eo apud se dixerit: petit: atq; hortat᷑: ut sine eius offensione animi: uel ipse de eo causa cognita statuat: uel ciuitatẽ statuere iubeat: Diuiaticus multis cum lachrymis Cæsarem complexus: obsecrare cœpit: nequid grauius in fratrẽ statueret: scire se illa esse uera: nec quenq̃ ex eo plus: quam se doloris capere: propterea ꝙ cum ipse gratia plurimum domi: atq; in reliqua Gallia: ille minimum propter adolescẽtiam posset: per se creuisset: quibus opibus: ac neruis non solum ad minuendam gratiam: sed pene ad perniciem suam uteret᷑: se se tamen & amore fraterno: & existimatione uulgi cõmoueri. Quod si quid ei a Cæsare grauius accidisset: cum ipse eum locum amici-

Gallorũ consilia.

Dumnorigis auctoritas qualis.

Dumnorigis odii in romanos causæ.

Cæsaris uersutia.

Diuitiaci studium in roma. q̃le.

Cæsaris uerba ad diuitiacũ: & diuitiaci respõsum.

tię apud eum teneret: neminem existimaturum nō sua uoluntate factū: qua ex re futurū: uti totius Galliæ animi a se auerterentur. Hæc cum pluribus uerbis flens a Cęsare peteret: Cæsar eius dexterā ꝓhendit: cōsolatus rogat finē orandi faciat: tāti eius apꝰ se gratiā esse ostēdit: uti & rei publicæ iniuriā: & suū dolorē eius uoluntati ac ꝓcibus cōdonet. Dūnorigem ad se uocat: fratrē adhibet: quæ in eo reprehēdat: ostēdit: quæ ipse intelligat: quæ ciuitas queraṫ: ꝓponit: monet: ut in reliquū tempus oēs suspitiōes uitet: ꝑterita se diuitiaco fratri cōdonare dicit: Dūnorigi custodes ponit: ut quæ agat: q̄bus cum loquaṫ: scire possit. Eodē die ab exploratoribus certior factus: hostes sub mōte cōsedisse: millia passuū ab ipsius castris octo: qualis eēt natura mōtis: & qualis in circuitu ascensus: q̄ cognoscerēt: misit. Renūtiatū est: facilē eē: de tertia uigilia. T. Labienum legatū propere cū duabus legionibus: & iisdem ducibus: q̄ iter cognouerant: sūmū iugum montis ascendere iubet: quid sui consilii sit: ostendit. Ipse de quarta uigilia eodem itinere: quo hostes ierant: ad eos cōtēdit: equitatumq; omnem ante se mittit. P. Considius: q̄ rei militaris peritissimus habebaṫ: & in exercitu. L. Syllę: & postea in. M. Crassi fuerat: cū exploratoribus ꝓmittiṫ. Prima luce cū sūmus mōs a. T. Labieno teneretur: ipse ab hostiū castris nō lōgius mille & quingētis passibus abesset: neq; (ut postea ex captiuis cōperit) aut ipsius aduētus: aut Labieni cognitus esset: Cōsidius equo admisso ad eum accurrit: dicit mōtem: quē a Labieno occupari uoluerit: ab hostibus teneri: id se a gallicis armis: atq; insignibus cognouisse: Cæsar suas copias in proximū collē subducit: aciem instruit. Labienus: ut erat ei præceptū a Cæsare: ne ꝓlium cōmitteret: nisi ipsius copiæ prope hostium castra uisæ eēnt: ut undiq; uno tēpore in hostes impetus fieret: mōte occupato nostros expectabat: ꝓlioq; abstinebat. Multo deniq; die ꝑ exploratores Cæsar cognouit: & mōtē a suis teneri: & Heluetios castra mouisse: & Cōsidiū timoꝛ ꝑterritū: q̄d nō uidisset: ꝓ uiso sibi renūtiasse: eo [illegible]: quo cōsuerat: iteruallo hostes seq̄ṫ: & millia passuū tria ab eoꝝ castris castra ponit. Postridie eius diei: quod omnino biduū supererat: cū exercitui frumentū metiri oporteret: & quod a Bibracte oppido Heduoꝝ longe maximo: ac copiosissimo nō amplius millibus passuū. xviii. aberat: rei frumentariæ prospiciendū existimauit: iter ab Heluetiis auertit: ac Bibracte ire cōtendit. Ea res per fugitiuos. L. Aemilii decurionis equitū Galloꝝ hostibus nuntiaṫ. Heluetii seu quod timore perterritos Romanos discedere a se existimarēt: eo magis: q̄d pridie superioribus locis occupatis ꝓliū nō cōmisissent: siue eo quod re frumentaria intercludi posse cōfiderēt: cōmutato cōsilio: atq; itinere cōuerso: nostros a nouissimo agmine insequi: ac lacessere cœperunt. Postquam id animaduertit: copias suas Cæsar in proximū collē subducit: equitatumq;: qui sustineret hostiū impetū: misit. Ipse interim in colle medio triplicē aciem instruxit: legionū quatuor ueteranoꝝ: ita uti supra se in sūmo iugo duas legiōes: quas in Gallia citeriore ꝓxime cōscripserat: & omnia auxilia collocarit: ac totū montē hominibus cōplerit: & interea sarcinas in unū locum conferri: & eum ab his: qui in superiore acie constituerāt: muniri iussit. Heluetii cū omnibus suis carris secuti: impedimenta in unum locū contulerunt: ipsi cōfertissima acie reiecto nostro equitatu: phalange facta sub primā nostrā aciē successerunt. Cęsar primū suo: deinde omniū e cōspectu remotis equis: ut æquato omniū periculo spem fugæ tolleret: cohortatus suos præliū cōmisit: milites e loco supiori pilis missis: facile hostium phalangem perfregerunt. ea disiecta gladiis districtis in eos impetū fecerūt: Gallis magno ad pugnam erat impedimēto: quod pluribus

Peroratio.

Responsi repetitio.

Cæsaris solertia.

Considii rei militaris peritia.

Bibracte oppidum ubi locoꝝ sit.

Cæsaris castra.

Præliū inter cæsarē & heluetios

eoꝝ:scutis uno ictu pilorũ transfixis:& colligatis:cum ferrũ se inflexisset:neq; euellere:neq; sinistra impedita:satis cõmode pugnare poterãt:multi ut diu iactato brachio præoptarent scutũ manu emittere:& nudo corpore pugnare. tãdẽ uulneribus defessi:& pedẽ referre:& qđ mõs suberat circiter mille passuũ:eo se recipere cœperũt. Capto mõte:& succedẽtibus nostris:Boii & Tulingi:qui hominũ millibus circiter .xv. agmẽ hostiũ claudebãt:& nouissimis pſidio erãt:& itinere nostros latere aperto aggressi circumuenire:& id cõspicati Heluetii:qui in mõtẽ sese receperãt: rursus instare:& pliũ redintegrare cœperũt. Romani cõuersa signa bipartito intulerũt:prima:ac secũda acies ut uictis:ac sũmotis resisteret:tertia ut ueniẽtes sustineret:ita ancipiti plio diu:atq; acriter pugnatũ est:diutius cũ nostrorũ impetũ sustinere nõ possent:alteri se(ut cœperãt)in mõtẽ receperũt:alteri ad impedimẽta:& carros suos se cõtulerũt. Nã hoc toto plio cũ ab hora septima ad uesperũ pugnatũ sit:auersum hostẽ uidere nemo potuit:ad multam noctẽ etiã ad impedimẽta pugnatũ est:ppterea qđ pro uallo carros obiecerãt:& e loco superiore in nostros ueniẽtes tela coniiciebant:& nõnulli inter carros:rotasq; mazaras ac tragulas subiiciebãt: nostrosq; uulnerabãt. Diu cũ esset pugnatũ:impedimẽtis castrisq; nostri potiti sunt. ibi orgetorigis filia:atq; unus e filiis captus est. Ex eo prælio circiter millia hominũ .c.xxx. supfuerunt:eaq; tota nocte cõtinẽter ierũt:nullam partẽ noctis itinere intermisso: in fines Lingonũ die quarto peruenerunt:cũ & ppter uulnera militũ:& propter sepulturã occisorũ:nostri triduũ morati eos sequi nõ potuissent. Cæsar ad ligones literas nuntiosq; misit:ne eos frumẽto:ne ue alia re iuuarent:qui si iuuissent se eodẽ loco illos:quo Heluetios habiturũ. Ipse triduo ĩtermisso:cũ omnibus copiis eos sequi cœpit. Heluetii omniũ rerũ inopia adducti:legatos de deditione ad eũ miserũt: qui cũ eũ ĩ itinere cõuenissent:seq; ad pedes proiecissent:suppliciterq; locuti: flentes pacẽ petissent:atq; eos in eo loco:quo tũ eẽnt:suũ aduentũ expectare iussisset:paruerũt. Eo postquã Cæsar puenit:obsides:arma:seruos:qui ad eos pfugissent:poposcit. Dũ ea cõquirunt:& cõferunt:nocte ĩtermissa circiter hominũ millia sex eius pagi: qui uerbigenus appellat:siue timore perterriti:ne armis traditis supplicio afficerent:siue spe salutis inducti:quod in tanta multitudine deditiorum suam fugam:aut occultari:aut omnino ignorari posse existimarent: prima nocte ex castris Heluetiorum egressi:ad Rhenum:finesq; Germanorum contenderunt. Quod ubi Cæsar resciuit: quorum per fines ierant: his uti conquirerent: & reducerent: si sibi purgati esse uellent: imperauit: reductos in hostium numero habuit. Reliquos omnes obsidibus: armis: pfugis traditis:in deditionem accepit. Heluetios: Tulingos: Latobrigos in fines suos: unde erant profecti: reuerti iussit:& quod omnibus frugibus amissis domi nihil erat: quo famem tolerarent: Allobrogibus imperauit ut his frumenti copiam facerent: ipsos: oppida: uicosq;: quos incenderant: restituere iussit. Id ea maxime ratione fecit:quod noluit eum locum: unde Heluetii discesserant:uacare:ne propter bonitatem agrorum Germani: qui trans Rhenum incolunt:e suis finibus in Heluetiorum fines transirent: & finitimi Galliæ prouinciæ: allobrogibusq; essent. Boios petentibus Heduis:quod egregia uirtute erãt cogniti: ut in finibus suis collocarent:concessit: quibus illi agros dederunt: eosq; postea in parem iuris libertatisq; cõditionẽ:atq; ipsi erant:receperunt. In castris Heluetiorũ tabulæ repertæ sunt literis Græcis cõfectæ:& ad Cæsarem perlate: quibus in tabulis nominatim ratio confecta erat:qui numerus domo exisset eorum:qui arma ferre

Boiorũ & tulingorũ acies qlis.

Heluetiorũ feritas.

Heluetiorũ fuga.

Cæsaris stratagema.

Verbigenus pagus qui.

Heluetiorũ deditio.

Pacis cõditiones.

possent:& item separatim pueri:senes:mulieresq;:quaꝝ omniũ rerum summa erat
capitum:Heluetiorum millia.CCLXIII.Tuligorum millia.XXXVI.Latobrigo
rum.XIIII .Rauracorũ.XXIII.Boioꝝ.XXXII.Ex his:q arma ferre possent:ad
millia nonagintaduo.Summa omniũ fuerunt ad millia.CCC.LXVIII.Eorũ:qui
domũ redierunt censu habito:ut Cæsar imperauerat:repertus est numerus milliũ
.C.&.X.Bello Heluetiorũ confecto:totius fere Galliæ legati:prĩcipes ciuitatũ ad

Heluetiorũ:tulingorũ:rauracorũ boiorũ:& alioꝝ in rõa. cõspiratium numerus.

Cęsarem gratulatum conuenerunt.Intelligere sese tametsi pro ueteribus Heluetio
rum iniuriis populus Ro. ab his pœnas bello repetisset:tamẽ eam rem non minus
ex usu terræ Galliæ:q̃ populi Ro.accidisse:ꝑpterea quod eo cõsilio florẽtissimis re
bus domos suas Heluetii reliq̃ssent:uti toti Galliæ bellũ ĩferrẽt:ĩperioq; potirent:
locũq; domicilio ex magna copia deligerẽt:quẽ ex omni Gallia opportunissimũ:ac
fructuosissimũ iudicassẽt:reliq̃sq; ciuitates stipẽdiarias haberẽt.Petierũt:uti sibi cõ

Gallorum gratulatio.

ciliũ totius Galliæ in diẽ certã ĩdicere:idq; Cæsaris uolũtate facere liceret.Sese ha
bere quasdã res:quas e cõmuni consensu ab eo petere uellẽt.Ea re permissa diẽ cõci
lio cõstituerũt:& iureiurãdo nequis enunciaret:nisi quibus cõmuni cõsilio mãdatũ
esset:iter se sanxerũt.Eo cõcilio dimisso:idẽ prĩcipes ciuitatũ qui antefuerãt:ad Cæ
sarẽ reuerterũt:petierũtq; uti sibi secreto:in occulto de sua:omniumq; salute cũ eo
agere liceret.Ea re impetrata:sese omnes flẽtes Cæsari ad pedes proiecerũt.Nõ mi-
nus se id cõtendere:& laborare:ne ea q̃ dixissent:enuntiarentur:q̃ uti ea:quæ uellẽt:
impetrarẽt:propterea quod si enũtiatũ esset:summũ in crutiatũ se uẽturos uiderẽt.

Gallorum supplicationes.

Locutus est pro his Diuitiacus Heduus:Galliæ totius factiones esse duas.Harum
alterius principatũ tenere Heduos:alterius Aruernos.Hi cũ tãtopere de potẽtatu
inter se multos annos cõtenderẽt:factũ esse:uti ab Aruernis:Sequanisq; Germani
mercede accerserent.Horũ primo circiter millia.XV.Rhenũ trãsisse:posteaquã
agros:& cultũ:& copias Gallorũ hoĩes feri:ac barbari adamassent:traductos plu-
res:nũc esse in Gallia ad.C.&.XX.milliũ numerũ.Cũ his Heduos:eorũq; cliẽtes se

Factiones gallorũ inter se dissidẽtes quæ & quot.

mel:atq; iterũ armis cõtẽdisse:magnã calamitatẽ pulsos accepisse:omnẽ nobilitatẽ:
oẽm senatũ:omnẽ equitatũ amisisse.Quib.præliis calamitatibusq; fractos:q & sua
uirtute:& populi Ro.hospitio:atq; amicitia plurimũ ante in Gallia potuissent:co-
actos eẽ Seq̃nis obsides dare nobilissimos ciuitatis:& iureiurãdo ciuitatẽ obstrĩge-
re:sese neq; obsides repetituros:neq; auxiliũ a populo Ro. imploraturos:neq; recu
saturos:quo minus ꝑpetuo sub illoꝝ ditione:atq; ĩperio essent.Vnũ se esse ex oĩ ci-
uitate Heduorũ:qui adduci non potuerit:ut iuraret:aut suos liberos obsides daret.
Ob eã rem se ex ciuitate profugisse:& Romam ad senatum uenisse auxilium postu
latũ:quod solus neq; iureiurãdo:neq; obsidibus teneret.Sed peius uictoribus Seq̃
nis quam Heduis uictis accidisse.propterea quod Ariouistus rex Germanorum in
eorum finibus consedisset:tertiamq; partem agri Sequani:qui esset optimus totius
Galliæ occupauisset:& nunc de altera parte tertia Sequanos decedere iuberet:pro

Ariouistus qui fuerit.

pterea quod paucis mensibus ante:Harudum millia hominum uigiti quatuor ad
eum uenissent:quibus locus:ac sedes pararentur:futurum esse paucis annis:uti om
nes e Galliæ finibus pellerentur:atq; omnes Germani Rhenum transirent.Neq;
enim conferendum esse Gallicum cum Germanorum agro:neque hanc consuetu
dinem uictus cum illa comparandam.Ariouistum autem:ut semel Gallorum co-
pias prælio uicerit:quod prælium factum sit Amagetobriæ:superbe:& crude-
liter imperare:obsides nobilissimi cuiusq; liberos poscere:& in eos omnia exem-

Gallicum agrum cũ germano cõferendũ non esse.

pla:cruciatusq; edere:siqua res nõ ad nutum:aut ad uoluntatẽ eius facta sit:hominẽ esse barbarũ:iracũdũ:temerariũ:nõ posse eius imperia diutius sustineri. Nisi quid in Cæsare:Populoq; Ro.sit auxilii oĩbus Gallis idẽ esse faciendũ: quod Heluetii fecerũt:ut domo emigrẽt:aliud domiciliũ:alias sedes remotas a Germanis petãt: fortunamq;:quæcunq; accidat:experiant. Hæc si enuntiata Ariouisto sint:nõ dubitare quin de oĩbus obsidibus:qui apđ eũ sint:grauissimũ suppliciũ sumat. Cæsarẽ uel authoritate sua:atq; exercitus:uel recenti uictoria:uel nomine Populi Ro.deterrere posse:ne maior multitudo Germanoꝝ Rhenũ traducat:Galliamq; omnẽ ab Ariouisti iniuria posse defendere. Hac oratione a Diuitiaco habita:omnes: qui aderant: magno fletu auxilium a Cæsare petere cœperũt. Animaduertit Cæsar:unos ex omnibus Sequanos:nihil earum reꝝ facere:quas cæteri facerent:sed tristes capite demisso:terrã intueri:eius rei:quæ causa esset:miratus ex ipsis quæsiuit: Nihil Sequani respõdere:sed in eãdem tristitia taciti permanere. Cũ ab his sæpius quæreret: neque ullã oĩno uocem exprimere possent:idẽ Diuitiacus Heduus respõdit: hoc esse miseriorẽ:& grauiorẽ fortunã Sequanorũ:q̃ reliquoꝝ:quod soli ne in occulto quidẽ queri:nec auxiliũ implorare auderẽt:absentisq; Ariouisti crudelitatẽ:uelut si coram adesset:horrerent:ꝓpterea quod reliquis tantũ fugæ facultas daret. Sequanis uero:qui intra fines suos Ariouistum recepissent:quoꝝ oppida omnia in potestate eius essent:oẽs cruciatus essent perferendi. His rebus cognitis Cæsar Gallorum animos uerbis cõfirmauit:pollicitusq; est sibi eam rem curæ futuram:magnã se habere spem:& beneficio suo:& authoritate adductũ Ariouistum finem iniuriis facturũ. Hac oratione habita conciliũ dimisit:& secundum ea multæ res eum hortabantur: quare sibi eam rem cogitandã:& suscipiendam putaret:in primis quod Heduos fratres:consanguineosq; sæpenumero ab senatu appellatos:in seruitute:atq; in ditione uidebat Germanorũ teneri:eorũq; obsides esse apud Ariouistum: ac Sequanos intelligebat:quod in tanto imperio Populi Ro.turpissimum sibi:& Reipublicæ esse arbitrabatur. Paulatim autẽ Germanos consuescere Rhenum transire: & in Galliã magnam eorum multitudinem uenire:Populo Ro.periculosum uidebat: neq; sibi homines feros:ac barbaros obtemperaturos existimabat:quin:cum omnem Galliã occupassent:ut ante Cimbri:Teutoniq; fecissent: in prouinciam exirent: atq; inde in Italiam cõtenderent:præsertim cũ Sequanos a prouincia nostra Rhodanus diuideret. Quibus rebus quam maturrime occurrendum putabat. Ipse autem Ariouistus tantos sibi spiritus:tãtam arrogantiã sumpserat:ut ferẽdus nõ uideret. Quãob rem placuit ei: ut ad Ariouistum legatos mitteret: qui ab eo postularent:ut aliquẽ locũ mediũ utriusq; colloquio deligeret:uelle sese de Republica: & sũmis utriusq; rebus cum eo agere. Ei legationi Ariouistus respondit:siquid ipsi a Cæsare opus esset:se se ad eũ uenturum fuisse:siquid ille a se uelit:illum ad se uenire oportere. præterea se neq; sine exercitu in eas partes Galliȩ uenire audere:quas Cæsar possideret: neq; exercitum sine magno commeatu:atque emolumento in unum locum cõtrahere posse:sibi autem mirum uideri:quid in sua Gallia: quam bello uicisset: aut Cæsari:aut omnino Populo Ro.negocii esset. His responsis ad Cæsarem relatis:iterum ad eum Cæsar legatos cum his mandatis mittit. Quoniã tanto suo: Populique Roma.beneficio affectus:cum in consulato suo rex:atque amicus a Senatu appellatus esset:hanc sibi:Populoq; Ro.gratiam referret:ut in colloquium uenire inuitatus grauaretur:neq; de communi re dicendum sibi:& cognoscendum putaret: hæc

esse:quæ

Ariouisti feritas q̃lis

Suasio a facili & honesto.

Cæsaris calliditas.

Cæsaris cõsilia.

Gallia magna ubi locorum sit.

Rhodanus sequanoꝝ terminus.

Superbũ ariouisti in cæsarẽ responsum.

Legationis cæsaris sũma.

esse:quæ ab eo postularet.Primum:nequam multitudinem hominũ amplius trans
Rhenum in Galliã traduceret:deinde obsides: quos haberet ab Heduis redderet:
Sequanisq; permitteret: ut quos illi haberent: uoluntate eius reddere illis liceret:
neue Heduos iniuria lacesseret:neue his:sociisq; eorũ bellum inferret. Si id ita fe-
cisset:sibi:Populoq; Ro.perpetuam gratiam:atq; amicitiam cum eo futuram: si nõ
impetraret:quoniã.M.Messala.L.Pisone consulibus:Senatus censuisset:uti quicun
que Galliam prouinciam obtineret:quod cõmodo Reipu. facere posset: Heduos:
cæterosque amicos Populi Romani defenderet:se Heduorũ iniurias nõ neglectu-
rum.Ad hæc Ariouistus respondit:ius esse belli:ut qui uicissent:iis: quos uicissent: Ariouisti
quemadmodũ uellent:imperarent:item Populum Ro. uictis nõ ad alterius ꝓscri- ad cæsarẽ
ptum:sed ad suum arbitriũ imperare cõsuesse:si ipse Populo Ro. non præscriberet: responsũ.
quemadmodũ suo iure uteretur: nõ oportere se a Populo Ro. in suo iure impedi-
ri.Heduos sibi:quoniam belli fortunam tentassent:& armis cõgressi: ac superati es-
sent:stipendiarios esse factos.Magnam Cæsarem iniuriam facere: qui suo aduentu
uectigalia sibi deteriora faceret.Heduis se obsides redditurum nõ esse: neq; iis:neq;
eorum sociis iniuria bellum illaturũ:si in eo manerent: quod conuenissent: stipen-
diumq; quotannis penderent.Si id non fecissent:longe his fraternum nomen Popu
li Romani ab futurum.Quod sibi Cæsar denuntiaret:se Heduorum iniurias nõ ne Minæ ario
glecturum:neminem secum sine sua pernicie contendisse:cum uellet: cõgrederetur. uisti aduer
Intellecturum quid inuicti Germani:exercitatissimi in armis:qui intra annos.xiiii. sus cæsarẽ,
tectũ non subissent:uirtute possent.Hæc eodem tempore Cæsari mãdata referebã-
tur:& legati ab Heduis & Treuiris ueniebant.Hedui questum quod Harudes: qui
nuper in galliam trãsportati essent:fines eorum popularent: sese ne: obsidibus qui
dem datis pacem Ariouisti redimere potuisse.Treuiri autem pagos cẽtum Sueuo-
rum ad ripam Rheni cõsedisse.qui Rhenum transire conarentur:his præesse Nasu Nasua & ci
am:& Cimberium fratres:quibus rebus Cæsar uehementer commotus:maturãdũ berius tre-
sibi existimauit: ne si noua manus Sueuorum cum ueteribus copiis Ariouisti se se uirorũ im-
cõiunxisset:minus facile resisti posset.Itaq; re frumentaria q̃ celerrime potuit cõpa patores.
rata:magnis itineribus ad Ariouistum cõtendit:Cum tridui uiam processisset: nun
tiatum est ei:Ariouistum cum suis omnibus copiis ad occupandum Vesontionem: Vesontio
quod est oppidum maximum Sequanorum cõtendere:triduiq; uiam a suis finibus oppidũ qđ
processisse.Id ne accideret:magnopere præcauendũ sibi Cæsar existimabat. Nanq; &ubi:& ip
omniũ rerum:quæ ad bellum usui erant:sũma erat in eo oppido difficultas: idq; na sius descri-
tura loci sic muniebatur:ut magnam ad ducendũ bellum daret facultatem:propte- ptio.
rea quod flumen Alduabis:ut circino circunductum pene totum oppidum cingit: Alduabis
reliquum spatiũ:quod non est amplius pedũ sexcentorum:qua flumen intermittit: flu.ubi lo-
mons continet magna altitudine:ita ut radices eius montis ex utraq; parte ripæ flu corum.
minis contingant.Hunc murus circundatus arcem efficit:& cũ oppido coniungit.
Huc Cæsar magnis diurnis:nocturnisq; itineribus contendit: occupatoq; oppido:
ibi præsidium collocat.Dum paucos dies ad Vesontionem rei frumentariæ: cõmea
tusq; causa morarẽ:ex percunctatione nostrorum:uocibusq; Gallorũ: ac mercatorũ:
qui ingenti magnitudine corporum Germanos incredibili uirtute:atq; exercitatio Germano
ne in armis esse prædicabant:sæpenumero se se cum his congressos ne uultum qui- rũ laudes.
dem:atque aciem oculorum dicebant ferre potuisse:tantus subito timor omnẽ ex- Romano
ercitum occupauit:ut non mediocriter omnium mentes: animosque perturbaret. rũ timor.

Hic primum ortus est a tribunis militũ: ac præfectis: reliquisq;: qui ex urbe amicitiæ causa Cæsarem secuti non magnum periculum miserabantur: quod non magnũ in re militari usum habebant. Quorũ alius alia causa illata: q̃ sibi ad proficiscendũ necessariam esse diceret: petebat ut eius uoluntate discedere liceret. Nõnulli pudore adducti: ut timoris suspitionem uitarent: remanebant. Hi neq; uultum fingere: neq; interdum lachrymas tenere poterãt: abditi in tabernaculis: aut suum fatũ quærebãtur: aut cũ familiaribus suis commune periculum miserabant: uulgo totis castris testaméta obsignabantur. Horum uocibus: ac timore paulatim etiã hi: qui magnum in castris usum habebant: milites: centurionesq;: quiq; equitatui præerãt: perturbabantur. qui se ex his minus timidos existimari uolebant: nõ se hostem uereri: sed angustias itineris: & magnitudinem syluarũ: quæ inter eos atq; Ariouistũ intercederent: aut rem frumentariã: ut satis cõmode supportari posset: timere dicebant. Nõnulli etiam Cæsari renũtiabant: cũ castra moueri: ac signa ferri iussisset: nõ fore dicto audientes milites: neq; propter timorem signa laturos. Hæc cũ animaduertisset Cæsar conuocato concilio: omniumq; ordinum ad id concilium adhibitis centurionibus: ueheméter eos incusauit. Primum: quod aut quam in partem: aut quo consilio ducerentur: sibi quærendum: aut cogitandum putarent. Ariouistum se consule cupidissime Populi Ro. amicitiã appetisse: cur hunc tam temere quisquam ab officio discessurum iudicaret. sibi quidé persuaderi: cognitis suis postulatis: atq; æquitate conditionis perspecta: eum neq; suam: neq; Populi Ro. gratiam repudiaturum. quod si furore: atq; amentia impulsus: bellum intulisset: quid tãdem uererẽtur? aut cur de sua uirtute: aut de ipsius diligentia desperarent? Factum eius hostis periculũ patrum nostrorũ memoria: cum: Cimbris: & Teutonis a. C. Mario pulsis: non minorem laudem exercitus: q̃ ipse Imperator meritus esse uidebatur. Factum etiã nuper in italia seruili tumultu: quos tamé aliquis usus: ac disciplina: quam a nobis accepissent: subleuaret. Ex quo iudicari posset: quantum haberet in se boni constantia: propterea quod: quos aliquandiu inermes sine causa timissent: hos postea armatos: ac uictores superassent. deniq; hos esse eosdem Germanos: quibus cum sæpenumero Heluetii congressi non solum in suis sedibus: sed etiam in illorum finibus: plerunq; superassent: qui tamen pares esse nostro exercitui non potuerint. Siquos aduersum prælium: & fuga Gallorum cõmoueret: hoc si quærerent: reperiri posse diuturnitate belli defatigatis Gallis: Ariouistũ cũ multos méses castris: ac paludibus se cõtinuisset: neq; sui potestatem fecisset: desperantes iam de pugna: & dispersos subito adortum magis ratione: ac consilio: q̃ uirtute uicisse. cui rationi cõtra homines barbaros: atq; imperitos locus fuisset. Hac ne ipsum quidem sperare nostros exercitus capi posse. Qui suum timorem in rei frumentariæ simulationem: angustiasq; itineris conferrent: facere arroganter: cum aut de officio Imperatoris desperare: aut ei præscribere auderent. Hæc sibi esse curæ: frumentum Sequanos: Leucos: Lingonas subministrare: iamq; esse in agris frumenta matura. De itinere ipsos breui tempore iudicaturos. Quod non fore dicto audientes: neq; signa laturi dicantur: nihil se ea re cõmoueri. Scire.n. quibuscunq; exercitus dicto audiens non fuerit: aut male re gesta fortunam defuisse: aut aliquo facinore comperto: auaritiam esse conuictam. Suam innocentiam perpetua uitę fœlicitate Heluetiorũ bello esse perspectam. Itaq; se quod in longiorem diem collaturus esset: repræsentaturum: & proxima nocte de quarta uigilia castra moturum: ut quam primum intelligere posset: utrum

No. Rom. incõstãtiã.

Cæsaris oro ad milites.

Arguit ab exemplo.

Cõstantiæ uirtus.

Arguit ab aduersarii ibecilitate.

Diluit obiecta.

Sententia pulcherrima.

utrũ apud eos pudor:atq; officiũ:an timor plus ualeret. Quod si præterea nemo se quatur:tamen se cum sola decima legione iturum:de qua non dubitaret: sibiq; eam prætoriam cohortem futuram. Huic legioni Cæsar & indulserat præcipue: & propter uirtutem cõfidebat maxime. Hac oratione habita:miruminmodum conuersę sunt omnium mentes: summaq; alacritas & cupiditas belli gerendi innata est: principsq; decima legio per tribunos militum ei gratias egit:quod de se optimum iudicium fecisset: seq; esse ad bellum gerendum paratissimam confirmauit. Deinde reliquæ legiones per tribunos militum: & primorum ordinum centuriones egerunt: uti Cæsari satisfacerent:se neq; unq̃ dubitasse: neq; timuisse:neq; de summa belli suũ iudiciũ:sed imperatoris esse existimauisse: Eorũ satisfactiõe accepta: & itinere exquisito per Diuitiacũ:quod ex aliis Gallis ei maximã fidem habebat:ut millium amplius quinquaginta circuitu locis aptis exercitũ duceret de quarta uigilia ut dixerat: profectus est. Septimo die:cũ iter non intermitteret:ab exploratoribus certior factus est: Ariouisti copias a nostris millibus passuum quatuor:&.xx.abesse. Cognito Cæsaris aduẽtu: Ariouistus legatos ad eũ mittit:quod antea de colloquio postulasset:id per se fieri licere:quoniã propius accessisset:seq; id sine piculo facere posse existimaret. Nõ respuit conditionem Cæsar:iamq; eũ ad sanitatem reuerti arbitrabat: cũ id: quod antea petẽti denegasset:ultro polliceretur:magnãq; in spem ueniebat: pro suis tãtis:populiq; Ro.i eũ beneficiis:cognitis suis postulatis:fore uti ptinacia desisteret. Dies colloquio dictus ẽ:ex eo die quintus. Interim cũ sæpe ultro citroq; legati inter eos mitterẽtur: Ariouistus postulauit:ne quẽ peditem ad colloquiũ Cæsar adduceret:uereri se:ne per insidias ab eo circumueniretur: uterq; cum equitatu ueniret:alia ratiõe se non esse uenturum. Cæsar quod nec colloquiũ interposita causa tolli uolebat:neq; salutem suam Gallorum equitatui committere audebat: commodissimum esse statuit omnibus equis. Gallis equitibus detractis: legionarios eo milites legionis decimæ:cui quã maxime confidebat:imponere: ut prælidium quã amicissimũ: si quid opus facto esset:haberet. Quod cũ fieret:nõ irridicule quidam ex militibus decime legionis dixit plus:quã pollicitus esset: Cæsarem facere: pollicitum esse in cohortis prætoriæ loco decimam legionem habiturum: ad equum rescribere. Planicies erat magna: & in ea tumulus terreus satis grandis. Hic locus æquo fere spatio ab castris utriusq; aberat. eo: ut erat dictum: ad colloquium uenerunt: legionem Cæsar: quam equis deuexerat: passibus ducentis ab eo tumulo constituit. Item equites Ariouisti pari interuallo constiterunt: Ariouistus: ut ex equis colloquerentur: & præter se denos:ut ad colloquiũ adducerent: postulauit. Vbi eo uentum est: Cæsar initio orationis:sua senatusq; in eum beneficia commemorauit:quod rex appellatus esset a senatu:quod amicus:quod munera amplissime missa. Quam rem & paucis contigisse: & a Romanis pro maximis hominũ officiis consueuisse tribui docebat. Illum cum neq; aditum: neq; causam postulandi iustam haberet:beneficio:ac liberalitate sua:ac senatus:ea præmia consecutum. Docebat etiam q̃ ueteres:quamq; iustæ causæ necessitudinis ipsis cum Heduis intercederẽt:quę senatuscõsulta:quoties:quãq; honorifica in eos facta essent:ut omni tempore totius Galliæ principatũ Hedui tenuissent:prius etiam q̃ nostrã amicitiam appetissent. Populi Ro. hanc esse consuetudinẽ: ut socios:atq; amicos nõ modo sui nihil deperdere:sed gratia:dignitate:honore auctiores uelit esse. Quod uero ad amicitiã Po. Ro. attulissent:id his eripi:qs pati posset? Postulauit deide eadẽ: q̃

Decime cæsaris legiõnis laus

Ariouisti legati ad cæsarem

Romanotũ peditũ robur

Militis in cæsarem cauilium

Cæsaris oro ad ariouistum

Romanorum cum heduis necessitudo

legatis in mãdatis dederat: ne aut Heduis: aut eorum sociis bellũ inferret: obsides redderet: si nullã partẽ Germanorum domum remittere posset: at ne quos amplius Rhenũ transire pateretur. Ariouistus ad postulata Cæsaris pauca respondit: de suis uirtutibus multa prędicauit: trãsisse Rhenum sese non sua spõte: sed rogatũ: & accersitũ a Gallis: nõ sine magna spe: magnisq; præmiis: domũ: ppinquosq; reliquisse: sedes habere in Gallia ab ipsis cõcessas: obsides ipsorũ uolũtate datos: stipẽdiũ capere iure belli: quod uictores uictis impõere cõsueuerit: nõ sese Gallis: sed Gallos sibi bellũ intulisse: omnes Galliæ ciuitates ad se oppugnãdũ uenisse: ac cõtra se castra habuisse: eas omnes copias uno ab se prelio fusas: ac superatas esse: si iterũ experiri uelint: paratũ se decertare: sin pacẽ malint: iniquũ esse de stipendio recusare: quod sua uoluntate ad id tẽpus depẽderint. Amicitiã populi Ro. sibi ornamẽto: & præsidio: nõ detrimẽto esse oportere: idq; se ea spe petisse. Si per populũ Ro. stipẽdiũ remittatur: & deditítii subtrahãtur: nõ minus libenter sese recusaturũ populi Ro. amicitiam: quam appetierit. Quod multitudinem Germanorũ in galliã traducat: id se sui muniẽdi: nõ gallię oppugnãdæ causa facere: eius rei testimonium esse: quod nisi rogatus nõ uenerit: & quod bellum nõ intulerit: sed defenderit. Se prius in Galliam uenisse: q̃ populũ Ro. Nunq̃ ante hoc tẽpus exercitũ populi Ro. Galliæ puinciæ finibus egressum. quid sibi uellet: cur in suas possessiones ueniret. Prouinciã suã esse hãc Galliã: sicuti illam nostrã. ut ipsi cõcedi nõ oporteret: si in nostros fines impetũ faceret: sic item nos esse iniquos: quod in suo iure se interpellaremus. Quod ex senatus cõsulto: Heduos appellatos amicos diceret: nõ se tam barbarũ: neq; tam imperitũ esse rerũ: ut nõ sciret: neq; bello Allobrogum proximo: Heduos Romanis auxilium tulisse: neq; ipsos in his cõtentiõibus: quas Hedui secũ: & cũ Sequanis habuissent: auxilio populi Ro. usos esse. debere se suspicari simulata Cæsarẽ amicitia: q̃d exercitũ in Gallia habeat: sui opprimẽdi causa habere. Quod nisi decedat: aut exercitũ deducat ex his regionibus: sese illum nõ pro amico: sed pro hoste habiturum: Quod si eum interfecerit: multis sese nobilibus: principibusq; populi Ro. gratũ esse facturũ. Id se ab ipsis per eorũ nuncios cõpertũ habere: quorũ oĩum gratiam: atq; amicitiã eius morte redimere posset. Quod si discessisset: ac liberã sibi possessionẽ Galliæ tradidisset: magno se illũ p̃mio remuneraturũ: & quęcunq; bella geri uellet sine ullo eius labore: & piculo cõfecturũ. Multa a Cæsare in eã sententiã dicta sunt: quare negocio desistere nõ posset: & neq; suã: neq; populi Ro. cõsuetudinẽ pati: uti optime meritos socios desereret: neq; iudicare Galliã potius esse Ariouisti: q̃ populi Ro. Bello superatos esse Aruernos: & rutenos a. Q. Fabio Maximo: quibus populus Ro. ignouisset: neq; in prouinciã redegisset: neq; stipẽdiũ imposuisset. Quod si antiquissimũ quodq; tẽpus spectari oporteret: populi Romani iustissimum esse in Gallia imperiũ. Si iudicium Senatus seruari oporteret: liberã debere esse Galliã: q̃ bello uictã suis legibus uti uoluisset. Dum hæc in colloquio gerunt: Cæsari nuntiatum est: equites Ariouisti propius tumulum accedere: & ad nostros adequitare: lapides: telaq; in nostros coniicere. Cæsar loquẽdi finẽ fecit: seq; ad suos recepit: suisq; iperauit. ne q̃d oĩno telũ i hostes reiicerẽt. Nã & si sine ullo piculo legiõis delectæ cõmissũ cũ eqtatu pliũ fore uidebat: tñ cõmittẽdũ nõ putabat: ut pulsis hostibus dici posset: eos a se p fidẽ in colloqo circũuẽtos. Posteaq̃ i uulgus militũ relatũ ẽ: qua arrogantia in colloqo Ariouistus usus: oĩ Gallia Rõanis interdixisset: impetumq; in nostros eius equites fecissent: eaq; res colloquiũ ut diremisset: multo maior alacritas:

Ariouisti respõsum.

Arguit a necessario.

Refellit obiectum.

Arguit ab æquo.

Adducit romanos in odium.

Præmiorũ pollicitatio

Arguit ab exemplo.

Audi cæsaris fidem.

critas:studiumq; pugnandi maius exercitui iniectum est. Biduo post Ariouistus lẽgatos ad Cæsarẽ mittit: uelle se de his rebus: quæ inter eos agi cœptę: neq; perfectæ essent: agere cum eo: uti iterum colloquio diem constitueret: aut si id minus uellet: ex suis legatis aliquem ad se mitteret. Colloquendi Cæsari causa uisa non est: & eo magis quod pridie eius diei Germani retineri non poterant: quin in nostros tela conicerent. Legatũ ex suis sese magno cum periculo ad eum missurum: & hominibus feris obiecturum: existimabat. Commodissimum uisum est. M. Valerium Procillum. C. Valerii Caburi filium summa uirtute: & humanitate adolescentem: cuius pater a. C. Valerio Flacco ciuitate donatus erat: & propter fidẽ: & propter linguæ gallicæ scientiam: qua multa iam Ariouistus longinqua consuetudine utebatur: & quod in eo peccandi Germanis causa non esset: ad eum mittere: & Marcum Titium: qui hospitio Ariouisti usus erat. His mãdauit: ut quæ diceret. Ariouistus: cognoscerent: & ad se referrent. Quos cum apud se in castris Ariouistus cõspexisset: exercitu suo præsente: conclamauit: quid ad se uenirent? an speculãdi causa? Conantes dicere prohibuit: & in catenas coniecit. Eodem die castra promouit: & millibus passuum sex a Cæsaris castris sub monte consedit. Postridie eius diei præter castra Cæsaris suas copias traduxit: & millibus passuum duobus ultra eum castra fecit: eo consilio: uti frumento commeatuque: qui ex sequanis & Heduis supportaretur: Cæsarem intercluderet. Ex eo die dies continuos quinq; Cæsar pro castris suas copias produxit: & aciem instructam habuit: ut: si uellet Ariouistus prælio contendere: ei potestas non deesset. Ariouistus his omnibus diebus exercitum castris continuit. Equæstri prælio quotidie contendit. Genus hoc erat pugnæ: quo se Germani exercuerant. Equitum millia erant sex: totidem numero pedites uelocissimi: ac fortissimi: quos ex omni copia singuli singulos: suæ salutis causa delegerant. Cum his in prelíis uersabantur: ad eos se equites recipiebant. Hi siquid erat durius concurrebant. Si qui grauiore uulnere accepto: equo deciderant: circunsistebant. Si quo erat longius prodeundum: aut celerius recipiendum: tanta erat horum exercitatione celeritas: ut iubis equorum subleuati: cursum adæquarent. Vbi eum castris sese tenere Cæsar intellexit: ne diutius comeatu prohiberetur: ultra eum locũ: quo in loco Germani consederant: circiter passus sexcentos ab his castris idoneum locum delegit: acieque triplici instructa: ad eum locum uenit. Primã: & secundam aciem in armis esse: tertiam castra munire iussit. Hic locus ab hoste circiter passus sexcentos (uti dictum est) aberat: eo circiter hominum numero. XVI. millia expedita cum omni equitatu Ariouistus misit: quæ copiæ nostros perterrerent: & munitione prohiberent. Nihilo secius Cæsar: ut ante constituerat: duas acies hostẽ propulsare: tertiam opus perficere iussit. Munitis castris duas ibi legiones reliquit: & partem auxiliorũ: quatuor reliquas in castra maiora reduxit. Proximo die: instituto suo Cæsar ex castris utrisque copias suas eduxit: paululumque a maioribus castris progressus: aciem instruxit: hostibusq; pugnandi potestatem fecit. Vbi ne tum quidem eos prodire intellexit: circiter meridiem exercitum in castra reduxit. Tũ demum Ariouistus partem suarum copiarum: quæ castra minora oppugnaret: misit. Acriter utrinq; usq; ad uesperũ pugnatũ ẽ. Solis occasu suas copias Ariouistus multis: & illatis: & acceptis uulneribus: in castra reduxit. Cum ex captiuis quæreret Cæsar: quamobrem Ariouistus prelio non decertaret: hanc reperiebat causam.

Legati ariouisti ad cæsarem.

C. Valerii procillæ laus.

Ariouistus ius gentiũ uiolauit.

Genus pugnæ germanis usitatissimum.

Mira germanorum agilitas.

Acies cæsaris ad pugnam structæ.

Pugna īter ro. & germa.

Quod apud Germanos ea cõsuetudo esset:ut matresfamilias eorum sortibus:& uaticinationibus declararent:utrũ prçliũ cõmitti ex usu esset:nec ne. Eas ita dicere nõ esse fas Germanos superare:si ante nouam lunã prælio cõtendissent. Postridie eius diei Cæsar præsidium utrisq; castris:quod satis esse uisum est: reliquit. Omnes alarios in conspectu hostium pro castris minoribus constituit:quo minus multitudine militum legionariorum pro hostium numero ualebat:ut ad speciem alariis uteretur. Ipse triplici instructa acie usq; ad castra hostium accessit. Tum demum necessario Germani suas copias e castris eduxerunt: generatimq; cõstiterunt: paribusq; interuallis. Harudes. Marcomanos: Triboces: Vangiões: Nemetes: Sedusios: Sueuos: omnemq; aciem suam rhedis:& carris circundederũt: ne qua spes in fuga relinqueretur. Eo mulieres imposuerũt. Quæ in prælium proficiscentes milites passis manibus:flentes implorabant:ne se in seruitutem Romanis traderent. Cæsar singulis legionibus:singulos legatos:& quçstorem præfecit:uti eos testes suç quisq; uirtutis haberet. Ipse a dextro cornu:quod eam partem minime firmã hostiũ esse animaduerterat:prælium commisit. Ita nostri acriter in hostes signo dato:impetum fecerunt. Itaq; hostes repente:celeriterq; procurrerunt:ut spacium pila in hostes cõiiciendi non daretur. Reiectis pilis comminus gladiis pugnatum est. At Germani celeriter ex cõsuetudine sua phalange facta:impetus gladiorum exceperunt. Reperti sunt complures nostri milites:qui in phalangas insilirent: & scuta manibus reuellerent:& desuper uulnerarent. Cum hostiũ acies a sinistro cornu pulsa: atq; in fugã conuersa esset:a dextro cornu uehemẽter multitudine suorum:nostram aciem præmebant. Id cũ animaduertisset. P. Crassus adolescens:qui equitatui pr̃erat: qđ expeditior erat q̃ hi:qui inter aciem uersabant̃ tertiã aciẽ laborantibus nostris subsidio misit. Ita p̃lium restitutũ est:atq; omnes hostes terga uerterunt:neq; prius fugere destiterũt quã ad flumen Rhenũ millia passuũ ex eo loco circiter quinq; peruenerũt. Ibi perpauci: aut uiribus confisi: tranare cõtenderunt:aut lintribus inuentis salutẽ sibi petierunt. In his fuit Ariouistus: q̃ nauiculam deligatã ad ripam nactus:ea profugit. Reliquos omnes equites consecuti nostri interfecerunt. Duæ fuerunt Ariouisti uxores:una Sueua natiõe:quam domo secum adduxerat:altera Norica: regis Voccionis soror:quam in Gallia duxerat a fratre missam. Vtraq; in ea fuga periit. Duæ filiæ harum: Altera occisa:altera capta ẽ. M. Valerius Procillus cũ a custodibus in fuga trinis catenis uinctus traheretur:in ipsum Cæsarem hostium equitatũ persequentem incidit. Quæ quidem res Cæsari non minorem quam ipsa uictoria uoluptatem attulit:quod hominem honestissimum prouinciæ Galliæ:suum familiarem & hospitẽ:ereptũ e manibus hostium:sibi restitutum uidebat. neq; eius calamitate de tanta uoluptate & gratulatione quicq̃ fortuna diminuerat. Is se presente de se ter sortibus consultum dicebat:utrum igni statim necaretur:an in aliud tempus reseruaretur. Sortium beneficio se esse incolumem. Item Marcus Titius repertus:& ad eum reductus est. Hoc prælio trans Rhenũ nuntiato: Sueui qui ad ripas Rheni uenerãt:domũ reuerti cœperunt:quos ubi qui proximi Rhenum incolunt perterritos senserunt ĩsecuti:magnum ex his numerum occiderũt. Cæsar una æstate duobus maximis bellis confectis: maturius paulo quam tempus anni postulabat:in hyberna in sequanos exercitũ deduxit. Hybernis Labienum præposuit. Ipse in citeriorem Galliam ad conuentus agendos profectus est.

Germanorum superstitio.

Nobilium mulierum constantia.

Secundum p̃lium iter roma. & german.

Germanorum fuga.

Ariouisti uxores qđ & quod filiæ.

C. Valerius p̃cillus restitutus.

C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO LIBER SECVNDVS.

VM ESSET Cæsar in citeriore Gallia in hybernis (ita uti supra demõstrauimus) crebri ad eum rumores afferebantur: litterisq; item Labieni certior fiebat: oẽs Belgas (quam tertiam esse Galliæ partem dixeramus: cõtra populum Ro. cõiurare: obsidesq; inter se dare. Coniurandi has esse causas. Primũ quod uererentur: ne omni pacata Gallia: ad eos exercitus noster adduceretur. Deinde quod ab nonnullis Gallis sollicitarentur. Partim: qui ut Germanos diutius in Gallia uersari noluerãt: ita populi Ro. exercitum hyemare: atq; inueterascere in Gallia moleste ferebant. Partim: qui mobilitate: & leuitate animi nouis imperiis studebant. Ab nonnullis etiam: quod in Gallia a potentioribus: atq; iis: qui ad conducendos homines facultates habebant: uulgo regna occupabantur: qui minus facile eam rem in imperio nostro consequi poterant. Iis nuntiis litterisq; cõmotus Cæsar: duas legiões in citeriore Gallia nouas cõscripsit: & ineunte æstate in ulteriorem Galliam: qui deduceret. Q. Pedium legatum misit. Ipse: cum primum pabuli copia esse inciperet: ad exercitum uenit. Dat negociũ Senonibus: reliquisq; Gallis: qui finitimi Belgis erant: uti ea: quæ apud eos gerãtur: cognoscant: seq; de his rebus certiorem faciant. Hi constanter omnes nuntiauerũt manus cogi: exercitus conduci in unum locum. Tum uero dubitandum non existimauit: quin ad eos proficisceretur. Re frumentaria comparata: castra mouet: diebusq; circiter. xv. ad fines Belgarum peruenit. Eo cũ de improuiso: celeriusq; omniũ opinione uenisset: Rhemi: qui proximi Galliæ ex Belgis sunt: ad eũ legatos Iccium & Antebrogium primos ciuitatis suæ miserunt: qui dicerent se: suaq; omnia in fidẽ: atq; potestatem populi Ro. permittere: neq; se cum reliquis Belgis cõsensisse: neq; contra populum Ro. omnino coniurasse: paratosq; esse & obsides dare: & imperata facere: & oppidis recipere: & frumẽto: ceterisq; rebus iuuare. Reliquos omnes Belgas in armis esse: Germanosq;: qui ripas Rheni incolunt: sese cum his coniunxisse: tantumq; esse eorũ omnium furorem: ut ne Suessones quidem fratres: consanguineosq; suos: q eodẽ iure: iisdem legibus utantur: unum imperium: unumq; magistratum cum illis habeant: deterrere potuerint: quin cum his consentirent. Cum ab his quæreret: quæ ciuitates: quãtæq; in armis essent: & quid in bello possent: sic reperiebat. Plerosq; Belgas esse ortos a Germanis: Rhenumq; antiquitus transductos propter loci fertilitatem ibi consedisse: Gallosq;: qui ea loca incolerẽt: expulisse: solosq; esse: qui patrum nostrorum memoria omni Gallia uexata: Teutones: Cimbrosq; intra fines suos igredi prohibuissent. Qua ex re fieri: uti earũ rerum memoria: magnam sibi authoritatem: magnosq; spiritus in re militari sumerent. De numero eorũ omnia se habere explorata Rhemi dicebãt: propterea quod propinquitatibus: affinitatibusq; coniuncti: quantam quisq; multitudinem in communi Belgarũ cõcili-

Belgarum in roma. cõiuratio.

No. gallorum in cõstantiam.

Senones belgis finitimi.

Rhemorũ legati ad cæsarem.

Belgæ a germanis orti.

Bellouacũ multitudo in armis quáta fuerit.

lio ad id bellum pollicitus esset:cognouerant. Plurimũ inter eos Bellouacos:& uirtute:& authoritate:& hominũ numero ualere. Hos posse cõficere armata millia cẽtũ:pollicitos ex eo nũero lecta millia.lx.totiusq; belli ĩperiũ sibi postulare. Suessones suos esse finitimos:latissimos:feracissimosq; agros possidere. Apud eos fuisse regẽ nostra etiã memoria Diuitiacũ totius Galliæ potentissimũ: qui cũ magnæ partis harũ regionũ:tũ etiã Britaniæ imperiũ obtinuerit:nũc esse Regẽ Galbã. Ad hũc propter iustitiã:prudentiãq; summã totius belli omniũ uolũtate deferri:oppida habere numero.xii. Polliceri millia armata quinquaginta: Totidẽ Neruios: qui maxime feri inter ipsos habeãtur: longissimeq; absint.xv. millia Atrebates. Ambiãos.x. millia. Morinos.xv.millia. Menapios.vii.millia. Calecos.x.mill. Verocasses:& Veromãduos totidẽ. Catuacos.xxix.millia. Cõdrusos: Eburões: Cæræsos: Pæmanos: qui uno nomine Germani appellãtur:arbitrari ad quadraginta millia: Cæsar Rhemos cohortatus liberaliterq; oratiõe ꝓsecutus:omnẽ Senatũ ad se cõuenire: principũq; liberos obsides ad se adduci iussit:quæ oĩa ab his diligenter ad diẽ facta sunt. Ipse Diuitiacũ Heduũ magnopere cohortatus: docet quãtope Reip. cõmunisq; salutis ĩtersit:manus hostiũ distineri:ne cũ tãta multitudĩe uno tẽpore cõfligẽdũ sit. Id fieri posse: si suas copias Hedui in fines Bellouacorũ ĩtroduxerit:& eorũ agros populari cœperint. His mãdatis eũ ab se dimittit. Postq̃ omnes Belgarũ copias in unũ locũ coactas ad se uenire uidit: neq; iã lõge abesse ab his: quos miserat: exploratoribus:& ab Rhemis cognouit:flumẽ Axonã:quod est ĩ extremis Rhemorũ finibus: exercitũ traducere maturauit:atq; ibi castra posuit. Quę res: & latus unũ castrorũ ripis fluminis muniebat:& post eũ quæ essent:tuta ab hostibus reddebat: & cõmeatus ab Rhemis: reliquisq; ciuitatibus:ut sine pículo ad eũ portari posset: efficiebat. In eo flumine pons erat. Ibi pręsidium ponit: & ĩ altera parte fluminis. Q. Titurĩũ Sabinũ legatũ cũ sex cohortibus reliquit. Castra ĩ altitudinẽ pedũ duodecim uallo:fossaq; duo de uigitĩ pedũ munire iubet. Ab ipsis castris oppidũ Rhemoꝝ nomine Bibrax aberat millia passuũ octo. Id ex itinere magno impetu Belgæ oppugnare cœperũt. Aegre eo die sustentatum est. Gallorũ eadẽ:atq; Belgarũ oppugnatio est. Hi ubi circũiecta multitudine hominũ totis mœnibus: undiq; in murũ lapides iaci cœpti sunt:murusq; defensoribus nudatus est: testudine facta portis succedunt: murũq; subruũt. Quod tũ facile fiebat. Nã tãta multitudo lapides: ac tela cõiiciebãt: ut ĩ muro cõsistendi potestas eẽt nulli. Cũ finẽ oppugnãdi nox fecisset: Iccius Rhemus summa nobilitate & gratia inter suos: qui tũ oppido præfuerat:unus ex iis:qui legati de pace ad Cæsarẽ uenerãt:nũtios ad eũ mittit: nisi subsidiũ sibi mittatur: se se diutius sustinere non posse. Eo de media nocte Cæsar iisdẽ ducibus usus: qui nuntii ab Iccio uenerãt:Numidas & Cretas sagittarios:& funditores Baleares subsidio oppidanis mittit. Quorum aduẽtu: & Rhemis cũ spe defensionis studiũ propugnãdi accessit:& hostibus eadẽ de causa spes potiũdi oppidi discessit. Itaq; paulisper apud oppidũ morati:agrosq; Rhemorũ depopulati:oĩbus uicis:ædificiisq;:quo adire poterãt:incẽsis:ad castra Cæsaris cũ omnibus copiis cõtẽderũt:& a millibus passuũ minus duobus castra posuerũt. Quæ castra:ut fumo:atq; ignibus significabat̃:ãplius millib. passuũ octo ĩ latitudinẽ patebãt. Cæsar primo & ꝓpter multitudinẽ hostiũ: & ꝓpter eximiã opinionẽ uirtutis prælio supsedere statuit. Quotidie tamẽ eq̃stribus præliis:q̃d hostis uirtute posset:& q̃d nr̃i auderẽt piclitabat̃. Vbi nostros nõ eẽ ĩferiores ĩtellexit:loco ꝓ castris ad aciẽ ĩstruẽdã natura opportũo: atq; idõeo: q̃d is

Suessones bellouacis finitimi.

Multitudo armatorũ in roma. cõspiratiũ.

Axona flumẽ ubi locorũ sit.

Bibrax oppidũ quod & ubi.

Lotii nuntius ad cæsarem.

Castrorũ belgarum latitudo.

Cæsaris stratagema.

collis:ubi castra posita erãt:paululũ ex planitie editus:tãtũ aduersus in latitudinem patebat:quãtũ loci acies ĩstructa occupare poterat:atq; ex utraq; parte lateris deie ctus habebat:& in frõte leuiter fastigiatus: paulatĩ ad planiciẽ redibat: ab utroq; la tere eius collis trãsuersam fossam obduxit circiter passuũ q̃dringẽtoꝝ: & ad extrẽas fossas castella constituit: ibiq; tormẽta collocauit:ne cũ aciẽ ĩstruxisset: hostes(q̃d tãtũ multitudine poterãt)a lateribus suos pugnãtes circũuenire possent. Hoc fa cto duabus legiõibus:quas ꝓxime cõscripserat:in castris relictis:ut siquo opus eẽt: subsidio duci possent:reliquas sex legiones pro castris in acie cõstituit. Hostes item suas copias ex castris eductas ĩstruxerũt. Palus erat nõ magna ĩter nostrũ: atq; ho stiũ exercitũ. Hãc si nostri trãsirẽt:hostes expectabãt. Nostri aũt:si ab illis initiũ trã seũdi fieret:ut ĩpeditos aggrederẽt:parati in armis erãt. Interĩ prælio equestri inter duas acies cõtẽdebat. Vbi neutri trãseũdi initiũ faciũt: secũdiore equitũ nostrorũ præsidio Cæsar suos in castra reduxit. Hostes ꝓtinus ex eo loco ad flumẽ Axonã cõ tẽderũt:q̃d esse post nostra castra demõstratũ est. Ibi uadis repertis: partẽ suaꝝ co piaꝝ traducere cõati sunt:eo cõsilio:ut si possent:castellũ:cui præerat. Q. Titurius legatus:expugnarẽt:põteq; ĩterscinderẽt:sin minus possent:agros Rhemoꝝ popu larent:q magno nobis usui ad bellũ gerẽdũ erat:cõmeatusq; nostros sustinebãt. Cæ sar certior factus a Titurio:omnẽ equitatũ & leuis armaturæ numidas:funditores: sagittariosq; põtẽ traducit:atq; ad eos cõtẽdit. Acriter in eo loco pugnatũ ẽ. Hostes ĩpeditos nostri in flumĩe aggressi: magnũ eoꝝ numeꝝ occiderũt. Per eorũ corpora reliquos audacissime trãsire conãtes:multitudine teloꝝ repulerũt. Primos:q trãsie rãt eq̃tatu circũuẽtos:ĩterfecerũt. Hostes:ubi & de expugnãdo oppido: & de flumi ne trãseũdo spẽ se fefellisse ĩtellexerũt: neq; nostros in locũ iniquiorẽ ꝓgredi pugnã di causa uiderũt:atq; ipsis res frumẽtaria deficere cœpit:cõcilio cõuocato:cõstitue rũt optimũ esse: domũ suã quẽq; reuerti:& quoꝝ in fines primũ Romãi exercitũ ĩ troduxissent:ad eos defendẽdos undiq; cõuenirẽt:ut potius ĩ suis: quã in alienis fini bus decertarẽt:& domesticis copiis rei frumẽtariæ uterẽtur. Ad eã sentẽtiã cũ reli quis causis:hęc quoq; ratio eos deduxit:q̃d Diuitiacum quoq;:atq; Heduos finibus Bellouacoꝝ appropiquare cognouerãt:his persuaderi: ut diutius morarẽtur: neq; suis auxiliũ ferrẽt:nõ poterat. Ea re cõstituta secũda uigilia magno cũ strepitu:ac tu multu castris egressi:nullo certo ordine: neq; imperio: cũ sibi quisq; primũ itineris locũ peteret:& domũ peruenire properaret:fecerũt:ut cõsimilis fugæ profectio ui deretur. Hac re statim Cæsar p speculatores cognita:ĩsidias ueritus:q̃d qua de cau sa discederẽt:nõdũ pspexerat:exercitũ:equitatũq; castris cõtinuit. Prima luce:cõfir mata re ab exploratoribus: omnẽ equitatũ:q nouissimũ agmẽ moraretur:præmisit: eiq;. Q. Pediũ &. L. Aurũculeiũ Cottã legatos præfecit. T. Labienũ legatũ cũ legio nibus tribus subsequi iussit. Hi nouissimos adorti:& multa millia passuum ꝓsecuti: magnã multitudinẽ eoꝝ fugiẽtiũ cõ ciderũt. Cũ ab extremo agmine:ad quos uentũ erat:cõsisterẽt:fortiterq; ĩpetũ nostroꝝ militũ sustinerẽt:priores:q̃d abesse a pericu lo uiderẽtur:neq; ulla necessitate: neq; imperio continerentur: exaudito clamore: perturbatis ordinibus omnes in fuga sibi subsidium posuerunt. Ita sine ullo pericu lo tantam eorum multitudinem nostri ĩterfecerunt: quantum fuit diei spatium: sub occasumq; solis sequi destiterunt: seque in castra: uti erat imperatum: receperunt. Postridie eius die;Cæsar priusquam se hostes ex pauore: ac fuga reciperent:in fines Suessonum:qui proximi Rhemis erãt: exercitũ duxit:& magno itinere cõfecto:ad

Loci de scriptio.

Prælium equestre in ter roma. & belgas.

Leuis ar maturæ milites q di cebantur.

Belgarum consilium.

Belgarum fuga.

Belgarũ ĩ audita cædes.

Nouiodunum quod & ubi.

oppidũ Nouiodunũ cõtẽdit. Id ex itinere oppugnare conatus: qđ uacuũ ab defensoribus esse audiebat: propter latitudinẽ fossæ: muriq; altitudinẽ paucis defendẽtibus expugnare nõ potuit. Castris munitis uineas aggere: quæq; ad oppugnandum usui erãt: cõparare cœpit. Interi ões ex fuga Suessenum multitudo: ĩ oppidũ ꝓxima nocte cõuẽit. Celeriter uineis ad oppidũ actis: aggere iacto: turribusq; cõstitutis magnitudie opeꝝ: quæ neq; uiderãt ante Galli: neq; audierãt: & celeritatẽ Romãoꝝ ꝑmoti: legatos ad Cæsarẽ de deditiõe mittũt: & petẽtibus Rhemis: ut cõseruarẽt ĩpetrãt: Cæsar obsidibus acceptis: primis ciuitatis: atq; ipsius Galbe regis duobus filiis armisq; omnibus ex oppido traditis: in deditionem Suessones accepit: exercitũq; in Bellouacos ducit; q cũ se: suaq; omnia in oppidũ Bratuspãtiũ cõtulissent: atq; ab eo oppido Cæsar cũ exertitu circiter millia passuũ quinq; abesset: omnes maiores natu ex oppido egressi: manus ad Cæsarẽ tẽdere: & uoce significare cœperũt se se ĩ eius fidẽ: ac potestatẽ uenire: neq; cõtra populũ Ro. armis cõtẽdere. Itẽ cũ ad oppidũ accessisset: castraq; ibi poneret: pueri: mulieresq; ex muro passis mãibus suo more pacẽ a Romãis petierũt. Pro his Diuitiacus (nã post discessum Belgarũ dimissis Heduorũ copiis ad eũ reuerterat) facit uerba. Bellouacos oĩ tẽpore in fide: atq; amicicia ciuitatis Heduæ fuisse. Impulsos a suis prĩcipibus: q dicerẽt Heduos a Cæsare in seruitutẽ redactos oẽs ĩdignitates cõtumeliasq; ꝑferre: & ab Heduis defecisse: & populo Ro. bellũ ĩtulisse. Qui huius cõsilii prĩcipes fuissent: qđ ĩtelligerent quãtã calamitatẽ ciuitati ĩtulissent: in Britaniã ꝓfugisse. Petere nõ solũ Bellouacos: sed etiã ꝓ his Heduos: ut sua clemẽtia ac mãsuetudie in eos utat. Quod si fecerit: Heduoꝝ authoritatẽ apud omnes Belgas amplificatuꝝ: quorum auxiliis: atq; opibus: si qua bella ĩciderit: sustẽtare cõsueuerit. Cæsar honoris Diuitiaci: atq; Heduorũ causa sese eos in fidẽ recepturũ: & cõseruaturũ dixit. Sed quod erat ciuitas magna: & inter Belgas authoritate: ac hoĩnũ multitudie præstabat: sexcẽtos obsides popościt. His traditis: oibusq; armis ex oppido collatis: ab eo loco in fines Ambiãoꝝ ꝑuenit. Qui se: suaq; omnia sine mora dediderũt. Eorũ fines Neruii attigebãt: quoꝝ de natura moribusq; Cæsar cũ quæreret: sic reperiebat. Nullũ aditũ esse ad eos mercatoribus: nihil pati uini: reliquarũq; rerũ ad luxuriã pertinẽtiũ ĩferri: quod his rebus relãguescere animos: eorũq; remitti uirtutẽ existimarẽt. Esse homines feros: magnæq; uirtutis. Increpitare: atq; incusare reliquos Belgas: qui se populo Ro. dedidissent: & patriam uirtutẽ proiecissent: cõfirmare sese: neq; legatos missuros: neq; ullã conditionẽ pacis accepturos. Cum per eorũ fines triduo iter fecisset: inueniebat ex captiuis: Sabin flumẽ ab castris suis: nõ amplius millia passuũ decẽ abesse. Trans id flumen omnes Neruios cõsedisse: aduẽtũq; ibi Romanorũ expectare una cum Atrebatibus: & Veromãduis finitimis suis. Nam his utrisq; persuaserãt: ut eandẽ belli fortunã experirẽtur. Expectari etiam ab his Aduaticorum copias: atq; esse in itinere. Mulieres: quiq; per ætatẽ ad pugnã inutiles uiderẽtur: in eum locũ coniecisse: quo propter paludes exercitui aditus non esset. Cæsar his rebus cognitis exploratores: cẽturionesq; præmittit: qui locũ castris idoneũ deligãt. Cũ ex dedititiis Belgis: reliquisq; Gallis complures Cæsarẽ secuti una iter facerẽt: quidã ex his: ut postea ex captiuis cognitũ est: eorum dierũ cõsuetudine itineris nostri exercitus perspecta: nocte ad Neruios peruenerũt: atq; his demonstrarũt inter singulas legiones: impedimẽtorum magnum numerum intercedere: neq; esse quicquam negocii cum prima legio in castra uenisset: reliquæq; legiones magnum spatium abessent: hanc sub sarcinis adoriri. Qua

Suessionũ deditio.

Bellouacorũ deditio.

Diuitiaci ad cæsarẽ oratio.

Ambianorum deditio & neruiorum mos.

No. ritũ mirabilem.

Sabin flu. ubi locorũ.

Aduerte ad neruiorũ feritatẽ.

pulsa:impedimentisq; direptis: futurum: ut reliquæ contra cõsistere non auderent. Adiuuabat etiam eorum cõsilium:q rẽ deferebant:quod Neruii antiquitus cũ equitatu nihil possent: neq; enim ad hoc tẽpus ei rei studẽt:sed qcquid possunt pedestribus ualent copiis:quo facilius finitimorũ equitatũ:si prædãdi causa ad eos uenisset: ĩpedirent:teneris arboribus incisis:atq; inflexis:crebrisq; in latitudinẽ ramis enatis: & rubis: sentibusq; interiectis effecerant:ut instar muri hæ sæpes munimenta præberent:quo non modo nõ intrari:sed ne perspici quidẽ posset. Iis rebus cũ iter agminis nostri impediretur:nõ omittendũ sibi consilium Neruii existimauerunt. Loci natura erat hæc:quẽ locum nostri castris delegerãt. Collis a summo æqualiter decliuis:ad flumen Sabin:quod supra nominauimus:uergebat. Ab eo flumine pari accliuitate collis nascebatur:aduersus huic:& cõtrarius passus circiter ducẽtos:infimus: apertus:ab superiore parte syluestris:ut nõ facile introrsus perspici posset. Intra eas syluas hostes in occulto sese cõtinebãt. In aperto loco secundũ flumẽ paucæ stationes equitũ uidebãtur. Fluminis erat altitudo circiter pedũ triũ. Cæsar equitatu præmisso subsequebatur omnibus copiis. Sed ratio: ordoq; agminis aliter se habebat: ac Belgæ ad Neruios detulerãt. Nã quod hostis appropinquabat: cõsuetudine sua Cæsar. vi. legiões expeditas ducebat. Post eas totius exercitus ĩpedimẽta collocabat. Inde duæ legiones:q̃ pximæ cõscriptæ erãt:totũ agmen claudebant:pſidioq; ĩpedimẽtis erant. Equites nostri cũ funditoribus:sagittariisq; flumẽ trãsgressi:cũ hostiũ equitatu præliũ cõmiserũt. Cum se illi idẽtidẽ in syluas ad suos reciperẽt:ac rursus e sylua in nostros impetũ facerent:neq; nostri longius quã quẽ ad finẽ porrecta: ac loca aperta pertinebant:cedentes insequi auderẽt:interim legiones sex:quæ primæ uenerant: opere dimenso castra munire cœperunt. Vbi prima impedimenta nostri exercitus ab his:qui in syluis abditi latebant:uisa sunt:quod tẽpus inter eos cõmittendi prælii conuenerãt:ita ut intra syluã aciẽ:ordinesq; cõstituerant: atq; ipsi se se cõfirmauerãt:subito omnibus copiis prouolarunt:impetumq; in nostros equites fecerũt. His facile pulsis: ac perturbatis:ĩcredibili celeritate ad flumẽ decurrerunt: ut pene uno tempore & ad syluas:& in flumine & iam in manibus nostris hostes uiderentur. Eadem autem celeritate aduerso colle ad nostra castra: atq; eos: qui in opere occupati erant:contenderunt. Cæsari omnia uno tempore erant agenda. Vexillum proponendum: quod erat insigne: cum ad arma cõcurri oporteret. Signum tuba dandum. Ab opere reuocandi milites. qui paulo longius aggeris petẽdi causa processerant:accersendi. Acies instruenda. Milites cohortandi. Signum dandum. Quarum rerum magnam partem temporis breuitas:& incursus hostium impediebat. His difficultatibus duæ res erant subsidio:scientia: atq; usus militũ: quod supioribus prelíis exercitati: quid fieri oporteret: non minus commode ipsi sibi præscribere:quam ab aliis doceri poterant: & quod ab opere singulisq; legiõibus singulos legatos Cæsar discedere:nisi munitis castris uetuerat. Hi propter celeritatem: & ppinquitatem hostium:nihil iam Cesaris imperium expectabant:sed per se quæ uidebantur: administrabant. Cæsar necessariis rebus imperatis:ad cohortandos milites: quam in partem sors obtulit: decucurrit: & ad legionem decimam deuenit. Milites non longiore oratione est cohortatus: quam uti suæ pristinæ uirtutis memoriam retinerent: neu perturbarentur animo: hostiumq; impetum fortiter sustinerent. Et quia non longius hostes aberant: quam quo telum adiici posset: prælii cõmittendi signũ dedit. Atq; itẽ in alterã partẽ cohortandi causa profectus:pugnantibus occur

Belgarum proditio.

Neruiorũ insidiæ.

Loci descriptio.

Ordo romanarum legionũ.

Prælium ĩter roma. & neruios.

No. neruiorum celeritatẽ summam.

Aduerte ad romãorũ militũ in armis peritiam.

Cæsaris oratio ad milites.

No. romanorum discrimen.

rit. Temporis tãta fuit exiguitas:hostiũq; tã paratus ad dimicãdum animus:ut non modo ad insignia accõmodãda:sed etiã ad galeas íduendas: scutisq; tegmenta detrahenda:tempus defuerit. Quã quisq; in partẽ ab opere casu deuenit:quæq; prima signa cõspexit:ad hæc cõstitit:ne in quęrẽdis suis pugnãdi tẽpus dimitteret. Instructo exercitu magis ut loci natura:deiectusq; collis:& necessitas tẽporis:q̃ ut rei militaris ratio:atq; ordo postulabat:cũ diuersis locis legiões aliæ:alia i parte hostibus resisterẽt:sepibusq; densissimis:ut ante demõstrauimus:interiectis:prospectus ipediretur:neq; certa subsidia collocari:neq; quid in quaq; parte opus esset:prouideri:neq; ab uno omnia iperia administrari poterãt. Itaq; i tãta rerũ iniquitate: fortũæ quoq; euentus uarii sequębãtur. Legiõis nonæ: & decimæ milites: ut in sinistra parte aciei cõstiterãt:pilis emissis:cursu:ac lassitudine exanimatos: uulneribusq; cõfectos Atrebatos: nã his ea pars obuenerat: celeriter ex loco superiore in flumẽ cõpulerũt. Et trãsire conãtes: insecuti gladiis: magnã partẽ eorũ ipeditã interfecerũt. Ipsi transire flumẽ nõ dubitauerũt: & i locũ iniquũ ꝑgressi rursus regressos: ac resistẽtes hostes: redintegrato pręlio in fugã coniecerunt. Item alia in parte diuersæ duæ legiones undecima:& octaua: ꝓfligatis Veromãduis:quibus cũ erãt cõgressi: ex loco superiore in ipsis fluminis ripis præliabantur. Ac totis fere castris a fronte: & a sinistra parte nudatis:quod in dextro cornu legio duodecima: & nõ magno ab ea iteruallo septima cõstitisset:omnes Neruii cõfertissimo agmine: duce Boduognato:q summã imperii tenebat:ad eum locũ cõtenderũt. Quorũ pars aperto latere legiones circũuenire:pars summũ locũ castrorũ petere cœpit: Eodẽ tẽpore equites nostri: leuisq; armaturæ pedites:qui cum his una fuerant:quos primo hostiũ impetu pulsos dixerã: cũ se in castra reciperẽt: aduersis hostibus occurrebãt: ac rursus aliã in partẽ fugam petebãt. Et calones:qui ab decumana porta:ac summo iugo collis nostros uictores flumẽ trãsire cõspexerãt: prædandi causa egressi: cũ respexissent: & hostes in nostris castris uersari uidissent:præcipites se se fugę mãdabant. Simul eorũ: qui cũ impedimẽtis ueniebãt:clamor:fremitusq; exaudiebatur. Aliiq; aliã in partẽ perterriti ferebãtur. Quibus omnibus rebus permoti equites Treuiri:quorũ inter Gallos uirtutis opinio est singularis: qui auxilii causa a ciuitate missi ad Cæsarem uenerant: cum multitudine hostiũ castra nostra cõpleri:legiões premi:& pene circũuẽtas teneri:calones:equites: funditores Nũidas:diuersos: dissipatosq; i omnes ꝑtes fugere uidissent:desperatis nostris rebus domũ cõtẽderũt. Romanos pulsos:superatosq;:castris ipedimẽtisq; eorũ hostes potitos ciuitati renũtiauerũt. Cæsar ab decimæ legiõis cohortatione ad dextrum cornu profectus:ubi suos urgeri: signisq; in unũ locum collatis duodecimę legionis milites confertos:sibi ipsis ad pugnã esse impedimento:q̃rtæ cohortis omnibus cẽturionibus occisis: signiferoq; interfecto:signo amisso: reliquarũ cohortiũ omnibus fere cẽturionibus:aut uulneratis:aut occisis: in his primipilo. P. Sextio Baculo fortissimo uiro multis grauibusq; uulneribus cõfecto: ut iã se sustinere nõ posset:reliquos esse tardiores: & nonnullos a nouissimus desertos: ꝓlio excedere:ac tela uitare: hostes neq; a fronte ex iferiore loco subeuntes itermittere:& ab utroq; latere instare: & rem esse in angusto uidit: neq; ullum esse subsidium: quod summitti posset: scuto ab nouissimis uni militi detracto: quod ipse eo sine scuto uenerat:in primam aciem processit:centurionibusq; nominatim app ellatis: reliquos cohortatus milites: signa inferre:& manipulos laxare iussit: quo facilius gladiis uti possent. Huius aduentu spe illãta militibus:ac redintegrato animo:cum pro

No. uarios fortunæ euentus.

Neruiorũ fuga.

Boduognatus neruiorũ dux.

Treuerorũ uirtus.

No. cæsaris cõstãtiã.

Aduerte ad cæsaris fortitudinem.

se quisq; in conspectu imperatoris etiam in extremis suis rebus operã nauare cuperet: paulũ hostiũ ĩpetus tardatus est. Cæsar cũ septimã legioné: q̃ iuxta constiterat: ité urgeri ab hoste uidisset: tribunos militũ monuit: ut paulatim sese legiones coniũgerent: & conuersa signa in hostes inferrét. Quo facto: cũ aliis alii subsidiũ ferrent: neq; timerét: ne aduersi ab hoste circũuenirent: audatius resistere: ac fortius pugnare cœperũt. Interim milites legionũ duarũ: q̃ in nouissimo agmine p̃sidio ĩpedimẽtis fuerant: prælio nuntiato: cursu incitato: in summo colle ab hostibus conspiciebant. Et Titus Labienus castris hostiũ potitus: & ex loco superiore: quæ res in nostris castris gererentur: cõspicatus: decimam legionem subsidio nostris misit. Qui cum ex equitum: & calonum fuga: quo in loco res esset: quantoq; in periculo: & castra: & legiones: & imperator uersaretur: cognouissent: nihil ad celeritatem sibi reliqui fecerunt. Horum aduentu tanta rerum commutatio est facta: ut nostri etiam: qui uulneribus confecti procubuissent: scutis innixi prælium redintegrarét: Tum calones p̃territos hostes conspicati: etiam inermes armatis occurrerũt. Equites uero: ut turpitudinem fugæ uirtute delerent: omnibus in locis pugnabant: quo se legionariis militibus præferrent. At hostes etiam in extrema spe salutis tantam uirtutem præstiterunt: ut cum primi eorum cecidissent: proximi iacentibus insisterent: atq; ex eorum corporibus pugnarent. His deiectis: & coaceruatis cadaueribus: qui superessent: ut ex tumulo tela in nostros coniicerent: pilaq; intercepta remitterent: ut nõ nequicquam tantę uirtutis homines iudicari deberet: ausos esse transire latissimum flumé: ascẽdere altissimas ripas: subire iniquissimum locum: quæ facilia ex difficilimis: animi magnitudo redegerat. Hoc prælio facto: & prope ad internitionem gente: ac nomine Neruiorũ redacto: maiores natu: quos una cum pueris: mulieribusq; in æstuaria: ac palludes collectos dixeramus: hac pugna nuntiata: cum uictoribus nihil impeditum: uictis nihil tutum arbitrarentur: omnium: qui supererant cõsensu: legatos ad Cæsarem miserunt: seq; ei dediderunt. Et in commemorãda ciuitatis calamitate: ex sexcentis ad tres Senatores: ex hominũ millibus sexaginta: uix ad quingentos: q̃ arma ferre possent: se se redactos eẽ dixerũt. Quos Cæsar: ut i miseros ac supplice: usus misericordia uideret: diligẽtissime cõseruauit: suisq; finibus: atq; oppidis uti iussit: & finitimis ĩperauit: ut ab iniuria: & maleficio se: suosq; p̃hiberẽt. Aduatici (de q̃bus supra scripsimus) cũ omnibus copiis auxilio Neruiis uenirẽt: hac pugna nuntiata: ex itinere domũ reuerterũt: cũctis oppidis: castellisq; desertis: sua oĩa ĩ unũ oppidũ egregie natura munitũ cõtulerũt. Quod cũ ex omnibus in circuitu partibus altissimas rupes: despectusq; haberet: una ex parte leniter accliuis aditus: in latitudiné nõ amplius ducentorũ pedũ relinquebat. Qué locũ duplici altissimo muro munierant. Tum magni põderis saxa & præacutas trabes in muro collocarãt. Ipsi erãt ex cimbris: Teutonisq; procreati: qui cũ iter in p̃uinciã nostrã: atq; Italiã facerent his impedimẽtis: quæ secũ agere: ac portare nõ poterãt: citra flumé Rhenũ depositis: custodiæ ex suis: ac præsidio sex millia hominũ una reliquerũt. Hi post eorũ obitũ multos annos a finitimis exagitati: cũ alias bellũ ĩferrẽt: alias illatũ defenderẽt: cõsensu eorũ omniũ pace facta: hũc sibi domicilio locũ delegerũt. Ac primo aduẽtu exercitus nostri crebras ex oppido excursiones faciebãt: paruulisq; præliis cũ nostris contendebant. Postea uallo pedum. xii. in circuitu. xv. millium: crebrisq; castellis circummuniti: oppido se se continebant. Vbi uineis actis: aggere extructo: turrim constitui procul uiderunt: primum irridere ex muro: atq; increpitare uoci-

No. cæsaris ĩ armis peritiam.

No. fortunæ euẽtũ.

No. locũ pulcherrimum.

Neruiorũ deditio.

Aduerte ad cæsaris clementiã.

Loci descriptio

bus:quod tanta machinatio ab tāto spatio instrueretur. Quibus nam manibus: aut quibus uiribus p̄sertim homines tātulæ staturæ (nā plærunq; oibus Gallis præ magnitudine corporum suorum breuitas nostra contemptui est) tanti oneris turrim ī muros se se collocare confiderent. Vbi uero moueri & appropinquare mœnibus uiderunt: noua atq; inusitata specie cōmoti: legatos ad Cæsarē de pace miserūt. Qui ad hunc modum locuti. Non se existimare Romanos sine ope Deorum bellum gerere: qui tantę altitudinis machinationes tanta celeritate promouere: & ex propinquitate pugnare possent. Se: suaq; omnia eorū potestati permittere dixerūt. Vnum petere: ac deprecari: si forte pro sua clementia: ac mansuetudine: quā ipsi ab aliis audissent: statuisset Aduaticos esse conseruandos: ne se armis dispoliaret. Sibi omnes fere finitimos esse inimicos: ac suæ uirtuti inuidere: a quibus se defendere traditis armis non possent. Sibi præstare: si in eum casum deducerentur: quamuis fortunam a populo Romano pati: quam ab his per cruciatum interfici: inter quos dominari cōsuessent. Ad hæc Cæsar respondit: se magis consuetudine sua: quam merito eorum ciuitatem conseruaturum: si prius: quam aries murum attigisset: se dedidissent: sed deditionis nullam esse conditionem: nisi armis traditis: se id: quod in Neruios fecisset: facturum: finitimisq; imperaturum: nequam dedititiis populi Romani iniuriam inferrent. Renuntiata ad suos: illi se: quæ imperarentur: facere dixerunt. Armorū magna multitudine de muro: in fossam: quæ erat ante oppidum iacta: sic ut prope summam muri: aggerisq; altitudinem acerui armorum adæquarēt. Et tamē circiter parte tertia (ut postea compertum est) cælata: atq; in oppido retēta: portis patefactis: ea die pace sunt usi. Sub uesperum Cæsar portas claudi: milites q; ex oppido exire iussit: nequam noctu oppidani a militibus iniuriam acciperent. Illi ante inito (ut intellectum est) consilio: quod deditione facta: nostros præsidia deducturos: aut denique indulgentius seruaturos crediderant: partim cum his: quæ retinuerant: & cælauerant armis: partim: scutis ex cortice factis: aut uiminibus intextis: quæ subito (ut temporis exiguitas postulabat) pellibus induxerant: tertia uigilia: qua minime arduus ad nostras munitiones ascensus uidebatur: omnibus copiis repēte ex oppido eruptionē fecerūt. Celeriter (ut ante Cæsar impauerat) ignibus significatione facta: ex p̄ximis castellis eo concursum est: pugnatūq; ab hostibus ita acriter: ut a uiris fortibus in extrema spe salutis iniquo loco cōtra eos: q ex uallo: turribusq; tela iacerēt: pugnari debuit: cū una uirtute omnis spes salutis cōsisteret. Occisis ad hominū millibus quatuor: reliqui in oppidū reiecti sunt. Postridie eius diei refractis portis: cū iā defenderet nemo atq; intromissis militibus nostris: sectionē eius oppidi uniuersam Cæsar uēdidit. Ab his: qui emerāt: capitū numerus ad eum relatus est milliū quinquaginta trium. Eodē tēpore a. P. Crasso: quē cū legiōe una miserat ad Venetos Vnellos: Osisinos: Curiosolitas: Sesuuios: Aulercos: Rhodones: quę sunt maritimę ciuitates: Oceanūq; attingūt: certior factus est: omnes eas ciuitates in deditionem: potestatēq; populi Ro. esse redactas. His rebus gestis: omni Gallia pacata: tāta huius belli ad Babaros opinio plata est: uti ab his natiōibus quæ trās Rhenū icolerēt: mittirent legati ad Cæsarē: quæ se obsides daturas: impata facturas: pollicerētur. Quas legatiōes Cæsar: quod ī Italiā: Illyricūq; p̄perabat: inita p̄xima ęstate: ad se reuerti iussit. Ipse in Carnutes: Andes: Turones: quæ ciuitates p̄pinquæ his locis erāt: ubi bellū gesserat: legiōibus in hyberna deductis: ī Italiā p̄fectus est. Ob easq; res ex literis cęsaris dies. xv. supplicatio decreta ē. Qđ ante id tēpus acciderat nulli.

Galli italis longe p̄ ceriores.

Aduaticorū legati ad cæsarē.

Cesaris respōsum.

No. armorū multitudinem.

Aduaticorū rebellio.

Aduaticorum in romāos eruptio.

Veneti. unelli. osisini. curiosolitæ. sesuuii. aulerici. rhedones qui.

Carnutes. andes. turones quæ & ubi locorum.

C.IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO LIBER TERTIVS.

VM IN ITAliam profi ciſceretur Cæſar: Seruiũ Galbam cum Legióe duo decima: & parte eqtatus ĩ Antuates: Veragros: Se-dunoſq; miſit: qui a fini-bus Allobrogum & lacu Lemão & flumine Rhodano ad ſummas alpes pertinẽt. Cauſa mittendi fuit: quod iter per alpes: quo magno cum periculo: magniſq; portoriis mercatores ire conſue uerant: patefieri uolebat. Huic permiſit: ſi opus eſſe arbitraretur: uti ĩ iis locis legio nem hyemandi cauſa collocaret. Galba: ſecundis aliquot præliis factis: caſtelliſq; compluribus eorum expugnatis: miſſis ad eum undiq; legatis: obſidibuſq; datis: & pace facta: cõſtituit cohortes duas in Antuatibus collocare: & ipſe cũ reliquis eius legionis cohortibus in uico Veragrorũ: qui appellatur octodorus: hyemare. Qui uicus poſitus in ualle non magna adiecta planicie: altiſſimis montibus undiq; con-tinetur. Cum hic duas in partes flumine diuideretur: alteram partem eius uici Gal-lis ad hyemandum conceſſit: alteram uacuam ab his relictam cohortibus attribuit. Eum locum uallo: foſſaq; muniuit. Cum dies hybernorum complures tranſiſſent: frumentumq; eo comportari iuſſiſſet: ſubito per exploratores certior factus eſt: ex ea parte uici: quam Gallis conceſſerat: omnes noctu diſceſſiſſe: monteſq;: qui ĩpen-derẽt: a maxima multitudine Sedunorum: & Veragrorum teneri: Id aliquot de cau ſis acciderat: ut ſubito Galli belli renouandi: legioniſq; opprimendæ conſilium ca-perent. Primum: quod legionem: neq; eam pleniſſimam detractis cohortibus dua-bus: & compluribus ſingillatim: qui commeatus petendi cauſa miſſi erant: abſenti-bus: propter paucitatem deſpiciebant. Tum etiam: quod propter iniquitatem lo-ci: cum ipſi ex montibus in uallem decurrerent: & tela coniicerẽt: ne primum quidẽ poſſe impetum ſuum ſuſtineri exiſtimabant. Accedebat: quod ſuos ab ſe liberos ab-ſtractos obſidum nomine dolebãt: & Romanos non ſolum itinerum cauſa: ſed etiã perpetuæ poſſeſſionis: culmina alpium occupare conari: & ea loca finitime Prouin ciæ adiungere: ſibi perſuaſum habebant. His nuntiis acceptis Galba: cũ neq; opus hybernorum: munitioneſq; plene eſſent perfectæ: neque de frumento: reliquoq; cõ meatu ſatis eſſet prouiſum: quod deditione facta: obſidibuſq; acceptis: nihil de bel-lo timendum exiſtimauerat: concilio celeriter conuocato ſententias exquirere cœ pit. Quo in concilio cum tantum repentini periculi præter opinionem accidiſſet: ac iam omnia fere ſuperiora loca multitudine armatorum completa conſpicerẽtur: neque ſubſidio ueniri: neque commeatus ſupportari: interclufis itineribus: poſ-ſet: prope iam deſperata ſalute: nonnullæ huiuſmodi ſententiæ dicebantur: ut im pedimentis relictis: eruptione facta: iiſdem itineribus: quibus eo perueniſſent: ad ſalutem contenderent. Maiori tamen parti placuit: hoc reſeruato ad extre mum conſilio: interim rei euentum experiri: & caſtra defendere. Breui ſpatio in-

Antuates. ueragi. ſe-duni ad quẽ locũ uergam.

Octodo-rus uicus qui & ubi locorum.

Sedunorũ & ueragro rũ cõſiliũ.

Romano-rũ ſubita neq; timor.

Sedunorum cũ roma. prælium.

teriecto: uix ut his rebus: quas constituissent: colloquendis: atq; administrandis tẽpus daretur: hostes ex omnibus partibus: signo dato: decurrere: lapides: gessaq; in uallũ cõiicere. Nostri primo integris uiribus fortiter repugnare: neq; ullũ frustra telũ ex loco superiore mittere: ut quæq; pars castrorũ nudata defensoribus premi uidebat: eo occurrere: & auxiliũ ferre. Sed hoc superari: q̃ diuturnitate pugnæ hostes defessi: cũ prælio excedebãt: alii integris uiribus succedebãt. Quarũ rerũ a nostris propter paucitatẽ fieri nihil poterat: ac non modo defesso ex pugna excedendi: sed ne sautio quidem eius loci: ubi constiterat: relinquẽdi: ac sui recipiendi facultas dabat. Cũ iã amplius horis sex cõtinenter pugnaret: ac non solũ uires: sed etiã tela nostris deficerẽt: atq; hostes acrius instarent: lãguidioribusq; nostris uallũ scindere: & fossas cõplere cœpissent: resq; esset iã ad extremũ perducta casum. P. Sextius Baculus primipili cẽturio (quẽ neruico prælio compluribus cõfectum uulneribus diximus) & itẽ. C. Volusenus tribunus militũ: uir & cõsilii magni: & uirtutis: ad Galbã accurrũt: atq; unã esse spẽ salutis docẽt: si eruptiõe facta: extremũ auxiliũ experirẽtur. Itaq; cõuocatis cẽturionibus: celeriter milites certiores facit: paulisp intermitterẽt præliũ: ac tantũmodo tela missa exciperẽt: seq; ex labore reficerẽt. Post dato signo e castris erumperẽt: atq; omnẽ spẽ salutis in uirtute ponerẽt. Quod iussi sunt: faciũt: ac subito omnibus portis eruptiõe facta: neq; cognoscẽdi: quid fieret: neq; sui colligẽdi hostibus facultatẽ relinquũt. Ita cõmutata fortuna eos: qui in spẽ potiẽdorũ castrorum uenerãt: undiq; circũuẽtos: iterficiũt: & ex hoium milibus amplius trigita: quẽ numerũ barbarorũ ad castra uenisse cõstabat: plus tertia parte iterfecta: reliquos pterritos i fugã coniiciũt: ac ne in locis q̃dẽ supioribus cõsistere patiũtur. Sic oibus hostiũ copiis fusis: armisq; exutis: se in castra: munitiõesq; suas recipiũt. Quo prælio facto: q̃ sæpius fortunã tẽtare Galba nolebat: atq; alio se se in hyberna cõsilio uẽisse meminerat: aliis occurrisse rebus uiderat: maxime frumẽti: cõmeatusq; inopia pmotus: postero die omnibus eius uici ædificiis incẽsis: in prouinciã reuerti cõtẽdit: ac nullo hoste phibẽte: aut iter demorante: incolumẽ legionẽ i Antuates: idẽ i Allobrogas perduxit: ibiq; hyemauit. His rebus gestis: cũ omnibus de causis Cæsar pacatã Galliam existimaret: superatis Belgis: expulsis Germanis: uictis in alpibus Sedunis: atq; ita inita hyeme in Illyricũ profectus esset: quod eas quoq; nationes adire: & regiones cognoscere uolebat: subitum bellum in Gallia coortũ est. Eius belli hæc fuit causa. P. Crassus adolescens cum legiõe septima proximis Oceano in Andibus hyemabat. Is: quod in his locis inopia frumenti erat: præfectos: tribũosq; militum complures in finitimas ciuitates frumenti commeatusq; petẽdi causa dimisit. Quo in numero erat. T. Terrasidius missus in Vnellos. M. Trebius Gallus in Curiosolitas. Q. Velanius cum. T. Sillio in Venetos. Huius ciuitatis est longe amplissima authoritas omnis oræ maritimæ regionum earum: quod & naues habent Veneti plurimas: quibus in Britaniã nauigare cõsueuerũt: & scientia: atq; usu nauticarum rerum cæteros antecedunt: & in magno impetu maris: atq; aperto: paucis portibus interiectis: quos tenẽt ipsi: omnes fere: qui eodem mari uti consueuerunt: habent uectigales. Ab iis fuit initium retinendi Sillii: atq; Velanii: quod per eos suos se obsides: quos Crasso dedissent: recuperaturos existimabant. Horum authoritate finitimi adducti (ut sunt Gallorum subita & repẽtina consilia) eadem de causa Trebium: Terrassidiumq; retinent: & celeriter missis legatis per suos principes inter se coniurant: nihil nisi communi consilio acturos: eundẽq; omnis fortunæ exitũ

Nobilitatis roma. discrimen.

C. Volseni laus.

Sedunorum casus & fuga.

Galbæ cõsilium.

Bellũ iterũ i gallia ortum.

Venetorũ auctoritas & nauigãdi peritia.

Gallorum subita consilia.

exitũ esse laturos: reliquasq; ciuitates solicitãt: ut in ea libertate: quã a maioribus acceperãt: permanere: quã Romanorũ seruitutẽ perferre: mallent. Omni ora maritima celeriter ad suã sententiã perducta: cõmunẽ legationem ad. P. Crassum mittũt. Si uelit suos recuperare: obsides sibi remittat. Quibus de rebus Cæsar a Crasso certior factus: q2 ille aberat longius: naues interim longas ædificari in flumine Ligeri: qd' influit in oceanum: remiges ex prouincia institui: nautas gubernatoresq; comparari iubet. His rebus celeriter administratis: ipse: cum primũ per anni tẽpus potuit: ad exercitũ contendit. Veneti: reliquæq; ciuitates: cognito Cæsaris aduentu: simul quod quãtum in se facinus admisissent: intelligebãt: legatos: quod nomẽ apud omnes natiões sanctũ: iuiolatũq; semp fuisset: retẽtos ab se: & in uincula coniectos: pro magnitudine periculi bellũ parare: & maxime ea: quæ ad usum nauiũ pertinerent: prouidere instituunt: hoc maiore spe: qd' multũ natura loci cõfidebant: pedestria esse itinera cõcisa æstuariis: nauigationẽ impeditã: propter inscitiã locoꝝ: paucitatẽq; portuum sciebant. Neq; nostros exercitus propter frumenti inopiã diutius apud se morari posse cõfidebant. Ac iam ut omnia contra opinionẽ acciderẽt: tamẽ se plurimum nauibus posse Romanos: neq; ullã facultatẽ habere nauium: neq; eoꝝ locorũ: ubi bellũ gesturi essent: uada: portus: insulasq; nouisse: ac longe aliã esse nauigationẽ in concluso mari: atq; in uastissimo: ac apertissimo oceano perspiciebãt. His initis consiliis: oppida muniũt: frumenta ex agris in oppida comportant. Naues in Venetiam: ubi Cæsarẽ primum bellũ gesturũ esse cõstabat: quãplurimas possunt: cogunt. Socios sibi ad id bellũ Osisinos: Lexobios: Nãnetes: Ambiliates: Morinos: Diablintres: Menapios asciscunt. Auxilia ex Britania: quæ contra eas regiones posita est: accersunt. Erant hæ difficultates belli gerẽdi: quas supra ostẽdimus. Sed multa tamen Cæsarem ad id bellum incitabant: iniuriæ retentorum equitum Romanorum: rebellio facta post deditionem: defectio datis obsidibus: tot ciuitatum coniuratio: in primis ne hac parte neglecta: reliquæ nationes sibi idem licere arbitrarentur. Itaq; cum intelligeret omnes fere Gallos nouis rebus studere: & ad bellum mobiliter celeriterq; excitari: omnes autem homines natura libertati studere: & conditionẽ seruitutis odisse: prius: quam plures ciuitates conspirarent: partiendum sibi: ac latius distribuendum exercitum putauit. Itaq; T. Labienum legatum in treuiros: qui proximi Rheno flumini sunt: cũ equitatu mittit. Huic mãdat Rhemos: reliquosq; Belgas adeat: atq; in officio contineat. Germanosq;: qui auxilio a Belgis accersiti dicebantur: si per uim nauibus flumen transire conentur: prohibeat. P. Crassum cum cohortibus legionariis. xii. & magno numero equitatus in Aquitaniam proficisci iubet: ne ex his nationibus auxilia in Galliam mittantur: ac tantæ nationes coniungãtur. Q. Titurium Sabinum legatum cum legionibus tribus in Vnellos: Curiosolitas: Lexobiosq; mittit: qui eam manum distinendam curet. Decium Brutum adolescentem classi: Gallicisq; nauibus: quas ex Pictonibus: & Santonis: reliquisq; pacatis regionibus conuenire iusserat: præfecit: & cum primum posset: in Venetos proficisci iubet. Ipse eo pedestribus copiis contendit. Erant eiusmodi fere situs oppidorũ: ut posita ĩ extremis lingulis: ꝓmõtoriisq;: neq; pedibus aditũ haberẽt: cũ ex alto se ęstus incitauisset: qd' bis semp accidit horarũ duodecim spatio: neq; nauibus: qd' rursus minuẽte æstu: naues ĩ uadis afflictarẽtur. Ita utraq; re oppidorũ oppugnatio ĩpediebat̃. Ac siquãdo magnitudĩe opis forte supati: extruso mari aggere: ac molibus: atq; his ferme mœnibus adęq̃tis: suis fortũis dspare cæpãt: magno nũero nauiũ

Liger flu. ubi locoꝝ influat.

No. ius gẽtium iuiolabile.

Osisini. lexobii. nãnetes. ambiliates. morini. diablintres. menapii qui sint.

Aduerte ad cæsaris prouidentiam.

Locorum descriptio & mirabilis oceani effectus.

appulso: cuius rei summã facultatẽ habebãt: sua oĩa deportabãt: seq; in ꝓxima oppi
da recipiebãt. Ibi se rursus iisdẽ opportunitatibus loci defendebãt. Hæc eo facilius
magnã partẽ æstatis faciebãt: qđ nrę naues tẽpestatibus detinebãtur: summaq; erat
uasto: atq; aperto mari: magnis æstibus: raris ac prope nullis portibus: difficultas na

Gallicarũ nauium forma.

uigãdi. Nãq; ipoꝝ naues ad hũc modũ factæ: armatæq; erãt. Carinæ: aliquãto plãio
res: quã nostraꝝ nauiũ: quo facilius uada: ac decessum æstus excipere possent. Pro-
rę admodũ erectæ: atq; itẽ puppes ad magnitudinẽ fluctuũ: tẽpestatũq; accõmoda
tæ. Nauesq; totæ factæ ex robore: ad quãuis uĩ: & cõtumeliã ꝑferẽdã. Trãstra ex pe
dalibus in altitudinẽ trabibus cõfixa clauis ferreis: digiti pollicis crassitudine. An-

No. istud quoniã est mirabile.

coræ pro funibus: ferreis catẽis reuinctæ. Pelles pro uelis: alutæq; tenuiter cõfectæ:
siue propter lini ĩopiã: atq; eius usus inscitiã: siue: qđ est magis uerisimile: qđ tãtas
tẽpestates oceani: tãtosq; ĩpetus uẽtorũ sustineri: ac tãta onera nauiũ regi uelis: nõ sa

Romanæ naues hostium agiliores.

tis cõmode arbitrabãtur. Cũ his nauibus nostræ classi eiusmodi congressus erat: ut
una celeritate: & pulsu remorũ præstaret. Reliqua pro loci natura: ꝓ ui tẽpestatũ
illis essent aptiora: & accõmodatiora. Neq; enĩ his nostræ rostro nocere poterãt: tã
ta in his erat firmitudo: neq; propter altitudinẽ facile telũ adigebatur: & eadem de
causa minus cõmode scopulis continebãtur. Accedebat: ut cũ sæuire uentus cœpis-
set: & se uẽto dedissent: & tẽpestatem ferrent facilius: & in uadis cõsisterẽt tutius: &
ab æstu derelictæ: nihil saxa: & cautes timerẽt. Quarũ rerũ omniũ nostris nauibus
casus erat extimescendus. Cõpluribus expugnatis oppidis: Cæsar ubi ĩtellexit fru-
stra tantũ laborẽ sumi: neq; hostiũ fugã: captis oppidis reprimi: neq; his noceri pos-

Nauium romanarũ numerus.

se: statuit expectãdam classem. Quæ ubi conuenit: ac primũ ab hostibus uisa est: cir
citer. cc. xx. naues eorum paratissimæ: atq; omni genere armorũ ornatissimæ e por-
tu ꝓfectæ nostris aduersæ cõstiterũt. Neq; satis Bruto: q classi præerat: uel tribunis
militũ: centurionibusq;: quibus singulæ naues erat attributæ: cõstabat: quid agerẽt:
aut qua ratione pugnæ insisterent. Rostro. n. noceri nõ posse cognouerãt. Turribus
autẽ excitatis: tamẽ has altitudo puppiũ ex Barbaris nauibus superabat: ut neq; ex

No. modũ bellandi.

inferiore loco satis cõmode tela adiici possent: & missa a Gallis grauius acciderent.
Vna erat magno usui res præparata a nostris: falces præacutæ ĩsertæ: affixæq; lõgu
riis: non absimili forma muralium falciũ. His cũm funes: qui antẽnas ad malos disti
nebãt: cõprehensi: adductiq; erãt: nauigio remis incitato prærumpebantur. Qui-
bus abscisis: antẽnæ necessario cõcidebant: ut cũ omnis gallicis nauibus spes ĩ uelis:
armamẽtisq; cõsisteret: his ereptis: omnis usus nauiũ uno tẽpore eriperet. Reliquũ
erat certamẽ positũ in uirtute: qua nostri milites facile superabãt. atq; eo magis: qđ
in cõspectu Cæsaris: atq; oĩs exercitus res gerebať: ut nullũ paulo fortius factũ late

Pugna naualis inter romanos & gallos.

re posset. Omnes enim colles: & loca superiora: unde erat propinquus despectus in
mare: ab exercitu tenebãť. Disiectis (ut diximus) antẽnis: cũ singulas binæ: aut ter
nę naues circũsteterãt: milites summa ui trãscẽdere ĩ hostiũ naues contẽdebãt. Qđ
postq̃ Barbari fieri aĩaduerterũt: expugnatis cõpluribus nauibus: cũ ei rei nullũ re
pireť auxiliũ: fuga salutẽ peteř cõtẽdebãt. Ac iã cõuersis ĩ eã partẽ nauibus: quo uen
tus ferebat: tãta subito malacia: ac trãqllitas extitit: ut se loco mouere non possent.

Gallicarũ nauium fuga.

Quæ qdem res ad negociũ cõficiendũ maxime fuit opportuna. Nã singulas nostri
cõsectati expugnauerũt: ut ꝑpaucæ ex oĩ nũero noctis interuẽtu ad terram ꝑuene-
rint: cum ab hora fere quarta: usq; ad solis occasum pugnaretur. quo prælio bellum
Venetorum: totiusq; oræ maritimę cõfectũ est. Nam cũ omnis iuuẽtus: omnes etiã
grauioris

grauioris ætatis: in quibus aliquid cõsilii: aut dignitatis fuit: eo conuenerant: tũ nauium: quod ubiq; fuerat: unũ in locum coegerant: quibus amissis: reliqui neq; quo se reciperẽt: neq; quẽ ad modũ oppida defenderẽt: habebãt. Itaq; se: suaq; omnia Cæsari dediderũt. In quos eo grauius Cæsar uindicandum statuit: quo diligentius in reliquũ tẽpus a Barbaris ius legatorũ cõseruaret. Itaq; omni senatu necato: reliquos sub corona uẽdidit. Dũ hæc i Venetis gerunt. Q. Titurius Sabinus cũ his copiis: quas a Cæsare acceperat: in fines Vnellorũ peruenit. Iis pꝫerat Viridouix: ac summã imperii tenebat earũ omnium ciuitatum: quæ defecerãt. Ex quibus exercitum: magnasq; copias coegerat. Atq; his paucis diebus Aulerci. Eburonices. Lexouiiq; senatu suo interfecto: quod authores belli esse nolebant: portas clauserunt: seq; cum Viridouice cõiunxerunt. Magnaq; ꝑterea multitudo undiq; ex Gallia perditorum hominũ: latronũq; cõuenerat: quos spes ꝑdandi: studiumq; bellãdi ab agricultura: & quotidiano labore reuocabat. Sabinus idoneo omnibus rebus loco castris se se tenebat. cũ Viridouix cõtra eũ duũ millium spatio cõsedisset: quotidieq; productis copiis pugnãdi potestatẽ faceret: ut iã nõ solum hostibus in cõtemptũ Sabinus ueniret: sed etiam nostrorũ militũ uocibus nõ nihil carperetur. Tantamq; opinionem timoris præbuit: ut iam ad uallum castrorũ hostes accedere auderẽt. Id: ea causa faciebat: quod cum tanta multitudine hostiũ præsertim eo absente: qui summã imperii teneret: nisi æquo loco: aut opportunitate aliq̃ data: legato dimicandũ: nõ existimabat. Hac cõfirmata opinione timoris: idoneũ quendã hominem: & callidum delegit gallum: ex iis: quos auxilii causa secum habebat. Huic magnis præmiis: pollicitationibusq; persuadet: uti ad hostes transeat: & quid fieri uelit: edocet. Qui ubi pro perfuga ad eos uenit: timorẽ Romanorũ proponit. Quibus angustiis ipse Cæsar a Venetis præmat docet: neq; lõgius abesse: quin proxima nocte Sabinus clam ex castris exercitum educat: & ad Cęsarem auxilii ferendi causa proficiscat. Quod ubi auditum est: conclamãt omnes occasionẽ negocii bene gerendi amittendam nõ esse. ad castra iri oportere. Multe res ad hoc cõsilium Gallos hortabant. Superiorũ dierum Sabini cunctatio: perfugæ confirmatio: inopia cibariorum: cui rei parũ diligenter ab his erat prouisum: spes Venetici belli: & quod fere libẽter homines: id: quod uolunt: credũt. Iis rebus adducti nõ prius Viridouicem: reliquosq; duces ex cõsilio dimittunt: q̃ ab his sit cõcessum arma uti capiant: & ad castra cõtendãt. Quare concessa: læti uelut explorata uictoria: sarmẽtis: uirgultisq; collectis: quibus fossas Romanorum cõpleãt: ad castra pergunt. Locus erat castrorũ editus: & paulatim ab imo accliuis circiter passus mille. Huc magno cursu cõtenderunt: ut quam minimũ spatii ad se colligẽdos: armandosq; Romanis daret: exanimatiq; peruenerũt. Sabinus suos hortatus: cupientibus signum dat. Impeditis hostibus ꝓpter ea: quæ ferebant onera: subito duabus portis eruptionẽ fieri iubet. Factum est opportunitate loci: hostium inscitia: ac defatigatione: uirtute militũ: ac superiorũ pugnarũ exercitatiõe: ut ne unũ quidẽ nostrorũ impetũ ferrẽt: ac statim terga uerterẽt. Quos impeditos: integris uiribus milites nostri cõsecuti: magnum numerum eorum occiderunt: reliquos equites consectati: paucos: qui ex fuga euaserant: reliquerunt. Sic uno tẽpore & de nauali pugna Sabius: & de Sabini uictoria Cæsar certior factus ẽ: ciuitatesq; oẽs se stati Titurio dediderũt. Nã ut ad bella suscipienda Gallorũ alacer: ac promptus ẽ aĩus: sic mollis: ac minime resistẽs ad calamitates ꝑferẽdas mens eorũ ẽ. Eodẽ fere tempore. P. Crassus cũ i Aquitaniã ꝑuenisset: quæ pars (ut ante dictũ

Gallorum deditio & miserabilis exitus.

Viridouix qui fuerit.

Sabini cũctatio.

Nõ. Romanorũ infelicitatem.

Nõ. pulcherrimã sentẽtiam.

Locorũ descriptio.

Vnellorũ pugna.

No. cõtra Gallos

est)& regionũ latitudine:& multitudine hominũ ex tertia parte Gallię est existimã da:cum intelligeret in illis locis sibi bellum gerendum:ubi paucis ante annis.L.Va lerius præconius legatus exercitu pulso:interfectus esset:atq; unde.L.Mallius p consul:impedimentis amissis:profugisset:non mediocrẽ sibi diligentiã adhibendam ĩtelligebat.Itaq; re frumẽtaria prouisa:auxiliis:equitatuq; cõparato:multis pterea uiris fortibus Tolosa:& narbone:quæ sunt ciuitates Galliæ prouinciæ finitimę:ex his regionibus nominatim euocatis:in Sontiatiũ fines exercitũ introduxit.Cuius aduẽtu cognito:Sontiates magnis copiis coactis:equitatuq;:quo plurimum ualebãt:in itinere agmen nostrũ adorti:primũ equestre præliũ cõmiserunt:deinde equitatu suo pulso:atq; insequẽtibus nostris:subito pedestres copias:quas in cõualle in insidiis collocauerãt:ostenderũt.Hi nostros disiectos adorti:pliũ renouauerũt.Pugnatũ est diu:atq; acriter.cũ Sontiates superioribus uictoriis fręti:in sua uirtute totius Aquitanię salutem positã putarent.Nostri autẽ:quid sine ĩperatore:& sine reliquis legionibus adolescẽtulo duce efficere possent:perspici cuperent.Tãdem cõfectĩ uulneribus:hostes terga uertere.Quorũ magno numero interfecto:Crassus ex itinere oppidũ Sontiatũ oppugnare cœpit.Quibus fortiter resistentibus:uineas:turresq; egit.Illi alias eruptiõe tẽtata:alias cuniculis ad aggerẽ:uineasq; actis:cuius rei sunt longe peritissimi Aquitani:ppterea quod multis locis apud eos ærariæ sectura sunt:ubi diligentia nostroꝝ nihil his rebus profici posse intellexerũt:legatos ad crassum mittunt:seq; in deditionẽ ut recipiat:petũt.Qua re impetrata:arma tradere iussi:faciunt.Atq; in ea re omniũ nostrorũ intentis animis:alia ex parte oppidi Adcantuannus:qui summã Imperii tenebat:cũ sexcẽtis deuotis:quos illi soldurios appellant:quorũ hæc est cõditio:ut omnibus in uita cõmodis una cũ his fruantur:quoꝝ se amicitiæ dediderint.Siquid iis per uim accidat:aut eundẽ casum una ferãt:aut sibi mortẽ consciscant.Neq; adhuc hominũ memoria repertus est quisquã:qui eo ĩterfecto:cuius se amicitiæ deuouisset:mori recusaret.Cũ iis Adcãtuãnus eruptionẽ facere conatus:clamore ab ea parte munitionis sublato:cũ ad arma milites cõcurrissent:uehementerq; ibi pugnatũ esset:repulsus in oppidũ est:uti tamẽ eadẽ deditionis cõditione uteretur:a Crasso impetrauit.Armis:obsidibusq; acceptis:Crassus in fines Vocõtiorũ:& Tarusatiũ pfectus est.Tum uero Barbari cõmoti:quod oppidum & natura loci:& manu munitũ paucis diebus:qbus eo uẽtũ erat:expugnatũ cognouerãt:legatos quoquo uersus dimittere:cõiurare:obsides inter se dare:copias parare cœperũt.Mittũtur etiã ad eas ciuitates legati:q̃ sunt citerioris Hispãiæ finitimæ Aqtaniæ:ĩde auxilia:ducesq; accersunt.Quoꝝ aduentu magna cũ authoritate:& magna cũ hoĩum multitudine bellũ gerere conant.Duces uero hi deligũtur:qui una cũ.Q.Sertorio oẽs annos fuerant:summãq; sciẽtiã rei militaris habere existimabant.Ii cõsuetudine Populi Ro.loca capere:castra munire:cõmeatibus nostros ĩtercludere ĩsistũt.Quod ubi Crassus animaduertit:suas copias ppter exiguitatem non facile diduci:hostem & uagari:& uias obsidere:& castris satis præsidii relinquere:ob eam causam minus commode frumentum:cõmeatũq; sibi supportari:in dies hostium numerum augeri:nõ cunctandum existimauit:quin pugna decertaret.Hac re ad conciliũ delata:ubi oẽs idẽ sentire intellexit:posterũ diem pugnę cõstituit.Prima luce pductis oĩbus copiis:duplici acie ĩstructa:auxiliis ĩ mediã aciẽ collocatis:qd hostes cõsilii caperent:expectabat.Illi:& si ppter multitudinẽ:& ueterẽ belli gloriã:paucitatẽq; nostroꝝ se tuto dimicaturos existimabãt:tamen tutius esse arbitrabãtur:

Lu. Valerius a gallis ubi interfectus fuerit.

Tolosa & Narbone ubi locorũ sint.

Pugna ĩter Sõtiates & Roma.

Aerariæ secturæ apud aquitanos multæ.

Soldurii q & qs eorũ mos.

Adiatonio rum deditio.

No.in laudẽ ro.militis.

Romanoꝝ cõsilium.

esse arbitrabant: obsessis uiis: commeatu īterclúso: síne ullo uulnere uictoría potiri. Et si propter inopiā rei frumentaríæ Romaní sese recípere cœpissent: impeditos in agmine: & sub sarcinis īfirmiore animo adoriri cogitabāt. Hoc cōsilio ꝓbato ab ducibus: productis Romanorū copiis: se se castris tenebāt. Hac re ꝑspecta Crassus cū sua cūctatiōe: atq; opinione: timidiores hostes: nostros milites alacriores ad pugnādū effecisset: atq; oīum uoces audirent: expectari diutius nō oportere: qn ad castra iretur: cohortatus suos: omnibus cupiētibus ad hostiū castra cōtendit. Ibi cū alii fossas cōplerēt: alii multis telis cōiectis: defensores uallo: munitionibusq; depellerēt: auxiliaresq;: qbus ad pugnā nō multū Crassus cōfidebat: lapidibus: telisq; subministrādis: & ad aggerē cespitibus cōportādis: speciē: atq; opinionē pugnātiū præberēt: cū itē ab hostibus cōstāter: ac nō timide pugnaretur: telaq; ex loco superiore missa non frustra acciderēt: equites circuitis hostiū castris: Crasso renuntiarunt: nō eadē eē diligentia ab decumana porta castra munita: facileq; aditū habere. Crassus equitū præfectos cohortatus: ut magnis præmiis: pollicitatiōibusq; suos excitarēt: quid fieri uelit: ostendit. Illi (ut erat imperatū) eductis quatuor cohortibus: quæ præsidio castris relictæ: īntegræ ab labore erāt: & lōgiore itinere circunductis: ne ex hostiū castris cōspici possent: omniū oculis mētibusq; ad pugnā intētis: celeriter ad eas: quas diximus: munitiones puenerūt. Atq; his proruptis: prius in hostiū castris cōstiterūt: quā plane ab his uideri: aut quid rei gereret: cognosci posset. Tum uero clamore ab ea parte audito: nostri redintegratis uiribus: quod plerunq; in spe uictoriæ accidere cōsueuit: acrius impugnare cœperūt. Hostes undiq; circūuēti: desperatis omnibus rebus: se p munitiōes deiicere: & fuga salutē petere intēderūt. Quos equitatus apertissimis cāpis cōsectatus: ex milliū quiquaginta numero: quæ ex Aqtāia: Cātabrisq; uenisse cōstabat: uix quarta parte relicta: multa nocte se in castra recepit. Hac audita pugna: maxima pars Aquitaniæ se se Crasso dedidit: obsidesq; ultro misit. Quo ī numero fuerūt Tarbelli: Bigerriones: Preciani: Vocates: Tarusates: Flustates: Garites. Ausci: Garumni: Sibutzates: Cocosatesq;: Paucæ ultimæ nationes anni tēpore cōfisæ: ꝙ hyems suberat: id facere neglexerūt. Eodē ferē tēpore Cæsar: & si ꝓpe exacta iā æstas erat: tamē ꝙ oī Gallia pacata: Morini: Menapiiq; superāt: q in armis essent: neq; ad eū unq̄ legatos de pace misissent: arbitratus id bellū celeriter cōfici posse: eo exercitū adduxit. Qui lōge alia ratiōe: ac reliq Galli bellū gerere cœperūt. Nā ꝙ ītelligebāt maximas natiōes: quæ prælio cōtēdissent pulsas: superatasq; eē: cōtinētesq; syluas: ac paludes habebāt: eo se: suaq; oīa cōtulerūt. Ad q̄rū initiū syluaꝝ cū puenisset Cæsar: castraq; munire īstituisset: neq; hostis īterim uisus eēt: dispsis ī opere nostris: subito ex oībus partibus syluæ euolauerūt: & ī nros īpetū fecerūt. Nostri celeriter arma cœpūt: eosq; in syluas repulerūt: & cōpluribus īterfectis: lōgius īpeditioribus locis secuti: paucos ex suis desyderauerūt. Reliqs deinceps diebus Cæsar syluas cædere īstituit: & neqs inermibus: imprudētibusq; militibus ab latere impetus fieri posset: omnē eā materiā: quæ erat cæsa: cōuersam ad hostē collocabat: & ꝓ uallo ad utrunq; latus extruebat. Incredibili celeritate magno spatio paucis diebus cōfecto: cū iā pecus: atq; extrema impedimēta ab nostris tenerent: ipsi densiores syluas peterēt: eiusmodi tēpestates sunt cōsecutæ: uti opus necessario ītermitteret: & cōtinuatiōe ībriū: diutius sub pellibus milites cōtieri nō possent. Itaq; uastatis oībus eoꝝ agris: uicis: ædificiisq; īcēsis: Cæsar exercitū reduxit: & ī Aulercis: Lexobiisq;: reliqs itē ciuitatibus: q̄ ꝓxime bellū fecerāt: ī hybernis collocauit.

Barbarorū cōsiliū.

Auxiliares copiæ infidæ.

Præliū inter roma. & barba.

Barbaroꝝ fuga.

Barbarorū obsides.

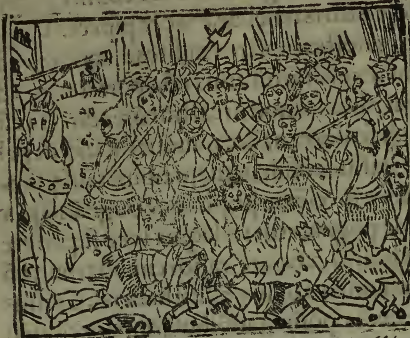
Morinorū & menapiorum cōsilium.

Præliū īter rom. & morinos.

Operis intermissio.

¶ C.C.IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO LIBER QVARTVS.

Supputatio tẽporũ more roma.

A QVAE SECVTA est: hyeme: qui fuit annus Cn. Pompeio. M. Crasso consulibus: Vsipetes: Germani: & item Tenchtheri magna cũ multitudine hominum flumẽ Rhenũ trãsierunt: non longe a mari: quo Rhenus influit. Causa trãseũdi fuit: quod ab Sueuis complures annos exagitati: bello premebãtur. Et agricultura prohibebãtur.

Sueuorũ gẽs germanorũ bellicosissima.

Sueuorum gens est longe maxima: & bellicosissima Germanorum omnium. ii centũ pagos habere dicuntur. Ex quibus quotannis singula millia armatorũ bellandi causa suis ex finibus educunt. Reliqui: qui domi remãserint: se: atq; illos alũt. Hi rursus inuicem anno post in armis sunt: illi domi remanẽt. Sic neq; agricultura: neq; ratio: atq; usus belli intermittitur. Sed priuati: ac separati agri apud eos nihil est. Neq; lõgius anno remanere uno in loco incolendi causa licet.

Sueuorũ mos.

Neq; multum frumento: sed maximam partem lacte: atq; pecore uiuunt: multumq; sunt in uenationibus. Quæ res & cibi genere: & quotidiana exercitatione: & libertate uitæ: quod a pueris nullo officio: aut disciplina assuefacti: nihil omnino contra uoluntatem faciant: & uires alit: & immani corporum magnitudine homines efficit.

No. effectũ naturalem.

Atq; in eam se cõsuetudinem adduxerunt: ut locis frigidissimis: neq; uestitus: preter pelles habeant: quarũ propter exiguitatẽ magna est corporis pars aperta: & lauẽtur in fluminibus. Mercatoribus est ad eos aditus magis eo: ut quæ bello cœperint: quibus uẽdãt: habeãt: quam quo ullam rem ad se importari desiderent.

Galli iumentis delectantur.

Quin etiam iumentis: quibus maxime Galli delectantur: quæq; impenso parant pretio: Germani importatis nõ utũtur: sed quæ sunt apud eos nata praua: atq; deformia: hæc quotidiana exercitatiõe: summi ut sint laboris: efficiunt. Equestribus præliis sæpe ex equis desiliunt: ac pedibus præliantur: equosq; eodem remanere uestigio assuefaciũt. ad quos se celeriter: cum usus poscit: recipiũt.

Turpissimus mos secundũ sueuos.

Neq; eorum moribus turpius quicquam: aut inertius habetur: quam ephippiis uti. Itaq; ad quemuis numerum ephippiatorum equitum: quãuis pauci adire audẽt. Vinũ ad se omnino ĩportari nõ sinũt: qđ ea re ad laborem ferẽdũ remollescere hoĩes: atq; effœminari arbitrãtur. Publice maximã putant esse laudẽ: q̃ latissime a suis finibus uacare agros. Hac re significari magnũ nũerũ ciuitatũ suã ui sustinere nõ potuisse. Itaq; una ex parte a Sueuis circiter millia passuũ sexcẽta agri uacar dicunt.

Vbii q̃ sint

Ad alterã partẽ succedũt Vbii: quorũ fuit ciuitas ampla: atq; florẽs: ut est captus Germanorũ: & paulo: q̃ sunt eiusdẽ generis etiã cæteris hũaniores: propterea qđ Rhenũ attigũt: multiq; ad eos mercatores uẽtitãt: & ipsi ꝓpter propinquitatẽ: qđ gallicis sunt moribus assuefacti. Hos cũ Sueui multis sæpe bellis experti: ꝓpter amplitudinẽ: grauitatẽq; ciuitatis: finibus expellere nõ potuissent: tamẽ uectigales sibi fecerũt: ac multo humiliores: ĩfirmioresq; redegerunt.

Vsipetes & tenchtheri qui.

In eadẽ causa fuerũt Vsipetes: & Tenchtheri: quos supra diximus: qui cũ plures ãnos Sue

uorum uim

uorum uim sustinuerint: ad extremũ tamen agris expulsi: & multis locis Germaniæ triennium uagati: ad Rhenũ peruenerũt. Quas regiones Menapii incolebant: & ii ad utrãq; ripam fluminis agros: ædificia: uicosq; habebant. Sed tantæ multitudinis aduentu perterriti: ex his ædificiis: quæ tras flumen habuerant: demigrauerunt: & cis Rhenum dispositis præsidiis: Germanos transire prohibebant. Illi omnia experti: cum neq; ui contendere propter inopiam nauium: neq; clam transire propter custodias Menapiorũ possent: reuerti se in suas sedes: regionesq; simulauerunt. Et tridui uiam progressi: rursus reuerterunt: atq; omni hoc itinere una nocte: equitatu cõfecto: inscios: inopinantesq; Menapios oppresserũt: Qui de Germanorum discessu per exploratores certiores facti: sine metu trans Rhenum in suos uicos remigrauerant. His interfectis: nauibusq; eorum occupatis: priusquam ea pars Menapiorum: quæ citra Rhenum erat: certior fieret: flumen transierunt: atq; omnibus eorũ ædificiis occupatis: reliquam partem hyemis se eorum copiis aluerũt. His de rebus Cæsar certior factus: & infirmitatem Gallorum ueritus: quod sunt in consiliis capiendis mobiles: & nouis plerunq; rebus student: nihil his committendum existimauit. Est autem hoc gallicæ consuetudinis: ut & uiatores etiam inuitos consistere cogãt: & quod quisq; eorum de quaq; re audierit: aut cognouerit: quęrant: & mercatores ĩ oppidis uulgus circunsistat: quibus ex regionibus ueniant: quasq; res ibi cognouerint: pronuntiare cogant: & his rumoribus atq; auditiõibus permoti: de summis sæpe rebus consilia ineunt: quorum eos e uestigio pœnitere necesse est: cum incertis rumoribus seruant: & pleriq; ad uoluntatem eorum ficta respondeant. Qua consuetudine cognita: Cæsar: ne grauiori bello occurreret: maturius q̃ cõsueuerat: ad exercitũ proficiscitur. Eo cũ uenisset: ea: quæ fore suspicatus erat: facta cognouit. Missas legationes a nonnullis ciuitatibus ad Germanos: inuitatosq; eos: uti ab Rheno discederent: omniaq;: quæ postulassent ab se fore parata. Qua spe adducti Germãi latius iam uagabantur: & in fines Eburonum: & Condrusonum: qui sunt Treuerorũ clientes: peruenerant. Principibus Galliæ euocatis. Cæsar ea: quæ cognouerat: dissimulanda sibi existimauit: eorũq; animis permulsis: & confirmatis: equitatuq; imperato: bellum cum germanis gerere constituit. Re frumentaria comparata: equitibusq; delectis: iter in ea loca facere cœpit: quibus in locis Germanos esse audiebat. A quibus cum paucorum dierum iter abesset: legati ab iis uenerunt: quorũ hæc fuit oratio. Germanos neq; priores populo Ro. bellum inferre: neq; tamẽ recusare: si lacessantur: quin armis contendant: quod Germanorum consuetudo hæc sit a maioribus tradita: quicunq; bellum inferant: resistere: neq; deprecari. Hoc tamẽ dicere: uenisse inuitos: eiectos domo. Si suam gratiã Romani uelint: posse eis utiles esse amicos: uel sibi agros attribuant: uel patiantur eos tenere: quos armis possederint. Se se unis Sueuis concedere: quibus ne Dii quidem immortales pares esse possint. Reliquum quidem in terris esse neminẽ: quẽ nõ superare possint. Ad hæc Cæsar: quæ uisum est: respondit. Sed exitus fuit orationis: sibi nullã cũ his amicitiã esse posse: si in Gallia remanerent. Neq; uerum esse: qui suos fines tueri non potuerint: alienos occupare: neq; ullos in Gallia uacare agros: q dari tãtæ præsertĩ multitudini sine iniuria possint. Sed licere: si uelint: in Vbiorum finibus cõsidere: quorũ sint legati apud se: & de Sueuorum iniuriis quęrantur: & a se auxilium petant. Hoc se ab Vbiis impetraturum. Legati hæc se ad suos relaturos dixerunt: & re deliberata post diem tertium ad Cæsarem reuersuros. Interea ne propius se castra moueret: petierũt. Ne id

Menapii q̃s regiões incolant.

Menapiorũ oppressio.

Gallorum mobilitas.

Gallorũ cõsuetudo.

Eburones & condrusones qui.

Germanorũ legatorũ oratio.

Sueuorũ arrogãtia.

Germanorũ caliditas.

quidem Cæsar ab se impetrari posse dixit. Cognouerat enim magnã partẽ equitatus ab his aliquot diebus ante p̃dãdi: frumẽtandiq; causa ad Ambiuaritos trans Mosam missam. Hos expectari equites: atq; eius rei causa morã interponi arbitrabatur. Mosa profluit ex monte Vosego: qui est in finibus Lingonum: & parte quadã Rheno recepta: quæ appellatur Vacalos: insulam efficit Batauorum: neq; lõgius ab eo millibus passuum .lxxx. in oceanum influit. Rhenus autem oritur ex Lepontiis: q alpes incolunt: & longo spatio per fines Nantuatium: Heluetiorum: Sequanorum: Mediomatricum: Tribucorum: Treuerorum citatus fertur: & ubi Oceano appropinquauit: in plures diffluit partes: multis: ĩgentibusq; insulis effectis: quarũ pars magna a feris: barbarisq; nationibus ĩcolitur. Ex quibus sunt qui piscibus: atq; ouis auium uiuere existimantur: multisq; capitibus in oceanum influit. Cæsar cũ ab hoste non amplius passuum .xii. millibus abesset: ut erat cõstitutum: ad eũ legati reuertuntur. Qui in itinere congressi: magnopere ne longius progrederetur: orabãt. Cũ id non impetrassent: petebant uti ad eos equites: qui agmen antecessissent: præmitteret: eosq; pugna ꝓhiberet. Sibiq; uti potestatem faceret: in Vbios legatos mittendi: Quorum si principes: ac Senatus sibi iureiurãdo fidẽ fecissent: ea conditiõe: q̃ a Cæsare ferretur: se usuros ostendebant. Ad has res conficiendas sibi tridui spatium daret. Hæc omnia Cæsar eodem illo pertinere arbitrabatur: ut tridui mora interposita: equites eorum: qui abessent: reuerterentur. Tamen sese nõ longius millibus passuũ quatuor aquationis causa processurum: eo die dixit. Huc postero die quam frequentissimi cõuenirent: ut de eorum postulatis cognosceret. Interim ad prefectos: qui cum omni equitatu antecesserant: mittit qui nuntiaret: ne hostes prælio lacesserent: & si ipsi lacesserentur: sustinerent: quo ad ipse cum exercitu propius accessisset: At hostes ubi primum nostros equites conspexerunt: quorum erat quinq; millium numerus: cum ipsi non amplius octingentos equites haberẽt: q̃d hi: qui frumentãdi causa ierant trans Mosam: nondũ redierant: nihil nostris timentibus: q̃d legati eorũ paulo ante a Cæsare discesserãt: atq; is dies induciis erat ab iis petitus: impetu facto celeriter nostros perturbauerunt. Rursus his resistentibus: consuetudine sua ad pedes desilierũt: suffossisq; equis: compluribusq; nostris deiectis: reliquos ĩ fugam cõiecerunt: atq; ita perterritos egerunt: ut non prius fuga desisterent: quã in conspectũ agminis nostri uenissent. In eo prælio ex equitibus nostris interficiunt quatuor & .lxx. In his uir fortissimus Piso Aquitãus amplissimo genere natus: cuius auus ĩ ciuitate sua regnũ obtinuerat: amicus ab senatu nostro appellatus. Hic cum fratri intercluso ab hostibus auxilium ferret: illum ex periculo eripuit: ipse equo uulnerato deiectus: quoad potuit: fortissime restitit. Cum circumuentus multis uulneribus acceptis cecidisset: atq; id frater: qui iam prælio excesserat: procul animaduertisset: incitato equo: sese hostibus obtulit: atq; interfectus est. Hoc facto prælio: Cæsar neq; iam sibi legatos audiendos: neq; conditiones accipiendas arbitrabatur: ab his qui p dolum: atq; insidias: petita pace: ultro bellum intulissent. Expectare uero dũ hostiũ copiæ augerentur: equitatusq; reuerteretur: summæ dementiæ esse iudicabat: & cognita Gallorum infirmitate: quantum iam apud eos: hostes uno prælio authoritatis essent consecuti: sentiebat. Quibus ad consilia capienda nihil spatii dandum existimabat. His constitutis rebus: & cõsilio cum legatis: & quæstore communicato: nequem diem pugnæ prætermitteret: opportunissima res accidit: quod postridie eius diei mane eadem & perfidia: & simulatione usi Germani frequentes omnibus prin-

Mosa flu. qui & ubi.

Rheni ortus.

Quæ nationes ex ouiũ & auiũ piscibus uiuãt.

Cæsaris respõsum.

Præliũ equestre iter germanos & romãos.

Pisonis aqtani mors.

Cæsaris cõsilium.

No. germanorũ p fidiam.

cipibus:maioribusq; natu adhibitis:ad eum in castra uenerũt. Simul (ut dicebat) sui purgãdi causa:quod contra: atq; esset dictũ: & ipsi petissent: prœliũ pridie commisissent. Simul:ut siquid possent:de induciis fallendo impetrarent. Quos sibi Cæsar oblatos gauisus retineri iussit. Ipse omnes copias castris eduxit: eqtatũq;: quod recenti prœlio perterritum esse existimabat: agmen subsequi iussit. Acie triplici instructa:& celeriter octo milium itinere cõfecto:prius ad hostium castra peruenit:q̃ quid ageretur:Germani sentire possent. Qui omnibus rebus subito perterriti:& celeritate aduentus nostri:& discessu suorum:neq; consilii habendi:neq; arma capiendi spatio dato:pturbãtur: ut copias ne aduersus hosté educere: an castra defendere: an fuga salutem petere nescirent:quid præstaret. Quorum timor cum fremitu: & concursu significaretur: milites nostri pristini diei perfidia incitati: ĩ castra irruperunt. Quo in loco qui celeriter arma capere potuerunt: paulisper nostris restiterunt:atq; inter carros:impediḿetaq; prœlium commiserunt. At reliqua multitudo puerorum: mulierũq; (nã cum omnibus suis domo excesserãt: rhenũq; trãsierant) passim fugere cœpit. Ad quos cõsectãdos Cæsar equitatũ misit. Germani post terga clamore audito: cum suos interfici uiderent:armis abiectis: signisq; militaribus relictis: se ex castris eiecerunt: & cum ad confluenté Mosæ:& Rheni peruenissent: reliqua fuga desperata:magno numero interfecto:reliqui se in flumé præcipitauerunt:atq; ibi timore:lassitudine:& ui fluminis oppressi perierunt. Nostri ad unũ omnes incolumes:perpaucis uulneratis:ex tãti belli timore: cũ hostiũ numerus capitum.cccc.xxx.milliũ fuisset:se in castra receperunt.Cæsar iis:quos in castris retinuerat:discedẽdi potestaté fecit.Illi supplicia:cruciatusq; Galloꝝ ueriti:quoꝝ agros uexauerãt:remanere se apud eũ uelle dixerũt.Iis Cæsar libertaté cõcessit. Germanico bello cõfecto: multis de causis Cæsar statuit sibi Rhenum esse transeundũ: quarũ illa fuit iustissima:quod cum uideret Germanos tam facile impelli: ut in Galliã uenirent:suis quoq; rebus eos timere uoluit: cũ intelligerent: & posse: & audere populi Romani exercitum Rhenum trãsire. Accessit etiã:quod illa pars equitatus Vsipetum:& Tenchtherorũ:quã supra cõmemoraui:prædandi frumentandiq; causa Mosam transisse: neq; prœlio interfuisse:post fugam suorũ se trãs Rhenũ in fines Sicãbrorum receperat: seq; cum iis coniunxerat. Ad quos cum Cæsar nuntios misisset: qui postularent:eos:qui sibi:Galliæq; bellum intulissent:uti sibi dederent: respõderũt. Populi Romani imperiũ Rhenũ finire. Si se inuito Germanos in Galliam transire:non æquum existimaret: cur sui quicquã esse imperii: aut potestatis trans Rhenum postularet? Vbii autem:qui uni ex trãsrhenanis:ad Cæsarem legatos miserãt: amicitiã fecerant:obsides dederant:magnopere orabant:ut sibi auxiliũ ferret:quod grauiter ab Sueuis premerent:uel si id facere occupatiõibus populi Romani prohiberetur: exercitum modo Rhenum transportaret. Id sibi ad auxilium:spemq; reliqui temporis satis futurum. Tantum esse nomen: atq; opinionem: exercitus Romani Ariouisto pulso: & hoc nouissimo prœlio facto: uti etiã ad ultimas Germãoꝝ nationes opinione:& amicitia populi Romani tuti esse possint. Nauium magnã copiam ad transportandum exercitum pollicebantur. Cæsar his de causis: quas cõmemoraui:Rhenum transire decreuerat. Sed nauibus transire: neq; satis tutum esse arbitrabatur:neq; suæ:neq; populi Romani dignitatis esse statuebat. Itaq; & si summa difficultas faciundi pontis proponebatur:propter latitudinem: rapiditatem: altitudinemq; fluminis: tamen id sibi contendendum: aut aliter non traducendum exer-

Aduerte ad cæsaris rei militaris peritiã.

Prœliũ inter roma. & germa.

Germanorum fuga.

No. germanoꝝ multitudinem.

Legatio cæsaris ad sycãbros.

Vbiorum suspicatio.

No. mirabilē pōtis rationem.

citū existimabat. Rationem igitur pontis hanc instituit. Tigna bina sexq pedalia: paulū ab imo præacuta: dimensa ad altitudinem fluminis: interuallo pedū duorū inter se iungebat. Hæc cum machinationibus immissa in flumine defixerat: fistucisq; adegerat: non sublice modo directa ad perpendiculum: sed prona: ac fastigata: ut secundum naturam fluminis procumberēt. His item cōtraria duo ad eundem modū iuncta: interuallo pedū quadragenum ab inferiore parte: contra uim atq; impetum fluminis conuersa statuebat. Hæc utraq; īsuper bipedalibus trabibus immissis: quātum eorum tignorum iunctura distabat: binis utrinq; fibulis ab extrema parte distinebātur. Quibus disclusis: atq; in cōtrariā partem reuinctis: tanta erat operis firmitudo: atq; ea rerum natura: ut quo maior uis aquæ se incitauisset: hoc arctius illigata tenerentur. Hæc directa materia iniecta cōtexebantur: ac longuriis: cratibusq; consternebantur. Ac nihilo secius sublicæ ad inferiorem partem fluminis obliquæ adigebātur: quæ pro ariete subiectæ: & cū omni opere coniunctæ: uim fluminis exciperēt. & aliæ itē supra pontē mediocri spatio: ut si arborū trūci: siue naues deiiciēdi operis causa essent a barbaris missæ: his defensoribus earū rerū uis minueretur: neu ponti nocerēt. Diebus decē: quibus materia cœpta erat comportari: omni opere effecto exercitus traducitur. Cæsar ad utranq; partē pōtis firmo præsidio relicto in fines Sicambrorū contēdit. Interim a compluribus ciuitatibus ad eum legati ueniunt: quibus pacem: atq; amicitiā petentibus: liberaliter respondit: obsidesq; ad se adduci iubet. Sicambri ex eo tēpore: quo pons institui cœptus est: fuga comparata: hortantibus iis: quos ex Tenchtheris: atq; Vsipetibus apud se habebāt: finibus suis excesserant: suaq; omnia exportauerant: seq; in solitudinē: ac syluas abdiderant. Cæsar paucos dies in eoꝶ finibus moratus: oībus uicis: ædificiisq; īcēsis: frumētisq; succēsis: se ī fines Vbioꝶ recepit: atq; his auxiliū suū pollicitus: si a Sueuis ꝓmerēt: hęc ab iis cognouit. Sueuos postq̄ per exploratores pōtē fieri cōperissent: more suo cōsilio habito: nūcios ī oēs partes dimisisse: uti de oppidis demigrarēt: liberos: uxores: suaq; oīa ī syluas deponerēt: atq; oēs: q arma ferre possent: unū ī locū cōuenirēt: hūc esse delectū mediū fere regionū eaꝶ: q̄s Sueui obtinerēt: hic Romanoꝶ aduētū expectare: atq; ibi decertare cōstituisse. Quod ubi Cæsar cōperit: oībus his rebus cōfectis: quarū rerum causa exercitū traducere constituerat: ut Germanis metū iniiceret: ut Sicambros ulcisceretur: ut Vbios obsidione liberaret: diebus omnino. xviii. trans Rhenū cōsumptis: satis: & ad laudem: & ad utilitatem perfectum arbitratus: se in Galliam recepit: pontemq; rescidit. Exigua parte æstatis reliqua Cæsar: & si in his locis: quod omnis Gallia ad septentrionē uergit: maturæ sunt hyemes: tamen in Britāniam proficisci contendit: quod omnibus fere gallicis bellis: hostibus nostris: inde subministrata auxilia intelligebat: & si tempus anni ad bellum gerendum deficeret: tamen magno sibi usui fore arbitrabatur: si modo insulam adisset: & genus hominum perspexisset: loca: portus: aditus cognouisset. quæ omnia fere Gallis erant incognita. Neq; enim temere præter mercatores adit ad illos quisquam: neq; iis ipsis quicquam præter oram maritimam: atq; eas regiones: quæ sunt contra Galliam: notum est. Itaq; conuocatis ad se undiq; mercatoribus: neq; quanta esset insulæ magnitudo: neq; quæ: aut quantæ nationes incolerent: neq; quem usum belli haberēt: aut quibus institutis uterentur: neq; qui essent ad maiorum nauium multitudinem idonei portus: reperire poterat. Ad hæc cognoscēda priusquā periculū faceret: idoneum esse arbitratus. C. Volusenum cum naui longa præmittit. Huic mandat: ut

Pōtis firmitudo quæ fuerit.

Sicābrorū fuga.

Sueuorū cōcilium.

Cæsaris opinio.

Cæsaris in britāniā ꝓficiscēdi ꝓpositum.

exploratis omnibus rebus: ad se quam primũ reuertatur. Ipse cũ omnibus copiis in Morinos proficiscit: quod inde erat breuissimus in Britãniã traiectus. Huc naues undiq; ex finitimis regionibus: & quam superiore æstate ad Veneticum bellum fecerat classem: iubet conuenire. Interim consilio eius cognito: & per mercatores plato ad Britãnos: a compluribus eius insulę ciuitatibus ad eum legati ueniũt: qui polliceantur obsides dare: atq; imperio populi Ro. obtemperare. Quibus auditis liberaliter pollicitus: hortatusq; ut in ea sententia permanerent: eos domum remisit. Et cum his una Comium: quem ipse Atrebatibus superatis: regem ibi constituerat: cuius & uirtutem: & consilium probabat: & quem sibi fidelem esse arbitrabat: cuius quę authoritas in his regionibus magni habebatur: mittit. Huic imperat: quas possit: adeat ciuitates: horteturq; ut populi Ro. fidem sequantur: seq; celeriter eo uenturum nunciet. Volusenus perspectis regionibus: quãtum ei facultatis dari potuit: qui naui egredi: ac se barbaris committere non auderet: quinto die ad Cæsarẽ reuertitur: quæq; ibi perspexisset: renuntiat. Dum in his locis Cæsar nauium parãdarum causa moratur: ex magna parte Morinorum legati ad eum uenerunt: qui se de superioris tẽporis consilio excusarent: quod homines barbari: & nostræ cõsuetudinis imperiti: bellum populo Ro. fecissent. Seq; ea: quæ imperasset: facturos pollicentur. Hæc sibi satis opportune Cæsar accidisse arbitratus: quod neq; post tergum hostẽ relinquere uolebat: neq; belli gerendi propter anni tempus facultatẽ habebat: neq; has tantularum rerum occupationes Britãniæ anteponendas iudicabat: magnum his numerum obsidum imperat. Quibus adductis eos in fidem recepit. Nauibus circiter. lxxx. onerariis coactis: contractisq;: quot satis esse ad duas legiones trãsportandas existimabat: quicquid præterea nauium longarum habebat: quæstori: legatis: præfectisq; distribuit. Huc accedebãt. xviii. onerariæ naues: quæ ex eo loco millibus passuum octo: uento tenebantur: quo minus ĩ eũdem portum peruenire possent. Has equitibus distribuit. Reliquum exercitum. Q. Titurio Sabino: &. L. Aurunculeio Cottæ legatis in Menapios: atq; in eos pagos Morinorum: ab quibus ad eum legati non uenerant: ducendum dedit. P. Sulpitium Rufum legatum cum eo præsidio: quod satis esse arbitrabatur: portum tenere iussit. His cõstitutis rebus: nactus idoniam ad nauigandum tempestatem: tertia fere uigilia soluit: equitesq; in ulteriorem portum progredi: & naues conscendere: ac se sequi iussit: ab quibus cum paulo tardius esset administratum: ipse hora circiter diei quarta: cum primis nauibus Britãniã attigit: atq; ibi in omnibus collibus expositas hostium copias armatas conspexit. Cuius loci hæc erat natura: atq; ita montibus angustis mare continebatur: uti ex locis superioribus in litus telum adigi posset. Hunc ad egrediendum nequaquam idoneum arbitratus locum: dum reliquæ naues eo conuenirent: ad horã nonam in anchoris expectauit. Interim legatis: tribunisq; militum conuocatis: & quæ ex Voluseno cognouisset: & quæ fieri uellet: ostendit: monuitq;: ut rei militaris ratio: maximeq; ut res maritimæ postularent: ut quam celerem: atq; instabilem motum haberent: ad nutum: & ad tempus omnes res ab his administrarentur. His dimissis & uentum: & æstum uno tempore nactus secundum: dato signo: & sublatis anchoris: circiter millia passuum octo ab eo loco progressus: aperto: ac plano litore naues constituit. At barbari consilio Romanorum cognito: præmisso equitatu: & essedariis: quo plerunque genere in præliis uti consuerunt: reliquis copiis subsecuti: nostros nauibus egredi prohibebant. Erat ob has causas summa difficultas:

Traiectus breuissimus a morinis ad britannos.

Legati britãnorum ad cæsarem.

Morinorũ legatio ad cæsarem.

Nauiũ onerariarum numerus.

Cæsaris iter in britanniam.

Loci descriptio.

Cæsaris consilium.

quod naues propter magnitudinem: nisi in alto constitui non poterant. Militibus autem: ignotis locis: impeditis manibus: magno: & graui onere armorum pressis: simul & de nauibus desiliendum: & in fluctibus consistendum: & cum hostibus erat pugnandum: cum illi aut ex arido: aut paululum in aquam progressi: omnibus mẽbris expediti: notissimis locis audacter tela coniicerent: & eques in suefactos incitarent. Quibus rebus nostri pterriti: atq; huius omnino generis pugnę iperiti: nõ oẽs eadem alacritate: ac studio: quo in pedestribus uti præliis consueuerant: utebantur. Quod ubi Cęsar animaduertit: naues longas: quarum & species erat barbaris inusitatior: & motus ad usum expeditior: paululũ remoueri ab onerariis nauibus: & remis incitari: & ad latus apertum hostium constitui: atq; inde fundis: tormẽtis: sagittis: hostes propelli: ac submoueri iussit: quæ res magno usui nostris fuit. Nam & nauium figura: & remorum motu: & inusitato genere tormentorum permoti barbari constiterunt: ac paulum modo pedem retulerunt. At nostris militibus cũctantibus: maxime propter altitudinem maris: qui decimæ legionis aquilã ferebat: contestatus Deos: ut ea res legioni feliciter eueniret: deserite inqt milites si uultis: aquilam: atque hostibus prodite. ego certe meum Reip. atq; Imperatori officium præstitero. Hoc cum magna uoce dixisset: se ex naui proiecit: atq; in hostes aquilam ferre cœpit. Tum nostri cohortati inter se ne tantum dedecus admitteretur: uniuersi ex naui desilierunt. Hos item alii ex primis proximis nauibus cum conspexissent: subsecuti: hostibus appropinquarunt. Pugnatum est ab utrisq; acriter. Nostri tamen: quod neq; ordines seruare: neq; firmiter insistere: neq; signa subsequi poterant: atq; alius alia ex naui quibuscunq; signis occurrerat: se aggregabat: magnopere perturbabantur. Hostes uero: notis omnibus uadis: ubi ex litore aliquos singulares ex naui egredientes conspexerant: incitatis equis: impeditos adoriebantur. Plures paucos circonsistebãt. Alii ab latere aperto in uniuersos tela cõiiciebant. Quod cũ animaduertisset Cæsar: scaphas lõgarum nauium: item speculatoria nauigia militibus compleri iussit: & quos laborantes conspexerat: iis subsidia summittebat. Nostri simul in arido cõstiterunt: suis omnibus consecutis: in hostes impetum fecerunt: atque eos in fugam dederunt: neque longius prosequi potuerunt: quod equites cursum tenere: atque insulam capere non potuerunt. Hoc unum ad pristinam fortunã Cæsari defuit. Hostes prælio superati: simul atq; se ex fuga receperunt: statim ad Cæsarem legatos de pace miserunt. obsides daturos: quæq; imperasset: sese facturos polliciti sunt. Vna cum his legatis Comius Atrebas uenit: quem supra demõstrauerat: a Cæsare in Britanniam præmissum. Hunc illi e naui egressum: cum ad eos Imperatoris mandata perferret: comprehenderant: atq; in uincula coniecerant. Tunc facto prælio: remiserunt: & in petenda pace eius rei culpam in multitudinem coniecerunt: & propter imprudentiam: ut ignosceretur: petiuerunt. Cæsar questus: quod cum ultro in continentem legatis missis: pacem a se petissent: bellum sine causa intulissent: ignoscere imprudentiæ dixit: obsides quę imperauit: quorum illi partem statim dederunt: partem ex longinquioribus locis accersitam: paucis post diebus se se daturos dixerunt. Interea suos remigrare in agros iusserunt: principesque undiq; conuenere: & se: ciuitatesq; suas Cæsari commendarunt. His rebus pace firmata: post diem quartum: quam est in Britanniam uentum: naues. xviii. de quibus supra demonstratum est: quæ equites sustulerant: ex superiori portu leni uento soluerũt. Quæ: cum appropinquarent Britanniæ: & ex castris uiderentur: tanta tempestas

Timor peditũ ro.

Cohortatio cæsaris ad milites.

Pugna ĩter ro. & britãnos.

Aduerte ad cæsaris peritiam.

Britãnorũ fuga.

Cæsaris clemẽtia.

subito coorta est:ut nulla earum cursum tenere posset. Sed aliæ eodem:unde erant profectæ:referrētur: aliæ ad inferiorem partem insulæ:quæ est propius solis occasum: magno sui cum periculo deiicerentur. Quæ tamen ancoris iactis: cum fluctibus complerentur:necessario aduersa nocte in altum prouectæ:continētem petiuerūt. Eadē nocte accidit:ut esset luna plena: quæ maritimos æstus maximos in Oceano efficere consueuit. Nostrisq; id erat incognitum. Ita uno tempore & lōgas naues: quibus Cæsar exercitum transportandum curauerat: quasq; in aridum subduxerat: æstus complebat: & onerarias: quæ ad anchoras erant deligatæ: tempestas afflictabat. Neq; ulla nostris facultas:aut administrandi:aut auxiliandi dabatur. Compluribus nauibus fractis:reliquæ cū essent:funibus:anchoris:reliqsq; armamētis amissis: ad nauigandum inutiles: magna (id quod necesse erat accidere) totius exercitus perturbatio facta est. Neq; enī naues erant aliæ:quibus reportari possent:& omnia deerant:quæ ad reficiendas eas usui sunt:& quod omnibus cōstabat:hyemare in Gallia oportere:frumentū his in locis in hyemem pro uisum non erat. Quibus rebus cognitis:principes Britanniæ:qui post prælium factum ad ea: quæ iusserat Cæsar facienda conuenerant: inter se collocuti: cum equites:& naues:& frumentū Romanis deesse intelligerent: & paucitatem militum ex castrorum exiguitate cognoscerent:quæ hoc erant etiam angustiora:quod sine impedimētis Cæsar legiones trāsportauerat:optimum factu esse duxerunt: rebellione facta:frumēto: commeatuq; nostros phibere: & rem in hyemem producere:quod his superatis:aut reditu interclusis:neminem postea belli inferendi causa in Britanniam transiturum confidebāt. Itaq; rursus coniuratione facta: paulatim ex castris discedere: ac suos clam ex agris deducere cœperunt. At Cæsar: & si nondū eorū consilia cognouerat:tamē & ex euētu nauium suarum: & ex eo: quod obsides dare intermiserant: fore id: quod accidit: suspicabat. Itaq; ad omnes casus subsidia comparabat. Nam & frumentū ex agris in castra quotidie cōferebat:& quæ grauissime afflictæ erant naues:earū materia:atq; ære ad reliquas reficiendas utebatur: & quæ ad eas res erant usui: ex continēti comportari iubebat. Itaque cum id summo studio a militibus administraretur: duodecim nauibus amissis:reliquis ut nauigari commode posset:effecit. Dum ea gerūtur: legione ex consuetudine una frumētatum missa: quæ appellabatur septima: neq; ulla ad id tempus belli suspitione interposita: cum pars hominum in agris remaneret: pars etiam in castra uentitaret: hi: qui pro portis castrorum in statione erant: Cæsari renuntiarunt: pulueream maiorem: quam consuetudo ferret in ea parte uideri: quam in partem legio iter fecisset. Cæsar:id:quod erat suspicatus aliquid noui a barbaris initum consilii:cohortes:quæ in stationibus erant:secum in eam partem proficisci: duas ex reliquis in stationem succedere:reliquas armari:& confestim se subseq iussit. Cum paulo longius a castris pcessisset:& suos ab hostibus premi:atq; ægre sustinere:& conferta legione:ex omnibus partibus tela coniici animaduertit. Nam q; omni ex reliquis partibus demesso frumento:una pars erat reliqua:suspicati hostes huc nostros esse uenturos: noctu in syluis delituerant. Tum dispersos depositis armis: in metendo occupatos subito adorti:paucis interfectis:reliquos icertis ordinibus perturbauerant:simul equitatu: atque essedis circūdederant. Genus hoc est ex essedis pugne:primo per omnes partes perequitant:& tela coniiciunt: atq; ipso terrore equorum:& strepitu rotarum ordines plerunq; perturbant:& cum se inter equitū turmas insinuauere:& ex essedis desiliunt: & pedites præliantur. Aurige interim

Romanorū tempestas.

No. maris refluxū in plenilunio precipue fieri.

Britānorū consilium.

Britānorū rebellio.

Nauium refectio.

Prælium britānorū cū romāis.

Genus pugnæ ex essedis.

paulum e prælio excedunt:atq; ita se collocant: ut si illi a multitudine hostium premantur: expeditum ad suos receptum habebāt. Ita mobilitatem equitum:stabilitaté peditum in præliis præstant:ac tantum usu quotidiano: & exercitatione efficiũt: ut in decliui:ac præcipiti loco incitatos equos sustinere:& breui moderari:ac flectere:& per temonem pecurrere: & in iugo insistere: & inde se in currus citissime recipere consueuerint. Quibus rebus:perturbatis nostris nouitate pugnæ: tépore opportunissimo Cæsar auxiliũ tulit. Nanq; eius aduentu hostes cõstiterunt. Nostri ex timore se receperunt. Quo facto ad lacessendum hostem:& cõmittendum præliũ: alienum esse tempus arbitratus:suo se loco continuit: & breui tépore intermisso: in castra legiones reduxit. Dum hæc gerũtur:nostris omnibus occupatis: qui erāt in agris reliqui:discesserunt. Secutę sunt continuos complures dies tempestates:quæ & nostros in castris continerent: & hostem a pugna prohiberent. Interim Barbari nuntios in omnes partes dimiserunt: paucitatemq; nostrorum militum suis prędicauerunt. Et quanta prædæ faciendæ: atq; in perpetuum sui liberandi facultas daretur:si Romanos castris expulissent: demonstrauerunt. His diebus celeriter magna multitudine peditatus:equitatusq; coacta:ad castra uenerũt. Cæsar:& si idem quod superioribus diebus acciderat:fore uidebat:ut si essent hostes pulsi: celeritate periculũ effugerent:tamẽ nactus equites circiter.xxx.quos comius Atrebas:de quo ante dictum est:secum transportauerat:legiones in acie pro castris cõstituit. Commisso prælio: diutius nostrorum militum impetum hostes ferre non potuerunt:ac terga uerterunt:quos tāto spatio secuti: quantum cursu: & uiribus efficere potuerunt: complures ex his occiderunt:deinde omnibus longe:lateq; ædificiis incẽsis: se in castra receperunt. Eodem die legati ab hostibus missi: ad Cæsarem de pace uenerunt. His Cæsar numerum obsidum:quẽ antea iperauerat:duplicauit: eosq; in continẽtẽ adduci iussit. Quod propiqua die æquinoctii infirmis nauibus hyemis nauigationem subeundam non existimabat:ipse idoneā tempestatem nactus:paulopost mediā noctẽ naues soluit. Quæ omnes incolumes ad continẽtẽ puenerũt. Ex his onerariæ duæ eosdẽ portus: quos reliquæ capere nõ potuerunt: sed paulo infra delatæ sunt. Quibus ex nauibus cũ essent expositi milites circiter.ccc.atq; in castra cõtẽderent:Morini:quos Cæsar in Britāniā pficiscens:pacatos reliquerat: spe prædæ adducti:primo nõ ita magno suorũ numero circũsteterũt: ac si sese iterfici nollẽt:arma ponere iusserũt. Cũ illi orbe facto sese defenderẽt:celeriter ad clamorẽ hominũ circiter millia sex cõuenerũt. Qua re nũtiata:Cæsar omnẽ ex castris eqtatũ suis auxilio misit. Interim nostri milites impetũ hostiũ sustinuerũt:atq; amplius horis q̃tuor fortissime pugnauerũt:& paucis uulneribus acceptis:complures ex his occiderũt. Postea uero q̃ eqtatus noster in conspectũ uenit:hostes abiectis armis:terga uerterũt:magnusq; eorũ numerus est occisus: Cæsar postero die. T. Labienũ legatũ cum his legiõibus:quas ex Britānia reduxerat:in Morinos: qui rebellionẽ fecerāt:misit. Qui cũ ppter siccitates paludũ:quo se reciperẽt: nõ haberẽt: quo pfugio superiore anno fuerāt usi: omnes fere in potestatẽ Labieni uenerunt. At. Q. Titurius &. L. Cotta legati:qui in Menapiorũ fines legiones duxerāt omnibus eorũ agris uastatis: frumẽtis succisis:ædificiisq; incẽsis:quod Menapii oẽs se in dẽsissimas syluas abdiderāt:ad Cæsarẽ se receperunt. Cæsar in Belgis omnium legionum hyberna cõstituit. Eo duæ omnino ciuitates ex Britannia obsides miserunt. Reliquæ neglexerũt. His rebus gestis: ex literis Cæsaris dierum.xx.supplicatio a senatu decreta est.

Cæsaris suppetiæ.

Barbarorũ consilium.

Romanorũ militũ fortitudo.

Cæsaris iter.

Genus pugnæ apud romanos.

Morinorũ fuga.

Britãnorũ obsides.

C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO LIBER QVINTVS.

LVCIO DOMitio: Appio Claudio consulibus: discedens ab hybernis Cæsar in Italiam: ut quotannis facere cõsueuerat: legatis ĩperat: quos legionibus præfecerat: uti quãplurimas possent hyeme naues ædificandas: ueteresq; reficiendas curarent. Earũ modũ: formãq; demõstrat. ad celeritatẽ onerandi: subductionesq;: paulo facit humiliores: quam qbus in nostro mari uti consueuimus. Atq; ideo magis: quod propter crebras commutationes æstuũ magis magnos ibi fluctus fieri cognouerat: ad onera: & ad multitudinem iumentorum transportandam: paulo latiores: quam quibus in alio mari uti assueuerant. Has omnes actuarias imperat fieri. quam ad rem humilitas multũ adiuuat. Ea: quæ sunt usui: ad armandas naues ex hispania apportari iubet. Ipse conuentibus Galliæ citerioris peractis: in Illyricum proficiscitur: quod a Pirustis finitimã partem prouinciæ incursionibus uastari audiebat. Eo cũ uenisset: ciuitatibus milites imperat. Certũq; in locum conuenire iubet. Qua re nũtiata: Pirustæ legatos ad eum mittunt: qui doceant: nihil earum rerum publico factum cõsilio: seseq; paratos esse demonstrant: omnibus rationibus de iniuriis satis facere. Accepta oratione eorũ: Cæsar obsides imperat: eosque ad certã diẽ adduci iubet. Nisi ita fecerint: sese bello ciuitatẽ psecuturũ demõstrat. Iis ad diẽ adductis: ut ĩperauerat: arbitros iter ciuitates dat: qui litẽ æstimẽt: pœnãque cõstituãt. His cõfectis rebus: cõuẽtibusq; peractis: in citeriorẽ galliã reuertit: atq; inde ad exercitũ pficiscit. Eo cũ uenisset: circuitis oĩbus hybernis: singulari militũ studio: in summa rerũ oĩum inopia: circiter sexcẽtas: eius generis: cuius supra demõstrauimus: naues: & lõgas: duodetrigĩta inuenit instructas: neq; multũ abesse ab eo: quin paucis diebus deduci possent. Collaudatis militibus: atq; iis: qui negocio præfuerant: quid fieri uelit: ostendit: atq; omnes ad portum Icium conuenire iubet. Quo ex portu commodissimum in Britanniam traiectum esse cognouerat circiter millium passuum. xxx. transmissum a continenti. Huic rei: quod satis esse uisum est militum: reliquit. Ipse cum legionibus expeditis quatuor: & equitibus octingentis in fines Treuirorum proficiscitur: quod hi neq; ad concilia ueniebant: neq; imperio parebant: Germanosq; trans rhenanos solicitare dicebantur. Hæc ciuitas longe plurimum totius Galliæ equitatu ualet: magnasque habet copias peditum. Rhenumque (ut supra demonstrauimus) tangit. In ea ciuitate duo de principatu inter se contendebant. Induciomarus: & Cingentorix: ex quibus alter simulatque de Cæsaris legionumque aduentu cognitum est: ad eum uenit: se: suosque omnes in officio futuros: neque ab amicitia populi Romani defecturos confirmauit: quæque in Treuiris gererentur ostendit. At Induciomarus equitatum: peditatumque cogere: iisque qui per ætatem in armis esse non poterant: in syluam Arduennam abditis: quæ ingenti magnitudinæ per medios

Cæsaris aduentus ex more in italiam.

Actuariæ naues quæ.

Pirusti qui.

Pirustorũ legati ad cesarem.

Nauiũ cæsaris numerus.

Britannia ab icio portu quãtũ distet.

Treuerorũ equitatus uirtus.

Arduenna silua ubi locorum.

fines Treuirorum a flumine Rheno:ad initium Rhemorum pertinet:bellum parare instituit. Sed posteaquã nõnulli principes ex ea ciuitate: & familiaritate Cingentorigis adducti: & aduentu nostri exercitus perterriti:ad Cęsaré uenerunt: & de suis priuatim rebus ab eo petere cœperunt:quoniam ciuitati consulere nõ possent:ueritus ne ab omnibus desereretur: Inducíomarus legatos ad Cæsarem mittit: sese iccirco a suis discedere:atq; ad eum uenire noluisse:quo facilius ciuitatem in officio contineret ne omnis nobilitatis discessu: plebs propter imprudentiam laberetur. Itaq; ciuitatem in sua potestate esse: seq; : si Cæsar permitteret: ad eum in castra uenturũ: & suas:ciuitatisq; fortunas eius fidei permissurũ. Cæsar & si intelligebat:quã de causa ea dicerentur: quæq; eum res ab instituto cõsilio deterreret: tamen ne æstatem in Treuiris consumere cogeretur:omnibus rebus ad Britãnicum bellum comparatis: Inducíomarum ad se cum.cc.obsidibus uenire iussit. His adductis: & filio: propinquisq; eius omnibus: quos nominatim euocauerat:consolatus Inducíomarum:hortatusq; est:uti in officio permaneret. Nihilo tamen secius principibus Treuirorum ad se conuocatis:eos singilatim Cingentorigi conciliauit. Quod cum merito eius a se fieri intelligebat:tum magni interesse arbitrabatur: eius authoritatem inter suos quãplurimum ualere:cuius tam egregiam in se uoluntatem perspexisset. Id factum grauiter tulit Inducíomarus suã gratiam ĩter suos minui: & qui iam ante inimico in nos animo fuisset multo grauius hoc dolore exarsit. Iis rebus constitutis: Cæsar ad portũ Iciũ cũ legiõibus ꝑuenit. ibi cognoscit.xl.naues quæ:in Meldis facte erãt:tẽpestate reiectas:tenere cursum nõ potuisse:atq; eodẽ: unde erãt ꝑfectæ: relatas:reliquas paratas ad nauigãdũ: atq; omnibus rebus ĩstructas inuenit. Eodẽ eqtatus totius Galliæ cõuenit:numero miliũ quatuor:principesq; ex oĩbus ciuitatibus:ex quibus ꝑpaucos (quoꝝ in se fidẽ ꝑspexerat) relinquere in Gallia reliquos obsidũ loco, secũ ducere decreuerat. quod cũ ipse abesset: motũ Galliæ:uerebat̃. Erat unã cũ cæteris Dumnorix Heduus:de quo a nobis antea dictũ est. Hũc se cum ducere in primis cõstituerat:quod eũ cupidũ rerũ nouarũ:cupidũ imperii:magni animi: magnæ inter Gallos authoritatis cognouerat. Accedebat huc: ꝙ iã in cõcilio Heduoꝝ Dũnorix dixerat sibi a Cæsare regnũ ciuitatis deferri: quod dictũ Hedui grauiter ferebãt: neq; recusandi: aut depcãdi causa legatos ad Cæsarẽ mittere audebãt. Id factũ ex suis hospitibus Cæsar cognouerat. Ille primo oĩbus pcibus petere cõtẽdit: ut in Gallia relinqueret̃: partim quod insuetus nauigãdi mare timeret:partim quod religionibus sese diceret impediri. Posteaquã id obstinate sibi negari uidit: omni spe impetrãdi adẽpta:principes Galliæ singulos solicitare:reuocare:hortariq; cœpit ut in continenti remanerent:metu territare: nõ sine causa fieri: ut Gallia omni nobilitate spoliaretur. id esse consilium Cæsaris: ut quos in cõspectu Galliæ interficere uererentur:hos omnes in Britãniã traductos necaret. Fidem reliquis interponere:iusiurandũ poscere. ut quod esse ex usu Galliæ intellexissent: cõmuni cõsilio administrarẽt. Hæc a cõpluribus ad Cæsarẽ deferebãtur. Qua re cognita: Cæsar: quod tantũ ciuitati Heduæ dignitatis tribuebat:cohercẽdũ: atq; deterrẽdũ quibuscũq; rebus posset Dũnorigẽ statuebat: quod lõgius eius amẽtiã ꝓgredi uidebat: ꝓspiciẽdũ: neqd sibi: ac reipub. nocere posset. Itaq; dies circiter.xxv.ĩ eo loco cõmoratus:qđ chorus uẽtus nauigationẽ impediebat:q magnã partẽ oĩs tẽporis in his locis flare cõsueuit: dabat operam:ut Dũnorigẽ ĩ officio cõtineret: nihilo tamẽ secius oĩa eius cõsilia cognosceret. Tandem idoneam tempestatem nactus:milites: equitesq; cõscendere naues iubet.

Indutiomari legati ad cæsarem.

Indutiomari indignatio.

Romanaꝝ nauiũ tempestas.

Dũnorigis auctoritas apud gallos quanta fuerit.

Dũnorigis seditio.

Cæsaris cõsilium.

Chorus in quã mũdi partẽ crebrius flet.

ues iubet. At impeditis omniũ animis: Dumnorix cum equitibus Heduorum a castris insciente Cęsare: domũ discedere cœpit. Quare nuntiata: Cæsar intermissa profectione: atq; omnibus rebus postpositis: magnã partẽ equitatus ad eum insequendum mittit: retrahiq; imperat: Si uim faciat: neq; pareat: interfici iubet. Nihil hũc se absente: pro sano factuꝝ arbitratus: qui præsentis imperiũ neglexisset. Ille autem reuocatus resistere: ac se manu defendere: suorumq; fidem implorare cœpit: sępe clamitans liberũ se: liberæq; ciuitatis esse. Illi: ut erat imperatum: circunsistunt: hominemq; interficiũt. At Hedui eqtes ad Cæsarẽ oẽs reuertunt. His rebus gestis: Labieno in cõtinente cũ tribus legiõibus: & equitũ millibus duobus relicto: ut portus tueret: & rei frumẽtariæ ꝓuideret: queq; in gallia gererent: cognosceret: & cõsiliũ pro tẽpore: & pro re caperet: ipse cũ legionibus quinq;: & pari numero equitum: quẽ in cõtinẽte reliquerat: ad solis occasum naues soluit: & leni Africo prouectus media circiter nocte uento intermisso: cursum nõ tenuit: & lõgius delatus æstu: orta luce: sub sinistra Britanniam relictam cõspexit. Tum rursus æstus commutationem secutus: remis contendit: ut eam partem insulæ caperet: qua optimũ esse egressum superiore ęstate cognouerat. Qua in re admodum fuit militum uirtus laudanda: qui uectoriis: grauibusq; nauigiis non intermisso remigandi labore: lõgarum nauium cursum adequauerunt. Accessum est ad Britãniam omnibus nauibus meridiano fere tẽpore: neq; in eo loco hostis est uisus. Sed ut postea Cęsar ex captiuis cõperit: cũ magnæ manus eo conuenissent: multitudine nauium perterritæ: quæ cũ annotinis: priuatisq;: quas sui quisq; cõmodi causa fecerat: amplius octingentæ uno erant uisę tẽpore a litore discesserant: ac se in superiora loca abdiderãt. Cæsar exposito exercitu: ac loco castris idoneo capto: ubi ex captiuis cognouit: quo in loco hostiũ copiæ cõsedissent: cohortibus decẽ ad mare relictis: & eqtibus trecẽtis: qui ꝓ̄sidio nauibus essent: de tertia uigilia ad hostes cõtendit: eo minus ueritus nauibus: quod in litore molli: atq; aperto deligatas ad anchoras relinquebat: & ꝓ̄sidio nauibus. Q. Atrium ꝑfecit. Ipse noctu progressus millia passuũ circiter. xii. hostiũ copias cõspicatus ẽ. Illi eqtatu: atq; essedis ad flumẽ ꝓgressi: ex loco superiore nostros ꝓhibere: & prælium cõmittere cœperunt: repulsi ab equitatu: se in syluas abdiderunt. locum nacti egregię: & natura: & opere munitũ: quẽ domestici belli (ut uidebat) causa iã ante ꝑparauerant. Nam crebris arboribus succisis: omnes introitus erãt ꝑclusi. Ipsi ex syluis rari propugnabant: nostrosq; intra munitiones ingredi prohibebant. At milites legionis septimæ testudine facta: & aggere ad munitiones adiecto: locum cœperũt: eosq; ex syluis expulerũt: paucis uulneribus acceptis. Sed eos fugientes lõgius Cęsar persequi uetuit: & quod loci naturã ignorabat: & quod magna parte diei cõsumpta: munitioni castrorũ tẽpus relinqui uolebat. Postridie eius diei mane: tripartito milites equitesq; in expeditionem misit: ut eos: qui fugerant: persequerentur. Iis aliquantũ itineris ꝓgressis: cũ iam extremi essent in cõspectu: equites a. Q. Atrio ad Cæsarẽ uenerunt: q nuntiarẽt superiori nocte maxima coorta tẽpestate: prope oẽs naues afflictas: atq; in litus eiectas esse: quod neq; anchore: funesq; subsisterent: neq; nautę gubernatoresq; uim tẽpestatis pati possent. Itaq; ex eo cõcursu nauiũ: magnũ esse incõmodũ acceptum. His rebus cognitis: Cæsar legiones: equitatumq; reuocari: atq; itinere desistere iubet. Ipse ad naues reuertit. Eadẽ fere q̃ ex nuntiis: litterisq; cognouerat: corã ꝓ̄spicit: sic ut amissis circiter. xl. nauibus: reliq; tñ refici posse magno negocio uiderent. Itaq; ex legionibus fabros deligit: & ex continente alios ac

Dumnorigis defectio.

Dumnorigis cedes.

Cæsaris iter in britanniam.

Romanorũ militũ uirtus.

Præliũ britannorũ cũ roma.

Britãnorũ fuga.

Romanorũ nauium tempestas.

cersiri iubet. Labieno scribit: ut q̄ plurimas posset: his legióibus: quæ sunt apud eũ: naues ĩstituat. Ipse: & si res erat multæ operæ ac laboris: tamẽ cõmodissimũ esse statuit: omnes naues subduci: & cum castris una munitione coniungi. In his rebus circiter dies .x. consumit: nec nocturnis quidem temporibus ad laborem militum inter missis: subductis nauibus: castrisq; egregie munitis: easdem copias: quę antea præsidio nauibus fuerant: reliquit. ipse eodem unde redierat: proficiscitur. Eo cum uenisset: maiores iam undiq; in eũ locũ copiæ Britannoꝝ cõuenerãt. Sũma ĩperii: belliq; administrãdi cõmuni cõsilio ꝑmissa ẽ Cassiuellauno: cuius fines a maritimis ciuitatibus flumen diuidit: quod appellatur Thamesis: a mari circiter millia passuũ .lxxx. Huic supiori tẽpore cũ reliquis ciuitatibus cõtinẽtia bella ĩtercesserãt. Sed nostro aduẽtu ꝑmoti Britãni: hũc toti bello: ĩperioq; p̄fecerãt. Britãniæ pars ĩterior ab iis ĩcolit̃: quos natos in ĩsula ipsi memoria ꝓditũ dicũt. Maritima pars ab iis: qui prædæ: ac belli ĩferẽdi causa ex belgio trãsierãt: q oẽs fere iis nominibus ciuitatũ appellant̃: q̄bus orti ex ciuitatibus eo ꝑuenerũt: & bello illato ibi remãserũt: atq; agros colere cœperũt. Hominũ est ĩfinita multitudo: creberrimaq; ædificia fere Gallicis cõsimilia: pecoris magnus numerus: utunt̃ ãt numo æreo: aut annulis ferreis ad certũ põdus examinatis pro numo. Nascit̃ ibi plũbũ albũ ĩ mediterraneis regióibus. ĩ maritimis ferrũ: sed eius exigua est copia: ære utunt̃ ĩportato. Materia cuiusq; generis: ut in Gallia est: præter fagũ: atq; abietẽ. Leporẽ: & gallinã: & anserẽ gustare fas nõ putãt. Hæc tamẽ alũt animi: uoluptatisq; causa. Loca sunt tẽperatiora: quã in Gallia remissioribus frigoribus. Insula natura triq̄tra: cuius unũ latus ẽ cõtra Galliã: huius lateris alter angulus: q est ad Cãtiũ: quo fere oẽs ex Gallia naues appellũtur: ad oriẽtẽ solẽ: ĩferior ad meridiẽ spectat. Huius latus tenet circiter millia passuũ quingẽta. Alteꝝ uergit ad Hispaniã: atq; occidẽtẽ solẽ: q̄ ex parte ẽ Ibernia dimidio minor (ut existimat̃) quã Britãnia: sed pari spatio trãsmissus: atq; ex Gallia est ĩ Britãniã. In hoc medio cursu est ĩsula: quæ appellat̃ Mona. Cõplures p̄terea minores obiectæ ĩsulæ existimant̃: de q̄bus ĩsulis nõnulli scripserũt: dies cõtinuos trigĩta sub bruma eẽ noctẽ. Nos nihil de eo ꝑcunctatióibus repiebamus: nisi q̄d certis ex aqua mẽsuris breuiores eẽ noctes: q̄ in cõtinente uidebamus. Huius est lõgitudo lateris: ut fert illoꝝ opinio: septigẽtoꝝ milliũ passuũ. Tertiũ est cõtra septẽtrionẽ: cui parti nulla est obiecta terra: sed eius angulus lateris maxime ad Germaniã spectat. Hoc millia passuũ octingẽta in lõgitudinẽ esse arbitrant̃. Ita oĩs ĩsula est in circuitu uicies cẽtena millia passuũ. Ex his oĩbus lõge sunt hũanissimi: q Cãtiũ ĩcolũt: quæ regio est maritima oĩs: neq; multum a gallica differũt consuetudine. Interiores pleriq; frumẽta nõ serũt: sed lacte: & carne uiuũt: pellibus q̄ sunt uestiti: oẽs uero se Britãni glasto ĩficiũt: quod cœruleũ efficit colorẽ: atq; hoc horribiliore sunt in pugna aspectu: capilloq; sunt ꝓmisso: atq; omni parte corporis rasa: p̄ter caput: & labrũ supius. Vxores habẽt deni: duodeniq; ĩter se cõmunes: & maxime fratres cũ fratribus: & parẽtes cũ liberis. Sed siq sunt ex his nati: eoꝝ habent̃ liberi: a q̄bus primum uirgines quæq; ductę sunt. Equites hostium essedariiq; acriter prælio cum equitatu nostro in itinere conflixerunt: ita tamen: ut nostri omnibus partibus supiores fuerint: atq; eos in syluas: collesq; compulerint: sed compluribus interfectis: cupidius insecuti: nonnullos ex suis amiserunt. At illi intermisso spatio imprudentibus nostris: atq; occupatis in munitione castrorum: subito se ex syluis eiecerũt: impetuq; in eos facto: qui erant in statione pro castris collocati: acriter pugnauerunt: duabusq; missis subsidio

Nauium refectio.

Flu. tamesis ubi locorum.

Britãniæ ĩteriorẽ partẽ q ĩcolãt.

Britãnoꝝ ferocitas.

Britãnoꝝ ritus.

Britãniæ forma.

Hyberniæ magnitudo.

Mona ĩsula ubi locorum.

Bruma in hybernia breuiores eẽ noctes fabulosũ.

Hyberniæ lõgitudo.

Hyberniæ circuitus.

Hybernorum ritus.

Hybernorũ cum ro. pugna.

ſis ſubſidio cohortibus a Cæſare: atq; his primis legionum duarum cũ hæ intermiſ-
ſo perexiguo loci ſpatio: inter ſe cõſtitiſſent: nouo genere pugnæ perterritis noſtris
per medios audaciſſime proruperunt: ſeq; inde incolumes receperunt. Eo die. Q.
Laberius Durus tribunus militum interficitur. Illi pluribus ſubmiſſis cohortibus re
pelluntur. toto hoc in genere pugnæ cum ſub oculis omnium: ac pro caſtris dimica Qu. labe-
retur: intellectum eſt noſtros propter grauitatem armorum quod neq; inſequi cedẽ rii mors.
tes poſſent: neq; ab ſignis diſcedere auderent: minus aptos eſſe ad huius generis ho-
ſtem: equites autem magno cũ periculo dimicare: propterea quod illi etiam conſul
to plerunq; cederent: & cum paululum ab legionibus noſtros remouiſſent: ex eſſe-
dis deſilirent: & pedibus diſpari prælio cõtenderent. Equeſtris autẽ prælii ratio &
cedẽtibus: & inſequẽtibus par: atq; idem periculũ inferebat. Accedebat huc: ut nun No. pugnã
quã conferti: ſed rari: magniſq; interuallis præliarentur: ſtationeſq; diſpoſitas habe- di modũ.
rent: atq; alios alii deinceps exciperent: integriq;: & recentes defatigatis ſuccederẽt.
Poſtero die procul a caſtris hoſtes in collibus conſtiterunt: rariq; ſe oſtendere: & lẽ-
tius quam pridie noſtros equites prælio laceſſere cœperunt. Sed meridie: cum Cæ
ſar pabulandi cauſa tres legiones: atq; omnem equitatum cum. C. Trebonio legato
miſiſſet: repente ex omnibus partibus ad pabulatores aduolauerunt. Sic uti ab ſi-
gnis: legionibuſq; non abſiſterent: noſtri acriter in eos impetu facto repulerũt: neq;
finem inſequendi fecerunt: quoad ſubſidio confiſi equites (cum poſt ſe legiones ui
derent) præcipites hoſtes egerunt. magnoq; eorum numero interfecto: neq; ſui col
ligendi: neq; conſiſtendi: aut ex eſſedis deſiliendi facultatem dederunt. Ex hac fuga Hyberno-
protinus quæ undiq; conuenerant auxilia: diſceſſerunt. neq; poſt id tempus unquã rũ fuga.
ſummis nobiſcum copiis hoſtes contenderunt. Cæſar cognito cõſilio eorum ad flu-
mẽ Thameſim in fines Caſſiuellauni exercitum duxit: qđ flumen uno omnino loco
pedibus: atq; hoc ęgre tranſiri poteſt. Eo cum ueniſſet: animaduertit ad alterã flumi
nis ripam magnas eſſe copias hoſtium inſtructas. Ripa autem erat acutis ſudibus
præfixiſq; munita: Eiuſdemq; generis ſub aqua defixæ ſudes flumine tegebantur. iis No. hoſtiũ
rebus cognitis a captiuis: perfugiſq; Cæſar premiſſo equitatu: confeſtim legiones mũimẽta.
ſubſequi iuſſit. Sed ea celeritate: atq; impetu milites ierunt: cum capite ſolo ex aqua
extarẽt: ut hoſtes impetum legionum: atq; equitum ſuſtinere non poſſent: ripaſq;
dimitterent: ac ſe fuge mandarent. Caſſiuellaunus (ut ſupra demonſtrauimus) om-
ni ſpe depoſita contentionis: dimiſſis amplioribus copiis: millibus circiter q̃tuor eẽ
dariorũ retẽtis: itinera noſtra ſeruabat: paululũ q̃ ex uia excedebat: lociſq; ĩpeditis:
atq; ſylueſtribus ſeſe occultabat: atq; iis regionibus: quibus nos iter facturos co-
gnouerat: pecora: atq; homines ex agris ĩ ſyluas cõpellebat. Et cũ eqtatus noſter li- Caſſiue-
berius uaſtãdi: prædãdiq; cauſa ſe in agros effunderet: oĩbus uiis notis: ſemitiſq; eſſe launi
darios ex ſyluis emittebat: & cũ magno pͥculo noſtroꝝ eqtũ cũ his cõfligebat: atq; cõſiliũ.
hoc metu latius uagari ꝓhibebat. Reliquebat᷑: ut neq; lõgius ab agmine legionũ di
ſcedi Cæſar pateret᷑: & tãtũ in agris uaſtãdis: incẽdiiſq; faciendis hoſtibus noceret᷑.
quantum labore: atq; itinere legionarii milites efficere poterant. Interi Trinobã-
tes prope firmiſſima earum regionum ciuitas ex qua Mãdubratius adoleſcẽs Cæſa
ris fidẽ ſecutus ad eum in continentem Galliam uenerat: cuius pater Imanuẽtius in
ea ciuitate regnũ obtinuerat: ĩterfectuſq; erat a Caſſiuellauno: ipſe fuga mortẽ uita Trinoban-
uerat: legatos ad Cæſarem mittunt: pollicentur quæ ſeſe ei dedituros: & impera- tis ad cæſa
ta facturos: petũt: ut Mandubratiũ ab iniuria Caſſiuellauni defendat: atq; in ciuita- rẽ legati.

tem mittat:qui præsit:imperiumq; obtineat. His Cæsar imperat obsides quadragin
Trinobãtũ obsides. ta:frumẽtumq; exercitui. Mandubratiumq; ad eos mittit. Illi imperata celeriter fe-
cerunt. obsides ad numerum: frumentumq; miserunt. Trinobantibus defensis: atq;
ab omni militũ iniuria ꝓhibitis: Cenimagni: Segontiaci: Ancalites: Bibroci: Caf-
si legationibus missis sese Cæsari dediderunt. Ab his cognoscit:nõ longe ex eo loco
oppidũ Cassiuellauni abesse: syluis: paludibusq; munitum: quo satis magnus homi
nũ: pecorisq; numerus conuenerit. Oppidũ autẽ Britãni uocant: cum syluas impedi
tas uallo: atq; fossa munierunt: quo incursionis hostium uitandæ causa cõuenire cõ
sueuerunt: eo proficiscitur cum legionibus: locum reperit egregie natura: atq; ope-
re munitũ. Tamen hunc duabus ex partibus oppugnare cõtẽdit. Hostes paulisper
Oppidi cassiuelaũi expugnatio. morati militũ nostrorum impetũ non tulerunt: seseq; ex alia parte oppidi eiecerunt.
Magnus ibi numerus pecorum repertus: multiq; in fuga sunt comprehensi: atq; in-
terfecti. Dum hæc in his locis geruntur: Cassiuellaunus ad cantiũ: quod esse ad ma-
re: supra demõstrauimus: quibus regionibus quatuor Reges præerãt: Cingetorix:
Caruilius: Taximagulus: Segonax: nuntios mittit: atq; his imperat: ut coactis om-
nibus copiis: castra naualia de improuiso adoriantur: atq; oppugnẽt. Hi cum ad ca
stra uenissent: nostri eruptione facta: multis eorũ interfectis: capto etiã nobili duce
Cassiuelauni deditio. Cingetorige: suos icolumes reduxerunt. Cassiuellaunus hoc prælio nũtiato: tot de
trimentis acceptis: uastatis finibus: maxime etiam permotus defectione ciuitatũ: le
gatos per Atrebatem Comium de deditione ad Cæsarem mittit. Cæsar cum statuif-
Cæsaris cõsilium. set hyemare in continente propter repentinos Galliæ motus: neq; multũ æstatis su
peresset: atq; id facile extrahi posse intelligeret: obsides imperat: & quid in annos sin
gulos uectigalis populo Ro. Britãnia pẽderet: cõstituit. Interdicit: atq; ĩperat Caf-
siuellauno: ne Mandubratio: neu Trinobãtibus noceat. Obsidibus acceptis: exerci-
tum reducit ad mare: naues inuenit refectas. His deductis: quod & captiuorũ ma-
gnũ numerũ habebat: & nõnullæ tẽpestate deperierant naues: duobus cõmeatibus
exercitũ reportare cõstituit. Ac sic accidit: ut ex tãto nauiũ numero: tot nauigatiõi
Cæsaris felicitas bus: neq; hoc: neq; supiore ãno ulla omnino nauis: quæ milites portaret: desiderare
tur. At ex iis: quæ inanes ex cõtinẽte ad eũ remitterent: & prioris cõmeatus exposi-
tis militibus: & quas postea Labienus faciẽdas curauerat: numero.lx. ꝑpaucæ locũ
capent: reliquæ fere oẽs reiicerẽtur. Quas cũ aliquãdiu Cæsar frustra expectasset:
ne ãni tẽpore nauigatiõe excluderet: quod æquinoctiũ suberat: necessario angustius
milites collocauit. Ac summã trãquillitatẽ cõsecutus: secũda initã cũ soluisset uigi-
Cæsaris nauigatio lia: prima luce terrã attigit: omnesq; icolumes naues ꝑduxit. Subductis nauibus: cõ
cilioq; Gallorũ Samarobrinæ pacto: quod eo ãno frumẽtũ ĩ gallia ꝓpter siccitates
angustius prouenerat: coactus est aliter ac superioribus annis exercitũ in hybernis
collocare: legionesq; ĩ plures ciuitates distribuere: ex qbus unã in morinos ducẽdã
C. Fabio legato dedit. Alterã in neruios. Q. Ciceroni. Tertiã in essuos. L. Roscio.
Quartã in Rhemis cũ. T. Labiẽo ĩ cõfinio Treuiroꝝ hyemare iussit. Tres ĩ Belgio
collocauit. His. M. Crassum quæstorẽ: & L. Mũatiũ Plãcũ: & C. Treboniũ legatos
Distributio legionũ cæsaris. præfecit: unã legionẽ: quã ꝓxime trãs padũ cõscripserat: & cohortes.v.in Eburões
quorũ pars maxima est inter Mosam: & Rhenũ: qui sub imperio Ambiorigis & Ca
tiuulci erãt: misit. His militibus. Q. Titurium Sabinum: & L. Aurunculeium Cot-
tam legatos præesse iussit. Ad hũc modum distributis legionibus: facillime inopiæ
frumentariæ se se mederi posse existimauit. Atq; harũ tamen omniũ legionũ hyber-
na (præter

na (præter eã:quã.L.Roſcio in pacatiſſimã:& quietiſſimã partẽ ducendã dederat) millibus paſſuũ centum continebant. Ipſe interea quoad legiones collocaſſet:munitaq; hyberna cognouiſſet:in Galliã morari conſtituit. Erat in carnutibus ſummo loco natus Taſgetrus:cuius maiores in ſua ciuitate regnum obtinuerãt. Huic Cęſar pro eius uirtute:atq; in ſe beneuolentia:quod in omnibus bellis ſingulari eius opa fuerat uſus:maiorum locũ reſtituerat. Tertiũ iã hunc annũ regnãtẽ inimici palam multis etiã ex ciuitate authoribus interfecerunt. Defertur ea res ad Cæſarẽ. Ille ueritus (qđ ad plures res pertinebat) ne ciuitas eorũ impulſu deficeret. L. Plãcũ cum legione ex Belgio celeriter in carnutes proficiſci iubet:ibiq; hyemare:quorũq; opera cognouerat Taſgetium interfectũ:hos comprehenſos ad ſe mittere. Interim ab omnibus legatis:quæſtoribuſq;:quibus legiones tradiderat:certior factus eſt:in hiberna peruentũ:Locumq; hybernis eſſe munitũ. Diebus circiter.xv.q̃bus in hyberna uentũ eſt:initiũ repentini tumultus:ac defectionis ortũ eſt ab Ambiorige:& Gatiuulco:qui cũ ad fines regni ſui Sabino:Cottæq; præſto fuiſſent:frumentũq; in hyberna cõportauiſſent. Induciomari treuiri nuntiis impulſi ſuos concitauerunt:ſubitoq; oppreſſis lignatoribus magna manu ad caſtra oppugnãda uenerũt. Cum celeriter noſtri arma cepiſſent:uallũq; aſcendiſſent:atq; una ex parte Hiſpanis eq̃tibus emiſſis equeſtri prælio ſupiores fuiſſent:deſperata re:hoſtes ſuos ab oppugnatiõe reduxerunt. Tum ſuo more cõclamauerunt:uti aliqui ex noſtris ad colloquiũ prodirent:habere ſeſe:quæ de re cõmuni dicere uellent:q̃bus controuerſias minui poſſe ſperarẽt. Mittitur ad eos colloquendi cauſa.C.Carpineius eques Romanus familiaris.Q.Titurii:&.Q.Iunius ex hiſpania q̃dã:qui iã ante miſſu Cæſaris ad ambiorigẽ uẽtitare cõſueuerat. Apud quos Ambiorix in hũc modũ locutus eſt. Seſe pro Cæſaris in ſe beneficiis plurimũ ei cõfiteri debere:quod eius opera ſtipẽdio liberatus eſſet:quod Aduaticis finitimis ſuis pẽdere cõſueſſet:quodq; ei & filius & fratris filius ab Cæſare remiſſi eſſent:quos Aduatici obſidũ numero miſſos apud ſe in ſeruitute:& cathenis tenuiſſent:neq; id:quod fecerat de oppugnatiõe caſtroꝝ:aut iudicio:aut uolũtate ſua feciſſe:ſed coactu ciuitatis:ſuaq; eſſe eiuſmodi imperia:ut non minus haberet in ſe iuris miltitudo:quã ipſe ĩ multitudinẽ. Ciuitati porro hãc fuiſſe belli cauſam:quod repẽtinę Galloꝝ cõiurationi reſiſtere nõ potuerit. Id ſe facile ex humilitate ſua probare poſſe:q̃ nõ adeo ſit impitus rerũ:ut ſuis copiis populũ Ro. ſe ſuperare poſſe cõfidat:ſed eſſe Galliæ cõmune cõſiliũ omnibus hybernis Cæſaris oppugnãdis:hunc eſſe dictũ diẽ:ne qua legio alteri legioni ſubſidio uenire poſſet:nõ facile Gallos Gallis negare potuiſſe:præſertim cũ de recuperãda cõmuni libertate cõſiliũ initũ uideretur:quibus quoniã pro pietate ſatis fecerit:habere ſe nũc rationẽ officii:pro beneficiis Cæſaris mõere:orare Titeriũ pro hoſpitio:ut ſuæ:ac militũ ſaluti conſulat:magnam manum Germanorum conductam Rhenum tranſiſſe:hanc affore biduo:ipſorum eſſe conſilium:uelint ne prius:quã finitimi ſentiãt eductos ex hibernis milites aut ad Ciceronem:aut ad Labienũ deducere:quorum alter milia paſſuum circiter quinquaginta:alter paulo amplius ab his abſit. Illud ſe polliceri:& iureiurando confirmare:tutum ſe iter per fines ſuos daturum:quod cum faciat:& ciuitati ſeſe conſulere:quod hybernis leuetur:& Cæſari pro eis meritis gratiam referre. Hac oratione habita diſcedit Ambiorix. Carpineius:& Iunius:quæ audierant ad legatos deferunt. Illi repentina re perturbati:& ſi ab hoſte ea dicebantur:non tamen negligẽda exiſtimabãt. Maxime q̃ʒ hac re permouebantur:quod

Taſgetũ uirtus & mors.

Carnutũ ſeditio.

Carnutũ prælium cũ roma.

Ambiorigis uerba.

Gallorũ conſiliũ.

Germanorũ ſeditio.

ciuitatẽ ignobilẽ: atq; humilẽ eburonũ sua sponte populo Ro. bellũ facere ausam: uix erat credendum. Itaq; ad cõcilium rẽ deferunt: magnaq; inter eos ex his tot causis controuersia orta est. L. Aurunculeius: cõpluresq; tribuni militũ: & primorũ ordinũ centuriones nihil temere agendũ: neq; ex hybernis iniussu Cęsaris discedẽdũ existimabãt: quãta suis magnas copias etiã Germanorũ sustineri posse: munitis hybernis docebãt: rem esse testimonio: q̃ primũ hostiũ impetũ multis ultro uulneribus illatis fortissime sustinuerit: re frumẽtaria nõ premi. Interea & ex proximis hybernis: & a Cæsare cõuẽtura subsidia: postremo quid esset leuius: aut turpius q̃ authore hoste de summis rebus capere cõsiliũ? Contra ea Titurius sero facturos clamitabat: cũ maiores manus hostiũ adiunctis Germanis cõuenissent: aut cũ aliquid calamitatis in proximis hybernis esset acceptũ: breuẽ cõsulẽdi esse occasionẽ. Cæsarẽ arbitrari ꝑfectũ in Italiã: nec aliter carnutes iterficiendi Tasgetii consiliũ fuisse capturos: neq; eburones: si ille adesset: tãta cũ cõtẽptione nostri ad castra uenturos esse: nõ hostẽ authorẽ: sed rem spectare: subesse Rhenũ: magno esse Germanis dolori Ariouisti mortẽ: & superiores nostras uictorias: ardere Galliã tot cõtumeliis acceptis: sub populi Ro. impiũ redactã: supiore gloria rei militaris extĩcta. Postremo qs hoc sibi ꝑsuaderet sine certa re: Ambiorigẽ ad eiusmodi cõsiliũ descẽdisse? Suã sentẽtiam in utrãq; partẽ eẽ tutã: si nil sit durius: nullo cũ ꝑiculo ad ꝓximã legionẽ ꝑuẽturos. Si Gallia oĩs cũ Germanis cõsentiat: unã eẽ ĩ celeritate positã salutẽ. Cottæ quidẽ: atq; eorũ: q dissentirẽt cõsiliũ: quẽ haberet exitũ? in quo si nõ ꝑ̃sens ꝑiculũ: at certe lõga obsidiõe fames eẽt ꝑtimescẽda. Hac ĩ utrãq; partẽ habita disputatiõe: cũ a Cotta: primisq; ordinibus acriter resisteret. Vicite inq̃t: si ita uultis: Sabinus: & id clariore uoce: ut magna pars militũ exaudiret. Neq; is sum: iq̃t: q grauissime ex uobis mortis ꝑiculo terrear. Hi sapiẽt: & si grauius q̃d acciderit: abs te rationẽ reposcẽt. Qui si ꝑ te liceat ꝑẽdio die cũ proximis hybernis cõiuncti cõmunẽ cũ reliq̃s belli casum sustineãt: ne reiecti & relegati lõge ab cæteris: aut ferro: aut fame intereãt. Consurgit̃ ex cõcilio: cõprehẽdũt utrũq; & orãt: ne sua dissensiõe: & ꝑtinatia rẽ in summũ periculũ deducãt: facilẽ esse rem: seu maneant: seu proficiscãtur: si modo unũ omnes sentiant: ac probent. Contra in dissensione nullã se salutẽ perspicere. Res disputatiõe ad mediam noctem perducitur: tãdem dat Cotta permotus manus: superat sententia Sabini: pronunciatur prima luce ituros: consumitur uigiliis reliqua pars noctis: cũ sua quisq; miles circũspiceret: quid secũ portare posset: quid ex instrumento hybernoꝝ relinquere cogeretur. Omnia excogitantur: quare nec sine periculo maneatur: & lãgore militum: & uigiliis periculum augeatur. Prima luce sic ex castris proficiscunt̃: ut quibus esset persuasum: non ab hoste: sed ab homine amicissimo Ambiorige consilium datum: longissimo agmine: magnisq; impedimentis. At hostes posteaq̃ ex nocturno fremitu: uigiliisq; de profectione eorum senserunt: collocatis insidiis: bipartito in sylvis opportuno: atq; occulto loco a milibus passuum circiter duobus Romanorum aduentum expectabant. Et cũ se maior pars agminis in magnã cõuallem demisisset ex utraq; parte eius uallis subito sese ostenderunt: nouissimosq; premere: & primos prohibere ascensu: atq; iniquissimo nostris loco prælium committere cœperũt. Tũ demũ Titurius: uti q nihil ante ꝓuidisset: trepidare: & cõcursare: cohortesq; disponere: hæc tamen ipsa timide: atq; ut eum omnia deficere uiderentur: quod plerunque his accidere consueuit: qui in ipso negocio consilium capere coguntur. At Cotta: qui cogitasset hæc posse in itinere accidere: atq; ob eam causam profectionis

Romanorũ cõsiliũ.

Gallorũ in ro. odia.

Sabini uerba ad milites.

No. aureã sentẽtiam.

Hostiũ i romã. isidiæ.

No. aureũ dictum.

profectióis author nõ fuiſſet:nulla í re cõmuni ſaluti deerat:& í appellandis: cohortádiſq; militibus íperatoris:& í pugna militis officia pſtabat.Cũq; pp lõgitudiné agminis minus facile p ſe oía obire:& qd quoquo loco faciendũ eſſet puidere poſſent: iuſſerũt pnũtiari: ut ípediméta relinquerẽt: atq; in orbẽ conſiſterẽt: quod cõſiliũ: & ſi in eiuſmodi caſu reprehendẽdũ nõ eſt:tamẽ incõmode accidit: nã & noſtris militibus ſpem minuit:& hoſtes ad pugnãdũ alacriores effecit: quod nõ ſine ſummo timore:& deſperatione id factũ uidebatur. Præterea accidit: quod fieri neceſſe erat: ut uulgo milites ab ſignis diſcederent: quęq; quiſq; eorũ cariſſima haberet ab impedimentis petere:atq; arripere pperaret:& clamore:ac fletu omnia complerẽtur. At barbaris cõſiliũ nõ defuit:nã duces eorũ:tota acie pnũtiare iuſſerũt:nequis ab loco diſcederet. Illorũ eſſe pręda:atq; illis reſeruari: quæcunq; Romani reliquiſſent: pinde omnia in uictoria poſita exiſtimarent. Erant & uirtute: & numero pugnandi pares noſtri:tametſi a duce:& a fortuna deſerebãtur:tamen omnẽ ſpem ſalutis in uirtute ponebãt:& quoties quæq; cohors pcurrerat: ab ea parte magnus hoſtiũ numerus cadebat:quare animaduerſa Ambiorix pronũtiari iubet:ut procul tela cõiiciãt: neu propius accedãt:& quã in partẽ Romani impetũ fecerint:cedant. Leuitate armorũ:& quotidiana exercitatiõe nihil his noceri poſſe: rurſus ſe ad ſigna recipientes:inſequãtur. Quo præcepto ab his deligentiſſime obſeruato: cũ quępiã cohors ex orbe exceſſerat:atq; impetum fecerat: hoſtes uelociſſime refugiebãt. Interim ea parte nudari neceſſe erat: & ab latere aperto tela recipi. Rurſus cũ in eũ locũ unde erãt egreſſi reuerti cœperãt:& ab iis qui ceſſerãt:& ab iis: qui pximi ſteterãt:circũueniebãtur. Sin autẽ locũ tenere uellẽt:neq; uirtuti locus relinquebať: neq; a tanta multitudinẽ cõiecta tela a cõfertis uitari poterant. Tamẽ tã multis incõmodis cõflictati:multis uulneribus acceptis reſiſtebãt: & magna parte diei cõſumpta: cum a prima luce ad horã octauã pugnareť:nihil: quod ipſis eſſet indignũ: cõmittebant. Tũ. T. Baluentio:qui ſupiore ãno primũpilũ duxerat: uiro forti: & magnæ authoritatis: utrũq; femur tragula traiicit. Q. Lucanius eiuſdẽ ordinis fortiſſime pugnans dũ circũuẽto filio ſubuenit:íterficit. L. Cotta legatus oẽs cohortes:ordines que adhortãs:in aduerſum os funda uulnerať. His rebus pmotus. Q. Titurius cũ procul Ambiorigẽ ſuos cohortãtẽ cõſpexiſſet:interpretẽ ſuũ Cn. Põpeiũ ad eũ mittit: rogatũ:ut ſibi:militibuſq; parcat. Ille appellatus reſpõdit:ſi uelit ſecũ colloqui:licere ſperare a multitudine impetrari poſſe:quod ad militũ ſalutẽ ptineat:ipſi uero nihil nocitum iri.inq; eã rẽ ſe:ſuãq; fidẽ interponere. Ille cũ Cotta ſaucio cõmunicat:ſi uideatur pugna ut excedant:& cũ Ambiorige una colloquantur. ſperare ſe ab eo ſuam:ac militũ ſalutẽ impetrari poſſe:Cotta ſe ad armatũ hoſtẽ iturũ negat:atq; in eo pſeuerat. Sabinus:quos in præſentia tribunos militũ circũ ſe habebat:& primorũ ordinũ centuriones: ſe ſeq iubet: & cũ propius Ambiorigẽ acceſſiſſet: iuſſus arma abiicere imperata facit:ſuiſq;:ut idẽ faciãt:íperat. Interim dũ de cõditióibus inter ſe agũt:lõgiorq; cõſulto ab Ambiorige inſtituiť ſermo:paulatim circumuẽtus interficiť. Tũ uero ſuo more uictoriã cõclamãt:atq; ululatũ tollũt: impetuq; in noſtros facto: ordines pturbãt. ibi. L. Cotta pugnãs íterficiť cũ maxima pte militũ. reliq ſe in caſtra recipiũt:unde erãt egreſſi.ex qbus. L. Petroſidius aqlifer:cũ magna multitudine hoſtiũ pmereť:aqlã intra uallũ piecit.ipſe pro caſtris fortiſſime pugnãs occiditur.alii ægre ad noctẽ oppugnationẽ ſuſtinẽt:noctu ad unũ oẽs: deſpata ſalute: ſeipſi interficiũt. pauci ex prælio elapſi incertis itineribus per ſyluas ad. T. Labienũ legatũ in

Romanorũ cõſiliũ.

Romanorũ militũ uirtus.

No. modũ pugnãdi.

T. & Qu. Lucani mors.

Titurii imbecillitas.

Sabini mors.

L. Petroſidii mors.

Ambiorigis uictoria.

hyberna pueniūt: atq; eū de rebus gestis cerciorē faciūt. Hac uictoria sublatus Ambiorix: statim cū equitatu in Aduaticos: qui erant eius regno finitimi: pficiscit: neq; diē: neq; noctē intermittit: peditatūq; se subsequi iubet. Re demōstrata: Aduaticisq; cōcitatis: postero die i Neruios puenit: hortaturq;: ne sui in ppetuū liberādi: atq; ulciscendi Romāos pro his: quas acceperint: iniuriis occasionē dimittāt. Interfectos esse legatos duos: magnāq; partē exercitus interisse demōstrat: nihil esse negocii subito oppressam legionē: quæ cū Cicerone hyemet: iterfici: se ad eā rē profitet adiutorē. Facile hac oratione Neruiis psuadet. Itaq; cōfestim dimissis nuntiis ad Ceutrones: Grudios: Leuacos: Pleumosios: Gordūnos: qui oēs sub eorū imperio sunt: quā maximas manus possunt: cogūt: & de improuiso ad Ciceronis hyberna aduolant: nōdū ad eū fama de Titurii morte plata. Huic quoq; accidit: quod fuit necesse: ut nōnulli milites: qui lignationis: munitionisq; causa in syluas discessissent: repētino equitū aduētu iterciperent. His circūuētis magna manu eburōes: Aduatici: neruii: atq; horū omniū socii: & cliētes legionē oppugnare incipiūt. nostri celeriter ad arma cōcurrūt: uallū cōscendūt: ægre is dies sustentat: quod omnē spē hostes in celeritate ponebāt: atq; hāc adepti uictoriā in ppetuū se fore uictores cōfidebāt. Mittunt ad Cæsarē cōfestim a Cicerone literæ: magnis ppositis pmiis: si pertulissent: obsessis omnibus uiis missi intercipiunt. Noctu ex ea materia: quā munitionis causa cōportauerant: turres .cxx. excitant incredibili celeritate: quæ deesse operi uidebant: perficiunt. Hostes postero die multo maioribus copiis coactis: castra oppugnant: fossam complēt. a nostris eādē ratiōe: qua pridie: resistit. Hoc idē deinceps reliquis fit diebus. nulla pars nocturni temporis ad laborē intermittit: nō ægris: nō uulneratis facultas quietis dat. Quæcunq; ad pximi diei oppugnationē opus sunt: noctu cōparant. multæ præustæ sudes: magnus muraliū pilorū numerus instituit: turres cōtabulātur: pinnæ: loricæque ex cratibus attexūtur. ipse Cicero: cū tenuissima ualetudine esset: ne nocturnū quidē sibi tēpus ad quietē relinquebat: ut ultro militum cōcursu: ac uocibus sibi parcere cogeret. Tunc Duces: principesq; neruiorū: qui aliquē sermonis aditū: causamq; amicitiæ cū Cicerōe habebāt: colloqui sese uelle dicunt. Facta potestate: eadē: quæ Ambiorix cum Titurio egerat: commemorāt: omnem esse in armis Galliam: Germanos Rhenū transisse: Cæsaris: reliquorumq; hyberna oppugnari. Addunt etiam de Sabini morte: Ambiorigem ostentant: fidei faciundæ causa: errare eos dicunt: si quicquam ab his præsidii sperent: qui suis rebus diffidant: sese tamen scire hoc esse in Ciceronem: populumq; Romanum animo: ut nihil nisi hyberna recusent: atq; hanc inueterascere cōsuetudinē nolint: licere illis incolumibus per se ex hybernis discedere: & in quascunq; partes uelint sine metu proficisci. Cicero ad hæc unum modo respondit: nō esse consuetudinem populi Ro. ullam accipere ab hoste armato conditionem: si ab armis discedere uelint: se adiutore utātur: legatosq; ad Cæsarē mittant. sperare se pro eius iustitia: quæ petierint impetraturos. Ab hac spe repulsi neruii: uallo pedū .xi. & fossa pedū .xv. hyberna cingūt. hæc ex superioꝝ ānorū cōsuetudine a nostris cognouerāt: & quosdā de exercitu nacti captiuos: ab his docebāt. Sed nulla ferramētorū copia: quæ esset ad hūc usum idonea: gladiis cespites circuncidere manibus: sagulisq; terrā exhaurire cogebātur. Qua quidem ex re hominum multitudo cognosci potuit. nam minus horis tribus decē millium passuum in circuitu munitionem perfecerunt: reliquisq; diebus turres ad altitudinem: ualli: falces: testudinesq;: quas iidem captiui docuerant: parare:

Neruiorū in roma. eruptio.

Machinarū numerus.

No. roma. solertiam.

Ambiorigis. ad ciceronem uerba.

Ciceronis uerba ad gallos.

No. neruioꝝ celeritatem.

ac facere cœperunt. Septimo oppugnationis die: maximo cohorto uento: feruẽtes fusili ex argilla glandes: fundis: & feruefacta iacula in casas: quæ more Gallico stramentis erant tectæ: iacere cœperunt. Hæc celeriter ignẽ comprehenderũt: & uenti magnitudine in omnem castrorũ locũ distulerunt. Hostes maximo clamore insecuti quasi parta iam: atq; explorata uictoria: turres: testudinesq; agere: & scalis uallũ ascẽdere cœperunt. At tãta militum uirtus: atq; ea præsentia animi fuit: ut cum undiq; flãma torrerent: maximaq; telorũ multitudine premerent: suaq; omnia impedimenta: atq; omnes fortunas cõflagrare intelligerent: non modo demigrandi causa de uallo decederet nemo: sed pene ne respiceret quidẽ quisquã: ac tũ omnes acerrime: fortissimeq; pugnarent. Hic dies nostris longe grauissimis fuit: sed tamen hunc habuit euentũ: ut eo die maximus numerus hostiũ uulneraret: atq; interficeretur: ut se sub ipso uallo cõstypauerant: recessumq; primis ultimi nõ dabãt. Paulũ quidẽ intermissa flãma: & quodã loco turri adacta: & cõtingente uallũ tertiæ cohortis cẽturiones: ex eo: quo stabant loco: recesserũt: suosq; omnes remouerunt: nutu: uocibusq; hostes si introire uellent: uocare cœperunt: quorũ progredi ausus est nemo: tũ ex omni parte lapidibus cõiectis deturbati: turrisq; succensa est. erãt in ea legione fortissimi uiri centuriones: qui iam primis ordinibus appropinquarẽt. T. Pulfio & L. Varenus. Ii perpetuas cõtrouersias inter se habebãt: uter alteri anteferret: omnibusq; annis de loco summis simultatibus contendebant. Ex iis Pulfio: cum acerrime ad munitiones pugnaretur: quid dubitas inquit Varene? aut quem locum probandæ uirtutis tuæ expectas? Hic dies: hic dies de nostris controuersiis iudicabit. Hæc dum dixisset: procedit extra munitiones: & quæ pars hostiũ confertissima uisa est: in eam erumpit: ne Varenus quidẽ tum uallo sese cõtinet: sed omniũ ueritus existimationẽ: subsequitur mediocri spatio relicto. Pulfio pilum in hostes mittit: atq; unũ ex multitudine procurrentem traiicit: quo percusso: & exanimato: hunc scutis protegunt hostes: & in illũ uniuersi tela cõiiciunt: neq; dant regrediẽdi facultatem. Transfigitur scutum pulfioni: & uerutũ in balteo defigitur. Auertit hic casus uaginã: & gladium educere conantis dextram moratur manum: impeditumq; hostes circũsistunt. Succurrit inimicus illi Varenus & laboranti subuenit: ad hũc se cõfestim a Pulfione omnis multitudo conuertit. Illum ueruto trans fixum arbitrantur. Varenus gladio cominus rem gerit: atq; uno interfecto: reliquos paulũ ꝓpellit: dũ cupidius instat in locum inferiorem deiectus concidit. Huic rursus circumuento fert subsidiũ Pulfio: atq; ambo incolumes cõpluribus interfectis summa cũ laude sese intra munitiones recipiunt. Sic fortuna in contentiõe: & certamine utrunq; uersauit: ut alter alteri inimicus auxilio: salutiq; esset: neq; diiudicari posset: uter utri uirtute anteferendus uideretur. Quãto erat in dies grauior: atq; asperior oppugnatio: & maxime: quod magna parte militũ cõfecta uulneribus: res ad paucitatẽ defensorũ peruenerat: tãto crebriores literę: nũciiq; ad Cæsarem mittebãtur: quorum pars deprænsa in cõspectu nostrorum militum cum cruciatu necabatur. Erat unus itus Neruius nomine Vertico: loco natus honesto: q a prima obsidione ad Ciceronem profugerat: suaque ei fidẽ præstiterat: hic seruo spe libertatis magnisq; ꝑsuadet p̃miis: ut literas ad Cæsarẽ deferat. Has ille in iaculo illigatas effert: & Gallus inter Gallos sine ulla suspitiõe uersatus: ad Cæsarẽ ꝑuenit. ab eo de ꝑiculo Cicerõis: legionisq; cognoscit. Cæsar acceptis literis circiter hora. xi. diei: statĩ nuntium in Bellouacos ad. M. Crassum q̃storem mittit: cuius hyberna aberãt ab eo millia passuum. xxv.

Neruiorũ cũ roma. pugna.

Romanorum stratagema.

Pullonis ad uorenũ inimicum uerba.

Pullonis & uorẽi cũ aduersariis pugna.

No. laudes uirtutesq; pullonis & uoreni.

Vertico nuntius qui fuerit.

Cæsaris celeritas.

Iubet media nocte legionem proficisci celeriterq; ad se uenire: exiit cum nuntio Crassus: alterum ad C. Fabium legatum mittit: ut in Atrebatium fines legionem adducat: qua sibi iter faciendum sciebat. Scribit Labieno: si Reipu. commodo facere posset: cum legione ad fines neruiorum ueniat: reliquam partem exercitus: q̃d paulo aberat longius: non putat expectandam: equites circiter quadringentos ex proximis hybernis cogit. Hora circiter tertia ab antecursoribus de Crassi aduentu certior est factus. Eo die millia passuũ. xx. progredit. Crassum Samarobrinæ præficit: legionẽq; ei attribuit. quod ibi impedimenta exercitus: obsides ciuitatũ: literas publicas: frumentũq; omne: quod eo tolerandæ hyemis causa deuexerat: relinquebat. Fabius ut imperatũ erat: nõ ita multũ moratus in itinere cũ legiõe occurrit. Labienus interitu Sabini: & cæde cohortiũ cognita: cũ omnes ad eum Treuerorũ copiæ uenissent: ueritus si ex hybernis fugæ similẽ profectionẽ fecisset: ut hostiũ impetũ sustinere nõ posset: præsertim quos recẽti uictoria efferri sciret: literas Cæsari remittit: quãto cũ periculo legionẽ ex hybernis educturus esset: rem gestã in eburonibus perscribit: docet omnes peditatus: eq̃tatusq; copias Treuerorũ tria millia passuũ longe ab suis castris cõsedisse. Cæsar consilio eius probato: & si opinione trium legionũ deiectus: ad duas redierat: tamẽ unũ cõmunis salutis auxiliũ in celeritate ponebat: uenit magnis itineribus in Neruiorum fines: ibi ex captiuis cognosit: quæ apud Ciceronẽ gerãtur: quãtoq; in periculo res sit. tũ cuidam ex equitibus Gallis magnis præmiis persuadet: uti ad Ciceronẽ epistolã deferat. Hanc græcis cõscriptã literis mittit: ne intercepta epistola: nostra ab hostibus cõsilia cognoscãtur: si adire nõ possit: monet: ut tragulam cũ epistola ad amẽtum deligata: intra munitiones castrorum abiiciat. In literis scribit se cũ legiõibus profectũ celeriter affore: hortatur: ut pristinam uirtutẽ retineat. Gallus periculum ueritus: ut erat præceptũ: tragulã mittit. hæc casu ad turrim adhæsit: neq; ab nostris biduo animaduersa. Tertio die a quodam milite cõspicitur. dempta ad Ciceronem defertur: ille perlectam in cõuẽtu militum recitat: maximaque omnes lætitia afficit. Tum fumi incẽdiorũ procul uidebãtur: quæ res omnem dubitatiõem aduẽtus legiõum expulit. Galli re cognita p̃ exploratores: obsidiõem relinquunt. ad Cæsarem omnibus copiis cõtẽdũt. Eæ erãt armatorum circiter millia. lx. Cicero data facultate: Gallum ab eodem Verticone: quem supra demõstrauimus: repetit: qui literas ad Cæsarẽ deferat: hunc admonet: iter caute: diligẽterq; faciat: perscribit in literis hostes ab se discessisse: omnẽq; ad eũ multitudinem cõuertisse: quibus literis circiter media nocte Cæsar allatis suos facit certiores: eosq; ad dimicãdũ animo cõfirmat. Postero die luce prima mouet castra: & circiter millia passuũ quatuor progressus trãs uallem magnam: & riuum hostiũ multitudinem cõspicatur. Erat magni periculi res: cum tãtis copiis iniquo loco dimicare. Tamẽ quoniam liberatum obsidione Cicerõem sciebat: æquo animo remittẽdum de celeritate existimabat: cõsedit: & quã æquissimo loco potest: castra communit: atq; hæc: & si erant exigua: per se uix hominum milliũ septem: præsertim nullis cũ impedimẽtis: tamẽ angustiis uiarum quã maxime potest cõtrahit: eo cõsilio: ut in summã cõtemptionem hostibus ueniat. interim speculatoribus in omnes partes dimissis explorat: quo commodissime itinere uallem trãsire posset. Eo die paruulis eq̃stribus p̃liis ad aquã factis utriq; sese suo loco cõtinẽt. Galli q̃ ampliores copias: quæ nõ dum cõuenerãt: expectabãt: Cæsar si forte timoris simulatiõe hostes in suũ locũ elicere posset: citra uallẽ: ut pro castris p̃lio cõtẽderet: Si id efficere nõ posset:

Labieni consilium.

Aduerte ad cæsaris prudẽtiã.

Neruiorũ numerus.

Cæsaris consilium.

Præliũ inter roma. & neruios.

ut exploratis itineribus: minore cũ piculo uallẽ: riuũq; trãsiret. Prima luce hostiũ equitatus ad castra accedit: prælíũq; cũ nostris equitibus cõmittit. Cæsar consulto equites cedere: seq; in castra recipere iubet: simul ex omnibus partibus castra altiore uallo muniri: portasq; obstrui: atq; in his administrãdis rebus quãmaxime cõcursari: & cũ simulatione agi timoris iubet. Quibus omnibus rebus hostes inuitati: copias traducũt: aciẽq; iniquo loco cõstituũt. nostris uero etiã de uallo deductis propius accedũt: & tela intra munitionẽ ex omnibus partibus cõiiciunt: præconibusq; circũmissis: pnũciari iubẽt: seu qs Gallus: seu rõanus uelit ãte horã tertiã ad se trãsire: sine piculo licere: post id tẽpus nõ fore potestatẽ: ac sic nostros cõtẽpserũt: ut obstructis i speciẽ portis singulis ordinibus cespitũ: qđ ea nõ posse itrorũpere uidebãtur: alii uallũ manu scindere: alii fossas cõplere iciperẽt. Tũc Cęsar oĩbus portis eruptiõe facta: eqtatuq; emisso: celeriter hostes dat i fugã sic: ut oĩno pugnãdi cã resisteret nemo magnũq; ex his numeꝝ occidit: atq; oẽs armis exuit. Lõgius pseq ueritus: q̃ syluę: paludesq; itercedebãt: neq; etiã paruulo detrimẽto illorũ locũ reliqui uidebat: oĩbus suis icolũibus copiis i eodẽ die ad Cicerone puenit. Institutas turres: testudines: munitiõesq; hostiũ admirat: legiõe pducta: cognoscit nõ decimũ quẽq; eẽ relictũ militẽ sine uulnere. ex his oĩbus iudicat rebus q̃to cũ piculo: & q̃ta cũ uirtute sint res administratæ. Ciceronẽ p eius merito: legionẽq; collaudat: cẽturiões sigillatim: tribunosq; militũ appellat: quorũ egregiã fuisse uirtutẽ testimonio Ciceróis cognouerat. de casu sabini: & Cotte certius ex captiuis cognoscit. Postero die cõtione habita rẽ gestã ppõit: milites cõsolatur: & cõfirmat: qđ detrimẽtũ culpa: & temeritate legati sit acceptũ: hoc æquiore animo ferẽdũ docet: quod beneficio deorũ immortaliũ: & uirtute eorũ expiato icõmodo: neq; hostibus diutina lætitia: neq; ipsis lõgior dolor relinquatur. Interim ad Labienũ per Rhemos icredibili celeritate de uictoria Cæsaris fama pfert: ut cũ ab hybernis Ciceronis millia passuũ quĩquagita abesset: eoq; post horã nonã diei Cæsar puenisset: ante mediã noctẽ ad portas castrorũ clamor orirer: quo clamore significatio uictoriæ: gratulatioq; ab remis Labieno fieret. Hac fama ad Treueros plata Indutiomarus: q postero die castra Labieni oppugnare decreuerat: noctu pfugit: copiasq; omnes in Treueros reducit. Cæsar Fabiũ cũ legiõe in sua remittit hyberna: ipse cũ tribus legionibus circũ Samarobrinã trinis hybernis hyemare cõstituit: & quod tãti motus Galliæ extiterãt: totã hyemẽ ipse ad exercitũ manere decreuit. Nã illo incõmodo de Sabini morte plato: oẽs fere Galliæ ciuitates de bello cõsultabãt. nũtios: legationesq; in oẽs partes dimittebãt: & qd reliq cõsilii caperẽt: atq; unde initiũ belli fieret: explorabãt: nocturnaq; i locis desertis cõcilia habebãt: neq; ullũ fere totius hyemis tẽpus itercessit sine solicitudine Cæsaris: qn aliquẽ de cõciliis: & motu galloꝝ nũtiũ accipet. In his ab. L. Roscio legato quẽ legiõi tertiæ decimæ p̃fecerat: certior est factus: magnas galloꝝ copias eaꝝ ciuitatũ: q̃ Armoricæ appellãt: oppugnãdi sui cã cõuenisse: neq; lõgius millia passuũ octo ab hybernis suis: abfuisse: sed nũtio allato de uictoria Cæsaris: discessisse: adeo: ut fugæ similis discessus uideret. At Cæsar pricipibus cuiusq; ciuitatis ad se uocatis: alias territãdo cũ se scire: q̃ fierẽt: denũtiaret: alias cohortãdo magnã partẽ Galliæ i officio tẽuit: tamẽ Senões (q̃ ẽ ciuitas i primis firma: & magnæ iter Gallos authoritatis:) Cauarinũ: quẽ Cæsar apđ eos regẽ cõstituerat: cuius frater Moritasgus aduẽtu i Galliã Cæsaris: cuiusq; maiores regnũ obtiuerãt: iterficere publico cõsilio conati: cũ ille p̃sensisset: ac pfugisset: usq; ad fines isecuti: regno: domoq; expulerũt. & missis ad Cęsarẽ satis faciũdi cã legatis: cũ is oẽm ad se Senatũ uenire iussisset:

Romanorũ edictũ.

Romanorũ uictoria

Cæsaris cohortatio ad milites.

Treueroꝝ fuga.

Cæsaris solicitudo.

Senonum apud gallos magna authoritas

dicto audiētes nō fuerūt. Tātū apud hoīes barbaros ualuit eē reptos aliquos prīcipes belli īferēdi:tātāq; oīum uolūtatis cōmutationé attulit:ut pter Heduos:& Rhemos:quos pcipuo semp honore Cæsar habuit: alteros puetere:ac ppetua erga populū Rōanū fide:alteros p recētibus belli Gallici officiis: nulla fere fuerit ciuitas nō suspecta nobis. Idq; adeo haud scio mirādū ne sit:cū cōpluribus aliis de causis:tū maxie:qđ q uirtute belli oībus gētibus pferebant: tātū se eius opiniōis depdidisse: ut populi Rōani impia pferrēt grauissime dolebāt. Treueri uero: atq; Inducioma-rus totius hyemis nullū tēpus ītermiserūt: quin trās Rhenū legatos mitterēt:ciuitates solicitarēt:pecūias pollicerētur:magna parte exercitus nostri īterfecta:multo minoré supesse dicerēt parté:neq; tamē ulli ciuitati germanoꝝ persuaderi potuit:ut Rhenū trāsiret:cū se bis exptos dicerēt:Ariouisti bello:& tenchtheroꝝ transitu: nō esse fortunā amplius tētaturos. Hac spe lapsus Iuduciomarus nihilominus copias cogere: exercere:a finitimis equos parare:exules:dānatosq; tota Gallia magnis pręmiis ad se allicere cœpit:ac tātā sibi iā his rebus ī Gallia authoritatē cōparauerat:ut undiq; ad eū legatiōes cōcurrerēt:gratiāq;:atq; amicitiā publice:priuatiq; peterent. Vbi ītellexit ultro ad se uēiri:altera ex pte Senones:Carnutesq;:cōsciētia facinoris īstigari:altera Neruios:Aduaticosq;:bellū Rōanis parare. neq; sibi uolūtarioꝝ copias defore:si ex finibus suis pgredi cœpisset:armatū cōciliū īdicit. Hoc mor Galloꝝ ē initiū belli:quo lege cōmuni oēs puberes armati cōuenire cogūt:& q ex his nouissimus uēit:ī cōspectu multitudinis:oībus cruciatibus affectus necat. In eo cōcilio Cigetorigē alterius pricipē factiōis geneꝝ suū:qué supra đmōstrauimus:Cęsaris se cutū fidē:ab eo nō discessisse:hostē iudicādū curat:bonaq; eius publicat. His rebus cōfectis:ī cōcilio pnūtiat accersitū se a Senōibus: & Carnutibus:aliisq; cōpluribus Galliæ ciuitatibus. Huc iter factuꝝ p fines Rhemoꝝ:eorūq; agros populatuꝝ: ac prius:quā id faciat:castra Labiēi oppugnatuꝝ:q̄q; fieri uelit:pcipit. Labienus cū & loci natura:& manu munitissimis castris sese cōtineret:de suo:ac legiōis piculo nihil timebat. Sed neq̄ occasionē rei bene gerēdæ dimitteret:cogitabat. Itaq; a Cigetorige: atq; eius ppinqs oratiōe Induciomari cognita:q̄ in cōcilio habuerat:nūtios mittit ad finitimas ciuitates:eqtesq; undiq; cōuocat. Iis certā diē cōueniēdi dicit. Interī ppe quotidie cū oī eqtatu Induciomarus sub castris eius uagabat: alias ut sitū castroꝝ cognosceret:alias colloqndi:aut territādi causa:eqtes plerūq; oēs tela ītra uallū cōiiciebāt. Labiēus suos ītra munitiōes cōtinebat: timorisq; oppinionēqbuscūq; poterat rebus augebat. Cū maior īdies cōtēptiōe īduciomarus ad castra accederet: nocte una ītromissis eqtibus oīum finitimaꝝ ciuitatū:quos accersendos curauerat: tāta diligētia oēs suos custodiis ītra castra cōtiuit:ut nulla ratiōe ea res enūtiari: aut ad Treueros pferri posset. Interī ex cōsuetudine quotidiana īduciomarus ad castra accedit:atq; ibi magnā ptē diei cōsumit:eqtes tela cōiiciūt:& magna cōtumelia uerboꝝ nostros ad pugnā euocāt:nullo a nr̄is dato respōso:ubi uisū ē sub uespeꝝ dispsi: ac dissipati discēdūt:Subito Labiēus duabus portis oēm eqtatū emittit:pcipit: atq; īterdicit pterritis hostibus:atq; in fugā cōiectis (qđ fore: sicut accidit: uidebat) oēs unū peterēt Induciomaꝝ:neu qs queq; prius uulneret:q̄ illū īterfectū uiderit:quod mora reliquoꝝ illū spatiū nactū effuger nolebat:magna ppōit:iis q occiderit pmia: sūmittit cohortes eqtibus subsidio. Cōprobat hois cōsiliū fortūa: & cū unū oēs peterēt:ī ipo flūinis uado depħēsus Inducioarus interficit:caputq; eius refert ī castra. redeūtes eqtes:quos possūt cōsectāt:atq; occidūt. Hac re cognita oēs Eburonū:& Neruioꝝ:q̄ cōuenerāt copię:discedūt:pauloq; habuit post id factū Cęsar qetioré Galliā.

Gallorum oīum a roma. defectio.

Induciomari pfidia.

Gallorū in roma. conspiratio.

Cigētorix hostis iudicatus.

Labieni stratagema.

Labieni prudentiā.

Induciomari mors.

C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO LIBER SEXTVS.

MVLTIS DE CAVsis Cæsar maioré Galliæ motũ expectãs per .M.Syllanum.C. Antistiũ reginũ .T. Sextium legatos delectum habere instituit. Simul ab Cn. Pompeio proconsule petit: quoniã ipse ad urbem cum imperio reipub. causa maneret: quos ex cisalpina Gallia consulis sacramento rogauisset ad signa conuenire: & ad se proficisci iuberet: magni interesse etiam in reliquũ tẽpus: ad opinioné Galliæ existimãs: tantas uideri Italiæ facultates: ut si qd esset in bello detrimenti acceptũ: nõ modo id breui tẽpore sarciri: sed etiã maioribus adaugeri copiis posset: quod cũ Põpeius: & reipub. & amicitiæ tribuisset: celeriter cõfecto per suos delectu tribus ante exactã hyemé: & cõstitutis: & adductis legionibus: duplicatoq; earũ cohortium numero: quas cũ.Q.Titurio amiserat: & celeritate: & copiis docuit: quid populi Romani disciplina: atq; opes possent. Interfecto Induciomaro: ut docuimus: ad eius propinquos a Treueris imperiũ defert. Illi finitimos: atq; Germanos solicitare: & pecuniã polliceri nõ desistunt: cũ ab proximis impetrare nõ possent: ulteriores tẽtant: Inuentis nõnullis ciuitatibus iureiurãdo inter se cõfirmant: obsidibusq; de pecunia cauẽt. Ambiorigé sibi societate: & fœdere adiungunt. Quibus rebus cognitis Cæsar: cum undiq; bellũ parari uideret: Neruios: Aduaticos: ac Menapios: adiunctis cisrhenanis omnibus Germanis esse in armis. Senones ad imperatũ nõ uenire: & cũ Carnutibus: finitimisq; ciuitatibus cõsilia cõmunicare: a Treueris Germanos crebris legationibus solicitari: maturius sibi de Bello cogitãdũ putauit. Itaq; nõ dũ hyeme cõfecta: proximis quatuor legionibus coactis: de improuiso in fines Neruioꝝ cõtendit: & prius: q̃ illi aut cõuenire: aut profugere possent: magno pecoris: atq; hominũ numero capto: atq; ea præda militibus cõcessa: uastatisq; agris: in deditionem uenire: atq; obsides sibi dare coegit. Eo celeriter cõfecto negocio rursus legiones in hyberna reduxit. Cõcilio Galliæ primo uere (ut instituerat) indicto: cum reliqui præter Senones: Carnutes: Treuerosq; uenissent: initiũ belli: ac defectionis hoc esse arbitratus: ut omnia postponere uideret: cõciliũ in Luteciã Parisiorũ transfert. (Confines erant hi Senonibus: ciuitatéq; patrũ memoria coniunxerant: sed ab hoc cõsilio abfuisse existimabant.) Hac re pro suggestu pronũtiata: eodé die cum legionibus in Senones proficiscitur: magnisq; itineribus eo peruenit. Cognito eius aduẽtu Acco: qui princeps eius consilii fuerat: iubet in oppida multitudinem conuenire: Conantibus: prius quam id effici posset: adesse Romanos nuntiatur: necessario sententia desistunt: legatosq; deprecandi causa ad Cæsarem mittunt: Adeunt per Heduos: quorum antiquitus erat in fide ciuitas: libenter Cæsar petentibus Heduis: dat ueniam: excusationemque accipit: quod æstiuum tempus instantis belli: non quæstionis esse arbitrabatur. Obsidibus imperatis centũ hos Heduis custodiendos tradit.

No. Cæsaris prudentiam.

No. Cæsaris & pompeii necessitudinem.

Germanorũ seditio.

Neruiorũ deditio.

Lutecia ubi locoꝝ.

Senonum deditio.

eodem Carnutes legatos: obsidesq; mittunt: usi deprecatoribus Rhemis: quorum erant in clientela: eadem ferunt responsa. peragit concilium Cæsar: equitesq; imperat ciuitatibus. Hac parte Galliæ pacata totus & mente: & animo in bellum Treuerorum: & Ambiorigis insistit. Cauarinum cum equitatu Senonum se cum proficisci iubet: nequis aut ex huius iracundia: aut ex eo: quod metuerat odio ciuitatis motus existat. His rebus constitutis: quod pro explorato habebat Ambiorigem prælio non esse concertaturum: reliqua eius consilia animo circonspiciebat. Erant Menapii propinqui Eburonum finibus: perpetuis paludibus: syluisq; muniti: qui uni ex Gallia de pace: ad Cæsarem legatos nunquam miserant: cum iis esse hospitium Ambiorigi sciebat. item per Treueros uenisse Germanos in amicitiam cognouerat. Hæc prius illi detrahenda auxilia existimabat: quam ipsum bello lacessendum: ne desperata salute: aut se in Menapios abderet: aut cum transrhenanis congredi cogeretur. Hoc inito consilio totius exercitus ĩpedimenta ad Labienũ in Treueros mittit: duasq; legiones ad eum proficisci iubet: ipse cum legionibus expeditis quinq; in Menapios proficiscitur. Illi nulla coacta manu loci præsidio freti in syluas: paludesq; confugiunt: suaq; eodem conferunt. Cæsar partitis copiis cum. C. Fabio legato: &. M. Crasso quæstore: celeriterq; effectis pontibus: adiit tripartito: ædificia: uicosq; incendit: magno pecoris: atq; hominum numero potitur. Quibus rebus coacti Menapii legatos ad eum pacis petendæ causa mittũt. Ille obsidibus acceptis hostium se habiturum numero confirmat: si aut Ambiorigem: aut eius legatos finibus suis recepissent. His confirmatis rebus Comium Atrebatem cum equitatu: custodis loco in Menapiis relinquit. ipse in Treueros proficiscitur. Dum hæc a Cæsare geruntur: Treueri magnis coactis peditatus: equitatusq; copiis: Labienum cũ una legione: quæ in eorum finibus hyemauerat: adoriri parabant. Iamq; ab eo non longius bidui uia aberant: cum duas uenisse legiones missu Cæsaris cognoscunt: positis castris a millibus passuum. xv. auxilia Germanorum expectare constituunt: Labienus hostium cognito consilio sperans temeritate eorum fore aliquam dimicandi facultatem: quinque cohortium præsidio impedimentis relicto cũ uigintiquinq; cohortibus: magnoque equitatu: contra hostem proficiscitur: & mille passuum intermisso spatio castra communit. Erat inter Labienum: atque hostem difficili transitu flumen: ripisq; præruptis. Hoc neque ipse transire habebat in animo: neque hostes transituros existimabat. augebatur auxiliorum quotidie spes: loquitur in concilio palam: quoniam Germani appropinquare dicuntur: sese suas: exercitusq; fortunas in dubium non deuocaturum: & postero die prima luce castra moturum. Celeriter hæc ad hostes deferuntur: ut ex magno Gallorum equitatus numero nonnullos Gallicis rebus fauere natura cogebat. Labienus noctu tribunis militũ: primisq; ordinibus conuocatis: quid sui consilii sit: proponit: & quo facilius hostibus timoris det suspitionem: maiore strepitu: & tumultu quam populi Romani: fert consuetudo: castra moueri iubet. His rebus fugæ similem profectionẽ efficit: Hæc quoq; per exploratores ante lucem in tanta propinquitate castrorum ad hostes deferuntur. Vix agmen nouissimum extra munitiones processerat: cum Galli cohortati inter se: ne speratam prædam ex manibus dimitterent: longum esse: perterritis Romanis germanorum auxilium expectare. neq; suã pati dignitatem: ut tantis copiis tam exiguam manum: præsertim fugientem: atque impeditam adoriri non audeant: flumen transire: & iniquo loco prælium committere nõ dubitãt. Quæ fore suspicatus

Cæsaris consilium.

Menapii qui & ubi locorum.

Menapiorum fuga.

Treuerorum motus.

Loci descriptio.

No. dictũ pulcherrimum.

Labienus: ut omnes citra flumen eliceret: eadem usus simulatione itineris: placide progrediebatur: tum præmissis paulum impedimentis: atq; in tumulo quodam collocatis: habetis inquit milites: quam petistis facultatem: hostem impedito: atq; iniquo loco tenetis. præstate eandem nobis ducibus uirtutem: quam sæpenumero imperatori: præstitistis: eum adesse: & hæc coram cernere existimate. Simul signa ad hostem conuerti: aciemq; dirigi iubet: & paucis turmis præsidio ad impedimenta dimissis reliquos equites ad latera dispōit. Celeriter nostri clamore sublato pila in hostes iaciunt. Illi ubi præter spem quos fugere credebant infestis signis ad se ire uiderunt: impetum modo ferre non potuerunt: ac primo concursu in fugam cōiecti proximas syluas petiuerunt: quos Labienus equitatu cōsectatus: magno numero interfecto: compluribus captis: paucis post diebus ciuitatem recipit. Nam germani: qui auxilio ueniebant: percepta Treuerorum fuga: sese domum contulerunt. Cum iis propinqui Induciomari qui defectionis authores fuerant: comitati eos ex ciuitate excessere. Cingetorigi: quem ab initio permansisse in officio demonstrauimus: principatus: atq; imperium est traditum. Cæsar post: quam ex menapiis in Treueros uenit: duabus de causis Rhenum transire constituit. Quarū erat altera: q̄d auxilia contra se Treueris miserant. Altera ne Ambiorix receptum ad eos haberet. His constitutis rebus paulum supra eum locum: quo antea exercitum traduxerat: facere pontem instituit. nota atq; instituta ratione: magno militum studio: paucis diebus opus efficitur: firmo in Treueris præsidio ad pontem relicto: nequis ab his subito motus oriretur: reliquas copias: equitatumq; traducit. Vbii qui ante obsides dederāt: atq; in deditionem uenerant purgandi sui causa ad eū legatos mittunt: qui doceāt: neq; ex sua ciuitate auxilia in Treueros missa: neq; ab se fidem læsam: petunt: atq; orant: ut sibi parcat: ne communi odio Germanorum: innocentes pro nocentibus pœnas pendant. si amplius obsidum uellet: dare pollicentur. Cognita Cæsar causa: reperit ab Sueuis auxilia missa esse. Vbiorū satis factionē accepit: aditus: uiasq; in Sueuos perquirit. Interim paucis post diebus fit ab Vbiis certior: Sueuos omnes in unum locum copias cogere: atq; his nationibus: quæ sub eorum sunt imperio denuntiare: ut auxilia: peditatus: equitatusq; mittant. His cognitis rebus: rem frumentariā prouidet: castris idoneum locum diligit. Vbiis imperat: ut pecora deducant: suaq; omnia ex agris in oppida conferant: sperans barbaros: atq; imperitos homines inopia cibariorum adductos ad iniquam pugnandi conditionem posse deduci. Mandat: ut crebros exploratores in Sueuos mittant: quæq; apud eos gerantur: cognoscant. Illi imperata faciunt: & paucis diebus intermissis referunt Sueuos omnes: posteaquā certiores nuntii de exercitu Romanorum uenerāt: cum omnibus: suis sociorumq; copiis: quas coegissent: penitus ad extremos fines sese recepisse. Syluā esse ibi īfinitæ magnitudinis: q̄ appellat̄ Bacēis: ac lōge ītrorsus ptinere: & ꝓ natiuo muro obiectam: Cheruscos a Sueuis: Sueuosq; a Cheruscis iniuriis: īcursionibusq; prohibere: ad eius initiū sylue Sueuos aduētū Romanorū expectare constituisse. Quoniā ad hūc locū puētū est nō alienū esse uidet̄ de Galliæ: Germāiæq; moribus: & quo differāt eæ natiōes īter sese: ꝓponere. In Gallia nō solū ī oībus ciuitatibus: atq; pagis: partibusq;: sed pene etiā ī singulis domibus factiōes sunt: earūq; factionū sunt prīcipes: q̄ summā authoritatē eoꝝ iudicio habere existimant̄: quoꝝ ad arbitriū: iudiciumq; summa oīum rerū: cōsiliorūq; redeat. Idq; eius rei causa antiquitus institutum uidetur: nequis ex plebe contra potētiorē auxilii egeret. Suos enī opprimi quisq;: & cir-

Labiēi stratagema.

Labieni ad milites oratio.

Romanorū cū treueris pugna: & ipsorū treuerorū fuga.

Cæsaris consilium.

Legati ubiorū ad cæsarem.

Sueuorū motus.

Bacenis siluæ descriptio.

Galliæ factiōes quæ

Gallorum antiquum institutū.

cumueniri non patitur:neq; aliter si faciat ullam inter suos habet authoritatē. Hæc eadem ratio est in summa totius Galliæ.namq; omnes ciuitates in duas partes diuisæ sunt. Cum Cæsar in Galliam uenit alterius factionis principes erant Hedui: alterius Sequani. Ii cū per se minus ualerent: quod summa authoritas antiquitus erat in Heduis:magnæq; eorum erant clientelæ:Germanos: atq; Ariouistū sibi adiunxerant:eosq; ad se magnis iacturis: pollicitationibusq; perduxerant. Præliis uero compluribus factis secundis:atq; omni nobilitate Heduorum interfecta:tantum potentia antecesserant: ut magnam partem clientium ab Heduis ad se traducerent: obsidesq; ab his principum filios acciperent: & publice iurare cogerent: nihil se contra Sequanos consilii inituros: & partem finitimi agri per uim occupatam possiderēt: Galliæq; totius principatum obtinerent.qua necessitate adductus Diuitiacus:auxilii petendi causa Romam ad Senatum profectus: infecta re redierat. Aduentu Cæsaris facta commutatione rerum: obsidibus Heduiis redditis: ueteribus clientelis restitutis:nouis per Cæsarem comparatis:quod ii:qui se ad eorum amicitiam aggregauerant:meliore conditione: atq; imperio æquiore se uti uidebant. reliquis rebus eorum:gratia: dignitateq; amplificata Sequani principatum dimiserant. In eorum locū Rhemi successerant: quos: q̄ adæquare apud Cæsarem gratia intelligebatur: ii: qui propter ueteres inimicitias nullo modo cum Heduis coniungi poterant: se Rhemis in clientelam dicabant. Hos illi diligenter tuebantur: ita & nouam: & repente collectam authoritatem tenebant. Eo tum statu res erat: ut longe principes haberentur Hedui:secundum locum dignitatis Rhemi obtinerent. In omni Gallia eorum hominum:qui in aliquo sunt numero: atque honore:genera sunt duo. nam plebs pene seruorum habetur loco: quæ per se nihil audet: & nulli adhibetur consilio. Plerique cum aut ære alieno:aut magnitudine tributorum: aut iniuria potentiorum premuntur:sese in seruitutem dicant nobilibus. In hos eadem omnia sunt iura:quæ Dominis in seruos. Sed de his duobus generibus alterum est Druidum:alterum equitum. Illi rebus diuinis intersunt. sacrificia publica: ac priuata procurant: religiones interpretantur. ad hos magnus adolescentium numerus disciplinæ causa concurrit:magnoq; ii sunt apud eos honore. Nam fere de omnibus controuersiis publicis:priuatisq; cōstituūt:& siquod est admissum facinus: si cedes facta: si de hæreditate:de finibus controuersia est:iidem discernunt:præmia: pœnasq; cōstituunt. Siquis aut priuatus:aut populus eorū decreto nō stetit:sacrificiis interdicūt. Hæc pœna apud eos est grauissima: quibus ita est interdictum: ii numero impiorum:ac sceleratorum habentur:ab ii omnes decedunt:aditum eorum:sermoneq; defugiunt: nequid ex contagione incommodi accipiant: neque iis petentibus ius redditur: neque honos ullus communicat̄. His autem omnibus Druidibus præest unus: qui summam inter eos habet authoritatem. Hoc mortuo: siquis ex reliquis excellit dignitate:succedit:at si sunt plures pares.suffragio Druidum adlegitur:nonnunquam etiam de principatu armis contendunt. Ii certo anni tempore in finibus Carnutum: quæ regio totius Galliæ media habetur: considunt in loco consecrato: huc omnes undiq; qui cōtrouersias habent:conueniunt:eorumq; iudiciis:decretisq; parent. Disciplina in Britannia reperta: atque inde in Galliam translata esse existimat̄. Et nūc qui diligentius eam rem cognoscere uolunt: plerunque illo discēdi causa proficiscuntur: Druides a bello abesse consueuerunt. neque tributa una cum reliquis pendūt:militiæ uacatione:omniumq; rerum habent immunitatem:tantis excitati præmiis: & sua

Hedui gallicaꝶ factionum principes.

Cæsaris authoritas quanta.

Gallorū in honore existentiū genera duo.

Religiōis authoritas apd̄ gallos.

Pena apud gallos grauissima.

Druides apud gallos celeberrimi.

Disciplina galloꝶ ubi repta fuerit.

miis:& sua sponte multi in disciplinam conueniunt:& a propinquis:parentibusque mittuntur:magnum ibi numerum uersuum ediscere dicuntur.Itaq; nonnulli annos uicenos in disciplina permanent:neq; fas esse existimant ea literis mandare : cum in reliquis fere rebus publicis:priuatisq; rationibus grecis literis utātur.Id mihi duabus de causis instituisse uidentur : q; neq; in uulgum disciplinam efferri uelint : neq; eos:qui discunt:literis cōfisos minus memoriæ studere:qđ fere plerisq; accidit:ut p̄sidio literarum diligentiam in perdiscendo:ac memoriam remittant.In primis hoc uolunt psuadere:non interire animas: sed ab aliis post mortem trāsire ad alios: atq; hoc maxime ad uirtutem excitari putant:metu mortis neglecto.multa præterea de syderibus:atq; eorum motu: de mundi:ac terrarum magnitudine: de rerum natura: de Deorum immortalium ui:ac potestate disputant: & iuuentuti tradunt.Alterum genus est equitum.ii: cum est usus : atq; aliquod bellum incidit : quod ante Cæsaris aduentum fere quotannis accidere solebat: uti aut ipsi iniurias inferrent: aut illatas propulsarent omnes in bello uersantur:atq; eorum ut quisq; est genere: copiisq; amplissimus: ita plurimos circum se ambactos:clientesq; habet. Hanc unam gratiam: potentiamq; nouerunt . Natio est omnium Gallorum admodum dedita religionibus:atq; ob eam causam:qui sunt affecti grauioribus morbis: quiq; in præliis: periculisq; uersantur: aut pro uictimis homines immolant:aut se immolaturos uouent: administrisq; ad ea sacrificia Druidibus utuntur:qđ pro uita hominis : nisi uita hominis reddatur: non posse Deorum immortalium numen placari arbitrantur : publiceq; eiusdem generis habent instituta sacrificia. alii immani magnitudine simulacra habent:quorum contexta uiminibus membra uiuis hominibus cōplēt: quibus succensis circumuenti flamma exanimantur homines.Supplicia eorum:qui in furto:aut latrocinio:aut aliqua noxia sint comprehēsi:gratiora Diis immortalibus esse arbitrantur.Sed cum eius generis copia deficit : etiam ad inocentium supplicia descendunt.Deum maxime Mercurium colunt:huius sunt plurima simulacra . Hunc omnium inuentorem artium ferunt:hunc uiarum: atque itinerum ducem:hunc ad quæstus pecuniæ:mercaturasq; habere uim maximam arbitrātur.Post hunc Apolinem:& Martem:& Iouem:& Mineruiam.de his eandē fere:quam reliquæ gentes habent opinionem . Apollinem morbos depellere . Mineruam operum:atque artificiorum initia tradere.Iouem imperium cœlestium tenere.Martem bella regere. Huic cum prælio dimicare cōstituerunt: ea:quæ bello cœperūt:plerunq; deuouēt: quæ superauerint animalia capta immolant: reliquasq; res in unum locum conferunt.Multis in ciuitatibus harum rerum extructos cumulos locis consecratis conspicari licet : neque sæpe accidit : ut neglecta quispiam religione: aut capta apud se occultare: aut posita tollere auderet:grauissimumq; ei rei supplicium cum cruciatu constitutum est.Galli se omnes ab Dite Patre prognatos prædicant . Idq; ab Druidibus proditum dicunt.ob eam causam spatia omnis temporis: non numero dierū: sed noctium finiunt: & dies natales:& mensium : & annorum initia sic obseruant:ut noctem dies subsequatur . In reliquis uitæ institutis hoc fere ab reliquis differunt: quod suos liberos: nisi cum adoleuerint: ut munus militiæ sustinere possint. palam ad se adire nō patiant̄: filiūq; in puerili ætate in publico in conspectu patris assistere turpe ducunt. Viri quantas pecunias ab uxoribus dotis nomine acceperūt : tātas ex suis bonis æstimatione facta cum dotibus communicant.huius omnis pecuniæ coiūctim ratio habetur:fructusq; seruantur. uter eorum uita superarit: ad eum pars

Druidum pessimus ritus.

Druidum de aia op.

Galli religiōi dediti.

Gallorum deus.

Gallorũ de diis opi.

Dierũ initiũ obseruatio apud gallos.

Gallorum coniugia qualia.

utriusq; cum fructibus superiorum temporum peruenit. Viri in uxores sicuti in liberos uitæ: necisque habent potestatem: & cum paterfamilias illustriore loco natus decessit: eius propinqui conueniunt: & de morte: si res in suspitionem uenit: de uxoribus in seruilem modum quæstionem habent: & si compertum est: igni: atque omnibus tormentis excrutiatas interficiunt. Funera sunt pro cultu Gallorum magnifica: & sumptuosa: omniaq;: quæ uiuis cordi fuisse arbitrantur: in ignem inferunt: etiam animalia: ac paulo supra hanc memoriam serui: & clientes: quos ab iis dilectos esse constabat: iustis funeribus confectis: una cremabantur. Quæ ciuitates commodius suam Rempublicam administrare existimantur: habent legibus sancitum. Siquis quid de Republica a finitimis rumore: aut fama acceperit: uti ad magistratum deferat: ne ue cum quo alio communicet: q; sæpe homines temerarios: atque imperitos falsis rumoribus: terreri: & ad facinus impelli: & de summis rebus consilium capere cognitum est. Magistratus: quæ uisa sunt occultant: quæq; esse ex usu iudicauerint: multitudini produnt. De Republica nisi per concilium loqui non conceditur. Germani multum ab hac consuetudine differunt: nam neque Druides habent: qui rebus diuinis præsint: neq; sacrificiis student. deorum numero eos solos ducunt: quos cernunt: & quorum opibus aperte iuuantur. Solem & Vulcanum & Lunam: reliquos ne fama quidem acceperunt. Vita omnis in uenationibus: atque in studiis rei militaris cōsistit: ab paruulis duritiæ: ac labori student. qui diutissime impuberes permanserunt: maximam inter suos ferunt laudem. Hoc ali staturam: ali hoc uires: neruosque confirmari putant. Intra annum uero uigesimum fœminæ notitiam habuisse: in turpissimis habent rebus: cuius rei nulla est occultatio: quod & promiscue in fluminibus perluuntur: & pellibus: aut paruis Rhenonum tegumentis utuntur. magna corporis parte nuda. Agriculturæ non student: maiorque pars uictus eorum in lacte: & caseo: & carne consistit: neq; quisquam agri modum certum: aut fines proprios habet: sed magistratus: ac principes in annos singulos gentibus: cognationibusque hominum: qui una coierunt: quantum eis: & quo loco uisum est: attribuunt agri: atque anno post: alio transire cogūt. Eius rei multas afferunt causas: ne assidua consuetudine capti: studium belli gerendi: agricultura commutent: ne latos fines parare studeant: potentioresq; humiliores possessionibus expellant ne accuratius ad frigora: atque æstus uitandos ædificent: ne qua oriatur pecuniæ cupiditas: qua ex re factiones: dissensionesque nascuntur: ut animi æquitate plebem contineant: cum suas quisque opes cum potentissimis æquari uideat. Ciuitatibus maxima laus est: quam latissimis circum se uastatis finibus solitudines habere. Hoc proprium uirtutis existimant: expulsos agris finitimos cedere: neq; quenquam prope se audere consistere. Simul hoc se fore tutiores arbitrantur: repentinæ incursionis timore sublato. Cum bellum ciuitas: aut illatum defendit: aut infert: magistratus: qui ei bello præsint: ut uitæ necisque habeant potestatem: deliguntur. In pace nullus communis est magistratus: sed principes regionum: atq; pagorum inter suos ius dicunt: controuersiasque minuunt. Latrocinia nullam habēt infamiam: quæ extra fines cuiusq; ciuitatis fiunt: atq; ea iuuentutis exercendæ: ac desidiæ minuendæ causa fieri prædicant. atq; ubi quis ex principibus in concilio se dixit ducē fore: qui sequi uelint ꝓfiteant: consurgunt ii: qui & causam: & hominē probant: suūq; auxiliū pollicent: atq; ab multitudine collaudantur: qui ex iis secuti non sunt in desertorum: ac proditorum numero ducuntur:

Gallorum funera q.

Gallorum magistratuū mos.

Dii germanorū qui.

Germanorū incōstātia.

Germanorū laus maxima.

Latrocinia penes germanos fas esse.

ducuntur: oīumq; rerum iis postea fides derogat. Hospites uiolare fas nō putant: qui quaq; de causa ad eos uenerunt ab iniuria ꝓhibent: sanctosq; habent: iis oīum domus patet: uictusq; cōmunicatur. Ac fuit antea tēpus cū Germanos Galli uirtute superarent: & ultro bella inferrēt: ac pp hominū multitudinē: agriq; inopiā trans rhenum colonias mitterent. Itaq; ea: quæ fertilissima sunt Germaniæ loca circum Hercyniam syluā (quā Eratostheni: & qbusdā græcis fama notā esse uideo: q illi Orcyniā appellāt) uulgo tectosages occuparunt: atq; ibi cōsederūt. Quæ gēs ad hoc tēpus his sedibus se continet: summamq; habet iustitiæ: & bellicæ laudis opinionem. Nunc quod in eadem inopia: egestate: patientiaq; Germani permanent: eodem uictu: & cultu corporis utuntur: Gallis autem propinquitas: & transmarinarum rerū notitia: multa ad copiam: atq; usus largitur. paulatim assuefacti superari: multisq; uicti præliis: ne se qdem ipsi cum illis uirtute comparant. Huius hercyniæ syluæ: quæ supra demonstrata est latitudo nouem dierum iter expedito patet. nō enim aliter finiri potest: neq; mensuras itinerum nouerunt. Oritur ab Heluetiorum: & Nemetum: & Rauracorum finibus: rectaq; fluminis Danubii regione pertinet ad fines Dacorum: & Anartium. hinc se flectit sinistrorsus: diuersis a flumine regionibus: multarumq; gētium fines propter magnitudinem attingit. Neq; quisquam est huius Germaniæ: qui se aut audisse: aut adisse ad initium eius syluæ: dicat cum dierum iter. lx. processerit: aut quo ex loco oriatur acceperit. Multa in ea genera ferarū nasci constat: quæ reliquis in locis uisa non sint: ex quibus quæ maxime differant ab ceteris: & memoriæ prodenda uideantur: hæc sunt. Est bos cerui figura: cuius a media frōte inter aures unum cornu existit excelsius: magisq; directum his: quæ nobis nota sunt cornibus: ab eius summo sicut palmæ ramiq; late diffunduntur. eadem est fœminæ: marisq; natura: eadem forma: magnitudoq; cornuum. Sunt item quæ appellantur alces. harum est consimilis capris figura: & uarietas pellium: sed magnitudine paulo antecedunt: mutilæ quæ sunt cornibus: & crura sine nodis: articulisq; habent: neq; quietis causa procumbunt: neq; si quo afflictæ casu conciderunt: erigere sese: aut subleuare possunt. His sunt arbores pro cubilibus: ad eas se applicant: atq; ita paulum modo reclinatæ quietem capiunt: quarum ex uestigiis: cū est animaduersum a uenatoribus: quo se recipere consueuerint: omnes eo loco: aut a radicibus subruunt: aut absidunt arbores tantum: ut summa species earū stantiū relinquatur. huc cum se consuetudine reclinauerint: infirmas arbores pondere affligunt: atq; unam ipsæ concidunt. Tertium est genus eorum: qui Vri appellantur. ii sunt magnitudine paulo infra Elephantos: specie: & colore: & figura tauri: magna uis est eorum: & magna uelocitas: neque homini: neque feræ: quam conspexerūt parcunt. hos studiose foueis captos interficiunt: Hoc se labore durant adolescentes: atque hoc genere uenationis exercent: & qui plurimos ex his interfecerūt: relatis in publicum cornibus: quæ sint testimonio: magnam ferunt laudem. Sed assuescere ad homines: & mansuefieri: ne paruuli quidem excepti possunt. amplitudo cornuum: & figura: & species multum a nostrorum boū cornibus differt. Hæc studiose conquisita ab labris argento circuncludunt: atq; in amplissimis epulis pro poculis utuntur. Cæsar postquam per Vbios exploratores comperit Sueuos sese in syluas recepisse: inopiam frumenti ueritus: quod ut supra demonstrauimus: minime omnes Germani agriculturæ student: constituit non progredi longius: sed ne oīno metū reditus sui barbaris tolleret: atq; ut eorū auxilia tardaret: reducto exer-

Germaniæ loca fertilissima quæ.

Hercyniæ siluæ latitudo.

Bouis hercyniæ siluæ forma.

Altes animal quod.

Vri animalia quæ.

Germanorū pocula.

Pontis munitio.

citu partem ultimam pontis: quæ ripas Vbiorum contingebat: in longitudinem pedum ducentorum rescindit: atq; in extremo ponte turrim tabulatorum quatuor cōstituit: presidiumq; cohortium duodecim pontis tuendi causa ponit: magnisq; eum locum munitionibus firmat. Ei loco: præsidioq; C. Volcatium Tullum adolescentem præfecit. ipse cum maturescere frumenta inciperēt: ad bellum Ambiorigis profectus: per arduennā syluā: quæ est totius Galliæ maxima: atq; ab ripis Rheni: finibusq; Treuerorum ad Neruios pertinet: millibusq; amplius quingentis in longitudinē patet. L. Minutium Basilium cum omni equitatu premittit: siquid celeritate itineris: atq; opportunitate temporis proficere possit: monet: ut igneis fieri in castris prohibeat: nequa eius aduentus procul significatio fiat: sese confestim subsequi dicit. Basilius ut imperatum est: facit: celeriter contraq; omnium opinionem cōfecto itinere: multos in agris inopinantes deprehendit: eorū indicio ad ipsum Ambiorigē contēdit: quo in loco cum paucis equitibus esse dicebatur. Multū cū in omnibus rebus: tum in re militari fortuna potest: nā magno accidit casu: ut in ipsum incautum: atq; etiam imparatum incideret: priusq; eius aduentus ab hominibus uideret: quā fama: ac nuntiis afferretur: sic magnæ fuit fortunæ: omni militari instrumēto: quod circum se habebat: erepto: rhedis: equisq; comprehensis ipsum effugere mortē. Sed hoc quoq; factum est: qđ ædificio circundato sylua: ut sunt fere domicilia Gallorum: qui uitandi æstus causa plerunq; syluarum: ac fluminum petunt propinquitates: comites familiaresq; eius angusto in loco equitum nostrorum uim paulisper sustinuerunt: iis pugnantibus: illum in equum quidam ex suis intulit: fugientem syluæ texerunt. sic ad subeundum periculum: & ad uitandum: multum fortuna ualuit. Ambiorix an copias suas iudicio nō conduxerit: quod prælio dimicandum non existimauerit: an tempore exclusus: & repentino equitum aduentu prohibitus fuerit cum reliquum exercitū subsequi crederet dubium est. Sed certe clam dimissis per agros nūtiis sibi quenq; consulere iussit: quorū pars in arduennā syluam: pars in continentes paludes profugit. Qui proximi oceano fuerūt: ii in insulis sese occultauerunt: quas æstus efficere cōsuerūt. Multi ex suis finibus egressi: se: suaq; omnia alienissimis crediderunt. Catiuulcus rex dimidiæ partis Eburonum: qui una cum Ambiorige consilium inierat: ætate iam confectus: cum laborem: aut belli: aut fugæ ferre non posset: omnibus precibus detestatus Ambiorigem: qui eius cōsilii author fuisset: taxo: cuius magna in Gallia Germaniaq; copia est: se exanimauit. Segni: Cōdrusiq; ex gēte: & numero Germanorum: qui sunt inter Eburones Treurosq; legatos ad Cæsarē miserunt oratum: ne se in hostium numero duceret: ne ue omniū Germanorum: qui essent citra Rhenum causam esse unam iudicaret: nihil se de bello cogitasse: nulla Ambiorigi auxilia misisse. Cæsar explorata re quæstione captiuorum: siqui ad eos Eburones ex fuga conuenissent: ad se ut reducerentur imperauit. Si ita fecissent: fines eorum se uiolaturum negauit. Tum copiis in tres partes distributis: impedimēta omnium legionum ad Vatucam cōtulit. Id castelli nomen est: hoc fere est in mediis Eburonum finibus: ubi Titurius: atque Aurunculeius hyemandi causa consederant. Hunc cum reliquis rebus locū probabat Cæsar: tū quod superioris āni munitiones integræ manebāt: ut militū laborem subleuaret. Præsidio impedimētis legionem quartamdecimam reliquit: unam ex his tribus: quas proxime conscriptas: ex Italia traduxerat. Ei legioni: castrisq; Quintum Tulliū Ciceronem præfuit: ducentosq; equites attribuit. partito exercitu. T. Labienum cū legiōibus tribus ad

Arduenna silua quæ.

Fortuna qd possit.

Romanorū cū germanis pugna.

Germanorū fuga.

Catauoli mors.

Vatuca ubi locorū sit.

Oceanum

Oceanum uersus in eas partes: quæ Menapios attingũt proficisci iubet. C. Trebonium: cum pari legionũ numero ad eã regionẽ: quæ Aduaticis adiacet: depopulandam mittit. Ipse cum reliquis tribus ad flumen Ascaldẽ quod influit in Mosam: extremasq; Arduennæ partes ire constituit: quo cũ paucis equitibus profectum Ambiorigẽ audiebat: discedens post diem septimum sese reuersurũ cõfirmat: quã ad diẽ ei legioni: quæ in præsidio relinquebatur deberi frumentũ sciebat: Labienũ: Treboniũq; hortatur: si rei publicæ cõmodo facere possint: ad eam diẽ reuertant: ut rursus cõmunicato cõsilio: exploratisq; hostiũ rationibus: aliud initiũ belli capere possint. Erat: ut supra demonstrauimus: manus certa nulla: non præsidiũ nõ oppidũ: quod se armis defenderet: sed in omnes partes dispsa multitudo: ubi cuiq; aut uallis abdita: aut locus syluestris: aut palus impedita: spẽ præsidii: aut salutis aliquã offerebat: cõsederat. Hæc loca uicinitatibus erãt nota: magnãq; res diligentiã requirebat: nõ in summa exercitus tuenda (nullum enim poterat uniuersis perterritis: ac dispersis periculum accidere) sed in singulis militibus cõseruandis: quæ tamen ex parte res: ad salutem exercitus pertinebat. nam & prædæ cupiditas multos lõgius euocabat: ac syluæ incertis: occultisq; itineribus confertos adire prohibebant. Si negocium confici: stirpemq; hominum sceleratorum iterfici uellet: dimittẽdæ plures manus: diducendiq; erant milites. Si cõtinere ad signa manipulos uellet (ut instituta ratio: & cõsuetudo exercitus Romãi postulabat) locus ipse erat præsidio barbaris: neq; ex occulto isidiãdi: & dispersos circumueniendi singulis deerat audacia. ut in eiusmodi difficultatibus: quantũ diligentia prouideri poterat: prouidebat: ut potius in nocẽdo aliqd omitteretur (& si omnium animi ad ulciscendũ ardebant) q̃ cũ aliquo detrimento militũ noceretur. Cæsar ad finitimas ciuitates nũtios dimittit. omnes euocat spe prædæ ad diripiendos Eburones: ut potius in syluis Gallorum uita: quã legionariorũ periclitaret: simul ut magna multitudine circunfusa pro tali facinore: strips ac nomẽ ciuitatis tollatur. Magnus undiq; numerus celeriter conuenit. Hæc in omnibus Eburonum partibus gerebãtur: diesq; ad petebat septimus: quem ad diem Cæsar ad impedimẽta legionẽq; reuerti constituerat. Hic quantũ in bello fortuna possit: & quãtos afferat casus cognosci potuit. dissipatis: ac pterritis hostibus (ut demostrauimus) manus erat nulla: quæ paruã modo timoris causam afferret. Trans Rhenum ad Germanos peruenit fama: diripi Eburones: atq; ultro omnes ad prędam euocari: cogunt equitum duomillia Sicãbri: qui sunt proximi Rheno: a quibus receptos ex fuga tẽchtheros: atq; usiperes: supra docuimus: trãseuntes Rhenum nauibus ratibusq; triginta millibus passuũ: infra eum locũ ubi pons erat imperfectus: præsidiũq; ab Cæsare relictũ: primos Eburonũ fines adeũt: multos ex fuga dispersos excipiũt: magno pecoris numero: cuius sunt cupidissimi barbari: potiũt. Inuitati præda lõgius procedunt. nõ hos palus in bello latrociniisq; natos: nõ syluæ morant: quibus in locis sit Cæsar: ex captiuis quærunt: profectum longius reperiunt: omnẽq; exercitũ discessisse cognoscunt: atq; unus ex captiuis quid uos inquit hãc miseram: ac tenuem sectamini prædã: quibus iam licet esse fortunatissimis: tribus horis ad Vatucam uenire potestis. Huc omnes suas fortunas exercitus Romanorum contulit: præsidii tantum est: ut ne murus quidem cingi possit: neque quisquam egredi extra munitiones audeat: oblata spe Germani quam nacti erant prædam: in occulto relinquũt. ipsi ad Vatucam contendunt: usi eodem duce: cuius hæc idicio cognouerãt. Cicero qui per oẽs superiores dies præceptis Cæsaris

Scalde flumẽ ubi locoq; isluat.

Romanorũ opportunitas gerẽdi belli.

Cæsaris cõsilium.

Fortunæ effectus.

Eburonũ præda.

Captiui oratio.

summa deligentia milites in castris continuisset:ac ne calone m quidem quenquam
extra munitionem egredi passus esset: septimo die diffidẽs Cæsarem de numero die
Ciceronis suspitio. rum fidem seruaturũ:quod longius eum progressum audiebat: neq; ulla de eius re-
ditu fama afferebatur: simul eorum permotus uocibus: qui illius patientiam pene
obsessionem appellabant: siquidem ex castris egredi non liceret: nullum eiusmodi
casum expectans:quo:nouem oppositis legioibus: maximoq; equitatu dispersis: ac
pene deletis hostibus: in millibus passuum tribus offendi posset: qnq; cohortes fru
mentatum in proximas segetes misit:quas inter:& castra unus omnino collis intere
rat: Complures erant in castris ex legionibus ægri relicti: ex quibus qui hoc spatio
dierum conualuerant circiter.ccc.sub uexillo una mittuntur: magna præterea mul
titudo calonum: magna uis iumentorum: quæ in castris subsederat: facta potestate
Germanorũ eruptio. sequitur. Hoc ipso tẽpore:& casu Germani equites iteruenĩũt:protinusq; eodẽ illo:
quo uenerant cursu ab decumana porta in castra irrumpere conant̃: nec prius sunt
uisi obiectis ab ea parte syluis:quam castris appropinquarent usq; eo:ut qui sub ual
lo tenderent mercatores:recipiendi sui non haberent facultatem. Inopinãtes nostri
re noua perturbantur: ac uix primum impetum cohors in statione sustinet: circun-
funduntur hostes ex reliquis partibus siquem aditum reperire possent: ægre nostri
portas tuentur:reliquos aditus locus ipse per se:munitioq; defendit: totis trepidat̃
Romanorũ timor. castris:atq; alius ex alio causam tumultus quærit:neq; quo signa ferant̃: neq; quã in
partem quisq; conueniat:prouident. Alius iam capta castra pronuntiat: alius dele-
to exercitu:atq; Imperatore uictores barbaros uenisse cõtẽdit:pleriq; nouas sibi ex
loco religiones fingunt: Cottæq;: & Titurii calamitatem: qui in eodem occiderint
castello ante oculos ponũt.tali timore omnibus perterritis:cõfirmatur opinio bar-
baris:ut ex captiuo audierant: nullum esse intus præsidium . perrumpere nituntur:
seq; ipsi adhortantur:ne tantam fortunam ex manibus dimittant. Erat æger in præ-
P.Sextii casus. sidio relictus. P.Sextius Baculus:qui primumpilum apud Cæsarem duxerat:cuius
mentionem superioribus præliis fecimus:ac diem iam quintum cibo caruerat. Hic
diffisus suæ:ac omnium saluti iermis ex tabernaculo prodit:uidet imminere hostes:
atq; in summo esse rem discrimine: capit arma a proximis:atq; in porta consistit. Se-
quuntur hunc Centuriones eius cohortis:quæ in statione erat. Paulisp præliũ una
sustinent.reliquit animus Sextium:grauibus acceptis uulneribus. Deficiẽs ægre p
manus tractus seruatur. Hoc spatio interposito :reliqui sese confirmant: tantũ ut in
munitionibus consistere audeant: speciemq; defensorum prębeant. Interim confe-
cta frumentatiõe:milites nostri clamorem exaudiunt:præcurrunt equites: quanto
res sit in periculo:cognoscũt . Hic uero nulla munitio est:quæ perterritos recipiat.
modo conscripti: atq; usus militaris imperiti ad tribunum militum : Centurionesq;
ora conuertunt:quid ab his pręcipiatur: expectant. Nemo est tam fortis:qui nõ rei
No.aureã sentẽtiam. nouitate perturbetur. barbari signa procul conspicati ab oppugnatiõe desistunt: re
disse primo legiones credunt:quas longius discessisse ex captiuis cognouerant. po-
stea despecta paucitate ex omnibus partibus impetum faciunt. calones in proximũ
tumulum procurrunt: hinc celeriter deiecti se in signa: manipulosq; coniiciunt. Eo
magis timidos perterrent milites. alii cuneo facto: ut celeriter perrumpant : cẽsent:
quoniam tam propinqua sint castra:& si pars aliqua circũuẽta ceciderit:at reliquos
seruari posse confidunt: alii ut in iugo consistant: atq; eundem omnes ferant casum:
hoc ueteres nõ probãt milites:quos sub uexillo una ꝓfectos docuimus itaq; iter se
cohortati

cohortati duce. C. Trebonio equite Romano: qui eis erat præpositus: per medios hostes perrumpunt: incolumesq; ad unum in castra perueniunt omnes: hos subsecuti calones: equitesq; eodem impetu: militum uirtute seruantur. At ii: qui in iugo constiterant nullo etiam nunc usu rei militaris percepto: neque in eo: quod probauerant consilio permanere: ut se loco superiore defenderent: neq; eam: quam profuisse aliis uim: celeritatemq; uiderant: imitari potuerunt: sed se in castra recipere conati: iniquum in locū demiserunt. Centuriones: quorum nonnulli ex iferioribus ordinibus reliquarum legiōum causa uirtutis in superiores erant ordines huius legionis traducti: ne ante partam rei militaris laudem amitterent: fortissime pugnantes conciderunt: militum pars horum uirtute summotis hostibus præter spem incolumis in castra peruenit: pars a barbaris circumuenta periit. Germani desperata expugnatione castrorum: quod nostros iam constitisse in munitionibus uidebāt cum ea præda: quam in syluis deposuerant: trans Rhenū sese receperunt. ac tantus fuit etiā post discessum hostium: terror: ut ea nocte: cum. C. Volusenus missus cum equitatu ad castra uenisset: fidem non haberent: adesse cum icolumi Cęsarē exercitu. Sic omnium animos timor præoccupauerat: ut pene alienata mente: deletis omnibus copiis: equitatum se ex fuga recepisse dicerent: neq; incolumi exercitu Germanos castra oppugnaturos fuisse contenderent. quem timorem Cæsaris aduentus sustulit. Reuersus ille: euentus belli non ignarus: unum: quod cohortes ex statione: & præsidio essent emissæ questus: ne minimo quidem casu locum reliqui debuisse: multum fortunam in repentino hostium aduentu potuisse iudicauit. multo etiam amplius: quod pene ab ipso uallo: portisq; castrorum barbaros auertissent. Quarum omniū rerum maxime admirandum uidebatur: quod Germani: qui eo consilio Rhenum transierant: ut Ambiorigis fines depopularentur: ad castra Romanorum delati optatissimum Ambiorigi beneficium obtulerant. Cæsar aduexādos rursus hostes profectus magno coacto numero ex finitimis ciuitatibus in oēs partes dimittit: omnes uici: atq; omnia ædificia: quæ quisq; cōspexerat: icendebant. præda ex omnibus locis agebatur frumēta non solum a tāta multitudine iumētorū: atq; hominū cōsumebantur: sed etiam anni tēpore: atq; ibribus procubuerāt: ut si qui etiā in pręsentia se occultassent: tamen iis deducto exercitu rerum omnium iopia pereūdum uideret: ac sepe in eū locū uentū est tāto in omnes partes diuiso equitatu: ut nō modo uisum ab se Ambiorigē in fuga circūspicerēt captiui: sed nec plane ēt abisse ex cōspectu cōtēderēt: ut spe cōsequēdi illata: atq; ifinito labore suscepto: q se summā a Cæsare gratiā inituros putarent: pene naturā studio uicerent: semperq; paulū ad summā felicitatē defuisse uideret: atq; ille latebris: aut syluis: aut saltibus se eriperet: & noctu occultatus: alias regiones: partesq; peteret nō maiore equitum præsidio: quā quatuor: quibus solis uitam suam committere audebat. Tali modo uastatis regionibus exercitum Cæsar duarum cohortium damno Durocortum Rhemorum reducit: conciliòque in eum locum Galliæ indicto de cōiuratione Senonum & Carnutum quæstionem habere instituit: & de Accone: qui princeps eius consilii fuerat grauiore sententia pronuntiata more maiorum supplicium sumpsit. Nonnulli iudicium ueriti profugerunt: quibus cum aqua: atque igni interdixisset: duas legiones ad fines Treuerorum: duas in lingonibus: sex reliquas in Senonum finibus Agendici in hybernis collocauit: frumentoque exercitui prouiso: ut instituerat: in italiam ad conuentus agendos profectus est.

Romanorū equitū fortitudo.

Centurionum casus.

Germanorū fuga.

Fortunæ uarietas

Germanorū excidiū.

Ambiorigis fuga.

Acconis sppliciū.

C.IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO LIBER SEPTIMVS.

VIETA GALLIA: Cæsar: ut cõſtituerat: in Italiam ad conuentus agendos proficiſcit᷑. ibi cognoſcit de Clodii cęde: de Senatuſq; cõſulto certior factus: ut omnes Italiæ Iuniores coniurarent: delectum tota prouícia habere inſtituit. Eæ res in Galliã tranſalpinã celeriter perferũtur. Addũt ipſi & affingunt rumoribus Galli (quod res poſcere uidebatur) retineri urbano motu Cæſarẽ: neq; in tãtis diſſenſionibus ad exercitũ uenire poſſe. Hac impulſi occaſione: qui iã ante ſe populi Romani Imperio ſubiectos dolerent: liberius: atq; audacius de bello cõſilia inire ĩcipiũt. Indictis ĩter ſe prĩcipes Galliæ cõciliis: ſylueſtribus: ac remotis locis: quęrunt de Acconis morte: hũc caſum ad ipſos recidere poſſe demõſtrãt. Miſerant᷑ cõmunẽ Gallię fortunã: omnibus pollicitatiõibus: ac præmiis depoſcũt: qui belli initiũ faciãt: & ſui capitis periculo Galliã in libertatẽ uindicẽt. Eius in primis rationẽ habẽdã eſſe dicũt: prius quã eorũ clãdeſtina cõſilia efferant: ut Cæſar ab exercitu ĩtercludatur. Id eſſe facile: q̃d neq; legiões: abſente Imperatore audeãt ex hibernis egredi: neq; Imperator ſine p̃ſidio ad legiones peruenire poſſit: poſtremo in acie pręſtare ĩterfici: quã nõ ueterem belli gloriam: libertatẽq;: quã a maioribus acceperãt: recuperare. Iis rebus agitatis: profitentur Carnutes: ſe nullũ periculũ cõmunis ſalutis cauſa recuſare: principeſq; ſe ex omnibus bellũ facturos pollicent᷑: & quoniã in præſentia de obſidibus cauere inter ſe nõ poſſent: ne res efferatur: ut iureiurando: ac fide ſantiatur: petunt: collatis militaribus ſignis (quod more eorũ grauiſſima cærimonia continet᷑) ne facto initio belli a reliquis deſerant᷑. Tunc collaudatis Carnutibus: dato iureiurando ab omnibus: qui aderãt: tẽpore eius rei cõſtituto: ab cõcilio diſcedit᷑. Vbi ea dies uenit: Carnutes Cotuato: & Conetoduno ducibus: deſperatis hominibus Genabin dato ſigno cõcurrunt: ciueſq; Romanos: qui negociãdi cauſa ibi cõſtiterãt: in iis. C. Fuſiũ Cotã honeſtũ equitẽ Romanũ: qui rei frumẽtarię iuſſu Cæſaris præerat: ĩterficiũt: bonaq; eorũ diripiũt. celeriter ad omnes Galliæ ciuitates fama perfert᷑. Nã ubi maior: atq; illuſtrior incidit res clamore per agros: regioneſq; ſignificãt: hinc alii deinceps excipiunt: & proximis tradũt: ut tunc accidit: nã quæ Genabi oriẽte ſole geſta eſſent ante primã cõfectam uigiliã in finibus Aruernorum audita ſunt: quod ſpatiũ eſt miliũ paſſuũ circiter. clx. Simili ratione ibi Vercingetorix Celtili filius Aruernus ſummæ potentiæ adoleſcens: cuius pater principatum Galliæ totius obtinuerat: & ob eã cauſam: q̃d regnũ appetebat: ab ciuitate erat interfectus: cõuocatis ſuis cliẽtibus: facile eos incẽdit. cognito eius cõſilio ad arma cõcurrit᷑: ab Gobãitiõe patruo ſuo: reliqſq; prĩcipibus: qui hãc tẽtandã fortunã nõ exiſtimabãt: expellit᷑ ex oppido Gergobia: nõ tamẽ deſiſtit: atq; in agris habet delectũ ẽgẽtiũ: ac p̃ditoꝝ. Hac coacta manu quoſcũq; adit ex ciuitate: in ſuã ſentẽtiã perducit. hortatur: ut cõmunis libertatis

Italiæ coniuratio.

Gallorum conſilia.

Militaria ſigna grauiſſima & cerimonia ſunt apud gallos.

C. fuſii mors.

No. nũtiãdi celeritatem.

causa arma capiant: magnisq; coactis copiis aduersarios suos: a quibus pauloante
erat eiectus expellit ex ciuitate: Rex ab suis appellatur: dimittit quoquo uersus le- Natiões q̃ in roma.cõ
gationes: obtestatur: ut in fide maneant. celeriter sibi Senones: Parisios: Pictones: spirarunt.
Cadurcos: Turonos: Aulercos: Lemouices: Andos: Relicosq; omnes: qui Oceanũ
attingunt: adiungit: omnium cõsensu ad eũ defertur Imperiũ: qua oblata potestate
omnibus his ciuitatibus obsides imperat: certum numerum militum celeriter ad se
adduci iubet. Armorũ quantũ quæq; ciuitas domi: quodq; ante tẽpus efficiat: cõsti
tuit. In primis equitatui studet: summæ diligentiæ summã Imperii seueritatẽ addit:
magnitudine supplicii dubitantes cogit. nã maiore cõmisso delicto: igni: atq; omni- Gallorum
bus tormẽtis necat: leuiore de causa: auribus desectis: aut singulis effossis oculis do supplicia.
mũ remittit: ut sint reliquis documento: & magnitudine pœnæ perterreãt alios. Iis
suppliciis celeriter coacto exercitu Lucteriũ Cadurcũ summæ hominem audaciæ
cũ parte copiarũ in Rutenos mittit: ipse in Bituriges proficiscitur. eius aduẽtu Bi-
turiges ad Heduos quorũ erãt in fide: legatos mittunt subsidiũ rogatum: quo faci
lius hostiũ copias sustinere possint. Hedui de cõsilio legatorũ: quos Cæsar ad exer-
citum reliquerat: copias equitatus: peditatusq; subsidio Biturigibus mittunt: qui cũ
ad flumẽ Ligerim uenissent: quod Bituriges ab Heduis diuidit: paucos dies ibi mo- Ligeris flu
rati neq; flumen trãsire ausi: domũ reuertunt: legatisq; nostris renuntiãt se Biturigũ uius ques
perfidiã ueritos reuertisse: quibus id cõsilii fuisse cognouerint: ut si flumẽ trãsissent: diuidat.
una ex parte ipsi: altera Aruerni se circũsisterent. Id ea ne de causa: quã legatis pnũ
tiarũt: an pfidia adducti fecerint: quod nihil nobis cõstat: nõ uidet pro certo esse po
nẽdum: Bituriges eorum discessu statim se cum Aruernis cõiũgũt. His rebus in Ita-
liã Cæsari nuntiatis: cum iã ille uirtute Cn. Pompeii urbanas res cõmodiorẽ in sta- C.põpeii
tum peruenisse ĩtelligeret: in Trãsalpinã Galliã profectus est. eo cum uenisset magna laus.
difficultate afficiebatur: qua ratione ad exercitũ peruenire posset. Nã si legiones in
prouinciã accerseret se absente: in itinere prælio dimicaturas intelligebat. si ipse ad
exercitum cõtẽderet: ne iis quidem: qui eo tempore pacati uiderẽtur: suam salutem
recte cõmitti uidebat. Interim Lucterius Cadurcus in Rutẽos missus eã ciuitatem
Aruernis cõciliat. progressus in Niciobriges: & Gabalos ab utrisq; obsides accipit:
& magna coacta manu in prouinciã Narbonem uersus eruptionẽ facere contendit.
Qua re nuntiata Cæsar omnibus cõsiliis anteuertendũ existimauit: ut Narbonem
proficisceretur. eo cum uenisset: timentes cõfirmat: præsidia in Rutenis: prouincia-
libus: uolcis: artomicis: tolosatibus: circumq; Narbonẽ: quæ loca erant hostibus fi-
nitima: cõstituit. partem copiarũ ex prouincia: supplementũq;: quod ex Italia addu
xerat: in Heluios: qui fines Aruernorũ cõtingunt: conuenire iubet. His rebus cõpa Heluii ubi
ratis: represso iam Lucterio: & remoto: quod intrare intra præsidia periculosum pu locorum.
tabat: in Heluios proficiscitur: & si mõs gebẽna: qui Aruernos ab Heluiis discludit:
durissimo tẽpore anni: altissima niue iter impediebat: tamẽ discussa niue: sex in altitu Gebenna
dinem pedũ: atq; ita uiis patefactis summo militum labore ad fines Aruernorũ per- mons ubi
uenit: quibus oppressis inopinãtibus: quod se Gebenna: ut muro munitos existima locorum.
bant: ac ne singulari quidem homini: unquam eo tempore anni semitæ patuerant: No.cæsa
equitibus imperat: ut quam latissime possent: uagentur: & quam maximũ hostibus ris uirtutẽ.
terrorem inferant. Celeriter hæc fama: ac nuncii ad Vercingetorigem perferuntur:
quem perterriti omnes Aruerni circunsistunt: atq; obsecrant: ut suis fortunis consu
lat: neu se ab hostibus diripi patiatur: præsertim cum uideat omne ad se bellũ trans-

latum: quorum ille precibus permotus: castra ex Biturigibus mouet in Aruernos uersus. At Cæsar biduũ in his locis moratus: quod hæc de Vercingetorige usu uentura: opinione pceperat: per causam supplementi: equitatusq; cogendi ab exercitu discedit: Brutũ adolescenté his copiis præficit. Hunc monet: ut in omnes partes equites quã latissime peruagentur: daturum se operam: ne lõgius triduo ab castris absit. His constitutis rebus omnibus: suis inopinantibus: quã maximis potest itineribus Viénam peruenit: ibi nactus recentem equitatum: quem multis ante diebus eo præmiserat: neq; diurno: neq; nocturno itinere intermisso: per fines Heduorũ in lingones contendit ubi duæ legiones hyemabãt: ut siquit etiam de sua salute ab Heduis iniretur consilii: celeritate præcurreret. Eo cũ peruenisset: ad reliquas legiones mittit: priusq; in unum locum omnes cogit: q̃ de eius aduentu Aruernis nũtiari posset.

Cæsaris consilium.

Hac re cognita: Vercingetorix rursus in Bituriges exercitũ reducit: atq; inde profectus Gergobiam Boiorum oppidũ: quos ibi Heluetico prælio uictos Cæsar collocauerat: Heduisq; attribuerat: oppugnare instituit. Magnam hæc res Cæsari difficultaté ad cõsilium capiendũ afferebat: si reliquã parté hyemis uno in loco legiões contineret: ne stipendiariis Heduorum expugnatis cũcta Gallia deficeret: q̃ nullũ in eo amicis præsidiũ uideretur positũ esse: sin maturius ex hybernis educeret: ne ab re frumentaria duris subuectionibus laboraret. præstare uisum est tamẽ: omnes difficultates perpeti: q̃ tãta cõtumelia accepta: omniũ suorũ uoluntates alienare. Itaq; cohortatus Heduos de supportãdo cõmeatu præmittit ad Boios: qui de suo aduẽtu doceãt: hortenturq;: ut in fide maneãt: atq; hostiũ impetũ magno animo sustineant: duabus Agẽdici legiõibus: atq; impedimẽtis totius exercitus relictis: ad Boios proficiscitur.

Vercigétorigis consilium

Nũcii cæsaris ad boios.

Altero die cũ ad oppidũ Senonũ Vellaunodunũ uenisset: ne quẽ post se hostem relinqueret: quo expeditiore re frumentaria uteretur: oppugnare instituit. Idq; biduo circũuallauit. tertio die missis ex oppido legatis de deditione arma proferri: iumenta produci: sexcentos obsides dari iubet: ea qui conficeret. C. Treboniũ legatũ relinquit. Ipse ut quã primũ iter faceret: Genabũ Carnutũ proficiscitur: qui tunc primũ allato nũtio de oppugnatione Vellaunoduni: cũ longius eã rem ductũ iri existimarent: præsidiũ Genabi tuẽdi causa: qđ eo mitterẽt cõparabãt. Huc biduo Cæsar peruenit: & castris ante oppidũ positis: diei tẽpore exclusus in posterũ oppugnationé differt: quæq; ad eã ré usui sint: militibus imperat: & quod oppidũ Genabũ pons fluminis Ligeris cõtingebat: ueritus ne noctu ex oppido profugerẽt: duas legiones in armis excubare iubet. Genabenses paulo ante mediã noctẽ silẽtio ex oppido egressi flumen trãsire cœperunt. quare per exploratores nuntiata: Cæsar legiones quas expeditas esse iusserat: portis incẽsis intromittit: atq; oppido potit: ppaucis ex hostiũ numero desyderatis: quin cuncti caperẽtur: quod põtis: atq; itinerũ angustiæ multitudini fugã itercluserãt. oppidũ diripit: atq; incendit: prædã militibus donat: exercitũ Ligerim traducit: atq; in Biturigũ fines peruenit.

Velaunoduni oppidi expugnatio.

Genabum captum.

Vercingetorix ubi de Cæsaris aduẽtu cognouit: oppugnatione desistit: atq; obuiã Cæsari proficiscitur. Ille oppidũ Biturigũ positũ i uia Nouiodunũ oppugnare istituerat. Quo ex oppido: cũ legati ad eũ uenissent oratũ: ut sibi ignosceret: suæq; uitæ cõsuleret: ut celeritate reliqs res cõficeret: q̃ pleraq; erat cõsecutus: arma pferri: equos pduci: obsides dari iubet: pte iã obsidũ tradita: cũ reliq administrarent: cẽturiõibus: & paucis militibus itromissis: q arma: iumentaq; conqrerẽt: eqtatus hostiũ pcul uisus est: q agmen Vercigetorigis antecesserat: quẽ simulatq; oppidãi cõspexerũt: atq; in spẽ auxilii ue

Legati nauioduni ad cæsaré.

nerunt:clamore ſublato arma capere:portas claudere:murũ complere cœperũt.Cẽturiones in oppido: cum ex ſignificatione Gallorum noui aliquid ab iis iniri cõſilii ĩtellexiſſent: gladiis diſtrictis portas occupauerunt:ſuoſq; omnes incolumes receperunt.Cæſar ex caſtris equitatũ educi iubet: præliũq; equeſtre cõmittit:laborantibus iã ſuis:Germanos equites circiter.cccc.ſubmittit: quos ab initio ſecum habere inſtituerat: eorum impetũ Galli ſuſtinere nõ potuerunt:atq; in fugã cõiecti multis amiſſis:ſeſe ad agmen receperunt: quibus profligatis rurſus oppidani perterriti: comprehenſos eos quorum opera plebem concitatã exiſtimabãt: ad Ceſarem perduxerunt: ſeſeq; ei dediderunt. Quibus rebus cõfectis: Cæſar ad oppidũ Auaricũ: quod erat maximũ:munitiſſimũq; in finibus Biturigũ:atq; agri fertiliſſima regione profectus eſt. qđ eo oppido recepto ciuitatem Biturigum ſe in poteſtatem redacturũ confidebat. Vercingetorix tot cõtinuis incõmodis Vellaunoduni. genabi. Nouioduni acceptis:ſuos ad concilium conuocat:docet longe alia ratione eſſe bellum gerendum:atq; antea ſit geſtum:omnibus modis huic rei ſtudendũ:ut pabulatione: & commeatu Romani prohibeantur.id eſſe facile:quod equitatu ipſi abundent: & quod anni tẽpore ſubleuent:pabulũ ſecari non poſſe:neceſſario diſperſos hoſtes ex ædificiis petere.hos omnes quotidie ab equitibus deleri poſſe.præterea ſalutis cauſa rei familiaris cõmoda negligẽda: uicos atq; ædificia incendi oportere: hoc ſpatio a Boia quoquo uerſus:quo pabulãdi cauſa adire poſſe uideant.Harũ ipſis rerũ copiã ſuppetere quod quorũ in finibus bellũ gerat eorũ opibus ſubleuent: Romãos aut inopiam nõ laturos: aut magno cũ periculo lõgius: a caſtris progreſſuros: neq; intereſſe ipſos ne interficiant:impedimentis ue exuant:q̃bus amiſſis bellũ geri non poſſit.præterea oppida incendi oportere:quæ nõ munitione: & loci natura ab omni ſint periculo tuta:neu ſuis ſint ad detractãdã militiã receptacula: neu romãis propoſita:ad copiã cõmeatus prędãq; tollẽdã.hæc ſi grauia:aut acerba uideant:multo illa grauius æſtimari debere:liberos:cõiuges in ſeruitutẽ abſtrahi:ipſos ĩterfici:quę ſint neceſſe accidere uictis. omnium cõſenſu hac ſentẽtia probata: uno die amplius .xx.urbes Biturigũ ĩcẽdunt.hoc idẽ fit in reliquis ciuitatibus.in omnibus partibus incẽdia cõſpiciunt:quæ & ſi magno cũ dolore oẽs ferebãt:tamẽ hoc ſibi ſolatii proponebant: ꝙ ſe prope explorata uictoria celeriter amiſſa recuperaturos cõfidebãt. deliberatur de Auarico in cõmuni cõcilio:incendi placeret:an dẽfẽdi.procumbunt Gallis omnibus ad pedes Bituriges: ne pulcherrimã ꝓpe totius Galliæ urbẽ: quæ & pręſidio:& ornamento ſit ciuitati:ſuis manibus ſuccendere cogerent: facile ſe loci natura defenſuros dicunt: ꝙ prope ex omnibus partibus flumine: & palude circundata unum habeat:& perangustũ aditum.datur petẽtibus uenia diſſuadẽte primo Vercingetorige:poſt concedente:& precibus ipſorũ: & miſericordia uulgi defenſores idonei oppido deligunt. Vercingetorix minoribus Cæſarẽ itineribus ſubſequitur:& locum caſtris deligit: paludibus ſyluiſq; munitum ab Auarico lõge millia paſſuum.xv.ibi per certos exploratores in ſingula diei tẽpora: quæ ad Auaricũ agerent:cognoſcebat: & q̃d fieri uellet:ĩperabat. oẽs noſtras pabulatiões frumẽtatiõeſq; obſeruabat.diſperſoſq;:cũ lõgius neceſſario ꝓcederẽt:adoriebatur:magnoq; incõmodo afficiebat:& ſi quantũ ratione ꝓuideri poterat:ab noſtris occurrebat:ut ĩcertis tẽporibus:diuerſiſq; itineribus iret.Caſtris ad eã partẽ oppidi poſitis Cæſar: quæ ĩtermiſſa a flumine:& palude aditum(ut ſupra diximus)anguſtũ habebat:aggerẽm apparare:uineas agere:turres duas conſtituere cœpit:nam circũuallare loci

Præliũ ĩter roma.& gallos.

Auaricum oppidũ ubi.

Vercingẽtorigis cõ.

Quæ uictis accidãt.

Incẽdiũ gallicarum urbium.

Auaricus incendio ſeruatur.

Cæſaris machinæ.

natura prohibebat. de re frumentaria Boios atq; Heduos adhortari nõ destitit: quorum alteri: quod nullo studio agebant: non multũ adiuuabant: alteri nõ magnis facultatibus: quod ciuitas erat exigua & infirma: celeriter quod habuerũt: cõsumpserunt. summa difficultate rei frumentariæ affecto exercitu: tenuitate Boiorũ: indiligentia Heduorum: incendiis ædificiorũ: usq; eo: ut cõplures dies milites frumento caruerint: & pecore e longinquioribus uicis adacto: extremã famem sustentarent. nulla tamen uox est ab his audita populi Romani maiestate: & superioribus uictoriis idigna: quinetiã Cæsar cum in opere singulas legiones appellaret: & si acerbius inopiam ferrent: se dimissurum oppugnationẽ diceret: uniuersi ab eo: ne id faceret: petebant: sic se complures annos illo imperante meruisse: ut nullam ignominiã acciperent: nunquã infecta re discederent: hoc se ignominiæ laturos loco: si inceptam oppugnationẽ reliqssent: præstare: omnes pferre acerbitates: q̃ nõ ciuibus Ro. qui Genabi perfidia Gallorum interissent: parentarent. Hæc eadem centurionibus: tribunisq; militum mandabãt: ut per eos ad Cæsarẽ deferrent. Cum iã muro appropiquassent turres: ex captiuis Cæsar cognouit: Vercingetorigem consumpto pabulo castra mouisse ppius Auaricum: atq; ipsum: cũ equitatu expeditisq;: qui inter equites prœliari consuessent: insidiarum causa eo profectũ: quo nostros postero die pabulatum uenturos arbitrabat: quibus rebus cognitis media nocte silentio pfectus: ad hostẽ castra mane puenit. Illi celeriter per exploratores aduentu Cæsaris cognito: carros: impedimẽtaq; sua in arctiores syluas abdiderunt: copias omnes in loco edito: atq; aperto instruxerunt. qua re nuntiata: Cæsar celeriter sarcinas conferri: arma expediri iussit. Collis erat leniter ab infimo accliuis: hunc ex omnibus fere partibus palus difficilis: atq; impedita cingebat nõ latior pedibus qnquaginta: hoc se colle interruptis põtibus Galli fiducia loci cõtinebant: generatimq; distributi in ciuitates: oĩa uada: ac saltus eius paludis certis custodiis obtinebant: sic aĩo parati: ut si eã paludẽ Romani prumpere conarent: hæsitantes premerent ex loco supiore: ut qui ppinquitatẽ loci uiderẽt paratos ppe æquo marte ad dimicãdũ existimarẽt: qui iniqtatẽ cõditionis pspicerent: inani simulatione sese ostentare cognoscerẽt. Indignãtes milites Cæsar: q; conspectũ suum hostes ferre possent tãtulo spatio interiecto: & signum prælii exposcentes: edocet quãto detrimẽto & quot uirorũ fortiũ morte necesse eẽt cõstare uictoriã: quos cũ sic aĩo paratos uideret: ut nullũ p sua laude piculũ recusarent: summæ se iniqtatis condẽnari debere: nisi eorũ uitã sua salute habeat cariorẽ. sic milites cõsolatus: eodẽ die reducit in castra: reliqua quæ ad oppugnationẽ oppidi ptinebãt: administrare instituit. Vercingetorix cũ ad suos redisset: pditionis insimulatus: q; castra ppius Romanos mouisset: quod cũ omni equitatu discessisset: q; sine imperio tãtas copias reliquisset: q; eius discessu Romani tanta opportunitate: & celeritate uenissent: nõ hæc oĩa fortuitu: aut sine cõsilio accidere potuisse: regnũ illũ Galliæ malle Cæsaris cõcessu: q̃ ipsorũ habere beneficio. tali modo accusatus ad hæc respõdit: quod castra mouisset: factũ inopia pabuli: etiã ipsis hortãtibus: q; ppius Romanos accessisset: psuasum loci opportunitate: qui seipsum munitione defenderet: eqtũ uero operã: neq; in loco palustri desyderari debuisse: & illic fuisse utilẽ: quo sint pfecti: summã imperii se cõsulto nulli discedẽtẽ tradidisse: ne is multitudinis studio ad dimicãdũ impelleret. cui rei ppter animi mollitiã studere oẽs uideret: quod diutius laborẽ ferre nõ possent. Romani si casu iteruenerint: fortũæ: si alicuius idicio uocati: huic habẽdã gratiã qd; & paucitatẽ eorũ ex loco supiore cogno-

Romanorũ cõstãtia in edia & fame.

Verba militum ad cæsarem.

Loci descriptio.

Romanorũ militũ fortitudo.

Vercingẽtorix pditionis accusatur.

Vercingẽtorigis uerba ad suos.

ſcere:& uirtutē deſpicer̄ potuerit:q̄ dimicare nō auſi:turpiter ſe ī caſtra recepint.Im
piū ſe a Cę.p ꝓditionē nullū d̄ſyderar̄:qđ haber̄ uictoria poſſet:q̄ iā eēt ſibi:ac oībus
Gallis explorata.qn ēt ipſis remitteret:ſi ſibi magis honorē tribuer̄:q̄ ab ſe ſalutē ac
cipe uideant.Hæc ut itelligatis:inqt:ſincer̄ a me ꝓnūtiari:audite Romāos milites: Demōſtratio.
ꝓducit ſeruos:quos ī pabulatiōe paucis āte diebus excepat:& fame:uīculiſq; excru
ciauerat.ii iā āte edocti: q̄ īterrogati ꝓnūtiarēt:milites ſe eſſe legiōarios dicūt:fame
& īopia adductos clā ex caſtris exiſſe:ſiqd frumēti : aut pecoris ī agris repir̄ poſſent:
ſimili oēm exercitū īopia ꝑmi:nec iā uires ſufficere cuiuſq̄:nec ferre opis laborē poſ
ſe.Itaq; ſtatuiſſe Impatorē:ſi nihil ī oppugnatiōe oppidi ꝓfeciſſet:triduo exercitū d̄
ducer̄.Hæc iqt a me Vercigetorix beneficia habetis:quē ꝓditiōis īſimulatis: cuius
opa ſine ur̄o ſanguine:tātū exercitū uictorē fame pene cōſumptū uidetis:quē turpi
ter ſe ex fuga recipiētē:neq̄ ciuitas ſuis finibus recipiat:a me ꝓuiſum eſt.Cōclamat
oīs multitudo:& ſuo more armis cōcrepat:qđ facere ī eo cōſueuerūt:cuius orationē
approbāt:ſūmū eē Vercigetorigē ducē:nec de eius fide dubitādū : nec maiori rōne Gallorum mos.
bellū adminiſtrari poſſe. Statuūt: ut decē millia hoīnū delecta ex oībus copiis ī op
pidū ſūmittant:nec ſolis Biturigibus cōmunē ſalutē cōmittēdā cēſent : q pene ī eo:
ſi oppidū retinuiſſent:ſummā uictorię cōſtare ītelligebāt. Sigulari militū noſtrorū
uirtuti cōſilia cuiuſq; modi Gallorum occurrebāt:ut ē ſūmę genus ſolertiæ: atq; ad oīa
imitāda:atq; efficiēda:q̄ ab quoq; tradunt:aptiſſimū.nā & laqis falces auertebāt:qs Gallorum munimēta
cū deſtiauerāt:tormētis ītrorſus reducebāt:& aggerē cuniculis ſubtrahebāt:eo ſciē
tius:q apud eos magnę ſunt Ferrarię:atq; oē gēus cuniculorum notū : atq; uſitatū ē to
tū:āt murorum ex oī pte turribus cōtabulauerāt: atq; has coriis ītexerāt: tū crebris diur
nis: nocturniſq; eruptiōib. aut aggeri ignē īferebāt:aut milites occupatos ī ope ado
riebant:& noſtrarum turriū altitudinē:q̄tū has quotidianus agger expleuerat:cōmiſſis
ſuarum turriū malis adęqbāt.& aptos cūiculos ꝑuſta:& ꝑacuta materia:& pice ferue
facta:& maximi pōderis ſaxis morabant:mœnibuſq; appropinqre ꝓhibebāt.Muri
āt oēs Gallici hac fer̄ forma ſunt:trabes directę ꝑpetuę ī lōgitudinē pibus īteruallis Muri gallici q̄ forma
diſtātes īter ſe biōs pedes ī ſolo collocāt.eæ reuiciunt extrorſus:& multo agger̄ ue cōſtēt:&
ſtiunt.ea āt:q̄ dixius īterualla:grādib ī frōte ſaxis effarciūt:his collocatis: & coag quo pacto
mētatis:alius īſup ordo adiicit:ut idē illud īteruallū. ſeruet : neq; īter ſe cōtigāt tra ad urbiū
bes:ſed pibus ītermiſſę ſpatiis:ſigulę ſigulis ſaxis īteriectis:arcte cōtieāt.ſic deīceps defenſiōes ſummā op
oē opus cōtexit:dum iuſta muri altitudo expleat. hoc cū ī ſpeciē:uarietatēq; opus portunita
deforme nō ē:alternis trabib:ac ſaxis:q̄ rectis lieis ſuos ordies ſeruāt:tū ad utilitatē tē habeāt.
& defenſionē urbiū ſūmā habet opportūitatē:qđ & ab īcēdio lapis:& ab ariete ma aries est instrumentum muri impellitur
teria d̄fendit:q̄ ꝑpetuis trabibus pedes q̄dragēos plerūq; ītrorſus reuicta:neq; prū Agger mira celerita
pi:neq; diſtrahi pōt.his tot rebus īpedita oppugnatiōe:milites cū toto tēpor̄:frigor̄: te cōfectus
& aſſiduis ībribus tardarēt : tamē cōtinēti labore oīa hęc ſupauerūt.& diebus.xxv.
aggerē latū pedes.ccc.xxx.altū pedes.lxxx.extruxerūt. cū his murū hoſtiū pene cō
tigeret:& Cæ.ad opus cōſuetudīe excubaret:militeſq; cohortaret:neqđ oīno tēpus
ab opere ītermitteret: pauloāte tertiā uigiliā ē aīaduerſum fumare aggerē : quē cūi
culo hoſtes ſuccēderāt.Eodemq; tēpe toto muro clamore ſublato duabus portis ab
utroq; later̄ turriū eruptio fiebat. Alii faces: atq; aridā materiā d̄ muro ī aggerē emi
nus iaciebāt:picē:reliqſq; res:qbus ignis excitari pōt:fundebāt:ut quo primū curre
ret:aut cui rei ferret auxiliū:uix ratio iniri poſſet.tamē qđ īſtituto Cæſaris duæ ſp le Agger romanorū
giōes ꝓ caſtris excubabāt:dueq; ptitis tēpib.ī ope erāt:celeriter factū ē:ut alii erup incenſus.
tiōibus reſiſterēt:alii turres reducerēt: aggereq; iterſciderēt.Oīs uero ex caſtris mul

titudo ad reſtĩguẽdũ concurreret. cũ ĩ oĩbus locis cõſũpta iã reliq̃ ꝑte noctis pugna
ret: ſpq; hoſtib. ſpes uictoriæ reditegraret. eo magis: q̃d deuſtos pluteos turriũ uide
bãt: nec facile adire aptos ad auxiliãdũ aĩaduertebãt: ſpq; ĩpi recẽtes defeſſis ſuccede
rẽt: oẽmq; Gal. ſalutẽ ĩ illo ueſtigio tẽpis poſitã arbitrarent: accidit ĩſpectãtib. nobis:

Galli cuiuſdam mors.

ꝙ dignũ mẽoria uiſũ ꝑtermittẽdũ nõ exiſtimauimus. Quidã ante portã oppidi Gal
lus ꝑ mãus ſeui: ac picis traditas glebas ĩ ignẽ e regiõe turris ꝓiiciebat: ſcorpiõe ab
later dextro traiectus: exanimatuſq; cõcidit: hũc ex ꝓximis unus iacẽte tráſgreſſus:
eodẽ illo muner fũgebat: eadẽ ratiõe ictu ſcorpiõis exanimato altero: ſucceſſit ter
tius: & tertio q̃rtus: nec ille prius ẽ a ꝓpugnatoribus uacuus relictus locus: quã re
ſticto agger: atq; oĩ ꝑte ſummotis hoſtibus finis eſt pugnãdi factus. oĩa exꝑti Galli:

Gallorum cõſilium.

q̃d res nulla ſucceſſerat: poſtero die cõſiliũ cœpũt ex oppido ꝓfugere hortãte: & iu
bẽte Vercĩgetorige: id ſilẽtio noctis conati: nõ magna iactura ſuoꝝ ſeſe effecturos
ſpabãt: ꝓpterea q̃d neq; lõge ab oppido caſtra Vercĩgetorigis aberãt: & palus: q̃ ꝑ
ꝑetua ĩtercedebat: Romãos ad ĩſeq̃ndũ tardabat: iãq; hoc facer noctu apparabãt: cũ
matreſfamilias repẽte ĩ publicũ ꝓcurrerũt: flẽteſq; ꝓiectæ ad pedes ſuoꝝ oĩbus p̃ci
bus petierũt: ne ſe & cões liberos hoſtibus ad ſuppliciũ dederent: quos ad capiẽdã

No. aureã ſentẽtiam.

fugã natura: & uiriũ ĩfirmitas ĩpediret. ubi eos ꝑſtare ĩ ſentẽtiã uiderũt: q̃d plerũq;
ĩ ſũmo ꝑiculo Tĩor miſericordiã nõ recipit. cõclamar & ſignificar de fuga Romãis
cœpũt; quo tĩore ꝑterriti Galli: ne ab eq̃tatu Romãoꝝ uiæ p̃occuparent: cõſilio de
ſtiterũt. Poſtero die Cæſar ꝓmota turri: ꝑfectiſq; opibus: q̃ facere ĩſtituerat: magno
coorto ĩbri: nõ ĩutilẽ hãc ad capiẽdũ cõſiliũ tẽpeſtatẽ arbitratus ẽ: q̃d paulo ĩcautius
cuſtodias ĩ muro diſpoſitas uidebat: ſuoſq; languidius ĩ ope uerſari iuſſit: & q̃d fieri
uellet: oſtẽdit: legiões ĩtra uĩeas ĩ occulto expeditas cohortatus: ut aliq̃do ꝓ tãtis la

Oppidi expugnatio.

boribꝰ fructũ uictoriæ ꝑcipent. iis: q primi murũ aſcẽdiſſent: p̃mia ꝓpoſuit: militi
buſq; ſignũ dedit. illi ſubito ex oĩbus ꝑtibus euolauerũt: murũq; celeriter cõplerũt:
hoſtes re noua ꝑterriti: muro: turribuſq; d̃iecti ĩ foro: ac locis patẽtioribus cũeati cõ
ſtiterũt: hoc aĩo: ut ſiq̃ ex ꝑte obuiã cõtraueĩret: acie ĩſtructa d̃pugnarẽt: ubi nẽinẽ
ĩ æquũ locũ ſeſe d̃mitter: ſed toto undiq; muro circũfundi uiderũt: ueriti ne oĩo ſpes
fugæ tolleret: abiectis armis: ultĩas oppidi ꝑtes cõtinẽti ĩpetu petiuerunt: parſq; ibi:
cũ anguſto exitu portarũ ſeĩpĩ p̃merent: a militibus: pars iã egreſſa portis ab eq̃tib.

Gallorum magna ſtrages.

ẽ ĩterfecta: nec fuit q̃ſquã: q̃ p̃dæ ſtuderet. ſic & Gẽabẽſi cæde & labor opis ĩcitati: nõ
ætate cõfectis: nõ mulieribus: nõ ĩfantibus pepcerũt. dẽiq; ex oĩ eo nũero: q fuit cir
citer q̃dragita milliũ: uix octĩgẽti: q prĩo clãore audito: ſe ex oppido eiecerũt: ĩcolu
mes ad Vercĩgetorigẽ ꝑuenerũt: quos ille multa iã nocte ſilẽtio ex fuga excepit: ue
ritus neq̃ ĩ caſtris ex eoꝝ cõcurſu: & miſericordia uulgi ſeditio oriret: ut ꝓcul ĩ uia
diſpoſitis familiaribus ſuis: prĩcipibuſq; ciuitatũ diſparãdos: deducẽdoſq; ad ſuos cu
raret: q̃ cuiq; ciuitati pars caſtroꝝ ab initio obuenerat. Poſtero die cõcilio cõuocato
cõſolatus: cohortatuſq; ẽ: ne ſe admodũ aĩo demitterẽt: ne ꝑturbarẽt ĩcõmodo: ñ uir

No. aureã ſentẽtiam.

tute: neq; acie uiciſſe Romãos: ſed artificio quodã: & ſciẽtia oppugnatiõis. cuius rei
fuerit ĩpi ĩꝑiti: errar ſiq̃ ĩ bello oẽs ſecũdos reꝝ euentus expectẽt. ſibi nunq̃ placuiſſe
Auaricũ d̃fendi: cuius rei teſtes ĩpos haberet: ſed factũ ĩprudẽtia Biturigũ: & nimia
obſeq̃ntia reliquoꝝ: uti hoc ĩcõmodũ accipet: id tñ ſe celeriter maiorib. cõmodis ſa
natuꝝ. Nã: q̃ ab reliq̃s Gallis ciuitates diſſẽtirẽt has ſua diligẽtia adiũctuꝝ: atq; unũ

Vercigetorigis auctoritas.

cõſiliũ totius Galliæ effectuꝝ. cuius cõſenſu: ne orbis q̃dẽ terraꝝ poſſit obſiſter. Idq;
ſe ꝓpe iã effectũ haber. ĩterea æquũ eẽ ab iis cõmũis ſalutis cã ĩpetrari: ut caſtra mu
nir ĩſtituerẽt: quo facilius hoſtiũ repẽtĩos ĩpetus ſuſtĩere poſſẽt. fuit hæc orõ nõ ingra

ta Gallis:maxime:q̄d ipſe aīo nō defecerat tāto accepto īcōmodo:neq; ſe in occultū abdiderat: & cōſpectū multitudinis fugerat:plusq; aīo ꝓuiderē:& p̄ſentirē exiſtiabatē: q̄d re ītegra:prīo īcēdēdū Auaricū:poſt deſerēdū cēſuerat.itaq; ut reliquoꝝ īpatoꝝ res aduerſę authoritatē mīuūt:ſic huius ex cōtrario dignitas īcōmodo accepto ī dies augebatē.ſimul ī ſpē uēiebāt eius affirmatiōe d̄ reliqs adiūgēdis ciuitatibus:primūq; eo tēpoē Galli caſtra mūire īſtituerūt:& ſic ſūt aīo cōſternati:hoīes īſueti laboris:ut oīa q̄ īparentē:ſibi patiēda & pferēda exiſtiarēt: nec minus:q̄ ē pollicitus Vercīgeto rix aīo laborabat:ut reliqs ciuitates adiūgeret:atq; eaꝝ prīcipes donis:pollicitatiōi buſq; alliciebat.huic rei idōeos hoīes deligebat: quoꝝ q̄ſq; aut oratiōe ſubdolā:aut amicitia facillīe capi poſſet.q Auarico expugnato refugerāt:armādos:ueſtiēdoſq; curat.ſimul ut d̄minutę copię reditegrarentē:īpat:certū nūeꝝ militū ciuitatib.quē: & q̄ āte diē ī caſtra adduci uelit:ſagittarioſq; oēs:quoꝝ erat pmagnus nūerus ī Gallia cōqri:& ad ſe mitti iubet.his reb.celeriter id:q̄d Auarici d̄pierat:expletē.īteri Teutōatus Ollouicōis filius Rex Nitiobrigū: cuius pater ab Sēatu nr̄o amicus erat appellatus:cū magno eqtū ſuoꝝ nūero: & quos ex Aqtāia cōduxerat:ad eū ꝓuēit. Cæſar Auarici cōplures dies cōmoratus:ſummā q̄ ibi copiā frumēti: & reliq cōmeatus nactus:exercitū ex labore:atq; īopia refecit.iā ꝓpe hyeme cōfecta:cū ipō āni tēpoē ad gerēdū bellū uocaretē: & ad hoſtē ꝓficiſci cōſtituiſſet:ſiue eū ex paludib. ſyluiſq; elicere:ſiue obſidiōe p̄mere poſſet:legati ad eū prīcipes Hęduoꝝ uēiūt oratū:ut maxime neceſſario tēpore ciuitati ſubuēiat:ſūmo eē ī piculo rē:q̄d cū ſinguli magiſtratus antiqtus creari:atq; regiā poteſtatē ānū obtiē cōſueſſent:duo magiſtratū gerāt: & ſe uterq; eoꝝ legibus creātū eē dicat:hoꝝ eē alteꝝ Cōuictolitanē florentē:& illuſtrē adoleſcētē:alterū Cotū antiqſſima familia natū: atq; ipſum hoīem ſummę potētię:& magnę cognatiōis:cuius frater Vedeliacus ꝓximo āno eūdē magiſtratū geſſerit:ciuitatē oēm eē ī armis:diuiſum Sēatū:diuiſū populū:ſuas cuiuſq; eoꝝ eſſe clientelās: q̄d ſi diutius alatē cōtrouerſia:fore uti pars cū ciuitatis pte cōfligat.id ne accidat: poſitū in eius diligētia:atq; authoritate.Cæſar & ſi a bello:atq; hoſte diſcedere detrimētoſum eſſe exiſtimabat:tamen nō ignorās q̄nta ex diſſenſiōibus incōmoda oriri cōſueſſent:ne tāta:& tā cōiūcta populo Romāo ciuitas:q̄ ipſe ſemp aluiſſet:oībuſq; rebus ornaſſet:ad uī:atq; arma deſcēderet:atq; ad ea pars:q minus ſibi cōfideret:auxilia a Vercīgetorige accerſeret:huic rei p̄uertendū exiſtimauit:& q̄d legibus Heduorū:iis:q ſūmū magiſtratū obtinerēt:excedere ex finibus nō liceret:neqd de iure:aut legibus eoꝝ diminuiſſe uideretē:ipſe ī Hęduos ꝓficiſci ſtatuit:Sēatūq; oēm:& quos īter cōtrouerſia eēt:ēt ad ſe euocauit.Cū ꝓpe oīs ciuitas eo cōueniſſet: docereturq;: paucis clā uocatis:alio loco:alio tēpore:atq; oportuerit:fratrē a fratre renūtiatū: cū leges duos ex una familia:uiuo utroq;:nō ſolū magiſtratus creari uetarēt: ſꝫ ēt ī ſenatu eē ꝓhiberēt:Cotū magiſtratū depōeē coegit: Cōuictolitanē: q p Sacerdotes more ciuitatis:ītermiſſis magiſtratibus:eēt creatus:poteſtatē obtineē iuſſit. Hoc d̄cretoīterpoſito cohortatus Heduos:ut cōtrouerſiaꝝ: ac diſſenſiōnū obliuiſcerentē:atque oībus omiſſis his rebus:huic bello ſeruirent:eaq;: q̄ meruiſſent p̄mia:ab ſe deuīcta Gallia expectarēt:eqtatūq; oēm:& peditum millia decē ſibi celeriter mitterēt:q in p̄ſidiis rei frumētariæ cauſa diſpōeret.exercitū ī duas partes diuiſit:q̄tuor legiōes in Senones:Pariſioſq; Labieno ducēdas dedit.vi.ipſe in Aruernos:ad oppidū Gergouiā ſecundū flumē Elauer duxit:eqtatus partē illi attribuit:partē ſibi reliqt.Qua re cognita: Vercīgetorix oībus īterruptis eius fluminis pōtibus:ab altera Elaueris parte iter facere cœpit:cū uterq; utriq; eſſet exercitui in cōſpectu:fereq; e regiōe ca

Vercīgetorigis prudētia.

Hæduorū legati ad cæſarem.

Cæſaris cōſilium.

Hæduorū pax.

Romāorū legionū diuiſio.

Romãoꝝ reꝝ difficultas.

strís castra pōeret:dispositis exploratoribus:necubí effecto pōte Romãí copias traducerét:erat í magnis Cęsaris difficultatibus res:ne maioré æstatis parté flumíe ípedíret:qđ nō fere ante autūnū Elauer uado trāsiri soleat:itaq; ne id accideret:syluestrí loco castris positis:e regioe uníus eoꝝ pōtiū:quos Vercígetorix rescídédos curauerat:postrídie cū duabus legióibus í occulto restitit:reliqs copias cū oíbus ípedímētis:ut cōsueuerat misít:déptis quartis qbusq; cohortibus:utí numerus legionū cōstar̄ uíderet:iis q̄ lōgissime possent ꝓgredí iussis:cū iā ex diei tēpore cōiecturā capet:í castra ꝑuētū:iisdē sublicis:quaꝝ pars íferior ítegra remāebat:pōtē reficere cœpit:celeriter effecto ope:legióibusq; traductis:& loco castris idōeo delecto reliquas copias reuocauit.

Vercígetorigis cōsiliū.

Vercígetorix re cognita:ne cōtra suā uolūtatē dímicare cogeret magnis itineribus antecessit.Cæsar ex eo loco qntis castris Gergouiā ꝑuēit:eqstriq; ꝓlio eo díe leuí facto:ꝑspecto urbís situ:q̄ posita í altissimo mōte oēs aditus difficíles habebat:de expugnatióe desꝑauit.de obsessióe nō prius agédū cōstituit:q̄ ré frumētariā expedisset. At Vercígetorix castris ꝓ oppido in mōte positis mediocribus círcū se interuallis separatim síngulaꝝ ciuitatū copías collocauerat:atq; oíbus eius iugí collibus occupatís:q̄ despicí poterat:horríbilé specié p̄bebat:prícipesq; earum ciuitatū:quos sibi ad cōsiliū capiédū delegerat:príma luce ad se quotidíe cōuéíre iubebat:seu qd cōmunicādū:seu qd admínistrādū uíderet:neq; ullū fere dié ítermíttebat:qn equestri ꝓlio íteriectis sagittariis:qd í quoq; eēt animí:ac uirtutis suoꝝ ꝑiclitaret.

Loci descriptio.

Erat e regióe oppidí collis sub ípsis radicibus mōtis egregie munitus:atq; ex oí parte circūcisus:qué si tenerét nostrí:& aquæ magna parte:& pabulatióe libera ꝓhibituri hostes uídebant̄.Sed his locus p̄sidio ab iis nō nímis firmo tenebat̄:tamé silétio noctis Cæsar ex castris egressus:prius q̄ subsídiū ex oppido uéíre posset deiecto p̄sidío potitus loco:duas íbi legióes collocauit:fossāq; duplicé duodenū pedū a maioribus castris ad minora ꝑduxit:ut tuto ab repétino hostiū ícursu etiā singulí cōmear̄ possent.

Cōuictolitāis motus.

Dū hæc ad Gergouiā gerunt̄ Cōuictolitāis Heduus:cui magistratū adiudicatū a Cæsare demōstrauimus:solícitatus ab Aruérnis pecūia:cū qbusdā adolescétibus colloquit̄:quoꝝ erat príceps Litauícus:atq; eius fratres:amplissima familia nati adolescétes.Cū iis prímū cōmūícat:hortaturq; eos:ut se liberos:& íꝑio natos meminerít.unā eē Heduoꝝ ciuitaté:quæ certissimā Gallię uictoriā distíeat:eius authoritate reliquas cōtínerí:quā traducta:locū cōsistédi Romāis in Gallia nō for̄:eé nōnullo se Cæsaris beneficio affectū:sic tn̄ ut iustissimā apud eū cām obtinuerit:sed plus cōmūí libertati tribuer̄.cur ení potius Heduí de suo iur̄:& de legibus ad Cęsaré disceptaturi:q̄ Romāí ad Heduos uéiāt?

Hæduorū seditio.

Celeriter adolescétibus:& ořone magistratus:& p̄mio deductis:cū se uel prícipes eius cōsilii fore ꝓfiterent̄:ratio ꝑficiédi q̄rebat̄:qđ ciuitaté temere ad suscipiédū bellū:adduci posse nō cōfidebāt:placuit:ut Litauícus đcē íllis millibus:q̄ Cęsari ad bellū mitterét̄:p̄ficeret:atq; ea ducéda curaret:fratresq; eius ad Cæsaré ꝓcurrerét.reliq:q̄ ratióe agí placeat:cōstituūt.

Litauici ad suos oro.

Litauícus accepto exercitu:cū míllia passuū círciter.xxx. ab Gergouia abeét:cōuocatís subito militibus lachrymās:quo ꝓficíscimur inqt:milites?oís nr̄ eqtatus:nobílitas oís íteriit:prícipes ciuitatis Eporedorix:& Viridomarus ísimulati ꝓditióis ab Romāís ídicta cā íterfectí sunt.Hęc ab his cognoscite:q̄ ex ípa cęđ fugerūt.nā ego fratribus:atq;:oíbus ꝑpíqs meis íterfectis:dolore ꝓhibeor:q̄ gesta sūt ꝓnūtiare.ꝑducūt̄ ii:quos ílle edocuerat:q̄ dicí uellet:atq; eadé:q̄ Litauícus ꝓnūtiauerat:mltitudí exponūt:oés eqtes Heduoꝝ íterfectos:qđ collocutí cū Aruer.dicerét:ípos se íter mltitudíné milítū occultasse:atq; ex media cęđ:ꝑfugisse.Cōclamāt Heduí:& Litauicum

uicũ obſecrãt:ut ſibi conſulat.quaſi uero:inquit ille: cõſilii ſit res:ac nõ neceſſe ſit no bis Gergouiã cõtendere:& cũ Aruernis noſmet cõiungere? an dubitamus quin ne fario facinore admiſſo:Romani iã ad nos interficiendos concurrant? proinde ſiqd in nobis animi eſt:perſequamur eorũ mortẽ:qui indigniſſime iterierunt:atq; hos la trones interficiamus.oſtẽdit ciues Romanos:qui eius præſidii fiducia una erant:cõ tinuo magnũ numerũ frumenti:cõmeatuſq; diripit.ipſos crudeliter excruciatos in terficit:nuntios tota ciuitate Heduorum dimittit: in eodẽ mẽdatio de cæde equitũ: & principũ permanet:hortatur ut ſimili ratione:atq; ipſe fecerit: ſuas iniurias perſe quant. Eporedorix Heduus ſummo loco natus adoleſcens: & ſummæ domi poten tiæ:& una Viridomarus pari ætate:& gratia:ſed genere diſpari: quẽ Cæſar ab Diui tiaco traditũ: ex humili loco ad ſummã dignitatẽ perduxerat: in eqtũ numero cõue nerant:nominatim ab eo euocati:iis erat inter ſe de principatu cõtẽtio:& in illa ma giſtratuũ cõtrouerſia:alter pro Conuictolitane:alter pro Coto ſummis opibus pu gnauerat. ex iis Eporedorix cognito Litauici cõſilio: media fere nocte rẽ ad Cæſarẽ defert.orat ne patiatur ciuitatẽ prauis adoleſcentiũ cõſiliis ab amicitia populi Ro mani deficere: quod futurum prouideat: ſi ſe tot hominũ millia cũ hoſtibus cõiun xerint:quorũ ſalutẽ: neq; propinqui negligere : neq; ciuitas leui momẽto æſtimare poſſet. Magna affectus ſolicitudine hoc nuntio Cæſar:q; ſemper Heduorũ ciuitati præcipue indulſerat:nulla interpoſita dubitatione legiones expeditas quatuor: eq tatũq; omnẽ ex caſtris educit: nec fuit ſpatiũ tali tẽpore ad cõtrahẽda caſtra: qd res in celeritate poſita eſſe uidebatur.C.Fabiũ legatũ cũ legionibus duabus caſtris prę ſidio relinquit. fratres Litauici cum compræhẽdi iuſſiſſet: pauloante reperit ad ho ſtes pfugiſſe.adhortatus milites: ne neceſſario tẽpore itineris labore pmoueantur: cupidiſſimis omnibus:progreſſus millia paſſuũ. xxv.agmen Heduorum conſpica tus:immiſſo equitatu:iter eorũ moratur:atq; impedit:interdicitq; omnibus:ne quẽ quã interficiant.Eporedorigem:& Viridomarũ:quos illi interfectos exiſtimabãt: inter equites uerſari:ſuoſq; appellare iubet.His cognitis:& Litauici fraude perſpe cta:Hedui manus tendere:& deditionẽ ſignificare:& proiectis armis mortẽ depre cari incipiunt.Litauicus cum ſuis clientibus:quibus nefas:more Gallorũ eſt:etiam in extrema fortuna deſerere patronos: Gergouiam profugit. Cæſar nuntiis ad ciui tatem Heduorum miſſis:qui ſuo beneficio conſeruatos docerent:quos iure belli in terficere potuiſſet : tribuſq; horis noctis exercitui ad qetẽ datis:caſtra ad Gergouiã mouit.Medio fere itinere equites a Fabio miſſi:quanto res in periculo fuerit: expo nunt:ſummis copiis caſtra oppugnata demonſtrant:cum crebro integri defeſſis ſuc cederent:noſtroſq; aſſiduo labore defatigarent: quibus propter magnitudinem ca ſtrorum perpetuo eſſet iiſdem in uallo permanendũ:multitudine ſagittarũ:atq; om nis generis telorũ multos uulneratos:ad hęc ſuſtinẽda magno uſui fuiſſe tormenta. Fabium diſceſſu eorũ:duabus relictis portis:obſtruere cæteras:pluteoſq; uallo ad dere:& ſe in poſterum diẽ:ſimilem ad caſum parare.His rebus cognitis Cæſar ſum mo ſtudio militũ ante ortũ ſolis in caſtra peruenit.Dum hæc ad Gergouiã gerunt: Hedui primis nũtiis a Litauico acceptis:nullũ ſibi ad cognoſcẽdũ ſpatiũ relinquunt: ĩpellit alios auaritia:alios iracũdia:& temeritas:q̃ maxime illi hoĩum generi ẽ ĩnata: ut leuẽ auditionẽ habeãt pro re cõperta:bõa ciuiũ Romãorũ diripiũt:cędes faciũt:ĩ ſeruitutẽ abſtrahũt.adiuuat rẽ pclinatã Cõuictolitanis: plebẽq; ad furorẽ impellit: ut facinore admiſſo:ad ſanitatẽ reuerti pudeat. M. Ariſtiũ tribũi militũ iter ad legio

Heduorũ penitẽtia.

Epiridorigis uirtutes.

Cæſaris celeritas.

Heduorũ deditio.

Patronos deſerere apud gallos nefas.

Hæduorũ auaritia.

nem facientē:fide data ex oppido cauillono educunt.idē facere cogūt eos:qui nego
ciādi causa ibi cōstiterāt.hos cōtinuo in itinere adorti omnibus īpedimentis exuūt:
repugnātes diē noctēq; obsident.multis utrinq; īterfectis:maiorē multitudinē ad ar
ma cōcitant. interim nūtio allato:omnes eorū milites ī potestate Cæsaris teneri:cō
curruntad aristiū:nihil publico factū cōsilio demōstrant:quæstionē de bonis direp
Heduorū legati ad cæsarem. tis decernūt.Litauici:fratrumq; bona publicāt:legatos ad Cęsarē sui purgādi gratia
mittunt:hæc faciūt recuperādorū suorū causa.Sed cōtaminati facinore:& capti cō
pendio ex direptis bonis:quod ea res ad multos pertinebat:& timore pœnæ exterri
ti:cōsilia clā de bello inire incipiunt:ciuitatesq; reliquas legationibus solicitāt:quæ
tametsi Cæsar intelligebat:tamē quā mitissime potest:legatos appellat:nihil se pro
pter inscientiā:leuitatēq; uulgi grauius de ciuitate iudicare:neq; de sua in Heduos
beneuolentia diminuere.ipse maiorē Galliæ motū expectans:ne ab omnibus ciui-
tatibus circūsisteret:consilia inibat:quemadmodū a Gergouia discederet:ac rursus
omnē exercitū contraheret:ne profectio nata a timore defectionis:similis fugæ ui-
Aduerte ad cæsaris fortunam. deretur.Hęc cogitanti accidere uisa est facultas:bene rei gerendæ.nā cū minora in
castra operis perspiciendi causa uenisset:animaduertit collē:qui ab hostibus tene-
batur:nudatū hominibus:qui superioribus diebus uix præ multitudine cerni pote
rat:admiratus quærit ex perfugis causam:quorū magnus ad eū quotidie numerus
confluebat.Constabat inter omnes:quod iam ipse Cæsar per exploratores cogno-
uerat:dorsum esse eius iugi prope ęquū:sed syluestrē:& angustū:qua esset aditus ad
alterā partē oppidi:uehemēter huic illos loco timere:nec iam aliter sentire:uno col
le ab Romanis occupato:si alterum amisissent:quin pene circumuallati:atq; omni
exitu:& pabulatione interclusi uiderētur:ad hunc muniēdū locū:omnes a Vercige
Cæsaris stratagema. torige euocatos.Hac re cognita Cęsar mittit complures equitum turmas eo de me
dia nocte:iis imperat:ut paulo tumultuosius omnibus ī locis peruagarētur:prima
luce magnū numerū impedimētorum ex castris detrahi:mulionesq; cum cassidibus
equitū specie:ac simulatiōe collibus circūuehi iubet.His paucos addit equites:qui
latius ostentationis causa uagarētur:longo circuitu easdem omnes iubet petere re-
giones.hæc procul ex oppido uidebant:ut erat a Gergouia despectus in castra:ne-
que tanto spatio:certi quid esset:explorari poterat.Legionē unā eodē iugo mittit:
& paulū progressam inferiore loco cōstituit:syluisq; occultat:augetur Gallis suspi-
tio:atq; omnes illo munitionum copiæ traducūtur.uacua castra hostium Cæsar cō
spicatus:tectis insignibus suorum:occultatisq; signis militaribus raros milites ne ex
oppido animaduerterentur:ex maioribus castris in minora traducit.legatisq;:quos
singulis legionibus præfecerat:quid fieri uellet ostendit.in primis monet:ut conti-
neant milites ne studio pugnandi:aut spe prædæ longius progrediantur.quid iniq
tas loci habeat incommodi:proponit:hoc una celeritate posse uitari:occasionis es-
se rem:non prælii.His rebus expositis:signum dat:& ab dextera parte alio ascensu
Loci descriptio. eodem tempore Heduos mittit.oppidi murus ab planicie:atq; initio ascensus:re-
cta regione:(si nullus anfractus itercederet).M.cc.passus aberat.Quicquid huic
circuitus ad molliendum cliuum accesserat:id spatium itineris augebat:a medio fe
re colle in longitudine:ut natura montis ferebat:ex grandibus saxis sex pedum mu
rum:qui nostrorum impetum tardaret:produxerant Galli:atque inferiore omni
spatio uacuo relicto:superiorem partem collis usque ad murum oppidi densissimis
castris compleuerant.Milites signo dato celeriter ad munitionem perueniunt:
eamq; transgressi

eamq; transgressi trinis castris potiuntur. Ac tãta fuit in capiendis castris celeritas: ut Theutomatus Rex Nitiobrigum subito in tabernaculo oppressus: ut meridie conquieuerat: superiore corporis parte nudata: uulnerato equo: uix se ex manibus prædantiũ militum eriperet. consecutus id: quod animo proposuerat: Cæsar recep tui cani iussit: legionisq; decimæ: qua cũ erat concionatus: signa cõstitere. at reliqua rũ milites legionũ non exaudito tubæ sono: quod satis magna uallis intercedebat: tamen a tribunis militum: legatisq;: ut erat a Cęsare pręceptũ: retinebãtur. Sed elati spe celeris uictoriæ: & hostiũ fuga: superiorũq; tẽporũ. secũdis præliis nihil adeo ar duum sibi existimabant: qđ non uirtute cõsequi possent: neq; prius finẽ sequendi fe cerunt: quã muro oppidi: portisq; appropinquarũt. tũ uero ex omnibus urbis parti bus orto clamore: qui lõgius aberãt repentino tumultu perterriti: cum hostes intra portas esse existimarent: sese ex oppido eiecerunt: matresfamilias de muro uestẽ: ar gentũq; iactabant: & pectore nudo prominentes passis manibus obtestabant Ro manos: ut sibi parcerent: neu sicut Auarici fecissent: ne mulieribus quidẽ: atq; infan tibus abstinerẽt. nõnullæ de muris per manus demissæ: sese militibus tradebãt. L. Fa bius Cẽturio legionis octauæ: quẽ inter suos eo die dixisse cõstabat: excitari se Aua ricẽsibus præmiis: neq; cõmissurũ: ut prius qsquã murũ ascẽderet: tres suos nactus manipulares: atq; ab his subleuatus murũ ascẽdit. eos ipse rursus singulos exceptãs: in murũ extulit. Interim ii: qui ad alterã partem oppidi: ut supra demonstrauimus: munitionis causa conuenerant: primo exaudito clamore: inde etiã crebris nuntiis incitati: oppidũ ab Romanis teneri: præmissis equitibus magno cõcursu eo cõtẽde runt: eorũ ut quisq; primus uenerat: sub muro cõsistebat: suorumq; pugnãtiũ nume rum augebat: quorũ cũ magna multitudo cõuenisset: matresfamilias: quæ pauloã te Romanis de muro manus tendebant: suos obtestari: & more Gallico passum ca pillum ostentare: liberosq; in conspectum proferre cœperũt. Erat Romanis nec lo co: nec numero ęqua cõtentio simul & cursu & spatio pugnæ defatigati: non facile recentes: atq; integros sustinebãt. Cæsar cũ iniquo loco pugnari: hostiũq; augeri co pias uideret præmetuẽs suis ad. T. Sextiũ legatũ: quẽ minoribus castris præsidio re liquęrat: mittit: ut cohortes ex castris celeriter educeret: & sub infimo colle ab dex tro latere hostiũ constitueret: ut si nostros depulsos loco uidisset: quo minus libere hostes insequęrentur: terreret. ipse paulũ ex eo loco cũ legione progressus: ubi cõsti terat: euentum pugnæ expectabat: cũ acerrime cõminus pugnaret: hostes loco & numero: nostri uirtute cõfiderẽt: subito sunt Hedui uisi: ab latere nostris apto: quos Cæsar ab dextera parte alio ascensu manus distinendæ causa miserat: ii similitudine armorũ uehementer nostros perterruerunt: ac tametsi dextris humeris exertis ani maduertebant: quod insigne pacatis esse cõsueuerat: tamẽ id ipsum sui fallendi cau sa milites ab hostibus factũ existimabãt. eodẽ tẽpore. L. Fabius centurio: quiq; una murũ ascenderãt circũuenti: atq; iterfecti de muro pręcipitant. M. Petreius eiusdẽ legiõis cẽturio: cũ portas excidere conatus esset: a multitudine oppressus: ac sibi de sperãs: multis iã uulneribus acceptis: manipularibus suis: q illũ secuti erãt: quoniã iquit me una uobiscum seruare non possum: uestræ quidem certe saluti prospiciam: quos cupiditate gloriæ adductus: in periculum deduxi: uos data facultate uobis consulite: simul irrupit: in medios hostes: duobusque interfectis: reliquos a porta paulum submouit: conantibus auxiliari suis: frustra inquit meæ uitæ subuenire co namini: quem iam sanguis: uiresq; deficiunt: proinde hinc abite: dum est facultas:

Munitionũ gallorũ expugnatio.

No. aureã sentẽtiam

Oppidi ex pugnatio.

L. Fabii uirtus.

Romanorũ labor.

Romanorũ militũ uirtus.

Insigne pacatũ apud gallos qđ.

M. petronii casus & oratio ad suos.

uosq; ad legioné recipite. Ita pugnãs post paulũ cõcidit: ac suis saluti fuit. nostri: cũ undiq; premerent. xlvi. cēturiõibus amissis deiecti sunt loco. Sed intolerátius Gallos insequentes legio decima tardauit: quæ pro subsidio paulo æquiore loco cõstiterat. Hanc rursus tertiædecimæ legionis cohortes exceperunt: quæ ex castris minoribus eductæ: cũ. T. Sextio legato cœperant locũ superioré. Legiones ubi primum planiciē attigerunt: īfestis contra hostes signis constiterunt. Vercingetorix ab radicibus collis suos ītra munitiones reduxit. eo die milites sunt paulo minus septingēti desyderati. Postero die Cæsar concione aduocata: temeritatem: cupiditatéq; militũ reprehendit: quod sibiipsi iudicauissent: quo procedēdũ: aut quid agendũ uideret: neq; signo recipiēdi dato: cõstitissent: neq; a tribunis militũ: legatisq; retineri potuissent: exposuit quid iniquitas loci posset: quid ipse ad Auaricum sensisset: cũ sine duce: & sine equitatu deprehensis hostibus exploratã uictoriã dimisisset: ne paruũ modo detrimentũ in contentione propter iniquitaté loci acciperet: quãtopere eorum animi magnitudiné admiraretur: quos nõ castrorũ munitiones: nõ altitudo montis: nõ murus oppidi tardare potuisset: tãtopere licentiã: arrogãtiãq; reprehendere: qđ plus se: q̃ imperatoré de uictoria: atq; exitu rerũ sentire existimarent: nec minus se in milite modestiã: & continentiã: q̃ uirtuté: atq; animi magnitudiné desyderare. Hac habita cõcione: & ad extremũ oratione cõfirmatis militibus ne ob hãc causam animo permouerent: neu ꝙ iniquitas loci attulisset: id uirtuti hostiũ tribuerēt. eadé de profectione cogitãs: quæ ante senserat: legiones ex castris eduxit: aciéq; idóeo loco cõstituit. Cũ Vercingetorix nihilominus in æquũ locũ descēderet: leui facto equestri prælio: atq; eo secũdo: in castra exercitũ reduxit. cũ hoc idé postero die fecisset: satis ad Gallicã ostētationé minuēdã: militũq; animos cõfirmãdos factũ existimãs: in Heduos castra mouit: ne tũ quidé in secutis hostibus: tertio die ad flumé Elauer põté refecit: atq; exercitũ traducit: ibi a Viridomaro: atq; Eporodorige Heduis appellatis: discit cũ omni equitatu Litauicũ ad solicitãdos Heduos ꝓfectũ: opus esse: & ipsos præcedere ad cõfirmandã ciuitaté. Et si multis iam rebus perfidiã Heduorũ Cæsar perspectã habebat: atq; horũ discessu admaturari defectioné ciuitatis existimabat: tamen retinendos eos non censuit: ne aut inferre iniuriam uideretur: aut dare timoris aliquã suspitionem. Discedentibus his breuiter sua in Heduos merita exposuit: quos & q̃ humiles accepisset: compulsos in oppida: mulctatos agris: omnibus ereptis sociis: imposito stipendio: obsidibus summa cũ cõtumelia extortis: & q̃ in fortunã: quãq; in amplitudiné deduxisset: ut non solũ in pristinũ statum redissent: sed omnium temporum dignitatem: & gratiam antecessisse uiderent. His datis mãdatis eos ab se dimisit. Nouiodunum erat oppidũ Heduorũ ad ripas Ligeris opportuno loco positum. huc Cæsar omnes obsides Galliæ: frumentum: pecuniam publicam: suorum atq; exercitus impedimētorum magnam partem contulerat. huc magnum numerum equorum huius belli causa in Italia: atq; Hispania coemptorũ miserat. Eo cũ Eporedorix: Viridomarusque uenissent: & de statu ciuitatis cognouissent: Litauicũ Bibracte ab Heduis receptum: quod est oppidum apud eos maximæ authoritatis: Conuictolitanem magistratum: magnamq; partem Senatus ad eũ cõuenisse: legatos ad Vercingetorigem de pace & amicitia cõcilianda publice missos: non prætermittendum tantum commodum existimauerunt. Itaq; interfectis Nouioduni custodibus: quiq; eo negociandi: aut itineris causa conuenerant: pecuniã: atq; equos inter se partiti sunt: obsides ciuitatũ Bibracte ad magistratũ deducendos curauerunt:

Romanorũ militũ cæsorum numerus.

Cæsaris oratio ad milites.

No. aureã sententiã.

Equestre præliũ inter roma. & gallos.

Heduorũ perfidia.

Nouiodunũ ubi locorum.

Bibracte oppidũ quod.

dos curauerunt: oppidum: quod ab se teneri non posse iudicabant: ne cui esset usui Romanis: incenderunt. frumenti quod subito potuerunt: nauibus auexerunt: reliquum flumine: atq; incendio corruperunt: ipsi ex finitimis regionibus copias cogere: pręsidia: custodiasq; ad ripas Ligeris disponere: equitatuq; omnibus locis iniiciẽdi timoris causa ostẽtare cœperunt: ut ab re frumẽtaria Romãos excludere: aut adductos inopia ex prouincia expellere possent: quam ad spẽ multum eos adiuuabat: quod Liger ex niuibus creuerat: & omnino uado transiri non posse uideretur. Quibus rebus cognitis Cæsar maturandum sibi censuit: si esset in perficiendis pontibus periclitandum: ut prius: quã essent maiores eo copiæ coactæ: dimicaret. Nã ut commutato consilio iter in prouinciam conuerteret: id ne tum quidem necessario faciundum existimabat: cum infamia: atq; indignitas rei: & oppositus mons Gebenna: uiarumq; difficultas impediebat: tum maxime: quod adiungi Labieno: atq; his legionibus: quas una miserat uehemẽter cupiebat. Itaq; admodum magnis diurnis: atq; nocturnis itineribus confectis: cõtra omnium opinionem ad Ligerim peruenit. uadoq; per equites inuento: pro rei necessitate opportuno: ut brachia modo: atq; humeri ad sustinẽda arma liberi ab aqua esse possent: disposito eqtatu: qui uim fluminis refringeret: atq; hostibus primo aspectu perturbatis: incolumem exercitũ traduxit: frumentumq; in agris: & copiam pecoris nactus repleto his rebus exercitu: iter in Senones facere instituit. Dum hæc apud Cæsarem gerũtur: Labienus eo supplemento: quod nuper ex Italia uenerat: relicto Agendici: ut esset impedimentis præsidio: cum quatuor legionibus Lutetiam proficiscitur. Id est oppidum Parisiorũ: positum in insula fluminis Sequanæ: cuius aduentu ab hostibus cognito: magnæ ex finitimis ciuitatibus copiæ conuenerũt. Summa imperii traditur Camulogeno Aulerco: qui prope confectus ætate: tamen propter singularem scientiam rei militaris: ad eum est honorem euocatus. Is cum animaduertisset perpetuam esse paludem: quæ influeret in Sequanam: atq; illum omnem locum magnopere impediret: hic cõsedit: nostrosq; transitu ꝓhibere ĩstituit. Labienus primo uineas agere: cratibus: atq; agere paludẽ explere: atq; iter munire conabat᷑: postq̃ id difficilius cõfieri aĩaduertit: silentio e castris tertia uigilia egressus eodẽ quo uenerat itinere: Melodunum peruenit. Id est oppidum Senonum in Insula Sequanæ positum: ut paulo ante Lutetiã diximus: deprehensis nauibus circiter. L. celeriterq; coniunctis: atq; eo militibus ĩpositis: & rei nouitate perterritis oppidãis: quorum magna pars erat ad bellũ euocata: sine cõtẽtione oppido potitur: refecto põte: quẽ superioribus diebus hostes resciderãt: exercitũ traducit: & secũdo flumine ad Lutetiã iter facere cœpit. Hostes recognita ab iis: qui a Meloduno ꝓfugerãt: Lutetiã incẽdi: põtesq; eius oppidi rescindi iubent. ipsi ꝓfecti palude in ripis Sequanæ e regiõe Lutetiæ cõtra Labiẽi castra cõsidũt. Iã Cæsar a Gergouia discessisse audiebat᷑: iã de Heduorꝫ defectiõe: & secũdo Galliæ motu rumores afferebant᷑: Galliq; in colloqis ĩterclusum itinere: & Ligere Cæsarẽ inopia frumẽti coactũ in ꝓuinciã cõtẽdisse cõfirmabãt. Bellouaci autẽ defectiõe Heduorꝫ cognita: qui ante erãt per se ĩfideles: manus cogere: atq; apte bellũ parare cœperũt. Tũ Labiẽus tãta rerꝫ cõmutatiõe: lõge: aliud sibi capiendũ cõsiliũ: atq; antea senserat: ĩtelligebat. Neq; iã ut aliquid acquireret: pręlioq; hostes lacesseret: sed ut ĩcolumẽ exercitũ Agẽdicũ reduceret: cogitabat. Nãq; altera ex ꝑte Bellouaci: q̃ ciuitas ĩ Gallia maximã habet opinionẽ uirtutis: ĩstabant: alterã Camulogẽus pato: atq; ĩstructo exercitu tenebat. tũ legiões a ꝑsidio: atq; im

Oppidi euersio.

Aduerte ad cæsaris rei militaris peritiã.

Cæsaris celeritas.

Lutetia ubi locorꝫ.

Meledunũ oppidũ qd & ubi.

Gallorum consilia.

Labieni consilia.

pedimentis iterclusas maximum flumen distinebat. tãtis subito difficultatibus obie
ctis: ab animi uirtute auxiliũ petendũ uidebat: itaq; sub uesperũ cõcilio cõuocato:
cohortatus: ut ea: quæ imperasset: diligẽter: idustrieq; administraret: naues: quas a
Meloduno deduxerat: singulas equitibus Romanis attribuit: & prima confecta ui
gilia: quatuor millia passuũ secũdo flumine pgredi silentio: ibiq; se expectari iubet.
quinq; cohortes: quas minime firmas ad dimicãdũ esse existimabat: castris psidio reli
quit: quinq; eiusdẽ legionis reliquas de media nocte cũ omnibus impedimẽtis aduer
so flumine magno tumultu proficisci imperat. cõquirit etiã lintres: has magno soni
tu remorũ incitatas: in eandẽ partẽ mittit: ipse post paulo: silẽtio egressus cũ tribus

Exploratorũ oppressio.

legionibus eũ locũ petit: quo naues appelli iusserat: eo cũ esset uentũ: exploratores
hostiũ: ut omni fluminis parte erant dispositi: inopinantes: quod magna subito erat
cohorta tẽpestas: ab nostris opprimuntur. exercitus: equitatusq; eqtibus Romanis
administrantibus: quos ei negocio præfecerat: celeriter trãsmittitur. Vno fere tẽpo
re sub lucẽ hostibus nũtiatur in castris Romanorũ præter cõsuetudinẽ tumultuari:
& magnũ ire agmẽ aduerso flumine: sonitũq; remorũ in eadẽ parte exaudiri: & pau

Romanorũ uanus timor.

lo infra milites nauibus transportari. Quibus rebus auditis: quod existimabant tri
bus locis trãsire legiões: atq; omnes perturbatos defectione Heduorũ fugã parare:
suas quoq; copias in tres partes distribuerũt. Nã & præsidio e regione castrorũ reli
cto: & parua manu Metiosedũ uersus missa: quæ tantũ progrederetur: quãtũ naues
pcessissent: reliquas copias cõtra Labienũ duxerũt: prima luce & nostri omnes erãt
trãsportati: & hostiũ acies cernebatur. Labiẽus milites cohortatus: ut suæ pristinæ
uirtutis: & tot secundissimorũ præliorũ memoriã tenerẽt: atq; ipsum Cæsarẽ: cuius
ductu sæpenumero hostes supassent: adesse existimarẽt: dat signũ prælii. primo con

Prælium iter roma. & gallos.

cursu ab dextero cornu ubi septima legio cõstiterat: hostes pelluntur: atq; in fugã cõii
ciunt: ab sinistro: quẽ locũ duodecima legio tenebat: cũ primi ordines hostiũ trãs
fixi pilis cõcidissent: tamen acerrime reliqui resistebãt: nec dabat suspitionem fugæ
quisquã: ipse dux hostiũ camulogenus suis aderat: atq; eos cohortabatur. at incerto
etiã nunc exitu uictoriæ: cũ septimæ legionis tribunis esset nũtiatũ: quæ in sinistro
cornu gererentur: post tergum hostiũ legionẽ ostenderũt: signaq; intulerunt. ne eo
quidẽ tẽpore quisquam loco cessit: sed circumuenti omnes: interfectiq; sunt: eandẽ
fortunã tulit Camulogenus. At ii: qui præsidio cõtra castra Labieni erant relicti: cũ

Gallorum fuga.

præliũ cõmissum audissent: subsidio suis ierunt: collemq; cœperũt: neq; nostrorum
militum: uictorũq; impetũ sustinere potuerunt. sic cum suis fugientibus permixti:
quos nõ syluæ: mõtesq; texerunt: ab equitatu sunt interfecti. Hoc negocio cõfecto:
Labienus reuertitur Agendicum: ubi impedimenta totius exercitus relicta erant:
inde cum omnibus copiis ad Cęsarem peruenit. defectione Heduorũ cognita: bel
lum augetur. legationes in omnes partes circummittuntur. quãtum gratia: authori
tate: pecunia ualẽt: ad solicitãdas ciuitates nitũtur: nacti obsides: quos Cæsar apud
eos deposuerat: horum supplicio dubitãtes territãt. petũt a Vercigetorige Hedui:
ut ad se ueniat: rationesq; belli gerendi communicet: re impetrata: contendunt: ut ip
sis summa imperii tradatur: & re in controuersia deducta totius Galliæ concilium

Galliæ cõcilium.

Bibracte indicitur: eodem conueniũt undiq; frequentes multitudines. suffragiis res
permittititur: ad unum omnes Vercingetorigem probant imperatorem. Ab hoc
concilio Rhemi: Lingones: Treueri abfuerunt. illi quod amicitiam Romanorum
sequẽbãtur: Treueri quod haberant longius: & ab Germanis præmebantur: quæ
fuit causa

fuit causa: quare toto abessent bello: & neutris auxilia mitterent: magno dolore Hedui ferũt se deiectos pricipatu. queruntur fortunæ cõmutationem: & Cesaris idulgentiã in se requirunt: neq; tamen suscepto bello: suum cõsilium ab reliquis separare audent: Inuiti summæ spei adolescentes Eporedorix: & Viridomarus Vercingetorigi parent. ille impat reliquis ciuitatibus obsides. deniq; ei rei constituit diem: huc omnes eqtes quindecĩ millia numero celeriter cõuenire iubet. peditatu: quem ante habuerit: se fore contentum dicit neq; fortunã tentaturum: aut acie dimicaturum. Sed quoniã abundet equitatu: pfacile esse factu frumentationibus pabulatiõibusq; Romanos phibere: æquo modo animo sua ipsi frumenta corrũpant: ædificiaq; incendãt: qua rei familiaris iactura: ppetuum impium: libertatemq; se cõseq uideãt. His cõstitutis rebus: Heduis Segusianisq;: qui sunt finitimi ei puinciæ decẽ millia peditum impat. Huc addit equites octingẽtos. iis pficit fratrem Eporedorigis: bellumq; inferre Allobrogibus iubet. altera ex parte Gabalos: pximosq; pagos Aruernorum ĩ Heluios. item Rutenos: Cadurcosq; ad fines Volgarum: Aremicorũq; depopulãdos mittit. Hic nihilo minus clãdestinis nuntiis legatiõibusq; Allobroges solicitat: quorum mentes nõ dum a supiore bello resedisse spabat. horum principibus pecunias: ciuitati autem impium totius puinciæ pollicetur. Ad hos oẽs casus puisa erant præsidia cohortium duarum & uiginti: quæ ex ipsa coacta puĩcia ab. L. Cesare legato ad omnes partes opponebantur. Heluii sua spõte cũ finitimis prælio cõgressi pelluntur: &. C. Valerio Donotauro Caburi filio principe ciuitatis: cõpluribusq; aliis interfectis: ĩtra oppida murosq; cõpellunt. Allobroges crebris ad Rhodanum dispositis præsidiis: magna cum cura & diligentia suos fines tuentur. Cæsar: quod hostes eqtatu supiores esse intelligebat: & interclusis omnibus itineribus: nulla re ex prouincia: atq; Italia subleuari poterat: trãs Rhenum in Germaniã mittit ad eas ciuitates: quas supioribus ãnis pacauerat: equitesq; ab his accersit: & leuis armaturę pedites: qui inter eos præliari cõsueuerãt: eorum aduentu: qđ minus idõeis equis utebantur: a tribunis militum reliquisq; eqtibus Romanis: atq; euocatis equos sumit: Germanisq; distribuit. Interea dum hæc geruntur: hostiũ copiæ ex Aruernis: eqtesq;: qui toti Galliæ erãt impati: cõueniunt. magno horum coacto numero: cum Cæsar in Sequanos per extremos Lingonum fines iter faceret: quo facilius subsidium puĩciæ ferri posset: circiter millia passuum decẽ ab Romãis trinis castris Vercingetorix cõsedit: cõuocatisq; ad cõsilium præfectis eqtum: uenisse tempus uictorię demõstrat: fugere in puinciã Romãos: Galliaq; excedere. Id sibi ad præsentem obtinendã libertatem satis esse: ad reliq temporis pacem: atq; ocium parũ pfici: maioribus enĩ coactis copiis reuersuros: neq; finem belli facturos: pinde agmine ĩpeditos adoriantur: si pedites suis auxiliũ ferãt: atq; in eo morentur: iter facere nõ posse. si id: qđ magis futurũ cõfidebat: relictis ĩpedimentis: suæ saluti cõsulãt: & usu rerum necessariarum: & dignitate spoliatum iri. Nã de eqtibus hostium: quin nemo eorum pgredi modo extra agmen audeat: ne ipsos quidem debere dubitare: id quo maiore faciant aĩo: copias se oẽs pro castris habituros: & terrori hostibus futuros. cõclamãt eqtes sanctissimo iure iurãdo cõfirmari oportere: ne tecto recipiatur: ne ad liberos: ne ad parẽtes: ne ad uxorem aditum habeat: qui non bis per hostiũ agmen perequitasset: pbata re: atq; oĩbus ad iusiurãdum adactis: postero die in tres partes distributo equitatu: duæ se acies a duobus lateribus ostendunt: una a primo agmine iter impedire cœpit. Qua re nuntiata: Cesar suum quoq; equitatum tripartito diuisum: ire contra hostem iubet: pu-

Equitũ gallorũ nũerus

Gallorũ peditũ numerus.

Hæluiorũ fuga.

Cæsaris puidentia.

Vercĩgetorigis oratio ad suos.

Gallorum iusiurandũ

Pugna iter roma. & germanos.

gnatur una omnibus in partibus: consistit agmen: impedimenta inter legiones recipiuntur. si qua in parte nostri laborare: aut grauius premi uidebantur: eo signa inferri Cæsar aciemq̨ cõuerti iubebat. quæ res & hostes ad insequendum tardabat: & nostros spe auxilii confirmabat: tandem Germani ab dextro latere summum iugum nacti hostes loco depellunt: fugientes usque ad flumen: ubi Vercingetorix cum pedestribus copiis cõsiderat: persequuntur: compluresque interficiunt. Qua re animaduersa: reliqui ne circunuenirent̃ ueriti: se fugæ mandant. omnibus locis fit cædes. Tres nobilissimi Hedui capti ad Cæsarem perducunt̃. Cotus pręfectus equitũ: qui cõtrouersiam cũ Cõuictolitane proximis comitiis habuerat: & Cauarillus: qui post defectiõem Litauici pedestribus copiis præfuerat: & Eporedorix: quo Duce ante aduentum Cæsaris Hedui cum Sequanis bello cõtenderãt. fugato omni equitatu: Vercingetorix copias suas: ut pro castris collocauerat: reduxit: protinusq̨ Alexiam: quod est oppidum Mandubiorum iter facere cœpit: celeriterq̨ impedimenta ex castris educi: & se subsequi iussit. Cæsar impedimẽtis in proximũ collẽ deductis: duabusq̨ legionibus præsidio relictis: secutus quantum diei tempus est passum: circiter tribus millibus hostium ex nouissimo agmine interfectis: altero die ad Alexiam castra fecit. perspecto urbis situ: pterritisq̨ hostibus: qđ equitatu: qua maxima parte exercitus cõfidebant: erãt pulsi: adhortatus ad laborem milites: Alexiam circumuallare instituit. Ipsum erat oppidum in colle summo admodum edito loco: ut nisi obsidiõe expugnari nõ posse uideret̃. cuius collis radices: duo duabus ex partibus flumina subluebãt. ante id oppidum planicies circiter millia passuum tria in lõgitudinem patebat. reliquis ex omnibus partibus colles: mediocri interiecto spatio pari altitudinis fastigio oppidum cingebant. sub muro quæ pars collis ad orientem spectabat. hunc omnem locum copiæ Gallorum compleuerant: fossamq̨: & maceriam sex in altitudinem pedũ produxerant. eius munitionis quæ ab Romanis instituebat̃: circuitus. xi. M. passuũ tenebat. Castra opportunis locis erant posita: ibique castella uigintitria facta: in quibus castellis interdiu stationes disponebant̃: nequa subito irruptio fieret. hæc eadẽ noctu excubitoribus: ac firmis præsidiis tenebãtur. Opere instituto fit equestre præliũ in ea planicie: quã intermissam collibus triũ milliũ passuũ in lõgitudinẽ patere supra demonstrauimus. summa ui ab utrisq̨ cõtẽdit̃. laborantibus nostris: Cæsar Germanos summittit: legionesq̨ pro castris cõstituit: nequa subito irruptio ab hostiũ peditatu fiat: præsidio legionũ addito: nostris animus auget̃: hostes in fugã cõiecti: seipsi multitudĩe impediũt: atq̨ angustioribus portis relictis coarctãt̃: Germani acrius usq̨ ad munitiões sequunt̃. fit magna cædes: nõnulli relictis equis fossam transire. & maceriã transcẽdere conant̃. Paulum legiones Cæsar: quas pro uallo cõstituerat: promoueri iubet: non minus qui intra munitiones erant Galli perturbant̃ ueniri ad se confestim existimantes: ad arma cõclamant. nonnulli perterriti in oppidum irrumpunt. Vercingetorix iubet portas claudi: ne castra nudẽtur. multis interfectis: compluribus equis captis: Germani sese recipiunt. Vercingetorix priusquã munitiones ab Romanis pficiantur: consiliũ capit omnem a se equitatũ noctu dimittere: discedẽtibus mandat: ut suam quisq̨ eorũ ciuitatẽ adeat: oẽsq̨: qui p ætatẽ arma ferre possint: ad bellũ cogãt: sua in illos merita pponit: obtestaturq̨: ut suæ salutis rationẽ habeãt. neu se de cõmuni libertate optime meritũ in cruciatũ hostibus dedãt. qui si idiligẽtiores fuerit: millia hoĩum octogita delecta secũ iteritura demõstrat ratiõe inita: frumẽtũ se exigue dierũ trigita ha

Hæduorum fuga.

Alexia ubi locorum.

Loci descriptio.

Romãorum munitiões.

Hæduorũ eqstre præliũ & fuga.

Vercigetorigis cõsiliũ

bere:sed paulo etiã lõgius tolerare posse parcẽdo. His datis mandatis:qua erat nostrũ opus ĩtermissum: secũda uigilia silẽtio equitatũ dimittit frumẽtũ omne ad se referri iubet. capitis pœnã iis: qui nõ paruerint:cõstituit. pecus: cuius magna erat ab Mãduuiis cõpulsa copia:uiritĩ distribuit. frumẽtũ pce: & paulatĩ metiri ĩstituit. copias oẽs quas pro oppido collocauerat:ĩ oppidũ recipit. his rationibus auxilia Galliæ expectare:& bellũ administrare parat. Quibus rebus cognitis ex pfugis: & captiuis:Cęsar hęc genera munitiõis ĩstituit. Fossam ped. uigĩti latã directis lateribus duxit:ut eius solũ tãtũdẽ pateret:quantũ summa labra distabant. reliquas oẽs munitiones ab ea fossa pedibus. cccc. reduxit. Id hoc cõsilio:quoniã tantũ esset necessario spatiũ cõplexus:ne facile totũ opus:militũ corona cingeret:ne de ĩprouiso:aut nocturnas ad munitiones hostiũ multitudo aduolaret: aut ĩterdiu tela in nostros operi destinatos cõiicere possent. hoc ĩtermisso spatio:duas fossas quindecim pedes latas eadẽ altitudine pduxit:quarũ interiorẽ cãpestribus:ac demissis locis aqua ex flumine deriuata cõpleuit. post eas aggerẽ: & uallũ duodecim pedũ extruxit. huic loricã:pinnasq; adiecit grãdibus ceruis:eminẽtibusq; ad cõmissuras pluteorũ:atq; aggeris:qui ascẽsum hostiũ tardaret:& turres toto opere circũdedit:quę pedes. lxxx. iter se distarent. erat eo tẽpore:& materiari:& frumẽtari:& tãtas munitiones fieri necesse:diminutis nostris copiis:quæ lõgius ab castris pgrediebant:& nõnũquã opa nostra Galli tẽtare:atq; erupitonẽ ex oppido pluribus portis facere:sũma ui cõabant. Quare ad hęc rursus opa addẽdũ Cęsar putauit:quo minore numero militũ munitiones defendi possent. Itaq; trũcis arborũ:haud admodũ firmis ramis abscisis:atq; horũ delibratis:atq; pacutis cacuminibus:ppetuæ fossæ:qnos pedes altæ ducebãtur. huc illi stipites demissi:& ab ĩfimo reuĩcti:ne reuelli possent:ab ramis eminebãt:qni erãt ordies cõiũcti iter se:atq; ĩplicati:quo q ĩtrauerãt:se ĩpi acutissimis uallis ĩduebãt: hos Cippos appellabãt:ãte hos obliqs ordinibus ĩ qncũce dispositis scrobes triũ ĩ altitudinẽ pedũ fodiebant:paulatĩ angustior ad sũmũ fastigio. Huc terretes stipites fœminis crassitudine ab sũmo pacuti:& pusti demittebãtur:ita: ut nõ amplius qtuor digitis ex terra emierẽt. Simul cõfirmãdi:& stabiliẽdi cã singuli ab ĩfimo solo pedes terra exculcabãtur:reliq pars scrobis ad occultãdas ĩsidias uiminibus:ac uirgultis ĩtegebat. huius generis octoni ordines ducti ternos iter se pedes distabãt. id ex similitudine floris liliũ appellabãt. Ante hęc taleæ pedelõgę ferreis hamis ĩfixis totę in terrã ĩfodiebant:mediocribusq; ĩtermissis spatiis:oĩbus locis disserebant:quos Stimulos nominabãt. His rebus pfectis regiones secutus:quã potuit æquissimas:pro loci natura quatuordecĩ millia passuũ cõplexus:pares eiusdẽ generis munitiones:diuersas ab his:cõtra exteriorẽ hostẽ pfecit:ut ne magna quidẽ multitudine:si ita accidat: eius discessu munitionũ præsidia circũfundi possent:neu cũ periculo ex castris egredi cogerent:dierũ trigĩta pabulũ:frumẽtũq; habere oẽs cõuectũ iubet. Dũ hæc ad Alexiã geruñt:Galli cõcilio Principũ ĩdicto:nõ oẽs:qui arma ferre possẽt:ut cẽsuit Vercingetorix:cõuocãdos statuũt:sed certũ numerũ: cuiq; ciuitati imperãdũ:ne tãta multitudine cõfusa:nec moderari: nec discernere suos:nec frumenti rationẽ habere possẽt. Imperãt Heduis:atq; eoꝝ clientibus:Segusianis:Ambruaretis:Aulercis: Brãnouicibus:Brãnouiis millia trigĩtaqnq;:parẽ numeꝝ Aruernis:adiũctis Heleutetis:Cadurcis:Gaballis:Vellauiis:qui sub Impio Aruernoꝝ esse cõsueuerũt. Senonibus:Seqnis:Biturigibus:Xãtonibus:Rutenis:Carnutibus uigĩtiduo millia: Bellouacis decem:totidem Lemouicibus. octona Pictonibus:& Turonis:& Parisiis:&

Rõanoꝝ munitionũ descriptio.

Gallorum eruptio.

Cippi qui dicebãtur.

Liliũ qd

Stimuli q̃

Nationũ in ro. cõspitãtiũ multitudo.

Heluetiis) Senoibus: Ambianis: Mediomatricis: Petrocoriis: Neruiis: Morinis: Nitiobrogibus quina millia. Aulercis Cenomanis totidẽ: Atrebatibus quatuor millia. Bellocassis: Lexouiis: Aulercis: Eburonibus terna. Rauracis: & Boiis triginta. Vniuersis ciuitatibus: quæ Oceanũ attingunt: quæq; eorũ cõsuetudine Armoricæ

Armorice ciuitates q.

appellant: quo sunt ĩ numero: Curiosolites: Redones: Ambibarii: Cadetes: Osismi: Lemonices: Vnelli: Sena. ex his Bellouaci suũ numerum nõ contulerunt: quod se suo nomine: atq; arbitrio cum Romanis bellũ gesturos dicerent: neq; cuiusquam Imperio obtemperaturos: rogati tamen a Commio pro eius hospitio duo millia miserũt. huius opa Cõmii: ita ut antea demõstrauimus: fideli atq; utili sup̃ioribus ãnis erat usus in Britania Cęsar: pro q̃bus meritis ciuitatẽ eius ĩmunẽ esse iusserat: iura: legesq; reddiderat: atq; ipsi Morinos attribuerat. tãta tamẽ uniuersæ Galliæ cõsensio fuit libertatis uindicãdæ: & pristinæ belli laudis recup̃andæ: ut neq; beneficiis: neq; amicitię memoria mouerẽt: oẽsq; & aĩo & opibus in id bellũ ĩcũberẽt: coactis eq̃tũ viii. millibus: & peditũ circiter. ccxl. Hæc in Heduorũ finibus recẽsebant: numerusq; inibat: p̃fecti cõstituebant. Cõmio: Atrebati: Viridomaro & Eporedorigi Heduis: Vergasillauno aruerno cõsobrino Vercingetorigis sũma imp̃ii tradit̃. iis delecti ex ciuitatibus attribuũtur: quorũ cõsilio bellũ administraret̃. oẽs alacres: & fiduciæ pleni ad Alexiã p̃ficiscunt̃: nec erat oĩum quisquã: qui aspectũ modo tãtæ multitudinis sustineri posse arbitraret̃: p̃sertim ancipiti prælio cũ ex oppido eruptione pugnaret̃: & foris tãtæ copiæ equitatus: peditatusq; cernerent̃. at ii: qui Alexiæ obsidebant̃: præterita die: qua suorũ auxilia expectauerãt: cõsumpto omni frumento: inscii quid in Heduis gereret̃: cõcilio coacto de exitu fortunarũ suarũ consultabãt: ac uariis dictis sentẽtiis: quarũ pars deditionẽ: pars: dũ uires suppeterẽt: eruptionẽ cẽsebãt. Nõ prætereũda uidet̃ oratio Critognati p̃pter eius singularẽ: ac nefariam crudelitatẽ. Hic sũmo in Aruernis natus loco: & magnę habitus authoritatis: Nihil inquit de eorũ sentẽtia dicturus sum: qui turpissimã seruitutẽ deditionis nomine appellãt: neq; hos habẽdos ciuiũ loco: neq; ad cõciliũ adhibẽdos cẽseo: cũ iis mihi res sit: qui eruptionẽ p̃bãt: quorũ in cõsilio omniũ uestrũ cõsensu pristinæ residere uirtutis memoria uidetur. animi est ista mollicies nõ uirtus: inopiã paulisper ferre non posse. qui se ultro morti offerãt: facilius reperiunt̃: q̃ qui dolorẽ patient̃ ferãt. Atq; ego hãc sentẽtiã p̃barẽ: (nã apd̃ me multũ dignitas pot̃) si nullã præterq̃ uitæ nostræ iacturã fieri uiderẽ: Sed in cõsilio capiẽdo omnẽ Galliã respiciamus: quã ad nostrũ auxiliũ cõcitauimus: quid hominũ millibus octoginta uno loco ĩterfectis: propinquis: consanguineisq; nostris animi fore existimatis: si pene in ipsis cadaueribus prælio decertare cogent̃? Nolite hos uestro auxilio spoliare: qui uestræ salutis causa suũ periculũ neglexerint: nec stultitia: ac temeritate uestra: aut imbecillitate animi omnem Galliã prosternere: ac perpetuæ seruituti addicere. An quod ad diẽ non uenerint: de eorũ fide: cõstãtiaq; dubitatis? Quid ego Romanos in illis ulterioribus munitionibus animi ne causa quotidie exerceri putatis? si illorũ nũtiis cõfirmari nõ potestis: omni aditu p̃ræsepto: iis utimini testibus appropinquare eorũ aduentũ: cuius rei timore exterriti: diẽ: noctẽq; in opere uersant̃. Quid ergo? Mei cõsilii est facer̃: q̃d nostri maiores nequaq̃ pari bello Cimbrorũ: Teutonũq; fecerũt: qui in oppida cõpulsi: ac simili ĩopia subacti: eorũ corporibus: qui ætate ĩutiles ad bellũ uidebant̃: uitã tolerauerũt: neq; se hostibus tradiderũt. cuius rei exẽplũ si nõ habebemus: tamẽ libertatis causa ĩstitui: & posteris prodi pulcherrimũ iudicarem. Nam

Gallorũ imperatores.

Critognati auctoritas & orõ ad suos.

Confirmatio.

Arguit ab exemplo.

quid illi simile bello fuit? depopulata Gallia: magnaq; illata calamitate Cymbri finibus nostris aliquando excesserunt: atq; alias terras petierunt. iura: leges: agros: libertatem nobis reliquerunt. Romani uero quid petunt aliud: aut quid uolunt: nisi inuidia adducti: quos fama nobiles: potentesq; bello cognouerũt: horum in agris: ciuitatibusq; considere: atq; his æternam iniungere seruitutem? neq; enim unquam alia conditione bella gesserũt. Quod si ea: quæ in longinquis nationibus geruntur ignoratis: respicite finitimam Galliam: quæ in prouinciam redacta: iure & legibus commutatis: securibus subiecta: perpetua premitur seruitute. Sententiis dictis constituunt: ut qui ualetudine: aut ætate inutiles sunt bello: oppido excedant: atq; omnia prius experiantur: q̃ ad Critognati sententiam descendant. Illo tamẽ potius utẽdum consilio: si res cogat: atq; auxilia morentur: q̃ deditionis: aut pacis subeundam conditionem. Mandubii: qui eos oppida receperãt: cum liberis: atq; uxoribus exire coguntur: ii cum ad munitiones Romanorum accessissent: flentes omnibus precibus orabant: ut se in seruitutem receptos cibo iuuarent. Hos Cæsar dispositis in uallo custodiis recipi prohibebat. Interea Commius: & reliqui duces: quibus summa imperii permissa erat: cum omnibus copiis ad Alexiam perueniunt: & colle exteriore occupato non longius quingentis passibus a nostris munitionibus considunt. Postero die equitatu ex castris educto: omnem eam planitiem: quam in longitudinem tria millia passuum patere demonstrauimus: complent: pedestresq; copias paulum ab eo loco abditas in locis superioribus constituunt. erat ex oppido Alexia despectus in campum. concurritur: his auxiliis uisis fit gratulatio ĩter eos: atq; omniũ animi ad letitiam excitãtur: itaq; productis copiis ante oppidum considunt: & proximam fossam cratibus integunt: atq; aggere explent: seq; ad eruptionẽ: atq; omnes casus comparant. Cæsar omni exercitu ad utranq; partem munitionum disposito: ut si usus ueniat: suum quisq; locum teneat & nouerit equitatum ex castris educi: & prælium commiti iubet. Erat ex omnibus castris: quæ summũ undiq; iugũ tenebãt despectus: atq; omnium militum intenti animi pugnæ euentum expectabant. Galli inter equites: raros sagittarios: expeditosq; leuis armaturæ interiecerãt: qui suis cædentibus auxilio succurrerẽt: & nostrorum equitum impetũ sustinerent. ab his cõplures: de improuiso uulnerati prælio excedebant. Cum suos pugna superiores esse Galli confiderent: & nostros premi multitudine uiderẽt: ex omnibus partibus: & ii: qui munitionibus continebantur: & ii: qui ad auxilium cõuenerant clamore: & ululatu suorum animos confirmabant: q; in conspectu omnium res gerebatur: neq; recte: aut turpiter factum celari poterat: utrosq; & laudis cupiditas: & timor ignominiæ ad uirtutẽ excitabat. Cum a meridie prope ad solis occasum dubia uictoria pugnaretur Germani una in parte confertis turmis in hostes impetum fecerunt: eosq; ꝓpulerunt. quibus in fugã coniectis: sagittarii circunuenti: interfectiq; sunt. Itẽ ex reliquis partibus nostri cedẽtes usq; ad castra ĩsecuti sui colligẽdi facultatẽ nõ dederũt. At ii: qui ab Alexia ꝓcesserant: mœsti ꝓpe uictoria desperata se in oppidũ receperũt. Vno die ĩtermisso: Galli: atq; hoc spatio: magno cratiũ: scalarũ: harpagonũ numero effecto: media nocte silẽtio ex castris egressi ad cãpestres munitiones accedũt. subito clamore sublato: qua significatiõe: qui ĩ oppido obsidebant: de suo aduẽtu cognoscere possent: crates ꝓiicere: fundis: sagittis: lapidibus nostros de uallo deturbare: reliquaq;: quæ ad oppugnationẽ ptinẽt: administrare. eodẽ tẽpore clamore exaudito dat tuba signũ suis Vercingetorix: atq; ex oppido educit. nostri: ut supiori

Adducit in odiũ aduersarium.

Mãdubiorũ deditio

Cæsaris signum.

Pugna ĩter roma. & gallos.

Gallorũ fuga.

Nocturnũ pliũ iter ro. & gallos.

bus diebus: suus cuiq; erat locus attributus: ad munitiones accedunt: fundis librali bus: sudibusq;: quas in opere disposuerãt: ac gladibus Gallos perterrent. prospectu tenebris adempto multa utrinq; uulnera accipiunt: cõplura tormẽtis tela cõiiciunt. At. M. Antonius: & C. Trebonius legati: quibus eæ partes ad defendendũ obuene rant: qua ex parte premi nostros ĩtellexerãt: iis auxilio ex ulterioribus castellis de ductos summittebant. dum lõgius ab munitione aberant Galli: plus multitudine te lorum proficiebant: posteaquam propius successerunt: aut seipsi stimulis inopi nantes induebant: aut in scrobes delapsi transfodiebantur: aut ex uallo: & turribus traiecti: pilis muralibus interibant: multis undiq; uulneribus acceptis nulla mu nitiõe perrupta: cũ lux appareret: ueriti ne ab latere aperto ex superioribus castris eruptione circumuenirentur: se ad suos receperũt: at interiores dum ea: quæ a Ver cingetorige: ad eruptionem præparata erãt proferũt: priores fossas explẽt: diutius in his rebus administrandis morati prius suos discessisse cognouerunt: quam muni tionibus appropinquarent: ita re infecta in oppidum reuerterunt. Bis magno cum detrimento repulsi Galli: quid agant: consulunt: locorum peritos adhibent: ab his su periorum castrorum situs: munitionesq; cognoscunt. Erat a septentriõibus collis: quẽ quia propter magnitudinem circuitus: opere circũplecti non potuerant nostri: ne cessario pene iniquo loco: & leniter decliui castra fecerunt. Hæc. C. Antistius Re ginus: & L. Caninius regulus legati cum duabus legiõibus obtinebãt: cognitis per exploratores regionibus: duces hostium sexaginta millia ex omni numero deligũt earum ciuitatum: quæ maximã uirtutis opinionem habebãt: quid quoq; pacto agi placeat: occulte inter se cõstituunt. adeundi tempus definiũt cũ meridies esse uidea tur. iis copiis Vergasillaunum aruernũ unum ex quatuor ducibus propinquũ Ver cingetorigis præficiunt. Ille ex castris prima uigilia egressus prope cõfecto sublu cem itinere: post montẽ se occultauit: militesq; ex nocturno labore sese reficere ius sit: cum iam meridies appropinquare uideretur: ad ea castra: quæ supra demõstraui mus: cõtẽdit: eodemq; tempore equitatus ad campestres munitiões accedere: & re liquæ copiæ sese pro castris ostendere cœperũt. Vercingetorix ex arce Alexiæ suos conspicatus: ex oppido egredit: a castris longurios: musculos: falces: reliquaq;: quæ eruptionis causa parauerat: profert. pugnatur uno tempore omnibus locis: atq; om nia tentantur. quæ minime uisa pars firma esse: huc cõcurritur: Romanorum manus: tantis munitionibus distinetur: nec facile pluribus locis occurrit. multum ad terren dos nostros ualuit clamor: qui post tergum pugnãtibus extitit: q; suum periculum in aliena uidẽt uirtute cõsistere. Omnia enim plerunq;: quæ absunt: uehemẽtius ho minũ mentes perturbant. Cæsar idoneũ locum nactus: quid quaq; in parte geratur cognoscit: laborãtibus summitit: utrisq; ad omnia occurrit: unum illud esse tempus prædicat: quo maxime contendi conueniat. Galli nisi perfregerint munitiones: de omni salute desperant. Romãi si rem obtinuerint: finẽ laborum omnium expectãt. maxime ad superiores munitiones laboratur: quo Vergasillaunũ missum demon strauimus. Exiguum loci ad decliuitatem fastigiũ magnum habet momentum. Alii tela cõiiciũt. alii testitudine facta subeũt defatigatis inuicẽ integri succedũt. agger ab uniuersis in munitionẽ cõiectus: & ascẽsum dat Gallis: & ea: q̃ in terrã occultaue rãt Rõani cotegit: nec iã arma nostris: nec uires suppetũt. Iis rebus cognitis: Cæsar Labienũ cũ cohortibus sex subsidio laborãtibus mittit: & ĩperat si sustineř nõ possit: deductis cohortibus eruptione pugnaret: id nisi necessario nõ faciat. Ipse adit reli

Gallorũ cedes.

Loci descriptio.

Pugna ĩter roma. & gallos.

No. aureã sentẽtiam.

Gallorũ labores.

Romanorum suppetiæ.

quos:cohortatur:ne labori succumbant:omnium superiorum dimicationũ fructũ in eo die:atque hora docet consistere.interiores desperatis campestribus locis propter magnitudinẽ munitionum loca prærupta ex ascensu tentant.huc ea: quæ parauerant:conferunt:multitudine telorꝫ ex turribus propugnantes deturbant:aggere:& cratibus aditus expediunt:falcibus uallum:ac loricam rescindunt. Cæsar mittit primo Brutum adolescentem cum cohortibus sex: post cum aliis septem Fabiũ legatũ:postremo ipse:cum uehemẽtius pugnaretur:integros subsidio adducit: restituto prælio:ac repulsis hostibus eo:quo Labienum miserat:cõtendit.cohortes quatuor ex proximo castello educit.equitum se partem sequi:partem circumire exteriores munitiones: & ab tergo hostes adoriri iubet.Labienus postquam neqꝫ aggeres: neqꝫ fosse uim hostiũ sustinere poterãt coactis una quadragita cohortibus: quas ex proximis pͣsidiis deductas fors obtulit:Cæsarẽ per nuntios facit certiorem:quid faciundum existimet.accelerat Cæsar:ut prælio intersit:eius aduentu ex colore uestitus cognito:quo insigni in præliis uti cõsueuerat:turmis equitum: & cohortibus uisis:quas se sequi iusserat:ut de locis superioribus hæc decliuia:& deuexa cernebãtur:hostes committunt prælium:utrinqꝫ clamore sublato:excipitur rursus ex uallo: atqꝫ omnibus munitionibus clamor.Nostri emissis pilis:gladiis rem gerunt:repente post tergum equitatus cernitur:cohortes aliæ appropinquant. Hostes terga uertunt:fugientibus equites occurrunt:fit magna cędes.Sedulius Dux:& princeps Lemouicum occiditur.Vergasillaunus Aruernus uiuus in fuga compræhenditur: signa militaria septuaginta quatuor ad Cæsarem referũtur.pauci ex tanto numero se incolumes in castra recipiunt.Conspicati ex oppido cædem: & fugam suorum desperata salute copias a munitionibus reducunt.fit protinus hac re audita ex castris Gallorũ fuga:quod nisi crebris subsidiis:ac totius diei labore milites fuissent defessi: omnes hostium copiæ deleri potuissent: de media nocte missus equitatus nouissimum agmẽ consequitur. magnus numerus capitur:atqꝫ interficitur:reliqui ex fuga in ciuitates discedunt.Postero die Vercingetorix Concilio conuocato:id se bellum suscepisse non suarum necessitatum:sed communis libertatis causa demonstrat: & quoniam sit fortunæ cedendum:ad utranque rem se illis offerre:seu morte sua Romanis satisfacere:seu uiuum tradere uelint.Mittuntur de his rebus ad Cæsarem legati:iubet arma tradi:principes produci.ipse in munitione pro castris consedit: eo Duces producuntur.Vercingetorix deditur.arma proiiciuntur:reseruatis Heduis: atqꝫ Aruernis:si per eos ciuitates recuperare posset:ex reliquis captiuis toto exercitui capita singula prædæ nomine distribuit. His rebus cõfectis in Heduos proficiscitur.ciuitatem recipit:eo legati ab Aruernis missi:quæ imperaret:se facturos pollicentur.imperat magnum numerum obsidum:legiones in hyberna mittit. captiuorum circiter uiginti millia Heduis Aruernisqꝫ reddidit. T.Labienum cum duabus legionibus: & equitatu in Sequanos proficisci iubet. Huic.M. Sempronium Rutilum attribuit.C. Fabium &.L.Minutium Basilium cum duabus legionibus in Rhemis collocat: nequam a finitimis Bellouacis calamitatem accipiant.C. Antistium Reginum in Ambibaretos.T.Sextium in Bituriges.C.Caninium Rebilum in Ruthenos cum singulis legionibus mittit.Q. Tullium Ciceronem &.P. Sulpicium Cabilonni: & Matisconæ in Heduis ad Ararim rei frumentariæ causa collocat.ipse Bibracte hyemare cõstituit.Huius anni rebus cognitis:Romæ dierum uiginti supplicatio indicitur.

Labieni cõsilium.

Gallorum fuga.

Vercigetorigis oratio

Gallorum deditio.

Romanorꝫ supplicationes ab cæsaris uictoriã.

C.A.HIRCII DERELICTORVM DE BELLO GALLICO LIBER .VIII.

OACTVS ASSIDVIS TVIS VOcibus Balbe: cũ quotidiana mea recusatio: nõ difficultatis excusationem: sed inertiæ uideret deprecationem habere: difficillimam rem suscepi. Cæsaris nostri cõmentarios rerum gestarũ Galliæ non comparandos superioribus: atq; insequentibus eius scriptis: contexui: nouissimeq; imperfecta ab rebus gestis Alexandriæ confeci: usq; ad exitum nõ quidem ciuilis dissensionis: cuius finem nullum uidemus: sed uitę Cæsaris: quos utinã qui legent: sire possint: quam inuitus susceperim scribẽdos: quo facilius careã stultitiæ: atq; arrogãtiæ criminæ: qui me mediũ ĩterposuerim Cæsaris scriptis. Constat enim ĩter omnes: nihil tam operose ab aliis esse perfectum: quod nõ horũ elegãtia cõmẽtariorũ superet: qui sunt editi: ne scientia tantarũ rerũ gestaꝝ scriptoribus deesset. adeoq; probãt oĩum iudicio: ut prærepta: nõ præbita facultas scriptoribus uideatur. Cuius tamen rei maior nostra: quã reliquorũ est admiratio. Cæteri enim quã bene: atq; emẽdate: nos etiã quã facile: atq; celeriter eos pfecerit: scimus. Erat autẽ in Cesare cũ facultas: atq; elegãtia sũma scribendi: tum uerissima suorũ scientia consiliorũ explicãdorũ. mihi ne illud quidẽ accidit: ut Alexandrino: atq; Africano bello interessem. quæ bella quanquam ex parte nobis Cæsaris sermone sint nota: tamen aliter audimus ea: quæ rerũ nouitate: aut admiratione nos capiunt: aliter quæ pro testimonio sumus dicturi. Sed ego nimirũ dũ oẽs excusationes causas colligo: ne cum Cæsare conferar: hoc ipsum crimen arrogantiæ subeo: qđ me iudicio cuiusquam existimem posse cum Cæsare comparari. Vale.

Reddit auditorẽ beniuolũ & attẽtum.

Cõmẽtariorũ laus.

MNI GALLIA DEuicta: Cæsar cum a superiore ęstate nullũ bellãdi tẽpus ĩtermisisset: militesq; hybernorũ quiete reficere a tãtis laboribus uellet: cõplures eodem tẽpore ciuitates renouare belli consilia nuntiabantur: cõiurationesq; facere: cuius rei uerisimilis causa afferebatur: qđ Gallis omnibus cognitum esset: neq; ulla multitudine in unum locum coacta resisti posse Romanis: nec si diuersa bella cõplures eodẽ tẽpore ĩtulissent ciuitates: satis auxilii: aut spatii: aut copiarũ habiturũ exercitũ populi Romani ad oĩa psequenda. non esse autẽ alicui Ciuitati sortẽ incõmodi recusandã: si tali mora reliquæ possent se uẽdicare in libertatem. Quæ ne opinio Gallorum cõfirmaretur: Cæsar. M. Antonium Quæstorẽ suis præfecit hybernis. ipse equitatus præsidio pridiæ Calendarum Ianuarii ab oppido Bibracte proficiscitur ad legionẽ duodecimam: quam non lõge a finibus Heduorum collocauerat in finibus Biturigũ: eiq; adiungit legionẽ undecimam: quę proxima fuerat. Binis cohortibus ad impedimenta tuenda relictis: reliquum exercitum in copiosissimos

Galloꝝ cõspirationes.

Cæsaris cõsilium.

agros Biturigũ inducit: qui cum latos fines: & complura oppida haberent: unius legionis hybernis non poterant contineri: quin bellũ pararẽt: cõiurationesq; facerẽt. Repentino aduentu Cæsaris accidit: quod imparatis: defectisq; fuit necesse: ut sine timore ullo rura colẽtes: prius ab eqtatu opprimerent: quã cõfugerẽ in oppida possent. namq; etiam illud uulgare incursionis signum hostiũ: quod icendiis ædificiorũ intelligi consueuit: Cæsaris id erat iterdicto sublatũ: ne aut copia pabuli: frumẽtiq; si longius progredi uellet: deficeretur: aut hostes incendiis terrerentur: multis hoĩnũ millibus captis: perterriti Bituriges: qui primum aduentum effugere potuerant Romanorũ: in finitimas ciuitates: aut priuatis hospitiis cõfisi: aut societate consiliorũ confugerant frustra. Nam Cæsar magnis itineribus omnibus locis occurrit nec dat ulli ciuitati spatium de aliena potius: quã de domestica salute cogitandi: qua celeritate: & fideles amicos retinebat: & dubitantes terrore ad cõditiones pacis adducebat. Tali conditione proposita Bituriges: cum sibi uiderent clæmentia Cæsaris reditum patere in eius amicitiam: finitimasq; ciuitates sine ulla pœna dedisse obsides: atq; in fidẽ receptas esse: idẽ fecerunt. Cæsar militibus pro tãto labore: ac patientia: qui brumalibus diebus: itineribus difficillimis: frigoribus itolerãdis: studiosissime permanserant in labore: ducenos sestertios: centurionibus duo millia numum prædæ nomine condonãda pollicetur: legionibusq; in hyberna remissis: ipse se recepit die .xl. Bibracte: ibi cum ius diceret: Bituriges ad eum legatos mittũt auxiliũ petitũ cõtra Carnutes: quos intulisse bellũ sibi querebantur. Qua re cognita: cum nõ amplius decẽ & octo dies in hybernis esset commoratus: legiones quartãdecimã & sextã ex hybernis ab Arare educit: quas ibi collocatas: explicandæ rei frumentariæ causa superiore cõmentario demonstratũ est. Ita cũ duabus legionibus ad persequẽdos Carnutes proficiscitur. cũ fama exercitus ad hostes esset perlata: calamitate cæterorũ ducti Carnutes desertis uicis oppidisq;: quæ tolerandæ hyemis causa constitutis repẽte: exiguis ad necessitatem ædificiis: incolebant (nuper enim deuicti complura oppida dimiserant) dispersi profugiunt. Cæsar erumpentes eo maxime tempore acerrimas tẽpestates cũ subire milites nollet: in oppido Carnutũ Genabo castra ponit: atq; in tecta: partim Gallorũ: partim cõiectis celeriter stramẽtis: quæ tentoriorum integendorum gratia erant inædificata: milites contegit: equites tamen & auxiliarios pedites in omnes partes mittit: quascũq; petisse dicebantur hostes: nec frustra: nam plerunq; magna præda potiti nostri reuertuntur. oppressi Carnutes hyemis difficultate: terrore periculi: cum tectis expulsi nullo loco diutius consistere auderent: nec syluarũ præsidio tempestatibus durissimis tegi possent: dispersi magna parte amissa suorum: dissipantur in finitimas ciuitates. Cesar tempore anni difficillimo: cum satis haberet: cõuenientes manus dissipare: neq̃ initium belli nasceretur: quãtumq; in ratione esset: exploratum haberet: sub tempus æstiuorum nullum summũ bellum posse cõflari. C. Trebonium cum duabus legionibus: quas se cum habebat: in hybernis Genabi colocauit: ipse: cum crebris legationibus Rhemorum certior fieret: Bellouacos: qui belli gloria Gallos oẽs Belgasq; præstabãt: finitimasq; iis ciuitates: Duce Corbeo Bellouaco: & Commio Atrebate exercitũ cõparare: atq; in unũ locum cogere: ut omni multitudine i fines Suessionũ: qui Rhemis erãt attributi: facerẽt impressionẽ: ptinere autẽ nõ tantũ ad dignitatẽ: sed etiã ad salutẽ suã iudicaret: nullã calamitatẽ socios optime de re publica meritos accipe: legionẽ ex hybernis euocat rursus undecimã. Literas autẽ ad C. Fabiũ mittit: ut in fines Suessionũ legio

Biturigum oppressio.

Cæsaris solertia.

Cæsaris in milites elargitio.

Carnutum fuga.

Cenabum oppidũ q̃d & ubi.

Bellouacorũ uirtus.

Cæsaris magnificẽtia.

nes duas: quas habebat: adduceret: alteráq; ex duabus a. T. Labiẽo accersit. Ita quã tum hybernorum opportunitas: belliq; ratio postulabat: ꝑpetuo suo labore: inuicẽ legionibus expeditionum onus iniungebat. His copiis coactis: ad Bellouacos proficiscitur: castrisq; in eorũ finibus positis: eqtum turmas dimittit in omnes partes ad aliquos excipiendos: ex quibus hostiũ consilia cognosceret. eqtes officio functi renuntiant paucos in ędificiis esse inuentos: atq; hos nõ qui agrorũ incolendorũ causa remansissent (nãq; esse undiq; diligẽter demigratũ) sed qui speculãdi gratia essent remissi: a qbus cũ quæreret Cęsar: quo loco multitudo esset Bellouacorũ: quod uel esset cõsiliũ eorũ: inueniebat Bellouacos omnes: qui arma ferre possent: in unũ locũ conuenisse. Itemq; Ambianos: Aulercos: Caletos: Velliocassos: Atrebates locum castris excelsum impedita circũdatũ palude delegisse: omnia impedimenta in ulteriores syluas contulisse: cõplures esse principes belli authores: sed multitudinẽ maxime Corbeo obtẽperare: q̃ ei summo odio esse nomẽ populi Ro. itellexissent. Paucis ante diebus: ex his castris Cõmiũ discessisse ad auxilia Germanorũ adducenda: quorum & uicinitas propinqua: & multitudo esset infinita. Constituisse autem Bellouacos omnium principum consensu: summa plebis cupiditate: ut si diceretur Cæsar cum tribus legionibus uenire: offerrent se ad dimicãdum: ne miseriore: ac duriore postea conditione cum toto exercitu decertare cogerent̃: sin maiores copias adduceret: in eo loco permanerent: quẽ delegissent. pabulatione autem: quæ propter anni tempus cum exigua: tum disiecta esset: & frumentatiõe: & reliquo cõmeatu ex insidiis prohibere Romanos. quæ Cæsar cum consentientibus plurimis cognouisset: atq; ea quæ proponerentur cõsilia plena prudentiæ: longeq; a temeritate Barbarorum remota esse iudicaret: omnibus rebus in seruiendum statuit: quo celerius hostes contempta suorũ paucitate prodirent in aciem. singularis enim uirtutis ueterrimas legiones septimã: octauã: & nonã habebat: summæ spei: delectæq; iuuentutis: undecimã: quæ octauo iã stipendio functa tamẽ collatione reliquarum nõ dum eãdem uetustatis: & uirtutis cœperat opinionem. Itaq; consilio aduocato: rebus iis: quæ ad se essent delatæ: omnibus expositis: animos multitudinis confirmat: si forte hostes triũ legionũ numero posset elicere ad dimicandũ: agminis ordinem ita cõstituit: ut legio septima: octaua: noua: ante omnia iret impedimenta. deinde omniũ impedimentorum agmen: (quod tamen erat mediocre: ut in expeditionibus esse consueuit) cogeret undecima: ne maioris multitudinis species accider̃ hostibus posset: quã ipsi depoposcissent. Hac ratione pene quadrato agmine instructo: in cõspectu hostiũ celerius opiniõe eorum exercitũ adducit. Quas legiones repente ĩstructas: uelut in acie certo gradu accedere Galli cũ uiderẽt: quorũ erant ad Cæsarẽ plena fiducię cõsilia ꝑlata: siue certaminis ꝑiculo: siue subito aduẽtu: seu expectatiõe nostri cõsilii: copias instruũt pro castris: nec loco superiore decedũt. Cæsar: & si dimicare optauerat: tamẽ admiratus tãtã multitudinẽ hostiũ ualle ĩtermissa: magis ĩ altitudinẽ depressa: q̃ late patẽtẽ: castra castris hostiũ cõfert. Hæc ĩpat uallo pedũ. xii. muniri: coronisq; pro hac ratione eius altitudinis ĩnędificari: fossam duplicẽ: pedũ qnidenũ lateribus directis deprimi: turres crebras excitari in altitudinẽ triũ tabulatoꝝ: põtibus traiectis: cõstratisq; cõiũgi: quorũ frõtes uiminea loricula munirent̃: ut hostis a duplici ꝓpugnatoꝝ ordine depelleret̃: quoꝝ alter ex põtibus: quo tutior altitudie eẽt: hoc audacius: lõgiusq; tela ꝓmitteret; alter: quo ꝓpior hostẽ in uallo collocatus esset: põte ab incidẽtibus telis tegeret̃: portis fores: altioresq; turres ĩposuit.

Romãorũ exploratores.

Corbeus roma. ĩfensus.

Bellouacorũ cõsiliũ.

Romãorũ legionũ uirtus.

Cæsaris celeritas.

Romãorũ munitiões.

Munitionū cōsiliū.

Huius munitionis duplex erat cōsiliū: nanq̧ & operū magnitudinē & timorē suum sperabat fiduciā barbaris allaturū: & cū pabulatū: frumētatūq̧ lōgius eēt ꝓficiscēdū puis copiis castra munitiōe ip̄a uidebat posse defēdi. Interim crebro paucis utrinq̧ ꝓcurrentibus iter bina castra palude iteriecta: cōtēdebat: quā tñ paludē nōnunq̄: aut nostra auxilia: aut Gallorū: Germanorūq̧ trāsibāt: acriusq̧ hostes insequebant: aut uicissim hostes eodē trāsgressi nostros lōgius sūmouebāt. Accidebat autē quotidianis pabulatiōibus id: qđ accidere erat necesse: cū raris: disiectisq̧ ex ædificiis pabulū cōquireret: ut in peditis locis dispersi pabulatores circūuenirent: quę res & si mediocre detrimētū iumentorū: ac seruorū nostris afferebat: tamen stultas cogitationes incitabat barbarorū. atq̧ eo magis: ꝙ Cōmius: quē profectū ad auxilia Germanorū accersenda dixerā: cū equitibus uenerat: qui tametsi numero nō amplius erāt quingentis: tamē germanorū aduentu barbari inflabātur. Cæsar cū animaduerteret hostē complures dies castris palude: & loci natura munitis se tenere: neq̧ oppugnari castra eorū sine dimicatione: pernitiosa: nec locū munitionibus claudi: nisi a maior exercitu posse: literas ad Treboniū mittit: ut quā celerrime posset: legionē .xiii. quę cū. T. Sextio legato in biturigibus hyemebat: accerseret: atq̧ ita cū tribus legiōibus magnis itineribus ad se ueniret: ipse equites inuicē Rhemorū: ac Lingonū: reliquarūq̧ ciuitatū: quoꝝ magnū numerū euocauerat: pręsidio pabulatiōibus mittit: qui subitas hostiū incursiones sustineret: quod cū quotidie fieret: ac iā cōsuetudine diligentia minueret: quod plerunq̧ accidit diuturnitate: Bellouaci delecta manu peditū: cognitis stationibus quotidianis equitū nostrorū: syluestribus locis insidias disponunt. Eodēq̧ eqtes postero die mittunt: qui primū elicerent nostros in insidias: deinde circūuentos aggrederent: cuius mala sors incidit Rhemis: qbus illa dies fungendi muneris obuenerat. Nāq̧ ii: cū repēte hostiū equites animaduertissent: ac numero superiores paucitatē cōtēpsissent: cupidius isecuti a peditibus undiq̧ sunt circūdati: quo facto ꝑturbati: celerius: q̄ cōsuetudo fert equestris prælii: se receperūt: amisso Vertisco principe ciuitatis pręfecto eqtū: qui cū uix equo ꝓpter ætatē posset uti: tamē cōsuetudine Gallorū: neq̧ ætatis excusatiōe in suscipiēda præfectura usus erat: neq̧ dimicari sine se uoluerat. Inflātur: atq̧ icitantur hostiū animi secūdo ꝓlio: Pricipe: & Præfecto Rhemorū iterfecto: nostri detrimēto admonent: diligētius exploratis locis statiōes disponere: ac moderatius cedētē iseq hostē. Nō itermittunt iterim quotidiana ꝓlia in cōspectu utrorūq̧ castrorū: q̄ ad uada: transitusq̧ fiebāt paludis. qua cōtētione Germani: quos ꝓpterea Cæsar trāsduxerat Rhenū: ut eqtibus iterpositi ꝓliarent: cū cōstātius uniuersi paludē trāsissent: paucisq̧ resistētibus iterfectis: ꝑtinacius reliq̄ multitudinē eēnt isecuti: ꝑterriti nō solū ii: q aut cōminus opprimebant: aut eminus uulnerabant: sed etiā: qui longius subsidiari consueuerāt: turpiter fugerūt. nec prius finē fugę fecerūt: sepę amissis supioribus locis: quā se aut i castra suoꝝ recipēt: aut nōnulli pudore coacti lōgius ꝓfugerēt. Quoꝝ ꝑiculo sic oēs copiæ sunt ꝑturbatæ: ut uix iudicari posset: utrū secūdis: minimisq̧ rebus isolētiores: an aduersis mediocribus timidiores essent. Cōpluribus diebus iisdē in castris cōsumptis: cū ꝓpius accessisse legiones: & C. Treboniū legatū cognouissent: duces Bellouacoꝝ ueriti similē obsessionem Alexię: noctu dimittūt eos: quos aut ętate aut uiribus inferiores: aut inermes habebant: unaq̧ reliqua impedimenta: quorū perturbatum: & cōfusum dum explicāt agmen (magna enim multitudo carrorū etiam expeditos sequi Gallos consueuit) oppressi luce: copiis armatorum

Cæsaris cōsilium.

No. sententiā pulcherrimā.

Rhemorū aduersa sors.

Rhemi casus.

Bellouacorū fuga.

Gallorum mos.

castrorũ uias instruunt:ne prius Romani persequi se inciperent:quã longius agmẽ impedimentorũ suorũ ꝓcessisset. At Cæsar neqꝫ resistẽtes tanto collis ascensu lacessendos iudicabat: neqꝫ nõ usqꝫ eo legiones admouẽdas: ut discedere ex eo loco sine periculo barbari militibus instãtibus nõ possent. Ita cũ paludẽ impeditã a castris castra diuidere:quæ trãseũdi difficultas celeritatẽ isequẽdi tardare posset:atqꝫ id iugũ: qđ trans paludẽ: pene ad hostiũ castra pertineret:mediocri ualle a castris eorũ intercisum animaduerteret:põtibus paludẽ cõstrata:legiones traducit:celeriterqꝫ in summã planitiẽ iugi ꝑuenit:quæ decliui fastigio duobus ab lateribus muniebat. ibi legionibus instructis ad ultimũ iugũ peruenit:aciẽqꝫ eo loco cõstituit: unde tormẽto missa tela in hostiũ cuneos cõiici possent. Barbari cõfisi loci natura:cũ dimicare non recusarent:si forte Romani subire collẽ conarent: paulatimqꝫ copias distributas dimittere nõ auderent:ne dispersi perturbarent: ĩ acie ꝑmanserũt: quorũ ꝑtinacia cognita:Cesar uiginti cohortibus instructis: castrisqꝫ eo loco metatis muniri iubet castra:absolutis operibus legiones pro uallo instructas collocat:eqtes frenatis eqs in stationibus disponit. Bellouaci cũ Romanos ad insequẽdũ paratos uiderẽt:neqꝫ ꝑnoctare:aut diutius ꝑmanere sine cibariis eodẽ loco possent:tale cõsiliũ sui recipiendi inierunt:fasces ubi cõsederant (nã in acie sedere Gallos cõsuesse superioribus cõmentariis declaratũ est) per manus stramentoꝝ:ac uirgultorũ:quorũ sũma erat in castris copia:iter se traditos:ante aciẽ collocauerũt:extremoqꝫ tempore diei: signo ꝓnuntiato uno tẽpore icenderunt. Ita cõtinens flãma copias oẽs repẽte a cõspectu texit Romanorũ:quod ubi accidit:barbari uehemẽtissimo cursu fugerũt. Cesar & si discessum hostiũ animaduertere nõ poterat:incendiis oppositis: tamen id cõsiliũ cũ fugæ causa initũ suspicaretur:legiones promouet:& turmas mittit ad insequendũ: ipe ueritus isidias:ne forte in eodem loco subsistere hostis:atqꝫ elicere nostros in locum conaretur iniquum:tardius procedit. Equites cum intrare fumum: & flammã densissimam timerent: ac siqui cupidius intrauerant uix suorum ipsi priores partes aduerterent: equorum insidias ueriti: liberam facultatem sui recipiendi Bellouacis dederunt: Ita fuga timoris simul:calliditatisqꝫ plena sine ullo detrimento: millia non amplius decem progressi hostes munitissimo loco castra posuerunt inde cum sæpe in insidiis equites: peditesqꝫ disponerent magna detrimenta Romanis in pabulationibus inferebãt:quod cum crebrius accideret ex captiuo quodam comperit Cæsar Corbeum Bellouacorum ducem fortissimorum millia sex peditum delegisse:equitesqꝫ ex omni numero mille:quos in isidiis eo loco collocaret:quẽ in locum propter copiam frumenti:ac pabuli Romanos pabulatum missuros suspicaretur. Quo cognito consilio:Cæsar legiones plures:q̃ solebat educit:equitatũqꝫ: qua cõsuetudine pabulatoribus mittere præsidio cõsueuerat:ꝑmittit:huic iterpõit præsidia leuis armaturæ ipse cũ legionibus:quã potest maxime appropinquat. hostes in insidiis dispositi:cũ sibi delegissent cãpũ ad rẽ gerendã nõ amplius patẽtẽ in oẽs partes passibus mille:syluis undiqꝫ impeditissimis:aut altissimo flumine: uelut indagine munitum hũc insidiis circundederunt: nostri explorato hostium consilio: ad præliandũ animo: atqꝫ armis parati: cũ subsequẽtibus legionibus nullã dimicationẽ recusarẽt: turmatim in eũ locũ deuenerunt. Quorũ aduẽtu cũ sibi Corbeus oblatã occasionẽ rei gerẽdæ existimaret:primus cũ paucis se ostendit: atqꝫ in ꝓximas turmas impetũ facit. nostri constanter impetum sustinent insidiatorum:neqꝫ plures in unum locum conueniunt:ꝙ plerunqꝫ equestribus præliis:cũ propter aliquem timorẽ accidit: tũ multitudine

Cæsaris rei militaris pitia.

Bellouacorũ cõsiliũ.

Bellouacorũ solertia.

Cæsaris prudentia.

Corbei insidiæ.

Romaorũ uersutiæ.

multitudine ipsorũ detrimẽtũ accipitur:cũ dispositis turmis inuicẽ rari præliarent̃: neq; ab lateribus circũueniri suos paterent̃:erumpunt cæteri Corbeo prȩliante ex syluis.fit magna cõtentione diuersum prȩliũ:qđ cũ diutius pari marte iniret̃:paulatim ex syluis ĩstructa multitudo procedit peditũ:quæ nostros cogit cedere equites: quibus celeriter subueniunt leuis armaturæ pedites:quos ante legiones missos docui:turmisq; nostrorũ interpositi cõstanter præliant̃:pugnat̃ aliquandiu pari cõtentiõe:deinde ut ratio postulabat ꝓlii:qui sustinuerãt primos impetus ĩsidiarũ hoc ipso fiunt superiores:quod nullũ ab insidiantibus imprudẽtes acceperãt detrimentũ. Accedunt ꝓpius interim legiones:crebriq; eodẽ tẽpore:& nostris:& hostibus nũtii afferunt̃:Imperatorẽ ĩstructis copiis adesse. Qua re cognita præsidio cohortiũ cõfisi nostri acerrime præliant̃: ne si tardius rẽ gessissent: uictoriæ gloriã cõmunicasse cũ legiõibus uiderent̃. Hostes cõcidũt animis:atq; itineribus diuersis fugã querũt nequicquã.Nã quibus difficultatibus locoꝝ Romanos claudere uoluerãt:his ipsi tenebãtur:uicti tamen:perculsiq; maiore parte amissa consternati: quo sors tulerat cõfugiunt:partim syluis petitis: partim flumine: qui tamen in fuga a nostris acriter ĩsequẽtibus cõficiunt̃.Cũ iterim nulla calamitate uictus Corbeus exceder̃ prȩlio: syluasq; petere aut ĩuitãtibus nostris:ad deditionẽ potuit adduci:qn fortissime prȩliãdo: cõpluresq; uulnerãdo:cogeret elatos iracũdia uictores in se tela cõiicere. Tali modo re gesta:recẽtibus ꝓlii uestigiis: ingressus Cæsar: cũ uictos tãta calamitate existimaret hostes:nuntio accepto locũ castrorũ relicturos:quæ nõ lõgius ab ea cæde abesse: plus minus octo millibus passuũ dicebant̃ (tametsi flumine impeditum transitum uidebat) tamẽ exercitu traducto ꝓgredit̃.At Bellouaci:reliquæq; ciuitates repẽte ex fuga paucis: atq; his uulneratis receptis: q syluarũ beneficio casum euitauerant: oĩbus aduersis cognita calamitate:ĩterfecto Corbeo: amisso eqtatu:& fortissimis peditibus:cũ aduẽtare Romanos existimarent:concilio repente cãtu tubarũ conuocato:cõclamãt:ut legati:obsidesq; ad Cȩsarẽ mittant̃.Hoc oĩbus ꝓbato cõsilio Cõmius Atrebas ad eos profugit Germanos:a qbus ad id bellũ auxilia mutuatus erat.Cæteri euestigio mittunt ad Cæsarẽ legatos:petuntq;: ut ea pœna sit cõtentus hostiũ:q̃ si sine dimicatione ĩferre ĩtegris posset:pro sua clemẽtia:atq; humanitate nunq̃ ꝑfecto esset illaturus. afflictas opes equestri prælio Bellouacorũ esse: delectorũ peditũ multa millia ĩteriisse:uix refugisse nuntios cædis:tamẽ magnũ:ut in tãta calamitate Bellouacos eo prælio cõmodũ esse cõsecutos:q, Corbeus author belli cõcitator multitudinis esset ĩterfectus.Nunquã enim Senatũ tantã in ciuitate illo uiuo: quãtũ imperitã plebẽ potuisse.Hæc orantibus legatis:commemorat Cȩsar eodẽ tẽpore superiore ãno Bellouacos: cæterasq; Galliæ ciuitates suscepisse bellũ:pertinacissime:hos ex omnibus in sentẽtia permansisse.neq; ad sanitatẽ reliquorũ deditione esse perductos.Scire atq; intelligere se causam peccati facillime mortuis delegari.neminẽ uero tantũ pollere:ut ĩuitis principibus: resistẽte Senatu:omnibus bonis repugnãtibus: ĩfirma manu plebis bellũ cõcitare & gerere posset. Sed tamẽ se cõtẽtũ fore ea pœna:quã sibi ipsi cõtraxissent. Nocte ĩsequẽti legati respõsa ad suos referũt: obsides cõficiũt. Cõcurrũt reliquarũ ciuitatũ legati:quæ Bellouacorũ speculabant̃ euentũ:obsides dant.imperata faciũt.excepto Cõmio:quẽ timor cohibebat cuiusquam fidei suam committere salutem.Nam superiore anno. T.Labienus Cæsare in Gallia citeriore ius dicente:Cum Commium comperisset solicitare ciuitates:& coniurationem contra Cæsarẽ facere infidelitatẽ eius sine ulla ꝑfidia

Præliũ iter roma.& bellouacos

Hostiũ cædes.

Bellouacorũ fuga.

Bellouacorũ deditio & orõ ad cæsarem.

Cæsaris respõsum.

Bellouacorũ obsides.

iudicauit cõprimi posse: quẽ q̃a nõ arbitrabat̃ uocatũ ĩ castra uẽtuꝝ: ne tẽtãdo cautiorẽ faceret. C. Volusenũ Quadratũ misit: q eũ ꝑ simulationẽ colloq̃ curaret ĩterficiẽdũ. Ad eã rẽ delectos tradidit cẽturiones: cũ in colloqũ uẽtũ esset: & ut cõuenerat: manũ Cõmii Volusenus arripuisset: Cẽturio uelut in sueta re ꝑmotus celeriter: a familiaribus ꝓhibitus Cõmii: cõficere hoĩẽ nõ potuit: grauiter tamen primo

Commius uulnere affectus.

ictu gladio caput ꝑcussit. Cũ utrinq; gladii districti eẽnt: nõ tã pugnãdi: q̃ diffugiẽdi fuit utrorũq; cõsiliũ: nostrorũ q̃d mortifero uulner̃ Cõmiũ credebãt affectũ: Gallorũ q̃d ĩsidiis cognitis plura q̃ uidebãt extimescebãt. Quo facto statuisse Cõmius dicebat̃: nunq̃ in cõspectu cuiusq̃ rõani uenir̃. Bellicosissimis gẽtibus deuictis: Cæsar cũ uideret nullã iã eẽ ciuitatẽ: q̃ bellũ pararet: quo sibi resisteret: sed nõnullos ex opidis demigrare: ex agris effugere: ad p̃sens impiũ euitãdũ: plures ĩ ptes exercitũ dimittere cõstituit.

Cæsaris ꝓuidentia.

M. Antoniũ q̃storẽ cũ legiõe duodecima sibi cõiũgit. C. Fabiũ Legatũ cũ cohortibus uigintiq̃nq; mittit in diuersissimã partẽ Galliæ: q̃d ibi q̃sdã ciuitates in armis esse audiebat: neq;. C. Caniniũ Rebilũ legatũ: q in illis regionibus p̃erat: satis firmas duas legiões habere existimabat. T. Labienũ ad se euocat. Legionẽq; duodecimã: q̃ cũ eo fuerat in hybernis: in togatã Galliã mittit ad colonias ciuiũ Romanoꝝ tuẽdas: ne q̃d simile ĩcõmodũ accideret de ĩcursiõe barbaroꝝ: ac supiore æstate Tergestinis accidisset: q̃a repẽtino latrocinio: atq; ĩpetu ĩcolę illoꝝ erãt opp̄ssi: ĩpe

Cæsaris cõsilium.

ad deuastãdos depopulãdosq; fines Ambiorigis ꝓficiscit̃: quẽ ꝑterritũ: atq; fugiẽtẽ cũ redigi posse ĩ suã potestatẽ desp̄asset: ꝓximũ sue dignitatis eẽ ducebat: adeo fines eius uastar̃ ciuibus: ædificiis: pecore: ut odio suoꝝ Ambiorix: siquos fortũa fecisset reliquos nullũ reditũ ꝓpter tãtas calamitates haberet ĩ ciuitatẽ: Cũ ĩ oẽs fines ꝑtiũ Ambiorigis: aut legiones: aut auxilia dimisisset: atq; oĩa cædibus ĩcẽdiis: rapinis uastasset: magno numero hoĩum ĩterfecto: aut capto: Labienũ cũ duabus legiõibus in

Treuerorũ feritas.

Treueros mittit: quoꝝ ciuitas ꝓpter Germaniæ uicinitatẽ: quotidianis exercitata bellis: cultu & feritate nõ multũ a Germanis differebat: neq; impata unq̃ nisi exercitu coacta: faciebat. Interim. C. Caninius legatus cũ magnã multitudinẽ cõueĩsse hostiũ in fines Pictonũ literis nũtiisq; Duracii cognouisset: q ꝑpetuo ĩ amicitia Romanoꝝ ꝑmãserat: q̃d pars q̃dã ciuitatis eius defecisset: ad oppidũ Lemouicũ cõtendit: quo cũ aduẽtaret: atq; ex captiuis certius cognosceret: multis hoĩum millibus: Dũnaco Duce Andiũ: Duraciũ clausũ: Lemouicũ oppugnari: neq; ĩfirmas legiões hostibus cõmittere auderet: castra munito loco posuit. Dũnacus cũ appropinq̃re Cãi

Dumnaci consilium.

niũ cognouisset: copiis oĩbus ad legiões cõuersis: castra Romanoꝝ oppugnare ĩstituit: Cũ cõplures dies in oppugnatiõe cõsumpsisset: & magno suoꝝ detrimẽto nullã partẽ munitionẽ cõuellere potuisset rursus ad obsidẽdũ Lemouicũ redit. eodẽ tẽpore. C. Fabius legatus cõplures ciuitates ĩ fidẽ recipit: obsidib⁹ firmat: literisq;. C. Cãinii certior fit: quæ in Pictonibus gerant̃. Quibus rebus cognitis: ꝓficiscit̃ ad auxiliũ Duracio ferẽdũ. at Dũnacus aduẽtu Fabii cognito: despata salute: si tẽpore eodẽ

Dumnaci fuga.

coactus eẽt: & Romanum & externũ sustiner̃ hostẽ & respicer̃: ac timere oppidãos: repẽte eo ex loco cũ copiis recedit: nec se satis tutũ fore arbitrat̃: nisi flumẽ Ligerim: quod erat põte: ꝓpter magnitudinẽ cõstratũ: copias traduxisset. Fabius & si nõdũ in cõspectu uenerat hostiũ: neq; se cũ Caninio cõiũxerat: tñ doctus ab iis: qui locorum nouerant naturã: potissimũ credidit hostes ꝑterritos: eũ locũ: quẽ petebant: petituros. Itaq; cũ copiis ad eũdẽ põtẽ cõtẽdit: eq̃tatũq; tãtũ ꝓcedere ante agmẽ imperat legionũ: q̃tum cũ processisset sine defatigatiõe equorũ: in eadẽ se reciperent castra.

Consequuntur

Cōſequunt̄ eqtes noſtri:ut erat preceptū:inuaduntq; Dumnaci agmen:& fugiētes pterritoſq; ſub ſarcinis ī itinere aggreſſi:magna p̄da:multis īterfectis potiunt̄. Itaq; re bene geſta ſe recipiūt in caſtra. īſequenti nocte Fabius eqtes p̄mittit ſic paratos: ut cōfligerēt:atq; omne agmen morarent̄:dū cōſequeret̄ ip̄e:cuius preceptis ut res gereret̄.Q .Titatius Varus præfectus eqtū ſingularis:& animi & prudētię uir ſuos hortat̄: agmenq; hoſtiū cōſecutus turmas ptim idoneis locis diſponit: partim eqtū p̄liū cōmittit.cōſiſtit audatius eqtatus hoſtiū ſuccedētibus ſibi peditibus: q̄ toto agmine ſubſiſtētes eqtibus ſuis cōtra noſtros ferūt auxiliū.fit p̄liū acri certamine:nāq; noſtri cōtemptis pridie:ſupatiſq; hoſtibus:cū ſubſeq legiōes meminiſſent:& pudore cedēdi: & cupiditate per ſe cōficiēdi p̄lii fortiſſime cōtra pedites p̄liant̄: hoſteſq; nihil amplius copiaꝝ acceſſuꝝ credētes:ut pridie cognouerāt: delēdi eqtatus noſtri nacti occaſionē uidebant̄:cū aliquādiu ſūma cōtētione dimicaret̄: Dūnacus īſtruit aciē: que ſuis eēt eqtibus iuicē p̄ſidio:tū repēte cōfertæ legiones in cōſpectu hoſtiū ueniūt:q̄bus uiſis pculſæ barbaroꝝ turmæ: ac pterritæ acies hoſtiū pturbato impedimētoꝝ agmine magno clamore diſcurſuq; paſſim fugæ ſe mādāt: at nr̄i eqtes qui pauloāte cū reſiſtētibus fortiſſime conflixerant:lętitia uictorię elati magno undiq; clamore ſublato:cedētibus circūfuſi: quātū equoꝝ uires ad pſequēdū: dextræq; ad cædēdū ualēt: tātū eo p̄lio īterficiūt.itaq; amplius milibus.xii. aut armatoꝝ: aut eorū qui timore arma piecerāt īterfectis:oīs multitudo capit̄ impedimētoꝝ.Q ua ex fuga cū cōſtaret Drapetē Senonē:q ut primū defecerat Gallia collectis undiq; pditis hoībus:ſeruis ad libertatē uocatis:exulibus oīum ciuitatū accitis:receptis latronibus īpedimēta: & cōmeatus Romanoꝝītercepat:nō amplius hoīnū duobus millibus ex fuga collectis puinciā petere:unaq; cōſiliū cū eo Luteriū Cadurcū cepiſſe:quē in ſupiore cōmētario:prima defectiōe Galliæ facere in Prouinciā impetū uoluiſſe: cognitū eſt. Caninius legatus cū legionibus duabus ad eos pſequēdos cōtēdit.ne de timore:aut detrimēto Prouinciæ magna īfima pditoꝝ hominū latrociniis caperet̄.C.Fabius cū reliquo exercitu ī Carnutes:reliq̄ſq; pficiſcit̄ ciuitates:quaꝝ eo p̄lio:q̄d cū Dūnaco fecerat:copias eſſe accitas ſciebat.Nō enim dubitabat qn recēti calamitate ſūmiſſiores eſſent futuræ:dato uero ſpatio:ac tēpore eodē īſtāte Dūnaco poſſent cōcitari: qua in re ſūma felicitas celeritaſq; ī recipiēdis ciuitatibus Fabiū cōſequit̄.nā Carnutes:qui ſæpe uexati nunq̄ pacis fecerāt mētionē:datis obſidibus ueniūt in deditionē: cæteræq; ciuitates poſitæ ī ultimis Galliæ finibus oceano cōiūctæ: q̄ Armoricæ appellant̄: authoritate adductæ Carnutū aduētu Fabii Legionūq; impata ſine mora faciūt.Dūnacus ſuis finibus expulſus errās latitāſq; ſolus extremas Galliæ regiones petere coactus eſt.At Drapes unaq; Luterius cū legiōes Caniniūq; adeſſe cognoſcerēt:nec ſe ſine certa pnicia:pſeq̄nte exercitu:putarēt Prouicię fines ītrare poſſe:nec iā liberā uagādi latrocinādiq; facultatē haberēt:cōſiſtūt in agris Cadurcoꝝ.Ibi cū Luterius apud ſuos ciues quōdā ītegris rebus multū potuiſſet: ſemperq; author nouoꝝ cōſilioꝝ: magnā apud Barbaros authoritatē haberet:oppidū Vxellodunū:q̄d in cliētela fuerat eius natura loci egregie munitū occupat ſuis & Drapetis copiis:oppidāoſq; ſibi cōiūgit. Q uo cū cōfeſtim.C.Caninius ueniſſet:animaduerteretq; oēs oppidi partes p̄ruptiſſimis ſaxis eſſe munitas:q̄d defendēte nullo; tamē armatis aſcēdere eſſet difficile: magna autē impedimēta oppidāoꝝ uideret: q̄ ſi clādeſtia fuga ſubtrahere conarētur:effuger̄ nō mō eqtatū: ſed ne legiōes qdē poſſent.triptito cohortibus diuiſis: trina excelſiſſimo loco caſtra fecit:a

Prælium equeſtre.

Qu. Titatii uirtus.

Barbarorū fuga.

Drapeti ſenones cōſilium.

Carnutū deditio.

Armoricæ ciuitates q̄.

Vxellodunū oppidū q̄d & ubi.

quibus paulatim quãtũ copiæ patiebant̃: uallũ in oppidi circuitu ducere instituit. Quod cũ animaduerterẽt oppidãi: miserrimaq; Alexiæ memoria soliciti similẽ casum obsessionis uererent̃: maximeq; ex oĩbus Luterius: qui fortunæ illius periculũ fecerat: moneret rationẽ frumenti esse habendã: constituũt omniũ cõsensu: parte ibi relicta copiarũ: ipsi cũ expeditis: ad ĩportãdũ frumẽtũ proficisci. Eo cõsilio probato: proxima nocte duobus millibus armatorũ relictis. reliquos ex oppido Drapes & Luterius educũt. Ii paucos dies morati ex finibus Cadurcorũ: q parti re frumẽtaria subleuari eos cupiebãt: ptim prohibere quo minus sumerẽt: nõ poterãt: magnũ numerũ frumẽti cõparãt. Nõnũquã ãt expeditiõibus nocturnis castella nostrorũ adoriunt̃. Quã ob causam. C. Caninius toto oppido munitiones circũdare conat̃: ne aut opus effectũ tueri nõ possit: aut plurimis in locis ĩfirma disponat præsidia. Magna copia frumẽti cõparata: cõsidũt Drapes: & Luterius nõ lõgius ab oppido. x. millibus passuũ: unde paulatim frumẽtũ in oppidũ supportarent: ipsi iter se prouincias partiunt̃: Drapes castris præsidio cũ parte copiarũ restitit. Luterius agmen iumẽtorũ ad oppidũ adducit. dispositis ibi presidiis: hora noctis circiter decima: syluestibus angustisq; itineribus frumẽtũ importare in oppidũ ĩstituit: quorũ strepitũ uigiles castrorũ cũ sensissent: exploratoresq; missi quæ agerent̃: renũtiassent: Caninius celeriter cũ cohortibus armatis ex proximis castellis ĩfrumẽtarios sub ipsam lucẽ impetũ fecit. ii repẽtino malo pterriti diffugiũt ad sua præsidia: quæ nostri: ut uiderũt: acrius cõtra armatos ĩcitati neminẽ ex eo numero uiuum capi patiunt̃. Profugit ĩde cũ paucis Luterius: nec se recipit in castra. Re bene gesta: Caninius ex captiuis cõperit partẽ copiarũ: cũ Drapete esse in castris intra millia passuũ decẽ. qua re ex cõpluribus cognita: cũ intelligeret: fugato Duce altero: pterritos reliquos facile opprimi posse: magnæ felicitatis esse arbitrabat̃: neminẽ ex cæde refugisse in castra: qui de accepta calamitate nuntiũ Drapeti perferret. Sed cũ in experiundo periculũ nullũ uideret: equitatũ omnẽ: Germanosq; pedites sũmæ uelocitatis oẽs ad castra hostiũ præmittit. Ipse legionẽ unã intra castra distribuit: alterã secũ expeditã ducit. Cũ propius hostẽ accessisset ab exploratoribus: quos præmiserat: cognoscit castra eorũ: ut Barbarorũ fere cõsuetudo est relictis locis supioribus ad ripas fluminis esse demissa. At Germanos: equitesq; imprudentibus oĩbus de improuiso aduolasse: & pliũ cõmisisse. Qua re cognita legionẽ armatã ĩstructãq; adducit: ita repẽte oĩbus ex partibus signo dato: loca superiora capiuntur. quod ubi accidit: Germani equites signis legionis uisis uehementissime preliantur. confestim omnes cohortes undiq; impetum faciunt: omnibus aut ĩterfectis: aut captis magna præda potiuntur. Capitur ipse eo prælio Drapes. Caninius felicissime re gesta sine ullo pene militis uulnere ad obsidendos oppidanos reuertitur: externoq; hoste deleto: cuius timore augere præsidia: & munitione oppidanos circundare prohibitus erat: opera undique imperat administrari. Uenit eodem cum suis copiis postero die. C. Fabius: partemque oppidi sumit ad obsidẽdum. Cæsar interim. M. Antonium quæstorem cum cohortibus. xv. in belloua/cis reliquit: ne qua rursus nouorum consiliorum ad capiendum bellum facultas daretur: ipse reliquas ciuitates adit: obsides plures imperat. timentes omnium animos consolatione sanat. Cum in Carnutes uenisset: quorum consilio in ciuitate superiore commẽtario Cæsar exposuit initium belli esse ortum: q præcipuæ eos propter conscientiam facti timere animaduertebat: quo celerius ciuitatem metu liberaret: pricipem sceleris ipsius: & concitatorem belli Gutruatum ad supplicium deposcit: qui

Oppidanorũ cõsiliũ.

Barbarorũ eruptio.

Drapes cõsiliũ.

Barbarorũ cedes.

Barbarorũ mos.

Drapes captus.

poscit: qui & si ne ciuibus qdē suis se cōmittebat: tamē celeriter oīum cura q̄situs in castra pducit. Cogit in eius suppliciū Cæsar cōtra naturā suā: maximo militū cōsensu: qui oīa pericula: & detrimēta belli a Gutruato accepta referebāt: adeo ut uerberibus exanimatū corpus securi feriretur. Ibi crebris literis Caninii fit certior: quæ de Drapete: & Luterio gesta essent: quoq; in cōsilio pmanerēt oppidani: quoꝝ: & si paucitatē cōtemnebat: tamē ptinaciā magna pœna esse afficiēdā iudicabat: ne uniuersa Gallia nō uires sibi defuisse ad resistēdū Romanis: sed cōstantiā putaret: ne ue hoc exemplo cæteræ ciuitates locoꝝ opportunitate fretæ: se uindicarēt in libertatē: cū oībus Gallis notū esse siret: reliquā esse unā æstatē suæ puinciæ: quā si sustinere potuissent nullū ultra piculū uererent. Itaq; C. Calenū legatū cū legiōibus duabus relinquit: qui iustis itineribus se subsequeret. Ipse cū omni eqtatu q̄ potest celerrime ad Caniniū cōtēdit. Cū cōtra expectationē oīum Cæsar Vxellodunū uenisset: oppidūq; operibus clausum animaduerteret: neq; ab oppugnatione recedi uideret ulla cōditione posse: magna autē copia frumēti abūdare oppidanos: ex pfugis cognosceret. aqua phibere hostē tētare cœpit. flumē infimā uallē diuidebat: quæ pene totū mōtē cingebat: in quo positū erat prupt ū undiq; oppidū Vxellodunū: hoc auertere loci natura phibebat. sic enim imis radicibus mōtis ferebat: ut nullā in partem depressis fossis deriuari posset. Erat autē oppidanis difficilis & præruptus eo descēsus: ut phibētibus nostris sine uulneribus ac piculo uitæ neq; adire flumen: neq; arduo se recipere possent ascēsu. Qua difficultate eorū cognita: Cæsar sagittariis funditoribusq; dispositis: tormētis et qbusdā locis cōtra facillimos descēsus collocatis aqua fluminis phibebat oppidanos: quorū oīs postea multitudo aquatū unū in locū cōueniebat. sub ipsius enim oppidi murū: magnus fons prumpebat: ab ea parte: quę fere pedū. ccc. iteruallo fluminis circuitu uacabat. Hoc fonte phiberi posse oppidanos cū optarēt reliq: Cæsar unus uideret nō sine magno piculo e regione eius: uineas agere aduersus montē: & aggeres struere cœpit magno cū labore & cōtinua dimicatione. Oppidani enim loco supiore decurrūt & eminus sine piculo prēliant: multosq; ptinaciter succedētes uulnerant: nō deterrent tamen milites nostri uineas pferre & labore atq; opibus locorū uincere difficultates. Eodē tēpore tectos cuniculos agūt ad caput fontis. quod genus operis sine ullo periculo & sine suspitiōe hostiū facere licebat. Extruit agger in altitudinē pedū nouē: collocat in eo turris decē tabulatoꝝ: nō qdē q̄ mœnibus æq̄ret: (id eni nullis opibus effici poterat) sed quæ supare fontis fastigiū posset. Ex ea cū tela tormētis iacerent ad fontis aditus nec sine piculo possent aquari oppidani: nō tātū pecora atq; iumēta: sed etiā magna hominū multitudo siti cōsumebat. quo malo pterriti oppidani: Cupas seuo: pice: scadulis cōplēt: eas ardētes i opa puoluūt. Eodē tēpore acerrime pliant: ut ab incēdio restinguēdo dimicatiōis piculo deterreāt Romanos. Magna repēte in ipsis opibus flāma existit: quæcūq; enim per locū præcipitē missa erāt: ea uineis & aggere suppressa cōprehēdebāt id ipsum: quod morabat. Milites cōtra nostri: quāquā piculoso genere plii: locoq; iniquo pmebant: tamē oīa paratissimo sustinebāt aīo. Res eni gerebat & excelso loco: & i cōspectu exercitus nr̄i: magnusq; utrinq; clamor oriebat: ita ut q̄sq; poterat maxime isignis: quo notior: testatiorq; uirtus eius esset: telis hostiū flāmæq; se offerebat. Cæsar cū cōplures suos uulnerari uideret: ex oībus oppidi partibus cohortes montē ascendere: & simulatione mœniū occupādoꝝ clamorē undiq; iubet tollere. Quo facto pterriti oppidani: cū quid ageretur i locis reliquis essent

Grutuati mors.

No. aureā sententiā.

Cæsaris consilium.

No. rom. uirtutem.

Barbarorū sitis.

Præliū iter roma&. barbaroꝝ.

Cæsaris stratagema

ignari:reuocant ab impugnandis operibus armatos:murisque disponunt. Ita nostri sine prælii facto:celeriter opera flamma comprehensa partim restingunt:partim in terscindunt. Cum pertinaciter resisterent oppidani: magna etiam parte suorum siti amissa:in sententia permanebant. Ad postremũ cuniculis uenæ fontis itercisę sunt: atq; auersæ:quo facto repente fons perennis exaustus: tantam attulit oppidanis salutis desperationem:ut id non hominum consilio: sed Deorum uolũtate factum putarent. Itaq; necessitate coacti se tradiderunt. Cæsar: cum suam lenitatem cognitam omnibus sciret:neq; uereretur; nequid crudelitate naturæ uideret' asperius fecisse: neq; exitum consiliorum suorum animaduerteret:si tali ratione diuersis in locis plures rebellare cœpissent: exemplo supplicii deterrendos reliquos existimauit. Itaq; omnibus:qui arma tulerant:manus præcidit: uitamq; concessit: quo testatior esset pœna improborum. Drapes quem captum esse a Caninio docui:siue indignatione & dolore uinculorum:siue timore grauioris supplicii:paucis diebus sese cibo abstinuit:atq; ita interiit. Eodẽ tẽpore Luterius:quẽ profugisse ex ꝓlio scripsi: cum in potestatem uenisset Epasnacti Aruerni(crebro enim mutandis locis: multorum fidei se cõmittebat quod nusquã diutius sine periculo commoraturus uidebatur: cum sibi consius esset:quam inimicum deberet Cæsarem habere)hunc Epasnactus Aruernus amicissimus populi Roma.sine dubitatiõe ulla uinctum ad Cæsarem duxit. Labienus interim ĩ Treueris equestre prelium secundum facit:compluribusq; Treueris interfectis & Germanis: qui nullis aduersus Romanos auxilia denegabãt: principes eorum uiuos in suam redegit potestatem:atq; in iis Surum Heduũ: qui & uirtutis & generis summam nobilitatem habebat:solusq; ex Heduis ad id tempus permanserat in armis. Ea re cognita: Cæsar cum in omnibus partibus Galliæ bene res gestas uideret:iudicaretq; superioribus æstiuis Galliam deuictam & subactam esse: Aquitaniam nunquam ipse adisset: sed per. P. Crassum quadam ex parte diuicisset: cum duabus legionibus in eam partem est profectus:ubi extremum tempus consumeret ęstiuorum. Quam rem sicut cętera celeriter feliciterq; cõfecit. namq; omnes Aquitanię ciuitates legatos ad eum miserunt: obsidesq; ei dederunt. Quibus rebus gestis:ipse cum equitum præsidio Narbonem profectus est: exercitum per legatos in Hyberna deduxit:quatuor legiões in Belgio collocauit.cum.M. Antonio:&.G. Trebonio:&.P. Vatinio:&.Qu. Tullio legatis: duas in Heduos misit: quorum in omni Gallia summam esse authoritatem sciebat: duas in Turones ad fines Carnutũ posuit: quæ oẽm regionẽ cõiunctã oceano cõtinerent. Duas reliq̃s in Lemouicũ fines nõ lõge ab Aruernis: nequa pars Galliæ uacua ab exercitu esset. Paucos dies ipse in ꝓuĩcia moratus:cũ celeriter oẽs cõuẽtus ꝑcucurrisset:publicas cõtrouersias cognouisset: benemeritis ꝑmia tribuisset: cognoscendi eñi maximã facultatẽ habebat:quali q̃sq; aĩo in rẽpu.fuisset totius Galliæ defectiõe: quã sustinuerat fidelitate atq; auxiliis ꝓuinciæ illius.his rebus cõfectis ad legiões in Belgiũ se recipit:hybernauitq; Nemetocẽne.ibi cognoscit Commiũ Atrebatẽ prælio cum equitatu suo cõtendisse. Nam cum Antonius in hyberna uenisset:ciuitasq; Atrebatũ in officio maneret:Commius: qui post illam uulnerationem: quam supra cõmemoraui: semper ad omnes motus paratus suis ciuibus esse consuesset:ne consilia belli quęrentibus: author armorũ:duxq; deesset:parente Romanis ciuitate:cũ suis equitibus:se suosq; latrociniis alebat: infestisq; itineribus commeatus complures: qui comportabant in hyberna Romanorum itercipiebat. Erat attributus Antonio prefectus equitũ. C. Volusenus

Barbarorũ uana opi.

Cæsaris seuitia in barbaros.

Treuerorũ cedes.

Aquitaniæ deditio.

Cæsaris. ꝓuidentia.

Cõmii latrocinia.

C. Volusenus q̄dratus:q̄ cū eo hybernaret:hūc Antonius ad ꝑsequēdū eq̄tatū hostiū mittit. Volusenus autē ad eā uirtutē: q̄ singularis in eo erat magnū odiū Cōmii adiūgebat:quo libētius id faceret:quod īperabat̄.Itaq; dispositis īsidiis:sæpius eius eq̄tes aggressus:secūda prælia faciebat. Nouissime cū uehementius cōtenderet: ac Volusenus ipsius intercipiendi Commii cupiditate pertinatius eum cum paucis insecutus esset: ille autem fuga uehementi Volusenum longius produxisset repente omnium suorum inuocat fidem: adque auxilium: ne sua uulnera perfidia interposita paterentur inulta: conuersoque equo se a cęteris incautius permittit in Præfectum. Faciunt idem omnes eius equites: paucosque nostros conuertunt: atque insequuntur. Commius incensum calcaribus equum iungit equo Quadrati: lanceaque infesta medium femur eius magnis uiribus traiicit. Præfecto uulnerato: nō dubitant nostri resistere: & conuersi hostem pellere. Quod ubi accidit complures hostium magno nostrorum impetu pulsi uulnerantur. & partim in fuga proteruntur: partim intercipiuntur. Quod ubi malum dux equi uelocitate euitauit: grauiter uulneratus Præfectus: ut uitæ periculum aditurus uideretur: refertur in castra. Commius autem siue expiato suo dolore: siue magna parte amissa suorum: legatos ad Antonium mittit: seque ibi futurum ubi præscripserit: & ea facturum: quæ imperauerit: obsidibus datis firmat. Vnum illud orat: ut timori suo concedatur: ne in conspectum ueniat cuiusquam Romani. quam postulationem: Antonius: cum iudicaret ab iusto nasci timore: ueniam petenti dedit. obsides accepit. SCIO Cæsarem singulorum annorum singulos commentarios fecisse: quod ego non existimaui mihi esse faciendum: propterea quod insequens annus. L. Paulo: &. C. Marcello consulibus: nullas habet Gallię magnopere res gestas: ne quis tamen ignoraret: quibus in locis Cæsar: exercitusque eo tempore fuissent: pauca scribenda: coniungendaq; huic Cōmentario statui. Cæsar cum in Belgio hyemaret: unum illud propositum habebat: continere in amicitia ciuitates: nulli spem: aut causam dare armorum: nihil enim minus uolebat: quam sub discessu suo necessitatē sibi aliquam imponi belli gerendi: ne cum exercitum deducturus esset: bellum aliquod relinqueretur: quod omnis Gallia libenter sine præsenti periculo susciperet. Itaque honorifice ciuitates appellando: principes maximis præmiis afficiendo: nulla onera noua imponendo: defessam tot aduersis præliis Galliam: conditione parendi meliore facile in pace continuit. Ipse hybernis peractis contra consuetudinem in Italiam quam maximis itineribus est profectus ut municipia & colonias appellaret: quibus. M. antonii quæstoris sui commendaret sacerdotii petitionē. Contendebat enim gratia: cum libenter pro homine sibi coniunctissimo: quem paulo ante præmiserat ad petitionem: tum acriter contra factionem & potentiam paucorum: qui. M. Antonii repulsa Cæsaris recedentis conuellere gratiam cupiebant. Hunc & si Augurem prius factum: quam Italiam attingeret in itinere audierat: tamen non minus iustam sibi causam municipia & colonias adeundi existimauit: ut iis gratias ageret: quod frequentiam: atque officium suum Antonio præstitissent. simulque se & honorem suum in sequentis anni commendaret: propterea quod insolenter aduersarii sui gloriarentur. L. Lentulum: &. C. Marcellum consules creatos: qui omnem honorem & dignitatem Cæsaris expoliarent: ereptum Sergio Galbæ consulatum: cum is multo plus gratia: suffragiisque ualuisset: quod sibi coniunctus & familiaritate & necessitudine legationis esset. Exceptus est Cæsaris aduentus ab omnibus

Cōmii fuga.

Volusenus uulneratus

Cōmii deditio.

Auctoris peroratio.

Cæsaris magnificentia.

M. Anto. auguratus

No. Cæsaris uenerationem.

municipiis & coloniis incredibili honore: atque amore. Tum primum enim ueniebat ab illo uniuersæ Galliæ bello. nihil relinquebatur: quod ad ornatum portarum: itinerum locorumq; omnium: qua Cæsar iturus erat: excogitari posset. Cum liberis omnis multitudo obuiam procedebat. Hostiæ omnibus locis immolabātur: tricliniis stratis fora: templaq; occupabantur: ut uel expectatissimi triumphi lætitia percipi posset: tanta erat magnificentia apud opulentiores: cupiditas apud humiliores. Cum omnes regiones Galliæ Togatæ Cæsar percucurrisset: summa celeritate ad exercitum Nemetocennā rediit: legionibusq; ex omnibus hybernis ad fines Treuerorum euocatis: eo ꝑfectus est: ibiq; exercitum lustrauit. T. Labienum Galliæ Togatæ præfecit: quo maiore commendatione conciliaretur ad Consulatus petitionem. ipse tantum itinerum faciebat: quantum satis esse ad mutationem locorū propter salubritatem existimabat. ibi quanquā crebro audiebat Labienum ab inimicis suis solicitari: certiorq; fiebat: id agi paucorum cōsiliis: ut interposita senatus authoritate: aliqua parte exercitus spoliaret: tamen neq; de Labieno credidit quicquam: neq; cōtra senatus authoritatem: ut aliquid faceret: potuit adduci. Iudicabat enim liberis sententiis Patrum cōscriptorum causam suam facile obtineri. Nam. C. Curio. tri. ple. cum Cæsaris causam dignitatemq; defendendam suscepisset: sæpe erat Senatui pollicitus: si quem timor armorum Cæsaris læderet: & quoniam Pompeii Dominatio atq; arma nō minimum terrorem foro inferrent: discederet uterq; ab armis: exercitusq; dimitteret: fore eo facto liberam & sui iuris ciuitatem. neq; hoc tantum pollicitus est: sed etiam per se discessionem facere cœpit: quod ne fieret Consules: amiciq; Pompeii iusserunt. atq; ita rem moderando: discesserunt. Magnum hoc testimonium Senatus erat uniuersi: conueniensq; superiori facto. Nam Marcellus ꝓximo anno cum impugnaret Cæsaris dignitatem: contra legem Pompeii: & Crassi: retulerat ante tempus ad Senatum de Cæsaris ꝓuinciis: sententiisq; dictis discessionem faciente Marcello: q sibi omnem dignitatem ex Cæsaris inuidia quærebat: Senatus frequens in alia omnia transiit: quibus non frangebant animi inimicorum Cæsaris: sed admonebantur: quo maiores pararent necessitudines: quibus cogi posset Senatus id probare: quod ipsi constituissent. Fit deinde. S. C. ut ad bellum Parthicum legio una a. Cn. Pompeio: altera a. C. Cæsare mitterentur. neque obscure hę duæ legiones uni Cæsari detrahuntur. Nam Cn. Pompeius legionem primam quā ad Cæsarem miserat confectam ex delectu prouinciæ: Cæsari eam tanquam ex suo numero dedit. Cęsar tamen cum de uolūtate aduersariorum se expoliari nemini dubium esset: Cn. Pompeio legiōem remisit: & suo numero. xv. quam in Gallia citeriore habuerat: ex. S. C. iubet tradi. in eius locum. xiii. legionem in Italiam mittit: quæ præsidia tueretur: ex quibus præsidiis. xv. deducebatur. Ipse exercitum distribuit: per hyberna. C. Trebonium cum legionibus. iiii. in Belgio collocat. C. Fabium cum totidem in Heduos deducit. Sic enim existimabat tutissimam fore Galliam: si Belgæ quorum maxima uirtus: & Hedui: quorum authoritas summa esset: exercitibus continerentur. Ipse in Italiam profectus est. Quo cum uenisset: cognoscit. per. M. Marcellum Cons. legiones duas ab se remissas: quæ ex. S. C. deberēt ad parthicum Bellum Duci Cn. Pompeio traditas: atque in Italia retentas esse. Hoc facto: quamquam nulli erat dubium quin arma contra Cæsarē pararentur: tamen Cæsar omnia patienda esse statuit: quo ad sibi spes aliqua relinqueretur: iure potius disceptandi: quam Belli gerendi.

Cæsaris in suos munificentia.

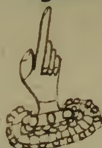
No. Cæsaris opi. de labieno.

Principiū bellorum consilium.

Fométa ciuilis belli.

Cæsaris ciuilium.

Cæsaris benignitas.

LENTVLVS

ℭC. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO CIVILI. LIBER PRIMVS.

ITERIS A FABIO.C.CAESARIS CONSVLIbus redditis: ægre ab iis impetratum eſt ſumma Tribunorum Pleb. contentione: ut in Senatu recitarentur. Vt uero ex literis ad Senatum referretur impetrari non potuit. *lo q̄ decia en las cartas* Referunt Conſules de rep. in ciuitate. L. Lentulus Conſul Senatui reiq; pub. ſe non defuturũ pollicetur: ſi audacter: ac fortiter ſententias dicere uelint: ſin Cæſarem reſpiciant: atq; eius gratiã ſequantur: ut ſuperioribus fecerint temporibus: ſe ſibi conſilium capturum: neq; Senatus authoritati obtemperaturum: habere ſe quoq; ad Cæſaris gratiam: atq; amicitiã receptũ. In eandẽ ſententiã loquit̃ Scipio: Pompeio eſſe in aĩo reip. nõ deeſſe ſi Senatus ſequatur: ſi cunctetur: atq; agat lenius: nequicquã eius auxilium: ſi poſtea uelit: Senatum ĩploratu℞. Hęc Scipiõis oratio: qđ Senatus ĩ urbe habebat̃: Põpeiuſq; aderat: ex ipſius ore Põpeii mitti uidebat̃. Dixerat aliquis Leniorẽ ſententiã: ut primo. M. Mar-

Cæſaris iniuria.

Scipionis oratio.

M.Marcelli sẽtẽtia.

cellus ingressus in eam orationem:non oportere ante de rep.ad Senatum referri:q̃ delectus tota Italia habiti:& exercitus conscripti essent: quo præsidio: tuto & libere Senatus:quæ uellet decernere auderet.ut.M.Calidius: qui censebat: ut Põpeius in suas prouincias proficisceretur:nequa eẽt armorum causa: timere Cæsarem abreptis ab eo duabus legionibus: ne ad eius periculum reseruare: & retinere eas ad urbem Pompeius uideretur:ut.M.Rufus: qui sententiam Calidii paucis fere mutatis uerbis sequebatur. ii omnes conuitio.L.Lentuli Cons. correpti exagitabantur. Lentulus sententiam Calidii pronuntiaturum se omnino negauit. Marcellus

Lentuli in cæsarem pertinatia.

perterritus conuitiis a sua sententia discessit.Sic uocibus Consulis:terrore præsentis exercitus:minis amicorum Pompeii:pleriq; compulsi:inuiti: & coacti Scipiõis sententiam sequuntur:uti ante certam diem Cæsar exercitum dimittat:Si nõ faciat: eum aduersus remp. facturum uideri. intercedit.M.Antonius.Q.Cassius Tri.Pl.

Senatus decretum.

Refertur confestim de intercessione Tribunorum: dicuntur sententiæ graues: ut quisq; acerbissime crudelissimeq; dixit:ita quã maxime ab inimicis Cæsaris collaudatur.Misso ad uesperum Senatu:omnes qui sunt eius ordinis a Põpeio euocãtur. Laudat Põpeius:atq; in posterũ cõfirmat.segniores castigat:atq; incitat: multi un-

Pompei in cestinum odium in cæsarem.

dique ex ueteribus Pompeii exercitibus: spe præmiorum: atque ordinum euocantur: multi ex duabus legionibus: quæ sunt traditæ a Cæsare accersuntur. Cõpletur Vrbs: ad ius comitiorum Tribunos Ple.C.Curio euocat. omnes amici

Cõiuratio in cæsarẽ.

Consulum: necessarii Pompeii: atque eorum qui ueteres inimicitias cum Cæsare gerebant:coguntur in senatum:quorum uocibus: & concursu terrentur infirmiores:dubii confirmantur: plerisque uero libere potestas decernendi eripitur. pollicetur.L.Piso censor sese iturum ad Cæsarem.Itẽ.L.Roscius prætor:qui de his rebus eũ doceant.Sex dies ad eã rem conficiendam spatii postulant:dicunt etiam a nonnullis sententiæ:ut legati ad Cæsarẽ mittant: qui uolũtatem Senatus ei proponant.omnibus his resistitur:omnibusq; oratio cons.Scipionis:Catonis: opponitur:

Catonis in cæsarem odia.

Catonem ueteres inimicitiæ Cæsaris incitãt:& dolor repulsæ. Lentulus æris alieni magnitudine:& spe exercitus:ac prouinciarum:& regum appellandorum largitionibus mouetur:seq; alterum fore Syllam inter suos gloriatur:ad quẽ sũma imperii

Lẽtuli ambitio.

redeat.Scipionem eadem spes prouinciæ:atq; exercitũ impellit: Quos se pro necessitudine partiturum cum Pompeio arbitrat.simul iudiciorum metus: adulatio: atq; ostentatio sui:& potentiũ:qui in rep.iudiciisq; tum plurimũ pollebant.Ipse Põ-

Põpeii mobilitas.

peius ab inimicis Cæsaris incitatus:quod neminẽ dignitate secum exæquari uolebat:totũ se ab eius amicitia auerterat: & cũ cõmunibus inimicis in gratiã redierat: quos ipse maximã partẽ illo affinitatis tpe adiunxerat Cæsari.simul infamia duarũ legionũ permotus:quas ab itinere Asiæ:Syriæq; ad suã potẽtiã:dominatũq; cõuerterat:rẽ ad arma deduci studebat.His de causis aguntur omnia:raptim:atq; tur-

Põpeii consilium.

bate:neq; docẽdi Cæsaris propinquis eius spacium datur:nec tribu.ple. sui periculi depcadi:neq; etiã extremi iuris itercessionẽ retinẽdi:qđ.L.Sylla reliquerat: facultas tribuit:sed de sua salute die septĩo cogitare cogunt:q̃ illi turbulentissimi superioribus tẽporibus tr.ple.octauo deniq; mẽse suarũ actionũ respicere:ac timere cõsueuerãt.Decurrit ad illud extremũ atq; ultimũ.S.C.quo:nisi pene i ipso urbis icẽdio:

Rõmanorum imperatorum mandata.

atq; desperatiõe oĩum salutis;latorũ audacia:nunq̃ ante discessum ẽ:dent operã Cõ. P.R.tr.pl.quiq; Con.sunt ad urbem: nequit resp.detrimẽti capiat.Hæc.S.C.pscribunt ad.VII.Idus Ianuarii.itaq; qnq; primis diebus qbus haberi Senatus potuit:

qua ex die consulatum iniit Lentulus biduo excepto Comitiali:& de imperio Cæ-
saris:& de amplissimis uiris tri.ple.grauissime acerbissimeq; decernit. profugiũt sta
tim ex Vrbe tri.ple.seseq; ad Cæsarẽ cõferũt. Is eo tpe erat Rauẽnæ: expectabatq;

Defectio tribunorũ ad Cæsarẽ.

suis leuissimis postulatis respõsa:si qua hominũ æqtate:res ad ocium deduci posset.
Proximis diebus habet̃ Senatus extra urbẽ. Põpeius eadẽ illa:quæ per Scipionem
ostenderat:agit. Senatus uirtutẽ constantiamq; collaudat. copias suas exponit.le-
giones habere sese paratas.x.Præterea cognitũ cõpertumq; sibi alieno esse animo in
Cæsarem milites:neq; iis posse persuaderi:uti eum defendant:aut sequant̃. Statim
de reliquis rebus ad Senatũ refert̃:tota ut Italia delectus habeat̃. Faustus Sylla ꝓ
pere in Mauritaniã mittat̃:pecunia uti ex ærario Põpeio detur. refert̃ etiam de rege

Romanoꝝ in cæsarem expeditiones.

Iuba: ut socius sit:atq; amicus. Marcellus uero passurum se in pſentia negat:De Fau
sto impedit Philippus tri.ple. De reliquis rebus.S.C. perscribunt̃:Prouincię priua
tis decernuntur:duæ cõsulares:reliquæ ptoriæ. Scipioni obuenit Syria.L.Domi-
tio Gallia:Philippus:& Marcellus priuato cõsilio ꝑtereunt̃:neq; eoꝝ sortes deiiciũ
tur. In reliquas ꝓuincias prætores mittuntur:neq; expectãt:qd supioribus annis ac
ciderat:ut de eorũ imperio ad populũ referatur: paludatiq; uotis nũcupatis exeũt:
Cõsules:qđ ante id tẽpus acciderat nunquã ex urbe proficiscunt̃: Lictoresq; habẽt
in Vrbe ex capitolio priuatim:contra oĩa uetustatis exẽpla:tota Italia delectus ha-

Consulum fuga.

bentur:arma imperantur:pecunię a municipiis exigunt̃:& e fanis tolluntur: omnia
diuina:& humana iura permiscent̃. qbus rebus cognitis:Cæsar apud milites cõcio
natur. omnium tẽporũ iniurias inimicorũ in se cõmemorat:a quibus & inductũ: &
deprauatum Põpeiũ queritur:inuidia:atq; obtrectatione laudis suæ:cuius ipse ho-

Cæsaris oratio ad milites.

nori: & dignitati semper fauerit:adiutorq; fuerit. Nouum in rep. introductũ exẽplũ
queritur:ut Tribunitia intercessio armis notaretur:atq; opprimeret̃:quæ superio-
ribus ãnis armis esset restituta:Syllam nudata omnibus rebus Tribunitia potesta

Adducit in odiũ aduersarium.

te:tamẽ intercessionem liberã reliquisse:Põpeium: qui amissam restituisse uideat̃:
dona etiã:quæ ante habuerat:ademisse. Q uotiescunq; sit decretũ:darent magistra-
tus operã:ne qd resp. detrimẽti caperet:q̃ uoce:& quo.S.C.Po. R.õanus ad arma sit
uocatus:factũ in perniciosis legibus:in ui Tribunitia:in secessiõe Populi:tẽplis:lo-
cisq; editioribus occupatis:atq; hęc superioris ętatis exẽpla expiata Saturnini: atq;
Gracchoꝝ casibus docet. q̃rũ rerũ illo tpe:nihil factũ:nec cogitatũ qdẽ:nulla lex ꝓ
mulgata:nõ cũ Po.agi cœptũ:nulla secessio facta:hortat̃ cuius ĩperatoris ductu no
uem annis remp. felicissime gesserint. plurimaq; ꝓlia secunda fecerint:omnem Gal-

Arguit ab exemplo.

liã:Germaniamq; pacauerint:ut eius existimationem:dignitatemq; ab inimicis de-
fendant. Conclamãt legionis tertiæ decimæ:quæ aderat:milites (hanc enim initio
tumultus euocauerat:reliquæ:nõ dũ conuenerant) sese paratos eẽ imperatoris sui:
Tribunorũq; pl. iniurias defendere. Cognita militum uoluntate: Ariminum cũ ea
legiõe ꝓficiscit̃:ibiq; tri.pl. qui ad eũ:cõfugerãt cõuenit. reliq̃s legiões ex hybernis

Legiõis tertiædecimæ assensus.

euocat: & subsequi iubet. eo.L.Cæsar adolescens uenit:cuius pater Cæsaris erat le-
gatus. is reliquo sermõe cõfecto:cuius rei causa uenerat:habere se a Pompeio:ad eũ
priuati officii mãdata demõstrat:uelle Põpeium se Cæsari purgatum:ne ea q̃ reip.
causa egerit:in suã cõtumeliã uertat. sp se reip. cõmoda priuatis necessitudinibus ha

L.cæsaris ad cæsarem uerba.

buisse potiora:Cæsarẽ quoq; ꝓ sua dignitate debere:& studiũ:& iracundiã suã reip.
dimittere:neq; adeo grauiter irasci inimicis:ne cũ illis nocer̃ se speret:reipu. noceat:
pauca eiusdem generis addit cum excusatione Pompeii coniuncta. eadem fere: atq;

Pulchra suasio.

Cæsaris mādata ad pōpeium.

eiſdem de rebus prętor Roſcius agit cum Cæſare: ſibiq; Pompeium cōmemoraſſe demonſtrat: quæ res & ſi nihil ad leuandas iniurias ptinere uidebant: tamē idoneos nactus homines: per quos ea: quæ uellet ad eum perferrēt: petit ab utroq;: quoniā Pōpeii mādata ad ſe detulerint: ne grauent: ſua quoq; ad eū poſtulata deferre. ſi puo labore magnas cōtrouerſias tollere: atq; oēm Italiā metu liberare poſſent: ſibi ſemp reip. primā fuiſſe dignitatē: uitaq; potiorē: doluiſſe ſe qđ. P. R o. beneficiū ſibi per cōtumeliā ab inimicis extorqret: ereptoq; ſemeſtri impio: i urbē retraheret: cuius abſentis rationē haberi pximis Comitiis populus iuſſiſſet: tamē hāc honoris iacturā ſui reipub. cauſa æquo aīo tuliſſe: cū literas ad Senatū miſerit: ut oīs ab exercitibus diſcederent: ne id quidē impetrauiſſe: tota Italia delectus haberi: retineri legiones duas: quæ ab ſe ſimulatione Parthici belli ſint abductæ: ciuitatē eē in armis: quo nā hæc oīa: niſi ad ſuam perniciē pertinere: ſed tamē ad oīa ſe deſcendere paratū: atq; omnia pati reip. cauſa: proficiſcat Pōpeius in ſuas prouincias: ipſi exercitus dimittant: diſcedāt in Italia oēs ab armis: metus e ciuitate tollatur: libera Comitia: atq; oīs reſp. S. P. Q. R. permittat. hæc quo facilius certiſq; cōditionibus fiant: & iureiurando ſanciant: aut ipſe propius accedat: aut ſe patiatur accedere: fore uti per colloquia oēs controuerſiæ cōponant. Acceptis mandatis Roſcius cō. L. Cæſare Capuam peruenit: ibiq; conſules: Pōpeiumq; inuenit: poſtulata Cæſaris renuntiat: Illi deliberata reſpondent: ſcriptaq; ad eum mandata per eos remittunt: quoq; hæc erat ſumma. Cæſar in Galliā reuerteret: Arimino excederet: exercitus dimitteret: quæ ſi feciſſet. Pompeium in Hiſpanias iturum: Interea quoad fides eſſet data: Cæſarē factorū quæ polliceret: non intermiſſuros Cōſules: Pōpeiumq; delectus. Erat iniqua cōditio poſtulare: ut Cæſar Arimino excederet: atq; i Prouinciā reuerteret. Ipſum & prouincias: & legiones alienas tenere: exercitū Cæſaris uelle dimitti: delectus habere: polliceri ſe in prouinciā iturū: neq; ante quē diē iturus ſit: definire: ut ſi pacto Cæſaris conſulatu Pōpeius profectus non eſſet: nulla tamen mendacii religione obſtrictus uideret: tempus uero colloquio non dare: neq; acceſſurū polliceri: magnā pacis deſperationē afferebat. Itaq; ab Arimino. M. Antoniū cū cohortibus quinq; Arretium mittit. Ipſe Arimini cum duabus legiōibus ſubſiſtit: ibiq; delectum habere inſtituit. Piſaurum: Fanum: Anconam ſingulis cohortibus occupat. Interea certior factus Tignium Thermum prætorem cohortibus quinq; tenere: oppidū muni re: omniumq; eſſe Tigniorū optimā erga ſe uoluntatē: Curionē cum tribus cohortibus: quas Piſauri & arimini habebat mittit: Cuius aduentu cognito: diffiſus municipii uoluntatis Thermus cohortes ex urbe educit & pfugit: milites in itinere ab eo diſcedunt ac domum reuertunt. Curio oīum ſumma uolūtate Tigniū recipit. Quibus rebus cognitis confiſus municipiorum uoluntatibus: Cæſar cohortes legionis. xiii. ex præſidiis deducit: Auximumq; proficiſcitur: quod oppidum Actius cohortibus introductis tenebat: delectumq; toto Piceno circummiſſis ſenatoribus habebat: aduentu Cæſaris cognito Decuriones Auximi ad Actium Varum frequentes cōueniunt: docent ſui iudicii rem nō eſſe: neq; ſe neq; reliquos municipes pati poſſe: C. Cæſarē imperatorem bene de rep. meritū: tantis rebus geſtis oppido: mœnibuſq; prohiberi: proinde habeat rationem poſteritatis: & periculi ſui. Quorū oratiōe pmotus Actius Varus: pſidiū: qđ itroduxerat ex oppido: educit: & pfugit. hunc ex primo ordine pauci Cæſaris cōſecuti milites: cōſiſtere cogūt: cōmiſſoq; plio: deſerit a ſuis Varus: nōnulla pars militū domū diſcedit. reliq ad Cęſarē pueniūt. atq; una

Marginal notes: Cæſaris equitas. — Cæſaris clementia. — Pōpei ſcripta mādata ad Cæſarem. — Conditiones cæſaris iniquæ. — Piſauri: fani: anconæ deditio. — Thermi fuga. — Decurionum auximi actium uerba. — Vari fuga.

cum iis deprehensus. L. Puppius Primipili Centurio adducitur: qui hunc eundem ordinem in exercitu Cn. Pōpeii antea duxerat. At Cæsar milites Actiãos collaudat. Puppiū dimittit. Auximatibus agit gratias: seq; eoꝝ facti memorē fore pollicetur. Quibus rebus Romā nuntiatis: tantus repēte terror inuasit: ut cum Lentulus cōsul ad aperiendū ærarim uenisset: ad pecuniam Pōpeio ex Senatusconsulto proferēdā: protinus aperto sanctiore ærario ex urbe ꝓfugeret. Cæsar enim aduentare: iā iamq; adesse eius equites falso nuntiabantur. hunc Marcellus collega: & pleriq; magistratus consecuti sunt Cn. Pompeius pridie eius diei ex urbe profectus iter ad legiones habebat: quas a Cęsare acceptas in Apulia hybernorum causa disposuerat: delectus intra urbem intermittuntur. nihil citra Capuam tutū esse omnibus uidet. Capuę primū sese confirmant: & colligunt: delectūq; colonorum: qui lege Iulia Capuam deducti erant: habere instituunt: gladiatoresq;: quos ibi Cæsar in ludo habebat in forum productos Lentulus libertati cōfirmat: atq; iis equos attribuit: & se sequi iussit. quos postea monitus a suis: quod ea res omniū iudicio reprehendebat: circum familiares conuentus campaniæ: custodiæ causa distribuit. Auximo Cæsar progressus: omnem agrum picenū percurrit: cūctę earum regionum Præfecturæ libentissimis animis eū recipiūt. exercitumq; eius omnibus rebus iuuant. etiā ex Cingulo: quod oppidū Labienus constituerat: suaq; pecunia exædificauerat: ad eum legati ueniunt: quæq; imperauerit: sese cupidissime facturos pollicēt. milites īperat: mittunt. interea legio duodecima Cæsarem consequitur. cum his duabus Asculum: Picenum proficiscitur. Id oppidum Lentulus Spinther decem cohortibus tenebat: qui Cęsaris Aduentu cognito: profugit ex oppido. cohortesque secum abducere conatus: a magna parte militum deseritur. Relictus in itinere cū paucis incidit in Vibullium Rufum missum a Pompeio in agrum Picenum confirmandorum hominum causa: a quo factus Vibullius certior: quæ res in Piceno gererentur: milites ab eo accipit: ipsum dimittit. itē ex finitimis regionibus: quas potest contrahit cohortes ex delectibus Pōpeianis: in iis Camerino fugientem Vlcillem Hirum cū sex cohortibus: quas ibi in præsidio habuerat: excipit. quibus coactis: tredecim efficit: cum iis ad Domitiū Aenobarbum Corfiniū magnis itineribus peruenit: Cæsaremq; adesse cum legionibus duabus nuntiat. Domitius per se circiter uigiti cohortes ex alba: & Marsis: & Pelignis: & finitimis ab regiōibus coegerat. Recepto Asculo: expulsoq; Lentulo: Cæsar conquiri milites: qui ab eo discesserant: delectumq; instituí iubet: ipse unum diem ibi rei frumentariæ causa moratus: Corfinium contendit: eo cum uenisset: cohortes quinq; præmissæ a Domitio ex oppido pōtē fluminis īterrumpebāt: qui erat ab oppido millia passuū circiter tria. ibi cū antecursoribus Cæsaris: prælio commisso: celeriter Domitiani a pōte repulsi: se in oppidum receperunt. Cæsar legionibus traductis ad oppidū cōstitit. iuxtaq; murū castra posuit. Recognita Domitius ad Pompeium in Apuliam peritos regionū: magno proposito ꝓmio: cum literis mittit: qui petant: atq; orent: ut sibi subueniat: Cæsarem duobus exercitibus & locorum angustiis facile intercludi posse: frumētoq; prohiberi: quod nisi fecerit: se cohortesq; amplius triginta: magnumq; numerum senatorum: atq; equitum Romanorū in periculum esse uenturum. Interim suos cohortatus tormenta in muris disponit: certasq; cuiq; partes ad custodiam urbis attribuit: militibus in concione agros ex suis possessiōibus pollicetur quadraginta ī singulos iugera: & pro rata parte centuriōibus euocatisq;. Interim Cæsari nuntiat Sulmonēses qđ oppidū a

Lentuli fuga.

Capuæ senatusconsultum colligitur.

Præfectorum uoluntas in cæsarem.

Lentuli fuga.

Rubilii delectus.

Cæsaris ad corphiniū iter.

Domitii litteræ ad pompeiū.

Domitii cohortatio ad milites.

Corfinio septẽ milliũ interuallo abest: cupere ea facere quæ uellet: sed a Qu. Lucretio senatore: & Actio Peligno prohiberi: qui id oppidum septem cohortiũ præsidio tenebãt. Mittit eo. M. Antonium cum legionis octauæ cohortibus quinq;. Sulmonẽses simulataq; nostra signa uiderunt: portas aperuerunt: uniuersiq; & oppidani & milites obuiam gratulantes Antonio exierunt. Lucretius & Actius de muro se deiecerunt. Actius ad Antoniũ deductus petit: ut ad Cæsarem mitteretur: Antonius cum cohortibus & Actio eodem die: quo profectus erat: reuertitur. Cæsar eas cohortes cum exercitu suo cõiunxit. Actiumq; incolumem dimisit: Cæsar tribus primis diebus castra magnis operibus munire: & ex finitimis municipiis frumentum comportare: reliquasq; copias expectare instituit: eo triduo legio octaua ad eũ uenit. cohortesq; ex nouis Galliæ delectibus. xxii. equitesq; a rege Norico circiter trecẽti. quorum aduentu altera castra ad alteram oppidi partem ponit. Iis castris Curionem p̃fecit: reliquis diebus oppidum uallo castellisq; circũmunire instituit: cuius operis maxima parte effecta eodem fere tempore missi ad Pompeium reuertuntur. Literis perlectis Domitius dissimulans in cõsilio pronuntiat Põpeiũ celeriter subsidio uenturum: hortaturq; eos ne animo deficiant quæq; usui ad defendendum oppidũ sint: parent. ipse Arcano cum paucis familiaribus suis colloquitur: consiliumq; fugæ capere constituit. Cũ uultus Domitii cum oratione non consentiret: atq; omnia trepidantius timidiusq; ageret quam superioribus diebus consuesset: multumq; cũ suis consultandi causa secreto præter consuetudinẽ colloqueret̃: concilia conuentusq; hominum fugeret: res diutius tegi: dissimulariq; non potuit. Põpeius enim rescripserat sese rem in summum periculum deducturum non esse: neq; suo consilio aut uoluntate Domitium se in oppidum Corfinium cõtulisse. Proinde siqua facultas fuisset ad se cum omnibus copiis ueniret. Id ne fieri posset obsidione atq; oppidi circum munitione fiebat. Diuulgato Domitii cõsilio milites: qui erant Corfinii prima uesperi secessionẽ faciunt: atq; ita inter se per Tri. militum centurionesq; atq; honestissimos sui generis colloquunt̃: obsideri se a Cæsare: opera munitionesq; prope esse p̃fectas: Ducem suum Domitium cuius spe atq; fiducia permanserint: proiectis omnibus: fugę consilium capere: debere se suæ salutis rationem habere: Ab his primo Marsi dissentire incipiunt: eamq; oppidi partem: quę munitissima uideret̃: occupãt: tantaq; inter eos dissensio extitit: ut manum conserere: atq; armis dimicare conarentur: post paulo tamen internuntiis ultro citroq; missis: quæ ignorabãt de. L. Domitii fuga cognoscunt. Itaq; omnes uno cõsilio Domitium productum in publicũ circunsistunt & custodiunt: legatosq; ex suo numero ad Cæsarem mittunt: sese paratos esse portas aperire: quæq; imperauerit facere: &. L. Domitiũ uiuum in eius potestatem tradere. Quibus rebus cognitis: Cæsar & si magni interesse arbitrabatur quam primum oppido potiri: cohortesq; ad se in castra traducere: ne qua aut largitiõibus: aut animi confirmatione: aut falsis nuntiis commutatio fieret uoluntatis: quod sæpe in bello paruis momentis: magni casus intercederent: tamen ueritus: ne militũ introitu: & nocturni temporis licentia: oppidũ diriperetur: eos qui uenerant: collaudat: atq; ĩ oppidũ dimittit: portas: murosq; asseruari iubet. ipse his operibus: quæ facere instituerat: milites disponit: nõ certis spatiis intermissis: ut erat superiorum dieꝝ cõsuetudo: sed p̃petuis uigiliis stationibusq;: ut cõtingant inter se: atq; omnem munitionẽ expleãt: Tri. militum: & p̃fectos circũmittit: atq; hortat̃: nõ solũ ab eruptionibus caueãt: sed ẽt singuloꝝ hoium occultos exitus asserunt. neq; eo tã remisso:

Sulmonẽsium deditio.

Cæsaris clementia.

Dõicii stratagema.

Põpeii literæ ad domitium.

Militũ qui decesserant uerba.

Militũ legati ad cæsarẽ

No. aureã sentẽtiam.

Cæsaris prudentia.

ac lãguido aĩo q̃squã omniũ fuit: qui ea nocte cõquieuerit: tãta erat sũma rer̃ expectatio: ut nullus in aliã ptẽ mẽte atq̃ aĩo traheret: quid ipsis Corfiniensibus: qd Dõitio: qd Lẽtulo: qd reliq̃s accideret: q̃ quosq̃ euẽtus exciperet: quarta uigilia circiter Lẽtulus Spinther de muro cũ uigiliis custodibusq̃ nostris colloquit̃: uelle si sibi fiat potestas Cæsarẽ cõuenire. Facta potestate: ex oppido mittit̃: neq̃ ab eo prius Domitiani milites discedũt: q̃ in cõspectũ Cęsaris deducat̃: cũ eo de salute sua orat: atq̃ obsecrat: sibi ut parcat: ueterẽq̃ amicitiã cõmemorat. Cæsarisq̃ in se beneficia exponit: quæ erãt maxĩa: q̃ p eũ in collegiũ põtificũ uenerat: qd̃ prouinciã Hispaniã ex ptura habuerat: q̃ ĩ petitiõe cõsulatus ab eo subleuatus. cuius oɼonẽ Cę. ĩterpellat: se nõ maleficii cã ex ꝓuicia egressũ: sed uti se a cõtumeliis inimicor̃ defẽderet: ut Tribu. Ple. ea re ex ciuitate expulsos ad suã dignitatẽ restitueret: ut se: & Po. Ro. paucorũ factione oppressum ĩ libertatẽ uindicaret. Cuius oɼone cõfirmatus Lẽtulus: ut ĩ oppidũ reuerti liceat: petit: q̃ de sua salute ĩpetrauerit: fore etiã reliq̃s ad suã spẽ solatio: adeo eẽ perterritos nõnullos: ut suæ uitæ durius cõsulere cogant̃: facta potestate discedit. Cæsar ubi illuxit: oẽs Senatores: senatorumq̃ liberos: Tri. mili. equitesq̃ Romanos ad se produci iubet. Erant Senatorii ordinis. L. Domitius: &. P. Lentulus Spinther: Vibullius Rufus: Sextus Quintilius Varus Quæstor. L. Rubrius. Præterea filius Domitii: aliiq̃ complures adolescentes: & magnus numerus equitum Romanorum & Decurionum: quos ex municipiis Domitius euocauerat: hos omnes productos a cõtumeliis militũ: cõuitiisq̃ ꝓhibet: pauca ap̃ eos loquit̃: qd sibi a pte eor̃ gratia relata nõ sit: ꝓ suis in eos maximis beneficiis: dimittit oẽs ĩcolumes. cohortes. lx. qd̃ aurũ adduxerat Domitius: atq̃ in publicũ deposuerat: allatũ ad se ab Duumuiris Corfiniẽsibus Dõitio reddit. ne cõtinẽtior in uita hoĩum q̃ in pecũia fuisset uideat̃: & si eã pecuniã publicã esse cõstabat: datamq̃ a Põpeio in stipendiũ: Milites Domitianos sacramentũ ap̃ se dicere iubet: atq̃ eo die castra mouet: iustũq̃ iter conficit: septẽ oĩno dies ad Corfiniũ cõmoratus: & p fines Marrucinorũ: Ferentinorũ: Larinatiũ in Apuliã peruenit. Põpeius his rebus cognitis: quæ erant ad Corfiniũ gestæ: Luceria proficiscit̃ Canusiũ: atq̃ inde Brundusiũ: copias undiq̃ omnes ex nouis delectibus ad se cogi iubet. seruos: pastores armat: atq̃ his equos attribuit: ex iis circiter trecẽtos equites conficit. L. Malius prætor Alba cũ cohortibus sex ꝓfugit: Rutilus Lupus ꝑtor Taracina cũ tribus: quæ ꝓcul equitatũ Cæsa. cõspicatæ: cui pręerat Biuius Curius: relicto prætore: signa ad Curiũ transferunt: atq̃ ad eũ trãseunt: Item reliquis itineribus: nonnullæ cohortes in agmen Cæsaris: aliæ in equites incidunt. Reducitur ad eum deprehensus ex itinere Cn. Magius Cremona præfectus Fabrũ Gn. Põpeii: quẽ Cęsar ad eũ remittit cũ mandatis: quoniã ad id tẽpus facultas colloquẽdi nõ fuerit: atq̃ ad se Brundusiũ sit uenturus: interesse: reipu. & cõmunis salutis causa se cũ Põpeio colloqui: neq̃ uero idẽ perfici lõgo itineris spatio: cum per alios cõditiones ferant̃: ac si corã de omnibus cõditionibus disceptetur. Is datis mandatis: Brundusiũ cũ legiõibus sex peruenit. Veteranis quatuor: reliquis quas ex nouo delectu cõfecerat: atq̃ in itinere cõpleuerat: Domitianas enim cohortes protinus a Corfinio in Siciliã miserat: reperit Consules Dyrrhachiũ profectos cum magna parte exercitus. Põpeium remanere Brundusii cũ cohortibus uiginti: neq̃ certũ inueniri poterat: obtinendi ne causa Brundusii ibi remansisset: quo facilius omne Adriaticum mare extremis Italię partibus regionibusq̃ græciæ: in potestem haberet: atq̃ ex utraq̃ parte Bellũ administrare posset: an ĩopia nauiũ ibi resti-

Lentuli ad cæsarẽ uerba.

Cæsaris ad lentulũ interpellatio.

Senatorũ quãplurimum numerus.

No. Cæsaris benignitatem.

Põpeii fuga.

Curio capitur.

Consulũ fuga.

tiſſet:ueritusq; ne Italiam:ille dimittendam nō exiſtimaret:exitus adminiſtratiōeſq; Brūduſini portus impedire inſtituit.quoꝝ operum hæc erat ratio: qua fauces erāt anguſtiſſimæ portus:mole atq; aggere ab utraq; parte littoris iaciebat:quod his locis erat mare uadoſum:longius progreſſus:cū agger altiore aqua contineri nō poſſet:rates duplices:quoquō uerſus pedum triginta e regione molis collocabat: has quaternis anchoris ex quatuor āgulis diſtinebat:ne fluctibus mouerent̄.his pfectis: collocatiſq;:alias deinceps pari magnitudine rates iungebat:has terra: atq; aggere contegebat:ne aditus:atq; incurſus ad defendēdū impediret̄:a frōte:atq; ab utroq; latere cratibus:ac pluteis protegebat.In quarta quaq; earū turres binorū tabulatorū excitabat:quo cōmodius ab impetu nauiū incendiiſq; defenderet.Cōtra hæc Pōpeius naues magnas onerarias:quas in portu Brūduſino deprehēderat:adornabat. Ibi turres cū ternis tabulatis erigebat:eaſq; multis tormētis:& omni genere telorū cōpletas ad opera Cæſaris appellabat:ut rates perrumperet:atq; opera diſturbaret: ſic quotidie utrinq; eminus fundis:ſagittis:reliquiſq; telis pugnabatur.Atq; hæc ita Cæſar adminiſtrabat:ut cōditiones pacis dimittēdas nō exiſtimaret:Ac tametſi magnopere admirabat̄:Magiū:quē ad Pōpeium cū mādatis miſerat:ad ſe non remitti: atq; ea res ſæpe tētata:& ſi impetus eius cōſiliaq; tardabat:tamē oībus rebus in eo pſeuerandū putabat.Itaq; Caninium Rebiliū legatū familiarē: neceſſariumq; Scribonii Libonis:mittit ad eum colloquii cauſa.mandat:ut Libonē de concilianda pace hortet̄.In primis ut ipſe cū Pōpeio colloqueret̄:poſtulat.magnopere ſeſe confidere demōſtrat:ſi eius rei ſit poteſtas facta:fore:ut æquis cōditionibus ab armis diſcedatur:cuius rei magnā partē laudis:atq; æſtimationis ad Libonē peruenturā ſi illo authore:atq; agēte ab armis ſit diſceſſum.Libo a colloquio Caninii digreſſus ad Pōpeium proficiſcit̄.paulopoſt renuntiat:qđ cōſules abſint:nihil ſine illis de compoſitione agi poſſe.Ita ſæpius rem fruſtra tentatam Cæ.aliquādo dimittendam ſibi iudicabat:& de bello agendū.Prope dimidia parte operis a Cæſar̄ effecta:diebuſq; in ea re conſumptis nouem: naues a Conſulibus Dyrrhachio remiſſæ: quæ priorē partē exercitus eo deportauerant:Brunduſiū reuertuntur.Pōpeius ſiue opibus Cæſaris permotus:ſiue etiā qđ ab initio Italia excedere cōſtituerat:aduētu nauiū profectionē parare incipit:& quo facilius impetum Cæſaris tardaret:ne ſub ipſa profectione milites oppidum irrumperēt:portas obſtruit:uicos plateaſq; inedificat: foſſas tranſuerſas uiis perducit:atq; ibi ſudes ſtipiteſq; præacutos defigit.Hæc leuibus cratibus:terraq; inæquat.aditus autē atq; itinera duo:quæ extra murū ad portū ferebant:maximis defixis trabibus:atq; eis præacutis præſepit.His paratis rebus: milites ſilentio naues conſcendere iubet:expeditos autē ex euocatis ſagittariis: funditoribuſq; raros in muro turribuſq; diſponit:hos certo ſigno reuocare cōſtituit: cū oēs milites naues cōſcendiſſent:atq; iis expedito loco actuaria nauigia relinqt. Brunduſini:Pōpeianoꝝ militū iniuriis:atq; ipſius Pōpeii cōtumeliis permoti:Cæſaris rebus fauebāt.Itaq; cognita Pōpeii profectione:cōcurſātibus illis:atq; in ea re occupatis: uulgo ex tectis ſignificabāt.Per quos re cognita:Cæſar ſcalas parari:militeſq; armari iubet:nequā rei gerendę facultatē dimittat.Pōpeius ſub noctem naues ſoluit:qui erant in muro cuſtodiæ cauſa collocati:eo ſigno:quod conuenerat:reuocantur.notiſq; itineribus ad naues decurrunt:Milites poſitis ſcalis muros aſcendunt: ſed moniti a Brunduſinis ut uallum cæcum:foſſaſq; caueant:ſubſiſtunt: & longo itinere ab iis circunducti ad portum perueniunt:duaſque naues cum militibus: quæ ad mo

Porti deſcriptio.

Pompeii machinæ

Cæſaris uolūtas erga patriam

Cæſaris mādata ad pompeiū.

Cæſaris cōmēta ad fugā parādā.

Brūduſini cæſaris fautores.

les Cæsaris adhæserant: scaphis lintribusq; deprehendunt: deprehensasq; excipiũt. Cęsar & si ad spẽ cõficiẽdi negocii maxime probabat coactis nauibus: mare trãsire: & Põpeiũ sequi: priusq̃ ille sese trãsmarinis auxiliis cõfirmaret: tamẽ rei eius morã tẽporisq; lõginquitatẽ timebat: qđ oĩbus coactis nauibus Põpeius pręsentẽ facultatẽ ĩsequẽdi sui ademerat. relinquebat ut ex lõginquioribus regionibus Gallię Piceni que: & a freto naues eẽnt expectãdæ: sed id ꝑpter anni tẽpus lõgũ: atq; impeditũ uidebat. Inter ea ueterẽ exercitũ: duas Hispanias cõfirmari: quarũ altera erat maximis beneficiis Põpeii deuincta: auxilia: equitatũ parari. Galliã Italiãq; tẽtari se absente nolebat. Itaq; ĩ pręsentia Põpeii insequendi rationẽ omittit. In Hispaniã ꝓficisci cõstituit: Duumuiris municipiorũ oĩum impat: ut naues cõgrãt: Brũdusiũq; deducẽdas curẽt. Mittit in Sardiniã cũ legiõe una Valeriũ legatũ. in Siciliã Curionẽ ꝓprætorẽ cũ legionibus tribus. Eundẽ cũ Siciliã recepisset: ꝓtinus in Africã traducere exercitũ iubet: Sardiniã obtiebat. M. Cotta. Siciliã. M. Cato. Africã sorte Tubero obtinere debebat. Caralitani simul ad se Valeriũ mitti audierũt: nõdũ ꝓfecto ex Italia: sua spõte ex oppido Cottã eiiciũt. Ille pterritus: qđ oẽm ꝓuinciã cõsentire intelligeret: ex Sardinia in Africã ꝓfugit. Cato in Sicilia naues lõgas ueteres reficiebat. nouas ciuitatibus impabat: hæc magno studio agebat: In Lucanis Brutiisq; per legatos suos: ciuiũ Romanorũ delectus habebat: equitũ peditũq; certũ numerũ a ciuitatibus Siciliæ exigebat: quibus rebus pene pfectis: aduẽtu Curiõis cognito: querit in cõcione sese ꝓiectũ: ac pditũ a Cn. Põpeio: qui oĩbus rebus imperatissimus: nõ necessariũ bellũ suscepisset: & ab se: reliquisq; ĩ Senatu ĩterrogatus: oĩa sibi esse ad bellũ apta: ac parata cõfirmauisset: hæc in cõcione questus ex ꝓuincia fugit. Nacti uacuas ab impiis: Sardiniã Valerius: Curio Siciliã: cũ exercitibus eo perueniunt. Tubero cũ in Africã uenisset: inuenit in ꝓuicia cũ impio Actiũ Varũ: qui ad Auximum: ut supra demonstrauimus: amissis cohortibus: protinus ex fuga in Africam peruenerat: atq; eam sua sponte uacuam occupauerat: delectuq; habito duas legiones effecerat: hominum: & locorum notitia: & usu eius Prouinciæ nactus aditus ad ea conanda: quod paucis ante annis ex Pretura eam Prouinciam obtinuerat. hic uenientem Vticam cum nauibus Tuberonem: portu atq; oppido prohibet: neque affectum ualetudine filium expõere in terram patitur: sed sublatis anchoris ex cedere eo loco cogit. His rebus cõfectis: Cæsar: ut reliquum tempus a labore intermitteretur: milites in proxima municipia deducit. Ipse ad urbem proficiscitur. coacto Senatu: iniurias inimicorum commemorat: docet se nullum extra ordinarium honorem appetisse: sed expectato legitimo tempore consulatus: eo fuisse contentum: quod omnibus ciuibus pateret: latum ab decem Tr. pl. contradicentibus inimicis: Catone uero acerrime repugnante: & pristina consuetudine dicendi mora dies extrahente: ut sui ratio absentis haberetur: ipso cõsule Pompeio: qui si improbasset: cur fieri passus esset? Si probasset: cur se uti Populi beneficio prohibuisset? Patientiam proponit suam: cum de exercitibus dimittendis ultro postulauisset: in quo iacturam dignitatis: atq; honoris ipse facturus esset. Acerbitatem inimicorum docet: qui quod ab altero postularent: in se recusarent: atque omnia permisceri mallent: quam imperium exercitusq; dimittere. Iniuriam in eripiendis legionibus prædicat: crudelitatem & insolentiam in circunscribendis Tri. pl. Conditiones a se latas: & expetita colloquia & denegata commemorat. pro quibus rebus orat: ac postulat rẽp. suscipiant: atque una secum administrent. Sin timore defugiant: illis se honori

Vbi primũ ciuilis sanguis effusus fuerit.

Cæsaris consilium.

Duũuiri q dicebant.

Cotte fuga.

No. põpeii ĩprudẽtiã.

Actii uarri legiones ex africa.

Cæsaris oratio ad senatum.

Cõmemoratio iniuriarum.

non futurum:& per se remp. administraturum. Legatos ad Pompeium de compositione mitti oportere:neq; se reformidare quod in senatu pauloãte Pompeius dixisset:ad quos legati mitterentur:iis authoritatem attribui: timoremq; eorum qui mitterent significari:tenuis atque infirmi hæc animi uideri:se uero ut operibus ante studuerit: sic iustitia & æquitate uelle superare. Probat rem Senatus de mittendis legatis sed qui mitterentur: non reperiebantur: maximeq; timoris causa pro se quisq; id munus legationis recusabat:Pompeius enim discedens ab Vrbe in Senatu dixerat:eodẽ se habiturũ loco:q Romæ remãsissent:& qui in castris Cęsaris fuissent.sic triduum disputationibus:excusationibusq; extrahitur.Subiicitur etiam.L. Metellus Tri.pl. ab inimicis Cæsaris: qui hanc rem distrahat: reliquasq; res quascunque agere instituerat:impediat.Cuius cognito consilio:Cęsar:frustra diebus aliquot cõsumptis:ne reliquum tempus omittat:infectis iis quæ agere destinauerat:ab Vrbe proficiscitur:atq; in ulteriorem Galliã peruenit.Quo cum uenisset:cognoscit missum in Hispaniam a Pompeio Vibullium Rufum:quem paucis diebus ante Corfinio captum ipse dimiserat: profectum item Domitium ad occupandum Massiliam nauibus actuariis septem: quas Sicilia: & Sardinia priuatis coactis seruis liberisq; colonis suis compleuerat:Præmissos etiam legatos Massilienses domũ nobiles adolescentes:quos ab Vrbe discedens Põpeius erat adhortatus:ne noua Cęsaris officia ueterum suorum beneficiorum in eos memoriam expellerent. Quibus mandatis acceptis:Massilienses portas Cæsari clauserunt. Albicos Barbaros homines: qui in eorum fide antiquitus erant:montesq; supra Massiliã incolebant: ad se uocauerant: Frumentum ex finitimis regionibus:atq; ex omnibus castellis in Vrbem conuexerant:armorum officinas in Vrbe instituerant:muros:classem:& portas reficiebant. Euocat ad se Cæsar Massiliensium.xv.primos:cum his agit:ne initium inferendi belli a Massiliensibus oriatur:Debere eos Italiæ totius authoritatem sequi potius:quã unius hominis uoluntati obtemperare: reliquaq;: quæ ad eorum sanandas mentes pertinere arbitrabatur:commemorat.Cuius orationem domum legati referunt:atque ex authoritate hęc Cæsari renuntiant:Intelligere se:diuisum esse populum Romanum in partes duas:neq; sui iudicii:neq; suarum esse uirium discernere:utra pars iustiorem habeat causam.Principes uero esse earum partium Cn.Pompeium:&.C. Cæsarem Patronos ciuitatis:quorum alter agros Volgarum: Arecomicorum:& Iluorum publice his concesserit:alter bello uictas Gallias attribuerit:uectigaliaque auxerit.quare paribus eorum beneficiis parem se quoq; uoluntatem tribuere debere:& neutrum eorum contra alterum iuuare.aut urbe: aut portibus recipere. Hæc dum inter eos aguntur: Domitius nauibus massiliam peruenit: atq; ab iis receptus urbi præficitur.Sũma ei belli administrandi permittit.Eius imperio classem quoquouersus dimittunt:onerarias naues:quas ubiq; possunt:deprehendũt:atq; in portũ deducunt:earũ clauis:aut materia:atq; armamẽtis instructis:ad reliquas armandas reficiendasq; utuntur.frumẽti quod inuentũ est.in publicũ conferunt:reliquas merces commeatusq; ad obsidionẽ Vrbis:si accidat:reseruant.Quibus iniuriis permotus Cæsar:legiones tres Massiliã adducit:turres uineasq; ad oppugnationẽ Vrbis agere:naues lõgas Arelate numero duodecĩ facere ĩstituit.Quibus effectis armatisq; diebus trigĩta:a qua die materia cæsa est:adductisq; Massiliã: his deciũ Brutũ p̃ficit.C.Treboniũ legatũ ad oppugnationẽ Massilię relinqt.Dũ hęc parat:atq; administrat.C.Fabiũ legatũ cũ legionibus tribus: quas Narbone circumq; ea loca hyemandi

Sẽatus sentẽtia d̃ legatis de pace ad põpeiũ mittẽdis.

Cæsaris iter i galliã.

Massiliẽsiũ a cæsare defectio.

Cæsaris oratio ad massiliẽses

Massiliẽsiũ respõsum.

Massiliẽsiũ apparatus ad urbem tuendam

Cæsaris cõsiliũ de saltu pyreneo occupando.

hyemandi causa disposuerat in Hispaniam præmittit: celeriterq; Pyrenæos saltus occupari iubet: qui eo tempore ab. L. Afranio legato præsidiis tenebantur. legiones reliquas: quæ longius hyemabant: subsequi iubet. Fabius: ut erat imperatũ: adhibita celeritate: presidium ex saltu deiecit: magnisq; itineribus ad exercitum Afranii contendit. Aduentu Vibullii Rufi: quem a Pompeio missum in Hispaniam demonstratum est: Afranius & Petreius & Varro legati Pompeii: quorum unus tribus legionibus Hispaniam citeriorem: Alter a saltu Castulonensi ad Anam duabus legionibus: tertius ab Ana: Vectonum agrum: Lusitaniamque pari numero legionum optinebat: officia inter se partiuntur: ut Petreius ex Lusitania per Vectones cum omnibus copiis ad Afranium proficiscatur. Varro cum his: quas habebat legionibus omnem ulteriorem Hispaniam tueatur. His rebus constitutis: equites auxiliaq; totius Lusitaniæ a Petreio: Celtiberis: Cantabris: Barbarisq; omnibus: qui ad oceanum pertinent: ab Afranio imperantur. Quibus coactis: celeriter Petreius per Vectones ad Afranium peruenit constituũt communi consilio bellum ad Ilerdam propter ipsius loci oportunitatem gerere. Erant: ut supra demonstratum est: legiones Afranii tres: Petreii duæ. præterea scutatæ citerioris prouinciæ: & cetratæ ulterioris Hispaniæ cohortes circiter octoginta: equitum utriusq; prouinciæ circiter quinq; millia. Cęsar legiões in Hispaniã p̃miserat: ad sex millia auxilia peditũ: eqtũ: tria millia q̃ oĩbus supioribus bellis habuerat: & parẽ ex Gallia numerũ: quẽ ipe pétiuerat: nominati ex oĩbus ciuitatibus nobilissimo & fortissimo quoq; euocato: Hinc optimi generis hominũ ex Aqtanis: Mõtanisq; qui Galliã prouinciã attingunt. Audierat Pompeium per Mauritaniam cũ legionibus iter in Hispaniam facere confestimq; esse uenturum. Simul a Tri. militum: centurionibusq; mutuas pecunias sumpsit: has exercitui distribuit. Quo facto: duas res consecutus est: q̃ pignore animos centurionum deuinxit: & largitione redemit militum uoluntates. Fabius finitimarum ciuitatum animos literis: nuntiisq; tentabat. In Sicore flumine pontes effecerat duos inter se distantes millia passuum quatuor: his pontibus pabulatum mittebat: quod ea quæ citra flumen fuerant superioribus diebus cõsumpserat. Hoc idem fere atq; eadem de causa Pompeiani exercitus duces faciebant: crebroq; inter se equestribus præliis contendebant. Huc: cum quotidiana consuetudine congressæ pabulatoribus præsidio proprio legiones Fabianę duæ flumen transissent: impedimentaque & omnis equitatus sequeretur: subito iumentorum & aquæ magnitudine pons est interruptus: & reliqua multitudo equitum interclusa. Quo cognito a Petreio & Afranio: ex aggere atq; cratibus: quæ flumine ferebantur: celeriter ponte Afranius: quem oppido castrisq; coniunctum habebat: legiones quatuor: equitatumq; omnem transiecit: duabusque Fabianis occurrit legionibus: cuius aduentu nuntiato. L. Plancus qui legionibus præerat: necessaria re coactus: locum capit superiorem: diuersamq; aciem in duas partes constituit: ne ab equitatu circumueniri posset: Ita congressus impari numero magnos impetus legionum equitatusq; sustinet. Commisso ab equitibus prælio: signa duarum legionum procul ab utrisque conspiciuntur: quas. C. Fabius ulteriore ponte subsidio nostris miserat: suspicatus fore id: quod accidit: ut duces aduersariorum occassione: & beneficio fortunæ ad nostros opprimendos uterentur: quarũ aduentu p̃lim dirimit: ac suas uterq; legiões reducit in castra. Eo biduo Cæ. cũ eqtibus nõgentis: quos sibi p̃sidio: reliquerat: in castra peruenit. pons qui fuerat tempestate interruptus: pene erat refectus: hunc no-

Afrãii: uarri: & petrei cõsilium.

Copiæ petrei & afranii nũerus.

Cæsaris copiæ

Cæsaris prudentia.

Põtis fabiãi iterruptio.

Pugna iter .L. plãcũ & afranium.

Fabii præsidia.

Cæsaris iter ad ilerdam.

ctu perfici iussit. Ipse cognita locorũ natura ponti castrisq; pręsidio sex cohortes reliquit: atq; omnia impedimenta: & post die omnibus copiis triplici instructa acie: ad Ilerdam proficiscitur: & sub castris Afranii constitit: & ibi paulisper sub armis moratus: facit æquo loco pugnandi potestatem. Potestate facta: Afranius copias educit: & in medio colle sub castris constitit. Cæsar: ubi cognouit per Afranium stare quo minus prælio dimicaretur: ab infimis radicibus montis intermissis circiter passibus quadringentis: castra facere cõstituit: & ne in opere faciendo: milites repentino hostium incursu exterrerentur: atq; opere prohiberentur: uallo muniri uetuit: quod eminere: & procul uideri necesse erat: sed a fronte contra hostem pedum quindecim fossam fieri iussit. prima & secunda acies in armis: ut ab initio constituta erat: permanebat: Post hos opus in occulto acies tertia faciebat. sic omne prius est perfectum: q̃ intelligeret ab Afranio castra muniri. Sub uesperum Cæsar intra hanc fossam legiones reducit: atq; ibi sub armis proxima nocte conquiescit. Postero die omnem exercitum intra fossam continet: & quod lõgius erat agger petendus: in præsentia similem rationem operis instituit: singulaq; latera castrorum singulis attribuit legionibus munienda: fossasq; ad eandem magnitudinem perfici iubet: reliquas legiones in armis expeditas contra hostem constituit. Afranius Petreiusq; terrendi causa: atque operis impediendi copias suas ad infimas montis radices producunt: & prælio lacessunt. Neq; idcirco Cæsar opus intermittit confisus præsidio legionum trium & munitione fossæ. Illi non diu commorati: nec lõgius ab infimo colle progressi copias in castra reducunt. Tertio die Cæsar uallo castra cõmunit: reliquas cohortes: quas in superioribus castris reliquerat: impedimentaq; ad se traduci iubet. Erat in oppido Ilerda & proximo colle: ubi castra Petreius atq; Afranius habebant: planicies circiter passuum trecentorum: atq; in hoc fere medio spatio Tumulus erat paulo editior: quem si occupasset Cæsar: & communisset: ab oppido: & ponte: & commeatu omni: quem in oppidum contulerãt: se interclusurum aduersarios confidebat. Hoc sperans legiones tres ex castris educit: acieque in locis idoneis instructa: unius legionis antesignanos præcurrere: atq; occupare eum Tumulum iubet. Qua re cognita celeriter: quę in statione pro castris erant Afranii cohortes: breuiore itinere ad eundem occupandum locum mittuntur. Contenditur prælio: & q, prius in Tumulum Afraniani uenerant: nostri repelluntur: atque aliis summissis præsidiis terga uertere: seque ad signa legionum recipere coguntur. Genus erat pugnæ militum illorum: ut magno impetu primo procurrerent audacter locum caperent: ordines suos non magnopere seruarent: rari: dispersique pugnarent: si premerentur: pedem referre: & loco excedere: non turpe existimarent: Cum Lusitanis reliquisque barbaris genere quodam pugnæ assuefacti: quod fere fit: quibus quisq; in locis miles inueterauerit: uti multum earum regionum consuetudine moueatur: Hæc tamẽ ratio nostros perturbat insuetos huius generis pugnæ: circumiri enim sese ab aperto latere: procurrentibus singulis arbitrabantur: ipsi autem suos ordines seruare: neq; ab ignis discedere: neq; sine graui causa eum locum: quem cœperant dimitti cẽsuerant oportere. Itaq; perturbatis antesignagnis: legio: quæ in eo cornu constiterat: locum non tenuit: atq; in proximum collem sese recepit. Cæsar pene omni acie perterrita: quod præter opinionem consuetudinẽque acciderat: cohortatus suos legionem nonam subsidio ducit: hostem insolẽtem: atq; acriter nostros insequentem supprimit: rursusq; terga uertere: seq; ad oppidum Ilerdam

Cæsaris munimẽta

Afranii & petrei consilium.

Loci descriptio.

Genus pugnæ iusitatum.

Militũ cæsarianorũ perturbatio.

Afraniorũ militũ fuga.

Ilerdam recipere: & sub muro consistere cogit. sed nonæ legiõis milites elati studio: dum sarcire acceptum detrimentum uolunt: temere insecuti fugientes in locum iniquum progrediuntur: & sub montem: in quo erat oppidum positum Ilerda succedunt: hinc se recipere cum uellent: rursus illi ex loco superiore nostros premebant. præruptus locus erat utraq; ex parte directus: ac tantum in latitudinem patebat: ut tres instructæ cohortes eum locum explerent: & neq; subsidia a lateribus summitti: neq; equites laborantibus usui esse possent: Ab oppido autem decliui fastigio uergebat: in longitudinẽ passuũ circiter quadringentorũ: hac nostris erat receptus: q eo incitati studio inconsultius processerant. Hoc pugnabatur loco & propter angustias iniquo: & quod sub ipsis radicibus montis constiterant: ut nullum frustra telũ in eos mitteretur: tamen uirtute & patientia nitebantur: atq; omnia uulnera sustinebant. Augebantur illis copiæ: atq; ex castris cohortes per oppidum crebro summittebãtur: ut integri defessis succederent. Hoc idem Cæsar facere cogebatur: ut summissis in eundem locum cohortibus: defessos reciperet. Hoc cũ esset modo pugnatum continenter horis quinq;: nostriq; grauius a multitudine premerentur: consumptis omnibus telis: gladiis districtis: impetum aduersus montem: in cohortes faciunt: paucisq; deiectis: reliquos sese conuertere cogunt. Sũmotis sub murum cohortibus: ac nonnulla parte propter terrorẽ in oppidum compulsa: facilis est nostris receptus datus. Equitatus aũt noster ab utroq; latere: & si deiectis atq; inferioribus locis constiterat: tamen in summum iugum uirtute connititur: atq; inter duas acies perequitans commodiorem ac tutiorem nostris receptum dat. Ita uario certamine pugnatum est. Nostri in primo congressu circiter septuaginta ceciderunt: in his Q. Fulginius ex primo hastato legionis quartædecimæ: qui propter eximiam uirtutẽ ex inferioribus ordinibus in eum locum peruenerat: uulnerantur amplius sexcenti. Ex Afranianis interficiuntur. T. Cecilius Primipili Centurio: & præter eum centuriones q̃tuor. milites amplius ducenti: sed hæc eius diei præfertur opinio: ut se utriq; supiores discessisse existimarent. Afraniani q: cum esse omnium iudicio inferiores uiderentur: cominus tamen diu stetissent: & nostrorum ĩpetum sustinuissent: & initio locum tumulumq; tenuissent: quæ causa pugnandi fuerat: & nostros primo congressu terga uertere coegissent. nostri autem q iniquo loco atq; impari cõgressi numero: q quinque horis prælium sustinuissent: quod montem gladiis districtis ascendissent: quod ex loco superiore terga uertere aduersarios coegissent: atque in oppidum compulissent. Illi eũ tumulum: pro quo pugnatum est: magnis operibus munierunt: præsidiumq; ibi posuerunt. Accidit etiam repentinum incommodum biduo: quo hæc gesta sunt. tanta enim tempestas cooritur: ut nunq̃ illis locis maiores aquas fuisse constaret. tum autem ex omnibus montibus nix profluit: ac sũmas ripas fluminis superauit: pontesq; ambos: quos. C. Fabius fecerat: uno die ĩterrupit: quæ res magnas difficultates exercitui Cæsaris attulit. Castra enim: ut supra demõstratũ est: cũ eẽnt ĩter flumina duo: Sicorim & Cingam: spatio milliũ triginta: neutrũ horũ transiri poterat: necessarioq; omnes his angustiis continebant: neq; ciuitates: quæ ad Cęsaris amicitiã accesserant: frumẽtũ supportare: neq; ii: qui pabulatum lõgius progressi erant interclusi fluminibus: reuerti: neq; maximi comitatus: qui ex Italia Galliaq; ueniebant: in castra peruenire poterant. tempus erat difficillimum: quo neq; frumẽta ĩ hybernis erãt: neq; multũ a maturitate aberãt: ac ciuitates exinanitę: quod Afranius pene omne frumentum ante Cæsaris aduentum Ilerdam con-

Loci descriptio.

Cæsarianorum militũ paciẽtia

Militũ cæsorum numerus.

Vtriusq; exercitus uirtutes.

Tẽpestatis descriptio.

Inedia cæsarianorũ militum.

Pecora secūdum ex ercitibus subsidiū.

uexerat:reliqui siquid fuerat.Cæsar superioribus diebus consumpserat:pecora:qđ secundū poterat esse inopiæ subsidiū:propter bellū finitimæ ciuitates lōgius remo uerant.q erāt pabulādi:aut frumētandi causa ꝓgressi:hos leuis armaturæ Lusitani: peritiq; earū regionū Cetrati citerioris Hispaniæ consectabantur:qbus erat ꝓcliue tranare flumē:quod cōsuetudo eoꝝ oīum est:ut sine utribus ad exercitū nō erāt. At

Exercitus afrani opulentia.

exercitus Afranii omniū rerū abundabat copia:multū erat frumētū prouisum:& cōuectū superioribus tēporis:multū ex omni prouincia cōportabatᷣ:magna copia pabuli suppetebat:haꝝ reꝝ omniū facultates sine ullo periculo pōs Ilerdæ p̄bebat: & loca trās flumē īntegra:quo oīno Cæsar adire nō poterat: Eæ pmāserūt aquæ dies quāplures.Conatus est Cæsar reficere pōtes:sed nec magnitudo fluminis permitte

Cæsaris difficultates i ponte reficiendo.

bat:neq; ad ripā dispositæ cohortes aduersariorū perfici patiebanᷣ:quod illis ꝓhibere erat facile:tū ipsius fluminis natura:atq; aq̄ magnitudine:tū qđ ex totis ripis in unū atq; angustū locū tela iaciebanᷣ:atq; erat difficile eodē tēpore rapidissimo flumine opera pficere:& tela uitare.nuntiatᷣ Afranio magnos comitatus:qui iter habe bant ad Cęsarē:ad flumē cōstitisse:Venerāt eo sagittarii ex Rutenis:equites ex Gal lia cū multis carris:magnisq; īpedimētis:ut fert Gallica cōsuetudo.Erant p̄terea cu iusq; generis hominū millia circiter sex cū seruis liberisq;:sed nullus ordo: nullū īpe

Subsidia Cæsaris.

riū certū:cū suo quisq; cōsilio uteretᷣ:atq; oēs sine timore iter facerent: usi superioꝝ tēpoꝝ:atq; itinerū licētia.Erāt cōplures honesti adolescētes Senatorū filii:& eque stris ordinis:erāt legatiōes ciuitatū: erāt legati Cæsaris:hos oēs flumina cōtinebāt: ad hos opprimendos cū omni eqtatu:tribusq; legionibus Afranius de nocte profi

Præliū eqstre inter afranianos milites & gallos.

ciscitᷣ:imprudētesq; antemissis eqtibus aggreditᷣ:celeriter tamē sese Galli eqtes expediūt:p̄liumq; cōmittūt.Hi:dū pari certamine res geri potuit:magnum hostiū nu merū pauci sustinuere: sed ubi signa legionū appropinquare cœperūt: paucis amis sis:sese in mōtes proximos cōferunt.Hoc pugnæ tēpus magnū attulit nostris ad sa lutem momētū:nacti enim spatiū se in loca superiora receperūt. Desyderati sunt eo

Cæsorum numerus.

die sagittarii circiter ducenti:equites pauci:calonū atq; īpedimentorū nō magnus numerus.his tamē omnibus ānona creuit:quæ fere res inopia nō solū præsentis:sed etiā futuri tēporis timore ingrauescere consueuit:iamq; ad denarios quinquaginta in singulos modios ānona peruenerat:& militū uires inopia frumenti diminuerat: atq; incōmoda in dies augebantur:& tā paucis diebus magna erat rerū facta cōmu

Fortuna in humanis qđ possit.

tatio.ac se fortuna inclinauerat:ut nostri magna inopia necessariarū rerū conflictarentur:illi omnibus abundarēt rebus:superioresq; haberētur. Cęsar iis ciuitatibus: quæ ad eius amicitiā accesserant:quo minor erat frumēti copia : pecus imperabat: calones ad lōginquiores ciuitates dimittebat: Ipse p̄sentem inopiam:qbus poterat subsidiis:tutabatᷣ.Hæc Afranius Petreiusq;:& eoꝝ amici pleniora etiā:atq; uberiora Romā ad suos perscribebant:multa rumor fingebat:ut pene bellū confectū uide

Rumor mendax.

retur.Quibus literis:nuntiisq; Romā perlatis:magni domū cōcursus ad Afraniū: magnę gratulationes fiebāt.Multi ex Italia ad Gn.Pōpeium proficiscebanᷣ.Alii ut principes talem nuntium attulisse:alii ne euentū belli expectasse: aut ex omnibus nouissimi uenisse uiderenᷣ.Cum in his angustiis res esset:atq; omnes uiæ ab Afranianis militibus:equitibusq; obsiderentur:nec pontes perfici possent:imperat mili

Carinarū inusitataꝝ forma.

tibus Cæsar:ut naues faciant cuius generis eum superioribus annis usus Britanniæ docuerat.Carinæ primū:ac statumina ex leui materia fiebant: reliquum corpus na uium uiminibus contextum coriis integebatᷣ.Has perfectas carris iunctis deuehit

noctu

noctu millia passuũ a castris.xxii. militesq; his nauibus flumen transportat: continẽtemq; ripæ collem in prouiso occupat. Hunc celeriter prius quam ab aduersariis sentiatur: communit. huc legionem postea traiecit: atq; ex utraq; parte pontem institutum perficit biduo. Ita commeatus: & qui frumenti causa processerant: tuto ad se recipit: & rem frumentariam expedire incipit. Eodem die equitũ magnam partẽ flumen traiecit: qui inopinantes pabulatores: & sine ullo dissipatos timore aggressi: quam magnum numerum iumentorum: atq; hominum intercipiunt: cohortibusq; centuriatis subsidio missis: scienter in duas partes sese distribuũt: alii: ut prede subsidio sint: alii ut uenientibus resistant: atq; eos propellant: unamq; cohortem: quæ temere ante cæteras extra aciem procurrerat: seclusam a reliquis circunueniunt: atq; interficiunt: incolumesq; cum magna præda eodem põte in castra reuertuntur. Dũ hæc ad Ilerdam geruntur: Massilienses usi. L. Domitii consilio naues longas expediunt numero decemseptem: quarum erant undecim tectæ: multa his minora nauigia addunt: ut ipsa multitudine nostra classis terreatur: magnum numerum sagittariorum: magnum Albicorum: de quibus supra demonstratum est: imponunt: atque hos præmiis: pollicationibusq; incitant: certas sibi deposcit naues Domitius: atque has colonis: pastoribusq;: quos secum adduxerat complet. Sic omnibus rebus instructa classe: magna fiducia ad nostras naues procedunt: quibus præerat. D. Brutus. Hæ ad insulam: quæ est contra Massiliam: stationes obtinebant. erat multo inferior numero nauium Brutus: sed delectos ex omnibus legionibus fortissimos uiros antesignanos: centuriones Cæsar ei classi attribuerat: qui sibi id muneris depoposcerant: ii manus ferreas: atq; harpagones parauerant. magnoq; numero pilorum: tragularum: reliquorumq; telorum se instruxerant. Ita cognito hostium aduentu: suas naues ex portu educunt: cum Messiliensibus confligunt: pugnatum utrinq; est fortissime: atque acerrime: neque multum Albici nostris uirtute cedebant: Homines asperi: & montani exercitati in armis: atque ii modo digressi a Massiliensibus recentem eorundem pollicitationẽ animis continebant: pastoresq; indomiti spe libertatis excitati sub oculis domini suam probare operam studebant. Ipsi massilienses & celeritate nauium: & scientia gubernatorum confisi: nostros eludebant: impetusq; eorum excipiebant: & quoad licebat latiore spatio: producta longius acie circunuenire nostros: aut pluribus nauibus adoriri singulas: aut remos transcurrentes detergere: si possent contendebant: cum propius erat necessario uentum: ab scientia gubernatorum: atque Artificiũ ad uirtutem montanorum confugiebant. Nostri: quod minus exercitatis remigibus: minusq; peritis gubernatoribus utebantur: qui repente ex onerariis nauibus erant producti: neq; dum etiam uocabulis armamentorum cognitis: tum etiam grauitate & tarditate nauium impediebantur: factæ enim subito ex humida materia: non eundem usum celeritatis habebant. Itaque dum locus comminus pugnandi daretur: æquo animo singulas binis nauibus obiiciebãt: atq; iniecta manu ferrea: & retenta utraque naue: diuersi pugnabant: atq; in hostium naues transcendebant: & magno numero Albicorum: & pastorum interfecto: partem nauium deprimunt: nonnullas cum hominibus capiunt: reliquas in portum compellunt. Eo die naues Massiliensium cum iis: quæ sunt captæ: intereunt. ix. Hoc primum Cæsari ad Ilerdam nuntiatur: simul perfecto põte celeriter fortuna mutatur: Illi perterriti uirtute equitum: minus libere: minus audacter uagabãtur. alias non longo ab castris progressi spatio: ut celerem receptum haberent: angustius pabula-

Pontis refectio.

Cæsarianorũ militum in aduersarios irruptio.

Præliũ nauale massiliensium.

Albicorũ uirtus.

Romanorũ naues massiliensium nauibus tardiores.

Massiliensium nauium casus & fuga.

bantur:alias lõgiore circuitu custodias stationesq; equitũ uitabãt:aut aliquo accepto detrimento:aut procul equitatu uiso:ex medio itinere proiectis sarcinis fugiebãt:postremo etiam plures intermittere dies:& præter consuetudinẽ omniũ noctu cõstituerant pabulari.

Oscensiũ & calaguritanorũ deditio.

Interim Oscenses & calaguritani:qui erant cũ Oscensibus cõtributi:mittunt ad eum legatos:seseq; imperata facturos pollicentur: hos Taraconenses:& Lacetani:& Ausetani:& paucis post diebus Illurgauonenses: qui flumen Iberũ attingunt:insequunt. Petit ab his omnibus:ut se frumento iuuent: pollicentur:atq; omnibus undiq; conquisitis iumentis:in castra deportant. transit etiam cohors Illurgauonensis ad eum:cognito ciuitatis consilio:& signa ex statiõe transfert.

No. fortunæ uarietatem.

magna celeriter fit cõmutatio rerum:perfecto ponte:magnis quinq; ciuitatibus ad amicitiam adiunctis:expedita re frumentaria:extinctis rumoribus de auxiliis legionum:quæ cũ Põpeio per Mauritaniam uenire dicebantur:multæ longinquiores ciuitates ab Afranio desciscunt:& Cæsaris amicitiam sequunt. Quibus rebus perterritis animis aduersariorũ:Cæsar ne semper magno circuitu per pontẽ equitatus eẽt mittendus:nactus idoneum locũ fossas pedum triginta in latitudinem cõplures facere instituit. quibus partem aliquã Sicoris auerteret:uadumq; in eo flumine efficeret. his pene effectis:magnum in timorem Afranius:Petreiusq; perueniunt:ne omnino frumento:pabuloq; intercluderentur:qd multũ Cæsar equitatu ualebat.

Afranii petreiq; consilium.

Itaq; constituunt ipsi locis excedere:& in celtiberiam bellũ transferre. Huic consilio suffragabatur etiam illa res:quod ex duobus contrariis generibus:quæ superiore bello cũ. L. Sertorio steterant:ciuitates uictæ nomẽ:atq; ĩperiũ absentis timebant. q in amicitia mãserãt Põpeii:magnis affectæ beneficiis eũ diligebãt:Cæsaris ãt in Barbaris erat nomẽ obscurius. Hic magnos eqtatus:magnaq; auxilia expectabant: & suis locis bellũ in hyemẽ ducere cogitabãt. Hoc inito cõsilio toto flumine Ibero naues conquirere:& Octogesam adduci iubent.

Octogesa oppidum ubi locoꝝ.

Id erat oppidum positum ad Iberum. millia ꝑ passuum:a castris aberat. xx. ad eum locum fluminis nauibus iunctis: pontem imperant fieri:legionesq; duas flumen Sicorim traducunt: castraq; muniunt uallo pedum duodecim. Qua re per exploratores cognita:summo labore militum Cæsar continuato diem noctemq; opere in flumine auertendo:huc iam rem duxerat:ut equites:& si difficulter:atq; ægre fiebat:possent tamen:atq; auderent flumen transire.

Sicoris corriuatio.

Pedites uero tantummodo humeris:ac summo pectore extarent:ut: tum altitudine aquæ:tum etiam rapiditate fluminis ad transeundum impedirẽtur: Sed tamen eodem fere tempore pons in Ibero prope effectus nũtiabatur: & in Sicori uadum reperiebatur. Iam uero eo magis illi maturandum iter existimabant. Itaq; duabus auxiliaribus cohortibus Ilerdæ præsidio relictis:omnibus copiis Sicorim transeunt: & cum duabus legiõibus: quas superioribus diebus traduxerant:castra coniungunt. Reliquebatur Cæsari nihil: nisi uti equitatu agmen aduersariorum male haberet:& carperet. pons enim ipsius magnum circuitum habebat:ut multo breuiore itinere illi ad Iberum peruenire possent.

Petrei & afranii fuga.

Equites ab eo missi flumen trasceunt:& cũ de tertia uigilia Petreius:atq; Afranius castra mouissent: repente sese ad nouissimũ agmen ostẽdunt:& magna multitudĩe circunfusa morari: atq; iter impedire icipiũt. Prima luce ex superioribus locis q Cæsaris castris erãt cõiũcta: cernebat: eqtatus nostri ꝓlio nouissimos illorũ premi uehemẽter:ac nonnunquã sustinere extremum agmẽ:atq; iterrupi:alias inferri signa:& uniuersarũ cohortium impetu nostros propelli:deinde rursus cõuersos insequi. totis uero castris milites cõturbari: & dolore

hostem

Militum oium ī cæsaré uolūtas.

hostem ex manibus dimitti: bellū necessario longius duci. Centuriones Tribunosq; militum adire: atq; obsecrare: ut per eos Cęsar certior fieret: ne labori suo: neu pīculo parceret: paratos esse sese: posse: & audere ea transire flumen: qua traductus esset equitatus. quorum studio: & uocibus excitatus Cæsar: & si timebat tantæ magnitudinis flumini exercitum obiicere: conādum tamen: atq; experiendum iudicat. Itaq; infirmiores milites ex omnibus cēturiis deligi iubet: quorum aut animus: aut uires uidebantur sustinere non posse. hos cum legione una præsidio castris relinquit: reliquas legiones expeditas educit: magnoq; numero iumētorum in flumine supra: atq; infra cōstituto traducit exercitum. pauci ex his militibus ui fluminis abrepti: ab equitatu excipiuntur: ac subleuantur. interiit tamen nemo. Traducto incolumi exercitu copias instruit: triplicemq; aciem ducere incipit: ac tantum fuit in militibus studiū: ut millium sex ad iter addito ad uadum circuitu: magnaq; fluminis mora interposita: eos qui de tertia uigilia exissent: ante horam diei nonam consequerētur. Quos ubi Afranius procul uisos cum Petreio conspexit: noua re perterritus: locis superioribus constitit: aciemq; instruit. Cæsar in campis exercitum reficit: ne defessum prælio obiiciat. Rursus conantes progredi insequitur: & moratur. Illi necessario maturius: ꝗ cōstituerant: castra ponunt. (Suberant enim montes: atq; a millibus passuū quinq; itinera difficilia: atq; angusta excipiebant. hos intra montes se recipiebant: ut equitatum effugerent Cæsaris: præsidiisq; in angustiis collocatis exercitum itinere prohiberent: ipsi sine periculo: ac timore Iberum copias traducerent: quod fuit illis conandum: atq; omni ratione efficiendum:) & totius diei pugna: atq; itineris labore defessi rem in posterum diem distulerūt. Cæsar quoq; in proximo colle castra ponit. media circiter nocte iis: qui adaquandi causa longius a castris processerant: ab equitibus correptis: fit ab his certior Cęsar: duces aduersariorum silentio copias castris educere: quo cognito: signum dari iubet: & uasa militari more conclamari. Illi exaudito clamore: ueriti ne noctu impediti sub onere confligere cogerentur: aut ne ab equitatu Cæsaris in angustiis tenerentur. inter supprimunt: copiasq; in castris continent. Postero die Petreius cum paucis equitibus occulte ad exploranda loca proficiscitur. hoc idem fit ex castris Cęsaris. Mittitur. L. Decidius Saxo cum paucis: qui loci naturam perspiciat. uterq; idem suis renunciat: quinq; millia passuū proxima intercedere itineris campestris: inde excipere loca aspera: & mōtuosa: qui prior has angustias occupauerit: ab hoc hostem prohiberi nihil esse negocii. Disputatur in cōcilio a Petreio & Afranio: & tempus profectionis quæritur. pleriq; censebāt ut noctu iter facerent: posse prius ad angustias ueniri: quam sentirentur: alii: quod pridie noctu conclamatum esset in castris Cæsaris: argumenti sumebant loco: nō posse clam exiri. Circunfundi noctu equitatum Cæsaris: atq; omnia loca: atq; itinera obsideri: nocturnaq; prelia esse uitanda: quod perterritus miles in ciuili dissensione timori magis: quam religioni consulere consueuerit: at lucem multum per se pudorē omnium oculis: multum etiam Tribunorum militum: & Centurionum præsentiā afferre: quibus rebus coerceri milites: & in officio contineri soleant. Quare omni ratione esse inter diu perrumpendum: & si aliquo accepto detrimento: tamen summa exercitus salua: locum: quem petant: capi posse. Hęc uicit in concilio sententia. & prima luce postridie constituunt proficisci. Cęsar exploratis regionibus: albente cœlo omnes copias castris educit: magnoq; circuitu: nullo certo itinere exercitum ducit. nanq; itinera: quæ ad Iberum: atq; Octogesani pertinebant: castris hostium

Cæsaris prudentia i exercitu traducēdo

Militū cæsarianorū studium.

Loci descriptio.

Petrei ī re militari pitia

Petrei & afrani sententiæ.

Petrei & afranii cōsiliū de fuga.

oppositis tenebantur: ipsi erant transcendendæ ualles maxime: ac difficillimæ: saxa multis locis prerupta iter impediebant: ut arma per manus necessario traderentur: militesq; inermes: subleuatiq; alii ab aliis magnam partem itineris conficerent. Sed hunc laborem recusabat nemo: quod eum omnium laborum finem fore existimabant: si hostem Ibero intercludere: & frumento phibere potuissent: ac primo Afraniani milites uisendi causa læti ex castris procurrebant: contumeliosisq; uocibus psequebāt: necessarii uictus iopia coactos fugere: atq; ad Ilerdam reuerti. Erat enim iter a proposito diuersum: contrariamq; in partem iri uidebatur. duces uero eorum suum consilium laudibus ferebant: quod se castris tenuissent: multumq; eorū opinionem adiuuabat: quod sine iumētis: impedimentisq; ad iter profectos uidebāt: ut nō posse diutius inopiam sustinere confiderent. Sed ubi paulatim retorqueri agme ad dexteram conspexerūt: iamq; primos superare regionem castrorum animaduertūt: nemo erat adeo tardus: aut fugiens laboris: quin statim castris exeundū: atq; occurēdū putaret. Conclamatur ad arma: atq; omnes copiæ paucis pręsidio relictis cohortibus exeunt: rectoq; ad Iberum itinere cōtendunt. erat in celeritate omne positum certamē: utri prius angustias: montesq; occuparent: sed exercitum Cæsaris uiarum difficultates tardabant. Afranii copias eqtatus Cæsaris insequens morabatur. Res tamē ab Afranianis huc erat necessario deducta: ut si priores mōtes: quos petebāt: attigissent: ipsi periculum uitarent. Impedimenta totius exercitus: cohortesq; in castris relictas: seruare non possent: quibus interclusis exercitu Cæsaris auxilium ferri nulla ratione poterat. Cōfecit prior iter Cæsar: atq; ex magnis rupibus nactus planiciem: in hanc contra hostem aciem instruit. Afranius: cum ab equitatu nouissimū agmen premeretur: & ante se hostem uideret: collem quendam nactus: ibi constitit. Ex eo loco quatuor Cetratorum cohortes in montem: qui erat in conspectu omnium excelsissimus mittit. Hunc magno cursu concitatos iubet occupare: eo consilio uti ipse eodem omnibus copiis contenderet: & mutato itinere iugis Octogesam perueniret. hunc cum obliquo itinere Cetrati peterent: conspicatus equitatus Cæsaris in cohortes impetum facit: nec minimam partem temporis equitum uim Cetrati sustinere potuerunt: omnesq; ab his circunuenti: in conspectu utriusq; exercitus interficiuntur. erat occasio bene gerendæ rei: neq; uero id Cæsarem fugiebat: tāto sub oculis accepto detrimento: perterritum exercitum sustinere non posse: præsertim circundatum undiq; equitatu: cum in loco æquo: atq; aperto confligeretur: idq; ex oībus ptibus ab eo flagitabat. Cōcurrebāt legati Cēturiōes: Tribuniq; militū: ne dubitaret pliū cōmittere: oīum ēē militū paratissimos aīos. Afranianos cōtra multis rebus sui timoris signa misisse: q suis nō subuenissent: qđ de colle nō recederēt: q uix eqtū in cursus sustinerēt: collatisq; in unū locū signis cōferti: neq; ordines: neq; signa seruarent: q si iniquitatem loci timeret: datum iri tamen aliquo loco pugnandi facultatem: quod certe inde decedendum esset Afranio: nec sine aqua permanere posset. Cæsar in eam spem uenerat: se sine pugna: & sine uulnere suorum: rē conficere posse: qđ re frumētaria aduersarios interclusisset. cur etiā secundo plio aliquos ex suis amitteret? cur uulnerari pateret optime meritos de se milites? cur denīq; fortunā piclitaret? præsertim cū nō minus esset imperatoris: cōsilio superare: q gladio. mouebat etiā misericordia ciuiū: quos interficiendos uidebat: qbus saluis: atq; incolumibus rem obtinere malebat. Hoc consilium Cæsaris a plerisq; nō pbabatur. Milites uero palam inter se loquebantur: quoniā talis occasio uictorię dimit

Cæsariaorū militū cōstantia.

Afraniorū militū cōuitia.

Victoriæ summa.

Afranii solertia.

Cohortū cetratorū cedes.

Militū in cæsarē animus.

No: aureā sentētiam.

teretur:etiam cum uellet Cæsar sese nõ esse pugnaturos. Ille in sua sententia perseuerat:& paulũ ex eo loco digreditur:ut timorẽ aduersariis minuat. Petreius:atq; Afranius oblata facultate in castra sese referunt. Cæsar præsidiis montibus dispositis:omni ad Iberũ intercluso itinere:quam proxime potest hostiũ castris castra cõmunit. Postero die duces aduersarioꝝ perturbati:qđ omnẽ rei frumẽtariæ:fluminisq; Iberi spem amiserant:de reliqs rebus consultabant. Erat unũ iter: Ilerdã si reuerti uellent:alterũ:si Tarraconẽ peterẽt. Hæc cõsultãtibus eis:nuntiaƭ aquatores ab equitatu premi nostro. Qua re cognita:crebras stationes disponunt equitũ:& cohortiũ alariarum:legionariasq; interiiciũt cohortes:uallumq; ex castris ad aquam ducere incipiũt:ut intra munitionẽ:& sine timore:& sine statiõibus aquari possent. Id opus inter se Petreius:atq; Afranius partiunƭ: ipsiq; perficiẽdi operis causa lõgius ꝓgrediuntur. Quorum discessu liberam nacti milites colloquiorum facultatem:uulgo procedunt: & quem quisq; in castris notum: aut municipem habebat: conquirit: atq; uocat. Primum agunt gratias omnes omnibus: quod sibi perterritis pridie pepercissent: eorum se beneficio uiuere. Deinde imperatoris fidẽ quærũt: recte ne se illi sint cõmissuri:& qđ non ab initio fecerint:armaq; cũ hominibus necessariis:& consanguineis contulerint:coqueruntur. His prouocati sermonibus fidem ab imperatore de Petreii: & Afranii uita petũt:nequod in se scelus concepisse: neu suos prodedisse uideantur. Quibus confirmatis rebus:se statim signa translaturos cõfirmant. Legatosq; de pace primorũ ordinũ centuriones ad Cæsarem mittũt. interim alii suos in castra inuitandi causa adducunt:alii ab suis adducuntur:adeo:ut una castra iam facta ex binis uiderentur. Compluresq; Tribuni militum:& Centuriões ad Cæsarem ueniunt:seq; ei cõmendant. Hoc idem fit a Principibus Hispaniæ:quos illi euocauerant:& secum in castris habebant obsidium loco. ii suos notos:hospitesq; quærebant:per quem quisq; eorum aditum cõmendationis haberet ad Cæsarem. Afranii etiã filius adolescens de sua:& parentis sui salute cum Cæsare:per Sulpitiũ legatum agebat. erant plena lætitia:& gratulatione omnia:eorum:qui tanta pericula uitasse:& eorum:qui sine uulnere tantas res cõfecisse uidebantur:magnumq; fructum suæ pristinæ lenitatis omnium iudicio Cæsar ferebat. consiliumq; eius a cunctis probabatur. Quibus rebus nuntiatis Afranio:ab instituto opere discedit: seq; in castra recipit:sic paratus:ut uidebatur:ut quicunq; accidisset casus: hunc quieto & ęquo animo ferret. Petreius uero non deserit sese:armat familiam:cum hac & prętoria cohorte Cetratorum:barbarisq; equitibus paucis:beneficiariis suis: quos suæ custodiæ causa habere consueuerat:improuiso ad uallum aduolat: colloquia militum interrũpit:nostros repellit ab castris: quos deprehẽdit interficit:reliqui coeunt inter se:& repentino periculo exterriti sinistras sagis inuoluũt: gladiosq; distringũt: atq; ita se a Cetratis:equitibusq; defendunt:castroꝝ propinquitate confisi:seq; in castra recipiunt:& ab his cohortibus:quę erant in statione ad portas defendunƭ. Quibus rebus confectis:flens Petreius manipulos circuit:militesq; appellat neu se:neu Pompeium absentem imperatorem suum aduersariis ad supplicium tradant: obsecrat. Fit celeriter cõcursus in pretorium. postulant: ut iurent omnes se exercitum: ducesq; non deserturos: neq; prodituros:neq; sibi separatim a reliquis consilium capturos. Princeps in hæc uerba iurat ipse: ad idem iusiurandum adigit Afranium: subsequuntur Tribuni militum:centurionesq;. cẽturiatim producti milites idẽ iurant:edicunt penes quem quisque sit miles Cæsaris:ut producatur. productos pa

Petrei & afranii spes.

Militum colloquia.

Legati ad cæsarem.

Romanorũ militũ letitia.

Petrei & afranii furor.

Petrei oratio ad milites.

Afranioꝝ militum iusiurãdũ.

lam in prętorio interficiunt:ſed pleriq; quos cœperant: cælant:noctuq; per uallum emittunt. Sic terror oblatus a ducibus:crudelitas in ſupplicio: uana religio iuſiurā di:ſpem præſentis deditionis ſuſtulit: menteſq; militum conuertit: & rem ad priſtinam belli rationē redegit. Cęſar milites aduerſariorū: qui in caſtra per tēpus colloquii uenerant ſumma diligentia conquiri: & remitti iubet. Sed ex numero Tribunorum militum:Centurionumq; nonnulli ſua uoluntate apud eū remanſerūt:quos ille poſtea magno in honore habuit. Centuriones:ampliorifq; ordinis equites Romanos in tribunitium reſtituit honorem. Premebātur Afraniani pabulatione:aq̄bantur ægre. frumenti copiam legionarii nonnulli habebant:q; dierum uigintiduo rū ab Ilerda frumentum iuſſi erant efferre. Cetrati:auxiliareſq; nulla: quorum erāt: & facultates ad parandum exiguæ:& corpora inſueta ad onera portanda. itaq; magnus eorum quotidie numerus ad Cæſarem perfugiebat. In his erat anguſtiis res: ſed ex propoſitis conſiliis duobus explicitius uidebatur ad Ilerdam reuerti: q; ibi paululū frumenti reliquerant. ibi ſe reliquum conſilium expleturos confidebant. Tarraco aberat longius quo ſpatio plures rem poſſe caſus recipere intelligebant. Hoc probato conſilio:ex caſtris proficiſcuntur. Cæſar equitatu præmiſſo: qui nouiſſimum agmen carperet: atq; impediret: ipſe cum legionibus ſubſequitur:nullum intercedebat tempus quin extremi cum equitibus præliarentur. Genus erat hoc pugnæ: expeditæ cohortes nouiſſimum agmen claudebant: pluresq; in locis campeſtribus ſubſtinebant:ſi mons erat aſcendendus:facile ipſa loci natura periculum repellebat:quod ex locis ſuperioribus qui anteceſſerant:ſuos aſcendentes protegebant:cum uallis:aut locus decliuis ſuberat:neq; ii:qui anteceſſerant: morantibus opem ferre poterant:equites uero ex loco ſuperiore in aduerſarios tela coniiciebant: tum magno erat in periculo res: tum inquirebant: ut cum eiuſmodi eſſet locis appropinquatum: legionum ſigna conſiſtere iuberent: magnoque impetu equitatum repellerent. Eo ſummoto:repente incitati curſu:ſeſe in ualles uniuerſi dimitterent:atq; ita tranſgreſſi rurſus in locis ſuperioribus conſiſterent: nam tantum ab equitum ſuorum auxiliis aberant: quorum numerum habebant magnum: ut eos ſuperioribus perterritos præliis:in medium reciperent agmen: ultroque eos tuerentur:quorum nulli ex itinere excedere licebat: quin ab equitatu Cæſaris exciperetur. tali dum pugnatur modo:lente:ac paulatim proceditur: crebroq; ut ſint auxilio ſuis:ſubſiſtunt:ut tum accidit. millia enim progreſſi quatuor:uehemētiuſq; peragitati ab equitatu: montem excelſum capiunt. ibique una fronte contra hoſtem caſtra muniunt:neq; iumentis onera deponunt. Vbi Cæſaris caſtra poſita: tabernaculaq; conſtituta:& dimiſſos equites pabulandi cauſa animaduertere: ſeſe ſubito proripiunt:hora circiter ſexta eiuſdem diei: & ſpem nacti moræ: diſceſſu noſtrorum equitum:iter facere incipiunt. Qua re animaduerſa Cæſar relictis his legionibus ſubſequitur:preſidio impedimentis paucas cohortes:relinquit: hora decima ſubſequi:pabulatores:equiteſq; reuocari iubet: celeriter equitatus ad quotidianum itineris officium reuertitur. pugnatur acriter ad nouiſſimum agmen. adeo: ut pene terga conuertant:compluresq; milites: etiam nōnulli centuriones interficiuntur. Inſtabat agmen Cæſaris:atq; uniuerſum imminebat. Tum uero neq; ad explorandum idoneum locum caſtris:neq; ad progrediendum data facultate conſiſtunt neceſſario:& procul ab aqua:& natura iniquo loco caſtra ponunt. Sed iiſdem de cauſis Cæſar:quæ ſupra ſunt demonſtratæ: prælio non laceſſit; & eo die taber-

Cæſaris munificentia.

Petrei & afranii conſilium.

Pugnæ expedite genus.

Pugnæ grafice deſcriptio.

Pugna ex pedita utriuſq; exercitus.

Afraniorū militū fuga.

Cæſaris prudentia.

nacula ſtatui paſſus nõ eſt: quo paratiores eſſent ad iſequẽdum omnes: ſiue noctu: ſiue iterdiu erũperẽt. illi animaduerſo uitio caſtrorũ: tota nocte munitiões pferũt: caſtraq; caſtris conuertunt. hoc idẽ poſtero die a prima luce faciunt: totũq; in ea re diem conſumunt: ſed quantũ opere proceſſerant: & caſtra protulerant: tanto habe- rant ab aqua longius: & præſenti malo aliis malis remedia dabantur. Prima nocte aquãdi cauſa nemo egredit ex caſtris. Proximo die pręſidio in caſtris relicto: uniuer ſas ad aquam copias educunt: pabulatum emittitur nemo: His eos ſupplices malis Cæſar neceſſariam ſubire deditionem: quam prælio decertare malebat. conatur ta- men eos uallo: foſſaq; circũmunire: ut q̃ maxime repentinas eorũ eruptiones demo retur: quo neceſſario deſcenſuros exiſtimabat. illi & inopia pabuli adducti: & quo eſſent ad id expeditiores: omnia ſarcinaria iumenta interfici iubẽt. In his operibus: conſiliiſq; biduũ conſumitur. tertio die magna iam pars operis Cęſaris proceſſerat. Illi impediendæ rei: quæ munitionis cauſa fiebat: hora circiter octaua ſigno dato le giones educũt: aciẽq; ſub caſtris inſtruunt. Cæſar ab opere legiones reuocat: equi- tatum omnem conuenire iubet: aciem inſtruit. contra opinionem enim militum: fa mamq; omnium uideri prælio diffugiſſe: magnum detrimentum afferebat: ſed eiſdẽ de cauſis quę ſunt cognitæ: quo minus dimicare uellet: mouebat: atq; hoc etiam ma gis: quod ſpatii breuitas: etiam in fugã coniectis aduerſariis: non multum ad ſummã uictoriæ iuuare poterat. Non enim amplius pedum millibus duobus ab caſtris ca- ſtra diſtabant. Hinc duas partes acies occupabãt. Tertia uacabat: ad incurſum: atq; impetum militum relicta: ſi prælium cõmitteretur propinquitas caſtrorum celerẽ ſuperatis ex fuga receptum dabat. Hac de cauſa conſtituerant ſigna inferentibus re ſiſtere: prior prelio non laceſſere. Acies erat Afraniana duplex: legio quinta & ter- tia in ſubſidiis locũ Alarię cohortis obtinebat. Cęſaris triplex: ſed primam aciẽ: quã ternæ cohortes ex quinta legione tenebant: has ſubſidiariæ ternæ: & rurſus aliæ to- tidem: ſuæ cuiuſq; legionis ſubſequebantur: ſagittarii: funditoreſq; media contine- bant acie: equitatus latera cingebat. tali inſtructa acie: tenere uterq; propoſitũ ui- debatur. Cæſar: ut niſi coactus prælium non cõmitteret: ille: ut opera Cęſaris impe- diret. producitur tamen res: acieſq; ad ſolis occaſum continentur. Inde utriq; in ca- ſtra diſcedunt. Poſtero die munitiones inſtitutas Cæſar parat perficere: illi uadum fluminis Sicoris tentare: ſi tranſire poſſent. Qua re animaduerſa: Cæſar Germanos leuis armaturę: equitumq; partem flumen traiicit: crebraſq; in ripis cuſtodias diſpo nit. tandem omnibus rebus obſeſſi: quartum iam diem ſine pabulo retentis iumen- tis: aquæ: ligni: & frumẽti inopia: colloquium petunt: & id ſi fieri poſſit: ſemoto a mi litibus loco: ubi id a Cæſare negatum: & palam ſi colloqui uellent: conceſſum eſt: da tur obſidis loco Cæſari filius Afranii. uenitur in eum locum quem Cęſar diligit. Au diente utroq; exercitu loquitur Afranius: non eſſe: aut ipſis: aut militibus ſuccenſen dum: quod fidem erga imperatorem ſuum. Gn. Pompeium cõſeruare uoluerint. ſed ſatis iã feciſſe officii: ſatiſq; ſupplicii tuliſſe: ppeſſos omnium rerum inopiam. Nunc uero pene ut fœminas circũmunitos prohiberi aqua: prohiberi ingreſſu: neq; cor- pore dolorem: neq; animo ignominiam ferre poſſe. itaq; ſe uictos cõfiteri: orare: atq; obſecrare: ſi quis locus miſericordiæ relinquatur: ne ad ultimum ſupplicium progre di neceſſe habeant. Hæc quã poteſt dimiſſiſſime: atq; ſubiectiſſime expoĩt. Ad ea Cæ ſar reſpõdit: nulli omniũ has partes: uel querimonię: uel miſerationis minus cõue- niſſe: reliquos enim omnes ſuum officium præſtitiſſe: ſe: qui etiam bona conditio-

Cæſaris clementia.

Cæſaris prudentia.

Cæſaris ſolertia.

Acies ad pugnã inſtructæ.

Obſes afranii filius cæſari datur.

Afranii uerba ad cæſarem.

Cæſaris reſpõſum.

ne:& loco: & tempore æquo confligere noluerit: ut quam integerrima essent ad pacem omnia: exercitum suum: qui iniuria etiam accepta: suisq; interfectis: quos in sua potestate habuit: conseruarit: & texerit: illius deniq; exercitus milites: qui per se de concilianda pace egerint: qua in re omnium suorum uitæ cõsulendum putarunt: sic omnium ordinum partes in misericordia constitisse: ipsos Duces a pace abhorruisse: eos: neq; colloquii: neq; induciarum iura seruasse: & homines imperitos: & per colloquium deceptos crudelissime interfecisse: accidisse igitur his: quod plerunq; hominibus nimia pertinacia: atq; arrogantia accidere soleat: uti eo recurrant: & id cupidissime petant: quod pauloante contempserint: neq; nunc se illorum humilitate: neque aliqua temporis opportunitate postulare: quibus rebus augeãtur opes suæ: sed eos exercitus: quos contra se multos iam annos aluerint: uelle dimitti: neq; enim sex legiones alia de causa missas in Hispaniam: septimamq; ibi conscriptam: neq; tot: tantasque classes paratas: neq; summissos Duces rei militaris peritos: nihil horum ad pacandas Hispanias: nihil ad usum Prouinciæ prouisum: quæ propter diuturnitatem pacis nullum auxilium desyderarit: omnia hæc iampridem contra se parari: in se noui generis imperia constitui: ut idem ad portas urbanis præsident rebus: & duas bellicosissimas Prouincias absens tot annos obtineat: in se iura magistratuum commutari: ne ex prætura: & consulatu: ut semper: sed per paucos probati: & electi in Prouincias mittantur: in se ætatis excusationem nihil ualere: quod superioribus bellis probati ad obtinendos exercitus euocentur: in se uno non seruari: quod sit omnibus datum semper imperatoribus: ut rebus feliciter gestis: aut cum honore aliquo: aut certe sine ignominia domum reuertantur: exercitumq; dimittant. quæ tamen omnia: & se tulisse patienter: & esse laturum: neq; nunc id agere: ut ab illis abductum exercitum teneat ipse: quod tamen sibi difficile non sit: sed ne illi habeant: quo contra se uti possint. proinde: ut esset dictum: Prouinciis excederent: exercitumq; dimitterent: si id sit factum: nociturum se nemini. hanc unam: atque extremam pacis esse conditionem. Id uero militibus fuit pergratum: & iucundum: ut ex ipsa significatione potuit cognosci: ut qui aliquid uicti icommodi expectauissent: ultro inde præmium missionis ferrent. Nam cum de loco: & tempore eius rei controuersia inferretur: & uoce: & manibus: uniuersi ex uallo: ubi constiterant significare cœperunt: ut statim dimitterẽtur: neq; omni interposita fide firmum esse posse: si in aliud tempus differetur. paucis cum esset in utranq; partem uerbis disputatum: res huc deducitur: ut ii qui habeant domicilium: aut possessiones: in Hispaniam: statim reliqui ad Varum flumen dimittantur. nequid eis noceatur: ne ue quis inuitus sacramento cogatur a Cęsare: cauetur. Cæsar ex eo tempore dum ad flumen Varum ueniatur: se frumẽtum daturum pollicetur. addit etiam: ut: quid quisq; eorum in bello amiserit: quæ sint penes milites suos: iis qui amiserint restituatur: militibus æqua facta æstimatione pecuniam pro his rebus soluit. Quascunq; postea cõtrouersias inter se milites habuerant sua spõte ad Cęsarem ĩtroduxerunt. Petreius: atq; Afranius: cum stipẽdium ab legionibus pene seditione facta flagitarent: cuius illi diẽ nõ dũ uenisse dicerent: Cæsar ut cognosceret: postulatũ est. Eoq; utriq; q̃d statuit: cõtenti fuerunt. Parte circiter tertia exercitus eo biduo dimissa: duas legiones suas antecedere: reliquas subsequi iussit: ut non longo inter se spatio castra facerent: eiq; negocio. Q. Fusium Calenum legatum præfecit. Hoc eius præscripto ex Hispania ad Varum flumen est iter factum: atq; ibi reliqua pars exercitus dimissa est.

Adducit in odiũ aduersariũ

Aduersariorũ excusatiões refellit.

Senatus iniuriæ in cæsarem.

Cæsaris conclusio.

Cæsaris largitas.

Afraniorũ militũ deditio.

C.IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO CIVILI LIBER SECVNDVS.

VM HAEC IN hispania gerunt. C. Trebonius legatus: qui ad oppugnationē Massiliæ relictus erat: duabus ex partibus aggerem: uineas: turresq; ad oppidum agere instituit: una erat proxima portui: naualibusq;: altera ad partem: qua est aditus ex Gallia: atq; Hispania ad id mare: quod adigit ad hostium Rhodani. Massilia enim fere ex tribus oppidi partibus mari alluit. reliq quarta est: quæ aditū habet a terra: huius quoq; spatii pars ea: quæ ad arcē pertinet: loci natura: & ualle altissima munita longā: & difficilē habet oppugnationē. ad ea perficienda opera. C. Trebonius magnam iumentorū: atq; hominū multitudinē ex omni prouincia uocat. uimina: materiamq; comportari iubet. Quibus comparatis rebus: aggerem in altitudinem pedū octoginta extruit. Sed tanti erant antiquitus in oppido omniū rerū ad bellū apparatus: tantaq; multitudo tormentorum: ut eorum uim nullæ contextæ uiminibus uineæ sustinere possent. asseres enim pedum duodecim cuspidibus præfixi: atq; hi maximis balistis missi per quatuor ordines cratium in terra defigebātur. Itaq; pedalibus lignis coniunctis inter se porticus itegebant: atq; hac agger inter manus pferebatur. antecedebat testudo pedū sexaginta equādi loci causa: facta itē ex fortissimis lignis: euoluta oibus rebus: qbus ignis iactus: & lapides: defendi posset. sed magnitudo operū: altitudo muri: atq; turriū: multitudo tormentorum: omnē administrationē tardabat. crebræ tamen per Albicos eruptiones fiebant ex oppido: ignesq; aggeri & turribus inferebantur. quę facile nostri repellebant milites: magnisq; ultro illatis detrimentis: eos: qui eruptionem fecerāt in oppidum reiiciebant. Interim. L. Nasidius ab. Cn. Pōpeio cū classe nauiū sedecim: in quibus paucæ erant ęratæ. L. Domitio Massiliēsibusq; subsidio missus: freto Siciliæ imprudente: atq; inopināte Curione prouehitur. appulsisq; Messanam nauibus: atq; inde propter repentinum terrorem principum: ac Senatus fuga facta: ex naualibus eorum unam deducit. Hac adiuncta: ad reliquas naues cursum Massiliam uersus perficit: præmissaq; clam nauicula Domiciū: Massiliensesq; de suo aduentu certiores facit: eosq; magnopere hortatur: ut rursus cū Bruti classe additis suis auxiliis confligāt. Massilienses post superius incommodum ueteres ad eundem numerum ex naualibus productas naues refecerant: summaq; industria armauerant: remigū: gubernatorumq; magna copia suppetebat: piscatoriasq; adiecerant: atq; cōtexerāt: ut essent ab ictu telorum remiges tuti. Has sagittariis: tormentisq; cōpleuerant. tali modo instructa classe omnium seniorum: matrumfamiliæ: uirginum precibus: & fletu excitati: ut extremo tempore ciuitati subuenirent: non minore animo: ac fiducia: quā ante dimicauerant: naues conscendunt, communi enim fit uitio naturæ: ut

C. Trebōii consilium.

Massiliæ descriptio.

Tormētorū multitudo & eorū uis.

Albicorū eruptio.

L. Nasidii massiliam uersus iter.

No. aureū dictū.

inuisis:latitātibus:atq; incognitis rebus magis confidamus:uehemētiusq; exterrea mur:ut tū accidit.aduentus enim.L.Nasidii sūma spe:& uolūtate ciuitatē cōpleuerat. nacti idoneū uentū ex portu exeunt:& Taurēta:quod est castellū Massiliensiū: ad Nasidiū perueniunt. Ibiq; naues expediunt: rursusq; se ad confligendū animo cōfirmant:& cōsilia cōmunicāt: dextra pars Massiliensibus attribuit:sinistra Nasidio. Eodē Brutus contendit aucto nauiū numero. Nā ad eas: quæ factæ fuerāt Arelatæ per Cæsarē:captiuæ Massiliensiū accesserāt sex.Has superioribus refecerat diebus: atq; omnibus rebus instruxerat. Itaq; suos cohortatus: quos itegros superauissent: ut uictos contenerent plenus spei bonæ: atq; animi aduersus eos proficiscit: facile erat ex castris. C. Trebonii: atq; omnibus superioribus locis prospicere in urbē:ut omnis iuuentus: quæ in oppido remanserat: oēsq; superioris ætatis cū liberis: atq; uxoribus:publicisq; custodiis:aut ex muro ad cœlū manus tenderent:aut tēpla deorū immortaliū adirent:& ante simulachra ꝓiecti uictoriā ab Diis exposcerēt. Neq; erat quisquā omnium qui nō in eius diei casu suarū omnium fortunarū euentū cōsistere existimaret. Nā & honesti ex iuuētute:& cuiusq; ætatis amplissimi nominatim euocati:atq; obsecrati:naues cōscenderant:ut siquid aduersi accidisset:ne ad conādū quidē sibi quicquā reliq̄ fore uiderēt: si superauissent: uel domesticis opibus:uel externis auxiliis de salute urbis cōfiderent. Cōmisso prælio:Massiliēsibus res nulla ad uirtutē defuit: sed memores eorū præceptorū: quæ pauloante ab suis acceperant: hoc animo decertabant:ut nullū aliud tēpus ad conandū habituri uiderent:& quibus in pugna uitæ periculū accideret: non ita multo se reliquorū ciuiū fatū antecedere existimarēt:qb⁹ urbe capta:eadē eēt belli fortūa patiēda:diductisq; nostris paulatim nauibus:& artificio gubernatorū mobilitati nauiū locus dabat:& siquādo nostri facultatem nacti ferreis iniectis manibus nauē religauerāt: undiq; suis laborātibus succurebant.Neq; uero cōiuncti Albicis cominus pugna deficiebant:neq; multū cedebant uirtute nostris:simul ex minoribus nauibus magna uis eminus missa telorū: multa nostris de improuiso imprudētibus: atq; impeditis uulnera inferebant. Conspicatæq; naues triremēs duæ:nauē.D.Bruti:quæ ex signo facile agnosci poterat:duabus ex partibus sese in eā incitauerant:sed tantū re prouisa Brutus celeritate nauis enisus est:ut paruo momento antecederet.Illæ adeo grauiter inter se incitatę cōflixerunt:ut uehementissime utræq; ex concursu laborarēt:altera uero perfracto rostro tota collabefieret.Qua re animaduersa:quę proximæ ei loco ex Bruti classe naues erant:in eas impeditas impetum faciunt: celeriterq; ambas deprimunt. Sed Nasidianæ naues nulli usui fuerūt: celeriterq; pugna excesserunt.Nō enim has:aut conspectus patriæ:aut propinquorū præcepta ad extremū uitæ periculū adire cogebant.Itaq; ex eo numero nauiū nulla desyderata est:ex Massiliēsium classe quinq; sunt depssæ: quatuor captæ:una cū Nasidianis ꝓfugit: quæ oēs citeriorē Hispaniā petiuerunt.At ex reliquis una premissa Massiliā:huius nūtii pferēdi gratia:cū iā appropinquaret urbi:oīs sese multitudo ad cognoscendū effudit.Hac re cognita tātus luctus excepit:ut urbs ab hostibus capta eodē uestigio uideret.Massilienses tamē nihilo segnius ad defensionē Vrbis reliq̄ apparare cœpunt:Est aīaduersum ab legionariis:qui dexteram partē operis administrabant:ex crebris hostium eruptionibus: magno sibi eē præsidio posse:si pro castello:ac receptaculo turrim ex latere sub muro fecissent:q̄ prio ad repētinos īcursus humilē: paruamq; fecerūt. huc se referebāt: hic siqua maior oppresserat uis: ꝓpugnabant: hinc ad repellendum:& prosequen-

Taurenta ubi locorū

Classis ad pugnā īstructa.

Massiliēsiū supplicationes.

Pugna naualis īter roma.& massiliēses.

Albicorū uirtus.

No. fortunæ euētū.

Nauiū massiliēsiū casus & fuga.

Turris ad massiliēsiū eruptiōes re.

dum hostem procurrebant. Patebat hæc quoquouersus pedes.xxx.sed parietum
crassitudo ped.v. Postea uero(ut est rerum omnium magister usus) hominum ad
hibita solertia:inuẽtum est magno esse usui posse:si hæc esset in altitudinẽ turris ela
ta. Id hac ratione perfectũ est. Vbi turris altitudo perducta est ad contabulationẽ:
ea in parietes istruxerũt:ita ut capita tignoꝝ extrema parietũ structura tegerẽt:ne
quid emineret:ubi ignis hostiũ adhæresceret. Hanc insuper cõtignationem quantũ
tectũ plutei:ac uineaꝝ passum est:laterculo astruxerũt:supraqꝫ eũ locũ tigna trã
uersa iniecerunt:nõ longe ab extremis parietibus:qbus suspẽderent eam cõtignatio
nem:quæ turri tegumẽto esset futura:supraqꝫ ea tigna directo trãsuersas trabes inie
cerunt:easqꝫ asseribus religauerũt:has trabes paulo lõgiores atqꝫ eminẽtiores:q̃ ex
tremi parietes erant:effecerunt:ut esset:ubi tegumenta perpẽdere possent:ad defen
dẽdos ictus ac repellendos. Cum inter eã cõtignationẽ parietes extruerent:eamqꝫ
contabulationẽ summã lateribus:lutoqꝫ constrauerunt:nequid ignis hostiũ nocere
posset:centonesqꝫ insuper iniecerunt:ne aut tela tormẽtis missa tabulationẽ perfrin
gerent:aut saxa ex catapultis lateritium discuterẽt. Storias autẽ ex funibus anchora
riis tres in longitudinem parietũ turris:latas quatuor pedes fecerũt:easqꝫ ex tribus
partibus:quæ ad hostes uergebant:eminentibus trabibus circum turrem ꝑpenden
tes religauerũt:quod unũ genus tegumẽti aliis locis erãt experti nullo telo:neqꝫ tor
mẽto traiici posse. ubi uero ea pars turris:quæ erat pfecta:tecta atqꝫ munita ẽ ab oĩ
ictu hostium:pluteos ad alia opera abduxerunt:turris tectũ per seipsum prehensio
nibus ex contignatione prima suspendere:ac tollere cœperunt. Vbi quantũ storia
rũ demissio patiebat':tantũ eleuabant. Intra hæc tegumẽta abditi:atqꝫ muniti:parie
tes lateribus extruebãt:rursusqꝫ alia prehensione ad ædificandum sibi locũ expedie
bãt:ubi tẽpus alterius cõtabulationis uidebat':tigna item ut primo tecta:extremis
lateribus instruebant. Exqꝫ ea cõtignatione rursus summã contabulationẽ:storiasqꝫ
eleuabant. Ita tuto:ac sine ullo uulnere:ac periculo sex tabulata extruxerunt. fene
strasqꝫ:qbus in locis uisum est:ad tormẽta mittẽda instruẽdo reliquerunt. Vbi ex ea
turri:quæ circum essent:opera tueri se posse cõfisi sunt:musculum ped.lx. longum:
ex materia bipedali:quẽ a turri lateritia ad hostiũ turrem:murumqꝫ perducerẽt:fa
cere instituerũt:cuius musculi hæc erat forma. Duę primũ trabes in solo ęque lõgæ
distantes inter se pedes quatuor collocantur. Inqꝫ eis columnellæ pedũ in altitudi
nem.v.defigunt'.has inter se capreolis molli fastigio coniungũt:ubi tigna:quę mu
sculi tegendi causa ponant:collocent':eo super tigna bipedalia iniiciunt:eaqꝫ lami
nis:clauisqꝫ religant:ad extremũ musculi tectũ:trabesqꝫ extremas:quadratas regu
las q̃tuor patẽtes digitos defigũt:q̃ lateres:q sup musculos struant':cõtineant. Ita fa
stigiato:atqꝫ ordinatĩ structo:ut trabes erãt ĩ capolis collocatæ:lateribus:lutoqꝫ mu
sculus:ut ab igne:q ex muro iaceret':tutus eẽt:cõtegit':Sup lateres Coria ĩducũt':ne
canalibus aq̃ ĩmissa lateres diluere posset. Coria ãt:ne rursus igni:ac lapidibus corrũ
pant':cẽtonibus cõtegunt'. Hoc opus oẽ tectũ uineis ad ipam turrĩ pficiũt:subitoqꝫ
ĩopinãtibus hostibus machinatiõe nauali:phalãgis subiectis ad turrĩ hostiũ admo
uẽt:ut ædificio iũgat'. quo malo pterriti subito oppidani saxa q̃maxia possunt uecti
bus pmouẽt:pcipitataqꝫ muro ĩ musculũ deuoluũt. Ictũ firmitas materiæ sustinet:
& qcqd icidit:fastigio musculi delabit'. Id ubi uidẽt:mutãt cõsiliũ. Cupas tæda:ac pi
ce refertas icẽdũt:easqꝫ de muro ĩ musculũ deuoluũt. Inuolutę labũt':delapsæ ab la
teribus lõguriis:furcisqꝫ ab ope remouẽt'. Interĩ sub musculo milites uectibus ĩfima

Pellendos cõstructæ descriptio.

Vsus rerũ omniũ magister.

No. pulcherrimũ modũ stuendi machinas.

Collige q̃ plura uocabula ad archicteturæ artẽ apta.

Musculi descriptio.

No. pulchrum uehendi modum.

Militum studiū in euertendis menibus.

ſaxa turris hoſtium: quibus fundamenta cōtinebantur: cōuellūt. Maſculus ex turri lateritia a noſtris: telis: tormētiſq; defendit: hoſteſq; ex muro: ac turribus ſubmouētur: nō datur libera muri defendēdi facultas: cōpluribus iam lapidibus ex ea: quæ ſuberat turri ſubductis: repentina ruina pars eius turris concidit: pars reliqua cōſequēs procumbebat. Tum hoſtes turris repētina ruina cōmoti: inopinato malo turbati: deorū ira pculſi: Vrbis direptiōe pterriti: inermes cū inſulis ſeſe porta foras uniuerſi ꝓripiunt: Ad legatos: atq; exercitū ſupplices manus tendūt. Qua noua re oblata oīs adminiſtratio belli cōſiſtit: militeſque auerſi a ꝓlio: ad ſtudiū audiēdi: & cognoſcēdi ferunt. Vbi hoſtes ad legatos exercitumque peruenerūt: uniuerſi ſe ad pedes proiiciūt. Orant: ut aduentus Cæſaris expectet: captā ſuam urbē uidere: opera perfecta: turrē ſubrutā: itaq; a defenſione deſiſtere: nullā exoriri morā poſſe: quo minus cū ueniſſet: ſi imperata non facerent: ad nutum e ueſtigio diriperent. docent: ſi omnino turris cōcidiſſet: nō poſſe milites cōtineri: quin ſpe pdæ in urbem irrumperent: urbemq; delerēt. hæc: atq; eiuſdē generis cōplura: ut ab hominibus doctis: magna cū miſericordia fletuq; pnūtiant. Quibus rebus cōmoti legati: milites ex opere deducunt: oppugnatione deſiſtunt: operibus cuſtodias relinquūt. Induciarū quodam genere miſericordia facto: aduentus Cæſaris expectat: nullum ex muro: nullū a noſtris mittitur telū: ut re cōfecta: omnes curā: & diligentiā remittūt. Cæſar enim per literas Trebonio magnopere mādauerat: ne per uim oppidū expugnari pateret: ne grauius pmoti milites: & defectiōis odio: & cōtēptiōe ſui: & diutino labore: oēs puberes interficerent: quod ſe facturos minabant: ęgreq; tunc ſunt retēti: quin oppidū irrūperēt: grauiterq; eā rē ptulerūt: q ſtetiſſe p treboniū quominus oppido potirent: uidebat. At hoſtes ſine fide tēpus: atq; occaſionē fraudis: ac doli qrūt. Interiectis aliquot diebus: noſtris lāguētibus: atq; aīo remiſſis: ſubito meridiano tpe: cū alius diſceſſiſſet: alius ex diutio labore ī ipſis opibus qeti ſe dediſſet: arma uero oīa repoſita: cōtectaq; eēnt: portis ſe foras erūpūt: ſecūdo: magnoq; uēto ignē opibus inferūt. Hūc ſic diſtulit uentus uti uno tēpore agger: plutei: teſtudo: turris: tormētaq; flāmā cōciperent: & prius hęc omnia cōſumerentur: quā: quemadmodū accidiſſet: animaduerti poſſet. Noſtri repentina fortuna permoti: arma: quę poſſūt: arripiūt. Alii ex caſtris ſeſe incitant. fit in hoſtes impetus eorū: ſed muro: ſagittis: tormētiſq; fugiētes perſequi prohibēt. illi ſub murū ſe recipiunt. ibiq; muſculū: turrimq; lateritiam libere incēdunt. ita multorū menſium labor hoſtiū perfidia: & ui tēpeſtatis puncto tēporis interiit. Tentauerunt hoc idē Maſſilienſes. poſtero die eande nacti tēpeſtatē maiori cum fiducia ad alterā turrē: aggeremq; eruptione pugnauerūt: multumq; ignem intulerunt. Sed: ut ſuperioris tēporis contentionem noſtri omnē remiſerant: ita pximi diei caſu admoniti oīa ad defenſionē parauerāt. Itaq; multis interfectis: reliquos infecta re in oppidū repulerūt. Trebonius ea quę ſunt amiſſa multo maiore ſtudio militū adminiſtrare: & reficere inſtituit. Nā ubi tantos ſuos labores: & apparatus male cecidiſſe uiderūt: induciiſq; per ſcelus uiolatis ſuā uirtutē irriſui fore pdoluerūt. quod unde agger omnino cōportari poſſet nihil erat reliquū omnibus arboribus lōge: lateq; ī finibus Maſſilienſiū exciſis: & cōiectis: aggerē noui generis: atq; inauditum ex lateritiis duobus muris: ſenum pedum craſſitudine: atq; eorū murorum cōtignationem facere inſtituerunt: æqua fere latitudine: atq; ille congeſtus ex materia fuerat agger. Vbi autem ſpatium inter muros: aut imbecillitas materiæ poſtulare uideretur: pilæ interponuntur: tranſuerſaria tigna iniiciuntur: quæ firmamento

Maſſilienſium ſupplicatio.

Legatorū romanorū clementia.

Cæſaris miſericordia.

Maſſilienſiū eruptio

No hoſtiū perfidiam.

Trebonii iræ.

No. cōmentum mirabile.

mamento esse possint. Et quicquid est contignatum: cratibus cōsternitur: cratesq; luto itegunt. Sub tecto miles dextera: ac sinistra muro tectus: aduersus plutei obiectu: operi quęcūq; usui sunt: sine periculo supportat: celeriter res administrat: diuturni laboris detrimētū solertia: & uirtute militū breui recocinnat. porte quibus locis uidet eruptionis causa in muro relinquunt. Quod ubi hostes uiderunt: ea: quæ diu: lōgoq; spatio refici nō posse sperassent: paucorū dierū opera: & labore ita refecta: ut nullius perfidiæ: neq; eruptioni locus esset: neq; quicquā omnino relinqueret: quo aut ui militibus: aut igni operibus noceri posset: eodemq; exemplo sentiūt totam urbem: qua sit aditus ab terra: muro: turribusq; circumiri posse: sic: ut ipsis cōsistendi in suis munitionibus locus nō esset: cum pene ædificata in muris ab exercitu nostro mœnia uiderent: ac tela manu coniicerent: suorūq; tormētorū usum: quibus ipsi magna sperauissent: spatio propinquitatis interire: pariq; conditione e muro: ac turribus bellandi data: uirtute se nostris adæquare non posse intelligunt: ad easdē deditionis conditiones recurrūt. M. Varro in ulteriore Hispania initio cognitis his rebus: quæ: sunt in Italia gestæ: diffidens Pōpeianis rebus amicissime de Cæsare loquebat: præoccupatū sese legatiōe: ab. Cn. Pōpeio teneri obstrictū fide: necessitudinē quidē sibi nihilo minorē cū Cęsare intercedere: neq; se ignorare quod esset officium legati: qui fiduciariam operā obtineret: quæ uires suæ: quæ uoluntas erga Cęsarē totius Prouinciæ. Hæc omnibus referebat sermonibus: neq; se in ullā partem mouebat. Postea uero: cū Cæsarē ad Massiliā detineri cognouit: copias Petrei cum exercitu Afranii esse cōiunctas: magna auxilia cōuenisse: magna esse in spe: atq; expectatione: & cōsentire omnē citeriorē prouinciā: quęq; postea acciderant: de angustiis ad Ilerdā rei frumētariæ accepit: atq; hęc ad eū latius: atq; inflatius Afranius pscribebat: se quoq; ad motū fortunæ mouere cœpit: delectū habuit tota Prouincia. legionibus cōpletis duabus cohortes circiter triginta alarias addidit: frumēti magnū numerū coegit: quod Massiliensibus: itē qđ Afranio: Petreioq; mitteret: naues longas. x. Gaditanis ut facerent: imperauit. Complures præterea in Hispali faciendas curauit: pecuniā omnē: omniaq; ornamēta ex fano Herculis: in oppidū Gades contulit. Eo Sex cohortes præsidii causa ex prouincia misit. Gaiumq; Galloniū equitē Romanū familiarē Domitii: q eo procurādæ hæreditatis causa uenerat missus a Domitio: oppido Gadibus præfecit: arma omnia priuata: & publica in domū Gallonii cōtulit. Ipse habuit graues in Cæsarē conciones. Sepe ex tribunali prędicauit aduersa Cæsarē prælia fecisse: magnum numerum ab eo militū ad Afraniū pfugisse: hæc se certis nuntiis: certis authoribus comperisse. Quibus rebus perterritis ciuibus Rōanis eius Prouinciæ: sibi ad rēp. administrandā cohortes. clxxxx. millia: & argēti pōdo. xx. millia. tritici modios. cxx. millia polliceri cogit. Quas Cęsari esse amicas ciuitates arbitrabat: iis grauiora onera iniūgebat: q uerba: atq; orationē aduersus rēp. habuissent: eorū bona in publicū addicebat: pſidiaq; eo deducebat: & iudicia in priuatos reddebat: prouinciā oēm in sua: & Pōpeii uerba p iusiurādū adigebat. Cognitis his rebus: quæ sunt gestæ in citeriore Hispania: parabat bellū. Ratio autē hæc erat belli: ut secū duas legiones Gadis cōferret: naues: frumētūq; oē ibi cōtineret: puinciam enim oēm Cæsaris rebus fauere cognouerat. In Insula frumēto: nauibusq; comparatis bellum duci non difficile existimabat. Cæsar: et si multis necessariisque rebus in Italiam reuocabatur: tamen cōstituerat nullam partem belli in Hispaniis relinquere: quod magna esse Pompeii beneficia; & magnas clientelas in

Massiliē siū cōsiliū.

M. Varronis cōsiliū.

Afranii inflatio.

M. Varronis expeditio.

No. roma. diuitias.

Ratio belli in cæsarē.

citeriore Prouincia sciebat. Itaq; duabus legionibus missis in ulteriorẽ Hispaniã cũ Q u. Cassio. Tri. Ple. ipse cũ equitibus sexcẽtis magnis itineribus ꝑgredit᷑: edictũq; præmittit: ad quã diẽ magistratus: principesq; omniũ ciuitatũ sibi esse præsto Cordubæ uellet. Q uo edicto tota Prouincia ꝑuulgato: nulla fuit ciuitas: quin ad id tẽpus partem Senatus Cordubã mitteret. Non ciuis R omanus paulo notior: quin ad diẽ conueniret. Simul ipse Cordubæ conuentus per se portas Varroni clausit: custodias: uigiliasq; in muro: turribusq; disposuit. Cohortes duas quæ Colonicæ appellabant᷑: cum eo casu uenissent: tuendi oppidi causa: apud se retinuit. iisdẽ diebus Carmonẽses: quæ est longe firmissima totius Prouinciæ ciuitas: deductis tribus in arcẽ oppidi cohortibus a Varrone præsidio: per se cohortes eiecit: portasq; ꝑclusit. Hoc uero magis properare Varro: ut cũ legionibus quã primũ Gadis cõtenderet: ne itinere: aut traiectu intercluderet᷑: tanta ac tã secunda in Cæsarẽ uoluntas prouinciæ reperiebat᷑. Progresso ei paulo lõgius literę a Gadibus reddũtur: simul atq; cognitũ sit de edicto Cæsaris cõsensisse Gaditanos pricipes cũ. Tr. cohortiũ: quę essent ibi in præsidio: ut Galloniũ ex oppido expellerent: Vrbẽ: insulãq; Cæsari seruarent. Hoc inito cõsilio: denunciauisse Gallonio: ut sua spõte: dũ sine periculo liceret: excederet Gadibus: si id non fecisset sibi cõsiliũ capturos. Hoc timore adductũ Galloniũ Gadibus excessisse. His cognitis rebus: altera ex duabus legionibus: quæ Vernacula appellabat᷑: ex castris Varronis astante: & inspectãte ipso: signa sustulit: seseq; Hispali recepit: atq; in foro: & porticibus sine maleficio consedit. quod factũ adeo eius conuẽtus ciues Romani comprobauerũt: ut domũ ad se quisq; hospitio cupidissime reciperet. Q uibus rebus ꝑterritus Varro: cũ itinere cõuerso sese in Italiã uẽturũ ꝑmisisset: cercior a suis factus est: præclusas esse portas: tũ uero omni interclusus itinere ad Cæsarẽ mittit: paratũ se eẽ legionẽ: cui iusserit tradere. ille ad eũ Sex. Cæsarẽ mittit: atq; huic tradi iubet. Tradita legiõe: Varro Cordubã ad Cæsarẽ uenit: relatis ad eũ publicis ratiõibus cũ fide: qđ penes eũ est pecuniæ: tradit: & quod ubiq; habeat frumenti: ac nauiũ: ostendit. Cæsar habita concione Cordube: omnibus generatim gratias agit. Ciuibus Romanis: qđ oppidũ in sua potestate studuissent habere: Hispanis: quod præsidia expulissent: Gaditanis: quod conatus aduersariorũ ĩfregissent: seseq; in libertatẽ uindicassent. Tribunis mil. centurionibusq;: qui eo præsidii causa uenerant: quod eorũ consilia sua uirtute cõfirmassent: pecunias: quas erant in publicũ Varroni Ciues Rom. polliciti: remittit. Bona restituit iis: quos liberius locutos hanc pœnã tulisse cognouerat: tributis quibusdam publicis: priuatisq; premiis: reliquos in posterũ bona spe complet: biduũq; Cordubę cõmoratus Gãdes ꝑficiscitur: pecunias: monumẽtaq;: quæ ex Phano Herculis collata erant in priuatã domũ: referri in templũ iubet. Prouinciæ. Q. Cassiũ pręficit: huic quatuor legiões attribuit. ipse his nauibus: quas. M. Varro: quasq; Gaditani iussu Varronis fecerant: Tarraconẽ paucis diebus ꝑuenit. ibi totius fere citerioris Prouinciæ legatiões Cæsaris aduẽtũ expectabant. Eadẽ ratione priuatim: ac publice quibusdã ciuitatibus habitis honoribus: Tarracõe discedit: pedibusq; Narbonã: atq; inde Massiliã peruenit: ibi legẽ de Dictatore latã: seseq; Dictatorẽ dictũ a. M. Lepido prætore cognoscit. Massilienses oĩbus defessi malis: rei frumentariæ ad summã inopiã adducti: bis prælio nauali superati: crebris eruptionibus fusi: graui etiã pestilentia cõflictati: ex diutina cõclusione: & mutatione uictus. panico enim uetere: atq; ordeo corrupto omnes alebantur: quod ad huiusmodi casus antiquitus paratum in publicum contulerant: deiecta turri: labefacta

Marginal notes: Cæsaris edictũ. — Carmonẽses q & unde. — Galonii eiectio gadib. — Vernacula quid sit. — Cæsaris orõ ad cordubenses. — Cæsaris elargitio. — Hispaniæ citerioris legati ad cæsarem.

turri: labefacta magna parte muri: auxiliis ꝓinciarũ: & exercituũ desperatis: quos ĩ Cęsaris potestatẽ uenisse cognouerãt: sese dedere sine fraude cõstituũt. Sed paucis ante diebus. L. Dõitius cognita Massiliẽsiũ uolũtate: nauibus tribus cõparatis: ex qbus duas familiaribus suis attribuerat: unã ipe cõscẽderat: nactus turbidã tẽpestatẽ est ꝓfectus. hũc cõspicatæ naues: quę missu Bruti cõsuetudie quotidiana ad portũ excubabãt: sublatis anchoris sequi cœperũt. Ex iis unũ ipsius nauigiũ cõtendit: & fugere perseuerauit: auxilioq; tẽpestatis ex cõspectu abiit: duo perterrita cõcursu nostraꝝ nauiũ sese in portũ receperũt. Massiliẽses arma: tormẽtaq; ex oppido: ut est imperatũ: proferũt. Naues ex portu: naualibusq; educũt: pecuniã ex publico tradunt. Quibus rebus cõfectis: Cæsar magis eos pro nomine: & uetustate: quam pro meritis in se ciuitatis cõseruans: duas ibi legiones præsidio relinquit. Cæteras in Italiam mittit: ipse ad urbẽ ꝓficiscitur. Iisdẽ tẽporib. C. Curio in Africam profectus ex Sicilia: etiã ab initio copias. P. Actii Varri despiciẽs: duas legiões ex quatuor: quas a Cæsare acceperat: & quingentos equites trãsportabat: biduoq;: & noctibus tribus nauigatiõe consumptis: appulit ad eũ locũ: qui appellat Aqlaria. Hic locus abest a clupeis passuũ uigintiduo millia: habetq; non incõmodã æstate stationẽ: & duobus eminẽtibus Promõtoriis cõtinet. Huius aduentũ. L. Cæsar filius cũ decẽ longis nauibus ad clupeã præstolãs: quas naues Vticæ ex ꝑdonũ bello subductas. P. Actius reficiendas huius belli causa curauerat: ueritusq; nauiũ multitudinẽ ex alto refugerat: appulsaq; ad proximũ littus trireme cõstrata: & in littore relicta: pedibus Adrumentũ profugerat. Id oppidum. C. Cõsidius Lõgus unius legionis ꝑsidio tuebatur. Reliquę Cęsaris naues eius fuga Adrumentũ se receperũt. Hũc secutus. M. Rufus quæstor nauibus duodecim: quas ꝑsidio onerariis nauibus Curio ex Sicilia eduxerat: postquã relictã in littore nauem cõspexit: hanc remulco abstraxit. ipse ad Curionem cum classe redit. Curio Martiũ Vticam nauibus ꝑmittit: ipse eodem cũ exercitu proficiscitur: biduiq; iter progressus ad flumen Bagradã peruenit. C. Caniniũ Rebillum legatum cũ legionibus reliquit: ipse cum equitatu antecedit ad castra explorãda Corneliana: quod is locus peridoneus castris habebatur. Id autem est iugum directum: eminẽs in mare: utraq; ex parte pręruptum: atq; asperum: sed paulo tamen leniore fastigio ab ea parte: quæ ad Vticã uergit. abest directo itinere ab Vtica paulo amplius passus mille: sed hoc itinere est fons: quo mare succedit longius: lateq; is locus restagnat: quem siquis uitare uoluerit: sex milliũ circuitu in oppidũ perueniet. Hoc explorato loco: curio castra Varri conspicit: muro oppidoq; cõiuncta ad portam: quæ appellatur Bellica: admodum munita natura loci: una ex parte ipso oppido Vtica: altera Theatro: quod est ante oppidum substructionibus eius operis maximis aditu ad castra difficili: & angusto. simul animaduertit multa undiq; portari: atq; agi plenissimis uiis: quæ repentini tumultus timore ex agris in Vrbem conferãtur: huc equitatũ mittit: ut diriperet: atq; haberet loco prædę: eodemq; tempore his rebus subsidio sexcenti equites Numidę ex oppido: peditesq;. CCCC. mittũtur a Varro: quos auxilii causa rex Iuba paucis diebus ante Vticam miserat. Huic & paternum hospitium cum Pompeio: & simultas cum curiõe intercedebat: quod Tribunus plebis legem promulgauerat: qua lege regnum Iubæ publicauerat: cõcurrunt equites inter se: neq; uero primum impetum nostroꝝ Numidæ ferre potuerunt. sed interfectis circiter. CXX. reliqui se in castra ad oppidum receperũt. Interim aduentu longaꝝ nauium. Curio pronuntiari onerariis nauibus iubet: quæ

Massiliensium consilium.

Cæsaris clementia.

Aquilaria q locus sit & ubi.

Adrumentum ubi locorum.

Loci descriptio.

Fontis descriptio.

Equestre præliũ ro. cum numidis.

ſtabant ad Vticã numero circiter.cc.ſe in hoſtiũ habiturũ loco:qui nõ e ueſtigio ad caſtra corneliana uela duxiſſet.qua ꝓnunciatiõe facta tẽporis puncto ſublatis anchoris:oẽs Vticã relinquũt:& quo imperatũ eſt:trãſeunt.quæ res oĩum rerũ copia cõpleuit exercitũ.His rebus geſtis:Curio ſe ĩ caſtra ad Bagradã recipit:atq; uniuerſi exercitus cõclamatiõe impator appellat̃.Poſtero die Vticã exercitũ ducit:& ꝓpe oppidũ caſtra ponit.Nõ dũ opere caſtrorũ pfecto:equites ex ſtatiõe nũtiãt:magna auxilia equitũ:peditũq; ab rege miſſa:Vticã uenire:eodẽq; tẽpore uis magna pulueris cernebat̃:& ueſtigio tẽporis primũ agmẽ erat in conſpectu.Nouitate rei Curio pmotus præmittit equites:qui primũ impetũ ſuſtineant:ac morent̃.Ipſe celeriter ab opere deductis legionibus:aciẽ inſtruit:eqteſq; cõmittunt pliũ:& prius:quã plane legiones explicari:& cõſiſtere poſſent:tota auxilia Regis impedita:ac pturbata:ꝙ nullo ordine:& ſine timore iter fecerant:in fugã ſe cõiiciũt:eqtatuq; oĩ fere incolumi:qd ſe per litora celeriter in oppidũ recepit:magnũ peditũ numerũ interficiũt.Proxima nocte Cẽturiones Marſi duo ex caſtris curionis:cũ manipularibus ſuis uigintiduo ad Acciũ Varrũ pfugiũt.ii ſeu uere quã habuerãt opinionẽ pferũt:ſiue etiã auribus Varri ſeruiũt.nã quæ uolumus:& credimus libenter:& quæ ſentimus ipſi:reliquos ſentire ſperamus.Cõfirmant quidem certe totius exercitus aĩos aliẽos eẽ a Curiõe:maximeq; opus eẽ ĩ cõſpectu exercitũ uenir̃:& colloquẽdi dare facultatẽ.q̃ opiniõe adductus Varrus:poſtero die mane legiões ex caſtris educit:facit idem Curio:atq; una ualle non magna interiecta:ſuas uterque copias inſtruit.

Curio imꝑator appellatur.

Equeſtre præliũ.

No. tritiſſimũ dictũ.

Erat in exercitu Varri Sex.Quintilius Varrus:quẽ fuiſſe Corfini ſupra demõſtratũ eſt.Hic dimiſſus a Cæſare:in Africã uenerat:legioneſq; eas traduxerat Curio:q̃s ſuperioribus tẽporibus Corfinio receperat Cæſar:adeo ut paucis mutatis Cẽturionibus:iidẽ ordines:manipuliq; cõſtarent.Hãc nactus appellationis cauſam Quintilius circumire aciẽ Curionis:atq; obſecrare milites cœpit:ne primã ſacramẽti:qd apud Domitiũ:atq; apud ſe quæſtorẽ dixiſſent:memoriã deponerẽt:neu cõtra eos arma ferrent:qui eadẽ eſſent uſi fortuna:eadẽq; in obſidione ppeſſi:neu pro his pugnarẽt:a qbus ĩ cõtumeliã pfugæ appellarẽt̃.His pauca ad ſpẽ largitiõis addit:q̃ ab ſua liberalitate:ſi ſe:atq; Acciũ ſecuti eſſent:expectare deberẽt.Hac habita oratiõe:nullã in partẽ ab exercitu Curiõis fit ſignificatio:atq; ita ſuas uterq; copias reducit:atq; in caſtris Curionis magnus omniũ inceſſit timor.Nã is uariis hominũ ſermonibus celeriter auget̃.unuſquiſq; enim opiniones fingebat:& ad id:qd ab alio audierat:ſui aliqd timoris addebat.Hoc ubi uno author̃ ad plures pmanauerat:atq; alius alii tradiderat:plures authores eius rei uidebant̃:ciuile bellũ:genus hominũ:qd liceret libere facere:& ſequi:qd uellent:legiones hæ:quæ paulo ante apud aduerſarios fuerãt(nã etiã Cæſaris beneficiũ mutauerat cõſuetudo)quæ offerrent̃:municipia etiã diuerſis partibus cõiũcta.Neq; enim ex Marſis:Peligniſq; ueniebant:utq ſuperiore nocte in cõtuberniis:cõmiliteſq;:nõnulli grauiores ſermões militũ uulgo durius accipiebãt.Nõnulla etiã ab iis q diligẽtiores uideri uolebãt:fingebant̃:quibus de cauſis cõcilio cõuocato:de ſũma rerũ deliberare ĩcipit.Erãt ſentẽtiæ:quæ conãdũ oĩbus modis:caſtraq; Varri oppugnãda cẽſerent:ꝙ huiuſmodi militũ cõſiliis ociũ maxime cõtrariũ eẽ arbitrarent̃.Poſtremo pſtare dicebãt per uirtutẽ in pugna belli fortunã expiri:q̃ deſertos:& circũuẽtos:a ſuis:grauiſſimũ ſuppliciũ pati:porro erãt:qui cẽſerẽt de tertia uigilia in caſtra corneliana recedendũ:ut maiore ſpatio tẽporis interiecto:militum mentes ſanarentur:ſimul ſiquid grauius accidiſſet:magna

Quintilii uarri legiones quæ.

Quintilii uarri orõ.

No. aureũ dictum.

Cõciliũ de ſũma rei.

multitudine

multitudine nauiũ:& tutius:& facilius in Siciliã receptus daretur. Curio utrũq; im probãs cõsiliũ: quantũ alteri sententiæ deesset animi: tantũ alteri superesse dicebat. hos turpissimæ fugæ ratiõnẽ habere:illos ẽt inico loco dimicãdũ putar̃. Qua enim inquit fiducia:& opere:& natura loci munitissima castra expugnari posse confidimus:aut uero qd ꝓficimus:si accepto magno detrimento:ab oppugnatione castrorũ discedimus: quasi nõ & felicitas rerũ gestarũ exercitus beneuolẽtiã imperatoribus:& res aduersæ odia cõcilient. Castrorũ autem mutatio: quid habet nisi turpem fugam:& desperationem omnium:& alienationem exercitus? Nã neq; prudentes suspicari oportet:sibi parum credi:neq; improbos:scire sese timeri:qđ illis licẽtiã timor augeat:nostris studia diminuat. Quod si iam inquit hæc explorata habemus: quæ de exercitus alienatione dicunt̃. Quæ quidẽ ego aut animo falsa: aut certe minora opinione esse cõfido:quanto hæc dissimulare:& occultare:quam per nos confirmari præstat. An nõ uti corporis uulnera: ita exercitus incõmoda sunt tegenda? ne spem aduersariis augeamus? At etiam:ut media nocte proficiscamur:addũt:quo maiorem credo licentiam habeãt:qui peccare conent̃. Nanq; huiusmodi res aut pudore:aut metu tenent̃. quibus rebus nox maxime aduersaria est. Quare neq; tanti sum aĩ: ut sine spe castra oppugnanda censeam: neq; tanti timoris: ut ipse deficiam: atq; omnia prius experienda arbitror:magnaq; ex parte iam me una uobiscum de re iudiciũ facturũ confido. Dimisso concilio concionem aduocat militum: cõmemorat:quo sit eorũ usus studio ad Corfiniũ Cæsar:ut magnã partẽ Italiæ beneficio:atq; authoritate eorum suã fecerit. Vos enim:uestrumq; factum inquit omnia deinceps municipia sunt secuta:neq; sine causa & Cæsar amicissime de uobis:& illi grauissime iudicauerunt. Põpeius enim nullo prælio pulsus uestri facti præiudicio demotus: Italia excessit. Cæsar me:quem sibi carissimum habuit: prouinciamq; Siciliam:atq; Africam:sine quibus urbem:atq; Italiam tueri nõ potest: uestræ fidei cõmisit. Adsunt qui uos hortẽtur:ut a nobis desciscatis. quid enim est illis optatius: quam uno tẽpore & nos circũuenire:& uos nefario scelere obstringere? aut quid irati grauius de uobis sentire possunt:quã ut eos prodatis: q se uobis omnia debere iudicant? Et in eorũ potestatẽ ueniatis: qui se per uos pisse existimant? An uero in Hispania res gestas Cæsaris nõ audistis? duos pulsos exercitus? duos superatos Duces? duas receptas Prouincias? Hæc acta diebus.xl.quibus in cõspectũ aduersariorũ ueneri:Cæsar? An qui icolumes resistere nõ potuerunt: perditi resistãt? Vos autẽ icerta uictoria Cæsarẽ secuti:diiudicata iã belli fortuna:uictũ sequamini? cũ uestri officii præmia pcipere debeatis. desertos enim se:ac ꝓditos a uobis dicũt: & prioris sacramẽti mẽtionẽ faciũt. Vos ne uero. L. Domiciũ:an uos. L. Domitius deseruit? nõ ne extremã pati fortunã paratos ꝓiecit ille? nõ sibi clã uobis salutẽ fuga petiuit? nõ ꝓditi ꝑ illũ Cæsaris beneficio estis cõseruati? Sacramento quidẽ uos tenere qui potuit? cũ ꝓiectis fascibus:& deposito impio priuatus: & captus ipse: in alienã uenisset potestatẽ. Relinquit̃ noua religio:ut eo neglecto sacramẽto:quo nũc tenemini: respiciatis illud:qđ deditiõe Ducis:& capitis diminutiõe sublatũ ẽ. At credo:si Cæsarẽ ꝓbatis:iã me offenditis:q de meis in uos meritis p̃dicaturus nõ sum q̃ sunt adhuc & mea uolũtate:& uestra expectatiõe leuiora. Sed tamẽ sui laboris milites semp euẽtu belli:p̃mia petiuerũt:qui:q̃lis sit futurus:ne uos qdẽ dubitatis. Diligẽtiã qdẽ nostram: aut quem ad finem adhuc res processit:fortunamq; cur prætereã? An pœnitet uos: ꝙ saluũ:atq; incolumẽ exercitũ:nulla oĩno naue desyderata traduxerim? ꝙ classem

Curionis uerba ad suos.

No. pulchrũ dictũ.

No. aureã sentẽtiã.

Curionis cõcilio ad milites.

Captat beniuolẽtiã a psona eorũ.

Trahit in odiũ aduersarium.

Captat beniuolẽtiã a psona cæsaris.

Militũ præmia quæ.

hostiũ primo impetu aduenies ꝓfligauerim? q bis per biduũ equestri prælio superauerim? q ex portu: sinuq; aduersarioꝝ.cc. naues onerarias adduxerim? Eoq; illos cõpulerim: ut neq; pedestri itinere: neq; nauibus commeatu iuuari possint. Hac uos fortuna: atq; his Ducibus repudiatis: corfiniensem ignominiã: an Italiæ fugam: an Hispaniaꝝ deditionẽ: an africi belli præiudicia sequimini? Equidem me Cæsaris militẽ dici uolui. uos me imperatoris nomine appellauistis: cuius si uos pœnitet: uestrũ uobis beneficiũ remitto: mihi meũ restituite nomẽ: ne ad cõtumeliã honorẽ de disse uideamini. Qua oratione ꝑmoti milites: crebro etiã dicentẽ interpellabant: ut magno cũ dolore infidelitatis suspitionẽ sustinere uideren̄t. Discedentẽ uero ex cõcione: uniuersi cohortan̄t: magno sit aĩo: neu dubitet prælũ cõmittere: & suã fidẽ: uirtutemq; experiri. Quo facto cõmutata oĩum uolũtate: & opinione: cõsensu suo cõstituit Curio: cũ primũ sit data potestas prælio rẽ cõmittere. Postero die ꝓductos loco eodẽ: quo supioribus diebus cõstiterat: in acie collocat. Ne Varrus quidẽ Accius dubitat copias ꝓducere: siue solicitandi milites: siue æquo loco dimicãdi detur occasio: ne facultatẽ ꝓtermittat. Erat uallis iter duas acies: ut supra demõstratũ est: nõ ita magno: aut difficili: & arduo ascensu. Hanc uterq; si aduersariorũ copiæ transire conaren̄t: expectabat: quo æquiore loco præliũ cõmitteret. simul a sinistro cornu. P. Accii: equitatus oĩs: & una leuis armaturæ iteriecti cõplures: cũ se in uallẽ dimitterẽt: cerneban̄t. Ad eos Curio equitatũ: & duas Marrucinorũ cohortes mittit: quorũ primũ impetũ equites hostiũ nõ tulerunt: sed amissis equis: ad suos refugerũt: relicti ab iis: qui una ꝑcurrerãt leuis armaturæ: circunueniebant: atq; iterficiebant ab nostris. Huc tota Varri cõuersa acies: suos fuger̄: & cõcidi uidebat. Tũ Rebillus legatus Cęsaris: quẽ Curio secũ ex Sicilia duxerat: qđ magnũ habere usum in re militari sciebat: ꝑterritũ: iquit: hostẽ uides Curio: qd dubitas uti tẽporis opportunitatẽ? Ille unũ elocutus: ut memoria tenerent milites ea: quæ pridie sibi cõfirmassent: sequi sese iubet: & præcurrit ante oẽs: adeoq; erat impedita uallis: ut in ascensu nisi subleuati a suis: primi nõ facile eniteren̄t. Sed præoccupatis animis Accianorũ militũ timore: & fuga: & cæde suorũ: nihil de resistẽdo cogitabãt: oẽsq; iã se ab equitatu circũueniri arbitraban̄t. Itaq; prius: quã telũ abiici posset: aut nostri ꝓpius accederent: oĩs Varri acies terga uertit: seq; in castra recepit. qua in fuga Fabius Pelignus qdã ex infimis ordinibus de exercitu Curionis primũ agmen fugientiũ cõsecutus: magna uoce Varrũ nomine appellans requirebat: uti unus esse ex eius militibus: & monere aliquid uelle: ac dicere uideret. Vbi ille sæpius appellat: aspexit: ac restitit: & quis esset: aut quid uellet: quæsiuit. Humerũ apertũ gladio appetit: paulũq; abfuit: qn Varrũ interficeret: qđ ille periculum: sublato ad eius conatum scuto uitauit. Fabius a proximis militibus circũuentus: iterficit̄: ac fugiẽtiũ multitudine: ac turba portæ castrorũ occupan̄t: atq; iter impedit̄: pluresq; in eo loco sine uulner̄: quã in prælio: aut fuga intereunt. Neq; multũ abfuit: quin etiã castris expelleren̄t: ac nonnulli protinus eodem cursu in oppidum contenderunt. Sed cum loci natura: & munitio castrorum adiri non poterat: quod ad prælium egressi Curionis milites: his rebus indigebant: quæ ad oppugnationem castrorũ erant usui. Itaq; Curio exercitum in castra reducit: suis omnibus pręter Fabium icolumibus. Ex numero aduersariorũ circiter sexcẽtis iterfectis: atq; uulneratis: qui omnes discessu Curionis: multiq; præterea per simulationem uulnerum ex castris in oppidum propter timorem sese recipiũt. Qua re animaduersa Varrus: & terrore exercitus cognito bucinatore in castris

Captat beniuolẽtiã a ꝑsona sua.

Curionis cõsilium.

Loci descriptio.

Præliũ eqstre iter Curionẽ & Varrũ.

Varri fuga

Fabii mors.

Cæsorum uarri numerus.

in castris:& paucis ad speciẽ tabernaculis relictis:de tertia uigilia silẽtio exercitũ in
oppidũ reducit. Postero die Curio Vticã obsidere:& uallo circũmunirẽ instituit. Erat
in oppido multitudo isolẽs belli: diuturnitate ocii. Vticẽses pro qbusdã Cæsaris i se
beneficiis illi amicissimi cõuẽtus:qui ex uariis generibus cõstarẽt:terror ex supiori-
bus pliis magnus. Itaq; de deditiõe oẽs palã loqbãt. Et cũ:P. Accio agebãt: ne sua p
tinacia oium fortũas pturbari uellet. Hæc cũ agerẽt: nũtii pmissi ab Rege Iuba:ue Nuncii iube.
nerũt:qui illũ cũ magnis copiis adesse dicerẽt:& de custodia:ac defensiõe urbis hor
tarent. Quæ res eorũ pterritos aios confirmauit. nuntiabant hæc eadẽ Curioi:sed
aliqdiu fides fieri nõ poterat. tãtã habebat suarũ rerũ fiduciã. Iãq; Cæsaris in Hispa- Curionis letitia.
nia res secũdæ in Africã nũtiis: ac literis pferebant. Quibus oibus rebus sublatus:
nihil cõtra se Regẽ ausurũ existimabat. Sed ubi certis authoribus cõperit minus. v.
&.xx. millibus lõge ab Vtica eius copias abeẽ: relictis munitiõibus: sese i castra cor
neliana recepit. Huc frumtũ cõportarẽ:castra mũire:materiã cõferrẽ cœpit. Statimq;
i Siciliã misit:uti duę legiões:reliquusq; eqtatus ad se mitteret. Castra erãt ad bellũ Castorũ descriptio.
ducẽdũ aptissima:natura:& loci munitiõe: & maris ppinqtate: & aq: & salis copia:
cuius magnã uis iã ex pximis erat salinis eo cõgesta: nõ materia multitudie arborũ:
nõ frumẽtũ:cuius erãt plenissimi agri:deficere poterat. Itaq; suorũ oium cõsensu Cu
rio reliqs copias expectare:& bellũ ducerẽ parabat. His cõstitutis rebus: pbatisq; cõ
siliis:ex pfugis qbusdã oppidãis audit Iubã reuocatũ finitimo bello: & cõtrouersiis
Leptitanorũ restitisse in regno. Saburã eius pfectũ cũ mediocribus copiis missum:
Vticæ appropinqre. His authoribus temere credẽs:cõsiliũ cõmutat: & plio rẽ cõ- Curionis uirtus.
mitterẽ cõstituit. multũ ad hãc rẽ pbãdam adiuuat adolescẽtia:magnitudo ai:supio-
ris tẽporis puẽtus:fiducia rei bene gerẽdæ. his rebus ipulsus eqtatũ oẽm prima no
cte ad castra hostiũ mittit ad flumen Bagradã:qbus perat Sabura: de quo ante erat
auditũ. Sed rex cũ oibus copiis isequebat: & sex milliũ passuũ interuallo a Sabura
cõsederat. eqtes missi nocte iter cõficiũt. Imprudẽtes:atq; inopinãtes hostes aggre-
diunt. Numidæ enim quadã Barbara cõsuetudine nullis ordinibus passim consede
rãt. Hos oppressos somno:& dispsos adorti magnũ eorũ numerũ iterficiũt:multi p- Numidarũ strages.
territi pfugiũt. quo facto ad Curionẽ eqtes reuertũt: captiuosq; ad eũ reducũt. Cu
rio cũ oibus copiis qrta uigilia exierat: cohortibus qnq; castris psidio relictis: pro-
gressus millia passuũ sex eqtes cõuenit. rẽ gestã cognouit. ex captiuis qrit:qs castris
ad Bagradã psit:respõdẽt Saburã: reliq studio itineris cõficiẽdi qrerẽ ptermittit: pxi
maq; respiciẽs signa. Videtis ne inqt milites captiuorũ orationẽ cũ pfugis cõuenirẽ: Curionis uersutia.
abesse regẽ:exiguas eẽ copias missas:q paucis eqtibus pares eẽ nõ potuerũt. Proide
ad pdã:ad gloriã pperate:ut iã de pmiis uestris:& de referẽda gratia cogitare icipia
mus. erãt p se magna:q gesserãt eqtes:psertim cũ eorũ exiguus numerus:cũ tãta mul
titudie numidarũ cõferret. Hæc tamẽ ab ipsis iflatius cõmemorabant:ut de suis hoi
nes laudibus libẽter pdicant. multa pterea spolia pferebant. capti hoies: eqtesq; p-
ducebant:ut qcqd itercederet tẽporis:hoc oẽ:uictoriã morari uideret. Ita spei Cu- Numidarũ spolia.
rioĩs militũ studia nõ deerãt: eqtes seq iubet sese:iterq; accelerat: ut qmaxie ex fuga
pterritos adoriri posset. At illi itinere totius noctis cõfecto: subseq nõ poterãt. Atq;
alii alio loco resistebãt. ne hęc qdẽ res Curionẽ ad spẽ morabat. Iuba certior factus
a Sabura de nocturno plio:duo millia Hispãorũ:& Gallorũ eqtũ:quos suæ custodię
cã circũ se habere cõsueuerat:& peditũ eã ptẽ: cui maxime cõfidebat Saburẽ submit Saburræ cõmentũ.
tit:ipe cũ reliqs copiis:elephãtisq;.xl. letius subseqt:suspicatus pmissis eqtibus ipm

affore Curionē. Sabura copias eqtū:peditumq; īstruit:atq; his impat:ut simulatiōe timoris paulatim cedāt:ac pedē referāt:sese cū opus eēt:signū p̄lii datuꝝ:& q̄d rē postulare cognouisset:ipatuꝝ. Curio ad supiorē spē addita p̄sentis tēporis opiniōe: hostes fugere arbitratus:copias ex locis supioribus i cāpū deducit:qbus ex locis cū lōgius eēt ꝓgressus:cōfecto iā laboꝝ exercitu.xvi.milliū spatio: cōsistit. dat signū suis Sabura:aciē cōstituit:& circuire ordines:atq; hortari icipit:sed peditatu dūtaxat ꝓcul ad speciē utit̄. Eqtes i aciē mittit nō deē negocio Curio:suosq; hortat̄:ut spē oēm in uirtute reponāt:nec militib⁹ qdē:ut defessis:neq; eqtibus:ut paucis: & laboꝝ cōfectis:studiū ad pugnādū:uirtusq; d̄erat. Sed ii numero ducēti (Reliq i itineꝝ substiterāt) q̄ncūq; i ptē ipetū fecerāt:hostes loco cedeꝝ cogebāt. Sed neq; lōgius fugiētes ꝓseq: nec uehemētius equos icitaꝝ poterāt. At eqtatus hostiū ab utroq; cornu circuiꝝ aciē nostrā:& auersos ꝓterere icipit:Cū cohortes ex acie ꝓcurrissent:Numidę itegri celeritate ipetū nr̄oꝝ effugiebāt:rursusq; ad ordies suos se recipiētes:circumibāt:& ab acie excludebāt. Sic neq; in loco manere:ordinesq; seruare:neq; ꝓcurrere: & casū subiꝝ:tutū uidebat̄. hostiū copiæ sūmissis ab Rege auxiliis crebro augebāt: nostros uires lassitudīe deficiebāt. simul ii:q uulnera accepāt:neq; acie excedeꝝ:neq; in locū tutū referri poterāt:q̄d tota acies eqtatu hostiū circūdata tenebat̄. Hi d̄ sua salute despātes: ut extremo uitæ tpe hoies faceꝝ cōsuerūt:aut suā mortē miserabāt̄: aut parētes suos cōmēdabant: siquos ex eo piculo fortuna seruare potuisset. Plena erāt oīa timoris:& luctus. Curio ubi pterritis oībus:neq; cohortatiōes suas: neq; p̄ces audiri itelligit:unā: ut i reliqs reb⁹ spē reliq salutis eē arbitratus: ꝓxios colles capere uniuersos:atq; eo iferri signa iubet. Hos quoq; p̄occupat missus a Sabura eqtatus. Tū uero ad sūmā despationē nr̄i pueniūt: & ptim fugiētes ab eqtatu iterficiūt̄: ptim itegri ꝓcūbūt. Hortat̄ Curionē. Cn. Domitius p̄fectus eqtū:cū paucis eqtib⁹ circūsistēs:ut fuga salutē petat:atq; i castra cōtēdat:& se ab eo nō discessuꝝ pollicet̄. At Curio nūq̄ amisso exercitu:quē a Cęsare fidei cōmissū accepit:se i eius cōspectu reuersuꝝ cōfirmat: atq; ita p̄liās interficit̄: eqtes ppauci ex p̄lio se recipiunt. Sed ii: quos ad nouissimū agmē equoꝝ reficiēdoꝝ cā:substitisse demōstratū ē: fuga totius exercitus ꝓcul aiaduersa:sese icolūes i castra cōferūt:milites ad unū oēs iterficiunt̄. His rebus cognitis. M. Rufus Q uęstor i castris relictus a Curiōe:cohortat̄ suos:ne aio deficiāt. illi orāt: atq; obsecrāt: uti Siciliā nauib⁹ reportēt̄. pollicet̄:magistrisq; ipat nauiū:ut prio uespero oēs scaphas ad lit⁹ appulsas habeāt. Sed tātus fuit oīum terror:ut alii adesse copias Iubę dicerēt:alii cū legiōibus istaꝝ Varrū:iāq; se puluerē uenietiū cernere: quaꝝ reꝝ nihil omnino acciderat:alii classē hostiū celeriter aduolaturā suspicarent̄. Itaq; pterritis oībus:sibi quisq; cōsulebat. qui in classe erāt: ꝓficisci ꝓperabāt. Hoꝝ fuga nauiū onerariaꝝ magistros incitabat. Pauci lenūculi ad officiū:impiūq; conueniebāt. sed tāta erat cōpletis litoribus cōtētio:q potissimū ex magno numero cōscēderēt:ut multitudine:atq; oneꝝ nōnulli deprimerēt̄. reliq hoc timore ꝓpius adire tardarent̄. qbus rebus accidit:ut pauci milites:patresq; familię: q aut gratia:aut misericordia ualerēt:aut naues adnaꝝ possent:recepti i Siciliā icolumes pueirēt:reliq copiæ missis ad Varrū noctu legatoꝝ nūero cēturiōib⁹ sese ei d̄diderūt:quoꝝ cohortes militū Iuba postero die āte oppidū cōspicatus: suā eē p̄dicās p̄dā:magnā ptē eoꝝ iterfici iussit:paucos electos i regnū rēisit. Cū Var. suā fidē ab eo lędi q̄reret̄:neq; resisteꝝ auderet:ip̄e equo i oppidū uectus: ꝓseq̄ntib⁹ cōpluribus seatorib⁹ quo i nūero erat Ser. Sulpitius:& Licini⁹ Damasipp⁹:paucis dieb⁹ q̄ fieri uellet: Vticę cōstituit:atq; ipauit:diebusq; ęq; post paucis se i regnū cū oib⁹ copiis recepit.

Prælīū iter numidas & roma.

Modus pugnandi.

No. aureū dictū.

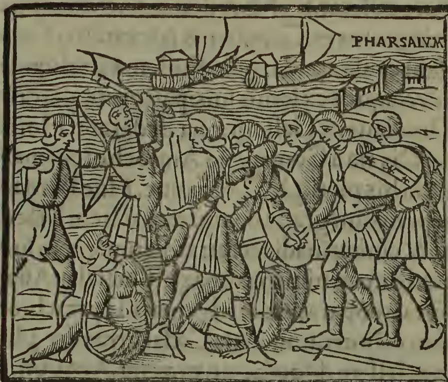
Curionis mors.

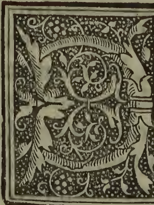
Militū terror.

Romanoꝝ fuga.

Militū curionis d̄ditio.

C.IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO CIVILI LIBER TERTIVS.

ICTATORE HAbẽte cõitia Cęsare: consules creant̃. Iu. Cæsar: & P. Seruilius. Is enĩ erat annus: quo per leges ei cõsulẽ fieri liceret. His rebus confectis: cum fides tota Italia esset angustior: neq; creditæ pecuniæ soluerent̃: cõstituit: ut arbitri darent̃: per eos fierent æstimationes possessionũ: & rex: quãti quęq; eax ante bellum fuissent: atq; eæ creditorib⁹ traderent̃. Hoc & ad timorẽ nouax tabularum tollendũ: minuendumq;: qui fere bella: & ciuiles dissensiones seq cõsueuit: & ad debitorum tuendã existimationem esse aptissimũ existimauit. Itẽ prætoribus: Tribunisq; pl. rogationes ad populũ ferẽtibus: nõnullos ambitus Pompeia lege dãnatos: illis temporibus: qbus in Vrbem præsidia legionũ Pompeius habuerat: quę iudicia aliis audientibus iudicibus: aliis sententiam ferentibus: singulis diebus erant perfecta: in integrum restituit: qui se illi in ocio ciuilis belli obtulerant: si sua opera in bello uti uellet: proinde æstimans: ac si usus esset: quoniã suffecissent potestatem. statuerat enim hos prius iudicio populi debere restitui: quã suo beneficio uideri receptos: ne aut ingratus in referenda gratia: aut arrogans in præripiendo Populi beneficio uideret̃. His rebus: & feriis latinis: cõitiisq; oĩbus pficiũdis. xi. dies tribuit: dictaturaq; se abdicat: & ab Vrbe proficiscit̃. Brundusiumq; peruenit. Eo legiões. xii. equitatum oẽm uenire iusserat: Sed tãtum nauium reperit: ut anguste. xv. millia legionariorum militũ: & quingentos equites transportare possent. Hoc unum inopia nauium Cæsari ad conficiendi belli celeritatẽ defuit: atq; eæ copiæ ipsæ hoc in frequentiores imponunt̃: quod multi Gallicis tot bellis defecerant: longumq; iter ex Hispania magnũ numex diminuerat: & grauis Autumnus in Appulia: circũq; Brũdusium ex saluberrimis Galliæ: & Hispaniæ regionibus: oẽm exercitum ualetudine tẽtauerat. Põpeius ãni spatiũ ad cõparãdas copias nactus: qđ uacuũ a Bello: atq; ab hoste ociosum fuerat: magnã ex Asia: Cycladibusq; ĩsulis: Corcyra: Athenis: Ponto: Bithynia: Syria: Cilicia: Phœnice: & Egypto classẽ coegerat: magnã oĩb⁹ locis ędificãdã curauerat magnã impatã Asię: Syrię: Regibusq; oĩbus: & dynastis: & Tetrarchis: & liberis Achaię populis pecuniã exegerat: magnã societates eax Prouĩciax: q̃s ipse obtinebat: sibi numerare coegerat. Legiões effecerat ciuiũ R o. ix. qnq; ex Italia: q̃s traduxerat: unã ex Sicilia ueteranã: quã factã ex duab⁹ Gemellã appellabat: unã ex Creta: & Macedonia ex ueteranis militibus: q dimissi a supioribus imperatoribus in his Prouinciis cõsederant: duas ex Asia: quas Lentulus consul scribendas curauerat. Pręterea magnũ numex ex Thessalia: Bœocia: Achaia: Eperoq;: supplementi nomine in legiones distribuerat. His Antonianos milites admiscuerat: pręter has expectabat cum Scipione ex Syria legiones duas: sagittarios ex Creta: Lacedæ

Cæsar dictator.

Cæsaris consilium.

Ambitus damnati a cæsare restituũt̃.

Cæsaris profectio

Numerus cæsarianorum militum.

Prouinciæ ex quibus pompeius classem coegerat.

Legionũ pompeianarum numerus

Funditorũ numerus.

mone:Ponto:atq; Syria:reliquisq; ciuitatibus tria millia numero habebat: funditorũ cohortes sex:mercenarias duas:equites septem millia . exqbus sexcẽtos Gallos Deiotarus adduxerat.quingentos Ariobar zanes ex Cappadocia:ad eundẽ numerũ Cotus ex tracia dederat:& Sasalem filium miserat.Ex Macedonia.cc.erant.qbus Rascipolis præerat excellenti uirtute:quingentos ex Gabinianis Alexandria Gallos:Germanosq;:quos ibi.A.Gabinius ꝑsidii causa apud regem Ptolemæũ reliquerat.Pompeius filius cũ classe adduxerat.dccc.quos ex seruis suis:pastorumq; suorũ coegerat.ccc. Tarcundarius Castor: & Donilaus ex Gallogræcia dederant. Horũ alter una uenerat:alter filium miserat.cc.ex Syria a Comageno Antiocho: cui magna præmia Pompeius tribuit:missi erant:in his pleriq; hippotoxotæ. Huc Bardanos:Bessos:partim mercenarios: partim ĩperio:aut gratia comparatos: Item Macedonas: Thessalos:& reliquarum gentium: & ciuitatũ:adiecerat: atq; eum:quem supra demõstrauimus:numerum expleuerat.frumẽti uim maximã ex Thessalia:Asia: Aegypto:Creta:Cyrenis:reliquisq; regiõibus cõparauerat. Hyemare Dyrrachio: Appolliniæ:omnibusq; oppidis maritimis cõstituerat:ut mare Cæsarẽ transire ꝓhiberet:eiusq; rei causa omni in ora maritima classem disposuerat. præerat. Aegyptiis nauib⁹ Põpeius filius: Asiaticis Decius Lęlius: &.C.Triarius:Syriacis.C.Cassius: Rhodiis.C.Marcellus cũ.C.Põponio Liburnicæ:atq; Achaicæ classi Scribõius Libo:&.M.Octauius: toti tñ officio maritimo.M.Bibulus præpositus cũcta administrabat:ad hunc summa imperii respiciebat.Cęsar:ut Brundusium uenit: concionatus apud milites: quoniam ꝓpe ad finẽ laborũ: ac periculorum esset ꝑuentũ: æquo animo mãcipia: atq; impedimenta in Italia relinquerent: ipsi expediti naues cõscenderẽt: quo maior numerus militũ posset imponi: omniaq; ex uictoria: & ex sua liberalitate sperarẽt.Conclamantibus omnibus:imperaret:qđ uellet: quodcunq; imperauisset:se æquo aĩo esse facturos.Non.Ianua.naues soluit:ĩpositis: ut supra demonstratum est:legionibus.vii.postridie terrã attigit græcorũ:saxa inter & alia loca periculosa quietam nactus stationem:& portus omnes timens: quos teneri ab aduersariis arbitrabat̃:ad eum locum qui appellatur Pharsalia:omnibus nauibus ad unam incolumibus: milites exposuit. Erat Orici Lucretius Hispilo: & Minutius Rufus cum Asiaticis nauibus.xviii.quibus iussu.D.Lælii præerat.M.Bibulus cum nauib⁹ .cx.Corcyrę:sed neq; ii sibi cõfisi ex portu prodire sunt ausi. cum Cæsar omnino.xii. naues longas præsidio duxisset:in quibus erat & ipse:neq; Bibulus:impeditis nauibus:dispersisque remigibus:satis maturæ occurrit: quod prius ad cõtinentem uisus est Cæsar: quam de eius aduentu fama omnino in eas regiones perferret . expositis militibus naues eadem nocte Brundusium a Cæsare remittuntur: ut reliquæ legiones:equitatusq; transportari possent. Huic officio præpositus erat Fusius Calenus legatus: qui celeritatem in transportãdis legionibus adhiberet. sed serius a terra prouectæ naues: neque usæ nocturna aura in redeundo offenderunt. Bibulus enim Corcyræ certior factus de aduentu Cæsaris: sperans se alicui parti onustarum nauium occurrere posse: inanibus occurrit: & nactus circiter . xxx . in eas diligentiæ suæ: ac doloris iracundia erupit: omnesque incendit: eodemque igne nautas:dominosque nauium interfecit: magnitudine pœnæ reliquos deterrere sperans. Hoc confecto negocio a Salonis ad Orici portum: stationes: litoraque omnia longe: lateque classibus occupauit: custodiisque diligentius dispositis: ipse grauissima hyeme in nauibus excubabat:neque ullũ laborẽ:aut munus despiciens:neq; subsi-

Eqtũ põpeianoꝝ numerus.

Hippotoxotæ qui

Nauiũ põpeianarum præfecti

Cæsaris orõ ad suos

Pharsalia ubi locorũ.

Cæsarianorũ nauiũ cõbustio.

Salõe ubi & q̃ fuerit multitudo põpeianaꝝ nauiũ.

diũ expectãs:si in Cæsaris cõplexũ ueniret. Sed post discessum Liburnarũ:ex illyrico
.M.Octauius cũ iis:quas habebat nauibus Salonas peruenit:ibiq; cõcitatis Dalma
tis:reliquisq; barbaris:Hissam a Cæsaris amicitia auertit: cõuentũ Salonis: cũ neq;
pollicitationibus:neq; denuntiatiõe periculi pmouere posset: oppidum oppugnarẽ
instituit. Est autẽ oppidum:& loci natura:& colle munitũ. Sed celeriter ciues Ro- Hissæ oppi di discriptio
mani ligneis effectis turribus:sese munierunt:& cũ essent ĩfirmi ad resistẽdũ: ppter
paucitatẽ hominum:crebris cõfecti uulneribus:ad extremũ auxilium descẽderunt:
seruosq; oẽs puberes liberauerunt: & præsectis oium mulierum crinibus: tormenta
effecerũt. quorũ cognita sentẽtia Octauius quinis castris oppidum circundedit:atq;
uno tẽpore obsidione:& oppugnationibus eos premere cœpit. Illi oia perpeti para
ti:maxime re frumentaria laborabãt. qua de re missis ad Cæsarem legatis auxilium
ab eo petebãt: reliqua:ut poterãt per se ĩcõmoda sustinebãt: & lõgo iterposito spa-
tio:cum diuturnitas oppugnationis negligentiores Octauianos effecisset: nacti oc
casionẽ meridiani temporis: discessu eorũ: pueris: mulieribusq; in muro dispositis:
nequid quotidianæ cõsuetudinis desyderaretur: ipsi manu facta cum iis: quos nuper
manumissos liberauerant:in pxima Octauii castra irruperunt. His expugnatis: eo Eruptio in octauianos milites.
dẽ impetu altera sunt adorti: Inde tertia: & quarta: & deinceps reliqua: oibusq; eos
castris expulerũt:& magno numero ĩterfecto: reliquos: atq; ipm Octauiũ in naues
cõfugere coegerunt. hic fuit oppugnatiõis exitus. Iãq; hyems appropinquabat: &
tãtis detrimentis receptis: Octauius: desperata oppugnatione oppidi: Dyrrachiũ L.Vbilius legatus ad pompeiũ.
sese ad Põpeium recepit. Demõstratum est. L. Vibulliũ Rufum Põpeii præfectum:
bis in potestatem peruenisse Cæsaris:atq; ab eo esse dimissum:Semel ad Corfiniũ:ite-
rum in Hispaniã. Hunc pro suis beneficiis Cæsar iudicauerat idoneum:quẽ cũ mã-
datis ad. Cn. Pompeium mitteret:eundẽq; apud. Cn. Pompeium authoritatem ha- legationis summa.
bere ĩtelligebat. Erat autẽ hæc summa mandatorũ:debere utrunq; ptinaciæ finẽ face
re:& ab armis discederẽ: neq; amplius fortunã piclitari:satis esse magna utrinq; incõ
moda accepta:quæ pro disciplina:& præceptis habere possent: ut reliquos casus ti
merẽt. illũ ab Italia expulsum:amissa Sicilia:& Sardinia:duabusq; Hispaniis:& co-
hortibus:Italia: atq; Hispania ciuiũ Romanorũ centũ:atq; triginta:se morte Curio-
nis: & detrimento Africani exercitus tãto: militũque deditione ad Corcyrã: pinde
sibi:ac reip. parcerent: quantũq; in bello fortuna posset: iã ipsis incõmodis suis satis
eẽnt documẽto. hoc unum eẽ tẽpus de pace agẽdi: dum sibi uterq; cõfideret: & pa
res ambo uiderẽtur. Si uero alteri paulum modo tribuisset fortuna:nõ eẽ usurũ cõ-
ditionibus pacis eum: qui supior uiderẽ:neq; forẽ æqua parte contẽtum: qui se oia No. pulchrũ dictũ.
habiturum cõfideret Conditiones pacis:quoniã antea cõuenirẽ non potuissent:Ro
mæ a Senatu:& a populo peti deberẽ. Interea & reip. & ipsis placere oporterẽ:si uter-
que in concione statim iurauisset:se triduo proximo exercitum dimissurum:deposi-
tisq; armis:auxiliisq;: qbus nunc confiderẽt:necessario populi: Sẽatusq; iudicio forẽ
utrunq; contẽtum. Hæc quo facilius Pompeio probari possent:oẽs suas terrestres: Cæsaris pollicitatiões.
urbiumq; copias dimissurum. Vibullius his expositis Corcyræ non minus necessa-
riũ eẽ existimauit:de repẽtino aduẽtu Cæsaris Pompeium fieri certiorẽ:uti ad id cõ
siliũ capere possit: ante: quam de mandatis agi inciperet. Atque ideo continuato:
& nocte:& die itinere:atque mutatis ad celeritatẽ iumentis:ad Pompeium conten-
dit: ut adesse Cæsarẽ omnibus copiis nuntiaret. Pompeius erat eo tempore in Can Candauia ubi.
dauia: iterque ex Macedonia in hyberna Apolloniam: Dyrrachiumque habebat.

Sed re noua pturbatus maioribus itineribus: Apolloniam petere cœpit: ne Cæsar oræ maritimæ ciuitates occuparet. At ille expositis militibus: eodem die Oricum pficiscit: quo cũ uenisset. L. Torquatus: qui iussu Põpeii oppido pęrat: præsidiũq; ibi parthinoꝝ habebat: conatus portis clausis oppidum defendere: grçcos murum ascendere: atq; arma capere iubet. Illi autẽ: cũ se contra imperium populi Romani pugnaturos esse negarẽt: oppidani autem sua sponte Cæsarem recipere conarent: desperatis omnibus auxiliis: portas aperuit: & se: atq; oppidum Cæsari dedit: icolumisq; ab eo conseruatus est. Recepto Cęsar Orico nulla interposita mora Apolloniã proficiscitur. eius aduentu audito. L. Straberius: qui ibi præerat: aquã comportare in arcem: atq; eã munire: obsidesq; ab Apolloniatibus exigere cœpit. Illi uero daturos se negare: neq; portas consuli præclusuros: neq; sibi iudicium sumpturos cõtra: atq; omnis Italia: populusq; Romanus iudicauisset: quorũ cognita uolũtate clã profugit: Apolloniates ad Cæsarem legatos mittunt: oppidoq; recipiunt. Hos sequunt Bellidenses: Amatini: & reliquæ finitimæ ciuitates: totaq; Eperus: & legatis ad Cæsarem missis: quæ imperaret facturos pollicẽt. At Pompeius cognitis his rebus: quæ erant Orici: atq; Apolloniæ gestæ: Dirrhachio timens: diurnis eo: nocturnisq; itineribus cõtendit: simul: ac Cæsar appropinquare dicebatur: tantus terror incidit eius exercitui: quod properans noctem diei coniunxerat: neq; iter intermiserat: ut pene omnes in Epero: finitimisq; regionibus signa relinquerẽt: complures arma proiicerent: ac fugę simile iter uideret. Sed cũ prope Dirrhachium Pompeius cõstitisset: castraq; metari iussisset: perterrito etiam tum exercitu: princeps Labiẽus procedit: iuratq; se eum nõ deserturũ: eundẽq; casum subiturũ: quẽcunq; ei fortuna tribuisset. hoc idem reliqui iurant legati. Hos. Tr. militũ: Centurionesq; sequuntur: atq; idẽ omnis exercitus iurat. Cęsar profecto occupato itinere ad Dyrrhachium finem properandi facit: castraq; ad flumẽ Apsum ponit: in finibus Apolloniatium: ut uigiliis: castellisq; benemeritę ciuitates tutæ essent pręsidio: ibiq; reliquaꝝ ex Italia legionũ aduentũ expectare: & sub pellibus hyemare cõstituit. Hoc idẽ Põpeius facit: & trans flumen Apsum positis castris: eo copias omnes: auxiliaq; cõduxit. Calenus legionibus: equitibusq; Brundusii in naues impositis: ut erat pręceptum a Cęsare: quãtum nauiũ facultatem habebat: naues soluit: paulũq; a portu progressus: literas a Cęsare accipit: quibus est certior factus: portus: litoraq; oia classibus aduersariorum teneri. quo cognito: se in portũ recipit: nauesq; omnes reuocat: una ex his: quę perseuerauit: neq; imperio Caleni obtemperauit: qđ erat sine militibus: priuatoq; consilio administrabatur. delata Oricum: atq; a Bibulo expugnata est: qui de seruis: liberisq; omnibus ad impuberes supplicium sumit: & ad unũ iterficit. Ita exiguo tempore magno casu totius exercitus salus constitit. Bibulus: ut supra demonstratũ est: erat cum classe ad Oricum: & sicut mari: portubusq; Cæsarẽ prohibebat: ita ipse omni terra eaꝝ regionũ phibebat. psidiis enim dispositis: omnia litora a Cæsare tenebantur: neq; lignandi: neq; aquandi: neq; naues ad terrã religandi potestas fiebat. Erat res in magna difficultate: summisq; angustiis rerum necessariarũ pmebãt: adeo: ut cogerent: sicuti reliquũ cõmeatũ: ita ligna: atq; aquã Corcyra nauib' onerariis supportar: atq; uno tpe accidit: ut difficiliorib' usi tẽpestatibus: ex pellib': qbus erãt tectæ naues: nocturnũ excipe rorẽ cogerẽt: quas tñ difficultates patient: & æquo aio ferebãt: neq; sibi nudãda litora: & relinqndos portus existimabãt. Sed cũ eẽnt i qb' demõstraui angustiis: ac se Libo cũ Bibulo cõiũxisset: loquũt ambo ex

Orici deditio.

L. Straberius qui.

Epiri deditio.

Labiẽi iuramentum.

Habus ubi locorum.

Thapsum ubi locorũ.

Nauis a bibulo expugnata.

Difficultas amborum exercituũ.

nauibus cũ.M.Acilio: & Statio Murco legatis: quorum alter oppidi muris: alter præsidiis terrestribus præerat: uelle se de maximis rebus cũ Cęsare loq: si sibi eius facultas det. Huc addunt pauca rei cõfirmandæ causa: ut de compositione acturi uiderent. Iterim postulant: ut sint induciæ: atq; ab his ĩperant. magnũ enim: quod afferebant uidebat: & Cæsarẽ id sũme sciebant cupere: & perfecturũ aliquid de Bibuli mandatis existimabatur. Cæsar eo tẽpore cũ legione una ꝓfectus erat ad recipiendas ulteriores ciuitates: & rem frumentariã expediendã: qua anguste utebat. Erat autẽ ad Butrotũ oppositũ Corcyræ: ibi ab Acilio certior: & Murco ꝑ literas factus de postulatis Libonis: & Bibuli legionẽ relinquit: ipse Oricum reuertit. eo cũ uenisset: euocant illi ad colloquiũ. prodit Libo: atq; excusat Bibulũ: quod is iracundia summa erat: inimicitiasq; habebat ẽt priuatas cũ Cæsare ex ædilitate: & pretura cõceptas. ob eã rẽ colloquiũ uitasse: ne res maximæ spei: maximæq; utilitatis eius iracũdia impedirent. Pompei summã esse: ac fuisse semper uoluntatẽ: ut cõponerẽtur: atq; ab armis discederet. Sed potestatem se eius rei nullã habere: ꝓpterea qđ de cõsilii sententia summã belli: rerũq; omniũ Põpeio permiserint. sed postulatis Cæsaris cognitis missuros ad Pompeiũ: atq; illũ reliqua pfecturũ: hortãtibus ĩpsis. Interea manerent inducię: dum ab illo rediri posset: ne ue alter alteri noceret. Huc addit pauca de causa: & de copiis: auxiliisq; suis. Quibus rebus: neq; tũ respondendũ Cæsar existimabat: neq; nunc: ut memoriæ ꝓdatur satis causæ putamus. Postulabat Cęsar: ut legatos sibi ad Pompeiũ sine periculo mittere liceret: idq; ipsi fore reciperẽt: aut acceptos per se ad eum perducerent: qđ ad inducias pertineret: sic belli rationẽ esse diuisam: ut illi classe naues: auxiliaq; sua impedirẽt: ipse: ut aqua: terraq; eos prohiberet: etsi hoc sibi remitti uellent: remitterent ipsi de maritimis custodiis: si illud tenerent: se quoq; id retenturum: nihilominus tamẽ agi posse de compositione: ut hæc non remitterent: neq; hanc rẽ esse impedimenti loco illi neq; legatos Cęsaris recipe: neq; piculũ p̃stare eorũ: sed totã rẽ ad Põpeiũ reiicere: Vnũ ĩstare de induciis: uehemẽtissimeq; cõtẽdere. q̃ ubi Cæsar ĩtellexit: p̃sentis piculi: atq; iopiæ uitãdę causa oẽm orationẽ ĩstituisse: neq; ullã spẽ: aut cõditionẽ pacis afferre: ad reliq̃ cogitationẽ belli se recepit. Bibulus multos dies terra prohibitus: & grauiore morbo ex frigore: ac labore implicitus: cũ neq; curari posset: neq; susceptũ officiũ deserere uellet: uim morbi sustinere nõ potuit. eo mortuo ad nemĩnẽ unũ summa imperii redit: sed separati suã qsq; classem ad arbitriũ suũ administrabat. Vibullius sedato tumultu quẽ repentinus aduẽtus Cæsaris cõcitauerat. ubi primũ rursus adhibito Libone: & L. Luceio: & Theophane: quibus cõmunicãre de maximis rebus Põpeius cõsueuerat: de mãdatis Cęsaris agere instituit: eum ĩgressum in sermonẽ Pompeius interpellauit: & loqui plura ꝓhibuit. Quid mihi: inquit: aut uita: aut ciuitate opus est: quã beneficio Cęsaris habere uidebor? Cuius rei opinio tolli nõ poterit: nisi cũ ĩ Italiã: ex qua ꝓfectus sum: reductus existimabor bello pfecto. Ab his Cęsar hæc dicta cognouit: qui sermõi ĩterfuerũt. Cõatus tamẽ nihilominus est aliis rationib' per colloqa de pace agere: ĩter bina castra Põpeii: atq; Cæsaris unũ flumẽ tãtũ ĩtererat Apsus: crebraq; ĩter se colloqa milites habebãt: neq; ullũ ĩteri telũ ꝑ pactiões colloquẽtiũ traiiciebat. mittit. P. Vatiniũ legatũ ad ripã ipsam fluminis: qui ea: q̃ maxime ad pacẽ pertinere uiderent: ageret: & crebro magna uoce pronũtiaret. liceret ne ciuibus ad ciues de pace legatos mittere: quod etiam fugitiuis ab saltu Pyrenęo: prædonibusq; licuisset: præsertim: ut id agerent: ne ciues cum ciuibus armis decertarent.

Induciæ de pace.

Butrotũ opidum ubi.

Libonis uerba ad cæsarem.

Cæsaris respõsum.

Bibuli mors.

Pompeii oratio.

P. Vatinii uerba ad cæsariãos.

multa suppliciter locutus: ut de sua: atq; omniū salute debebat: silentioq; ab utrisq; militibus auditus: responsum est ab altera parte. A. Varroné profiteri se altera die ad colloquium uenturum: atq; una etiam utrinq; admodū tuto legati uenire: & quę uellent exponere possent: certumq; ei rei tempus constituitur. quo cum esset postero die uentum: magna utrinq; multitudo conuenit: magnaq; erat eius rei expectatio: atq; omnium ītenti animi ad pacem esse uidebantur: qua ex frequētia. T. Labienus prodiit: summissa oratione loq de pace: atq; altercari cum Vatinio īcipit: quorum mediam orationem interrumpunt undiq; subito tela īmissa: quæ ille ob tectus armis militum uitauit. uulnerantur tamen complures. In his Cornelius Balbus. M. Plotius. L. Tiburtius: Centuriones: militesq; nonnulli. Tum Labienus: desinite ergo de compositione loqui. nā nobis: nisi Cæsaris capite relato: pax esse nulla potest.

Auli Varronis uerba.

Labieni insolentissima uerba.

Iisdem temporibus Romæ. M. Cælius Rufus prætor causa debitorum suscepta: initio magistratus tribunal suū iuxta. C. Trebonii prætoris urbani sellam collocauit: & siquis appellauisset de æstimatione: & de solutiōibus: quæ per arbitrium fierent: ut Cæsar præsens constituerat: fore auxilio pollicebatur. Sed fiebat æquitate decreti: & humanitate Trebonii: qui his temporibus clementer: & moderate ius dicendū existimabat: ut reperiri non posset: a quibus initiū appellandi nasceretur. Nam fortasse inopiam excusare: & calamitatem aut propriam suam: aut temporum queri: & difficultates auctionandi proponere: etiam mediocris est animi. Integras uero tenere possessiones: qui se debere fateantur: cuius animi: aut cuius impudētię est? Itaq; qui hoc postularet: reperiebatur nemo: atq; ipsis ad quorum cōmodum pertinebat: durior inuentus est Cęlius: & ab hoc profectus initio: ne frustra ingressus turpē causam uideretur: legem ꝓmulgauit: ut sexies seni dies sine usuris creditæ pecuniæ soluantur. Cum resisteret Seruilius consul: reliquiq; magistratus: & minus opinione sua efficeret: ad hominum excitanda studia sublatā priore lege duas promulgauit. Vnam: qua mercedes habitationum annuas conductoribus donauit: aliam tabularum nouarum: impetuq; multitudinis in. C. Trebonium facto: & nōnullis uulneratis: eum de tribunali deturbauit: de quibus rebus Seruilius consul ad Senatum retulit. Senatusq; Cælium ab rep. remouendum censuit. hoc decreto: eum cōsul Senatu prohibuit: & concionari conantem de rostris deduxit. Ille ignominia: & dolore permotus palam se proficisci ad Cæsarem simulauit: clam nuntiis ad Milonē missis: qui Clodio īterfecto: eius nomine erat dānatus. Atq; eo in Italiā euocato: qđ magnis muneribus datis: gladiatoriæ familiæ reliq̄s habebat: sibi cōiunxit. atq; eum ī Turinū ad solicitandos pastores præmisit. Ipse cū Cassilinū uenisset: unoq; tēpore signa eius militaria: atq; arma Capuæ essent cōprehēsa: familia Neapoli: uisaq; ꝓditiōe oppidi apparere. patefactis cōsiliis: exclusus Capua: & periculum ueritus: qđ conuentus arma ceperat: atq; eū hostis loco habendū existimabat: cōsilio destitit: atq; eo itinere sese auertit. Interim Milo dimissis circū municipia literis: ea: quæ faceret: iussu: atq; imperio facere Pōpeii: quæ mādata ad se per Bibulū delata essent: quos ex ære alieō laborare arbitrabatur: solicitabat: apud quos: cum ꝓficere nihil posset: q̄busdā solutis ergastulis Cosam in agro Turino oppugnare cœpit. eo cū a. Q. Pedio p̄tore cū legiōe lapide ictus eēt ex muro: piit: & Cælius ꝓfectus: ut dictitabat ad Cæsarē: ꝓuenit Turios. Vbi: cū quosdā eius municipii solicitaret: eqtibusque Cæsaris Gallis: atq; Hispāis: q eo p̄dādi cā missi erāt: pecuniā polliceret: ab his ē iterfectus. Itaq; magnaꝶ initia reꝶ: quæ occupatiōe magistatuū: & tēpoꝶ solicitā

C. Trebonii largitas.

Legis promulgatio.

Cælii dedecus.

Milonis cōmenta.

Cosa ubi locorum

Libonis profectio.

Italiam habebant:celerem : & facilem exitum habuerunt . Libo profectus ab Orico cũ claſſe:cui præerat:nauium quinquaginta Brunduſium uenit:Inſulamq;: quæ cõtra Brunduſium portum eſt :occupauit:quod præſtare unum locum arbitrabat̃: qua neceſſarius noſtris erat egreſſus: quam omniũ litora : ac portus cuſtodia clauſos tueri.Hic repentino aduentu naues onerarias quaſdam nactus incendit: & unã frumento onuſtam adduxit:magnumq; noſtris terrorem iniecit:& noctu militibus: & ſagittariis in terrã expoſitis:præſidium equitum deiecit:& adeo loci opportunitate profecit:ut ad Põpeium literas mitteret:naues reliquas:ſi uellet ſubduci:& refici iubet:ſua claſſe auxilia ſeſe Cæſaris prohibiturũ. Erat eo tẽpore Antonius Brunduſii:qui uirtuti militũ cõfiſus:ſcaphas nauium magnarum circiter ſexaginta cratibus:pluteiſq; contexit:eoq; milites delectos impoſuit : atq; eas in litore pluribus locis ſeparatim diſpoſuit:naueſq; triremes duas:quas Brunduſii faciendas curauerat:per cauſam exercendorũ remigũ ad fauces portus ꝓdire iuſſit.Has cũ audacius ꝓgreſſas Libo uidiſſet: ſperans ĩtercipi poſſe:quadriremes qnq; ad eas miſit.quæ cũ nauibus noſtris appropinquaſſent:noſtri ueterani in portũ refugiebãt.Illi ſtudio ĩcitati incautius ſequebant̃.Iam ex omnibus partibus ſubito antonianę ſcaphæ . ſigno dato:ſe in hoſtes incitauerunt:primoq; impetu unã ex his quadriremẽ cũ remigibus:defenſoribuſq; ſuis cœperũt. reliq̃s turpiter fugere coegerunt : ad hoc detrimentũ acceſſit:ut equitibus per orã maritimã ab Antonio diſpoſitis: aqua prohiberent̃.qua neceſſitate:& ignominia permotus Libo:diſceſſit a Brũduſio: obſeſſioneq; noſtrorum omiſit.Multi iam menſes trãſierant:& hyems præcipitauerat: neq; Brũduſio naues: legioneſq; ad Cæſarem ueniebant:ac nonnullę eius rei pretermiſſę occaſiões Cæſari uidebant̃:quod certe ſæpe flauerãt uenti:quibus neceſſario cõmittẽdũ exiſtimabat.Quantoq; eius amplius proceſſerat tẽporis:tanto erant alacriores ad cuſtodias:qui claſſibus præerant:maioremq; fiduciã prohibendi habebãt: & crebris Põpeii literis caſtigabant̃:quoniã primo uenientẽ Cæſarem nõ prohibuiſſent: ut reliquos eius exercitus impedirent: duriuſq; quotidie tẽpus ad tranſportandum lenioribus uẽtis expectabãt.Quibus rebus permotus Cæſar Brunduſium ad ſuos ſeuerius ſcripſit:ut nacti idoneũ uentũ : ne occaſionem nauigandi dimitterent:& ad Oricum:ſiue ad litora Apolloniatiũ:curſum dirigerent:quod eo naues eiicere poſſent.Hæc a cuſtodibus claſſium loca maxime uacabant:quod ſe lõgius portibus cõmittere non auderent.Illi adhibita audacia:& uirtute : adminiſtrantibus.M.Antonio:& Fuſio Caleno multũ ipſis militibus hortãtibus:neq; ullum periculũ pro ſalute Cæſaris recuſantibus : nacti auſtrum naues ſoluunt : atq; altera die Apolloniam: Dyrrhachiumq; pręteruehũtur:qui cũ eſſent ex continenti uiſi.Q.Coponius : qui Dyrrhachii claſſi Rhodię præerat:naues ex portu educit: & cũ iam noſtris remiſſiore uẽto appropinquaſſent:idem auſter increbuit:noſtriſq; ꝓſidio fuit . Neq; uero ille ob eam cauſam conatu deſiſtebat:ſed labore:& perſeuerantia nautarum ſe uim tempeſtatis ſuperare poſſe ſperabat:præteruectoſq; Dyrrhachium magna uiuenti nihilo ſecius ſequebatur.Noſtri uſi fortune beneficio:tamẽ impetũ claſſis timebãt: ſi forte uentus remiſiſſet:nacti portum: qui appellatur Nymphæum ultra Lyſſum millia paſſuum tria : eo naues introduxerunt : qui portus ab africo tegebatur : ab Auſtro non erat tutus:leuiuſq; tempeſtatis : quam claſſis periculum exiſtimauerunt:quo ſimulatq; intro eſt itum:incredibili felicitate Auſter: qui per biduum flauerat : in Africum ſe uertit . hic ſubitam commutationem fortunæ uidere licuit:

Antonii inſidiæ

Liboria-narũ nauium una capta.

Põpeii caſtigatiões.

Cæſaria-narũ nauium profectio.

Nymphe-us portus ubi.

qui modo sibi timuerant hos tutissimus portus recipiebat: qui nostris nauibus periculũ intulerãt: de suo timere cogebantur. Itaq; tẽpore cõmutato: tempestas & nostros texit: & naues Rhodias afflixit: ita: ut ad unum cõstratæ oẽs numero. xvi. eliderent: & naufragio interirent. & ex magno remigum: ꝓpugnatorumq; numero pars ad scopulos allisa iterficeret: pars a nostris distraheret: quos oẽs conseruatos Cæsar domũ remisit. nostræ naues duę tardius cursu cõfecto: i noctẽ cõiectæ: cũ ignorarent quem locũ reliquæ cepissent: cõtra Lyssum in anchoris constiterũt. Has scaphis: minoribusq; nauigiis cõpluribus sumptis: Octacilius Crassus: qui Lyssi ꝑerat: expugnare parabat: simul de deditiõe eorũ agebat: & incolumitatẽ deditis pollicebat. Harũ altera nauis ducẽtos uiginti ex legione Tyronum sustulerat: altera ex ueterana paulo minus ducẽtis se cõpleuerat. Hic cognosci licuit: quantũ esset hominibus ꝑsidii in animi fortitudine. Tyrones enim multitudine nauiũ perterriti. & salo: nauseaq; cõfecti: iureiurãdo accepto: nihil his nocituros hostes: se Octacilio dediderunt. qui oẽs ad eũ perducti cõtra religionẽ iusiurandi in eius cõspectu crudelissime interficiunt. At ueteranæ legionis milites itẽ conflictati & tẽpestatis: & sentinæ uitiis: nõ ex pristina uirtute retinendũ aliquid putauerunt: sed tractandis conditionibus: & simulatiõe deditiõis extracto primo noctis tẽpore: gubernatorẽ in terrã nauem eiicere cogunt. ipsi idoneum locũ nacti: reliquã noctis partem ibi cõfecerunt: & luce prima missis ad eos ab Octacilio equitibus: qui eã partẽ oræ maritimæ adseruabãt: circiter. cccc. quinq; eos armati ex ꝑsidio secuti sunt: se defenderunt: & nõnullis eorum interfectis incolumes ad nostros sese receperunt. Quo facto conuẽtus ciuium Romanoꝝ: qui Lyssum obtinebat: qđ oppidũ his antea Cæsar attribuerat: muniẽdũq; curauerat: Antoniũ recepit: omnibusq; rebus iuuit. Octacilius sibi timẽs: oppido fugit: & ad Pompeiũ peruenit. Ex oĩbus copiis Antonius: quaꝝ erat summa ueteranoꝝ triũ legionũ: uniusq; Tyronũ: & equitum octingentorũ plerasq; naues in Italiã remittit ad reliquos milites: equitesq; transportãdos. Põtones: quod est genus nauiũ gallicaꝝ Lyssi reliquit: hoc cõsilio: ut si forte Põpeius uacuam existimans Italiã: eo traiecisset exercitũ: quæ opinio erat edita in uulgus: aliquã Cæsar ad insequendũ facultatẽ haberet: nuntiosq; ad eũ celeriter mittit: quibus regiõibus exercitũ exposuisset: & qd militũ trãsuexisset. Hoc eodẽ fere tẽpore Cæsar: atq; Põpeius cognoscũt. Nã præteruectas Apolloniã: Dyrrhachiumq; naues uiderãt: ipsi iter secundũ eas terras direxerant. Sed quo essent eæ delatæ: primis diebus ignorabant: cognitaq; re: diuersa sibi ambo cõsilia capiunt: Cæsar: ut quamprimũ secũ Antonio coniũgeret: Põpeius: ut uenientibus in itinere se opponeret: & si ịprudẽtes ex isidiis adoriri posset: eodemq; die uterq; eoꝝ ex castris statiuis a flumine Aplo exercitũ educũt. Põpeius clam: & noctu: Cæsar palã: atq; interdiu. Sed Cæsari circuitu maiore iter erat lõgius: aduerso flumine: ut uado trãsire posset. Põpeius qa expedito itinere flumẽ ei trãseundũ nõ erat: magnis itineribus ad Antoniũ cõtẽdit: atq; ubi eũ appropinquare congnouit: idoneũ locũ nactus: ibi copias collocauit. Suosq; oẽs castris continuit: ignesq; fieri ꝓhibuit. quo occultior esset eius aduentus. Hæc ad Antonium statim ꝑ græcos deferunt. Ille missis ad Cæsarẽ nuntiis: unũ diẽ sese castris tenuit. Altero die ad eũ ꝑuenit Cæsar: cuius aduẽtu cognito Põpeius: ne duobus circuncluderet exercitibus: ex eo loco discedit: oĩbusq; copiis ad Asparagũ Dyrrhachinoꝝ peruenit: atq; ibi idoneo loco castra ponit. His tẽporibus Scipio detrimentis quibusdã circa montẽ Amanũ acceptis: sese imperatorem appellauerat. quo facto ciuitatibus:

Nauium rhodiarũ naufragium.

Octacilii conditiones.

Tyronũ imbecillitas.

Cæsarianorũ militũ fortitudo.

Pontones quod genus nauiculæ.

Cæsaris & pompeii consilia.

Asparagiũ ubi locorũ.

cto ciuitatibus: Tyrranisq; magnas iperauerat pecunias: Itē a Publicanis suæ puin ciæ debitā bienii pecuniā exegerat: & ab eisdē insequētis āni mutuā pceperat: equitesq; toti Prouinciæ iperauerat: qbus coactis finitimis hostibus: Parthis post se relictis: qui pauloante. M. Crassum iperatorē iterfecerāt: & M. Bibulū i obsidionē habuerāt: legioēs: eqtesq; ex Syria deduxerat: Sūmaq; solicitudine: at timore parthici belli in Prouinciā cū uenisset: ac nōnullæ militū uoces audirent: sese cōtra hostē: si ducerent: ituros: cōtra ciuē: & cōsulē arma nō laturos. deductis Pergamū: atq; in locupletissimas urbes in hyberna legioibus: maximas largitiones fecit: & cōfirmandorū militū causa diripiēdas his ciuitates dedit. Interim acerbissime iperatę pecuniæ tota Prouincia exigebantur multa præterea generatim ad auaritiam excogitabantur. In capita singula seruorum: ac liberorum tributum imponebatur. columnaria: ostiaria frumētum: milites: remiges: arma: tormenta: uecturæ imperabantur: cuiusmodo rei nomen reperiri poterat: hoc satis esse ad cogendas pecunias uidebat: nō solū urbibus: sed pene uicis: castellisq; singulis cū imperio præficiebant. qui hor quid acerbissime: crudelissimeq; feceratis & uir: & ciuis optimus habebatur. Erat plena lictor: & iperior Prouincia: cōferta pfectis: atq; exactoribus: qui pter iperatas pecunias: suo etiā priuato iperio cōpendio seruiebāt. Dictitabāt enim se domo: patriaq; expulsos: oibus necessariis egere rebus: ut honesta pscriptioe rem turpissimā tegerēt. Accedebāt ad hæc grauissimæ usuræ: quod in bello plerunq; accidere cōsueuit: uniuersis iperatis pecuniis: qbus in rebus platione dici donationem esse dicebant. Itaq; æs alienum Prouinciæ: eo bienio multiplicatū est: nec minus ob eā causam ciuibus romanis eius Prouinciæ: sed in singulos cōuentus: singulasq; ciuitates: certæ pecūiæ iperabant: mutuasq; illas ex senatus cōsulto exigi dictitabāt. Publicanis uti in sorte fecerant insequētis āni uectigal pro mutuo. Præterea Ephesi a Phāo Dianæ depositas ātiqtus pecūias Scipio tolli iubebat: cæterasq; eius Deæ statuas: cū in Phanū uentū esset: adhibitis cōpluribus senatorii ordinis: quos aduocauerat Scipio: literæ ei reddunt a Pōpeio: mare trāsisse cū legionibus Cæsarē: properaret ad se cū exercitu uenire. omniaq; post haberet. His literis acceptis: quos aduocauerat: dimittit. Ipse iter in Macedoniā parare incipit: paucisq; post diebus est profectus. hæc res Ephesiæ pecunię salutē attulit. Cæsar Antonii exercitu cōiuncto: deducta Orico legioē: quā tuendæ oræ maritimæ causa posuerat: tētādas sibi Prouincias: longiusq; procedēdū existimabat: & cū ad eum legati uenissent ex Thessalia: Aetoliaq;: qui præsidio misso: pollicerent eaṛ gentiū ciuitates iperata facturas. L. Cassium Lōginū cum legione tyronū: quæ appellabatur uigesimaseptima: atq; eqtibus ducētis in thessaliā. C. Caluisiū Sabinū cū cohortibus quinq;: paucisq; equitibus in Aetoliam misit: maxime eos: quod erāt ppinquæ regiones de re frumētaria: ut prouiderent hortatus est. Cn. Domitiū Caluinū cū legionibus duabus undecima: & duodecima: & eqtibus quingētis in Macedoniam proficisci iubet: cuius Prouinciæ ab ea parte: quæ libera appellabatur: Menedemus princeps earum regionū: missus legatus: oium suoṛ excellēs studiū pfitebat. Ex his Caluisius prio aduētu sūma oium Aetoloṛ receptus uolūtate: psidiis aduersarioṛ Calidōe & Naupacto relictis: oi Aetolia potitus ē. Cassius i Thessaliā cū legioe puenit. Hic: cū eēnt factiōes duæ: uaria uolūtate ciuitatū utebat. Egesaretos ueteris hō potētię pōpeiāis reb' studebat. Petreius sūmæ nobilitatis adolescēs suis: ac suoṛ opib' Cæ. enixe iuuabat: eodē q tpe Dōitius i Macedoniā uenit: & cū ad eū freqntes ciuitatū legatiōes cōueire

Pergamū ubi locorū.

Scipionis crudelitates.

No. pulchrū dictū.

Scipionis sacrilegia.

Legati ætholiæ ad cæsarem.

Libera prouintia quæ

cœpissent: nuntiatū est adesse Scipionē cū legiōe: magna & opiniōe: & fama oīum. Nā plerunq; in nouitate fama antecedit: Hic nullo ī loco Macedoniæ moratus: magno īpetu cōtēdit ad Domitiū: & cū ab eo millia passuū uiginti abfuisset: subito se ad Cassium Lōginū in Thessaliā cōuertit. Hoc adeo celeriter fecit: ut simul adesse: & uenire nūtiaret: & quo iter expeditius faceret. M. Fauoniū: ad flumē Haliacmonē: quod Macedoniā a Thessalia diuidit: cū cohortibus octo p̄sidio īpedimētis legiōis reliquit: castellumq; ibi muniri iussit. Eodē tpe eqtatus Regis Cotti ad castra Cassii aduolauit: qui circū Thessaliā eē cōsueuerat. Tū timore pterritus Cassius: cognito Scipiōis aduētu: uisisq; eqtibus: quos Scipiōis esse arbitrabat: ad mōtes se cōuertit: q Thessaliā cingūt: atq; ex his locis Ambrachiā uersus iter facere cœpit. At Scipionē pperantē sequi: literæ sunt cōsecutę: a. M. Fauonio Domitiū cū legiōibus adesse: nec se p̄sidium: ubi cōstitutus esset: sine auxilio Scipionis tenere posse. qbus literis acceptis consiliū Scipio: iterq; cōmutat. Cassium sequi desistit. Fauonio auxiliū ferre cōtendit. Itaq; die: ac nocte cōtinuato itinere ad eum puenit tā opportuno tēpore: ut simul Domitiani exercitus puluis cerneret: & primi antecursores Scipionis uiderent. ita Cassio industria Domitii: Fauonio Scipionis celeritas salutē attulit. Scipio in castris statiuis biduo moratus ad flumē: qd inter eū: & Domitii castra fluebat: Haliacmonē: tertio die prima luce exercitū uado transducit: & castris positis: postero die mane: copias ante frōtem castrorū struit. Domitius tū quoq; sibi dubitandū nō putauit: quin productis legiōibus p̄lio decertaret. Sed cum esset iter bina castra cāpus: circiter milliū passuū sex: Domitius castris Scipiōis aciē suā subiecit. ille a uallo nō discedere perseuerauit. Attamē ægre retētis domitianis militibus est factū: ne p̄lio cōtenderet: & maxīe: quod riuus difficilibus ripis: castris Scipiōis subiectus: pgressus nostrorum impediebat: quorum studiū: alacritatemq; pugnādi cum cognouisset Scipio: suspicatus fore: ut postero die: aut īuitus dimicare cogeret: aut magna cum infamia castris se cōtineret: qui cum magna expectatiōe uenisset: temere progressus turpem habuit exitum: & noctu: neq; conclamatis quidē uasis flumē trāsit: atq; in eandē partē: ex qua uenerat: rediit. Ibiq; ppe flumē edito natura loco: castra posuit: paucis diebus interpositis noctu insidias equitū collocauit: quo in loco superioribus fere diebus nostri pabulari cōsueuerant: & cū quotidiana cōsuetudine. Q. Varrus p̄fectus eqtū Domitii uenisset: subito illi ex insidiis cōsurrexerūt. sed nostri fortiter eorū impetū tulerūt: celeriterq; ad suos quisq; ordines rediit: atq; ultro uniuersi in hostes impetū fecerūt. Ex his circiter octoginta īterfectis: reliquis in fugam coniectis: duobus amissis: in castra se receperunt. His rebus gestis: Domitius sperās Scipionē ad pugnā elici posse: simulauit sese angustiis rei frumētariæ adductū: castra mouere: uasisq; militari more cōclamatis: progressus millia passuū tria: loco idoneo: & occulto: omnē exercitum: equitatūq; collocauit. Scipio ad sequendū paratus: equitatum: magnamq; partē leuis armaturæ ad explorandū iter Domitii: & cognoscendū præmisit: qui cū essent progressi: primæq; turmæ insidias ītrauissent: ex fremitu equorum illata suspitiōe: ad suos se recipere cœperūt: quiq; hos sequebantur: celerem eorum receptū conspicati restiterunt. Nostri cognitis īsidiis: ne frustra reliquos expectarent: duas nacti hostiū turmas exceperūt. In his fuit. M. Opimius præfectus equitum: reliquos omnes earum turmarum aut īterfecerunt: aut captos ad Domitiū deduxerunt: Deductis oræ maritimæ præsidiis: Cæsar: ut supra demonstratum est: tres cohortes Orici oppidi tuēdi causa reliqd: iisq; custodiā nauium

No. aureū dictum.

Alemō macedōie thessaliæq; terminus.

Scipionis celeritas.

Alisica ubi locorum.

Scipionis īprudentia.

Equestre prælium.

Scipionis insidiæ.

nauium longarum tradidit:quas ex Italia traduxerat. Huic officio: oppidoq; præerat Caninius legatus. Is naues nostras in interiorẽ partem post oppidũ reduxit: & ad terrã deligauit. faucibusq; portus nauẽ onerariã submersam obiecit: & huic alterã cõiunxit: super quas turrim effectã ad ipm introitũ portus opposuit: & militib' compleuit: tuendamq; ad omnes repẽtinos casus tradidit. Quibus cognitis rebus Gn. Põpeii filius: q̃ classi ægyptiæ præerat: ad Oricum uenit: summersamq; nauim remulco: multisq; cõtendentes funibus abduxit: atq; alterã nauem: quæ erat ad custodiam ab Acilio posita: pluribus aggressus nauibus: in quibus ad librã fecerat turres: ut ex superiori pugnans loco: integrosq; semper defatigatis summittens: & reliquis partibus simul ex terra scalis: & classe mœnia oppidi tentans: ut aduersariorũ manus diduceret: labore: & multitudie teloꝝ nostros uicit: deiectisq; defensoribus: qui oẽs scaphis excepti refugerãt: etiã nauem expugnauit: eodemq; tẽpore ex altera parte molẽ naturalẽ obiectam: quæ pene insulã cõtra oppidũ effecerat: quatuor biremes subiectis scutulis: impulsas uectibus in interiorẽ partem trãsduxit. Ita ex utraq; parte naues lõgas aggressus: quæ erãt deligatæ ad terrã: atq; inanes: quatuor ex his abduxit: reliquas incendit. Hoc confecto negocio. D. Lælium ab asiatica classe abductũ reliquit: qui cõmeatus Biblide: atq; Mantinea ĩportari in oppidum prohibebat. Ipse Lyssum profectus naues onerarias triginta a. M. Antonio relictas: intra portũ aggressus: omnes incendit. Lyssum expugnare conatus defendentibus ciuibus romanis: qui eius erant cõuentus: militibusq;: quos præsidii causa miserat Cæsar: triduum moratus: paucis in oppugnatione amissis: re infecta inde discessit. Cæsar postquã Põpeium ad Asparagum esse cognouit: eodẽ cum exercitu profectus: & expugnato in itinere oppido Parthinoꝝ: in quo Põpeius præsidiũ habebat: tertio die in Macedoniã ad Põpeium peruenit: iuxtaq; eum castra posuit: & postridie eductis omnibus copiis: acie instructa: decertandi potestatẽ Põpeio fecit. ubi eum suis locis se tenere animaduertit: reducto in castra exercitu: aliud sibi cõsilium capiẽdũ existimauit. Itaq; postero die omnibus copiis: magno circuitu: difficili: angustoque itinere: Dyrrhachium profectus est: sperans Põpeium aut Dyrrhachium compelli aut ab eo intercludi posse: q̃ omnẽ cõmeatum: totiusq; belli apparatum eo cõtulisset. ut accidit. Pompeius enim primo ignorans eius consiliũ: q̃ diuerso ab ea regiõe itinere profectũ uidebat: angustiis rei frumẽtariæ cõpulsum discessisse existimabat. postea per exploratores certior factus: postero die castra mouit: breuiore itinere se occurrere ei posse sperans. qđ fore suspicatus Cæsar: militesq; adhortatus: ut æquo animo laborẽ ferrent: parua parte noctis itinere intermisso mane Dyrrhachium uenit: cum primũ agmen Põpeii procul cerneret: atq; ibi castra posuit. Pompeius interclusus Dyrrhachio: ubi propositum tenere nõ potuit: secundo usus consilio: edito loco: qui appellatur Petra: aditumq; habet nauibus mediocrem: atq; eas a quibusdam protegit uentis: castra cõmunit: eo partem nauium longaꝝ conuenire: frumẽtũ: cõmeatumq; ab Asia: atq; oĩbus regiõibus: quas tenebat: cõportari ĩperat. Cæsar lõgius Bellũ ductum iri existimãs: & de italicis cõmeatibus desperãs: qđ tãta diligẽtia oĩa litora põpeiãis tenebãt: classesq; ipsius: q̃s hyeme: ĩ Sicilia: Gallia: Italia fecerat: morabãt: ĩ Epeꝝ rei frumẽtariæ cã. L. Canuleiũ legatũ misit: qđq; hæ regiões aberãt lõgius: locis certis horrea cõstituit: uecturasq; frumẽti finitimis ciuitatib' descripsit. Itẽ Lysso: Parthinisq;: & oĩbus castellis: qđ esset frumẽti cõqri iussit. Id erat perexiguũ: cũ ipsius agri natura: qđ sunt loca aspera: & mõtuosa: ac plerunq; utũtur

Caninii legati cõmentum.

Filii pompeii uirtus.

Cæsarianarũ nauium casus.

Cæsaris profectio ad parthinoꝝ oppidũ expugnãdũ.

Cæsaris cõsilium.

Petra ubi locorum.

Lyssi parthinorũq; ager montuosus.

frumento importato:tum quod Pompeius hæc prouidebat:& superioribus diebus prędę loco Parthinos habuerat:frumẽtumq; omne conquisitũ: spoliatis: effossisq; eorũ domibus:per equites cõportauerat. Quibus rebus cognitis:Cæsar consilium capit ex loci natura. erãt enim circum castra Põpeii pmulti editi: atq; asperi colles: hos primũ psidiis tenuit:castellaq;.ibi cõmunit:inde:ut loci cuiusq; natura ferebat: ex castello in castellũ perducta munitiõe:circũuallare Põpeium instituit. Hæc expectans:quod angustare frumentaria utebat':quodq; Põpeius multitudine equitũ ualebat:quo minore periculo undiq; frumentũ: cõmeatumq; exercitui supportare posset. simul uti pabulatiõe.Põpeiũ prohiberet:equitatumq; eius ad rem gerẽdã iutilem efficeret. Tertio:ut authoritatẽ:qua ille maxime apd' exteras natiões niti ui debat':minueret:cum fama per orbẽ terrarũ percrebuisset:illum a Cæsare obsideri: neq; audere plio dimicare.Põpeius neq; a mari:Dyrrachioq; discedere uolebat:qd' omnẽ apparatũ belli:tela:arma:tormenta ibi collocauerat: frumentumq; exercitui nauibus supportabat:neq; munitiones Cæsaris phibere poterat: nisi plio decertare uellet.quod eo tempore statuerat non esse faciendũ.Relinquebatur:ut extremã rationẽ belli sequens:quãplurimos colles occuparet:& quãlatissimas regiões psidiis teneret:Cæsarisq; copias: quãmaxime posset:distineret:idq; accidit.Castellis enim .xxiiii.effectis.xv.millia passuũ circuitu amplexus:hoc spatio pabulabat': multaq; erãt intra eũ locũ manu sata:quibus interim iumẽta pascerent':atq;:ut nostri perpetuas munitiões uidebãt pductas ex castellis in pxima castella:nequo loco erũperẽt põpeiani: & nostros post tergum adorirent':timebant. Ita illi interiore spatio ppetuas munitiones efficiebant:nequo loco nostri intrare:atq; ipsos a tergo circumuenire possent.Sed illi operibus uincebant:quod & numero militũ pręstabãt:& interiore spatio minorem circuitũ habebãt:quæ cũ erant loca Cæsari capienda:& si prohibere Põpeius totis copiis:& dimicare nõ constituerat: tamẽ suis locis sagittarios: funditoresq; mittebat:quorũ magnum habebat numerũ:multiq; ex nostris uulnerabantur:magnusq; icesserat timor sagittarum:atq; oẽs fere milites:aut ex sub coactis aut ex cẽtonibus:aut ex coriis tunicas:aut tegmenta fecerant:qbus tela uitarent. In occupandis pręsidiis magna ui uterq; utebat'.Cæsar:ut quã angustissime Põpeiũ cõtineret.Põpeius:ut quamplurimos colles quãmaxime circuitu occuparet:crebraq; ab eam causam prælia fiebant.In his:cum legio Cęsaris nona prælidium quoddam occupauisset:& munire cępisset:huic loco propinquum:& contrariũ collem Põpeius occupauit:nostrosq; opere prohibere cœpit.& cum una ex parte prope æquum aditum haberet:primũ sagittariis:funditoribusq; circuniectis:postea leuis armaturæ magna multitudine missa:tormentisque prolatis:munitiones impediebat.Neq; erat facile nostris uno tẽpore propugnare:& munire. Cæsar cum suos ex oĩbus partibus uulnerari uideret:recipere se iussit:& loco exceder': erat per decliue receptus: illi autẽ hoc acrius instabant:neq; regredi nostros patiebantur:quod timore adducti locum relinquere uidebantur. Dicitur eo tempore gloriãs apud suos Pompeius dixisse: non recusare se: quin nullius usus imperator existimaretur:si sine maximo detrimẽto legiones Cæsaris sese recepissent inde: quo temere essent progressæ. Cęsar receptui suorum timẽs:crates ad extremũ tumulum cõtra hostẽ pferri: & aduersas locari: itra has mediocri latitudie fossã:tectis militibus obduci iussit: locũq; i oẽs ptes quãmaxie ipediri.Ipse idoneis locis funditores instruxit:ut psidio nostris se recipiẽtibus eẽnt.His rebus cõplętis:legiões reduci iussit.põpeiani hoc isolẽtius: atq; audacius

Loci descriptio.

Cæsaris consilium.

Pompei consilium.

Aduerte ad longa cæsaris munimẽta.

Pompeii prudẽtia.

Tegmenta cæsariano rum militum.

Prælium inter utrũque exercitum.

Pompei inania uerba.

atq; audacius nostros premere:& istare cœperũt:crateſq; pro munitiõe obiectas ꝓpulerunt:ut fossas trãscenderent. Quod cũ animaduertisset Cæsar ueritus ne nõ reducti sed reiecti uiderent̃:maiuſq; detrimẽtũ caperet̃:a medio fere spatio suos p Antonium:qui ei legiõi ꝑerat:cohortatus:tuba signũ dari:atq; ĩ hostes ĩpetũ fieri iussit: milites legionis nonæ subito cõspicati pila cõiecerunt: & ex ĩferiore loco aduersus pilum icitati cursu ꝑcipites põpeianos egerunt. quibus ad recipiendum crates directæ:longuriiq; obiecti:& institutæ fossæ magno ĩpedimẽto fuerunt. Nostri uero qui satis habebãt sine detrimento discedere:cõpluribus interfectis: quinq; omnino suorũ amissis:quietissime se receperunt:pauloq; circa eum locũ morati:aliis cõprehensis collibus:munitiões perfecerunt. erat noua:& inusitata belli ratio:cum tot castellorum numero:tãtoq; spatio:& tantis munitionibus:& toto obsidionis genere: tum etiã reliqs rebus. Nã quicunq; alterũ obsidere conati sunt:perculsos:atq; ĩfirmos hostes adorti:aut ꝓlio superatos:aut aliqua offensiõe permotos cõtinũerũt: cũ ipsi numero militum:equitumq; ꝑstarent. causa autẽ obsidionis hæc fere esse consueuit: ut frumẽto hostes prohibeant̃. At tum integras:atq; incolumes copias Cæsar inferiore militũ numero cõtinebat:cũ illi oĩum reꝝ copia abundarent. quotidie enim magnus undiq; nauiũ numerus cõueniebat:quę cõmeatum supportarẽt: neq; ullus flare uentus poterat:quin aliqua ex parte secundum cursum haberet: Ipse autẽ cõsumptis oĩbus lõge:lateq; frumentis:summis erat in angustiis: sed tamen hæc singulari patientia milites ferebãt. recordabant̃ enim eadẽ se superiore anno in Hispania perpessos:labore:& patientia maximum bellũ cõfecisse:meminerant ad Alexiã magnã se inopiam perpessos:multo etiã maiorem ad auaricũ:maximaꝝ se gentium uictores discessisse. Nõ illis hordeũ:cũ daret̃:nõ legumina recusabãt:pecus uero: cuius rei summa erat ex Epero copia:magno in honore habebant. est etiã genus radicis ĩuentum ab iis:qui fuerãt cũ Valerio:quod appellat̃ Chara:qđ admistũ lacte multum inopiã leuat. Id similitudinẽ panis efficiebat:eius erat magna copia:ex hoc effectos panes cũ in colloquiis Põpeiani famẽ nostris obiectarent:uulgo in eos iaciebãt:ut spẽ eoꝝ minuerent. Iãq; frumẽta maturescere ĩcipiebãt: atq; ipsa spes inopiã sustẽtabat:ꝙ celeriter se habituros copiã confidebãt. Crebroq; uoces militũ in uigiliis:colloquiisq; audiebant̃:prius se cortice ex arboribus uicturos:q̃ Põpeium e manibus dimissuros. libenter etiã ex ꝑfugis cognoscebant:equos eorum tolerari:reliqua uero iumenta interisse:uti autẽ ipsos ualetudine nõ bona:cum angustiis loci:& odore tetro:& multitudine cadauerum:& quotidianis laboribus insuetos operum: tum aquæ sũma ĩopia affectos:oĩa enim flumina:atq; oẽs riuos:qui ad mare pertinebant:Cæsar aut auerterat:aut magnis operibus obstruxerat. atq;:ut erant loca montuosa:& ad specus angustiæ uallium:has sublicis in terrã dimissis:ꝑsepserat:terrãq; aggesserat:ut aquã cõtinerẽt. Itaq; illi necessario loca sequi demissa: ac palustria: & puteos fodere cogebant̃:atq; hunc laborẽ ad quotidiana opera addebant:qui tamẽ fontes a quibusdã ꝑsidiis aberãt lõgius:& celeriter æstibus exarescebãt. At Cæsaris exercitus optĩa ualetudine:sũmaq; aq̃ copia utebat̃:tum cõmeatus omni genere pręter frumentũ abundabat:quibus quotidie melius succedere tẽpus:maioremq; spem maturitate frumẽtoꝝ ꝓponi uidebant. In nouo genere belli nouę ab utrisq; bellãdi ratiões repiebant̃. Illi:cũ animaduertissent ex ignibus nocte cohortes nostras ad munitiões excubare:silẽtio aggressi:uniuersas ĩ multitudinẽ sagittas cõiiciebãt:& se cõfestim ad suos recipiebãt. q̃bus rebus nostri usu docti hæc reperiebãt remedia:ut

No. Cæsaris prudentiam.

Noua belli ratio.

Pompeii abundãtia.

Cæsaris inopia.

Cæsarianorũ militũ pacientia.

Chara radix quæ.

Cæsarianorũ militũ uoces.

Pompeianorũ militũ ardor.

Põpeianorũ eruptio.

alio loco ignes facerent. Interim certior factus. P. Sylla: quē diſcedens caſtris præ-
fecerat Cęſar: auxilio cohorti uenit cum legióibus duabus: cuius aduētu facile ſunt
repulſi pōpeiani: neq; uero cōſpectum: aut impetū noſtrorum tulerunt: primiſq; de
iectis: reliqui ſe uerterunt: & loco ceſſerunt: ſed inſequentes noſtros: ne longius pro

Syllæ conſilium.

ſequerent: Sylla reuocauit. At pleriq; exiſtimant: ſi acrius inſequi uoluiſſet: bellum
eo die potuiſſe finiri: cuius conſilium reprehendendū nō uidetur. Aliæ enim ſunt le-

Legati partes quæ & quæ imperatoris.

gati partes: atq; imperatoris: alter omnia agere ad præſcriptum: alter libere ad ſum
mā rerum cōſulere debet. Sylla a Cęſare caſtris relictus: liberatis ſuis: hoc fuit con-
tentus: neq; prælio decertare uoluit: quæ res tamen fortaſſe aliquem reciperet ca-
ſum: ne imperatorias ſibi partes ſumpſiſſe uideret: pompeianis magna res ad rece-
ptū difficultatē afferebat: nā ex iniquo progreſſi loco in ſummo cōſtiterāt: ſi per de
cliue ſeſe reciperent: noſtros ex ſuperiore inſequentes loco uerebantur: neq; multū

Pompeii eruptio.

ad ſolis occaſum temporis ſupererat. Spe enim conficiendi negocii prope in noctē
rem deduxerant. Ita neceſſario: atq; ex tēpore capto conſilio: Pompeius tumulum
quendam occupauit: qui tantū aberat a noſtro caſtello: ut telum tormētum ue miſ-
ſum adigi nō poſſet: hoc conſedit loco: atq; eum cōmuniit: omneſq; ibi copias conti
nuit: eodē tempore duobus præterea locis pugnatum eſt. Nā plura caſtella Pōpe-
ius pariter diſtinendę manus cauſa tētauerat: ne ex proximis præſidiis ſuccuri poſ-
ſet. Vno loco Volcatius Tullius impetum legionis ſuſtinuit cū cohortibus tribus:
atq; eam loco depulit. Altero germani munitiones noſtras egreſſi cōpluribus inter-

Cæſorum utriuſq; exercitus numerus.

fectis: ſeſe ad ſuos incolumes receperunt. Ita uno die ſex ꝓliis factis: tribus ad Dyr-
rhachium. tribus ad munitiōes: cū horū omniū ratio haberet: ad duorum milliū
numero ex pōpeianis cecidiſſe reperiebamus: euocatoſq; Centuriones cōplures. In
eo fuit numero Valerius Flaccus. L. filius: eius: qui prætor Aſiā obtinuerat: ſignaq;
ſunt ſex militaria relata. noſtri non amplius. XX. omnibus ſunt præliis deſyderati:
ſed ī caſtello nemo fuit omnino militum: quin uulneraret: quatuorq; ex una cohor

Sagittarū coniectaꝝ numerus.

te Cēturiones oculos amiſerunt. & cum laboris ſui: periculiq; teſtimonium afferre
uellent: millia Sagittaꝝ circiter triginta: in caſtellū cōiecta: Cæſari renuntiauerūt:
ſcutoq; ad eum relato Sæuę centuriōis: inuenta ſunt in eo foramina. CCXXX. quē

Scaue fortitudo.

Cæſar: ut erat de ſe meritus: & de rep. donauit millibus ducētis æris: atq; ab octauis
ordinibus ad primipilū ſe traducere pronūtiauit. Eius enim opera caſtellū cōſerua
tū eſſe magna ex parte conſtabat: cohortemq; poſtea duplici ſtipēdio: frumento ue:
& ſpeciariis: militaribuſq; donis ampliſſime donauit. Pōpeius noctu magnis addi-
tis munitiōibus: reliquis diebus turres extruxit: & in altitudinem pedū. xv. effectis
operibus uineis eam partem caſtrorū obtexit: & quinq; intermiſſis diebus: alteram
noctem ſubnubilam nactus: extructis omnibus caſtroꝝ portis: & ad impediendum
obiectis: tertia inita uigilia: ſilentio exercitū eduxit: & ſe in antiquas munitiones re-
cepit. Aetolia: Acarnania: Amphilochis: per Caſſiū Longinū: & Caluiſiū Sabinū:
ut demōſtrauimus: receptis: tētādā ſibi Achaiā: ac paulo lōgius ꝓgrediēdū exiſtima

Pom. cōſi.

bat Cæſar. itaq; eo Fuſiū Calenū miſit. & Q. Sabinū: & Caſſiū cū cohortibus adiū-
git: quoꝝ cognito aduētu: Rutilius Lupus: q Achaiā miſſus a Pōpeio obtinebat:
Iſthmū ꝓmunire īſtituit: ut Achaia Fuſiū ꝓhiberet: Calenus: Delphos: Thebas: &
Orchomenū de uolūtate ipſaꝝ ciuitatū recepit: nōnullas urbes per ui expugnauit:
reliqs ciuitates circūmiſſis legationibus amicitia Cæſaris cōciliare ſtudebat. In his
rebus fer erat Fuſius occupatus. Oībus deīceps diebus Cęſar exercitū ī aciē æquū
in locum

in locū produxit:ſi Pompeius prælio decertare uellet:ut pene caſtris Pōpeii legio-nes ſubiiceret: tātūq; a uallo eius prima acies aberat: uti ne in eam telo tormēto ue adigi poſſet. Pompeius autem:ut famā: & opinionē hominū teneret:ſic pro caſtris exercitum conſtituebat:ut tertia acies uallum contingeret:omniſq; eius inſtructus exercitus telis ex uallo abiectis protegi poſſet. Hæc cū in Achaia: atq; apud Dyrrhachiū gererent̃: Scipionemq; ī Macedoniam ueniſſe cōſtaret: nō oblitus priſtini inſtituti Cæſar: mittit ad eum Clodiū:ſuum:atq; illius familiarem: quem ab illo traditum initio: & cōmendatū in ſuoꝝ neceſſariorum numero habere īſtituerat. Huic dat literas: mādataq; ad eum: quorū hæc erat ſumma: ſeſe omnia de pace expertum: nihil adhuc arbitrari uitio factum eoꝝ: quos eē authores eius rei uoluiſſet: quod ſua mandata perferre nō oportuno tēpore ad Pōpeium uererentur. Scipionem ea authoritate eſſe: ut nō ſolū libere: quæ probaſſet: exponere: ſed etiam ex magna parte cōpellere: atq; errantem regere poſſet. Præeſſe autē ſuo nomine exercitui: ut præter authoritatē uires quoq; ad coercendū haberet: quod ſi feciſſet quietem Italiæ: pacē Prouinciarum: ſalutem imperio: uni omnes acceptam relaturos. Hæc ad eum mandata Clodius refert: ac primis diebus: ut uidebat̃: libenter auditus: reliquis ad colloquium nō admittitur. Caſtigato Scipione a Fauonio: ut poſtea confecto bello reperiebamus: infectaq; re: ſeſe ad Cæſarem recepit. Cæſar quo facilius equitatum pompeianum ad Dyrrhachium cōtineret: & pabulatiōe ꝓhiberet: aditus duos: quos eē anguſtos demōſtrauimus: magnis operibus ꝓmuniuit: caſtellaq; his locis poſuit. Pōpeius: ubi nihil proficere equitatum cognouit: paucis intermiſſis diebus: rurſum eū nauibus ad ſe intra munitiōes recipit. Erat ſūma inopia pabuli: adeo: ut foliis ex arboribus ſtrictis: & teneris arundinum radicibus contuſis equos alerent. frumenta enim: quæ fuerant intra munitiones ſata: conſumpſerant: & coegebantur Corcyra: atq; Acarnania: longo īteriecto nauigationis ſpatio: pabulū ſupportare: quoq; erat eius rei minor copia: hordeo adaugere: atq; his rationibus eq̃tatū tolerare. Sed poſtquam non modo hordeum: pabulumq; omnibus in locis: herbæq; deſectæ: ſed etiā fructus ex arboribus deficiebant. corruptis equis macie: conandum ſibi aliquid Pōpeius de eruptione exiſtimauit. Erant apud Cęſarem ex equitum numero Allobroges duo fratres: Roſcillus: & Aegus Adbucilli filii: qui principatū in ciuitate multis ānis obtinuerat: ſingulari uirtute homines: quorum opera Cęſar omnibus gallicis bellis optima: fortiſſimaq; erat uſus. His domi ob has cauſas: ampliſſimos magiſtratus mandauerat: atq; eos extra ordinē in Senatum legendos curauerat: agroſq; ī Gallia ex hoſtibus captos: præmiaq; rei pecuniarię magna tribuerat: locupleteſq; ex egētibus effecerat. hi propter uirtutem non ſolū apud Cæſarem in honore erāt: ſed etiam apud exercitum cari habebantur: ſed freti amicitia Cęſaris: & ſtulta: ac barbara arrogantia elati deſpiciebant ſuos: ſtipendiumq; equitum fraudabant: & prędam omnem domum auertebant: quibus illi rebus permoti uniuerſi Cæſarem adierunt: palamq; de eoꝝ iniuriis ſunt queſti: & ad cætera addiderunt: falſum ab his equitum numerum deferri: quorum ſtipendium auerterent. Cæſar neq; tēpus illud animaduerſionis eſſe exiſtimans: & multa uirtuti eorum cōcedens: rem diſtulit totam: illos ſecreto caſtigauit: quod quæſtui eq̃tes haberent: monuitq; eq̃tes: ut ex ſua amicitia omnia expectarent: & ex præteritis ſuis officiis reliqua ſperarent. magnam tamen hęc res illis offenſionem: & contemptionem ad omnes attulit. Idq; ita eſſe: cum ex aliorum obiectationibus: tum etiam ex domeſtico iudicio: atq; animi conſciētia

Pompeii ordo ī exercitu componendo.

Litterarū Cæſaris ad ſcipionē tenor.

Scipionis authoritas.

Victus iumentorū pompeianorum.

Roſcilius & ægus q.

Allobrogum uirtus & uitia quæ.

Cæſaris prudētia.

intelligebāt:quo pudore adducti:& fortasse se nō liberari:sed in aliud tēpus reserua ri arbitrati:discedere a nostris:& nouā tētare fortunā: nouasq; expiri amicitias cōsti tuerūt:& cū paucis collocuti cliētibus suis:q̄bus tātū facinus cōmitter̄ audebāt.pri mū conati sunt p̄fectū eqtū.C.Volusenū iterficere: ut postea bello confecto cogni tū est:ut cū munere aliquo pfugisse ad Pōpeiū uiderent̄ : postq̄ id difficilius uisum ē: neq; facultas pficiēdi dabat̄:q̄ maximas potuerūt pecūias mutuati: p̄inde ac suis satisfacer̄ : & fraudata restituer̄ uellēt:multis coemptis eqs: ad Pōpeiū trāsierūt cū iis:quos sui cōsilii participes habebāt. Quos Pōpeius:q̄ erāt honesto loco nati : & īstructi liberaliter:magnoq; comitatu:& multis iumētis uenerāt: utriq; fortes habe bant̄:& in honore apud Cæsarē fuerāt:quodq; nouū:& præter cōsuetudinē accide rat:p oīa sua p̄sidia circunduxit:atq; ostētauit.Nā ante id tēpus nemo aut miles: aut eques a Cæsare ad Pōpeiū trāsierat:cū pene quotidie a Pōpeio ad Cæsarē pfugerēt. Vulgo uero uniuersi in Epero: atq; Aetolia cōscripti milites:earūq; regionū oīum: quæ a Cæsare tenebātur. Sed hi cognitis oībus rebus:seu quid in munitionibus p fectū nō erat: seu quid a pitioribus rei militaris desyderari uidebat̄:tēporibusq; re rū:& spatiis locoꝝ:& custodiarū uera diligētia aīaduersa: put cuiusq; eoꝝ:qui nego ciis p̄erāt aut natura:aut studiū ferebat:hæc ad Pōpeiū oīa detulerunt : q̄bus ille co gnitis: eruptiōisq; iā ante capto cōsilio: ut demōstratū est: tegmēta galeis milites ex uiminibus facere:atq; aggere cōportare iubet.His paratis rebus:magnum numerū leuis armaturæ: & sagittariorū: aggereq; oēm noctu in scaphas: & naues actuarias imponit:& de media nocte cohortes sexaginta ex maximis castris: præsidiisq; dedu ctas:ad eā partē munitionū ducit:quæ ptinebāt ad mare:lōgissimeq; a maximis ca stris Cæsaris aberāt.Eodē naues:quas demōstrauimus:agere: & leuis armaturæ mi litibus cōpletas:quasq; ad Dyrrhachiū naues lōgas habebat:mittit. & quid a quoq; fieri uelit:pcipit.ad eas munitiones Cęsar Lētulū Marcellinū q̄storē cū legiōe nona positū habebat.huic:q̄d ualetudine minus cōmoda utebat̄:Fuluiū Posthumiū adiu torē sūmiserat. Erat eo loco fossa pedū.xv.& uallus contra hostē in altitudinē pedū .x.Tātūdēq; eius ualli agger in latitudinē patebat.ab eo itermisso spatio pedū sexcē toꝝ:alter cōuersus ī cōtrariā partē erat uallus:humiliore paulo munitiōe. Hoc enī supioribus dieb' timēs Cæsar:ne nauibus nostri circūuenirēt̄:duplicē eo loco fece rat uallū:ut:si ancipiti p̄lio dimicaret̄:posset resisti:sed opum magnitudo:& cōtinēs oīum dierū labor:q̄d millia passuū in circuitu.xviii.munitiōes erat cōplexus:pficiē di spatiū nō dabat.Itaq; cōtra mare trāsuersum uallū: qui has duas munitiōes cōtin geret:nō dū pfecerat. q̄ res nota erat Pōpeio delata p Allobroges pfugas: magnūq; nostris attulit incōmodū.Nā: ut ad mare nostræ cohortes nonæ legionis excubue rāt: accesser̄ subito prima luce pōpeiāi exercit': nouusq; eoꝝ aduētus extitit:simul que nauibus circūuecti milites in īteriorē uallū tela iaciebāt: fossæq; aggere cōple bāt̄:& legiōarii:īterioris munitiōis defensores scalis admotis: tormētisq; cuiusq; ge neris:telisq; terrebāt: magnaq; multitudo sagittariorum ab utraq; parte circunfun debatur.Multū autem ab ictu lapidum:quod unum nostris erat telum:uiminea te gumenta galeis imposita defendebant. Itaq; cum omnibus rebus nostri præmeren tur:atq; ægre resisterent:animaduersum est uitium munitionis:quod supra demon stratum est: atq; inter duos uallos:qua perfectum opus non erat: per mare nauibus expositis:in aduersos nostros: impetum fecerunt: atq; ex utraq; munitiōe deiectos: terga uertere coegerunt.hoc tumultu nuntiato:Marcellinus cohortes subsidio no stris laborantibus

Allobrogū īsidiæ.

Allobrogū defectio.

Militum cæsarianorum constantia

Pompeii insidiæ

Cæsaris munimēta.

Munimētorum lōgitudo.

No.galearum tegumentū.

ſtris laborantibus ſummittit:quæ ex caſtris fugientes cõſpicatæ:neq; illos ſuo aduẽtu confirmare potuerunt:neq; ipſę hoſtium impetum tulerunt. Itaq; q̃dcunq; addebatur ſubſidio:id corruptum timore fugientium: terrorem: & periculum augebat. Hominum enim multitudine receptus impediebatur. in eo prælio:cũ graui uulnere eſſet affectus aquilifer: & uiribus deficeret: conſpicatus equites noſtros:hanc ego inquit:& uiuus multos per annos magna diligentia defendi: & nunc moriens eadẽ fide Cæſari reſtituo:nolite obſecro cõmittere:quod ante in exercitu Cęſaris non accidit:ut rei militaris dedecus admittatur: incolumemq; ad eum referte. hoc caſu aq̃la cõſeruat̃:omnibus primæ cohortis Centurionibus interfectis: præter prĩcipem priorem:iamq; Põpeiani magna cæde noſtrorum: caſtris Marcellini appropinquabant:non mediocri terrore illato reliquis cohortibus:&.M. Antõius: qui proximũ locum tenebat pręſidiorum:ea re nuntiata:cum cohortibus.xii.deſcendens ex loco ſuperiore cernebatur: cuius aduẽtus pompeianos cõpreſſit: noſtroſq; firmauit:ut ſe ex maximo timore colligerent. Neq; multo poſt Cæſar ſignificatione per caſtella fumo facta:ut erat ſuperioris temporis cõſuetudo:deductis quibuſdam cohortibus ex præſidiis: eodem uenit: qui cognito detrimento:cum animaduertiſſet Pompeiũ extra munitiones egreſſum:caſtra ſecundum mare:ut libere pabulari poſſet: nec minus aditum nauibus habere:cõmutata ratione belli:quoniam propoſitum nõ tenuerat:iuxta Pompeium munire iuſſit:qua perfecta munitiõe:animaduerſum eſt a ſpeculatoribus Cæſaris cohortes quaſdã: quod inſtar legionis uideretur: eſſe poſt ſyluam: & in uetera caſtra duci. Caſtrorum hic ſitus erat. Superioribus diebus:cum ſe nona legio Cæſaris obieciſſet pompeianis copiis: atq; opera: ut demonſtrauimus: circũmuniret:caſtra eo loco poſuit. Hæc ſyluam quandam contingebant:neq; longius a mari paſſibus. cccc.aberant.poſt mutato conſilio quibuſdam de cauſis Cæſar paulo ultra eum locum caſtra tranſtulit: pauciſq; intermiſſis diebus hæc eadem Põpeius occupauerat: & quod eo loco plures erat legiões habiturus: relicto interiore uallo:maiorem adiecerat munitionem. Ita minora caſtra incluſa maioribus:caſtelli: atq; arcis locum obtinebãt. Item ab angulo caſtrorum ſiniſtro munitionem ad flumen perduxerat: circiter paſſus.cccc.quo liberius:ac ſine periculo milites aquarentur. Sed is quoq; mutato cõſilio:quibuſdã de cauſis: quas commemorari neceſſe nõ eſt:eo loco exceſſerat. ita complures dies manſerant caſtra: munitiones quidẽ integræ omnes erant: eo ſigno legionis illato:ſpeculatores Cæſari renunciarũt. hoc idẽ uiſum ex ſuperioribus quibuſdã caſtellis confirmauerãt. Is locus aberat a nouis Põpeii caſtris circiter paſſus. D. Hanc legionẽ ſperans Cæſar ſe opprimere poſſe:& cupiẽs eius diei detrimẽtũ ſarcire: reliq̃t in ope cohortes duas:quæ ſpeciẽ munitionis ꝓberent. ipſe diuerſo itinere: q̃ potuit occultiſſime: reliq̃s cohortes numero. xxxiii. in quibꝰ erat legio nona: multis amiſſis Cẽturionibus: diminutoq; militũ numero: ad legionẽ Põpeii:caſtraq; minora duplici acie duxit: neq; eũ prima opinio fefellit: Nã:& ꝑuenit prius:quã Põpeius ſentire poſſet: & tametſi erãt munitiones caſtrorũ magnæ:tamẽ ſiniſtro cornu:ubi erat ipſe:celeriter aggreſſus:põpeianos ex uallo deturbauit. erat obiectus portis Eritius. hic pauliſp ẽ pugnatũ:cũ irrũpe nr̃i conarẽt: illi caſtra d̃fenderẽt:fortiſſime. T. Pultiõe:cuius opa ꝓditũ exercitũ. C. Antõii d̃mõſtrauimus:eo loco ꝓpugnãte. Sed tamẽ nr̃i uirtute uicerũt. exciſoq; Eritio primo ĩ maiora caſtra:poſt ẽt in caſtellũ:q̃d erat ĩcluſum maioribus caſtris irrupũt:& q̃d eo pulſa legio ſeſe receperat:nonnullos ſibi repugnãtes ĩterfecerũt. Sed fortuna:quæ

Cæſarianorũ militũ terror.

Aquiliferi oratio.

Significatio priſcorum pfumum.

Caſtrorũ deſcriptio.

Cæſaris inſidiæ.

Cæſarianorũ cũ põpeianis pliũ.

No. aureũ dictum.

plurimum poteſt: cum in relinquis rebus: tum præcipue in bello: paruis momentis magnas rerum cõmutationes efficit: ut tum accidit. Munitionem: quam pertingere a caſtris ad flumẽ ſupra demõſtrauimus: dextri Cæſaris cornus cohortes ignorãtia loci ſunt ſecutæ: cum portam quærerẽt caſtroꝝ: quod eam munitionem eſſe arbitrarentur: quod cum eſſet animaduerſum coniunctam eſſe flumini: portinus his munitionibus defendente nullo tranſcẽderunt: omniſq; noſter equitatus eas cohortes eſt ſecutus. Interim Pompeius hac longa ſatis iteriecta mora: & re nuntiata. v. legionẽ ab opere deductam ſubſidio ſuis duxit: eodemq; tẽpore equitatus eius noſtris equitibus appropinquabat: & acies inſtructa a noſtris: qui caſtra occupauerant: cernebatur. omniaq; ſunt ſubito mutata. põpeiana enĩ legio celeri ſpe ſubſidii cõfirmata: ab decumana porta reſiſtere conatur: atq; ultro in noſtros impetum faciebat: equitatus Cæſaris: ꝙ anguſto itinere per aggeres aſcendebat: receptui ſuo timẽs: initium fugę faciebat. Dextrũ cornu: qđ erat a ſiniſtro ſecluſum terrore eqtũ animaduerſo: ne intra munitionẽ opprimeretur: ex parte: ex qua proruebat: ſeſe recipiebat: ac pleriq; ex iis: ne in anguſtias inciderent. x. pedum munitionis ſeſe in foſſas præcipitant: primiſq; oppreſſis: reliqui per horum corpora ſalutem ſibi: atq; exitum pariebãt. Siniſtro cornu milites: cum ex uallo Pompeiũ adeſſe: & ſuos fugere cernerent: ueriti: ne anguſtiis itercluderentur: cum extra: & intus: hoſtem haberẽt: eodem: quo uenerant: receptui conſulebant: omniaq; erant tumultus: timoris: fugæ plena: adeo: ut cũ Cæſar ſigna fugientium manu prehenderet: & conſiſtere iuberet: alii dimiſſis equis eundẽ curſum conficerent: alii ex metu etiam ſigna dimitterent: neq; quiſquã omnino conſiſteret. His tantis malis hæc ſubſidia ſuccurrebãt: quo minus omnis deleretᷣ exercitus: quod Pompeius inſidias timens: credo: ꝙ hæc præter ſpẽ acciderãt: eius: qui paulo ante ex caſtris fugientes ſuos conſpexerat: munitionibus appropinquare aliquandiu non audebat: equiteſq; eius anguſtiis: portiſq; a Cæſaris militibus occupatis: ad inſequẽdum tardabantᷣ. Ita paruæ res magnum in utranq; partẽ momentũ habuerunt. munitiones enim a caſtris ad flumen perductæ: expugnatis iam caſtris Pompeii: propriam: & expeditam Cæſaris uictoriam interpellauerunt. eadẽ res celeritate inſequentiũ tardata: noſtris ſalutẽ attulit. Duobus his unius diei pręliis Cęſar deſyderauit milites nongentos ſexaginta: & notos equites Ro. Felginatem: Tuticanum: Gallum Senatoris filium. C. Felginatem: Placentia: Agrauium Puteolis. M. Sacratiuirum Capua: Tribunos mil. L. & Cẽturiones. xxx. Sed horũ oĩum pars magna in foſſis: munitionibuſq;: & fluminis ripis oppreſſa ſuorum terrore: ac fuga ſine ullo uulnere interiit: ſignaq; ſunt militaria. xxxii. amiſſa. Pompeius eo pręlio imperator eſt appellatus. Hoc nomẽ obtinuit: atq; ita ſe poſtea ſalutari paſſus ẽ. Sed neq; in literis: quas ſcribere eſt ſolitus: neq; in faſcibus inſignia laureæ prętulit. At labienus: cum ab eo impetrauiſſet: ut ſibi captiuos tradi iuberet: omneſq; deductos oſtentationis: ut uidebatᷣ: cauſa: quo maior pfugis fides haberetᷣ: cõmilitones appellans: & magna uerboꝝ cõtumelia iterrogãs: ſolerẽt ne ueterani milites fugere: i oĩum cõſpectu iterficit. His reb' tãtũ fiducię: ac ſpiritus põpeiãis acceſſit: ut nõ de ratiõe belli cogitarẽt: ſed uiciſſe iã ſibi uiderentᷣ: nõ illi paucitatẽ noſtroꝝ militũ: non iniqtatẽ loci: atq; anguſtias pꝫoccupatis caſtris: & ancipitẽ terrorẽ itra: extraq; munitiões: nõ abſciſſum in duas partes exercitum: cum alter alteri auxiliũ ferre non poſſet: cauſæ fuiſſe cogitabant: non ad hæc addebant: non ex concurſu acri facto: non prælio dimicatum: ſibiq; ipſos multitudine: atq; anguſtiis maius attuliſſe detrimentum quam

Eqtatus cæſaris fuga.

Cæſaris fortitudo.

Cæſarianorũ militũ cæſorũ numerus.

Põpeius imꝑator appellatur.

Veteräorũ militũ mulcta.

ab hoste accepissent:nõ deniq; cõmunes belli casus recordabant̃:quoꝝ quã paruu/ læ sæpe causæ: uel falsæ suspitionis:uel terroris repẽtini:uel obiectæ religionis ma/ gna detriméta ĩtulissent: quoties uel culpa Ducis: uel tribuni uitio in exercitu esset offensum: sed perinde:ac si uirtute uicissent:neq; ulla cõmutatio rerũ posset accide re per orbẽ terrarũ fama:ac literis uictoriã eius diei cõcelebrabãt.Cæsar a supiori bus cõsiliis depulsus:oẽm sibi cõmutãdã belli ratiõnẽ existimauit.Itaq; uno tẽpore: præsidiis oĩbus deductis:& oppugnatiõe dimissa: coactoq; in unũ locũ exercitu cõ ciõnẽ apud milites habuit:hortatusq; ẽ:ne ea:q̃ accidissent:grauiter ferrẽt: ne ue his rebus terrerẽt:multisq; secũdis ꝑliis unũ aduersum:& id mediocre opponerent.ha bẽdã fortunæ gratiã: quod Italiã sine aliquo uulnere cœpissent:qđ duas Hispanias bellicosissimorũ hoĩum peritissimis:atq; exercitatissimis Ducibus pacauissent:qđ fi nitimas:frumẽtariasq; Prouincias in potestatẽ redegissent:deniq; recordari debere: qua facilitate ĩter medias hostiũ classes:oppletis non solum portubus:sed etiã litori bus:oẽs ĩcolumes essent transportati.si nõ oĩa cæderẽt secunda:fortunã esse ĩdustria subleuãdã.qđ esset acceptũ detrimẽti:cuiuis potius:quã suę culpę debere tribui.lo cũ securũ ad dimicãdũ dedisse:potitũ esse se hostiũ castris:expulisse: ac superasse pu gnãtes:sed siue ipsoꝝ ꝑturbatio:siue error aliq̃s: siue etiã fortuna:partã iã: ꝑsenteq; uictoriã ĩterpellasset: dãdã oĩbus opã:ut acceptũ ĩcõmodũ uirtute sarciret̃ qđ si eẽt factũ:detrimẽtũ ĩ bonũ uerteret:uti ad Gergouiã accidisset:atq; iis: q̃ ante dimicare timuissent:ultro se ꝑlio offerrent.Hac habita cõciõe:nõnullos signiferos ignominia notauit:ac loco mouit.Exercitui q̃dẽ oĩ tãtus ĩcessit ex incõmodo dolor:tãtũq; stu/ diũ ĩfamiæ sarciẽdæ:ut nemo aut Tribuni:aut Cẽturiões imperiũ desideraret:& sibi q̃sq; etiã pœnæ loco grauiores impõeret labores: simulq; oẽs arderẽt cupiditate pu gnãdi:Cũ supiorib' etiã ordinis nõnulli oratione ꝑmoti manendũ eo loco:& rẽ ꝑlio cõmittẽdã existimarent:Cõtra ea Cæsar: neq; satis militibus ꝑterritis cõfidebat: spa tiũq; ĩterponendũ ad recreandos animos putabat: relictisq; munitionibus magno/ pere rei frumentariæ timebat. Itaq; nulla ĩterposita mora sauciorũ modo:& ægroꝝ habita ratiõe : impedimẽta oĩa silentio prima nocte ex castris Apolloniã præmisit: ac conquiescere ante iter cõfectũ uetuit: his una legio missa præsidio est. his expli/ citis rebus:duas in castris legiones retinuit:reliquas de quarta uigilia compluribus portis eductas:eodẽ itinere præmisit:paruoq; spatio ĩtermisso:ut: & militare ĩstitu/ tũ seruaret̃:&:ne citissima eius ꝓfectio cognosceret̃: cõclamari iussit: statĩq; egres/ sus:& nouissimũ agmen consecutus:celeriter e cõspectu castrorũ discessit.Neq; ue/ ro Pompeius : cognito consilio eius moram ullã ad insequendum intulit:sed eadem spectans:si itinere impeditos:& perterritos deprehẽdere posset: exercitum e castris eduxit:equitatumq; præmisit ad nouissimum agmen demorandũ: neq; cõsequi po/ tuit:ꝙ multum expedito itinere antecesserat Cæsar.sed cum uentum esset ad flumẽ Genusum: quod ripis erat impeditis consecutus equitatus nouissimos prælio deti/ nebat.Huic suos Cæsar eq̃tes opposuit: expeditosq; antesignanos admiscuit.cccc. qui tantum profecere : ut equestri prælio commisso pellerent omnes: compluresq; interficerent: ipsiq; incolumes se ad agmen reciperent. Confecto iusto itinere eius diei:quod proposuerat Cæsar:traductoq; exercitu flumen Genusum:ueteribus suis in castris contra Asparagum consedit:milites q; omnes intra uallum castrorum con/ tinuit: equitatumque per causam pabulandi emissum: confestim decumana porta in castra se recipere iussit. Simili ratione Pompeius confecto eiusdem diei itinere:

Põpeiano/ rũ ianis gloria.

Cæsaris orõ ad milites.

Hispania belloꝝ pi/ tissima.

No.aureũ dictũ.

Cæsariano rũ pugnãdi ardor.

Apollonia ubi locorũ.

Cæsaris celeritas.

Genusum ubi.

Asparagũ ubi.

in suis ueteribus castris ad Asparagum cõsedit: eiusq; milites: q ab opere ĩtegris munitionibus uacabant: alii lignandi: pabulandiq; causa longius progrediebantur: alii quod subito consilium profectionis cœperant: magna parte impedimentorũ: & sarcinarũ relicta: ad hæc repetenda inuitati propinquitate superiorum castrorũ: depositis in contubernio armis uallũ relinquebant. quibus ad sequendum impeditis Cæsar: quod fore prouiderat: meridiano fere tẽpore: signo profectionis dato: exercitũ educit: duplicatoq; eius diei itinere. viii. millibus passuũ ex eo loco ꝓcedit: qđ facere Põpeius discessu militum non potuit. Postero die Cæsar: similiter premissis prima nocte impedimentis: de quarta uigilia ipse egreditur: ut siqua imposita esset dimicãdi necessitas: subitũ casum expedito exercitu subiret. Hoc idẽ reliquis fecit diebus. quibus rebus perfectũ est: ut altissimis fluminibus: atq; impeditissimis itineribus nullum acciperet ĩcõmodum. Põpeius enim primi diei mora illata: & reliquoꝝ dierum frustra labore suscepto: cũ se magnis itineribus extẽderet: & progressos cõsequi cuperet: quarta die finem sequendi fecit. atq; aliud sibi consiliũ capiendũ existimauit. Cæsari ad saucios deponendos: stipendium exercitui dandũ: socios confirmandos: præsidium urbibus relinquendũ: necesse erat adire Apolloniam. Sed his rebus tantum temporis tribuit: quantum erat properanti necesse: timensq; Domitio: ne aduentu Pompeii preoccuparetur: ad eum omni celeritate: & studio ĩcitatus ferebatur. totius autem rei consilium his rationibus explicabat: ut si Pompeius eodem contenderet: abductum illũ a mari: atq; ab his copiis: quas Dirrhachii comparauerat: frumento: ac cõmeatu abstractum: pari conditione belli secum decertare cogeret. Si in Italiã transiret: coniuncto exercitu cum Domitio per Illyricũ Italiæ subsidio proficisceretur. Sin Apolloniam: Oricumq; oppugnare: & se omni maritima ora excludere conaretur: obsesso tamẽ Scipione: necessario illum suis auxiliũ ferre cogeret. Itaq; premissis nuntiis ad. Cn. Domitium Cæsar scripsit: & quid fieri uellet: ostendit: præsidioq; Apolloniæ cohortibus quatuor: Lyssi una: tribus Orici relictis: quiq; erant ex uulneribus ægri depositis: per Eperum: atq; acarnaniam iter facere cœpit. Pompeius quoq; de Cæsaris consilio coniectura iudicans: ad Scipionem properandum sibi existimabat: si Cæsar iter illo haberet: ut subsidium Scipioni ferret. Si ab ora maritima: Corcyraq; discedere nollet: quod legiões: equitatũq; ex Italia expectaret: ipe ut omnib' copiis Domitiũ aggrederet. His de causis uterque eorum celeritati studebat: ut suis esset auxilio: & ad opprimendos aduersarios: ne occasio temporis deesset. Sed Cæsarem Apollonia directo itinere auerterat. Põpeius per Candauiam iter in Macedoniam expeditũ habebat. Accessit etiam ĩprouiso aliud incõmodum: quod Domitius: qui dies complures castris Scipionis castra collata habuisset: rei frumentariæ causa ab eo discesserat: & Heracleam Seticã: quę est subiecta Cãdauiæ iter fecerat: ut ipsa fortuna illũ obiicere Põpeio uideret. Hæc ad id tempus Cæsar ignorabat. Simul a Pompeio literis per oẽs Prouincias: ciuitatesq; dimissis: prælio ad Dyrrhachiũ facto: latius: inflatiusq; multo: quã res erat gesta: fama percrebuerat: pulsum fugere Cæsarẽ pene oĩbus copiis amissis. Hæc itinera ĩfesta reddiderãt: hæc ciuitates nõnullas ab eius amicitia auerterãt: qbus accidit rebus: ut plurib' dimissis itinerib': a Cæsare ad Domitiũ: & ab Domitio ad Cæsarẽ nulla ratiõe iter cõficere possent. Sed Allobroges: Roscilli: atq; Aegi familiares: quos ꝑfugisse ad Põpeiũ demõstrauimus: cõspicati ĩ itinere exploratores Domitii: seu pristina sua cõsuetudine: qđ una in Gallia bella gesserãt: seu gloria elati: cũcta: ut erant

Cæsaris prudentia.

No. cæsarẽ usum fuisse mercenario milite.

No. ĩperatorũ ratiões.

Lissum & oricũ ubi.

No. amborũ ĩperatorũ solertiã.

Heraclia setica ubi locorum.

acta: exposuerunt: & Cæsaris profectionē: & aduentū Pompeii docuerūt: a quibus Domitius certior factus: uix. iiii. horarū spatio antecedens: hostiū beneficio pìculū uitauit: & ad Eginiū: quod est obiectū: oppositūq; Thessaliæ Cæsari uenīēti occurrit. coniuncto exercitu Cæsar Gōphos peruenit: qđ est oppidū primū Thessaliæ uenientibus ab Epero: quæ gens paucis ante diebus ultro ad Cæsarē legatos miserat: ut suis omnibus facultatibus uteretur: præsidiūq; ab eo militū petierat. Sed eo fama iā præcurrerat: quā supra docuimus: de prælio dyrrhachino: qđ multis auxerat partibus. Itaq; Androsthenes prætor Thessaliæ: cū se uictoriæ Pōpeii comitē esse mallet: q̄ sociū Cæsaris in rebus aduersis: oēm ex agris multitudinē seruorū: ac liberoꝶ in oppidū cogit: portasq; præcludit: & ad Scipionē: Pōpeiūq; nuntios mittit: ut sibi subsidio ueniāt: se cōfidere munitionibus oppidi: si celeriter succurratur: lōginq̄ oppugnationē sustinere nō posse. Scipio discessu exercituū a Dyrrhachio cognito: Larissam legiōes adduxerat. Pōpeius nō dū Thessaliæ appropinquabat. Cæsar castris munitis: scalas: musculosq; ad repētinā oppugnationē fieri: & crates parari iussit. qbus rebus effectis: cohortatus milites docuit: quantū usum haberet ad subleuādā oīum rerū iopiā: potiri oppido pleno: atq; opulēto. Simul reliqs ciuitatibus urbis huius exemplo īferre terrorē: & id fieri celeriter: prius: q̄ auxilia cōcurrerēt. Itaque usus singulari militū studio eodē: quo uenerat die: post horā nonā oppidū altissimis mœnib⁹ oppugnare aggressus: ante solis occasum expugnauit: & ad diripiēdū militibus concessit: statimq; ab oppido castra mouit: & metropolim uenit: sic: ut nūtios expugnati oppidi: famāq; antecederet. Metropolitæ eodē primū usi cōsilio: iisdē pmoti rumoribus: portas clauserūt: murosq; armatis cōpleuerūt. sed postea casu ciuitatis cōprehēsis ex captiuis cognito: quos Cæsar ad murū pducēdos curauerat: portas aperuerūt. quibus diligentissime cōseruatis: collata fortuna Metropolitū cū casu Gōphensiū: nulla Thessaliæ fuit ciuitas præter Larissæos: q̄ magis exercitibus Scipiōis tenebāť: qn Cæsari pareret: atq; imperata faceret. Ille segetis idoneū locū ī agris nactus: q̄ ppe iā matura erat: ibi aduētū expectať Pōpeii: eoq; oēm rationē belli cōferre cōstituit. Pōpeius paucis post diebus in Thessaliā puenit: cōcionatusq; apud cūctū exercitū suis agit gratias. Scipiōis milites cohortať: ut parta iā uictoria: prædæ: ac pręmiorū uelint esse participes: receptisq; oibus in una castra legionibus: suū cū Scipiōe honorē partiť: Classicūq; apud eum cani: & alterū illi iubet ptoriū tēdi. auctis copiis Pōpeii: duobusq; magnis exercitib⁹ cōiūctis: pristina oīum cōfirmať opinio: & spes uictoriæ augetur: adeo: ut qcqd ītercederet tēporis: id morari reditū in Italiā uidereť: & siquādo qd Pōpeius tardius: aut cōsideratius faceret: unius eē negociū diei: sed illū delectari impio: & cōsulares: ptoriosq; seruorū habere numero diceret. Iāq; iter se palā de pmiis: ac sacerdotiis cōtēdebāt: ī ānosq; cōsulatū definiebāt. alii domos: bonaq; eorū: qui in castris erāt Cęsaris: petebāt: magnaq; iter eos ī cōsilio fuit cōtrouersia: oporteretne. L. Hircii: qđ is a Pōpeio ad Parthos missus esset proximis comitiis pretoriis absentis rationem haberi. cum eius necessarii fidē implorarent Pompeii: ut pręstaret: quod proficiscenti recepisset: ne per eius authoritatem deceptus uidererur. reliqui: ī labore pari: ac periculo: ne unus omnes antecederet: recusarent. Iam de sacerdotio Cæsaris: Domitius: Scipio: Spintherq; Lentulus quotidianis contentionibus ad grauissimas uerborum cōtumelias palam descenderunt. Cum Lentulus ætatis honorem ostentaret: Domitius: urbanā gratiam: dignitatēq; iactaret. Scipio: affinitate Pōpeii confideret. Postulauit etiā. L. Afraniū

Eginiū ubi locorū.

Gomphos ubi.

Androsthenes qui.

Cæsaris oratio ad suos.

Gōphiēsiū expugnatio

Thessalorū deditio.

Pōpeii cōcio ad suos.

Pōpeianoꝝ iane cōsiliū.

Pōpeianoꝝ cōtrouersia

Pōpeianoꝝ cōtumeliæ.

proditionis exercitus: Accius Rufus apud Pompeium: quod geſtum in Hiſpania diceret: & L. Domitius in cōſilio dixit: placere ſibi bello cōfecto ternas tabellas dari ad iudicandū iis: qui ordinis eſſent ſenatorii: belloqꝫ una cum ipſis īterfuiſſent: ſententiaſqꝫ de ſingulis ferret: qui Romæ remanſiſſent: quiqꝫ inter præſidia Pōpeii fuiſſent: neqꝫ operā in re militari præſtitiſſent: unā fore tabellā: qui liberandos omni piculo cenſerent: alteram: qui capitis damnarēt: Tertiā: qui pecunia mulctarent. Poſtremo omnes aut de honoribus ſuis: aut de premiis pecuniæ: aut de perſequēdis inimicis agebāt. Nec quibus rationibus ſuperare poſſent: ſed quemadmodū uti uictoria deberent: cogitabant. Re frumentaria præparata: cōfirmatiſqꝫ militibus: & ſatis longo ſpatio temporis a dyrrhachinis præliis intermiſſo: quod ſatis perſpectum habere uideretur: tentandū Cæſar exiſtimauit: quidnam Pompeius propoſiti: aut uoluntatis ad dimicandum haberet. Itaqꝫ ex caſtris exercitū eduxit: aciemqꝫ inſtruxit: primum ſuis locis: pauloqꝫ a caſtris Pōpeii longius: cōtinentibus uero diebus: ut ꝓderetur a caſtris ſuis: collibuſqꝫ pompeianis aciē ſubiiceret: quæ res in dies cōfirmatiorem eius efficiebat exercitum. Superius tamē inſtitutum in equitibus: quod demonſtrauimus: ſeruabat: ut quoniā numero multis partibus eſſet inferior: adoleſcētes: atqꝫ expeditos ex antelignanis electos milites ad pernicitatem: armis inter equites preliari iuberet: qui quotidiana conſuetudine uſum quoqꝫ eius generis præliorum perciperent. His erat rebus effectum: ut equites mille apertioribus etiam locis ſeptem millium pompeianorum impetum: cum adeſſet uſus: ſuſtinere auderent: neqꝫ magnopere eorum multitudine terrerentur. Nanqꝫ etiam per eos dies ꝓliū ſecundum equeſtre fecit: atqꝫ unum Allobrogem ex duobus: quos perfugiſſe ad Pōpeium ſupra docuimus: cum quibuſdam interfecit. Pompeius quia caſtra in colle habebat: ad infimas radices mōtis aciem inſtruebat: ſemper: ut uidebatur: expectās: ſi iniquis locis Cæſar ſe ſubiiceret. Cæſar nulla ratione ad pugnam elici poſſe Pompeium exiſtimans: hanc ſibi commodiſſimam belli rationem iudicauit: uti caſtra ex eo loco moueret: ſempqꝫ eēt in itineribus. hoc ſperās: ut mouēdis caſtris: pluribuſqꝫ adeundis locis: cōmodiore frumentaria re uteret: ſimulqꝫ in itinere: ut aliquam occaſionem dimicandi nanciſceretur: & inſolitum ad laborē Pompeii exercitū quotidianis itineribus defatigaret. His cōſtitutis rebus: ſigno iā profectionis dato: tabernaculiſqꝫ detenſis: animaduerſum eſt pauloante: extra quotidianam cōſuetudinem longius a uallo eſſe aciem Pompeii progreſſam: ut non iniquo loco poſſe dimicari uideretur. Tunc Cæſar apud ſuos: cum iā eſſet agmen in portis: differendum eſt: inquit iter in pſentia nobis: & de prælio cogitandū: ſicut ſemper depopoſcimus: animo ſumus ad dimicādū parati. nō facile occaſionē poſtea repiemus. Cōfeſtimqꝫ expeditas copias educit. Pōpeius quoqꝫ: ut poſtea cognitū eſt: ſuorū oīum hortatu ſtatuerat ꝓlio decertare. Nanqꝫ etiā ī cōcilio ſuperioribus diebus dixerat: prius: quā cōcurrerēt acies fore: ut exercitus Cæſaris pelleretur. Id cū eēnt pleriqꝫ admirati. ſcio me: inqt: pene īcredibilem rē polliceri: ſed rationē cōſilii mei accipite: quo firmiore aīo in ꝓliū ꝓdeatis: pſuaſi eqtibus noſtris: idqꝫ mihi ſe facturos cōfirmauerūt: ut cū ꝓpius ſit acceſſum: dextrū Cæſaris cornu ab latere apto aggrederent: ut circūuēta ab tergo acie: prius pturbatū exercitū pellerent: ꝗ a nobis telū in hoſtē iaceret. Ita ſine piculo legionū: & pene ſine uulnere bellū cōficiemus. Id autē difficile nō eſt: cū tātū eqtatu ualeamus. ſimul denūtiauit: ut eēnt aīo parati in poſterū: & quoniā fieret dimicādi poteſtas: ut ſæpe cogitauiſſent: ne uſu: manuqꝫ reliquoꝝ opinionē falle

No. Pōpeianorū ſtultitiam.

Cæſaris acies ad pugnā ſtructæ

No. armorū cōſuetudinē plurimū ualere.

Cæſaris cōſilium.

Cæſaris oratio ad milites.

Pompeii conſilium.

rent. Hunc Labienus excepit: ut cum Cæſaris copias deſpiceret: Pompeii conſiliũ ſummis laudibus efferret. noli inquit exiſtimare Pompei hunc eſſe exercitum: qui Galliam: Germaniamq; deuicerit: omnibus interfui præliis: neq; temere incognitam rem pronuntio: perexigua pars illius exercitus ſupereſt: magna pars deperiit: quod accidere tot præliis fuit neceſſe: multos autumni peſtilentia in Italia conſumpſit: multi domum diſceſſerunt: multi ſunt relicti in continenti. An non audiſtis ex iis: qui per cauſam ualetudinis remanſerunt: cohortes eſſe Brunduſii factas? Hę copiæ: quas uidetis ex delectis horum annorum in citeriore Gallia ſunt refectæ: & pleræq; ſunt ex coloniis tranſpadanis. Attamen quod fuit roboris duobus præliis dyrrhachinis interiit. Hæc cũ dixiſſet: iurauit ſe niſi uictorem in caſtra non reuerſurũ: reliquoſq;: ut idem facerent: hortatus eſt. Hoc laudans Pompeius: idem iurauit. nec uero ex reliquis fuit quiſquam: qui iurare dubitaret. Hæc cum facta eſſent in cõcilio: magna ſpe: & lætitia oĩum diſceſſum eſt: ac iã aĩo uictoriã percipiebant: quod de re tanta: & a tã perito Imperatore nihil fruſtra cõfirmari uidebat̃. Cęſar: cũ Põpeii caſtris appropinquaſſet: ad hunc modũ aciem eius inſtructã animaduertit. Erãt in ſiniſtro cornu legiões duæ traditæ a Cæſare initio diſſenſionis: ex. S. C. quarũ una prima: altera tertia appellabat̃. In eo loco ipſe erat Põpeius. mediã aciẽ Scipio cũ legiõibus ſyriacis tenebat. Cilicenſis legio coniuncta: cũ cohortibus hiſpanis: quas traductas ab Afranio docuimus: ĩ dextro cornu erãt collocatę. has firmiſſimas ſe habere Põpeius exiſtimabat. Reliq̃s inter aciẽ mediã: cornuaq; ĩteriecerat. numeroq; cohortes. cx. expleuerat. Hæc erant millia. lv. euocatorũ circiter duo millia: quæ ex beneficiariis ſuperiorũ exercituũ: ad eũ cõuenerãt: quæ tota acie diſperſerat. reliquas cohortes. vii. caſtris: ꝓpinqſq; caſtellis ꝑſidio diſpoſuerat. Dextrũ cornu eius riuus quidã ĩpeditis ripis muniebat: quã ob cãm cunctũ eq̃tatũ: ſagittarios: funditoreſq; oẽs in ſiniſtro cornu obiecerat. Cæſar ſuperius inſtitutũ ſeruãs decimã legionẽ in dextro cornu: nonã in ſiniſtro collocauerat: tametſi erant dyrrhachinis ꝑliis ueheméter attenuatę: & huic ſic adiunxit octauã: ut pene unã ex duabus efficeret: atq; alteram alteri ꝑſidio eſſe iuſſerat. Cohortes in acie. lxxx. cõſtitutas habebat: quæ ſumma erat. M. xxii. cohortes duas caſtris ꝑſidio reliquerat. Siniſtro cornu Antoniũ: dextro. P. Syllã: media acie Cn. Domitiũ præpoſuerat. Ipſe cõtra Põpeium cõſiſtit. Simul his rebus animaduerſis: quas demõſtrauimus: timẽs: ne a multitudĩe equitum dextrum cornu circunueniretur: celeriter externa acie ſingulas cohortes detraxit: atq; ex his q̃artã inſtituit: equitatuiq; oppoſuit: & q̃d fieri uellet: oſtendit: monuitq; eius diei uictoriã in earũ cohortiũ uirtute cõſtare: ſimul tertiæ aciei: totiq; exercitui imperauit: ne iniuſſu ſuo concurreret. Se: cũ id fieri uellet: uexillo ſignum daturũ. exercitũ cum militari more ad pugnã cohortaret̃: ſuaq; in eũ perpetui tẽporis officia ꝑdicaret: ĩ primis cõmemorauit teſtibus ſe militibus uti poſſe: quãto ſtudio pacem petiſſet: quæ ꝑ Vatiniũ in colloquiis: quæ per. A. Claudiũ cũ Scipione egiſſet: quibus modis ad Oricũ cum Libone demittendis legatis contendiſſet: neq; ſe unquam abuti militum ſanguine: neq; rempu. alterutro exercitu priuare uoluiſſe. hac habita oratione expoſcentibus militibus: & ſtudio pugnæ ardentibus: tuba ſignum dedit. Erat Craſtinus euocatus in exercitu Cæſaris: qui ſuperiore anno apud eum primum pilum in legione decima duxerat: uir ſingulari uirtute. hic ſigno dato: ſeq̃mini me inq̃t: manipulares mei qui fuiſtis: & ueſtro imperatori q̃ conſtituiſtis operam date. Vnũ hoc ꝓlium ſupereſt: quo cõfecto: & ille ſuã dignita-

Labieni confirmatio.

Labieni iuramẽtũ.

Pompeianarũ acierum deſcriptio.

Pompeianorũ militũ numerus.

No. bellandi peritiã in cæſare.

Oratio cæſaris ad milites.

Craſtini fortitudo.

Prælium nouiſſimum inter cæſarē & pompeiū.

tē:& nos noſtram libertatem recuperabimus.ſimul reſpiciens Cæſarem:faciam: in q̄ hodie imperator: ut aut uiuo mihi: aut mortuo gratias agas.Hęc cum dixiſſet: primus ex dextro cornu procurrit: atq; eum milites electi circiter.cxx. uoluntarie eiuſdem centuriæ ſunt proſecuti.inter duas acies tantū erat relictum ſpatii: ut ſatis eſſet ad cōcurſum utriuſq; exercitus . Sed Pōpeius ſuis ꝑdixerat:ut Cęſaris impetū exciperent:ne ue ſe loco mouerent:aciēq; eius diſtrahi paterētur:idq; admonitu.C. Triarii feciſſe dicebatur:ut primus excurſus:uiſq; militum infringeret:acieſq; diſtēderetur:atq; ſuis ordinibus diſpoſiti:diſperſos adorirentur: leuiuſq; caſura pila ſperabat:in loco retentis militibus:quā ſi ipſi immiſſis telis occurriſſent.Simul fore:ut

Accuſatio cæſaris in pompeiū.

duplicato curſu Cæſaris milites exanimarent:& laſſitudine cōficerent:qd nobis q̄dem nulla ratiōe factū a Pompeio uidet:ꝓpterea quod ē quædā animi īcitatio:atq; alacritas naturaliter īnata oībus:quæ ſtudio pugnæ incēdit.hāc nō reprimere: ſed augere imperatores debent:neq; fruſtra antiq̄tus īſtitutū ē:ut ſigna undiq; cōcinerent:clamoremq; uniuerſi tollerent:q̄bus rebus:& hoſtes terreri:& ſuos incitari exiſtimauerūt.Sed nr̄i milites dato ſigno:cū īfeſtis pilis ꝓcurriſſent: atq; animaduer-

No.cæſarianorum militum peritiam.

tiſſent nō concurri a pōpeianis:uſu periti:ac ſuꝑioribus pugnis exercitati: ſua ſpōte curſum repreſſerūt:& ad mediū fere ſpatiū cōſtiterūt:ne cōſumptis uiribus appropinq̄rēt:paruoq; ītermiſſo tēporis ſpatio:ac rurſus renouato curſu pila miſerunt: celeriterq;:ut erat pręceptū a Cęſare gladios ſtrinxerunt.Neq; uero pōpeiani huic rei defuerūt:Nā & tela miſſa exceperūt:& impetū legionū tulerūt:& ordines cōſerua-

Stratagema pōpeii.

uerūt:piliſq; miſſis:ad gladios redierūt. Eodē tēpore eq̄tes a ſiniſtro Pōpeii cornu: ut erat imperatū:uniuerſi ꝓcurrerunt:omniſq; multitudo ſagittariorum ſe ꝓfudit: quoꝝ impetū noſter eq̄tatus nō tulit:ſed paulū loco motus ceſſit: equiteſq; pōpeiani hoc acrius īſtare:& ſe turmatim explicare:aciemq; noſtrā a latere aperto circui-

Eq̄tum pōpeianorum fuga.

re cœperunt.quod ubi Cæſar animaduertit:quarte aciei:quā īſtituerat:ex cohortiū numero:ſignū dedit. Illi celeriter procurrerūt:infeſtiſq; ſignis tanta ui in Pōpeii equites impetū fecerūt:ut eoꝝ nemo cōſiſteret:omneſq; cōuerſi nō ſolum loco excederent:ſed ꝓtinus incitati fuga mōtes altiſſimos peterent:q̄bus ſūmotis: oēs ſagittarii:funditoreſq; deſtituti inermes ſine ꝑſidio interfecti ſunt.Eodē impetu cohortes ſiniſtrum cornu pugnantibus etiā tum:ac reſiſtentibus ī acie pōpeianis circūierūt: eoſq; a tergo ſunt adorti.Eodē tēpore tertiā aciē Cæſar:quæ q̄eta fuerat:& ſe de id tempus loco tenuerat:procurrere iuſſit.Ita cum recentes:atq; integri defeſſis ſucceſſiſſent:alii autē a tergo adorirentur:ſuſtinere pompeiani nō potuerunt:atq; uniuerſi terga uerterunt .

Cæſaris ſucceſſio ex ſnia.

Neq; u ero Cæſarem fefellit:quin ab his cohortibus : quæ cōtra eq̄tatū in q̄rta acie collocatæ eēnt:initiū uictoriæ oriretur : ut ipē ī cohortandis militibns ꝓnuntiauerat:Ab his enī primū eq̄tatus ē pulſus:ab iiſdē facta cędes ſagittariorū:atq; funditoꝝ:ab iiſdē acies pōpeiana a ſiniſtra pte erat circūuēta:atq; initiū

Pompeii fuga.

fugæ factū.Sed Pōpeius:ut eq̄tatū ſuū pulſum uidit:atq; eā partē:cui maxīe cōfidebat:perterritā animaduertit:aliiſq; diffiſus : acie exceſſit:protinuſq; ſe in caſtra equo

Verba pōpeii ad ſuos.

contulit:& iis Cēturionibus:quos in ſtatione ad prętoriam portam poſuerat clare: ut milites exaudirent:tueamini inquit caſtra:& defendite diligenter : ſiquid durius acciderit:ego reliquas portas circumeo:& caſtrorum præſidia confirmo . Hæc cū dixiſſet:ſe in prætorium cōtulit ſūmę rei diffidens:& tamen euentum expectās.Cæſar pōpeianis ex fuga ītra uallū cōpulſis:nullū ſpatiū perterritis dare oportere exiſtimans:milites cohortatus eſt:ut beneficio fortunæ uterētur:caſtraq; oppugnarēt:

qui:& ſi

quí:& si magno æstu fatigati: nã ad meridiem res erat perducta: tamen ad omnem laborem animo parati imperio paruerunt. castra a cohortibus: quæ ibi p̃sidio erãt relictæ: industrie defendebant: multo etiam acrius a thracibus: barbarisq; auxiliis. Nã qui acie refugerant milites: & animo perterriti: & lassitudine cõfecti: missis pleriq; armis: signisq; militaribus: magis de reliqua fuga: quam de castroꝝ defensiõe cogitabant. Neq; uero diutius: qui in uallo cõstiterãt: multitudinẽ telorũ sustinere potuerunt: sed cõfecti uulneribus locũ reliquerũt: protinusq; omnes ducibus usi Centurionibus: Tribunisq; militũ in altissimos mõtes: qui ad castra pertinebant: cõfugerunt. In castris Põpeii uidere licuit triclinia strata: magnum argẽti põdus expositũ: recentibus cespitibus tabernacula constrata. L. etiã Lentuli: & nonnullorum tabernacula protecta edera: multaq;: præterea: quæ nimiam luxuriam: & uictoriæ fiduciã designarent: ut facile existimari posset: nihil eos de euentu eius diei timuisse: q̃n necessarias cõquirerent uoluptates. atq; ii miserrimo: ac patientissimo exercitui Cęsaris luxuriẽ obiiciebant: cui semper omnia ad necessarium usum defuissent. Põpeius iam cũ intra uallum nostri uersarent: equũ nactus: detractis insignibus ĩperatoriis: decumana porta se ex castris eiecit: protinusq; equo citato: Larissam contendit. Neq; ibi constitit: sed eadem celeritate paucos suos ex fuga nactus: nocturno itinere nõ intermisso: comitatu equitum. xxx. ad mare peruenit: nauemq; frumẽtariã cõscendit: sæpe: ut dicebat: querẽs: tantũ se opinionẽ fefellisse: ut a quo genere hominum uictoriã sperasset: ab eo initio fugæ facto pene proditus uideret. Cæsar castris potitus: a militibus cõtendit: ne in p̃da occupati: reliqui negocii gerẽdi facultatem dimitterent. qua re ĩpetrata: montẽ opere circunuenire instituit. Põpeiani: quod is mons erat sine aqua: diffisi ei loco relicto mõte: uniuersi simul Larissam uersus se recipere cœperunt. qua re animaduersa: Cæsar copias suas diuisit: partemq; legionum in castris Põpeii remanere iussit: partem in sua castra remisit: quatuor secũ legiones duxit: cõmodioreq; itinere põpeianis occurrere cœpit: & progressus millia passuũ. vi. aciem instruxit. qua re animaduersa: Põpeiani in quodã monte constiterunt. Hunc montem flumẽ subluebat: Cæsar milites cohortatus est: & si totius diei cõtinenti labore erãt confecti: noxq; iam suberat: tamẽ munitione flumen a mõte seclusit: ne noctu põpeiani aquari possent: quo iam perfecto opere: illi de deditione missis legatis agere cœperũt: pauci ordinis Senatorii: qui se cũ iis coniunxerant: nocte fuga salutem petierunt. Cæsar prima luce omnes eos: qui in monte cõsederant: ex superioribus locis in planiciem descẽdere: atq; arma proiicere iussit: quod ubi sine recusatione fecerunt: passisq; palmis proiecti ad terram flentes ab eo petierunt salutem: consolatus cõsurgere iussit: & pauca apud eos de lenitate sua locutus: quo minore essent timore: omnes conseruauit: militibusq; suis iussit: nequi eoꝝ uiolarentur: neu quid sui desyderarent. Hac adhibita diligentia: ex castris sibi legiones alias occurrere: & eas: quas secum duxerat: inuicẽ requiescere: atq; in castra reuerti iussit: eodẽq; die Larissam p̃uenit: ĩ eo p̃lio nõ ãplius ducẽtos milites desyderauit: sed Cẽturiões fortes uiros circiter. xxx. amisit. Interfectus ẽ etiã fortissime pugnãs Crastinus: cuius mẽtionẽ supra fecimus: gladio in os aduersum coniecto. Neq; id fuit falsum: q̃d ille ĩ pugnã p̃ficiscẽs dixerat. Sic eni Cę. existimabat: eo p̃lio excellẽtissimã uirtutem Crastini fuisse: optimeq; eum de se meritum iudicabat: ex pompeiano exercitu circiter millia. xv. cecidisse uidebant. Sed in deditionem uenerunt amplius millia. xxiiii. nanque etiam cohortes: quæ præsidio in castellis fuerant: sese Syllæ

Cæsaris cohortatio ad suos.

Pompeianoꝝ fuga.

No. Pompeianorũ delitias.

Põpei p̃fectio larissam.

Pompeii querela.

Cæsaris munimẽta.

Põpeianorũ deditio.

Cæsaris clementia.

Crastini uirtus.

Cæsorũ numerus.

similiter dediderunt. multi præterea infinitimas ciuitates refugerunt: signaq; militaria ex ꝓlio ad Cæsaré sunt relata. clxxx. & aquilæ. lix. L. Domitius ex castris in mõtem refugiens: cũ uires eum lassitudine defecissent ab equitibus est interfectus. Eodem tépore. D. Lælius cum classe ad brundusium uenit: eademq; ratiõe: qua factũ a Libone antea demonstrauimus: Insulam obiectã portui brundusino tenuit. Similiter Vatinius: qui Brundusio ꝑerat: tectis: instructisq; scaphis: elicuit naues lælianas: atq; ex his longius productã unam quinqueremé: & minores duas in angustiis portus cepit. Itemq; per eqtes dispositos aqua ꝓhibere classiarios instituit. Sed Lęlius tépore ãni cõmodiore usus ad nauigãdũ onerariis nauibus Corcyra: Dyrrhachioq; aquã suis supportabat: neq; a ꝓposito deterrebat᷑: neq; ante ꝓlium ĩ Thessalia factũ cognitum: aut ignominia amissarũ nauiũ: aut necessariarum rerũ inopia: ex portu: insulaq; expelli potuit. Iisdẽ fere téporibus Cassius cũ classe Syrorũ: & Phœnicũ: & Cilicũ: in Siciliam uenit: & cũ esset Cæsaris classis diuisa in duas partes: & dimidiæ parti ꝑesset. P. Sulpitius ꝑtor Viboe ad fretũ: dimidię. M. Põpõius ad Messanã: prius Cassius ad Messanã nauibus aduolauit: ꝙ Põponius de eius aduẽtu cognosceret: ꝑturbatũq; eũ nactus: nullis custodiis: neq; ordinibus certis: magno uẽto: & secũdo cõpletas onerarias naues: teda: & pice: & stupa: reliqsq; rebus: ꝙ sunt ad incẽdia: ĩ põpõianã classem imisit: atq; omnes naues incẽdit. xxxv. in quibus erãt. xx. cõstratæ: tantusq; eo facto timor incessit: ut: cũ esset legio ꝑsidio Messanæ: uix oppidũ defenderet᷑: & nisi eo ipso tépore quidã nuntii de Cæsaris uictoria ꝑ dispositos eqtes essent allati: existimabant pleriq; futurum fuisse: ut amitteret᷑. Sed opportunissime nũtiis allatis oppidũ fuit defensum. Cassiusq; ad sulpitianã inde classem profectus est Vibonẽ: applicatisq; nostris ad terrã nauibus: ꝓpter eundẽ timorem: pari atq; antea ratione egerũt. Cassius secundũ nactus uentum: onerarias naues circiter. xl. ꝓparatas ad incendium imisit: & flãma ab utroq; cornu cõprehẽsa: naues sunt cõbustæ qnq;: cũq; ignis magnitudĩe uẽti latius serperet: milites: ꝗ ex ueteribus legionibus erant relicti ꝑsidio nauibus: ex numero ęgrorũ: ignominiã nõ tulerũt: sed sua sponte naues cõscenderũt: & a terra soluerunt: impetuq; facto in cassianam classem: qnqueremes duas: ĩ quaꝝ altera erat Cassius: ceperũt. sed Cassius: exceptus scapha refugit. Præterea duę sunt deprehẽsę triremes: neq; multo post de ꝓlio facto ĩ Thessalia cognitum est: ut ipsis põpeianis fides fieret: nam ante id tempus fingi a legatis amicisq; Cæsaris arbitrabant᷑. Quibus rebus cognitis: ex iis locis Cassius cũ classe discessit. Cęsar omnibus rebus relictis: persequẽdũ sibi Põpeium existimauit: quascũq; in partes ex fuga se recepisset: ne rursus copias cõparare alias: & bellũ renouare posset: & quantũ itineris equitatu efficere poterat: quotidie progrediebat᷑: legionemq; unã minoribus itineribus subsequi iussit. Erat edictũ Põpeii nomine Amphipoli propositũ: uti oẽs eius Prouincię iuniores græci: ciuesq; Ro. iurandi causa cõuenirent. Sed utrũ auertẽdæ suspitionis causa Põpeius ꝓposuisset: ut quamdiutissime longioris fugæ cõsiliũ occultaret: an nouis delectibus: si nemo premeret: Macedoniam tenere conaretur: existimari nõ poterat. ipse ad anchorã una nocte constitit: & uocatis ad se Amphipoli hospitibus: & pecunia ad necessarios sumptus corrogata: cognito Cæsaris aduentu: ex eo loco discessit: & Mitylenas paucis diebus uenit: biduũ tẽpestate retentus: nauibusq; aliis additis actuariis in Ciliciam: atq; inde Cyprum peruenit. Ibi cognoscit cõsensu omniũ Antiochensium: ciuiumq; Ro. qui illic negociarent᷑: arcẽ Antiochiã captã esse: excludendi sui causa: nuntiosq; dimissos ad eos

L. Domicii mors.

Lælii prudẽtia & uirtus.

Põpõianæ classis incẽdium.

Cassii imprudentia.

Cassii fuga

Cæsaris cõsilium.

Amphipoli ubi locorum.

Põpeii infortuniũ.

ſos ad eos:qui ſe ex fuga in finitimas ciuitates recepiſſe dicerent:ne Antiochiã adirent:id ſi feciſſent magno eorũ capitis periculo futurũ. Idem hoc. L. Lentulo:qui ſuperiore anno cõſul fuerat:& P. Lẽtulo cõſulari:ac nonnullis aliis acciderat Rhodi. Nam quicunq̃ ex fuga Põpeium ſequerent:atq̃ in iſulam:ueniſſent:oppido:ac portu recepti nõ erãt:miſſiſq̃ ad eos nũtiis:ut ex his locis diſcederẽt:cõtra uoluntatem ſuã naues ſoluere iubebant. Iamq̃ de Cęſaris aduẽtu fama ad ciuitates pferrebat. quibus cognitis rebus:Põpeius depoſito adeundę Syriæ cõſilio pecunia ſocietatis ſublata:& a quibuſdã priuatis ſumpta:& æris magno põdere ad militarẽ uſum in naues impoſito:duobuſq̃ millibus hominũ armatis:partim quos ex familiis ſocietatũ delegerat. partim a negociatoribus coegerat:quoſq̃ ex ſuis quiſq̃ ad hanc rem idoneos exiſtimabat:Peluſiũ puenit. ibi caſu Rex erat Ptolemæus:puer ætate:magnis copiis:cũ ſorore Cleopatra gerẽs bellũ:quã paucis ante mẽſibus p ſuos ppinquos:atq̃ amicos regno expulerat:caſtraq̃ Cleopatrę non lõgo ſpatio ab eius caſtris diſtabant:Ad eum Põpeius miſit:ut pro hoſpitio:atq̃ amicitia patris:Alexandria reciperet:atq̃ illius opibus in calamitate tegeret. Sed q ab eo miſſi erant cõfecto legatiõis officio:liberius cũ militibus Regis colloqui cœperũt. Eoſq̃ hortari:ut ſuũ officiũ Põpeio præſtarent:ne ue eius fortunã deſpicerent. In hoc erãt numero complures Põpei milites:quos ex eius exercitu acceptos in Syria Gabinius Alexãdriã traduxerat:belloq̃ cõfecto apud Ptolemęũ patrẽ pueri reliq̃rat. his tũc cognitis rebus:qui ppter ætatẽ eius in pcuratione erãt regni:ſiue timore adducti:ut poſtea pdicabãt:ne ſolicitato exercitu regio:Põpeius Alexandriã:Aegyptumq̃ occuparet:ſiue deſpecta eius fortuna:ut plerunq̃ in calamitate ex amicis inimici exiſtunt:iis q erant ab eo miſſi:palã liberaliter reſpõderunt:eũq̃ ad Regẽ uenire iuſſerũt. Ipſi clã cõſilio inito Achillã pfectũ regium:ſingulari hominẽ audacia:& L. Septimiũ Tr. militũ:ad interficiendũ Põpeium miſerũt. ab his liberaliter ipſe appellatus:& quadã notitia Septimii productus:quod bello predonũ apud eũ ordinẽ duxerat:nauiculã puulã cõſcẽdit cũ paucis ſuis:& ibi ab Achilla:& Septimio iterficit. Itẽ L. Lẽtulus cõprehendit a rege:& i cuſtodia necat. Cæſar:cũ in Aſiã ueniſſet:reperiebat T. Apiũ conatũ eſſe tollere pecunias Epheſo ex Fano Dianæ:eiuſq̃ rei cauſa:Senatores omnes ex Prouincia uocaſſe:ut his teſtibus ſũma pecuniæ uteret:ſed interpellatum aduentu Cæſaris profugiſſe. Ita duobus tẽporibus Epheſiæ pecuniæ Cæſar auxilium tulit. Itẽ cõſtabat Elide i tẽplo Mineruæ repetitis:atq̃ enumeratis diebus:quo die pręliũ ſecũdũ feciſſet Cæſar:ſimulachrũ uictorię:qđ ante ipſam Mineruam collocatũ erat:& ad ſimulachrũ Mineruæ ſpectabat:ad ualuas ſe tẽpli:limẽq̃ cõuertiſſe. Eodẽq̃ die Antiochiæ in Syria bis tantus exercitus clamor:& ſignorũ ſonus exauditus ẽ:ut i muris armata ciuitas diſcurreret. Hoc idẽ Ptolemaidæ accidit. Pergami i occultis:ac remotis tẽplis:quo:pter ſacerdotes:adire fas nõ eſt:quæ gręci αΔυτα appellãt:tympana ſonuerũt. Itẽ Trallibus i tẽplo uictorię:ubi Cęſari ſtatuã cõſecrauerãt:palma per eos dies i tecto iter coagmẽta lapidũ ex pauimento extitiſſe oſtendebat. Cæſar paucos dies in Aſia moratus:cũ audiſſet Põpeium Cypri uiſum:cõiectãs eũ in Aegyptũ iter habere:propter neceſſitudines regni:reliquaſq̃ eius loci opportunitates:cũ legiõibus:una:quã ex Theſſalia ſe ſequi iuſſerat:& alteram:quã ex Achaia a Fuſio legato euocauerat:eqtibuſq̃ octingentis:& nauibus lõgis Rhodiis decem:& Aſiaticis paucis:Alexandriam peruenit. In his erant legionibus hoĩum tria millia ducẽti. Reliqui uulneribus ex præliis:& labore:ac magnitudine

Pompeii conſilium.

Pompeii profectio peluſium.

Pompeii ad Ptolemeũ ſupplicatio.

No. aureũ dictum.

Pompeii miſerrimus exitus

Prodigia quæ uiſa ſunt quo tẽpore cæſar cũ põpeio dimicauit.

Adyta q.

Cæſaris profectio alexãdriã.

itineris cõfecti consequi non potuerant. Sed Cæsar confisus fama rerum gestarum: ĩfirmis auxiliis proficisci non dubitauerat: atq; omnem sibi locum tutũ fore existimabat. Alexandriæ de Põpeii morte cognoscit: atq; ibi primũ e naui egrediens clamorẽ militũ audit: quos Rex in oppido præsidii causa reliquerat: & cõcursum ad se fieri uidet: quod fasces anteferrent. In hoc omnis multitudo maiestatem Regiam minui prædicabat. Hoc sedato tumultu: crebræ continuis diebus ex concursu multitudinis cõcitationes fiebãt: cõpluresq; milites: huius urbis omnibus partibus interficiabãtur. qbus rebus animaduersis: legiões sibi alias ex Asia adduci iussit: quas ex põpeianis militibus confecerat. Ipse enim necessario Eteliis tenebatur: q Alexandria nauigantibus: sunt aduersissimi uenti. interim cõtrouersias Regum ad populũ Ro. & ad se q̃ esset cõsul: pertinere existimans: atq; eo magis officio suo conuenire: quod superiore cõsulatu: cum patre Ptolemæo: & lege: & senatus consulto societas erat facta: ostendit sibi placere Regem Ptolemæum: atq; sororẽ eius Cleopatram: exercitus: quos haberent: dimittere: & de controuersiis iure apud se potius: quã inter se armis disceptare. Erat in procuratiõe Regni propter ætatem pueri nutritius eius eunuchus nomine Photinus. Is primũ inter suos queri: atq; idignari cœpit: Regem ad dicẽdã causam euocari. Deĩde adiutores quosdam conscios sui nactus ex regiis amicis: exercitum a Pelusio clam Alexandriã euocauit: atq; eundem Achillam: cuius supra meminimus: oĩbus copiis præficit. Hunc incitatũ suis: & Regis inflatũ pollicitationibus: quę fieri uellet: literis: nuntiisq; edocuit. In testamento Ptolemęi patris hæredes erant scripti: ex duobus filiis maior: & ex duabus ea: quæ ætate antecedebat: hæc uti fierent: per oẽs deos: perq; fœdera: quæ Romæ fecisset eodem testamento Ptolemæus populũ Roma. obtestabat. Tabulæ testamẽti: unæ per legatos eius Romã erant allatæ: ut in ęrario ponerentur: eæ: cum propter publicas occupationes poni nõ potuissent: apud Põpeium sunt deposite. Alteræ eodem exemplo relictæ: atq; obsignatæ Alexandriæ proferebãtur. De his rebus cũ ageret apud Cæsarem: isq; maxime uellet pro cõmuni amico: atq; arbitro controuersias Regũ componere: subito exercitus regius: equitatusq; omnis uenire Alexandriã nuntiat. Cæsaris copiæ nequaq̃ erant tãtę: ut eis extra oppidum: si eẽt dimicãdum: cõfideret reliquebatur: ut se suis locis oppido teneret: cõsiliumq; Achillæ cognosceret: milites tñ oẽs ĩ armis eẽ iussit: Regẽq; hortatus est: ut ex suis necessariis: quos haberet maxĩe authoritatis: legatos ad Achillã mitteret: & q̃d eẽt suæ uolũtatis: ostẽderet. A quo missi Dioscorides: & Serapion: q ambo legati Rõæ fuerant: magnãq; ap̃ patrẽ Ptolemæũ authoritatẽ habuerant: ad Achillam peruenerũt: quos ille cum in cõspectu eius uenissent: prius: quam audiret: aut cuius rei causa missi essent: cognosceret: corripi: ac interfici iussit. Quorũ alter accepto uulnere occupatus: per suos pro occiso sublatus: alter interfectus est. quo facto: regẽ ut in sua potestate haberet: Cęsar effecit: magnamq; regium nomen apud suos authoritatem habere existimans: & ut potius priuato paucorũ: & latronũ: consilio: quã regio susceptum bellum uideretur. Erãt cũ Achilla copię: ut neq; numero: neq; genere hominũ: neq; usu rei militaris cõtemnẽdæ uiderentur. millia enim uiginti in armis habebat. hæ cõstabant ex gabinianis militibus: qui iam in cõsuetudinẽ alexandrinæ uitæ: atq; licentiæ uenerant: & nomẽ: disciplinãq; populi Ro. dedicerãt: uxoresq; duxerãt: ex qbus pleriq; liberos habebãt. huc accedebãt collecti ex p̃dõibus: latrõibusq; Syrię: Cilicięq; Prouĩciæ: finitimarũq; regionũ. Multi p̃terea capitis dãnati: exulesq; cõuenerãt: fugitiuisq; oĩbus nostris

Cæsaris ĩprudẽtia.

Cæsaris suspitio.

Ptolemæi & cleopatræ iure disceptatiões

Ptolemæi testamẽtũ.

Photini cõmenta in cæsarem.

Dioscoridis & serapiõis mors

Achillæ copiæ.

nostris certus erat Alexandriæ receptus: certaq; uitæ conditio: ut dato nomine: militum essent numero: quorum si quis a domino cõprehenderetur: cõcursu militũ eripiebat: qui uim suorum: quod i simili culpa uersabant: ipsi pro suo periculo defendebãt. Hi Regũ amicos ad mortem deposcere: hi bona locupletum diripere: stipendii augendi causa: Regis domum obsidere: regno expellere alios: alios accersere: uetere quodã alexãdrini exercitus instituto consueuerant. Erant præterea equitum millia duo: qui inueterauerant cõpluribus Alexandriæ bellis: Ptolemæũ patrẽ in regnum reduxerãt. Bibuli filios duos interfecerant. Bella cũ Aegyptiis gesserant: hũc usum rei militaris habebãt. His copiis fidens Achillas: paucitatemq; militum Cæsaris despiciens: occupabat Alexandriã. præterea oppidi partem: quam Cæsar cũ militibus tenebat: primo impetu domũ eius irrumpere conatus est. Sed Cæsar dispositis per uias cohortibus: impetũ eius sustinuit: eodemq; tẽpore pugnatũ est ad portum: ac longe maximã ea res attulit dimicationẽ. Simul enim deductis copiis: pluribus uiis pugnabat: & magna multitudine naues lõgas occupare hostes conabant: quarum erant auxilio. L. missæ ad Põpeium: prælioq; in Thessalia facto: dumũ redierãt. Illæ triremes omnes: & quinqueremes aptæ: instructæq; oĩbus rebus ad nauigandum: præter has. xxii. erãt: quæ ꝑsidii causa Alexãdriæ esse cõsueuerant: cõstratæ omnes: quas si occupassent: classe Cæsaris erepta portum: ac mare totũ in sua potestate haberẽt: cõmeatu: auxiliisq; Cæsarem prohiberent. Itaq; tanta est cõtentiõe actũ: quãta agi debuit cũ ille celerem in ea re uictoriam: hi salutẽ suam consistere uiderẽt. Sed rem obtinuit Cæsar: omnesq; eas naues: & reliquas: quæ erant in naualibus incẽdit: quod tam late tueri: tã parua manu nõ poterat: cõfestimq; ad pharũ nauibus milites exposuit. Pharus est in insula turris: magna altitudine: mirificis operibus exstructa: quæ nomẽ ab insula accepit. hæc insula obiecta Alexandriæ portũ efficit. Sed a superioribus regionibus: in lõgitudinẽ passuũ nongentorum in mare iactis molibus angusto itinere: & põte cũ oppido cõiungit. In hac sunt insula domicilia ægyptiorũ: & uicus: oppidi magnitudine: quæq; ubiq; naues iprudẽtia: aut tẽpestate paululũ suo cursu decesserit: has more prædonũ diripere cõsueuerũt. his autẽ inuitis: a quibus Pharus tenet: nõ potest esse propter angustias nauibus introitus in portũ. hoc tum ueritus Cæsar hostibus in pugna occupatis: militibusq; expositis: Pharon apprehendit: atq; ibi præsidiũ posuit. qbus est rebus effectũ: uti tuto frumentũ: auxiliaq; nauibus ad eũ supportari possent. deduxit enim circum omnes propinquas regiones: atq; inde auxilia euocauit: reliquis oppidi partibus sic est pugnatũ: ut æquo prælio discederet: & neutri pellerentur. Id efficiebãt angustiæ loci: paucisq; utrinq; iterfectis Cæsar loca maximæ necessaria cõplexus noctu ꝑmunit: nec tractu oppidi pars erat Regiæ exigua: in quã ipse habitãdi causa initio erat iductus: & theatrum cõiunctũ domui: quod arcis tenebat locũ: aditusq; habebat ad portũ: & ad reliqua naualia. has munitiones insequẽtibus auxit diebus: ut pro muro obiectas haberet: neu pugnare iuitus cogeret. Interim filia minor Ptolemæi Regis uacuã possessionẽ regni sperãs: ad Achillã se ex Regia traiecit: unaq; bellũ administrare cœpit: sed celeriter ẽ iter eos de principatu cõtrouersia orta: q res apud milites largitiones auxit. Magnis enim iacturis sibi quisq; eorum animos cõciliabat. Hæc dũ apd hostes gerunt: Photinus nutricius pueri: & procurator regni i parte Cæsaris cũ ad Achillam nuntios mitteret: hortareturq;: ne negocio desisteret: ne ue aĩo deficeret: idicatis: deprehensisq; internũtiis: a Cæsare est interfectus. Hæc initia belli alexãdrini fuerũt.

Alexãdria damnatorum asylium.

Equitum achillæ numerus.

Cæsaris ꝯsilium cũ achilla.

Nauiũ cæsaris numerus.

No. discrimẽ cæsaris

Pharus qd & ubi locorum.

Cæsaris solertia.

Cæsaris ꝓuidentia.

Photini mors.

A. HIRCII AVT OPII COMMENTARIORVM DE BELLO ALEXANDRINO LIBER QVARTVS.

Cæsaris auxilia.

BELLO ALEXANDRINO conflato: Cæsar Rhodo: atq; ex Syria: Ciliciaque. oẽm classẽ accersit: ex Creta sagittarios: equites ab Rege Nabateorũ Malco euocat. tormenta undiq; conqri: & frumẽtũ mitti: auxiliaq; adduci iubet. Interĩ munitiones quotidie opibus augent: atq; oẽs oppidi partes: q̃ minus firmæ esse uiderent: testudinibus: atq; musculis aptant: ex ædificiis autẽ per foramina in ꝓxima ædificia arietes imittũt: quantũq;: aut ruinis deiicit: aut per uim recipit loci: in tantum munitiones ꝓferunt: nam incẽdio fere tuta est Alexandria: quod sine cõtignatiõe: ac materia sunt ædificia: & structuris: atq; fornicibus cõtinent: tectaq; sunt rudere: aut pauimentis.

Alexandria incẽdio tuta.

Cæsar studebat maxime: ut: quã angustissimã partẽ oppidi palus a meridie interiecta efficiebat: hanc operibus: uineisq; agẽdis: a reliqua parte urbis excluderet: illud expectans primum: ut cũ esset in duas partes urbs diuisa: acies uno consilio: atq; imperio administraret. Deinde ut laborãtibus succurri: atq; ex altera oppidi parte auxiliũ ferri posset. In primis uero: ut aqua: pabuloq; abundaret: quarum alterius rei copiã exiguam: alterius nullã omnino facultatẽ habebat: quodq; utrunq; palus large ꝓber poterat. Neq; uero Alexãdrinis ĩgerẽdis negociis cũctatio nulla: aut mora inferebatur. Nã ĩ omnes partes: per quas fines Aegypti: regnũq; pertinet: legatos: cõquisitoresq; delectus habendi causa miserant: magnumq; numerum in oppidum telorũ: atq; tormentorũ miserant: & innumerabilẽ multitudinẽ adduxerãt. Nec minus in urbe maxime armorũ erant institutæ officinæ. Seruos præterea puberes armauerant: quibus domini locupletiores uictum quotidianũ: stipendiumq; præbebãt. Hac multitudine disposita munitiones sẽmotarum partium tuebant. Veteranas cohortes uacuas in celeberrimis urbis locis habebant: ut quacũq; regione pugnaret: integris uiribus ad auxilium ferẽdũ opportuni essent: omnibus uiis: atq; angiportis triplicẽ uallum obduxerant. Erat autem quadrato extructus saxo: nec minus quadraginta pedes altitudinis habebat: quæq; partes urbis inferiores erãt: has altissimis turribus denorũ tabulatorum munierant. Præterea ambulatorias totidẽ tabulatorum cõfixerãt: subiectisq; eis rotis: funibus: iumẽtisq; obiectis: directis plateis in quãcunq; erat uisum partẽ mouebant: urbs fertilissima: & copiosissima omnium rerum apparatus suggerebat. ipsi homines ingeniosissimi: atq; acutissimi: quę a nobis fieri uiderant: ea solercia efficiebant: ut nostri illorum opera imitari uiderentur: & sua sponte multa reperiebant: unoq; tempore & nostras munitiones infestabant: & suas defendebant: atq; hæc principes in consiliis: concionibusq; agitabãt populum Ro. paulatim in consuetudinem eius regni uenire occupandi: paucis annis antea Gabiniũ cũ exercitu fuisse in Aegypto. Pompeiũ se ex fuga eodẽ recepisse: ac Cæsarẽ uenisse cũ copiis: neq; morte Põpeii qcquã ꝓfectũ: quo minus Cæsar apud se commoraret:

Cæsaris Cõsilium.

Alexãdrinorũ sollicitudo.

Mira alexandrinorum munimenta.

Alexãdrini ingenio acutissimi.

Alexãdrinorũ cõsilia.

se commoraretur: quem si non expulissent: futuram ex regno Prouinciam: idq; agẽdum mature. Nanq; eum interclusum tempestatibus propter anni tempus recipere transmarina auxilia non posse. Interim dissensione orta inter Achillam: qui uetera

Dissensio îter arsinoem & achillã:& ipsius achille mors.

no exercitui præerat: & Arsinoen Regis Ptolemæi minorem filiam: ut supra demõstratum est: cum uterq; utriq; insidiaretur: & summam imperii ipse obtinere uellet: præoccupat Arsinoe per Ganymedem eunucum nutricium suum: atq; Achillam interficit. Hoc occiso ipsa sine ullo socio: & custode omne ĩperium obtinebat: exercitus Ganymedi traditur. Is suscepto officio largitiõem in milites auget. reliqua pari diligentia administrat. Alexandria est fere tota suffossa: specusq; habet ad Nilum

Alexãdriæ mirifica edificia.

pertinẽtes: quibus aqua in priuatas domos inducitur: quæ paulatim spatio temporis liquescit: ac subsidit: hac uti domini ædificiorum: atq; eorũ familiæ cõsueuerunt. Nã quæ flumine Nilo fertur: adeo est limosa: atq; turbida: ut multos: uariosq; morbos afficiat: sed ea plebs: ac multitudo contenta est necessario: quod fons urbe tota

Aqua nili limosa.

nullus est: hoc tamen flumen in ea parte urbis erat: quæ ab Alexandrinis tenebatur: Quo facto est admonitus Ganymedes: posse nostros aqua ĩtercludi: qui distributi munitionum tuendarum causa uicatim ex priuatis ædificiis specubus: & puteis extracta aqua utebantur. hoc probato consilio: magnum: ac difficile opus aggredit. Interseptis enim specubus: atq; omnibus urbis partibus exclusis: quæ ab ipso teneban tur: aquę magnã uim ex mari rotis: ac machinationibus exprimere cõtendit. Hanc

Ganimedis cõmenta.

locis superioribus fundere in partem Cæsaris non intermittebat. Quamobrem sal sior paulo præter consuetudinem aqua trahebatur ex proximis ædificiis: magnãq; hominibus admirationẽ prębebat. quã ob causam id accidisset: nec satis sibi ipsi cre debant: cum se inferiores eiusdem generis: ac saporis aqua dicerent uti: atq; ante cõsuessent: uulgoq; inter se conferebant: & degustãdo: quãtum inter se differrẽt aquę: cognoscebãt. paruo uero temporis spatio hæc propior bibi nõ poterat omnino. Illa inferior corruptior iam: salsiorq; reperiebatur. quo facto dubitatione sublata: tãtus

Romanorũ timor.

incessit timor: ut ad extremum casum omnes deducti uiderent. Atq; alii morari Cæ sarem dicerent: quin naues conscẽdere iuberet. Alii multo grauius extimescerẽt ca sum: q̃d neq; celari Alexandrinis possent in apparanda fuga: cum hi tam paruo spatio distarent ab ipsis: neq; illis imminentibus: atq; in sequentibus ullus in naues receptus daretur. Erat autem magna multitudo oppidanorũ in parte Cæsaris: quã do miciliis ipsorum non mouerat: q̃d ea se fidelem palam nostris esse simulabat: & desciuisse a suis uidebatur: ut mihi defendẽdi essent Alexãdrini: q; neq; fallaces essent: neq; temerarii: multa oratio frustra absumeretur. cũ uero uno tẽpore: & natio eorũ:

Alexãdrini ad ꝑditionẽ aptissimi.

& natura cognoscatur: aptissimũ esse hoc genus ad proditionẽ nemo dubitare potest. Cæsar suorum timorem cõsolatione: & ratione minuebat. Nã puteis: fossisq; aq̃ dulcem posse reperiri affirmabat. Omnia enim litora naturaliter aquę dulcis uenas habere: q̃d si alia esset litoris ægyptii natura: atq; oĩum reliquorũ: tamen quoniã ma re libere tenerẽt: neq; hostes classem haberẽt: ꝓhiberi sese nõ posse: quo minus quo tidie aq̃ nauibus peterẽt: uel a sinistra ꝑte a Paretonio: uel a dextra ab ĩsula: q̃ diuersę nauigatiões nunq̃ uno tẽpore aduersis uẽtis ꝓcluderẽt: fugę uero nullũ eẽ cõsiliũ

Oratio cæsaris ad milites.

nõ solũ iis: q primã dignitatẽ haberẽt: sed ne iis q̃dẽ: q nihil: ꝑterq̃ de uita cogitarẽt: magno negocio ĩpetus hostiũ aduersos: ex munitiõib⁹ sustineri: q̃bus relictis: nec lo co: nec numero pares eẽ posse. magnã autẽ morã: & difficultatẽ ascensum ĩ naues ha bere: ꝓsertim ex scaphis: sũmã eẽ cõtra in Alexãdrinis uelocitatẽ: locorũq;: & ædifi

ciorum notitiam. Hos præcipue in uictoria insolentes: præcursuros: & loca excelsiora: atq; ædificia occupaturos: ita fuga: nauibusq; nostros ꝓhibituros: ꝓinde eius cõsilii obliuiscerẽtur: atq; omni ratione esse uincẽdũ cogitarent. Hac oratiõe apud suos habita: atq; oĩum mẽtibus excitatis dat Cẽturionib⁹ negoniũ: ut reliqs opibus ĩtermissis: ad fodiẽdos puteos aĩum cõferãt: ne ue quã partẽ nocturni tẽporis itermittãt. quo suscepto negocio: atq; oĩum animis ad laborẽ ĩcitatis: magna una nocte uis aq dulcis inuẽta est. Ita opposis Alexãdrinorũ machinatiõib⁹: maximisq; conatibus: nõ lõgi tẽporis labore occursum est. Eo biduo legio trigesima septima ex deditítiis põpeianis militibus cũ frumẽto armis: telis: tormẽtis: ĩposita in naues a Domitio Caluino: ad litora Africæ paulo supra Alexãdriã delata est. Hæ naues Euro: qui multos dies cõtinẽter flabat: portũ cape ꝓhibebant. Sed loca sunt egregia oĩ illa regione ad tenẽdas anchoras. hi cũ diu retinerent: atq; aquæ ĩopia ꝑmerent: nauigio actuario Cęsarẽ faciũt certiorẽ. Cęsar: ut per se cõsiliũ caperet: qd faciẽdũ uideret: nauim cõscẽdit: atq; oẽm classem se seq iussit: nullis nostris militib⁹ ĩpositis: qd: cũ lõgius paulo discederet: munitiões nudare nolebat. Cũq; ad eũ locũ accessisset: q appellat Cherrõesus: aquãdiq; cã remiges in terrã exposuisset: nõnulli ex numero: cũ lõgius a nauibus prædatũ ꝓcessissent: ab equitibus hostiũ sunt excepti: ex iis cognouerũt Cæsarẽ ipsum in classe uenisse: nec ullos milites in nauib⁹ habere. Quare cõpta magnã sibi facultatẽ fortunã obtulisse bene gerẽdæ rei crediderunt. Itaq; naues oẽs: quas paratas habuerãt ad nauigãdũ: ꝓpugnatorib⁹ ĩstruxerũt: Cęsariq; redeũti cũ classe occurrerũt: q duabus de causis eo die dimicare nolebat: qđ & nullos milites in nauibus habebat: & post horã decimã diei res agebat: nox autẽ allatura uidebat maiorẽ fiduciã illis: qui locorũ noticia cõfidebãt: sibi etiã hortãdi suos auxiliũ de futurũ: qđ nulla satis idonea eẽt hortatio: quæ neq; uirtutẽ posset notare: neq; ĩertiã. qbus de causis naues: q̃s potuit Cęsar ad terrã detraxit: quẽ in locũ illos successuros nõ existimabat. erat una nauis rhodia in dextro Cæsaris cornu: lõge ab reliquis collocata: hãc cõspicati hostes nõ tenuerũt sese: magnoq; impetu q̃tuor ad eã cõstratæ naues: & cõplures aptæ contẽderũt: cui coactus est Cæsar ferre subsidiũ: ne turpiter in conspectu cõtumeliã acciperet: q̃q̃ siquid grauius accidisset merito casurũ iudicabat. præliũ cõmissum est magna cõtẽtione Rhodiorũ: qui cũ in oĩbus dimicationibus: & scientia: & uirtute præstitissent: tũ maxime illo tẽpore totũ onus sustinere nõ recusabãt: neqđ suorũ culpa detrimẽtũ acceptũ uideretur: ita præliũ secũdissimũ est factũ: capta est una hostiũ quadriremis: depressa est altera. deinde oĩbus epibatis nudatæ: magna præterea multitudo in reliquis nauibus ꝓpugnatorũ est interfecta. qđ nisi nox præliũ diremisset: tota classe hostiũ Cęsar potius esset. Hac calamitate ꝑterritis hostibus aduerso uento leniter flãte: naues onerarias Cæsar remulco uictricibus suis Alexãdriam deducit. eo detrimento adeo sunt fracti Alexandrini: cum non iam uirtute propugnatorum: sed scientia classiariorum se uictos uiderent: quibus & superioribus locis subleuabant: ut uix ædificiis defendi possent: & materiã cũctã obiicerent: quod nostræ classis oppugnationẽ etiã ad terram uerebantur. Iidẽ postea quã Ganymedes in concilio confirmauit sese & eas: quæ eẽnt amissæ: restituturum: & numerum adaucturum: magna spe: & fiducia ueteres reficere naues: accuratiusq; huic rei studere: atq; inseruire instituerunt: ac tametsi amplius centum decem nauibus longis in portu: naualibusq; amiserant: non tamẽ reparandæ classis cogitationẽ deposuerunt. uidebant enĩ nõ auxilia Cæsaris: nõ cõmeatus supportari

Orationis conclusio

Africa ad anchoras tenẽdas aptissima.

Cherrõesus ubi locorũ.

Cæsaris consilium.

Naualе præliũ.

Alexãdrinorũ nauium casus.

Alexãdrinorũ cõsiliũ.

posse:si classe ipsi ualerent.pręterea nautici homines:& urbis:& regionis maritimę:
quotidiãoq; usu a pueris exercitati: ad naturalẽ:ac domesticũ usum refugere cupie
bãt: & quãtũ paruulis nauigiis ꝓfecissent: sentiebãt.Itaq; omni studio ad parãdam
classem incubuerunt. Erant omnibus ostiis Nili custodiæ: exigendi portorii causa
dispositæ:naues ueteres erãt in occultis Regiæ naualibus:q̄bus multis ãnis ad naui
gãdũ nõ erãt usi:has reficiebãt: illas Alexãdriam reuocabãt: deerãt remi: porticus:
gymnasia:ædificia publica detegebãt:asseres:remorũ usum obtinebãt:aliud natura
lis solertia : aliud urbis copia subministrabat. postremo nõ lõgã nauigationẽ para-
bãt:sed presentis tẽporis necessitati seruiebãt:& ĩ ipo portu cõfligẽdũ uidebãt.Itaq;
paucis diebus cõtra oĩum opinionẽ quadriremes uigintiduas:q̄nqueremes q̄nq; cõ
fecerũt: ad has minores: apertasq; cõplures adiecerũt: & in portu piclitati remigio:
quid quæq; earũ efficere posset:idoneos milites ĩposuerũt:seq; ad cõfligendũ oĩbus
rebus parauerunt. Cæsar rhodias naues nouẽ habebat.Nã decẽ missis:una incursu
litore ęgyptio defecerat:põticas octo:lycias quinq;:ex Asia.xii.ex his q̄nqueremes
q̄nq; erãt:& q̄driremes.x. reliquæ ĩfra hãc magnitudinẽ: & plerẽq; aptæ:tamẽ uirtu
te militũ cõfisus:cognitis hostiũ copiis:se ad dimicãdũ parabat. Postq̄ eo uẽtũ ẽ: ut
sibi uterq; eorũ cõfideret.Cęsar Pharõ classe circũuehit:aduersasq; naues hostibus
cõstituit.In dextro cornu rhodias collocat.in sinistro põticas.Inter has spatiũ q̄dri-
gẽtoꝝ passuũ relinquit:quod satis eẽ ad explicãdas naues uidebat.Post hũc ordinẽ
reliq̄s naues subsidio distribuit: quæ quãq; earũ sequat: & cui subueniat: cõstituit:
atq; impat.Non dubitanter Alexãdrini classem producũt:atq; ĩstruũt:in frõte collo
cãt.xxii.reliquas subsidiarias in secundo ordinę cõstituũt.Magnũ præterea numeꝝ
minorũ nauigiorũ:& scapharũ ꝓducũt cũ malleolis:ignibusq;:siquid ipsa multitu-
do: & clamor: & flãma nostris terroris afferre possent. Erant ĩter duas classes uada
transitu angusto: quæ pertinent ad regionẽ Africę: sic enim prædicãt:partẽ eẽ Ale-
xãdriæ dimidiã Africæ:satisq; diu inter ipsos est expectatũ: ab utris trãseundi fieret
initiũ.Propterea quod ei:qui ĩtrassent ad explicãdã classem: & ad receptũ:si durior
accidisset casus:impeditiores fore uidebant.Rhodiis nauibus præerat Euphranor
animi magnitudine:ac uirtute magis cũ nostris hominibus:q̄ cũ græcis cõparãdus:
Hic ob notissimã sciẽtiã:atq; animi magnitudinem: delectus est ab Rhodiis:qui im
periũ classis obtineret: qui: ubi Cæsaris animũ aduertit:uideris mihi:inq̄t Cæsar ue
reri:si hæc uada primus nauibus intraueris:ne prius dimicare cogaris: q̄ reliq̄ classẽ
possis explicare: nobis rẽ cõmitte: nos præliũ sustinebimus : neq; tuũ iudiciũ falle-
mus: dum reliqui subsequãtur.Hos quidẽ diutius in nostro conspectu gloriari:ma-
gno nobis & dedecori:& dolori est.Cæsar illũ adhortatus:atq; oĩbus laudibus ꝓse-
cutus: dat signum pugnæ: ꝓgressas ultra uadum quatuor rhodias naues circũsistũt
Alexandrini:atq; in eas impetũ faciũt:sustinent illi:atq; arte: solertiaq; se explicant:
ac tãtũ doctrina potuit: ut in dispari numero: nulla transuersa hosti obiiceretur:nul
lius remi detergerentur:sed semper uenientibus aduersæ occurrerent. Interim sunt
reliq̄ subsecutæ.Tũ necessario discessum ab arte ẽ: pp angustias loci : atq; oẽ certa-
mẽ ĩ uirtute cõstitit.Neq; uero Alexãdrię fuit q̄sq̄ aut noꝛorũ:aut oppidãorũ:q aut
ĩ ope: aut ĩ oppugnatiõe occupatũ aĩum haberet:q̄n altissima tecta peteret: atq; ex
oĩ ꝓspectu locũ spectaculo caperet: p̄cibusq;:& uotis uictoriã suis ab Diis ĩmorta-
lib⁹ exposceret. Minime autẽ erat par p̄lii certamen: nostris enim pulsis:neq; terra:
neq; mari effugiũ dabat uictis:oĩaq; uictorib⁹ erãt futura in incerto.Illi:si supassent

Alexãdriæ classis refectio.

Alexãdria rũ nauiũ numerus.

Nauiũ cæsaris numerus.

Alexãdrinoꝝ apparatus ad pugnam.

Euphranoris uirtus.

Verba euphrãoris ad cæsarẽ.

Alexãdrinoꝝ supplicationes.

nauibus:omnia tenerent:si inferiores fuissent:reliquã tamẽ fortunã piclitarent. Simul illud graue:ac miserũ uidebat:per paucos de sũma:ac de salute omniũ decertare. Quorũ siquis aut aĩo: aut uirtute cessisset: reliqs etiã esset cadendũ: qbus pro se pugnandi facultas nõ fuisset. Hæc superioribus diebus sæpenumero Cæsar suis exposuerat:ut hoc maiori aĩo cõtenderent:quod omnium salutem sibi cõmendatã uiderent: eadem suũ quisq; contubernalẽ: amicum notũ: ꝓsequẽs erat obtestatus: ne suã : atq; oĩum falleret opinionẽ : quorũ iudicio delectus ad pugnã proficisceretur. Itaq; hoc aĩo est decertatũ:ut neq; maritimis:nauticisq; solercia:atq; ars pręsidiũ ferret: neq; numero nauium præstantibus multitudo prodesset:neq; flexi ad uirtutẽ ex tãta multitudine uiri uirtuti nostrorũ possent adæqri. Capit hoc prælio qnqueremis una cũ defensoribus:remigibusq;:& deprimunt tres: nostris ĩcolumibus omnibus.reliquæ ꝓpinq̃ fugã ad oppidũ capiunt:quas protexerunt ex molibus: atq; ędificiis imminentibus:& nostros adire ꝓpius prohibuerunt. Hoc ne sibi sæpius accidere posset:omni ratione Cæsar contendẽdũ existimauit:ut ĩsulã:moleq; ad ĩsulã ptinẽtẽ:in suã redigeret potestatẽ.pfectis enim magna ex parte munitionibus in oppido:& illã:& urbẽ uno tẽpore tentari posse cõfidebat: quo capto cõsilio cohortes.x. & leuis armaturæ electos:quos idoneos ex eqtibus Gallis arbitrabatur: in nauigia minora: scaphasq; imponit: alterã insulæ partem distinendæ manus causa cũ cõstratis nauibus aggredit:præmiis magnis propositis:qui primus ĩsulã cœpisset. Ac primo impetũ nostrorum pariter sustinuerunt:uno enim tempore & ex tectis ædificiorum propugnabant:& litora armati defendebant:quo:propter asperitatem loci:nõ facilis nostris aditus dabatur:& scaphis:nauibusq; longis.v.mobiliter:& scienter angustias loci tuebantur. Sed ubi locis primũ cognitis: uadisq; pertentatis:pauci nostri in litore cõstiterunt: atq; hos sunt alii subsecuti:cõstãterq; in eos:q in litore ęquo ĩstiterãt:ĩpetũ fecerunt:omnes Pharitę terga uerterunt. His pulsis: custodia portus relicta ad litora: & uicũ applicauerũt:seq; ex nauib⁹ ad tuẽda ædificia eiecerũt:neq; uero diutius ipsi ex munitione se cõtinere potuerunt. & si erat nõ dissimile: atq; Alexãdriæ genus ędificiorum:ut minora maioribus cõferant:turresq; editę:& cõiũctę: muri locum obtinebant:neq; nostri aut scalis:aut cratibus:aut reliquis rebus parati uenerant ad oppugnandũ:sed terror hominibus mentẽ:cõsiliũq; eripit:& membra debilitat: ut tunc accidit:q se in æquo loco:ac plano pares esse cõfidebant.iidẽ perterriti fuga suorum:& cæde paucorum triginta pedum altitudine in ædificiis cõsistere ausi nõ sunt:seq; per molem in mare præcipitauerunt:& octingentorũ passuũ interuallo ad oppidũ enatauerunt. multi tamẽ ex his capti interfectiq; sunt. Sed numerus captiuorum omnino fuit sexcenti. Cæsar præda militibus cõcessa ædificia diripi iussit:castellũq; ad pontẽ:qui propior erat Pharo communiuit:atq; ibi præsidiũ posuit. Hunc fuga Pharitæ reliquerant: fortiorem illum:propioremq; oppido Alexãdrini tuebant.sed eum postero die simili ratione aggredit:quod his obtentis duobus:omnẽ nauigiorum excursum:& repentina latrocinia sublatum iri uidebat. Iãq; eos:qui præsidio eũ locũ tenebant:tormentis e nauibus: sagittisq; depulerat: atq; in oppidũ redegerat:& cohortiũ triũ instar in terrã exposuerat. Nõ enim plures cõsistere angustiæ loci patiebantur: reliquæ copiæ in nauibus stationẽ obtinebãt. quo facto imperat pontem aduersus hostem præuallari : & qua exitus nauibus erat fornice extructo : quo pons sustinebatur : lapidibus oppleri : atque obstrui: quorum altero opere effecto:ut nulla omnino scapha egredi posset: altero instituto : omnes

No.ĩparẽ pugnam.

Alexãdrinaꝝ nauiũ casus & fuga.

Cæsaris consilium.

Romãorũ militũ robur.

Alexãdriæ qđ ædificiorũ genus.

Terror cuius effectus sit.

Pharitarũ fuga.

Cæsaris machinæ.

Alexandrinorũ copiæ ex oppido se eiecere: & contra munitiones pontis latiore loco constiterunt: eodemq; tẽpore: quæ consueuerãt nauigia per pontes ad incẽdia onerariarũ emittere ad molẽ cõstituerunt. Pugnabat̃ a nostris ex põte: ex mole: ab illis ex area: quæ erat aduersus põtẽ: & ex nauibus contra molẽ. In his rebus occupato Cæsare: militesq; hortãte: remigũ magnus numerus: & classiariorũ ex lõgis nauibus nostris in molẽ se eiecit. Pars eorũ studio spectãdi ferebat̃. Pars etiã cupiditate pugnãdi. hi primũ nauigia hostiũ lapidibus: ac fondis a mole repellebãt: ac multũ proficere multitudine telorũ uidebant̃. Sed postq̃ ultra eũ locũ ab latere eorũ apto: ausi sunt egredi ex nauibus alexãdrini pauci: ut sine signis: certisq; ordinibus sine ratione prodierãt: sic temere in naues refugere cœperunt. Quorũ fuga incitati Alexãdrini ex nauibus egrediebant̃: nostrosq; acrius perturbatos insequebãt̃. Simul q in nauibus lõgis remanserãt: scalas rapere: nauesq; a terra repellere properabãt: ne hostes nauibus potirent̃. q̃bus oĩbus rebus perturbati milites nostri: cohortiũ triũ: qui in põte: ac prima mole constiterãt: cum post se clamorẽ exaudirent: fugã suorũ uiderent: magnã uim telorũ aduersi sustinerent: ueriti ne ab tergo circũuenirent̃: & discessu nauiũ omnino reditu intercluderent̃: munitionẽ in pontẽ institutã relique runt: & magno cursu ĩcitati ad naues cõtẽderunt. Quorũ pars ꝓximas nacta naues multitudine hominũ: atq; onere depressa est: pars resistens: & dubitans: quid esset capiendum cõsilii: ab Alexãdrinis ĩterfecta est. nõnulli feliciore exitu expeditas ad anchoras naues cõsecuti: incolumes discesserunt: Pauci alleuati scutis: & aĩo ad conãdũ nixi: ad ꝓxima nauigia adnatarunt. Cæsar quoad potuit cohortãdo suos ad põtẽ: & munitiones cõtẽdere: codẽ in ꝑiculo uersatus est. Postq̃ uniuersos cedere animaduertit: in suũ nauigiũ se recepit: quo multitudo hominũ ĩsecuta cũ irrumperet: neq; administrãdi: neq; repellendi a terra facultas daret̃: fore qđ accidit: suspicatus: sese ex nauigio eiecit: atq; ad eas: quæ lõgius cõstiterant naues: adnatauit. Hinc suis laborãtibus subsidio scaphas mittens: nõnullos cõseruauit. nauigiũ qdẽ eius multitudine depressum militũ una cũ hominibus ĩteriit. Hoc ꝑlio desyderati sunt ex numero legionariorũ militũ circiter. cccc. & paulopost eum numerũ classiarii: & remiges. Alexãdrini eo loco castellũ magnis munitionibus: multisq; tormẽtis cõfirmaue runt: atq; egestis ex mari lapidibus: libere sunt usi postea admittenda nauigia. Hoc detrimẽto milites nostri tãtũ abfuerunt: ut ꝑturbarent̃: ut incẽsi potius: atq; ĩcitati: magnas accessiones fecerint in opibus hostiũ expugnãdis: in ꝑliis quotidiãis: quãdocũq; sors obtulerat ꝓcurrẽtibus: & erumpẽtibus Alexãdrinis: manũ cõprehẽdi multũ opibus: & ardẽtibus studiis militũ. Nec diuulgata Cęsaris hortatio: subseq legiõum: aut laborẽ: aut pugnãdi poterat cupiditatẽ. ut magis deterrẽdi: & cõtinẽdi a ꝑiculosissimis essent dimicatiõibus: quã ĩcitãdi ad pugnãdũ. Alexãdrini: cũ Romanos: & secundis rebus cõfirmari: & aduersis ĩcitari uiderẽt: neq; ullũ belli tertiũ casum nossent: quo possent esse firmiores: ut cõiectura cõseq possumus: aut admõiti a Regis amicis: qui in Cæsaris erant præsidiis: aut suopte consilio: per occultos nuntios Regis probato: legatos ad Cæsarem miserunt: ut dimitteret Regem: transireq; ad suos pateretur. paratam enim omnem multitudinem esse: confectam tædio puellæ fiduciario regno: dominatione crudelissima Ganymedis: facere id quod Rex imperasset. quo si authore in Cæsaris fidem: amicitiamque uéturi essent: nullius periculi timorem multitudini fore impedimento: quo minus se dederent Cæsar: & si fallacem gentem: semperq; alia cogitantem: alia simulantem: bene cognitam habebat:

Pugna ad portus molem.

Romanorum fuga.

Romanorũ casus.

Cæsaris fuga & casus uarius.

Romanorũ casus.

Alexãdrinorũ consilium.

Legati alexãdrinæ ad cæsarẽ.

tamen petentibus dare ueniam utile esse statuit. quod si quo facto sentirent ea: quæ postularent: mansurum in fide dimissum Regem credebat. Sin id quod magis illorum naturæ conueniebat: ducem ad bellum gerendum Regem habere uellent: splendidius: atque honestius se contra Regem: quam contra conuenarum: ac fugitiuorum manum bellum esse gesturum. Itaque regem cohortatus: ut consuleret regno paterno: parceret præclarissimæ patriæ: quæ turpissimis incendiis: & ruinis eēt deformata: ciues suos primū ad sanitatē reuocaret: deinde conseruaret: fidē Po. Ro. sibiq; pstaret: cū ipse tantum ei crederet: ut ad hostes armatos eū mitteret: dextera dexterā tenens: dimittere cœpit adulta iā ætate puerum. At regius aius disciplinis fallacissimis eruditus: ne a gentis suæ moribus degeneraret: flens orare contra Cæsarē cœpit: ne se dimitteret. nō enī regnū ipm sibi cōspectu Cæsaris eē iucūdius. Cōpressis pueri lacrymis: Cæsar ipse cōmotus celeriter: si illa sentiret: fore eū secū affirmans ad suos dimisit. Ille: ut ex carceribus in liberū cursum emissus: adeo cōtra Cæsarē acriter bellū gerere cœpit: ut lacrymas: quas in colloquio proiecerat: gaudio uideret profudisse. Accidisse hoc cōplures Cesaris legati: amici: Cēturiones milite sq; letabant: qd nimia bonitas eius: fallaciis pueri elusa eēt: q̄si uero id Cęsar bonitate tātū adductus: & nō prudētissimo cōsilio fecisset: cū duce assumpto alexādrini nihilo se firmiores factos: aut languidiores Romanos animaduerterent. Eludentibusq; militibus Regis ætatē: atq; īfirmitatem: magnum dolorem acciperent: neq; se quicq̄ proficere uiderent: rumoresq; existerent: magna Cæsari præsidia: terrestri itinere Syria: Ciliciaq; adduci: quod nō dū Cæsari auditū erat: cōmeatū: qui nostris mari supportabat itercipere statuerunt. Itaq; expeditis nauigiis: locis idoeis ad Canopū in statione: dispositis nauibus: īsidiabant nostris cōmeatibus. Quod ubi Cæsari nuntiatū est: classem iubet expediri: atq; instrui. Prefecit huic Tiberiū Nerone: proficiscuntur in ea classe rhodiæ naues: atq; in his Euphranor: sine quo nulla unq̄ dimicatio maritima parū etiam feliciter cōfecta erat. At fortuna: quę plerunq; eos: quos plurimis beneficiis ornauit: ad duriorem casum reseruat: superiorum tēporū dissimilis Euphrāorē psequebat. Nā cū ad Canopum uentū esset: īstructaq; utrinq; classis cōflixisset: & sua consuetudine Euphranor primus p̄liū cōmisisset: & illic triremē hostiū perforasset: ac demersisset: proximā longius īsecutus: parū celeriter īsequētibus reliquis: circunuentus ab alexandrinis est: cui subsidium nemo tulit: siue q̄ in ipso satis p̄sidii pro uirtute: ac felicitate eius putarēt esse: siue qd ipsi sibi timebāt. Itaq; unus ex omnibus eo prælio bene rem gessit: solus cū sua quadriremi uictricæ periit. Sub idē tēpus Mithridates Pergamenus magnæ nobilitatis domi: scientiæq; in bello: & uirtutis fidei: dignitatisq; in amicitia Cæsaris missus in Syriā: Ciliciamq; initio belli alexandrini ad auxilia accersenda: cum magnis copiis: quas celeriter: & propensissima ciuitatum uoluntate: & sua diligentia cōfecerat: itinere pedestri: quo coniungitur Aegyptus Syriæ pelusium adducit. idq; oppidum firmo præsidio occupatum ab Achilla propter opportunitatem loci: nāq; tota Aegyptus maritimo accessu Pharo: pedestri Pelusio: uelut claustris munita existimatur: repente magnis circundatum copiis: multiplici præsidio pertinaciter propugnantibus: & copiarū magnitudine: quas integras uulneratis: defessisq; subiiciebat: & perseuerantia: cōstātiaq; oppugnandi: quo die est aggressus: in suam redegit potestatem: pręsidiumq; ibi suum collocauit. Inde re bene gesta Alexādriam ad Cæsarem cōtendit: omnesq; eas regiones: per quas iter faciebat: authoritate ea: quæ plerūq; adest uictori: placarat:

Cæsaris consilium.

Ptolemei doli.

Rumor cēturionū de cæsare.

Alexādrinorū īsidiæ

Nomē aureū dictū.

Euphranoris casus.

Mithridatis uirtus.

Egyptus siriæ cōtermina.

atq; in amicitiam Cæsaris redegerat. Locus est fere regionum illarum nobilissimus: non ita longe ab alexãdria: qui nominatur Delta: qđ nomen a similitudine literę cepit. Nam pars quædam fluminis Nili deriuata inter se duobus itineribus paulatim medium inter se spatium relinquens: diuersissimo ad litus interuallo a mari coniungitur. Cui loco cum appropinquare Mithridatem Rex cognouisset: & transeundũ ei flumẽ sciret: magnas aduersus eũ copias misit: quibus uel superari: delerique Mithridatẽ: uel sine dubio retineri posse credebat: queadmodũ autẽ obtabat eum uinci: sic satis habebat interclusum a Cæsare a se retineri. Quæ primæ copiæ flumẽ a Delta transire: & Mithridati occurrere potuerunt: prælĩũ cõmiserunt: festinantes ꝓripere subsequentibus uictoriæ societatem. Quorũ impetũ Mithridates magna cum prudentia consuetudine nostra castris uallatis sustinuit. Cum uero incaute: atq; insolẽter succedere eos munitiõibus uideret: eruptiõe undiq; facta: magnũ numerũ eorũ interficit. qđ nisi locorũ notitia reliq se texissent: partimq; in naues: quibus flumen transierant: recepissent: funditus deleti essent: q ut paululũ ab illo timore se recrearunt: adiunctis iis: q subsequebantᷣ: rursus Mithridatẽ oppugnare cœperunt. Mittitur a Mithridate nuntius Cæsari: qui rem gestã ꝑferret. cognoscit ex suis eadẽ hæc accidisse Rex: ita pene sub idẽ tẽpus & Rex ad opprimẽdũ Mithridatẽ proficiscitᷣ: & Cęsar ad recipiendũ: celeriore fluminis Nili nauigatione Rex est usus: in qua magnã & paratã classem habebat. Cæsar eodem itinere uti noluit: ne nauibus in flumine dimicaret. Sed circunuectus eo mari: qđ Africę partis esse dicitur: sicuti supra demonstrauimus: prius tamen Regis copiis occurrit: quã is Mithridatẽ aggredi posset: eumq; ad se uictorem incolumi exercitu recepit. Cõsederat cum copiis Rex: loco natura munito: quod erat ipse excelsior: planicies ex omnibus partibus subiecta. Tribus autẽ ex lateribus uariis genere munitiõibus tegebatur. Vnũ latus erat adiectum flumini Nilo. alteꝝ editissimo loco ductum: ut partẽ castrorũ obtineret. Tertiũ palude cingebatur. Inter castra: & Cæsaris iter flumẽ intercedebat angustũ: altissimis ripis: quod ĩ Nilum influebat. Aberat autẽ ab regis castris millia passuũ circiter septem. Rex cũ hoc itinere uenire Cæsarẽ cõperisset: equitatũ oẽm: expeditosque delectos pedites ad id flumẽ misit: qui transitu Cæsarẽ prohiberent: & eminus ex ripis prælĩũ impar inirent. nullũ enim processum uirtus habebat: aut ꝑiculũ ignauia subibat: quæ res incendit dolore milites: eqteſq; nostros: quod tãdiu pari prælio cum Alexandrinis certaretur. Itaq; eodem tempore equites Germani dispersi uada fluminis quærentes partim demissioribus ripis flumen tranarunt: & legionarii magnis arboribus excisis: quæ lõgitudine utranq; ripã contingerent proiectis: repentinoq; aggere iniecto: flumen transierunt: quorũ impetũ adeo ꝑtimuerunt hostes: ut in fuga spẽ salutis collocarẽt. Sed id frustra: nãq; ex ea fuga pauci ad Regẽ refugerunt: pene omni reliqua multitudine interfecta. Cæsar re præclarissime gesta: cũ subitum aduentũ suũ iudicaret magnũ terrorẽ Alexandrinis iniecturũ: ꝓtinus uictor ad Regis castra ꝑtendit. hęc cũ & opere magno uallata: & loci natura munita aduerteret: cõfertãq; armatorũ multitudinẽ collocatã in uallo uideret: lassos itinere: ac ꝑliãdo milites ad oppugnãda castra succedere noluit. Itaq; nõ magno ĩteruallo relicto ab hoste: castra posuit. Postero die castellũ: qđ Rex in ꝓximo uico nõ lõge a suis castris muniuerat: brachiisq; cũ ope castrorũ cõiũxerat: uici obtinẽdi cã: Cæsar aggressus oib' copiis expugnat. nõ quo id minori nũero militũ cõseq difficile factu putaret: sed ut ab ea uictoria: ꝑterritis Alexãdrinis: ꝓtinus castra Regis oppugnaret.

Delta qđ. & ubi locorũ.

Prælĩũ eq. ꝯtra iter Mitridatẽ & alexãdrios

Alaxãdrinorũ casus.

Loci descriptio.

Ptolemei cõsiliũ.

No. pulchrũ dictũ.

Alexandrinorũ casus.

Castelli expugnatio.

Prælíũ iter roma.& alexandrinos.

Itaq; eo cursu: quo refugientes Alexandrinos ex castello in castra sunt milites isecuti: munitionibus successerunt: acerrimeq; eminus præliari cœperũt. duabus ex partibus aditus oppugnationis nostris dabatur: una: qua liberum accessum haberi demonstraui. altera: quæ mediocre interuallum inter castra: & flumẽ Nilum habebat maxima: & electissima Alexandrinorum multitudo defendebat eam partem: quæ facillimum aditum habebat: plurimum autem proficiebãt hostes in repellẽdis: uulnerandisq; nostris: qui in regiõe fluminis Nili propugnabant. diuersis enim telis nostri figebãtur: aduersi ex uallo castrorum: aduersiq; ex flumine: in quo multæ naues instructæ funditoribus: & sagittariis nostros impugnabant. Cæsar cum uideret milites acrius præliari non posse: nec tamen multum profici propter locorum difficultatem: cumq; animum aduerteret excelsissimum locum castrorum relictum esse ab Alexãdrinis: quod & per se munitus esset: & studio partim pugnandi: partim spectãdi decurrissent in eum locũ: in quo pugnabatur: cohortes illo circuire castra: & summum locum aggredi iussit: hisq; Carfulenum prefecit: & animi magnitudine: & rei militaris scientia uirum præstãtem. quo ut uẽtum est: paucis defendẽtibus munitionem: nostris contra militibus acerrime pugnantibus: diuerso clamore: & prælio pterriti Alexãdrini trepidantes in omnes partes discurrere cœperunt. quorum perturbatione nostrorum animi adeo sunt incitati: ut pene eodem tempore ex omnibus partibus: primi tamen editissimũ locum castrorum caperent: ex quo decurrẽtes: magnam multitudinem hostium interfecerunt: quod periculum pleriq; Alexãdrini fugientes: aceruatim se de uallo præcipitauerunt in eam partem: quæ flumini erat adiuncta. horum primis in ipsa fossa munitionis magna ui oppressis: cæteri faciliorem fugã habuerunt. constat fugisse ex castris Regẽ ipsum: receptũq; in nauẽ: & multitudine eorum: qui ad proximas naues adnatabant: demerso nauigio perisse. Re felicissime: celerrimeq; gesta: Cæsar magnæ uictoriæ fiducia proximo terrestri itinere Alexandriã cum equitibus contẽdit: atq; eã partẽ oppidi uictor introiit: quę præsidio hostium tenebat: neq; eum cõsiliũ suum fefellit: quin hostes eo prælio audito: nihil iam de bello essent cogitaturi dignum aduenieus fructum uirtutis: & animi magnitudinis tulit. omnis enim multitudo oppidanorum: armis proiectis: munitionibusq; suis relictis: ueste ea sumpta: qua supplices dominantes deprecari consueuerunt: sacrisq; omnibus prolatis: quorũ religione precari offensos: iratosq; animos Regum erant soliti: aduenienti Cæsari occurrerunt: seq; ei dediderunt. Cæsar in fidem receptos consolatus: per hostium munitiones in suam partem oppidi magna gratulatione uenit suorum: qui non tantum bellum ipsum: ac dimicationem: sed etiam talem aduentum eius felicem fuisse lætabantur. Cæsar Aegypto: atq; alexandria potitus: Reges cõstituit: ut quos Ptolemæus testamẽto scripserat: atq; obtestatus erat populũ Ro. ne mutarent. nã maiore ex duob⁹ pueris Rege amisso: minori tradidit regnũ: maiori ex duabus filiis Cleopatræ: q̃ mãserat ĩ fide: p̃sidiisq; eius minorẽ Arsinoẽ: cuius nomine diu regnasse ĩpotẽter Ganymedẽ docuimus: deducere ex regno statuit: neq̃ rursus noua dissensio: prius quã diuturnitate cõfirmarentur Regis impia: per hoĩes seditiosos nasceret: legiõe ueterana sexta secũ deducta: cęteras ibi relinqt: quo firmius eẽt eorũ Regũ impiũ: qui neq; amorẽ suorũ habere poterãt: qđ fideliter pmãserãt in Cæsaris amicitia: neq; uetustatis authoritatẽ: paucis dieb⁹ Reges cõstituti: simul ad impii nostri dignitatẽ: utilitatẽq; publicã ptinere existimabat: si pmanerẽt in fide Reges: p̃sidiis eos nostris eẽ tutos: & hos: si eẽnt ingrati:

Romanoꝝ casus.

Carfuleii fortitudo.

Ptolemei mors.

Alexandrinorũ deditio.

Cæsaris censura.

Cæsaris cõsiliũ.

posse iisdem præsidiis coerceri. Sic rebus omnibus confectis: & collocatis: ipse itinere terrestri profectus est in Syriam. Dum hęc in Aegypto geruntur: Rex Deiotarus ad Domitium Caluinum: cui Cæsar Asiam: finitimasq; Prouincias administrādas tradiderat: uenit oratum: ne Armeniam minorem regnum suum: ne ue Cappadociam regnum Ariobarzanis: possideri: uastariq; pateretur a Pharnace: quo malo nisi liberarentur: imperata sibi facere: pecuniāq; promissam Cæsari nō posse se persoluere. Domitius nō tantū ad explicādos sumptus rei militaris: cū pecuniā necessariā esse iudicaret: sed etiā turpe populo Ro. & Cęsari uictori: sibiq; īfame esse statueret: regna sociorum: atq; amicorū ab externo Rege occupari: nuncios confestim ad Pharnacem misit: Armenia: Cappadociaq; decederet: ne ue occupatione belli ciuilis populi Ro. ius: maiestatemq; tentaret. Hanc denuntiationem: cum maiorē uim habiturā existimaret: si propius eas regiones cū exercitu accessisset ad legiones profectus: unā ex tribus. xxxvi. secum ducit: duas in Aegyptū ad Cæsarē mittit: literis eius euocatas: quarum altera in bello alexādrino nō occurrit: quod itinere terrestri per Syriā erat missa. Adiungit Cn. Domitius legioni. xxxvi. duas a Deiotaro: quas ille disciplina: atq; armatura nostra cōplures annos cōstitutas habebat: equitesq; cētum: totidemq; ab Ariobarzane sumit: mittit. P. Sextiū ad. C. prætorium quæstorē: ut legionem adduceret: quæ ex tumultuariis militibus in pōto cōfecta erat. Q ueq; Pacilcium in Ciliciā ad auxilia accersenda: quæ copiæ celeriter omnes iussu Domitii Comana cōuenerunt. Interim legati a Pharnace respōsum referunt: Cappadocia se decessisse: Armeniā minorē recepisse: quā paterno nomine iure obtinere deberet: deniq; eius regni causa integra Cæsari seruaretur. paratū enim se facere: quod is statuisset. P. Domitius cum animaduerteret eum Cappadocia decessisse: non uoluntate adductū: sed necessitate: quod facilius Armeniam defendere posset: subiectā suo regno: quam Cappadociam longius remotam: quodq; omnes tres legiōes adducturum Domitium putasset. ex quibus cum duas ad Cæsarē missas audisset: audaciusq; in Armēia substitisset: pseuerare cœpit: ut eo quoq; regno decederet. Neq; enī aliud ius esse Cappadociæ: atq; Armeniæ: nec iuste eum postulare: ut in Cæsaris aduentu res integra differretur: Id enim esse integrum: quod ita esset: ut fuisset. His responsis datis: cū iis copiis: q̄s suprascripsi: pfectus ē in Armeniā: locisq; supiorib' iter facere īstituit. Nā ex pōto a Comāis iugū editū syluestre est ptinēs ī Armeniā minorē: quo Cappadocia finit̄ ab Armēia: cuius itineris hæ erāt certę opportūitates: qđ ī locis supioribus nullus īpetus repētinus accidere hostiū poterat: & qđ Cappadocia his iugis subiecta magnā cōmeat' copiā erat subministratura. Cōplures īterī legatiōes Pharnaces ad Domitiū mittit: q̄ de pace agerēt: regiaq; mūera Domitio ferrēt: ea cōstāter oīa aspnabat̄: nec sibi q̄cq̄ fore antiqus: q̄ dignitatē Po. Ro. & regna socioꝝ recupare: legatis respōdebat: magnis & cōtinuis itinerib' cōfectis: cū aduētaret ad Nicopolī: qđ oppidū ī Armenia minore positū ē: plāo īpm loco: mōtib' tñ altis ab duobus lateribus obiectis satis magno īteruallo ab oppido remotis: castra posuit lōge a Nicopoli circiter millia passuū septē. Q uib' ex castris: cū locus angustus: atq; īpedit' eēt trāseūdus: Pharnaces ī īsidiis delectos pedites: oēsq; pene disposuit eq̄tes. magnā āt multitudinē pecoris ītra eas fauces dissipari iussit: pagāosq; & oppidāos ī his locis obuersari: ut si amicus Domitius eas āgustias trāsiret: nihil de īsidiis suspicaret̄: cū in agris: & pecora: & homines animaduerteret uersari: tanquā amicoꝝ aduentu: Sin uero: ut in hostium fines ueniret: pręda diripienda milites dissiparentur: disper

Legati deiotari ad domitiū.

Nūtii domitii ad pharnacē.

Legionū domicii numerus.

Domicii cōsiliū.

Domicii pfectio ī armeniā cappadocia cui regiōi cōtermina.

Nicopolis ubi locorū.

Pharnacis insidiæ.

ſicq̧ cæderentur. Hæc cũ adminiſtraret: nũquam tamen intermittebat: legatos de pace: atq̧ amicitia mittere ad domitiũ cum hoc ipſo crederet eum facilius decipi poſſe. At cõtra ſpes pacis Domitio in eiſdẽ caſtris moradi attulit cauſam. Ita pharnaces a miſſa proximi tẽporis occaſione: ueritus: ne cognoſcerent̃ inſidiæ: ſuos in caſtra reuocauit. Domitius poſtero die propius Nicopolin acceſſit: caſtraq̧ oppido contulit: quæ dum muniunt noſtri Pharnaces aciem inſtruxit ſuo more: atq̧ inſtituto. in fronte enim ſimplici directa acie cornua trinis firmabantur ſubſidiis: eadem ratione hæc media collocabantur acie: duobus dextra: ſiniſtraq̧ interuallis: ſimplicibus ordinibus inſtructis: perfecit ĩceptum caſtroꝝ opus Domitius: parte copiarũ pro uallo inſtructa: proxima nocte Pharnaces interceptis tabellariis: qui de Alexãdrinis rebus literas ad domitiũ ferebant: cognoſcit Cæſarẽ magno in periculo uerſari: flagitareq̧ a Domitio: ut quamprimũ ſibi ſubſidia mitteret: propiuſq̧ ipſe Alexandriam per Syriam accederet. qua cognita re: Pharnaces uictoriæ loco ducebat: ſi trahere tẽpus poſſet: cum diſcendendum celeriter Domitio putaret. Itaq̧ ab oppido: qua facillimũ acceſſum: & equiſſimum ad dimicãdũ noſtris uidebat: foſſas duas directas: non ita magno medio interuallo relicto: quatuor pedum altitudinis in eum locũ deduxit: quo longius conſtituerat ſuam non producere aciẽ. Inter has foſſas aciẽ ſemper inſtruebat. equitatum autẽ ab lateribus omnem extra foſſam collocabat: q̃ neq̧ aliter utilis eſſe poterat: & multum numero anteibat noſtrũ equitatũ. Domitius autem: cum Cæſaris magis periculo: quam ſuo cõmoueretur: neq̧ ſe tuto diſceſſurum arbitraretur: ſi conditiones: quas reiecerat: rurſus appeteret: aut ſine cauſa diſcederet: ex propinquis caſtris in aciem exercitum eduxit: triceſimãſextã legionẽ in dextro cornu collocauit: ponticã in ſiniſtro. Deiotari legiones in mediã aciem contulit: quibus tamẽ anguſtiſſimũ frontis reliquit interuallum: reliquis cohortibus in inſidiis collocatis: ſic utrinq̧ acie inſtructa proceſſum eſt ad dimicandũ. Signo ſub idẽ tẽpus ab utroq̧ dato: concurrit̃ acriter: uarieq̧ pugnat̃. Nã triceſimaſexta legio: cũ extra foſſam in equitatũ Regis impetũ feciſſet: adeo ſecundũ prælium fecit: ut mœnibus oppidi ſuccederet: foſſamq̧ tranſiret: aduerſoſq̧ hoſtes aggrederetur. At põtica ex altera parte legio: cum paululũ auerſa hoſtibus ceſſiſſet: foſſam autem circuire acies ſecundo conata eſſet: ut aperto latere aggrederetur hoſtem: in ipſo tranſitu foſſæ confixa: & oppreſſa eſt. Deiotari uero legiões uix impetum ſuſtinuerunt. Ita uictrices Regis copiæ cornu ſuo dextro: mediaq̧ acie conuerterunt ſe ad triceſimamſextam legionem: quæ tamen fortiter uincentium impetum ſuſtinuit: magnis copiis hoſtium circundata: præſentiſſimo animo pugnans in orbem ſe recepit ad radices montiũ: quo Pharnaces inſequi propter iniq̃tatem loci noluit: Ita pontica legione pene tota amiſſa: magna parte Deiotari militum interfecta: triceſimaſexta legio in loca ſe ſuperiora contulit: nõ amplius ducentis quinquaginta deſyderatis. Ceciderunt eo p̃lio ſplendidi: ac illuſtres uiri nõnulli equites Romani. Quo tamẽ incõmodo Domitius accepto: reliquias exercitus diſſipati collegit: itineribuſq̧ tutis p̃ Cappadociã ſe in Aſiã recepit. Pharnaces rebus ſecundis elatus: cũ de Cæſare ea: quæ optabat: ſperaret: pontum omnibus copiis occupauit. Ibiq̧: & uictor: & crudeliſſimus Rex: cum ſibi fortunam paternã feliciore euentu deſtinaret: multa oppida expugnauit: bona ciuiũ romanoꝝ: põticorũq̧: diripuit: ſupplicia cõſtituit ĩ eos: qui aliq̃ formæ: atq̧ ætatis cõmẽdationẽ habebãt: eaq̧: q̃ morte eẽnt miſeriora: põtumq̧ nullo defendẽte: paternũ regnũ ſe recepiſſe glorians: obtinebat. Sub idem tẽpus in Illyrico eſt

Pharnacis acies inſtructæ.

Literæ cæſaris interceptæ.

Phanarcis munimẽta.

Domicii acies inſtructæ.

Præliũ inter pharnacẽ & domicium.

Domicii fuga.

Pharnacis crudelitas.

Illyrico est incōmodum acceptum:quæ Prouincia superioribus mensibus retenta non tantū sine ignominia:sed etiā:cū laude erat. Nanq; eo missus æstate cū duabus legionibus. Q. Cornificius Cęsaris quæstor pro prætore: quanquā erat Prouincia minime copiosa ad exercitus alendos:& finitimo bello:ac dissensionibus uastata:& confecta:tamen prudentia:ac diligentia sua:quod magnam curā suscipiebat:nequo temere progrederet̄:& recepit:& defendit. nanq; & castella complura locis editis posita:quorum opportunitas castellanos impellebat ad decursiōes faciendas:& bellum inferendū:expugnauit:eaq; pręda milites donauit.quæ & si erat tenuis: tamen in tanta Prouincię desperatiōe erat grata:presertim uirtute parta:& cum Octauius ex fuga pharsalici prælii magna classe in illum se sinum contulisset: paucis nauibus Hiadertinorū:quorum semper in rempu.singulare cōstiterat officiū: dispersis octauianis nauibus erat potitus:ut uel classe dimicare posset adiunctis captiuis: nauibus sociorum:cū diuersissima parte orbis terra℞ Cn. Pompeiū uictor Cæsar sequeretur:cōpluresq; aduersarios in Illyricū propter Macedoniæ propinquitatem:se reliquis ex fuga collectis:cōpulisse audiret:literas ad Gabinium mittit: uti cū legionibus tyronū:quæ nuper erant conscriptæ:proficisceretur in Illyricum:coniunctisq; copiis cum. Q. Cornificio:siquod periculū Prouincię inferretur:depelleret. Sin ea nō magnis copiis tuta esse posset:in Macedoniam legiones adducerent. omnē enim illam partem:regionemq; uiuo Cn. Pompeio bellum instauraturam esse credebat. Gabinius:ut in illyricum uenit:hyberno tempore anni: ac difficili: siue copiosiorē Prouinciā existimās: siue multum fortunæ uictoris Cæsaris tribuens: siue uirtute: & scientia sua confisus:qua sæpe in bellis periclitatus:magnas res:& secūdas ductu: ausuq; suo gesserat:neq; Prouinciæ facultatibus subleuabatur:q̄ partim erat exinanita:partim infidelis:neq; nauibus īterclusо mari tēpestatibus:cōmeatus supportari poterat: magnisq; difficultatibus coactus:nō ut uolebat:sed ut necesse erat:bellū gerebat.ita cū durissimis tēpestatibus propter inopiā castella:aut oppida expugnare cogeret̄:crebra incommoda accipiebat:adeoq; est a Barbaris contemptus: ut Salonā se recipiens in oppidū maritimū:qđ ciues romani fortissimi:fidelissimiq; incolebāt:in agmine dimicare sit coactus. Quo p̄lio duobus millibus militum amplius amissis:Cēturionibus.xxxviii. Tribunis.iiii. cū reliq̄s copiis Salonā se recepit: summaq; ibi difficultate rerū omnium pressus paucis mēsibus morbo periit:cuius & infelicitas uiui:& subita mors in magnā spem Octauiū adduxit:Prouinciæ potiundæ: quē tamen diutius in rebus secundis:& fortuna:quæ plurimū in bellis potest:diligētiaq; Cornificii:& uirtus Vatinii uersari passa non est. Vatinius Brundusii cū esset: cognitis rebus:quę gestę erāt in Illyricū:cū crebris literis Cornificii:ad auxiliū prouinciæ ferendū euocaret̄:&.M. Octauiū audiret:cū Barbaris fœdera percussisse:cō pluribusq; locis nostrorū militū oppugnare præsidia:partim classe per se:partim pedestribus copiis per Barbaros: etsi graui ualetudine affectus: uix corporis uiribus animum sequebatur:tamē uirtute uicit incōmodum naturæ:difficultatesq; hyemis: & subitæ præparationis. Nā cū ipse paucas in portu naues lōgas haberet: literas in Achaiā:atq; Calenū misit:uti sibi classem mitterent:quod cū tardius fieret:quā periculum nostrorū flagitabat:qui sustinere impetū Octauii nō poterāt:nauibus actuariis:quarum numerus erat satis magnus:magnitudine quanquā non satis iusta ad p̄liandum: rostra imposuit. Has adiunctas nauibus longis: & numero classis aucto militibus ueteranis impositis: quorum magnam copiam habebat:ex omnibus

Qu. Cornificii in ilyrico gesta.

Illyricum macedoniæ propinqua.

Gabinii leuitas.

Casus gabiniorum militum.

Gabinii exitus.

Vatinii laudes.

legionibus:qui numero egrorũ relicti erant Brundusii:cũ exercitus in Græciã transportaret:profectus est in Illyricũ:maritimasq; nõnullas:ciuitates:quę defecerant: Octauioq; se tradiderãt:partim recipiebat:partim remanentes in suo cõsilio:pręter uehebat.nec sibi ullius rei morã:necessitatemq; iniũgebat: qui quã celerrime posset:ipsum Octauium persequeretur.Hũc oppugnantẽ Epidaurum terra:mariq;:ubi nostrum erat præsidium:aduentu suo discedere ab oppugnatiõe coegit: præsidiũq; nostrum recepit.Octauius:cũ Vatinium classem magna ex parte confectã ex nauiculis actuariis habere cognouisset:cõfisus sua classe:substitit ad isulã Thauridẽ:qua regiõe Vatinius inseqũes nauigabat:nõ quod Octauiũ ibi restitisse sciret: sed quod eum lõgius progressum isequi decreuerat.Cum propius Thauridẽ accessisset: distẽsis suis nauibus:quod & tẽpestas erat turbulenta:& nulla suspitio:hostis repente aduersam ad se ueniẽtem nauem:antennis ad medium malũ demissis:instructã propugnatoribus animaduertit.Quod ubi cõspexit:celeriter uela subduci:demittiq; antẽnas iubet:& milites armari:& uexillo sublato:quo pugnãdi dabat signũ: quę primę naues subsequebant:idem ut facerent:significabat:parabãt se Vatiniani repẽte oppressi:parati deinceps Octauiani ex portu procedebant.Instruitur utrinq; acies:ordine disposita magis octauiana:paratior militũ animis uatiniana.Vatinius: cũ animaduerteret:neq; nauiũ se magnitudine:neq; numero parem esse futuræ dimicationi fortunæ rẽ cõmittere maluit.Itaq; primus sua quinqueremi in quadriremẽ ipsius Octauii impetũ fecit:celerrime:fortissimeq; contra illo remigante: naues aduersæ rostris cõcurrũt adeo ueheinẽter:ut nauis octauiana rostro discusso: ligno contineretur. cõmittit acriter reliquis locis præliũ:cõcurriturq; ad duces maxime:nam:cũ suo quisq; auxiliũ ferret:magnũ cõminus i angusto mari præliũ factum est:quãtoq; cõiunctis magis nauibus cõfligendi potestas dabat:tanto superiores erant Vatiniani:q admiranda uirtute ex suis nauibus in hostium naues transilire nõ dubitabant: & dimicatiõe æquata longe superiores uirtute:rem feliciter gerebant: deprimitur ipsius Octauii quadriremis:multæ p̄terea capiuntur:aut rostris perforatæ merguntur:ꝓpugnatores octauiani parti in nauibus iugulantur:partim in mare præcipitãtur:ipse Octauius se in scaphã cõfert:in quã plures cũ cõfugerẽt:dep̄ssa scapha: uulneratus tamen adnatat ad suum myoparonem.eo receptus:cum præliũ nox dirimeret:tẽpestate magna uelis profugit.sequunt hunc suę naues nõnullæ:quas casus ab illo periculo uendicaret.At Vatinius re bene gesta receptui cecinit:suisq; omnibus incolumibus:in eum se portũ uictor recepit:quo ex portu classis octauiana ad dimicandum processerat.Capit ex eo prælio pentiremem unam:triremes duas: dyerotas octo:cõpluresq; remiges octauianos.posteroq; ibi die fuit: dum suas: captiuasq; naues reficeret.post diem tertium cõtendit in insulam Issam:quod eo se recepisse ex fuga credebat Octauium.Erat nobilissimũ regionum earũ oppidum: coniunctissimumq; Octauio:quo ut peruenit:oppidani supplices se Vatinio dediderunt.cõperitq; ipsum Octauium:paruis:paucisq; nauigiis uento secundo regionẽ Græciæ petisse:inde ut Siciliam:deinde Africam caperet.Ita breui spatio re præclarissime gesta.Prouincia recepta:& Cornificio reddita:classe aduersariorũ ex illo toto sinu expulsa:uictor se Brundusium incolumi exercitu: & classe recepit.His autem tẽporibus:q̄bus Cæsar ad Dyrrhachiũ Põpeiũ obsidebat:& p̄lio pharsali rẽ feliciter gererebat:Alexandriæq; cum periculo magno:tum etiam maiore periculi fama: dimicabat:Cassius Longinus in hispania pro p̄tore; Prouinciæ ulterioris obtinende causa relictus:

Vatinii cõsilium.

Thauris isula ubi.

Nauale p̄lium iter uatiniũ & octauium.

Nauium octauianorũ casus.

Issa ubi locorum

Mæũ ubi.

relictus:siue cõsuetudine naturæ suæ:siue odio:quod in illã Prouinciam susceperat quæstor:ex insidiis ibi uulneratus:magnas odii sui fecerat accessiones:qđ uel ex cõsciẽtia sua:cũ de se mutuo sentire Prouinciã crederet:uel initis signis:& testimõiis eoꝝ:q difficulter odia dissimulant:animaduertere poterat:& cõpensare offensionẽ Prouĩciç exercitus amore cupiebat.Itaq;:cũ primũ ĩ unũ locũ exercitũ cõduxit:sestertia.C.militibus ẽ pollicitus:nec multo post:cũ in Lusitãia Medobregã oppidũ:mõtemq; Herminiũ expugnasset:quo Medobregẽses cõfugerãt:ibiq; ĩperator esset appellatus:iterũ sestertiis.C.milites donauit.multa præterea:& magna præmia singulis cõcedebat:quç speciosum reddebãt p̃sentẽ exercitus amorẽ:paulatim tñ:& occulte militarẽ disciplinã:seueritatemq; minuebãt.Cassius legiõibus in hyberna dispositis:ad ius dicendũ Cordubã se recepit:cõtractumq; in ea æs alienũ grauissimis oneribus Prouinciæ cõstituit exoluere:&:ut largitiõis postulat cõsuetudo p cãm liberalitatis speciosam:plura largitori q̃rebant:pecuniç locuplẽtibus ĩperabant:q̃s Lõginus sibi expẽsas ferri:nõ tãtũ patiebat:sed etiã cogebat:in gregẽ locupletiũ simultatũ causæ tenues cõiiciebant:neq; ullũ genus q̃stus:aut magni:& euidẽtis:aut minimi:& sordidi:p̃termittebat:quo domus:& tribunal imperatoris uacaret.nemo erat:qui modo aliquam iacturam facere posset:quin aut uadimonio teneretur:aut in reos referretur.Ita etiã magna sollicitudo periculorũ ad iacturas:& detrimenta rei familiaris:adiungebant.Quibus de causis accidit:ut:cũ Lõginus ĩperator eadẽ faceret:quæ fecerat quæstor:similia rursus de morte eius p̃uinciales cõsilia inirent. Hoꝝ odiũ cõfirmabãt nõnulli familiares eius:q:cũ ĩ illa societate uersarent rapinarũ:nihilo minus oderãt eũ:cuius nomine peccabãt:sibiq; qđ rapuerãt:acceptũ ferebãt:qđ ĩterciderat:aut erat ĩterpellatum:Cassio assignabãt:quintã legionẽ nouã cõscribit:auget odiũ & ex ipso delectu:& sumptu additæ legiõis.cõpletur eq̃tum tria millia:maximisq; onerant ĩpẽsis:nec Prouinciæ dat ulla req̃es.interim literas accepit a Cæsare:ut ĩ Africã exercitum traiiceret:perq; Mauritaniam ad fines Numidiæ perueniret:quod magna Cn.Põpeio Iuba Rex miserat auxilia:maioraq; missurus existimabat.qb⁹ literis acceptis ĩsolẽti uoluptate efferebat:qđ sibi nouaꝝ Prouinciaꝝ:& fertilissimi regni tãta oblata eẽt facultas.Itaq; ipe ĩ Lusitaniã p̃ficiscit ad legiões accersendas:auxiliaq; adducẽda:certis hoibus dat negociũ:ut frumentũ:nauesq; cẽtũ p̃pararẽt:pecũiæq; describerẽt:atq; ĩperarent:neq̃ res:cũ redisset:moraret.reditus eius fuit celerior oium opiniõe.nõ eni labor:aut uigilãtia cupiẽti p̃serti aliqđ Cassio deerat.exercitu coacto in unum locum:castris ad Cordubã p̃ositis:pro concione militibus expõit:quas res Cæsaris iussu gerere deberet:polliceturq; iis:cum in Mauritaniã traiecisset:sextertia se daturũ.quintã fore in Hispania legionẽ.ex concione se cordubam recepit:eoq; ipso die meridiana hora:cum in Basilicam iret:quidã Minutius Silo cliens.L.Racilii libellũ:quasi aliquid ab eo postularet ut miles:ei tradit:deinde post Racilium:nam his latus Cassii tegebat:quasi responsum ab eo peteret:celeriter dato loco:cũ se insinuasset:sinistra corripit eũ:dextraq; bis ferit pugione:clamore sublato fit a cõiuratis impetus uniuersis.Munatius Flaccus proximũ gladio traiicit lictorẽ.Hoc interfecto.Q.Cassium legatum uulnerat. Ibi.T.Vasius:&.L.Mergilio simili cõfidẽtia Flaccum municipem suum adiuuant. erãt enim omnes Italicenses.ad ipsum Longinũ.L.Licinius Squillus inuolat:iacentemq; leuibus sauciat plagis.concurritur ad Cassium defendendum.Semper enim Berones:cõpluresq; euocatos cum telis secũ habere consueuerat:a quibus cæteri

Qu.Longinus uulneratus.

Medobrega ubi locorum.

Cassius quid cordubæ egerit.

Prouinciæ odia in longinum.

Cassii insolentia.

Verba cassii ad suos.

Coniuratio in cassium.

Longinus uulneratᵃ.

intercludunt̃:qui ad cædem faciendã subsequebant̃.quo ĩ numero fuit Calphurnius Saluianus:& Manilius Tusculus:Minutius ĩter saxa:quæ iaciebant̃:in itinere fugiẽs opprimit̃:& relato ad domũ Cassio:ad eũ deducit̃.Racilius in proximã se domũ familiaris sui cõfert:dũ certũ cognosceret:cõfectus ne Cassius eẽt. Laterẽsis: cũ id nõ dubitaret:accurrit lætus in castra:militibus uernaculis: & secundæ legiõis: qbus odio sciebat p̃cipue Cassiũ eẽ:gratulat̃. Tollit̃ a multitudĩe ĩ tribunal:p̃tor appellat̃. Nemo eni ĩ Prouĩcia natus:aut uernaculæ legiõis miles: aut diuturnitate iã factus p̃uincialis:quo in numero erat secũda legio:nõ cũ oĩ Prouincia cõsenserat in odio Cassii. Nam legiões trigesimã:& uigesimãprimã paucis mẽsibus in Italia scriptas:Cæsar attribuerat Lõgino.qnta legio ibi nup erat cõfecta. Interĩ nũtiat̃ Laterẽsi uiuere Cassiũ:quo nũtio dolore magis p̃motus:quã aĩo p̃turbatus:reficit celeriter se:& ad Cassiũ uisendũ p̃ficiscit̃. Re cognita: trigesima legio signa Cordubã infert ad auxiliũ ferẽdũ ĩperatori suo. Facit hoc idẽ uigesimaprima. subsequit̃ has qnta. cũ duæ legiões reliq̃ eẽnt ĩ castris:secũdarii ueriti ne soli relinquerent̃:atq; ex eo qd sensissent:indicaret̃:secuti sunt factũ supiorũ. p̃mãsit in sentẽtia legio uernacula: nec ullo timore de gradu deiecta ẽ. Cassius eos:q nomĩati erãt cõscii cædis:iubet cõprehẽdi. Legionẽ quitã ĩ castra remittit cohortibus.xxx.retẽtis. Indicio Minutii cognoscit.L.Raciliũ:&.L.Laterẽsem:& Anniũ Scapulã maxĩe dignitatis:& gratiæ & p̃uincialẽ hominẽ:sibiq; tã familiarẽ:quam laterẽsem:& Raciliũ in eadẽ fuisse cõiuratiõe. Nec diu moratur dolorẽ suum: qn eos ĩterfici iubeat. Minutium libertis tradit excruciandum. Itẽ Calfurniũ Saluianũq profitet̃ indiciũ:cõiuratorumq; numerũ auget: uere:ut q dã existimãt:ut nõnulli querunt̃:coactus. Iisdẽ cruciatibus affectus.L.Marcelio Sqllus nominat plures:quos Cassius ĩterfici iubet: exceptis iis: qui se pecũia redemerũt. Nã palã sestertiis decẽ cũ Calfurnio pascit̃:& cũ.Q.Sextio qnquagita:q̃s̃ maxĩe nocẽtes sunt multati:tñ piculũ uitę:dolorq; uulnerũ pecunia remissus:crudelitatẽ cũ auaritia certasse significabat. Aliquot post diebus literas a Cęsare missas accipit:quibus cognoscit Pompeium in acie uictum amissis copiis fugisse. Qua re cognita:mistã dolori uoluptatem capiebat: uictoriæ nuntius lætitiã exprimebat: cõfectũ bellum licentiam temporum ĩtercludebat. Sic erat dubius animus:utrum nihil timere:an omnia licere: mallet. Sanatis uulneribus: accersit omnes: qui sibi pecunias expẽsas tulerãt: acceptasq; eas iubet referri: quibus parũ uidebat̃ ĩposuisse oneris:ampliorẽ pecuniã ĩperat. Aequa autẽ ratiõe delectũ ĩstituit:quos ex oĩbus cõuentibus:colõiisq; cõscriptos: trãsmarina militia p̃territos: ad sacramẽti redẽptionẽ uocabat. Magnũ hoc fuit uectigal:maius tñ creabat odiũ. His rebus cõfectis totũ exercitũ lustrat. Legiões quas ĩ Africa ducturus erat:& auxilia mittit ad Traiectũ. Ipse classem:q̃ parabat: ut ĩspiceret Hispalim accedit: ibiq; morat̃: p̃pterea qđ edictũ tota Prouĩcia p̃posuerat:ut qbus pecũias ĩpasset: neq; cõtulissent:se adirẽt. quæ euocatio uehemẽter oẽs turbauit. Interim.L.Titius: qui eo tẽpore Tr.mili.legionis uernaculæ fuerat:nuntiat fama:legionẽ trigesimã:quã.Q. Cassius legatus simul ducebat: cum ad oppidum Leptim castra haberet:seditione facta:Centurionibus aliquot occisis: qui signa tolli non patiebantur: discessisse: & ad secundam legionem contendisse: quæ ad fretum alio itinere ducebatur. Cognita re: noctu cum.V.cohortibus undeuicelimanorum egreditur:mane peruenit. Ibi eum diem: ut quid ageretur perspiceret:moratus: Carbonam contendit. Hic: cum legio trigesima: & uigesimaprima: & cohortes quatuor: & quinta legio: totusq; cõuenisset

L.Laterẽsis prætor appellat̃.

Legionis uernaculæ cõstantia.

Minutii liberti suppliciũ.

Cassii auaritia.

No.imoderatũ roma. censum.

Tumultus in roma.castris.

tuſq; conueniſſet equitatus: audit quatuor cohortes a uernaculis oppſſas ad Obulã:cũ his ad ſecundã ꝑueniſſe legionẽ:oẽſq; ibi ſe cõiunxiſſe:&.T.Torium Italicẽſem ducẽ delegiſſe.Celeriter habito cõſilio:Marcellũ Cordubã:ut eã in poteſtate retineret.Q.Caſſiũ legatũ Hiſpalim mittit.Paucis ei diebus affertur cõuentũ cordubẽſem ab eo defeciſſe:Marcellumq; aut uolũtate:aut neceſſitate adductum(nanq; id uarie nũtiabať)cõſentire cũ Cordubẽſibus.duas cohortes legiõis q̃ntæ: quæ fuerãt Cordubæ in ꝓſidio:idẽ facere.Caſſius his rebus incenſus:mouet caſtra: & poſtero die Segouiã ad flumẽ ſilicẽſe uenit.ibi habita cõcione:militũ tẽtat animos.quos cognoſcit nõ ſua:ſed Cæſaris abſentis cauſa ſibi fidiſſimos eẽ:nullumq; ꝑiculũ depcaturos:dũ per eos Cæſari Prouincia reſtituereť.Interim Torius ad Cordubã ueteres legiones adducit:ac ne diſſenſionis initiũ natum ſeditioſa militũ:ſuaq; uideretur natura: Simul: ut contra.Q.Caſſium: qui Cæſaris nomine maioribus uiribus uti uidebatur: ęq̃ue potentem opponeret dignitatem:Cn.Pompeio ſe Prouinciam recuperare uelle palã dictitabat.Et forſitan etiam hoc fecerit odio Cæſaris: & amore Pompeii cuius nomen multũ poterat apud eas legiones:quas.M.Varro obtinuerat:ſed id qua mẽte cõmotus fecerit:cõiectura ſciri poteſt.Certe hoc præ ſe Torius ferebat.Milites adeo fatebanť:ut Cn.Põpeii nomẽ ĩ ſcutis ĩſcriptũ haberẽt:freq̃ẽs legiõibus cõuentus ob uiã prodit:neq; tantũ uirorũ:ſed etiã matrum familias:ac ꝓtextatoꝝ:deprecaturq; ne hoſtili aduẽtu Cordubã diriperent.Nam ſe cõtra Caſſiũ ſentire cũ omnibus:cõtra Cæſarem ne facere cogerentur: orare.Tãte multitudinis ꝓcibus:& lacrymis exercitus cõmotus:cũ uideret ad Caſſiũ ꝑſequẽdũ nihil opus eẽ Cn.Põpeii nomine:& memoria:tamq; oibus Cęſarianis:quam Põpeianis Longinũ eẽ in odio:neq; ſe cõuentũ:neq;.M.Marcellũ cõtra Cęſaris cãm poſſe ꝑducer̃:nomẽ Põpeii ex ſcutis detraxerũt:Marcellũ:qui ſe Cæſaris cauſam defenſuꝝ ꝓfitebatur:ducẽ aſciuerũt:ꝑtoremq; appellarũt:& ſibi cõuẽtũ adiunxerũt: caſtraq; ad Cordubã poſuerũt.Caſſius eo biduo circiter quatuor millia paſſuũ a Corduba citra flumẽ Betim in oppidi conſpectu loco excelſo facit caſtra.literas ad Regem Bogudẽ in Mauritaniam: & ad.M.Lepidũ ꝓconſul in Hiſpaniam citeriorẽ mittit.ſubſidio ſibi Prouĩciæq; Cæſaris cauſa quãprimũ ueniret.ipſe hoſtili modo Cordubenſiũ agros uaſtat:ædificia incẽdit.Cuius rei deformitate:atq; indignitate legiões: quæ Marcellũ ſibi ducẽ ceperãt:ad eũ cõcurrerunt:ut ĩ aciẽ educerenť:orant: priuſq; cõfligẽdi ſibi poteſtas fieret:quã cũ tãta cõtumelia nobiliſſimæ:cariſſimeq; poſſeſſiones Cordubenſiũ in cõſpectu ſuo rapinis:ferro:flãmaq; cõſumerenť.Marcellus:cũ cõfligire miſerrimũ putaret:qđ & uictoris:& uicti detrimẽtũ ad eũdẽ Cęſarẽ eẽt redũdatuꝝ:neq; ſuæ poteſtatis eẽt:legiões Beti traducit:atq; aciẽ ĩſtruit.Cũ Caſſiũ cõtra ꝓ caſtris ſuis aciẽ ĩſtruxiſſe loco ſuperiore uideret:cauſa interpoſita:quod is in æquũ nõ deſcẽderet:Marcellus militibus ꝑſuadet: ut ſe in caſtra recipiãt.Itaq; copias reducere cœpit.Caſſius quo bono ualebat: marcellũq; ĩfirmũ eẽ ſciebat:aggreſſus eq̃tatu legionarios ſe recipiẽtes:cõplures nouiſſimos ĩ fluminis ripis ĩterficit:cũ hoc detrimẽto:qđ trãſitus fluminis uitii:difficultatiſq; haberet: cognitũ eẽt: Marcellꝰ caſtra Beti trãſfert:crebroq; uterq; legiões ĩ aciẽ educit:neq; tñ cõfligiť ꝑꝑ locoꝝ difficultates.Erat copiis pedeſtribus multo firmior Marcellus.hẽbat enĩ ueteranas legiões multiſq; ꝓliis exptas.Caſſius fidei magis:q̃ uirtuti legionũ cõfidebat.Itaq; cũ caſtra caſtris collata eſſent:& Marcellus locum idoneum caſtello cepiſſet:quo prohibere aqua Caſſianos poſſet:Lõginus ueritus:ne genere quodã obſidionis clauderetur in

Torius italicenſis dux deligitur.

Segouia ubi locoꝝ

Cn.Põpeii authoritas

Cordubẽſium ſupplicatiões.

Marcellus ꝑtor appellatur.

Betis ubi.

Marcelli conſilium.

Militum marcelli caſus.

regionibus alienis: sibiq; infestis: noctu silentio ex castris proficiscitur: celeriq; itinere Vllā cōtēdit: q̄d sibi fidele esse oppidū credebat. ibi adeo cōiuncta ponit mœnibus castra: ut & loci natura: nanq; Vlla in edito mōte posita ē: & ipsa munitiōe urbis: undiq; ab oppugnatiōe tutus esset. Hunc Marcellus isequit̃: & quā ꝓxime potest Vllā: castra castris cōfert: locorūq; cognita natura: quo maxie rē deducere uolebat: necessitate est adductus: ut neq; cōfligeret: cuius si rei facultas esset: resistere incitatis militibus nō poterat: neq; uagari Cassiū latius pateret̃: ne plures ciuitates ea paterent̃: quæ passi erāt Cordubēses. Castellis idoneis locis collocatis: opibusq; in circuitu oppidi cōtinuatis Vllā: Cassiumq; munitionibus clausit: quæ priusquā ꝑficerent̃: Lōginus oēm suū equitatū emisit: quē magno sibi usui fore credebat: si pabulari: frumentariq; Marcellū nō pateret̃. Magno autē impedimēto si clausus obsidiōe: & iutilis necessariū cōsumeret frumētū. Paucis diebus literis Cassii acceptis: Rex Bogud cū copiis uenit: adiūgitq; ei legionē: quā secū adduxerat: cōpluresq; cohortes auxiliarias Hispanoꝝ: nanq; ut i ciuilibus dissensionibus accidere consueuit ita tēporibus illis in Hispania nōnullę ciuitates rebus Cassii studebant: plures Marcello fauebāt. Accedit cū copiis Bogud ad exteriores Marcelli munitiōes: pugnat̃ utrinq; acriter: crebroq;: ut accidit: fortuna sępe ad utrunq; transferente uictoriam: nec tamen unquā ab opibus depellit̃ Marcellus. Interim Lepidus ex citeriore Prouincia cū cohortibus legionariis trigintaqnq;: magnoq; numero eqtum: & reliquorū auxilioꝝ uenit ea mēte Vllā: ut sine ullo studio cōtentiones Cassii: Marcelliq; cōponcret. Huic ueniēti sine dubitatiōe Marcellus se credit: atq; offert. Cassius cōtra suis se tenet prediis: siue eo: q̄d plus sibi iuris deberi: quā Marcello existimabat: siue eo: q̄d ne p̄occupatus animus Lepidi eēt obseq̄o aduersarii: uerebat̃. ponit ad Vllā castra Lepidus: neq; habet a Marcello quidquam diuisi: ne pugnetur interdicit: ad exeundum Cassium iuitat: fidemq; suam in re oī iterponit. Cum diu dubitasset Cassius: quid sibi faciendū: q̄d ue lepido esset credēdum: neq; ullum exitum consilii sui reperiret: si ꝑmaneret i s̄nia: postulabat: uti munitiōes disiicerent̃: sibiq; liber exitus daret̃: nō tantū iduciis factis: sed ꝓpe iā cōstituta opera cū cōplanarent: custodiæq; munitionū eēnt deductę. Auxilia Regis i id castellū Marcelli: q̄d proximū erat regiis castris: neq; opinātibus oibus: si tamē i oibus fuit Cassius: nā de huius cōsciētia dubitabat̃: ipetū fecerūt: cōpluresq; ibi milites oppresserūt: q̄d nisi celeriter idignatiōe: & auxilio Lepidi p̄liū eēt dirēptū: maior calamitas esset accepta. Cū iter Cassio patefactū eēt: castra Marcellus cū Lepido cōiungit. Lepidus eodē tpe: Marcellusq; Cordubā cū suis ꝓficiscit̃. Narbonē sub idē tēpus Trebonius ꝓcōsul ad Prouinciā obtinēdā uenit. de cuius aduētu: ut cognouit Cassius: legiōes: q̄s secū habuerat: eqtatumq; i hyberna distribuit. Ipse oibus suis rebus celeriter correptis Malacā cōtēdit: ibiq; aduerso tpe nauigādi naues cōscēdit: ut ipse p̄dicabat: ne se Trebonio: & Lepido: & Marcello cōmitteret: ut amici eius dictitabāt: ne p eā Prouinciā minore cū dignitate iter faceret: cuius magna pars ab eo defecerat: ut ceteri existimabāt: ne pecunia illa ex ifinitis rapinis cōfecta i potestatē cuiusq̄ ueniret. Progressus secūda ut hyberna tēpestate: cū i Iberū flumē noctis uitādæ causa se cōtulisset: ide: paulo uehemētiore tēpestate nihilo p̄iculosius se nauigaturū credēs: ꝓfectus aduersis fluctibus occurrētibus ostio fluminis i ipis faucibus: cū neq; flectere nauē ꝓpter uim fluminis: neq; directā tātis fluctibus tenere posset: demersa naui periit. Cū in Syriā Cęsar ex Aegypto uenisset: atq; ab his: qui Roma uenerant ad eū: cognosceret: literisq; urbanis

Vlla ubi locorum.

Cassii obsidio.

Hispanoꝝ ciuitatum discēsio.

Pugna iter marcellū & cassiū.

Cassii postulata.

Militum eruptio.

Malaca q̄d & ubi.

Cassii mors.

urbanis animaduerteret multa Romæ male: & inutiliter administrari: neq; ullam partem reip. satis commode geri: quod & contentiõibus tribunitiis pernitiosæ seditiones orirentur: & ambitione: atque indulgentia Tribunorum militum: & qui legiõibus p̃erãt: multa cõtra morẽ: cõsuetudinẽq; militarẽ fierẽt: q̃ dissoluẽdæ disciplinæ: seueritatisq; essent: eaq; oĩa flagitare aduẽtũ suũ uideret: tñ p̃ferẽdũ existimauit: q̃s in Prouincias: regiõesq; uenisset: eas ita relinq̃re constitutas: ut domesticis dissensiõibus liberarent̃: iura: legesq; accipẽt: & externoꝝ hostiũ metũ deponerẽt. Hęc in Syria: Cilicia: Asia celeriter se cõfecturũ sperabat: q̃d hæ Prouinciæ nullo bello p̃mebant̃. In Bithynia: ac põto plus oneris uidebat ĩpẽdere sibi: nõ enim excessisse põto Pharnacẽ audierat: neq; excessurũ putabat: cũ secundo p̃lio esset ueheměter ĩflatus: q̃d cõtra Domitiũ Caluinũ fecerat. cõmoratus fere in oĩbus ciuitatibus: q̃ maiores sunt dignitate: p̃mia benemeritis: & uiritim: & publicæ tribuit. de cõtrouersiis ueterib⁹ cognoscit: ac statuit Reges: tyrãnos dynastas Prouinciæ: finitimosq;: qui oẽs ad eũ cõcurrerãt: receptos in fidẽ: cõditionibus impositis Prouinciæ tuendæ: ac defendẽdæ: dimittit & sibi: & Po. Ro. amicissimos. Paucis dieb⁹ ĩ ea Prouincia cõsumptis: Sex. Cæsarẽ amicũ: & necessariũ suũ legionibus Syriæ p̃ficit: ipse eadẽ classe: q̃ uenerat: p̃ficiscit̃ ĩ Ciliciã: cuius Prouĩciæ ciuitates oẽs euocat Tarsum: q̃d oppidũ fer̃ totius Cilicię nobilissimũ fortissimũq; est. ibi reb⁹ oĩb⁹ Prouĩciæ: & finitimaꝝ ciuitatũ cõstitutis: cupiditate p̃ficiscẽdi ab bellũ gerẽdũ nõ diuti⁹ morat̃: magnisq; itinerib⁹ p̃ Cappadociã cõfectis: biduũ Mazace cõmoratus: Comana uetustissimũ: & sanctissimũ in Cappadocia Bellonę tẽplũ: q̃d tãta religiõe colit̃: ut sacerdos eius Deæ maiestate: impio: & potẽtia secũdus a Rege cõsensu gẽtis illius habeat̃: id homini nobilissimo Nicomedi Bithynio adiudicauit: q̃ regio Cappadocũ genere ortus: p̃pter aduersam fortunã maioꝝ suoꝝ: mutationẽq; generis iure minie dubio: uetustate tñ ĩtermisso: sacerdociũ id repetebat. Frẽm ãt Ariobarzanis Ariaratẽ: cũ bñ meritus uterq; coꝝ de rep. eẽt: ne aut regni hæreditas Ariaratẽ solicitaret: aut heres regni terreret: Ariobarzani attribuit: q̃ sub eius ĩpio: ac ditiõe eẽt. ĩpe iter cœptũ simili uelocitate cõficere cœpit cũ p̃pius põtũ: finesq; Gallo gręciæ accessisset: Deiotarus Tetrarches Gallo græciæ: tũc q̃dẽ pene totius: q̃d ei: neq; legibus: neq; moribus cõcessũ eẽ cæteri Tetrarchæ cõtẽdebãt. Sine dubio ãt Rex Armeniæ minoris ab Senatu appellatus: depositis Regiis ĩsignibus: neq; tm̃ priuato uestitu: sed ẽt reorũ habitu supplex ad Cęsarẽ uenit oratũ: ut sibi ignosceret: q̃d ĩ ea p̃te positus terraꝝ q̃ nulla p̃sidia Cæsaris habuisset: exercitibus: imperiisq; in Cn. Põpeii castris fuisset. neq; enĩ se iudicẽ debuisse eẽ cõtrouersiaꝝ Po. Ro. sed parere præsentib⁹ ĩperiis. Cõtra quẽ Cæsar: cũ plurima sua cõmemorasset officia: quæ consul ei decretis publicis tribuisset: cumq; deffensionem eius: nullã posse excusationẽ eius imprudentiæ recipere coarguisset q̃d homo tantæ prudentiæ: ac diligentiæ scire potuisset: q̃s urbem: Italiãq; teneret: ubi Senatus: populusq; Ro. ubi resp. eẽt. Quis deinde post. L. Lẽtulũ. M. Marcellũ cõsul esset. sed tamẽ se cõcedere id factũ superiorib⁹ suis beneficiis: ueteri hospitio: atq; amicitiæ: dignitati: ætatiq; hominis: præcibus eorũ: qui frequẽtes cõcurrissent: hospites: atq; amici Deiotari ad deprecãdũ. De cõtrouersiis Tetrarchaꝝ postea se cogniturũ esse dixit: regiũ uestitũ ei restituit. Legionẽ autem: quã ex genere ciuiũ suoꝝ Deiotarus natura: disciplinaq; nostra cõstitutã habebat: eq̃tatũq; omnem ad bellum gerendum adducere iussit. Cum in pontũ uenisset: copiasq; omnes in unum locum coegisset: quæ numero: atq; exercitatione bellorum mediocres

Romanæ seditiones.

Cæsaris elargitio.

Tarsum ubi locoꝝ.

Mazace & Comana ubi.

Nicomedes unde ortus habeat.

Gallograecia ubi locoꝝ.

Deiotari oratio.

Cæsaris responsũ.

Cæsaris prudẽtia

erant: excepta enim legione sexta: quam secum adduxerat Alexandria ueteranam: multis laboribus: periculisq; functã: multisq; militibus partim difficultate itinerũ: ac nauigationũ: ptim crebritate bellorũ adeo diminutã: ut minus mille hominũ in ea esset. reliquæ erãt tres legiones: una Deiotari: duæ: quæ in eo plio: qđ Cn. Domiciũ fecisse cũ Pharnace scripsimus: fuerãt. Legati a Pharnace missi Cæsarẽ adeunt: atq; ĩ primis deprecant: ne eius aduẽtus hostilis esset. Facturũ enim oĩa Pharnacẽ: q̃ impa ta essent: maximeq; cõmemorabãt: nulla Pharnacẽ auxilia cõtra Cæsarẽ Põpeio da re uoluisse: cũ Deiotarus: q dedisset: tamẽ ei satis fecisset. Cæsar respõdit se fore æqssimũ Pharnaci: si quæ polliceret: repræsentaturus esset. monuit autẽ: ut solebat: mitibus uerbis legatos: ne aut Deiotarũ sibi obiicerent: aut nimis eo gloriarent beneficio: qđ auxilia Põpeio nõ misissent: nã se neq; libẽtius facere qcq̃: quã supplicibus ignoscere: neq; Prouĩciarũ publicas iniurias cõdoare iis posse: q nõ fuissent in se officiosi. Id ipsum: qđ cõmemorassent officiũ: utilius Pharnaci fuisse: qui puidisset: ne uinceret: q̃ sibi: cui Di ĩmortales uictoriã tribuissent. Itaq; se magnas: & graues iniurias ciuiũ romanorũ: qui in põto negociati essent: quoniã in ĩtegrũ restituere nõ posset: cõcedere Pharnaci. Nã neq; ĩterfectis amissam uitã: neq; exectis: uirilitatẽ restituere posse: qđ qdẽ suppliciũ grauius morte ciues Romãi subissent. Põto uero decederet cõfestim: familiasq; publicãorũ remitteret: cęteraq; restitueret sociis: ciuibusq; romãis: quæ penes eũ eẽnt. Si fecisset: iã tũc sibi mitteret munera: ac dõa: quæ bene reb' gestis Impatores ab amicis accipe cõsuessent. Miserat enim Pharnaces coronã aureã: his respõsis datis: legatos remisit. At Pharnaces oĩa liberaliter pollicitus: cũ festinãtẽ: ac pperãtẽ Cæsarẽ sparet: libẽtius ẽt crediturũ suis pmissis: q̃ res patereť: quo celerius: hõestiusq; ad res magis necessarias pficisceret. nemini enĩ erat ignotũ: plurimis de causis ad urbẽ Cæsarẽ reuocari: lẽtius agere: decedẽdi diẽ postulare: lõgiores pactiones ĩterponere: in summa frustrari cœpit. Cæsar cognita calliditate hominis: quod aliis tẽporibus natura facere cõsueuerat: tũc necessitate fecit adductus: ut celerius oĩum opinione manũ consereret. Zela est oppidũ in põto: positu ipso: ut in plano loco: satis munitũ. tumulus enim naturalis: uelut manu factus: excelsiore undiq; fastigio sustinet murũ. circumpositi sunt huic oppido magni: multiq; ĩtercisi uallibus colles: quorum editissimus unus: qui propter uictoriã Mithridatis: & infelicitatem Triarii: detrimentumq; exercitus nostri superioribus locis: atq; itineribus pene cõiunctus oppido: magnam in illis partibus habet nobilitatẽ: nec multo longius millibus passuum tribus abest ab zela. Hunc locum Pharnaces ueteribus paternorũm felicium castrorũ refectis operibus: copiis omnibus suis occupauit. Cæsar: cũ ab hoste millia passuũ quinq; castra posuisset: uideretq; eas ualles: qbus regia castra munirẽť: eodẽ ĩteruallo sua castra munituras: si modo ea loca hostes priores nõ cepissent: quę multo erãt ppiora Regis castris: aggerẽ cõportari iubet ĩtra munitiones. quo celeriter collato: pxima nocte uigilia quarta legionibus oĩbus expeditis: impedimẽtisq; in castris relictis: prima luce nõ opinãtibus hostibus: eũ ipsum locũ cepit. in quo Mithridates secũdũ bellũ aduersus Triariũ fecerat. Huc oẽm cõportari aggerẽ e castris: seruitiaq; agi iussit: nequis ab opere miles discederet: cũ spatio ñ amplius mille passuũ ĩtercisa uallis castra hostiũ diuideret ab ope ĩcepto Cæsaris castrorũ. Pharnaces: cũ id repente pria luce aĩaduertisset: copias suas oẽs p castris ĩstruxit: q̃s ĩterposita tãta locorũ iniqtate: cõsuetudine magis puulgata militari credebat ĩstrui Cęsar: uel ad op' suũ tardãdũ: quo plures ĩ armis teneret: uel ad ostẽ

Marginal notes: Pharnacis lagati ad cæsarẽ. — Cæsaris responsũ. — Cæsaris præceptũ. — Pharnacis cõsiliũ. — Zela oppidũ ubi locorum — Cæsaris puidẽtia. — Pharnacis acies ĩstructe.

tatioñe regiæ fiduciç:ne mũitiõe magis:q̃ mãu defendere locũ Pharnaces uideret. itaq; deterritus nõ ẽ: quo minus prima acie ꝑ uallo ĩstructa reliq̃ pars exercitus op⁹ faceret. At Pharnaces impulsus siue loci felicitate:siue auspiciis: & religionibus inductus:quibus obtẽperasse eum postea audiebamus:siue paucitate nostrorũ:q̃ in armis erãt:cõperta:cum more operis quotidiani:magnã illã seruoꝝ multitudinẽ:quæ aggerẽ portabat:militũ esse credidisset:siue etiã ueterana fiducia exercitus sui: quẽ cũ legione.xxii.in acie conflixisse: & uicisse legati eius gloriabant: simul cõtemptu exercitus nostri: quem pulsum a se Domitio duce sciebat:inito cõsilio dimicãdi:descẽdere prærupta ualle cœpit. Cuius aliquandiu Cæsar irridebat inanẽ ostẽtationẽ: & eo loco militũ cohortationẽ: quẽ in locũ nemo sanus hostis subiturus esset. Cum interim Pharnaces eodẽ gradu: quo ĩ prçliũ descenderat:uallem ascẽdere aduersus arduum collẽ instructis copiis cœpit: Cæsar ĩcredibili eius uel temeritate: uel fiducia motus:neq; opinans:imparatusq; oppressus: eodẽ tẽpore milites ab opibus uocat:arma capere iubet: legiões opponit:aciẽ ĩstruit. Cuius rei subita trepidatio magnum terrorem attulit nostris:non dum ordinibus instructis: falcatæ regiæ quadrigç permistos milites perturbãt: quç tamẽ celeriter multitudine telorũ opprimũt: insequitur has acies hostiũ:& clamore sublato cõfligit:multũ adiuuãte natura loci: plurimũ Deorum ĩmortalium benignitate:qui cũ oĩbus casibus bellis ĩtersunt: tum præcipue eis:quibus nihil ratiõe potuit administrari. Magno atq; acri prælio facto: cominus dextro cornu:quo ueterana legio sexta erat collocata:initiũ uictoriæ natũ est ab ea parte:cũ in procliui detruderent hostes: multo tardius: sed tamẽ iisdẽ Diis adiuuantibus:sinistro cornu:mediaq; acie:totæ profligantur copiç Regis:quæ q̃ facile subierãt iniquũ locũ:tã celeriter gradu pulsæ:p̃mebant loci iniq̃tate. Itaq; multis militibus ꝑtim ĩterfectis:ꝑtim suoꝝ ruina opp̃ssis:q uelocitate effugere poterãt: armis tamẽ proiectis:uallẽ trãsgressi:nihil ex loco superiore inermes proficere poterãt. At nostri uictoria elati subire iniquũ locũ: munitiõesq; aggredi nõ dubitarũt. Defendẽtib⁹ autẽ his cohortibus castra:quas Pharnaces p̃sidio reliquerat:celeriter castris hostiũ sunt potiti. Interfecta multitudine omni: aut capta suorũ Pharnaces cũ paucis equitibus ꝓfugit. Cui nisi castrorũ oppugnatio facultatem attulisset liberius profugiendi:uiuus in Cæsaris potestatẽ adductus esset. Tali uictoria toties uictor Cæsar incredibili est letitia affectus:qđ maximum bellũ tanta celeritate cõfecerat: quodq; subiti periculi recordatione lætior:qđ uictoria facilis ex difficillimis rebus acciderat: põto recepto: præda omni regia militibus condonata: postero die cum expeditis eq̃tibus ipse proficiscit. Legionẽ sextã decedere ad præmia:atq; honores accipiẽdos ĩ Italiã iubet. Auxilia Deiotari domũ remittit:duas legiões cũ Cœlio Vintião in põto reliq̃t. Ita per Gallo græciã: Bithyniãq; ĩ Asiã iter facit:oĩumq; earũ Prouĩciaꝝ de cõtrouersiis cognoscit:& ꝯstatuit iura ĩ Tetrarchas:Reges:ciuitates distribuit. Mithridatẽ Pergamenũ: quo rẽ feliciter: celeriterq; gestã ĩ Aegypto suprascripsimus:regio genere ortũ:disciplinis ẽt regiis educatũ: nã eũ Mithridates Rex Asiç totius pp nobilitatẽ Pergão puulũ secũ asportauerat ĩ castra:mĩtosq; tenuerat ãnos: Regẽ Bosphori cõstituit:qđ sub ĩpio Pharnacis fuerat: Prouĩciasq; Po.R. a barbaris: atq; inimicis Regib⁹ ĩterposito amicissimo Rege:muniuit. Eidẽ Tetrarchiã legib⁹ Gallo grçcoꝝ: iuꝛ gẽtis:& cognatiõis adiudicauit:occupatã: & possessã paucis ãñ ãnis a Deiotaro. Neq; tñ usq̃ diutius moratus ẽ:q̃ necessitas urbanaꝝ seditionũ pati uidebat. Reb⁹ felicissiẽ:celerieq; cõfectis ĩ Italiã celeri⁹ oĩũ opiniõe uẽit.

Pharnacis cõsiliũ

Cæsaris irrisio in pharnacẽ

Romanorũ terror.

No.aureũ dictũ.

Prælium inter cæsarem & pharnacẽ.

Pharnacis fuga.

No.aureũ dictũ

Cæsar omnium cõtrouersias recenset.

Bosphorũ ubi locoꝝ.

A. HIRTII AVT OPII COMMENTARIORVM DE BELLO AFRICO LIBER QVINTVS.

Cæsaris profectio in Siciliam.

CAESAR ITINERIBUS iustis confectis: nullo die itermisso ad. xiiii. Ca. Ian. in Lilybæũ peruenit: statimq; ostendit sese naues uelle cõscẽdere: cũ nõ amplius legionẽ tyronũ haberet unã: eqtesq; uix sexcẽtos. Tabernaculum secundũ litus ipsum cõstituit: ut prope fluctus uerberaret. Hoc eo consilio fecit: neqs moræ quicq̃ fore speraret: & ut omnes in dies: horasq; parati essent. Incidit per id tẽpus: ut tẽpestates ad nauigandũ idoneas nõ haberet. Nihilo tamẽ minus in nauibus remiges: militesq; continere: & nullam prætermittere occasionem profectionis: cum præsertim ab incolis eius Prouinciæ nuntiarent̃ aduersariorũ copiæ: equitatus isinitus: legiones regiæ quatuor: leuis armaturæ magna uis: Scipionis legiones decẽ: elephãti centũ uiginti: classesq; esse complures: tamen nõ deterrebat̃: animoq;: & spe cõfidebat. Interim in dies & naues longe adaugeri: & onerariæ complures eodẽ cõcurrere: & legiones tyronum conuenire. In his ueterana legio quinta: equitũ ad duo millia: legionibus collectis sex: & equitum duobus millibus: ut quæq; prima legio uenerat: in naues longas imponebat̃: eqtes autẽ in onerarias: ita maiorẽ partẽ nauiũ antecedere iussit: & Insulã petere Aponianã: quæ abest a Lilybæo. Ibiq; cõmoratus: bona paucorum uendit publice. deinde Allieno prætori: qui Siciliã obtinebat: de omnibus rebus p̃cipit: & de reliquo exercitu celeriter imponendo. Datis mandatis: ipse nauem cõscẽdit ad. vi. Calẽdarũ Ian. & reliquas naues statim est cõsecutus. ita uẽto certo: celeriq; nauigio uectus: post diẽ quartã cũ longis paucis nauibus in conspectũ Africæ uenit. Nanq; onerariæ reliq;: præter paucas: uento dispersæ: atq; errabũdę diuersa loca petierunt. Clupeã classe præteruehit̃. deinde Neapolim: cõplura pręterea castella: & oppida non longe a mari relinquit. Postq̃ Adrumetum accessit: ubi præsidiũ erat aduersariorũ. cui præerat. C. Cõsidius: & a Clupea secundũ orã maritimã: cũ equitatu Adrumeti. Cn. Piso cũ Mauris circiter tribus millibus apparuit. Ibi paulisper Cęsar ante portũ cõmoratus: dum reliquæ naues cõuenirent: exponit exercitũ. Cuius numerus in præsentia fuit peditũ triũ milliũ: eqtum cẽtũ qnquaginta. Castrisq; ante oppidũ positis: sine iniuria cuiusq̃ cõsedit: cohibetq; oẽs a præda. Oppidani interim muros armatis complent. ante portũ frequentes cõsidunt ad se defendendũ: quorũ numerus duarum legionum itus erat. Cæsar circũ oppidũ uectus: natura loci p̃spectã: redit in castra. Nõ nemo culpæ eius: imprudẽtiæq; assignabat: quod neq; certũ locũ gubernatoribus: præfectisq;: qd̃ peterent: præceperat: neq;: ut more ipsius cõsuetudo superioribus tẽporibus fuerat: tabellas signatas dederat: ut in tẽpore his p̃lectis locum certum peterent uniuersi. quod minime Cæsarem fefellerat. nanque nullum portum terræ Africæ: quo classes decurrerẽt: pro certo tutum ab hostium præsidio fore suspicabatur: sed fortuitu oblatam occasionem egressus aucupabatur.

Cæsaris calliditas.

Cæsaris magnanimitas.

Apõiana Insula ubi locorum.

Clupea & neapolis ubi.

Cæsaris exitus.

Cæsaris in properia.

L.Plancus interim legatus petit a Cæsare: ut sibi daret facultatem cum Cõsidio agẽdi: si posset aliqua ratione perduci ad sanitatem. Itaq; data facultate literas conscribit: & eas captiuo dat pferendas in oppidũ ad cõsidiũ. Quo simulatq; captiuus cũ peruenisset: literasq;: ut erat mãdatũ: Considio porrigere cœpisset: prius: quam acciperet ille: unde iquit istas? Tum captiuus uenio a Cæsare. Tunc Cõsidius unus est: inquit: Scipio imperator hoc tẽpore populi Ro. Deinde in cõspectu suo captiuum statim interfici iubet: literasq; nõ dum perlectas: sicut erant signatæ: dat homini certo ad Scipionẽ perferendas. Postq̃ una nocte: & die ad oppidum consumpta: neq; responsum ullum a Considio dabatur: neq; ei reliquæ cópiæ succurrebant: neq; eqtatu abundabat: & ad oppidum oppugnandum nõ satis copiarum habebat: & eas tyronum: neq; primo aduentu conuulnerari exercitum uolebat: & oppidi egregia munitio: difficilisq; ad oppugnãdum erat accessus: & nuntiabantur auxilia magna eqtatus oppidanis suppetias uenire: non est uisa ratio ad oppugnãdũ oppidũ cõmorandi: ne: dũ in ea re Cæsar esset occupatus: circunuentus a tergo ab equitatu hostium laboraret. Itaq; castra cum mouere uellet: subito ex oppido erupit multitudo: atq; equitatus subsidio uno tẽpore eis casu succurrit: qui erat missus ab Iuba ad stipẽdiũ accipiendum: castraq;: unde Cæsar egressus: iter facere cœperat occupãt: & eius agmen extremum isequi cœperunt. Quę res cum animaduersa esset: subito legionarii consistunt: & equites: quanq̃ erant pauci: tamen contra tantam multitudinem audacissime concurrunt. Accidit res incredibilis: ut equites minus triginta Galli: maurorum equitum duo millia loco pellerent: urgerentq; in oppidũ. Postq̃ repulsi: & coiecti erant intra munitiones: Cæsar iter cõstitutum ire cõtendit. Quod cum sępius facerent: & modo insequerentur modo rursus ab equitibus in oppidum repellerent: cohortibus paucis ex ueteranis: quas secum habebat: in extremo agmine collocatis: & parte equitatus: iter leniter cum reliquis facere cœpit. Ita quanto longius ab oppido discedebatur: tãto tardiores ad insequendum erant Numidæ. Interim in itinere ex oppidis: & castellis legationes uenire: polliceri frumẽtũ: paratosq; esse: quę imperasset: facere. Itaq; eo die castra posuit ad oppidum Ruspinã Calen. Ianua. inde mouit: & peruenit ad oppidum Leptin liberam ciuitatem: & imũnem. Legati ex oppido ueniunt obuiam: libenter se omnia facturos: quæ uellet: pollicentur. Itaq; Cẽturionib⁹ ad portas oppidi: & custodiis impositis: neqs miles in oppidũ itroiret: aut iniuriã faceret cuipiã icolę: nõ lõge ab oppido secũdũ litus facit castra. Eodẽ naues onerariæ: & longæ nõnullæ casu aduenerunt. Reliquæ: ut est ei nuntiatũ: incertę locorũ Vticã uersus petere uisæ sunt. Interim Cæsar a mari nõ digredi: neq; mediterranea petere propter nauiũ errorẽ: equitatũq; i nauibus omnẽ cõtinere: ut arbitror: ne agri uastarent: aquã in naues iubet comportari: Remiges interim: qui aquatũ e nauibus exierant subito equites mauri: neq; opinantibus Cæsarianis adorti multos iaculis conuulnerauerũt: nõnullos iterfecerunt. Latent enim in isidiis cum equis inter cõualles: & subito exeũt: nõ ut in cãpo cõminus depugnẽt. Cæsar iterim in Sardiniã nũtios cũ literis: & in reliqs Prouicias finitimas dimisit: ut sibi auxilia: cõmeatus: frumẽtũ: simulatq; literas legissent: mittẽda curarẽt: exoneratisq; ptim nauib⁹ lõgis: Rabiriũ Posthumiũ i Siciliã ad secũdũ cõmeatũ accersendũ mittit. Interim cũ. x. nauib⁹ lõgis ad reliqs naues onerarias conqrẽdas: quæ deerrassent: & simul mare tuẽdũ ab hostib⁹ iubet pficisci. Itẽ. C. Sallustiũ Crispũ prætorẽ ad Cercinã Insulam uersus: quam aduersarii tenebant: cum parte nauium ire iubet: quod ibi magnũ nu-

Litteræ cæsaris ad considium.

Cæsaris cõsilium.

Oppidanorum in cæsarem eruptio.

No. Gallorũ fortitudinẽ.

Ruspina oppidum ubi locorum.

Maurorũ equitum eruptio.

Sardinia africæ prouintia.

merũ frumẽtí eſſe audiebat. Hæc Ita imperabat: itaq; unicuiq; præcipiebat: ut ſi fieri poſſet: nec locum ullũ excuſatio haberet: nec morã tergiuerſatio. ipſe iterea ex pfugis: & incolis cognitis conditionibus Scipionis: & qui cum eo cõtra ſe bellũ gerebant: miſerari. Regiũ enim equitatum in Prouincia Africa Scipio alebat: tanta hominum erat dementia: ut mallent Regis eſſe uectigales: quã cũ ciuibus in patria in ſuis fortunis eſſe incolumes. Cæſar ad. iii. Nonarũ Ian. caſtra mouet: Leptiq; ſex cohortiũ præſidio cũ Saſerna relicto: ipſe rurſus unde pridie uenerat: Ruſpinã cũ reliquis copiis conuertit: ibiq; ſarcinis exercitus relictis: ipſe cũ expedita manu pficiſcitur circũ uillas frumẽtatũ: oppidaniſq; ĩperat: ut plauſtra: iumẽtaq; omnia ſequatur. Itaq; magno frumenti ĩuento numero: Ruſpinã redit. Hoc eũ idcirco exiſtimo feciſſe: ne maritima oppida poſt ſe uacua relinqueret: pręſidiaq; firmata ad claſſis receptacula muniret. Itaq; ibi relicto. P. Saſerna fratre eius: quẽ Lepti proximo oppido reliquerat cũ legione: iubet cõportari ligna in oppidũ quam plurima. Ipſe cũ cohortibus ſeptẽ: quæ ex ueteranis legionibus in claſſe cũ Sulpitio: & Vatinio rẽ geſſerant: ex oppido Ruſpina egreſſus: proficiſcitur ad portũ: qui ab eſt ab oppido millia paſſuum duo. Ibiq; claſſem ſub ueſperũ cũ ea copia cõſcẽdit: omnibus ĩ exercitu ĩſciis: & requirentibus imperatoris conſiliũ: magno metu: ac triſtitia ſolicitabantur. parua enim cũ copia: & ea tyronũ: neq; omni expoſita ĩ Africa cõtra magnas copias & inſidioſæ nationis: equitatũq; ĩnumerabilẽ: ſe expoſitos uidebant: neq; quicquam ſolatii in pſentia: neque auxilium in ſuorum conſilio animaduertebãt: niſi in ipſius impatoris uultu uigore: mirabiliq; hilaritate. animum enim altum: & erectum præ ſe gerebat. Huic acquieſcebant homines: & in eius ſcientia: & cõſilio omnia ſibi pcliuia: omnes fore ſperabant. Cæſar in nauibus una nocte conſumpta: iam cœlo albeſcente: cum pficiſci conaretur: ſubito nauium pars: de qua timebat: ex errore eodem conferebatur. Hac re cognita: Cęſar celeriter de nauibus impat omnes egredi: atq; armatos in litore reliquos aduenietes milites expectare. Itaq; ſine mora nauibus eis in portũ receptis: & aduectis militum: equitumq; copiis: rurſus ad oppidũ Ruſpinã redit: atq; ibi caſtris cõſtitutis: ipſe cum cohortibus expeditis. xxx. frumẽtatũ eſt profectus. Ex eo eſt cognitum Cæſaris conſilium. illum cum claſſe: nauibus onerariis: quæ deerraſſent: ſubſidio ire clam hoſtibus uoluiſſe: ne caſu imprudentes ſuæ naues in claſſem aduerſariorum inciderent: neq; eam rem eos uoluiſſe ſcire: qui in præſidiis relicti milites fuiſſent: ne propter ſuorum paucitatem: & hoſtium multitudinẽ metu deficerent. Interim cum iam Cæſar progreſſus eſſet e caſtris circiter millia paſſuum tria per ſpeculatores: & anteceſſores equites nuntiatur ei copias hoſtium haud longe a ſeſe uiſas: & Hercle cum eo nuntio puluis ingens conſpici cœptus eſt. Hac re cognita: Cæſar celeriter iubet equitatũ uniuerſum: cuius copiã habuit in præſentia nõ magnã: & ſagittarios: quorum paruus e caſtris ſecũ exierat numerus: accerſi: atq; ordinati ſigna ſe leniter conſequi: ipſe antecedere cũ paucis armatis. Iamq;: cũ pcul hoſtis cõſpici poſſet: milites in cãpo iubet galeari: & ad pugnam parari: quorum omnino numerus fuit. xxx. cohortium cum equitibus. cccc. & ſagittariis. Et hoſtes interim: quorum dux erat Labienus: & duo Pacidii aciem dirigunt mirabili longitudine non peditum: ſed equitum confertam: & inter eos leuis armaturæ Numidas. & ſagittarios pedites interpoſuerant: & ita condenſauerant: ut procul Cæſariani pedeſtres copias arbitrarentur: & dextrum: ac ſiniſtrum cornu magnis equitum copiis firmauerant. Interim Cæſar aciem dirigit ſimplicem: ut

Afrorũ ſtultitia.

Cæſaris conſilium.

Ruſpinæ portus ubi locorũ.

Cæſaris ſũma laus.

Cæſaris puidentia.

No. cæſaris magnanimitatẽ.

Labieni acies.

Cæſaris acies.

poterat: propter paucitatem: sagittarios ante acié constituit: eqtes dextro: sinistroq; cornu opponit: & ita præcipit: ut prouiderent: ne multitudine eqtatus hostiũ circũuenirent. Existimabat enim se cũ pedestribus copiis acie istructa dimicaturũ: cũ utrinq; expectatio fieret: neq; Cæsar se remoueret: & cũ suorũ paucitate cõtra magnã uim hostiũ artificio magis: quã uiribus decertandũ uideret: subito aduersariorũ equitatus sese extendere: & in latitudiné promouere: collesq; cõplecti: & Cęsaris eqtatũ extenuari: simulq; ad circumeũdũ comparare se cœperãt. Cæsariani equites eorũ multitudiné ægre sustinebant: Acies interim mediæ cũ cõcurrere conarent̃ subito: ex cõdẽsis turmis Numidę leuis armaturę cũ eqtib' pcurrũt: & iter legiõarios pedites iacula cõiiciunt. Hic cũ Cæsariãi i eos ĩpetũ fecissent: illorũ eqtes refugiebãt: pedites iteri resistebãt: dũ eqtes rurs' cõcursu rẽouato peditib' suis succurrerẽt. Cęsar nouo genere pugnę oblato: cũ aĩaduerteret ordines suorũ i pcurrẽdo turbari: pedites eni: dũ eqtes lõgius a signis psequunt̃: latere nudato a pximis Numidis iaculis uulnerabant̃: equites autẽ hostiũ: pilũ militis cursu facile uitabant: edicit per ordines ne quis miles a signis quatuor pedes lõgius procederet. Eqtatus iterim Labieni suorum multitudine cõfisus: Cæsaris Paucitatẽ circumire conatur. equites Iuliãi pauci: multitudine hostium defessi: equis cõuulneratis: paulatim cedere: hostis magis: magisq; istare. Ita puncto tẽporis oĩbus legionariis ab hostium eqtatu circunuentis: Cæsarisq; copiis in orbẽ cõpulsis: itra cãcellos omnes cõiecti pugnare cogebant̃. Labienus in equo capite nudo uersari in prima acie: simul suos cohortari: nõnunq̃ legiõarios Cęsaris ita appellare. Quid tu inqt miles tyro: tã feroculus es? uos quoq; iste uerbis ifatuauit. in magnum mehercule uos piculũ impulit: misereor uestri. Tũ miles: nõ sum inqt tyro Labiene: sed de legione decima ueteranus. Tũ Labienus nõ agnosco: inqt: signa decumanorũ. Tũ miles: iã me qs sim: itelliges. Simul cassidẽ de capite deiecit: ut cognosci ab eo posset: atq; ita pilũ uiribus cõtortũ: dũ in Labienũ mittere cõtẽdit: equi grauiter aduerso pectori affixit: & ait: Labiene decumanũ militẽ: qui te petit: scito esse. Omnium tamẽ animi in terrorẽ coniecti: & maxime tyronũ. Circũspicere enim Cæsarẽ: neq; amplius facere: nisi hostiũ iacula uitare. Cęsar iterim consilio hostiũ cognito: iubet aciẽ in lõgitudinẽ quãmaximã porrigi: & alternis cõuersis cohortibus: ut una post alterã ante signa tẽderet. Ita coronã hostiũ dextro: sinistroq; cornu mediã diuidit: & unã partẽ ab altera exclusam: equitibus intrinsecus adortus: cum peditatu telis coniectis in fugã uertit: neq; lõgius pgressus ueritus isidias: se ad suos recipit. Idẽ altera pars equitũ: peditumq; Cęsaris fecit. His rebus gestis: & procul hostibus repulsis: conuulneratisq;: ad sua præsidia sese: ut erat istructus: recipere cœpit. Interim. M. Petreius: & . C. Piso cũ eqtibus numidis. M. C. electis: peditatuq; eiusdẽ generis satis grãdi ex itinere recta subsidio suis occurrũt. At cohortes suis ex terrore firmatis: rursusq; renouatis animis legionarios cõuersis equitibus recipientes: nouissimos adoriri: & impedire cœperunt: quo minus se in castra reciperent. Hac re animaduersa: Cęsar iubet signa conuerti: & medio campo redintegrari prælium: cum ab hostibus eodem modo pugnaretur: nec comminus ad manus rediretur: Cæsarisq; equites: iumentaq; ex nausea recenti: siti: langore: paucitate: uulneribus: defatigata ad insequendum hostem: perseuerandumque cursum tardiorem haberent: dieiq; pars exigua iam reliqua esset: cohortibus: equitibus: circundatis imperat: ut uno ictu contenderent: neq; remitterent donec ultra ultimos colles hostes repulissent; atq; eorum essent potiti. Itaq; signo dato; cum iam hostes

Præliũ iter labienũ & cæsarẽ.

No. nouũ genus pugnæ.

Cæsaris discrimen.

Verba labiẽi ad cæsaris ueteranos.

Militis responsum.

Cæsaris in re militari peritia.

M. Petreii suppetiæ.

Labieñorū militū fuga.

languide:negligenterq̃ tela mitterēt: subito immittit cohortes: turmasq̃ suorū:atq̃ pūcto tēporis:hostibus nullo negocio cāpo pulsis: post colleq̃ deiectis: nacti locū: atq̃ ibi paulisper cōmorati:ita ut erāt īstructi: leniter se ad suas recipiūt munitiōes. Itēq̃ aduersarii male accepti:tū demū se ad sua pręsidia cōtulerunt. Interim ea re ge

Numidarū īsidiæ quæ

sta:& ꝓlio direpto:ex aduersariis perfugæ plures ex omni hominū genere:& ꝑterea intercepti hostiū cōplures equites:peditesq̃:ex q̄bus cognitū est hostiū cōsiliū : eos hac mēte:& conatu uenisse:ut nouo: atq̃ inusitato genere prælii tyrōes : legiōariiq̃ pauci ꝑturbati:Curionis exēplo ab equitatu circunuēti opprimerētur. Et ita Labie nū dixisse pro cōcione: tantā sese multitudinē auxiliorum aduersariis subministratu

Iube consilium.

rū:ut etiā cedēdo in ipsa uictoria fatigati uincerent:atq̃ a suis superentur. Quippe nō illorū sibi cōfideret: Primū:q̄d audierat Romæ legiōes ueteranas dissentire:neq̃ in Africā uelle transire. Deinde q̄d Triēnio in Africa suos milites cōsuetudine reten tos:fideles iā sibi effecisset:maxima autē auxilia haberet Numidarū:eq̄tūq̃ leuis ar maturæ . Præterea ex fuga: prælioq̃ pompeiano : quos secū a Brundusio transpor tauerat:equites Germanos:Gallosq̃:ibiq̃ postea ex hybridis libertinis: seruisq̃ cō

Labieni exercitus q̄ & q̄tus fuerit.

scripserat:armauerat:equoq̃ fręnato uti cōdocuerat. Prężterea regia auxilia elephā tes.cxx.equitatusq̃ īnumerabilis. deinde legiōes cōscriptę ex cuiusq̃ modi generis amplius.xii.millibus. Hac spe: atq̃ ea audacia īflāmatus Labiēus cū equitibus Gal lis:Germanisq̃.dccc. Numidarū sine frenis.viii. millibus pręterea Petreiāo auxilio adhibito eq̄tibus.M.C.peditū:ac leuis armaturæ quater tantis:sagittariis: ac fundi toribus:hippotoxotisq̃ cōpluribus:his copiis pridie nonarū Ianua.post diē tertiū: q̄ Africā attigit in cāpis planissimis: purissimisq̃ ab hora diei q̄nta usq̃ ad solis occa

Petreius uulnerat̄.

sum est decertatū:in eo prælio Petreius grauiter ictus ex acie recessit. Cęsar interim castra munire diligētius:præsidia firmare maioribus copiis: uallūq̃ ab oppido Ru spina usq̃ ad mare deducere: & a castris alterū eodē:quo tutius ultro:citroq̃ cōmea re:auxiliaq̃ sine ꝑiculo sibi succurrere possent . Tela tormētaq̃ ex nauibꝰ ī castra cō portare:remigū partē ex classe Gallorū:Rhodiorūq̃: epibatarūq̃ armare:& in ca stra euocare:uti si posset:eadē ratione:qua aduersarii: leuis armatura īteriecta inter

Cæsaris ꝓuidentia.

eq̄tes suos īterponeretur: sagittariisq̃ ex omnibus nauibus īthyreis:syriis:& cuiusq̃ generis ductis in castra cōpluribus:frequētabat suas copias. Audiebat enim Scipio nē post diem tertium eius diei quo prælium factū erat: appropinquare:copias suas cum Labieno:& Petreio coniungere. Cuius copię legionum octo:& equitum qua tuor millium esse nuntiabantur:officinas ferrarias instruere:sagittæq̃ & tela:uti fie rent complura:curare:glandes fundere:sudes comparare:literas in Siciliā:nuntiosq̃ mittere:ut sibi crates: materiemq̃ congererent ad arietes: cuius inopia in Afri ca esset. Pręterea ferrum:plumbumq̃ mitteretur:etiam a͞i aduertebat frumento se in

Stipēdiarius miles arator.

Africa nisi īportato uti nō posse. Priore enim āno ꝓpter aduersariorū delectus: q̄d stipēdiarii aratores milites essent facti: messem nō esse factā. Præterea ex oī Africa frumētū aduersarios in pauca oppida: & bene munita cōportasse: oēmq̃ regionem Africæ exinanisse frumēto:oppida:præter pauca:quę ipsi suis ꝑsidiis tueri poterāt: reliqua dirui: atq̃ deleri: & eorum incolas intra sua præsidia coegisse: commigrare:

Cæsaris uersutia.

agros desertos:ac uastatos esse. Hac necessitate Cæsar coactus priuatos ambiendo: & blande appellādo: aliquantulum frumenti numerum in sua pręsidia congesserat: & eo parce utebatur . Opera interim ipse quotidie circumire : & alteras cohortes in statione habere propter hostium multitudinem. Labienus saucios suos:quorum

numerus maximus fuit: iubet in plaustris adrumetum deportari. Naues interim Cęsaris onerariæ errabundæ male uagabantur: incertæ locorum: atque castrorum suorum: quas singulas scaphæ aduersariorum complures adortæ incenderant: atque expugnauerant. Hac re nuntiata Cæsari: classes circum insulas: portusq; dispo-suit: quo tutius commeatus supportari posset. M. Cato interim: qui Vticæ præerat: Cn. Pompeium filium multis uerbis: assidueq; obiurgare non desistebat. Tuus: inquit: pater istius ætatis cum esset: & animaduertisset rempublicã ab audacibus: sceleratisq; ciuibus oppressam: bonosq; aut interfectos: aut exilio multatos: patria: ciuitateq; carere: gloria: & animi magnitudine elatus: priuatus: atq; adolescentulus paterni exercitus reliquiis collectis: pene oppressam funditus: & deletam Italiam: urbemq; romanam in libertatem uendicauit. Idemq; Siciliam: Africam: Numidiam: Mauritaniam mirabili celeritate armis recepit. quibus ex rebus sibi eam dignitatem: quæ est per gentes clarissima: notissimaq;: conciliauit: adolescentulusq;: atque eques romanus triumphauit. Atque ille non ita amplius rebus patris gestis: neque tam excellenti maiorum dignitate parta: neq; tantis clientelis: nominisq; claritate præditus: in rempublica est ingressus. Tu contra & patris nobilitate: & dignitate: & per te ipse satis animi magnitudine: diligentiaq; præditus: nõ ne eniteris: & proficisceris ad paternas clientelas: auxilium tibi: reique publicę: atq; optimo cuique efflagitatum? His uerbis hominis grauissimi incitatus adolescentulus: cum nauiculis cuiusq; modi generis. xxx. inibi paucis rostratis: profectus ab Vtica est in Mauritaniam: regnumq; Bogudis est ingressus. Expeditoq; exercitu numero seruorum: liberorum duorum millium: cuius partem inermem: partem armatam habuerat: ad oppidum Ascurum accedere cœpit: in quo oppido pręsidium fuit regium. Pompeio adueniente: oppidani usq; eo passi propius eum accedere: donec ad ipsas portas: ac murum appropinquaret: subito eruptione facta: prostratos: perterritosq; Pompeianos in mare passim: nauesq; compulerunt. Ita re male gesta: Cn. Pompeius filius naues inde auertit: neq; postea litus attigit: classemq; ad insulas Baleares uersus conuertit. Scipio interim cum his copiis: quas paulo ante demonstrauimus: Vticæ grandi præsidio relicto perfectus: primum Adrumeti castra põit: deinde ibi paucos dies commoratus: noctu itinere facto: cum Petrei: & Labieni copiis se coniungit: atq; unis castris factis. iii. millia passuum longe considunt. Equitatus interim eorum circum Cæsaris munitiones uagari: atq; eos: qui pabulandi: aut aquandi gratia extra uallum progressi essent: excipere: & ita omnes aduersarios intra munitiones continere. qua re Cæsariani graui annona sunt conflictati: ideo quod nondum neq; ab Sicilia: neq; ab Sardinia cõmeatus supportatus erat: neq; per anni tempus in mari classes sine periculo uagari poterant: neq; amplius millia passuũ sex terræ Africæ: quoquo uersus tenebant: pabuliq; inopia premebãtur. Qua necessitate coacti ueterani milites: equitesq;: qui multa: terra mariq; bella confecissent: & periculis: inopiaq; tali sæpe essent conflictati: algae litore collecta: & aqua dulci elota: & ita iumentis esurientibus data: uitam eorum producebant. Dum hæc ita fierent: Rex Iuba cognitis Cæsaris difficultatibus: copiarumq; paucitate: non est uisum dari spatium conualescendi: augendarumque eius opum: itaq; comparatis equitum magnis: peditumque copiis: subsidio suis egressus e regno ire contendit. P. Sitius interim: & rex Bogud coniunctis suis copiis: cognito Regis Iubæ egressu: propius eius regnum copias suas admouere; Cirtamq; oppidum eius regni opulentissimum

Catonis oratio ad filium.

Arguit ab exemplo.

Cn. Pompeii stimuli.

Ascurum ubi locorum.

Scipionis & labieni inumerabiles copiæ.

Cæsariani equi alga pascebant.

Cirtha ubi locorum.

adorti: paucis diebus pugnando capiunt: & pterea duo oppida Getulorũ: qbus cũ cõditionẽ ferrẽt: ut oppido excederẽt: idq; sibi uacuũ traderẽt: cõditionemq; repu diassent: postea ab eis capti: iterfectiq; sunt oẽs. Inde pgressi agros: oppidaq; uexare nõ desistũt. Quibus rebus cognitis: Iuba: cũ iã nõ lõge a Scipiõe: atq; eius ducibus abesset: capit cõsiliũ: satius eẽ sibi: suoq; regno subsidio ire: q̃ dũ alios adiuturus pficisceret: ipse suo regno expulsus: forsitan utraq; re expelleret. Itaq; rursus se recepit: atq; auxilia a Scipiõe etiã abduxit: sibi: suisq; rebus timẽs: elephãtisq; trigita relictis suis finibus: oppidisq; suppetias pfectus ẽ. Cæsar: cum de suo interim aduentu dubitatio i Prouincia eẽt: neq; quisq̃ crederet ipm: sed aliquẽ legatũ cũ copiis in Africã uenisse: cõscriptis literis circũ Prouinciã oẽs ciuitates facit de suo aduẽtu certiores. Interim nobiles homines ex suis oppidis pfugere: & in castra Cæsaris deuenire: & de aduersariorũ eius acerbitate: crudelitateq; cõmemorare cœperũt. Quorũ lacrymis: q̃relisq; Cęsar cõmotus: cũ antea constitisset in statiuis castris: æstate inita cunctis copiis: auxiliisq; coactis: bellũ cũ aduersariis suis gerere istituit: literisq; celeriter in Siciliã ad Allienũ: & Rabiriũ Posthumiũ cõscriptis: & p Catascopũ missis: ut sine mora: aut ulla excusatione hyemis: uẽtorumq;: exercitus sibi quã celerrime trãsportaret: Africã Prouinciã perire: funditusq; euerti a suis inimicis: qđ nisi celeriter sociis foret subuentũ pter ipsam Africã terrã nihil: ne tectũ quidẽ: quo se reciperẽt: ab illorũ scelere: isidiisq; reliquũ futurũ: atq; ipse i tãta erat festinatione: & expectatiõe: ut postero die quã misisset literas: nuntiumq; in Siciliã: classem: exercitũq; morari diceret: noctes: diesq; oculos: mẽtemq; ad mare dispositos: directosq; haberet. Nec mirũ: animaduertebat enĩ uillas exuri: agros uastari: pecus diripi: trucidariq;: oppida: castellaq; dirui: deseriq;: principesq; ciuitatũ: aut interfici: aut in catenis teneri: liberos eorũ obsidũ nomine in seruitutẽ abripi. His se miseris: suamq; fidem implorãtibus: auxilio pp copiarũ paucitatẽ eẽ nõ posse. Milites interim i opere exercere castra munire: turres: castella facere: molesq; iacere in mare nõ itermittere. Scipio interim elephantes hoc modo cõdocefacere instituit: duas instruxit acies: unã funditorũ cõtra elephãtos: quæ q̃si aduersariorũ locũ obtineret: & cõtra eorũ frontẽ aduersam lapillos minutos mitteret. deinde in ordinẽ elephãtos constituit. Post illos autẽ aciem suã instruxit: ut cũ ab aduersariis lapides mitti cepissent: & elephãti perterriti se ad suos cõuertissent: rursus a sua acie lapidibus missis eos cõuerterẽt aduersum hostẽ: qđ ægre tardeq; fiebat. Audere enĩ elephanti multorũ annorũ doctrina: usuq; uetusto uix edocti: tamẽ cõmuni periculo in aciẽ producunt. Dum hęc ad Ruspinã ab utrisq; ducibus administrant. C. Vergilius Petronius: qui Thapso oppido maritimo pẽrat: cũ aĩaduertisset naues singulas cũ exercitu Cæsaris icertas locorũ: atq; castrorũ suorũ uagari: occasionẽ nactus: nauim quã ibi habuit actuariã cõplet militibus: & sagittariis: eidem scaphas de nauibus adiungit: ac singulas naues cæsarianas cõsectari cœpit: & cũ plures adortus: pulsus: fugatusq; inde discessisset: nec tamẽ desisteret piclitari: forte icidit in nauem: in qua erãt duo Titi Hispani adolescẽtes tribuni legiõis. v. quorũ patrẽ Cæsar i Senatũ legerat: & cũ his. T. Salienus Cẽturio legiõis eiusdẽ: q. M. Messalã legatũ obsederat Messanæ: & seditiosissima oratiõe ap̃ eũ est usus: idemq; & pecuniã: & ornamenta triumphi Cęsaris retinẽda: & custodiẽda curauerat: & ob has causas timebat sibi. Hic pp cõscientiã pecatorũ suorũ psuasit adolescẽtibus: ne repugnarẽt: seseq; Vergilio traderẽt. Itaq; deducti a Vergilio ad Scipionẽ: custodib' traditi: & post diẽ tertiũ sũt iterfecti. Qui: cũ ducerẽt ad necẽ: petisse

Cæsaris maiestas.

Cæsaris cõsilium.

Africæ totius incendium.

Elephantorũ pugna qualis.

Elephanti disciplinabiles.

Titi hispani qui.

necē:petisse dicit maior Titus a Cēturionibus:uti se priorē:quā fratrē interficerent. Idq; ab eis facile impetrasse:atq; ita esse īterfectos. Turmæ interim equitum:quæ p̄ uallo in statioībus esse solebant:ab utrisq; ducibus quotidie mutuis p̄liis inter se pugnare non intermittunt. Nōnunquam etiā Germani. Galliq; labieniani cū Cæsaris equitibus fide data inter se colloquebantur. Labienus interim cū parte eqtatus Leptim oppidū:cui præerat Saserna cū cohortibus tribus oppugnare:ac ui irrumpere conabat̄:quod a defensoribus ꝑpter egregiā munitionē oppidi:& tormētorū multitudinē facile:& sine periculo defendebat̄. Quod ubi eius facere equitatus sępius nō intermittebat:& cū forte ante portam turma densa astitisset: scorpioē accuratius misso:atq; eoꝝ decurione percusso:& ad decumanā defixo:reliqui pterriti: fuga se ī castra recipiunt. Quo facto:postea sunt deterriti oppidū tentare. Scipio iterim fere quotidie nō lōge a suis castris passibus.ccc.instruere aciem: ac maiore diei parte cōsumpta:rursus se ī castra recipere. Quod cū sæpius fieret: neq; ex Cæsaris castris quisquā prodiret:neq; propius eius copias accederet:despecta patientia Cęsaris:exercitusq; eius uniuersis copiis productis:elephantisq; turritis.xxx.ante aciē instructis:quamlatissime potuit porrecta equitum:peditumq; multitudine:uno tempore progressus:haud ita lōge a Cæsaris castris cōstitit in cāpo. Quibus rebus cognitis: Cæsar iubet milites:qui extra munitiōes ꝓcesserāt:quiq; pabulādi:aut lignādi: aut etiā muniendi gratia uallū petierāt:quæq; ad eandē rē opus erant:oēs intra munitiones minutatim:modesteq;:sine tumultu:aut terrore se recipere:atq; in opere consistere:eqtibus autē:qui ī statiōe fuerant:p̄cipit:ut usq; eo locū obtinerēt:in quo paulo ante cōstitissent:donec ab hoste missum telum ad se pueniret: quod si ꝓpius accederetur:quā honestissime se intra munitiones reciperēt. Alii quoq; equitatui edicit:uti quisq; suo loco paratus:armatusq; p̄sto esset. at hæc nōn ipse per se corā: cū de uallo per specularet̄:sed mirabili peritus scientia bellandi:in p̄torio sedens:per speculatores:& nuntios imperabat:quæ fieri uolebat. Animaduertebat enim: quāquā magnis essent copiis aduersarii freti:tamē sæpe a se fugatis:pulsis: perterritisq;:& cōcessam uitam:& ignota peccata. Quibus rebus nūquam tāta suppeteret ex ipsorū inertia:conscientiaq; animi:uictoriæ fiducia:ut castra sua adoriri auderēt. Præterea ipsius nomen:authoritasq; magna ex parte:eoꝝ exercitus minuebat audaciam: Tū egregię munitiones castrorū:& ualli:fossarumq; altitudo:& extra uallū stili cæci mirabilē in modū cōsiti:uel sine defensoribus aditū aduersariis prohibebāt. Scorpionū:catapultarū:cæterorumq; telorū:quæ ad defendendū solent parari: magnā copiam habebat. Atq; hęc pp exercitus sui p̄sentis paucitatē:& tyrociniū p̄parauerat: nō hostiū ui:& metu cōmotus:sapientē se:timidumq; hostiū opinioni p̄bebat. Neq; idcirco copias:quanquā erāt paucæ:tyronumq; nō educebat in aciem:qđ uictoriæ suorum diffideret:sed referre arbitrabat̄:cuiusmodi uictoria esset futura. Turpe enī sibi existimabat:tot rebus gestis:tantisq; exercitibus deuictis:totam claris uictoriis partis:ab reliquis copiis aduersariorū suorū ex fuga collectis: se cruentā adeptum existimari uictoriā:itaq; cōstituerat gloriā:exultationemq; eorū pati:donec sibi ueteranarū legionū pars aliq̄ ī secūdo cōmeatu occurisset. Scipio iterim paulisper (ut ante dixi) in eo loco cōmoratus:ut quasi despexisse Cæsarē uideret̄:paulatim reducit suas copias in castra:& concione aduocata:de terrore suo: desperationeq; exercitus Cæsaris uerba facit:& cohortatus suos uictoriā ꝓpriā se eis breui daturū pollicet̄. Cæsar iubet milites rursus ad opus redire:& p cām munitionū tyrones in labo-

Titi petitio.

Leptis oppugnatio.

Iubæ elephanti turriti.

Cæsaris calliditas.

Cæsaris cōsilium.

Cæsaris munimēta.

Cæsaris patientia.

Scipionis oratio ad milites.

Numidæ perfugæ ad cæsarē.

re defatigare non intermittit. Interim Numidæ: Getuliq; diffugere quotidie ex castris Scipionis: & partim in regnum se conferre: partim quod ipsi: maioresq; eorum beneficio. C. Marii: usi fuissent: Cæsaremq; eius affinem esse audiebant: i eius castra perfugere Cateruatim nō intermittūt. Quoꝝ ex numero electis hominibus: illustriores Getulos: literis ad suos ciues datis: cohortatus: ut manu facta se: suosq; defenderent: & ne suis inimicis: aduersariisq; dicto audientes essent: mittit. Dum hæc

Acilla ubi

ad Ruspinam fiunt legati ex Acilla ciuitate libera etiam undiq; ad Cæsarē ueniūt: seq; paratos quæcunq; imperasset: & libenti animo facturos pollicent: tantū orare: & petere ab eo: ut sibi præsidiū daret: quo tutius id & sine piculo facere possent: se & frumentū: & quæcunq; res eis suppeteret: cōmunis salutis gratia subministraturos. Quibus rebus facile a Cæsare imperatis: psidioq; dato. C. Messium ædilitia functū potestate: Acillā iubet pficisci. Quibus rebus cognitis Cōsidius Lōgus: qui Adrumeti cum duabus legionibus: & equitibus. dcc. præerat: celeriter ibi parte præsidii relicta cum octo cohortibus Acillam ire cōtendit. Missius celerius itinere cōfecto prior Acillam cū cohortibus peruenit. Cōsidius interim cum ad urbē cū copiis ac

Considii cōsilium.

cessisset: & animaduertisset præsidiū Cæsaris ibi esse: non ausus periculo suo rem facere: nulla re gesta pro multitudine hominū rursus Adrumetum se recepit. Deinde paucis post diebus eqstribus copiis a Labieno adductis: rursus Acillitanos castris positis obsidere cœpit. Per id tēpus. C. Sallustius Crispus: quem paucis ante diebus

Ceruina ubi locorum.

missum a Cæsare cum classe demōstrauimus: Cercinnā peruenit: cuius aduentū. C. Decius questorius uir: qui ibi cum grādi familiæ suæ præsidio præerat cōmeatui: paruulū nauigiū nactus conscendit: ac se fugæ cōmendat. Sallustius interim ꝑtor a Cercinatibus receptus: magno numero frumenti inuento: naues onerarias: quarū ibi satis magna copia fuit: cōplet: atq; in castra ad Cæsarē mittit. Allienus iterim ꝓconsul e Lilybeo i naues onerarias ipōit legiōes. xiii. &. xiiii. & eqtes Gallos. dccc. funditorum: sagittariorumq; mille: ac secūdū cōmeatū in Africam mittit ad Cæsarem: quæ naues uentū secundum nactæ: quarto die in portum ad Ruspinam: ubi Cæsar castra habuerat: icolumes peruenerunt. Ita Cæsar duplici lætitia: ac uoluptate uno

Cæsaris letitia.

tēpore auctus: frumento: auxiliisq; tandem suis exilaratis animo: atq; leuata solicitudine deponit legiones: equitesq; ex nauibus egressos iubet ex langore: nauseaq; reficere. dimissos in castella: munitionesq; disponit. Quibus rebus Scipio: quiq; cū eo essent comites mirari: & requirere. C. Cæsarem: q ultro consuesset bellum inferre: ac lacessere prælio: subito cōmutatum nō sine magno cōsilio suspicabant. Itaq; ex eius patiētia i magnū timorē cōiecti: ex Getulis duos quos arbitrabātur suis rebus amicissimos: magnis premiis: pollicitatioibusq; propositis pro perfugis speculandi gratia in Cæsaris castra mittunt: qui simul ad eum sunt deducti: petierunt: ut sibi liceret sine periculo uerba proloqui. Potestate facta: sæpe numero: inquiūt: Imperator: cōplures Getuli: qui sumus clientes. C. Marii: & propemodū omnes ciues romani: qui

Getuloꝝ uerba ad cæsarem.

sunt i legione quarta: & sexta ad te uoluimus: in tuaq; presia confugere: sed custodiis equitum Numidarum: quo id sine periculo minus faceremus: impediebamur. Nūc data facultate: pro speculatoribus missi a Scipione: ad te cupidissime uenimus: ut perspiceremus: nunque fossæ: aut insidie elephantis ante castra: portasq; ualli factæ eēnt: simulq; cōsilia uestra cōtra easdē bestias: cōparationemq; pugnæ cognoscere

Cæsaris elargitio.

mus: atq; ei renūtiaremus. Qui collaudati a Cæsare: stipendioq; donati: ad reliquos ꝑfugas deducūtur: quoꝝ orationē celeriter ueritas cōprobauit. Nāq; postero die ex legionibus

legionibus iis:quas Getuli nominauerunt milites legionarii cōplures a Scipiōe in castra Cæsaris ꝑfugerunt.Dū hæc ad Rusupinā gerunt.M.Cato:qui Vticæ ꝑerat: delectus quotidie libertinoꝝ:afrorū:seruoꝝ:deniq;:& cuiusq; modi generis hominū:qui mō per ætatē arma ferre poterāt:habere:atq; sub manū Scipiōis ī castra submittere nō itermittit.Legati iterim ex oppido Tisdre:ī quo tritici modia millia.ccc. cōportata fuerāt:a negociatoribus Italicis:aratoribusq; ad Cæsarē uenere:quātaq; copia frumēti apud se sit docēt:simulq; orant:ut sibi ꝑsidiū mittat:quo facilius & frumētū:& copiæ suæ cōseruent.Quibus Cæsar in ꝑsentia gratias agit:ꝑsidiumq; breui tēpore se missurū dixit:cohortatusq; ad suos ciues iubet proficisci.P.Sitius interim cū copiis Numidiæ fines ingressus:castello ī mōtis loco munito locato:in qđ Iuba belli gerēdi gratia:& frumētū:& res cæteras:quæ ad bellū usui solēt esse:cōportauerat:ui expugnādo:est potitus.Cæsar postquā legiōibus ueteranis duabus:equitatu:leuiq; armatura:copias suas ex secundo cōmeatu auxerat:naues sex onerarias statim iubet Lilybęū ad reliquū exercitū trāsportādū ꝑficisci.Ipse.vi.Calendarum Feb.circiter uigilia prima imperat speculatores:apparitoresq; omnes:ut sibi ꝑsto essent.Itaq; omnibus insciis:neq; suspicātibus:uigilia.iii.iubet oēs legiōes ex castris educi:atq; se cōsequi ad oppidū Ruspinā uersus:ī quo ipse ꝑsidium habuit:& qđ primū ad amicitiā eius accessit:inde paruulā ꝓcliuitatē digressus:sinistra parte cāpi:ꝑꝑ mare legiones educit.Hic cāpus mirabili planicie patet millia passuū.xv.quem iugū ingēs a mari ortū:neq; ita præaltū:uelut theatri efficit speciē.In hoc iugo colles sunt excelsi pauci:in quibus singulæ turres:speculæq; singulæ puerteres erāt collocatæ:quaꝝ apđ ultimā ꝑsidiū:& statio fuit Scipiōis.Postq̄ Cæsar ad iugū:de quo docui:ascēdit:atq; ī unū quēq; collē turres castellaq; facere cœpit:atq; ea minus semihora efficit.Et postq̄ nō ita lōge ab ultimo colle:turriq; fuit:q̄ ꝓxima fuit castris aduersarioꝝ:in qua docui esse præsidiū:stationemq; Numidaꝝ:Cæsar paulisper cōmoratus:perspectaq; natura loci:equitatu in statione disposito:legionibus opus attribuit:brachiumq; medio iugo ab eo loco:ad quē peruenerat:usque ad eum:unde egressus erat:iubet dirigi:ac muniri.Quod postq̄ Scipio:Labienusq; aīaduerterūt equitatu omni ex castris educto:acieq; equestri īstructa:a suis munitionibus circiter passus mille ꝓgrediunt:pedestrē copiā ī secūda acie minus passus.cccc.a castris suis cōstituūt.Cæsar ī opere milites adhortari:neq; aduersarioꝝ copiis moueri.Iam cū nō amplius passuū mille quingentis inter hostiū aciē:suasq; munitiones esse animaduertisset:ītellexissetq; ad īpediendos milites suos:& ab opere depellēdos hostē propius accedere:necesseq; haberet legiones a munitionibus deducere:īperat turmæ Hispanoꝝ:ut ad proximū collē ꝓpere accurrerent:ꝑsidiumq; inde deturbarēt:locumq; caperent:eodemq; iubet leuis armaturæ paucos cōseq subsidio.Qui missi celeriter Numidas adorti partim uiuos capiunt:nonnullos equites fugientes cōuulnerauerunt:locoq; sunt potiti.Postq̄ id Labienus animaduertit:quo celerius iis auxiliū ferret:ex acie instructa equitatus sui prope totum dextrum cornu āuertit:atq; suis fugientibus suppetias ire contendit.Quod ubi Cæsar conspexit:Labienum ab suis copiis longius abscessisse:equitatus sui alam sinistram ad intercludendos hostes immisit.Erat in eo campo:ubi ea res gerebatur uilla permagna:quatuor turribus extructa:q̄ Labieni prospectū īpediebat:ne posset animaduertere ab equitatu Cæsaris se intercludi.Itaq; non prius uidit turmas iulianas:quā suos cædi a tergo sentit.Ex qua re subito in terrorē cōuerso eq̄tatu Numidaꝝ:recta ī castra fugere

Thysdra oppidum ubi locoꝝ.

Cæsaris cōsilium.

Campi descriptio.

Cæsaris in munimentis struendis peritia.

Cæsaris uersutia.

Pugna īter labienū & cæsarem.

Loci descriptio.

contendit. Galli: Germaniq; qui restiterant: ex superiore loco: & post tergum circunuenti: fortiterq; resistentes côciduntur uniuersi. Quod ubi legiones Scipionis: quę pro castris erant instructæ: animaduerterunt: metu: atq; terrore obcæcatæ omnibus portis in sua castra fugere cæperunt. Postquam Scipione: eiusq; copiis campo: collibusq; ex turbatis: atq; in castra cõpulsis: cum receptui Cęsar cani iussisset: equitatumq; omnẽ intra suas munitiones recepisset: campo purgato animaduertit mirifica corpora Gallorum: Germanorumq;: qui partim eius authoritatem erãt ex Gallia secuti: partim pretio: pollicitaonibusq; adducti: ad eũ se cõtulerãt: nonnulli qui ex Curiõis prælio capti: conseruatiq; parem gratiam in fide partienda præstare uoluerant. Horum corpora mirifica specie: amplitudineq; cæsa toto cãpo: ac prostrata diuerse iacebant. his rebus gestis postero die Cæsar ex omnibus præsidiis cohortes deducit: atq; omnes suas copias in cãpo instruxit. Scipio suis male acceptis: occisis: uulneratisq; intra suas continere se munitiones cœpit. Cæsar instructa acie secundum infimas iugi radices propius munitiões leniter accessit: iamq; minus mille passuum ab oppido Uzita: quod Scipio tenebat: aberant legiones iulianæ: cum Scipio ueritus: ne oppidũ amitteret: unde aquari: reliquisq; rebus subleuari eius exercitus consueuerat: eductis omnibus copiis quadruplici acie instructa: ex instituto suo: prima equestri turmatim directa: elephantisq; turritis interpositis: armatisq; suppetias ire cõtendit. Quod ubi Cęsar animaduertit: arbitratus. Scipionem ad dimicandum paratũ: ad se certo animo uenire: in eo loco: quem paulo ante cõmemoraui ante oppidum constitit: suamq; aciem mediam eo oppido texit. Dextrum: sinistrumq; cornu: ubi elephanti erant: in conspectu patenti aduersariorum constituit: Cum iam prope solis occasum Cæsar expectauisset: neq; ex eo loco: quo cõstiterat: Scipionẽ progredi propius se animaduertisset: locoq; se magis defendere: si res coegisset: quam in campo cõminus consistere audere: non est uisa ratio propius accedẽdi eo die ad oppidum: quoniam ibi præsidium grande Numidarum esse cognouerat: Hostesq; mediam aciem suam oppido texisse: sibiq; difficile factu esse intellexit: simul & oppidum uno tempore oppugnare: & ĩ acie ĩ cornu dextrum: & sinistrum: ex iniquiore loco pugnare: præsertim cũ milites a mane diei ieiuni sub armis stetissent defatigati. Itaq; reductis suis copiis in castra: postero die propius eorum aciem instituit exporrigere munitiões. Interim Considius: qui Acillam: & octo cohortes stipẽdiarias Numidis: Getulisq; obsidebat: ubi C. Messius: cohortibus præerat: diu: multumq; expertus: magnisq; operibus sæpe admotis: & iis ab oppidanis incensis: cum proficeret nihil: subito nuntio de equestri pręlio allato cõmotus: frumento: cuius in castris copiam habuerat incẽso: uino: oleo: cæterisq; rebus: quæ ad uictũ parari solent: corruptis: Acillam: quã obsidebat: deseruit: atq; itinere per regnũ Iubę facto: copias cũ Scipione partitus: Adrumetum se recepit. Interea ex secundo cõmeatu: quẽ a Sicilia miserat Allienus: nauis una: in qua fuerat. Q. Cõmius: & L. Ticida eques Romanus: ab residua classe: cũ errauisset: delataq; esset uẽto ad Thapsum: a Vergilio scaphis: nauiculisq; actuariis excepta ẽ: & ad Scipionẽ deducta. Itẽ altera nauis triremis ex eadem classe erabunda: ac tẽpestate ad egimurũ delata: a classe Vari: & M. Octauii est capta: in qua milites ueterani cũ uno Cẽturione: & nõnulli tyrones fuerunt: quos Varus asseruatos sine contumelia deducẽdos curauit ad Scipionẽ: qui: postquam ad eum peruenerunt: & ante suggestũ eius constiterunt: nõ uestra inquit sponte uos: certo scio: sed illius scelerati uestri ĩperatoris ĩpulsu: & ĩperio coactos

Labienorũ militũ fuga.

Germanorũ cædes.

Uzita ubi

Cæsaris acies ad pugnã instructe.

C. Messius annonã incendit.

Scipionis uerba ad cæsaris ueteranos.

coactos ciues:& optimum quemq; nefarie cōsectari:quos quoniā fortuna in nostrā detulit potestatē:si id qđ facere debetis:rēpublicā cū optimo quoq; defenditis: certū est uobis uitā:& pecuniā donare:qua pp qd sentiatis proloquimini. Hac habita oratiōe:Scipio:cū existimasset ꝓ suo beneficio sine dubio ab iis gratias sibi actūiri: potestatē iis dicendi fecit.Ex eis Cēturio legiōis.xiiii.Pro tuo:inqd:sūmo beneficio Scipio tibi gratias ago:Nō eni iperatorē te appello:ꝗ mihi uitā icolumitatēq;:belli iure capto:polliceris:& forsan isto uterer beneficio:si non ei sūmū scelus adiūgeretur.Ego ne cōtra Cęsarē imperatorē meū:apud quē ordinē duxi:eiusq; exercitū:ꝓ cuius dignitate:uictoriaq; amplius.xxxvi.ānis depugnaui:aduersus: armatusq; consistam? Neq; ego istud facturus sum:& tē magnopere: ut de negocio desistas adhortor.Cōtra cuius eni copias cōtendas:si minus antea exptus es: licet nūc cognoscas: elige ex tuis cohortē unā:quā putas esse firmissimā:& cōstitue cōtra me ego autē ex meis cōmilitonibus:quos nūc in tua tenes potestate nō amplius.x.sumā: tūc ex uirtute nostra itelliges:qd ex tuis copiis sperare debeas.Postq̄ hæc Cēturio p̄senti aīo aduersus opinionē eius est locutus:ira percitus Scipio:atq; animi dolore icēsus:annuit Centurionibus:qd fieri uellet:atq; ante pedes Cēturionē interfecit: reliquosq; ueteranos a tyronibus iubet secerni.Abducite:inqt:istos nefario scelere cōtaminatos:& cæde ciuium saginatos.Sic extra uallum deducti sunt: & cruciabiliter interfecti.Tyrones autē iubet iter legiōes dispartiri:& Cōmiū cū Ticida i cōspectū suū prohibet adduci.Qua ex re Cęsar cōmotus:eos:quos in stationibus cū lōgis nauibus apud Thapsum custodiæ causa eē iusserat:ut suis onerariis:longisq; nauibus p̄sidio eēnt:ob negligentiā ignominię causa dimittēdos ab exercitu:grauissimūq; i eos edictū ꝓponēdū curauit.Per id tēpus fere Cæsaris exercitui res accidit incredibilis auditu nāq; Vergiliaꝝ signo cōfecto:circiter uigilia secūda noctis:nimbus cū saxoꝝ grādine subito ē exortus igens. Ad hoc āt incōmodū accesserat: qđ Cæsar non more superioꝝ iperatoꝝ:i hybernis exercitū cōtinebat:sed i tertio: q̄rtoq; die ꝓcedēdo:ꝓpiusq; hostē accedēdo:castra cōmuniebat:opereq; faciēdo milites se circunspiciēdi nō habebāt facultatē.Præterea ita ex Sicilia exercitū trāsportauerat:ut p̄ter ipm militē: & arma:neq; uas:neq; mācipiū:neq; ullā rē:q̄ usu militi eē cōsueuit: i naues iponi pateret.In Africā autē nō mō sibi qdquā nō acqsierant:aut parauerāt: sed etiā pp ānonæ caritatē: ante parata cōsumpserāt.Quibus rebus attenuati:oppido perquā pauci sub pellibus acquiescebāt.Reliqui ex uestimētis tētoriolis factis: atq; arūdinibus:coriisq; cōtectis permanebāt.Itaq; subito imbre:grādineq; cōsecuta:grauati pondere:tenebris:aquaq; oēs subruti: disiectiq; nocte intēpesta ignibus extinctis:rebusq; ad uictū pertinētibus omninus corruptis:per castra passim uagabant:scutisq; capita cōtegebāt.Eadē nocte.v.legiōis piloꝝ cacumina sua spōte arserūt.Rex interi Iuba de eqstri p̄lio Scipiōis certior factus: euocatusq; ab eodē literis:p̄fecto Sabura cū parte exercitus cōtra Sitiū relicto:ut secū ipse aliquid authoritatis haberet:exercitus Scipiōis a terrore Cæsaris cū tribus legiōibus:equitibusq; frenatis.DCCC.Numidis sine frenis:peditibusq; eius armature grādi numero:elephātisq;.xxx.egressus e regno ad Scipionē ē ꝓfectus.Postquā ad eū ꝓuenit castris regiis seorsum positis:cū eis copiis:quas cōmemoraui:haud ita lōge a Scipiōe cōsedit.Erat i castris Scipionis superiori tēpore magnus terror.& expectatiōe copiarū regiaꝝ:exercitus eius magis suspensiōe animi ante aduētū Iubæ cōmouebat.Postq̄ uero castra castris cōtulit:đspectis eius copiis:oēm terrorē depōit.Ita q̄ ātea absens

Centurionis respōsū ad scipionē

No.cæsarianoꝝ militū fortitudinē.

Scipiōis crudelitas in cæsarianos.

No. prodigium.

No.cæsaris infortuniū.

No.aliud prodigiū.

Iubæ ad scipionē profectio.

habuerat authoritatem:eam omnẽ præsens dimiserat. Quo facto:cuiuis facile fuit
Scipionis acies ad pugnam instructe. illatum Scipioni additũ animũ:fiduciáq; Regis aduentu. Nã postero die uniuersas
suas:Regisq; copias cum elephantis.lx.productas in aciem: quam speciosissime po
tuit:instruxit:ac paulo longius progressus a suis munitionibus:haud ita diu cõmo-
ratus:se recepit in castra. Cæsar postquã animaduertit Scipioni auxilia fere:quæ ex
pectasset omnia:cõuenisse:neq; morã pugnandi ullam fore:per iugũ summũ cũ co
piis progredi cœpit:& brachia protinus ducere:& castella munire: propiusq; Sci-
pionem capiendo loca excelsa occupare cõtendit. Aduersarii magnitudine copiarũ
confisi proximũ collem occupauerunt:atq; ita longius sibi progrediendi eripuerũt
Loci descriptio. facultatem. Eiusdẽ collis occupandi gratia Labienus consiliũ cœperat: & quo pro-
piore loco fuerat:eo celerius occurrerat. Erat cõuallis satis magna latitudine: alti-
tudine prærupta:crebris locis speluncæ in modũ subruptis:quæ erãt trãseunda Cæ
sari:ante:quã ad eum collem: quem capere uolebat:perueniret:ultraq; eam conual
lem oliuetum uetus crebris arboribus cõdensum. Hic cum Labienus animaduer-
Labieni insidiæ. tisset Cæsarẽ:si uellet eum locũ occupare:prius necesse cõuallem: oliuetumq; trãs-
gredi: eorũ locorũ peritus: in insidiis cũ parte equitatus: leuiq; armatura consedit:
& prętereа post montẽ:collemq; equites in occulto collocauerat:ut:cũ ipse ex ĩpro
uiso legionarios adortus esset:ex colle se equitatus ostenderet:ut re duplici pertur-
batus Cæsar:eiusq; exercitus:neq; retro regrediundi:neq; ultra procedẽdi ablata fa-
cultate:circunuentus cõcideret. Cæsar eqtatu ante præmisso:inscius insidiarum:cũ
Equestre prælium & labieni fuga. ad eum locum uenisset: abusi:siue obliti præceptorum Labieni:siue ueriti:ne in fos-
sa ab equitibus opprimerentur:rari:ac singuli derupe prodire: & sũma petere col-
lis:quos Cæsaris equites cõsecuti partim interfecerunt:partim uiuis sunt potiti. de
inde protinus collem petere contenderunt:atq; eũ decusso Labieni pſidio: celeriter
occupauerunt. Labienus cũ parte equitum uix fuga sibi pẽperit salutẽ. Hac re per
eqtes gesta Cæsar legiõibus opa distribuit:atq; ĩ eo colle:quo erat potitus:castra mu
niuit. Deĩde ab suis maximis castris p mediũ cãpũ e regiõe oppidi Vzitę: qđ iter sua
Cæsaris cõsilium. castra:& Scipiõis ĩ plãicie positũ erat:tenebaturq; a Scipiõe:duo brachia ĩstituit du
ci:& ita erigere:ut ad angulũ dextrũ:sinistrumq; eius oppidi cõuenirẽt. Is hac ratiõe
opus instruebat:ut cũ propius oppidum copias admouisset:oppugnareq; cœpisset
tecta latera suis munitionibus haberet:ne ab equitatus multitudine circunuentus:
ab oppugnatione deterreret. Præterea quo facilius colloquia fieri possent: & siqui
perfugere uellẽt(id:quod antea sæpe accidebat magno cũ eorũ periculo) tum faci
le:& sine periculo fieret. Voluit etiam experiri:cum propius hostem accessisset:ha-
beret ne in animo dimicare. accedebat etiã ad reliquas causas:qđ is locus depressus
erat:puteiq; ibi nonnulli fieri poterant. aquatione enim lõga:& angusta utebat. Dũ
hæc opera: quæ antedixi fiebant a legiõibus:interim pars aciei ante opus ĩstructa
sub hoste stabat:eqtes barbari:leuisq; armaturæ:pliis minutis cõminus dimicabant.
Cæsar ab eo opere:cum iam sub uesperũ copias in castra reduceret: magno incursu
Prælium equestre inter iubam:scipionẽ:labienũ: & cæsarem. cũ omni equitatu:leuiq; armatura:Iuba:Scipio:Labienus:in legionarios impetum
fecerunt. Equites cæsariani ex ui uniuersę:subiteq; hostiũ multitudinis pulsi: parũ-
per cesserũt:quæ res aliter aduersariis cecidit. nanq; Cæsar ex medio itinere copiis
reductis:equitibus suis auxilium tulit. Equites autem aduentu legionũ animo addi
to conuersis equis in Numidas cupide insequentes:dispersosq; impetũ fecerũt: atq;
eos conuulneratos usq; in castra regia repulerũt:multosq; ex his interfecerũt. quod
ni in noctem

ni in noctem prælium esset coniectum: puluisq; uento flatus omnium prospectibus offecisset: Iuba cum Labieno capti in potestatem Cæsaris uenissent: equitatusq; cũ leui armatura funditus ad iternitionẽ deletus esset. interim incredebiliter ex legionibus quarta: & sexta Scipionis milites diffugere: partim in castra Cæsaris: ptim in quãquisq; poterat regionem peruenire. Itemq; eqtes curiani diffisi Scipioni: eiusq; copiis complures se eodem conferebant. Dum hæc circum Vzitam ab utrisq; ducibus administrantur: legiones duæ. viiii. & . x. ex Sicilia nauibus onerariis profectæ: cum iam non lõge a portu Ruspinæ abessent: conspicatæ naues cæsarianas: quæ in statione apud Tapsum stabant: ueriti ne in aduersariorum: ut insidiandi gratia ibi cõmemorantium classem inciderent: imprudentes uela in altũ dederunt: ac diu: multumq; iactati: tandem multis post diebus siti: inopiaq; confecti: ad Cæsarem peruenerunt. Quibus legionibus expositis: memor in Italia pristinæ licentiæ militaris: ac rapinarum certorum hominum: paruulam modo causulam nactus Cæsar: quod Auienus Tr. mil. x. legionis nauem commeatu familia sua: atq; iumẽtis occupauisset: neq; militem unum ab Sicilia sustulisset. postero die de suggestu conuocatis omnium legionum Tribunis: Centurionibusq;: Maxime uellem: inquit: homines suæ petulantiæ: nimiæq; libertatis aliquando finem fecissent: meæq; lenitatis: modestię: patientiæq; rationem habuissent. Sed quoniam ipsi sibi neq; modum: neq; terminũ constituunt: quo cæteri dissimiliter se gerant: egometipse documentum more militari constituã. C. Auiene: quod in Italia milites populi Ro. cõtra rempu. instigasti: rapinasq; per municipia fecisti: quodq; mihi reiq; pub. iutilis fuisti: & pro militibus tuam familiam iumentaq; in naues imposuisti: tuaq; opera: militibusq; tempore necessario resp. caret: ob eas res ignominiæ causa ab exercitu meo te remoueo: hodieque ex Africa abesse: & quantum potes: proficisci: iubeo. Itemq; te. A. Fontei: quod Tribunus militum seditiosus: malusq; ciuis fuisti: te ab exercitu dimitto. T. Alliene. M. Tyro. C. Clusiane: cum ordines in meo exercitu beneficio: non uirtute consecuti: ita uos gesseritis: ut neq; bello fortes: neq; pace boni: aut utiles fueritis: & magis in seditione: concitandisq; militibus aduersariorum nostrorum imperatoris: q̃ pudoris: modestiæq; fueritis studiosiores: indignos uos esse arbitror: qui in meo exercitu ordines ducatis: missosq; facio: & quantum potestis: abesse ex Africa iubeo. Itaq; tradidit eos Centurionibus: & ad singulos non amplius singulis additis seruis: in naui imponendos separatim curauit. Getuli interim perfugæ: quos cum literis: mandatisq; a Cæsare missos supra docuimus: ad suos ciues perueniunt: quorum authoritate facile adducti: Cæsarisq; nomine persuasi: a Rege Iuba desciscunt: celeriterq; cuncti arma capiunt: contraq; regem facere non dubitant. Quibus rebus cognitis: Iuba distentus triplici bello: necessitate coactus: de suis copiis: quas contra Cæsarẽ adduxerat: sex cohortes ĩ fines regni sui mittit: q̃ essent præsidio contra Getulos. Cæsar brachiis perfectis: promotisq; eo usq;: ut telum ex oppido abiici non posset: castra munit: balistis: scorpionibusq; crebris ante frontem castrorum: contraque oppidum collocatis: defensores muri deterrere non intermittit: eoque quinque legiones ex superioribus castris deducit. Qua facultate oblata: illustriores: notissimiq; conspectum amicorum: propinquorumque efflagitabant: atque inter se coloquebantur. quæ res: quid utilitatis haberet: Cæsarem non fallebat. Nanque Getuli ex equitatu regio nobiliores: equitumque præfecti: quorum patres: cum Mario ante meruerant: eiusque beneficio agris: finibusque donati post Syllæ uictoriam: sub

Tráffugæ ex ad uersariorũ castris ad cæsaré.

Legionũ ꝑfectio ad cæsarem.

Verba cæsaris ad milites,

No. cæsaris mulctam.

Getulorũ defectio ad cæsarem.

Iubæ cõsilium.

Cæsaris oportũitas

Hyempsalis regis erant potestate dati: occasione capta: nocte iam luminibus accensis: cum equis: calonibusq; suis circiter mille perfugiunt in Cæsaris castra: quæ erant in campo proxime Vzite locata. Quod postquam Scipio: quique cum eo erant: cognouerunt: cum commoti ex tali in commodo essent: fere per id tempus .M. Aquinium cum .C. Saserna colloquētem uiderunt: Scipio mittit ad Aquinium: nil attinere: eum cum aduersariis colloqui: Cum nihilo minus eius sermonem nuntius ad se referret: diceretq;: ut reliqua: quæ uellet: perageret. uiator postea ab Iuba ad eum est missus: qui diceret audiente Saserna: uetat te Rex colloqui. Quo nuntio perterritus: discessit: & dicto audiens fuit Regi. Vsu uenisse hoc ciui romano miror: & ei: qui a populo romano honores accepisset: incolumi patria: fortunisq; omnibus: Iubæ barbaro potius obedientem fuisse: quam aut Scipionis obtemperasse nūtio: aut cæsis eiusdem partis ciuibus incolumem reuerti malle. Atque etiam superbius Iubæ factum non in .M. Aquinium hominem nouum: paruumq; Senatorem: sed in Scipionem hominem illa familia dignitate: honoribusq; præstantem. Nam: cum Scipio Sagulo purpureo ante Aegis aduentum: uti solitus esset: dicitur Iuba cum eo egisse non oportere illum eodem uti uestitu: atque ipse uteretur. Itaque factum est: ut Scipio ad album sese uestitum transferret: & Iubæ homini superbissimo: inertissimoq; obtēperaret. Postero die uniuersas omniū copias de castris oībus deducunt: & superciliū quoddam excelsum nacti non lōge a Cæsaris castris aciem constituunt: atq; ibi consistunt. Cęsar itē producit copias: celeriterq; his instructis: ante suas munitiones: quæ erant in campo: constituit: sine dubio existimans ultro aduersarios: cum tam magnis copiis: auxiliisq; regis essent præditi: promptiusq; prosiluissent: ante se concursuros: propiusq; se accessuros: equo circunuectus: legionesq; cohortatus: signo dato: accessum hostium aucupabatur. Ipse enim a suis munitionibus longius non sine ratione non procedebat: quod in oppido Vzita: quod Scipio tenebat: hostium erant cohortes armatæ. Eidem autem oppido ad dextrum latus eius cornu erat oppositum. uerebaturq;: ne: si prætergressus esset: ex oppido eruptione facta: ab latere eum adorti conciderent. Præterea hæc quoq; eum causa tardauit: quod erat locus quidam perimpeditus ante aciem Scipionis: quem suis impedimento ad ultro occurrendum fore existimabat. Non arbitror esse prætermittendum quemadmodum exercitus utriusq; fuerunt in aciem instructi: Scipio hoc modo aciem direxit. collocabat in fronte suas: & Iubæ legiones. postea autem Numidas in subsidiaria acie ita extenuatos: & in lōgitudinem directos: ut procul simplex eē acies a legiōariis militibus uideret̄. In cornib' aūt duplex eē existimabat̄: elephātos dextro: sinistroq; cornu collocauerat: æq̄libus iter eos īteruallis īteriectis. Post āt elephātos armaturas leues: Numidasq; substituerat auxiliares: eq̄tatū frēatū uniuersum ī suo dextro cornu disposuerat: sinistrū enī cornu oppido Vzita claudebat̄: neq; erat spatiū eq̄tatus explicandi: ꝑpterea Numidas: leuisq; armaturę īfinitā multitudinem ad dextram partem suę aciei opposuerat: fere interiecto non minus mille passuū spatio: & ad collis radices magis appulerat: longiusq; ab aduersariorū: suisq; copiis ꝓmouebat. Id hoc cōsilio: ut cū acies duę īter se concurrissent inito certaminis: paulo lōgius eius eq̄tatus circūuectus ex in prouiso clauderet multitudine sua exercitū Cæsaris: atq; perturbatum iaculis configeret. Hæc fuit ratio Scipionis ea die pręliādi. Cæsaris autē acies hoc modo fuit collocata: ut ab sinistro eius cornu ordiar: & ad dextrum perueniam. habuit legionem nonam: septimam in sinistro cor-

Scipionis nuntius ad aquinium.

No. pulchra uerba.

Iuba supbissimus iertissimusq;.

Cæsaris prudentia.

Scipiōis acies ad bellū instructæ.

Scipionis solertia.

nu:trigesimam:uigesimamnonam:tertiam decimam:quartamdecimam: uigesimã octauam: uigesimamsextam in media acie:ipsum autem dextrum cornu secundam aciem fere in earum legionum parte cohortium collocauerat. Præterea ex tyronũ paucas adiecerat. Tertiam autem aciem in sinistrum suum cornu contulerat:& usq; ad aciei suæ mediam legionem porrexerat: & ita collocauerat: uti sinistrum suum cornu triplex. Id eo consilio fecerat: quod suum dextrum latus munitionibus adiuuabatur. Sinistrum autem: equitatus hostium multitudini resistere posset: eodemque suum omnem contulerat equitatum:& quod ei parum confidebat: prȩsidio his equitibus legionem quintam præmiserat: leuemque armaturam inter equites interposuerat. Sagittarios uarie: passimq;: locis certis: maximeq; in cornibus collocauerat. Sic utrorumque exercitus instructi: non plus passuum trecentorum interiecto spatio: quod forte ante id tempus acciderat nunquam: quin dimicaretur: a mane usque ad horam decimam diei perstiterunt. Iamq; Cæsar: dum exercitum reducere intra munitiones suas cœpisset: subito uniuersus equitatus ulterior Numidarum: Getulorumq;: sine frenis ad dextram partem se mouere: propiusq; Cæsaris castra: quæ erant in colle: se conferre cœpit. Frenati autem Labieni equites in loco permanere: legionesq; distinere: cum subito pars equitatus Cæsaris cum leui armatura contra Getulos iniussu: ac temere longius progressi: paludemq; trangressi: multitudinem hostium sustinere pauci nõ potuerunt: leuique armatura deserti: ac pulsi: conuulneratiq; uno equite amisso: multis equis sauicis: leuis armaturæ uiginti sex occisis: ad suos refugerunt. Quo secundo equestri prælio facto Scipio lætus in castra nocte copias reduxit. Quod proprium gaudium bellantibus fortuna tribuere non decreuit. Nanq; postero die Cæsar: cum parte equitatus sui Leptim frumenti gratia misit. In itinere prædatores equites Numidas: Getulosq; ex improuiso adorti circiter centum partim occiderunt: partim uiuorum potiti sunt. Cæsar interim quotidie legiones in campum deducere atque opus facere: uallumq;: & fossam per medium campum ducere: aduersariorumq; excursionibus iter officere non intermittit. Scipio item munitiones contra facere: & in iugo: ne a Cæsare excluderetur: ad properare. Ita duces utrique & in operibus occupati erant: & nihilo minus equestribus præliis inter se quotidie dimicabãt. Interim Varus classem: quam antea Vticæ hyemis gratia subduxerat: cognito legionis septimæ: & octauæ ex Sicilia aduentu: celeriter deducit: ibiq; Getulis remigibus: epibatisq; complet: insidiandiq;: gratia progressus: Adrumetum cum quinquagintaquinq; nauibus peruenit. Cuius aduentus inscius Cȩsar. L. Cispium cum classe. xxvii. nauium ad Thapsum uersus in stationem præsidii gratia commeatus sui: mittit. Itemque. Q. Aquilam cum tredecim nauibus lõgis Adrumetũ eadẽ de causa ꝑmittit. Cispius quo erat missus: celeriter ꝑuenit. Aqla tẽpestate iactatus: ꝓmõtoriũ supare nõ potuit. Atq; angulũ qndã tutũ a tẽpestate nactus: cũ classe se lõgius a ꝓspectu remouit. Reliq classis i salo ad Leptim egressis remigibus: passimq; in litore uagantibus: partim in oppido uictus sui mercandi gratia ꝓgressis: uacua a defensoribus stabat. Quibus rebus Varus ex perfugis cognitis: occasionem nactus: uigilia secunda Adrumeto ex Cothone egressus primo mane Leptim uniuersa classe uectus: naues onerarias: quæ longius a potu in salo stabant: incendit: & pentiremes duas: uacuas a defensoribus nullo repugnante cœpit. Cæsar interim celeriter per nuntios in castris: cum opera circuiret: certior factus: quæ haberant a portu millia passuum. yi. equo admisso; omissis omnibus re

Cæsaris acies ad bellũ paratæ.

Vtriusq; exercitus iter se distãtia.

Præliũ eqstre iter Scipionẽ & cæsarẽ.

Cæsaris studiũ.

Vari isulæ

Cæsariãorũ militũ iprudětia

Cæsaris celeritas.

bus celeriter peruenit Leptim: ibiq; moratus: omnes ut se naues consequerentur: primum ipse nauigiolum paruum conscendit: in cursu Aquilam multitudine nauigiorum perterritum: atq; trepidãtem nactus: hostium classem sequi cœpit. Interim Varus celeritate Cæsaris: audatiaq; motus: cum uniuersa classe conuersis nauibus: Adrumetum uersus fugere contendit: quem Cæsar in millibus passuum quatuor cõsecutus: recuperata quinqueremi: cum omnibus suis epibatis: atq; etiam hostium custodibus.cxxx.in ea naue captis: triremem hostium proximam: quæ in repugnando erat commorata: onustam remigum: epibatarumq; cepit: Reliquæ naues hostium promontorium superarunt: atq; Adrumetum in Cothonem se uniuersæ contulerunt. Cæsar eodem uento promontorium superare non potuit: atq; in salo in anchoris ea nocte commoratus: prima luce Adrumetum accedit: ibiq; nauibus onerariis: quæ erant extra Cothonem incẽsis: omnibusq; reliquis aliis: aut subductis: aut in Cothonem compulsis: paulisper commoratus: si forte uellet classe dimicare: rursus se recepit in castra: In ea naue captus est.P.Vestrius eques romanus: &.P.Ligarius: Afranianus: quem Cæsar in Hispania cum reliquis dimiserat: & postea se ad Pompeium contulerat: Inde ex prælio effugerat: in Africamq; ad Varum uenerat. quem ob periurium: perfidiamq; Cæsar iussit necari.P.Vestrio autẽ: quod eius frater Romæ pecuniam imperatam numerauerat: & quod ipse suam causam Cæsari probauerat: se Nasidii classe captum: cum ad necem duceretur: beneficio Vari esse seruatum: postea facultatem sibi nullam datã transeundi: ignouit. Est in Africa consuetudo incolarum: ut in agris: & in omnibus fere uillis sub terra specus condendi frumenti gratia clam habeant: atq; id propter bella maxime: hostiumq; subitum aduentum præparent. Qua de re Cæsar certior per indicem factus: tertia uigilia legiones duas cum equitatu mittit a castris suis millia passuum decem: atq; inde magno numero frumenti onustos recepit in castra. Quibus rebus cognitis: Labienus progressus a suis castris millia passuum.vii. per iugum: & collem: per quem Cæsar pridie iter feceraт: ibi castra duaꝝ legionum facit: atq; ibi ipse quotidie existimãs Cæsarem eadem sæpe frumentandi gratia commeaturum: cum magno equitatu: leuiq; armatura insidiaturus locis idoneis consedit. Cæsar interim de insidiis Labieni ex perfugis certior factus: paucos dies ibi commoratus: dum hostes quotidiano istituto: sæpe idem faciendo in negligentiam adducerentur: subito mane imperat porta decumana legiões se octo ueteranas cum parte equitatus sequi: atq; eqtibus præmissis: neq; opinantes insidiatores subito in conuallibus latentes: leuis armatura concidit circiter.D.reliquos in fugam turpissimam coniecit. Interim Labienus cum uniuerso equitatu fugientibus suis suppetias occurrit: cuius uim multitudinis cum eqtes pauci cæsariani iam sustinere non possent: Cæsar instructas legiones hostium copiis ostendit. Quo facto perterrito Labieno: ac retardato: suos equites recepit incolumes. Postero die Iuba Numidas eos: qui loco amisso fuga se receperant in castra: in cruce omnes suffixit. Cæsar interim quoniam frumenti inopia premebatur: copias omnes in castra conducit: atq; præsidio Lepti: Ruspinæ: Acylle relicto. Cispio: Aqlæque classe tradita: ut alter Adrumetum: alter Thapsum mari obsiderent: ipse castris incensis quarta noctis uigilia acie instructa impedimentis in sinistra parte collocatis: ex eo loco proficiscitur: & peruenit ad oppidum Agar: quod a Getulis sæpe antea oppugnatum: summaq; ui per ipsos oppidanos erat defensum. ibi i campo castris unis positis: ipse frumentatum circum uillas cum parte exercitus profectus:

Cæsaris audatia.

Cæsaris seueritas.

Cõsuetudo in africa frumẽta cõdere.

Labieni insidiæ.

Labienorũ casus & fuga.

Iubæ crudelitas.

Agar oppidũ ubi locorum.

magno inuento hordei:olei: uini:fici numero: pauco tritici: atq; recreato exercitu: rediit in castra. Scipio interim cognito Cæsaris discessu:cum uniuersis copiis per iugũ Cæsarem subsequi cœpit. atq; ab eius castris millia passuũ. vi. longe trinis castris dispartitis copiis consedit. oppidũ erat zetta:quod aberat a Scipione millia passuũ decem:ad eius regionem: & partem castrorũ collocatũ. A. Cæsare autem diuersum: ac remotũ:quod erat ab eo longe millia passuũ. xviii. Huc Scipio legiones duas frumentãdi gratia misit. Quod postquam Cęsar ex perfugis cognouit:castris ex cãpo in collẽ:ac tutiora loca collocatis:atq; ibi præsidio relicto: ipse quarta uigilia egressus præter hostiũ castra proficiscitur cũ copiis: & oppido potitur. Legiones Scipionis comperit longius in agris frumentari: & cũ eo contẽdere conaretur: animaduertit copias hostiũ iis legiõibus occurrere suppetias: quę res eius impetũ retardauit. Itaq; capto. C. Biotio Regino equite. R. Scipionis familiarissimo: qui ei oppido præerat: & P. Atrio equite romano de conuentu uticẽsi: & camelis. xxii. Regis adductis: præsidio ibi cum Oppido legato relicto:ipse se recipere cœpit ad castra. Cũ iã non longe a castris Scipionis abesset: quæ eũ necesse erat prętergredi: Labienus: Afraniusq;:cũ omni equitatu: leuiq; armatura ex insidiis adorti: agmini eius extremo se offerunt: atque ex collibus primis existunt. Quod postquam Cæsar aĩaduertit equitibus suis hostiũ ui oppositis sarcinas legiõarios in aceruũ iubet cõportare: atque celeriter signa hostibus inferre:quod postquã cœptũ est fieri: primo ĩpetu legionis: equitatus & leuis armatura hostiũ nullo negotio loco pulsa: & deiecta est de colle. Cũ iam Cæsar existimasset hostes pulsos: deterritosq; finẽ lacessendi facturos: & iter ceptũ pergere cœpisset:iterũ celeriter ex proximis collibus erũpunt:atq; eadẽ ratione: qua ante dixi:in Cæsaris legionarios impetũ faciunt Numidæ:leuisq; armaturæ:mirabili uelocitate prędıti:qui inter equites pugnabant: & una:pariterq; cũ equitibus accurrere: & refugere consueuerant. Cũ hoc sępius facerent: & Iulianos proficiscentes insequerentur: & refugerẽt stantes:propius non accederẽt: & singulari genere pugnæ uterentur:eosq; iaculis conuulnerare satis esse crederent: Cæsar intellexit nihil aliud illos conari:nisi:ut se cogerent castra in eo loco ponere:ubi omnino aquæ nihil esset:ut exercitus eius ieiunus:qui a quarta uigilia usq; ad horã decimam diei nihil gustasset:ac iumenta siti perirẽt:cum iam ad solis occasum esset: & non totos centum passus in horis quatuor esset progressus: equitatu suo propter equorum interitum extremo agmine remoto: legiones inuicem ad extremum agmen euocabat:ita uim hostium placide: leniterq; procedens per legionarium militem cõmodius sustinebat. Interim equitum Numidarũ copiæ dextra: sinistraq; per colles percurrere: coronæq; in modũ cingere multitudine sua Cæsaris copias: pars agmen extremum insequi. Cæsariani interim non amplius tres:aut quatuor milites ueterani:si se conuertissent: & pila uiribus contorta in Numidas ĩfestos cõiecissent: amplius duorum millium ad unum terga uertebant:ac rursus ad aciẽ passim cõuersis equis se colligebant:atq; in spatio consequebantur: & iacula in legionarios cõiiciebant. Ita Cæsar modo procedendo:modo resistendo:tardius itinere confecto:noctis hora prima omnes suos ad unũ in castris ĩcolumes sauciis. x. factis reduxit. Labienus circiter. ccc. amissis: multis uulneratis: ac defessis instando oĩbus: ad suos se recepit. Scipio iterim legiões ꝑductas cũ elephãtis: quos ante castra in acie terroris gratia in cõspectu Cæsaris collocauerat:reducit in castra. Cæsar cõtra eiusmodi hostiũ genera:copias suas:nõ ut ĩpator exercitũ ueteranũ: uictoreq; maximis re-

Zetta oppidũ ubi locorũ.

Roma. captura.

Equestre prælium.

Numidarũ agilitas.

Cæsarianorũ paciẽtia.

Numidarũ ĩbecillitas.

No. pitiam cæsaris.

bus geſtis:ſed ut laniſtra tyrones gladiatores cõdoceſaceret:quo pede ſe reciperent ab hoſte:& quemadmodũ obuerſi aduerſariis:& in quãtulo ſpatio reſiſterẽt:modo ꝓcurrerẽt:modo recederẽt:cõminarenturq; ĩpetũ:ac ꝓpe quo loco:& quẽadmodũ tela mitterẽt:ꝑcipit:mirifice enĩ hoſtiũ leuis armatura anxiũ exercitũ noſtrum:atq; ſolicitũ habebat:qa & eqtes deterrebat ꝓliũ inire:ꝓpter equorũ ĩteritũ:qđ eos iaculis ĩterficiebãt:& legionariũ militẽ defatigabãt:ꝓpter uelocitatẽ.grauis enim armaturæ miles:ſimulatq; ab his ĩſectatus cõſtiterat:in eoſq; ĩpetũ fecerat:illi ueloci curſu facile ꝑiculũ uitabãt. Quibus ex rebus Cæſar uehemẽter cõmouebaẗ:qa quodcunq; ꝓliũ:quoties erat cõmiſſum eqtatu ſuo:ſine legionario milite:hoſtiũ eqtatui:leuiq; armaturæ eorũ nullo modo par eẽ poterat. Solicitabaẗ autẽ his rebus:qđ nõdũ hoſtiũ legiões cognouerat:& quo nã modo ſuſtinere ſe poſſet:ab eorũ eqtatu:leuiq; armatura:quę erat mirifica:ſi legiões quoq; acceſſiſſent. Accedebat ẽt hæc cauſa:qđ elephãtorũ magnitudo:multitudoq; militũ aĩos detinebat in terrore. Cui uni rei tamẽ inuenerat remediũ. Nãq; elephãtos in Italiã trãſportari iuſſerat:quo & miles noſter:ſpeciẽq;:& uirtutẽ beſtiæ cognoſceret:& cui parti corporis eius telũ faci le adigi poſſet:ornatuſq;:ac loricatus elephãtus cũ eẽt:quę pars eius corporis nuda ſine tegmine relinqueret:ut eo tela cõiicerent. Præterea ut iumẽta beſtiarũ odorẽ;ſtridorẽ:ſpeciẽ:cõſuetudine captarũ:nõ reformidarẽt.qbus ex rebus largiter erat cõſecutus. Nã & milites beſtias manibus ptractabãt:earũq; tarditatẽ cognoſcebãt:eqteſq; in eos pila præpilata coniiciebãt:atq; in cõſuetudinẽ equos patiẽtia beſtiaꝝ adduxerat. Ob has cauſas:q̃s ſupra cõmemoraui:ſolicitabatur Cæſar:tardiorq;:& cõſyderatior erat factus:& ex priſtina bellãdi cõſuetudine:celeritateq; exceſſerat. Nec mirũ:copias enim habebat in Gallia bellare cõſuetas:locis cãpeſtribus:& cõtra Gallos homines aptos:minimeq; inſidioſos:qui per uirtutẽ:nõ per dolũ dimicare conſueuerũt. Tũ autẽ erat ei laborãdũ:ut cõſueſaceret milites:hoſtiũ dolos:ĩſidias:artificia:cognoſcerẽt:qd ſeq:qd uitare cõueniret. Itaq; quo hæc celerius cõcipent:dabat operã:ut legiones nõ uno loco cõtineret:ſed per cauſam frumẽtandi huc:atq; illuc raptaret. Ideo:qđ hoſtiũ copias ab ſe:ſuoq; ueſtigio non diſceſſuras exiſtimabat:atq; poſt diẽ tertiũ ꝓductas accuratius ſuas copias:ſicut inſtruxerat:ꝓpter hoſtiũ caſtra prætergreſſus:æquo loco ĩuitat ad dimicãdũ. Poſtquã eos abhorrere uidet:reducit ſub ueſperũ legiões in caſtra. Legati interim ex oppido Vacca:qđ finitimũ fuit Vzitæ:cuius Cæſarẽ potitũ eſſe demonſtrauimus:ueniunt:petunt:& obſecrãt:ut ſibi præſidiũ mittat:ſe res complures:quæ utiles bello ſint:adminiſtraturos. Per id tẽpus de eorũ uoluntate:ſtudioq; erga Cæſarẽ transfuga ſuos ciues facit certiores:Iubã Regẽ celeriter cũ copiis ſuis ante:quã Cæſaris præſidiũ eo perueniret:ad oppidũ accurriſſe:atq; aduenięte multitudine circundata eo potitũ:oibuſq; eius oppidi incolis ad unũ ĩterfectis:dediſſe oppidũ diripiendũ:delendũq; militibus. Cęſar interim luſtrato exercitu:ad.xii. Calendarũ April. poſtero die ꝓductis uniuerſis copiis ꝓceſſus a ſuis caſtris millia paſſuũ.v.a Scipione circiter duũ milliũ ĩteriecto ſpatio ĩ acie cõſtitit. Poſtq̃ ſatis:diuq; aduerſarios a ſe ad dimicãdũ ĩuitatos:ſupſederẽ pugnæ aĩaduertit:reducit copias. poſtero die caſtra mouet:atq; iter ad oppidũ Sarſurã:ubi Scipio Nũidaꝝ habuerat ꝓſidiũ:frumẽtũq; cõportauerat:ire cõtẽdit. Qđ ubi Labiẽus aĩaduertit:cũ eqtatu leuiq; armatura agmẽ eius extremũ carpe cœpit:atq; ita lixaꝝ:mercatorũq;:q plauſtris merces portabãt:interceptis ſarcinis:addito aĩo:ꝓpius:audaciuſq; accedit ad legiões:qđ exiſtimabat milites ſub onere:ac ſub ſar

Miles grauis & leuis armaturæ q

Remedia elephãtorũ ſubigẽdoꝝ

Cæſaris tarditas.

Galli uirtute dimicãt.

Vacca oppidũ ubi locorũ

Sarſura ubi locorũ.

cinis defatigatos: pugnare nō posse. quæ res Cæsarem non fefellerat. nanq; expeditos ex singulis legionibus trecentos milites esse iusserat. itaq; eos in equitatum Labieni immissos: turmis suo℞ suppetias mittit. Tum Labienus conuersis equis signorum cōspectu perterritus: turpissime contendit fugere: multis eius occisis: compluribus uulneratis. Milites legionarii ad sua se recipiunt signa: atq; iter inceptū ire cœperunt. Labienus per iugum summū collis: dextrorsus procul milites subsequi non desistit. Postquā Cæsar ad oppidū Sarsurum uenit: inspectantibus aduersariis: interfecto præsidio Scipionis: cum suis auxilium ferre non auderent: fortiter repugnante. P. Cornelio Scipione euocato: qui ibi præerat: atq; a multitudine circunuento: interfectoq;: oppido potitur: atq; ibi frumēto exercitui dato: postero die ad oppidū Tisdram peruenit: in quo Cōsidius per id tēpus fuerat: cum grandi præsidio: cohorteq; sua gladiatorum. Cæsar oppidi natura perspecta: atq; inopia ab oppugnatione eius deterritus: protinus profectus circiter millia passuū quatuor: ad aquā fecit castra: atque inde quarta die egressus: redit rursus ad ea castra: quæ ad Agar habuerat. Idem facit Scipio: atq; in antiqua castra copias reducit. Thabenēses interim: qui sub ditione & potestate Iubæ esse cōsuessent: in extrema eius regni regione maritima locati: interfecto regio pręsidio: legatos ad Cæsarem mittunt: rem male gestam docēt: petunt: orantq;: ut suis fortunis præsto: quod benemeriti essent: auxilium ferret. Cæsar eorum consilio probato. M. Crispum tribunum cum cohorte: & sagittariis: tormentisq; com pluribus præsidio Thabenam mittit. Eodē tempore ex legiōibus omnibus milites: qui aut morbo impediti: aut cōmeatu dato: cum signis non potuerant ante trāsire in Africam: ad millia quatuor: eqtes. cccc. funditores: sagittariique mille uno commeatu Cæsari occurrerunt. Itaq; tum his copiis: & omnibus legiōibus eductis: sicut erat instructus. viii. millibus passuum a suis castris: ab Scipionis uero quatuor millibus passuum: longe cōstitit in campo. Erat oppidum infra castra Scipionis nomine Tegea: ubi præsidium equestre circiter. cccc. habere cōsueuerat. Eo eqtatu dextra: sinistraq; directo ab oppidi lateribus: ipse legionibus ex castris eductis: atq; in iugo inferiore instructis: non longius fere mille passus ab suis munitionibus progressus: in acie cōstitit. Postquam diutius in uno loco Scipio cōmorabatur: & tēpus diei in ocio consumebatur: Cæsar equitum turmas suorum iubet in hostium eqtatū: qui ad oppidum in statiōe erat: facere impressionem: leuemq; armaturam sagittarios: funditoresq; eodem summittit. Quod ubi cœptum est fieri: & equis concitatis Iuliani impetum fecissent: Pacidius suos equites exporrigere cœpit in longitudinem: ut haberent facultatem turmas iulianas circunfundere: & nihilo minus fortissime: acerrimeq; pugnare. Quod ubi Cęsar animaduertit: trecentos: quos ex legiōibus habere expeditos consueuerat ex proxima legione: quę ei prælio in acie constiterat: iubet equitatui succurrere. Labienus interim suis equitibus auxilia equestria summittere sauciisq;: ac defatigatis integros: recentioribusq; uiribus eqtes subministrare. Postquam equites iuliani. cccc. uim hostium: ad quatuor millia numero sustinere non poterant: & a leui armatura Numidarum uulnerabantur: minutatimque cedebant: Cęsar alteram alam mittit: qui satagentibus celeriter occurrerent. Quo facto: sui sublati uniuersi in hostes impressione facta: in fugam aduersarios dederunt: multis occisis: compluribus uulneratis: insecuti per tria millia passuum: usque in colles hostibus adactis: se ad suos recipiunt. Cæsar in horam. x. commoratus: sicut erat instructus: se ad sua castra recepit omnibus incolumibus. In quo prælio

Labieno℞ militum fuga.

Thisdra ubi.

Thabenē sium legati ad cæsarē.

Tegea ubi.

Scipionis inertia.

Equestre prælium.

Numida℞ fuga.

Pacidius grauiter pilo per cassidem caput ictus: compluresq; duces: ac fortissimus quisq; interfecti: uulneratiq; sunt. Postquã nulla conditione cogere aduersarios poterat: ut in ęquũ locum descenderent: legionumq; periculũ facerent: neq; ipse propius hostem castra ponere propter aquæ penuriam se posse animaduerteret: aduersarios non eorũ uirtute confidere: sed aquarum inopia fretos: despicere se intellexit. Pridie Nonarum April. tertia uigilia egressus ab Agar. xvi. millia passuũ nocte progressus: ad Tapsum: ubi Vergilius cũ grandi pſidio ꝑerat: castra ponit: oppidumq; eo die circũmunire cœpit: locaq; idonea: opportunaq; cõplura pręsidiis occupare: ne hostes intrare ad se: ac loca interiora capere possent. Scipio interim cognitis Cęsaris cõsiliis: ad necessitatem adductus dimicandi: ne per summum dedecus fidissimos suis rebus Thapsitanos: & Vergiliũ amitteret: confestim Cæsarem per superiora loca consecutus millia passuum octo a Thapso binis castris consedit. Erat stagnũ salinarũ: iter quod: & mare: angustiæ quædã nõ amplius mille: & qngentos passus intererãt: quas Scipio intrare: & Thapsitanis auxiliũ ferre conabatur: quod futurum Cæsarem nõ fefellerat. Nanq; pridie in eo loco castello munito: ibiq; trino præsidio relicto: ipse cum reliquis copiis lunatis castris Thapsum operibus circũmuniuit. Scipio interim exclusus ab incepto itinere: supra stagnũ postero die: & nocte confecta: cœlo albescente non longe a castris: præsidioq;: qđ supra cõmemorauimus mille quingentis passibus: ad mare uersus: cõscedit: & castra munire cœpit. Quod postquã Cæsari nuntiatum est: milites ab opere deductos: castris præsidio Asprenate ꝓconsule cum legionibus duabus relicto: ipse cum expedita copia in eum locum citatim cõtendit: classisq; parte ad Thapsum relicta: reliquas naues iubet post hostiũ tergũ: quãmaxime ad litus appelli: signumq; suũ obseruare. quo signo dato: subito clamore facto: ex improuiso hostibus auersis incuterent terrorem: ut perturbati: ac perterriti respicere post terga cogerent. Quo postquam Cæsar ꝑuenit. & animaduertit aciẽ pro uallo Scipionis castris: elephantisq; dextro: sinistroq; cornu collocatis: & nihilo minus partem militũ castra non ignauiter munire. Ipse acie triplici collocata: legione decima: secundaque dextro cornu: octaua: & nona sinistro: oppositis quinq; legionibus: in quarta acie ante ipsa cornua quinis cohortibus contra bestias collocatis: sagittariis funditoribus ĩ utrisq; cornibus dispositis: leuiq; armatura inter equites interiecta: ipse pedibus circum milites concursans: uirtutesq; ueteranorũ: præliaq; superiora cõmemorans: blandeq; appellans: animos eorũ excitabat. Tyrones autem: qui nunquã in acie dimicassent hortabatur: ut ueteranorũ uirtutẽ ęmularentur: eorumq; famam: nomen: locumq; uictoria parta cuperent possidere. Itaq; in circumeũdo exercitum: animaduertit hostes circa uallum trepidare: atq; ultro: citroq; pauidos concursare: & modo se intra portas recipere: modo inconstanter: immoderateq; prodire. Cumq; idẽ a pluribus animaduerti cœptum esset: subito legati: euocatiq; obsecrare Cæsarẽ: ne dubitaret signũ dare: uictoriã sibi ꝓpriã a Diis immortalib⁹ portẽdi: dubitãte Cęsare: atq; eorũ studio: cupiditatiq; resistẽte: sibiq; eruptiõe pugnari nõ placere clamitãte: & etiã: atq; etiã aciẽ sustẽtãte: subito dextro cornu iniussu Cæ. tubicẽ a militibus coactus canere cœpit. Quo facto ab uniuersis cohortibus signa ĩ hostẽ cœpere ĩferri: cũ Cẽturiões pectore aduerso resisterẽt: uiq; cõtinerẽt milites: ne iniussu ĩperatoris cõcurrerẽt: nec qcq̃ ꝓficerẽt. Quod postq̃ Cæsar ĩtellexit: ĩcitatis militũ animis resisti nullo mõ posse: signo felicitatis dato: equo admisso: ĩ hostẽ cõtra principes ire cõtendit. A dextro interim cornu funditores: sagittariiq; concita

Cæsaris cõsilium.

Stagni descriptio.

Cæsaris celeritas.

Cæsaris copiæ ad bellũ structæ.

Cæsaris cohortatio.

Cæsarianorum militũ ardor.

Elephantorum fuga.

tariiq; concita tela in elephantos freque͂tes iniiciunt.quo facto:bestiæ stridore fundarũ:lapidumq; perterritę:sese conuertere:& suos post se freque͂tes: stipatosq; proterere:& in portas ualli semifactas ruere co͂tendunt:Item Mauri equites:qui in eode͂ cornu cũ elepha͂tis era͂t: pręsidio deserti:principes fugiũt.Ita celeriter bestiis circuitis legiones uallo hostium sunt potitæ: & paucis acriter repugnantibus interfectis: reliqui concitati in castra: unde pridie erant egressi:confugiunt. Non uidetur esse prætermittendum de uirtute militis ueterani quintæ legionis. nam:cũ in sinistro cornu elephantus uulnere ictus:& dolore concitatus:in lixam inerme͂ impetũ fecisset:eumq; sub pede subditum:deinde genu innixus: po͂dere suo:proboscide erecta:uibrantiq; stridore maxio premeret:atq; enecaret:miles hic no͂ potuit pati:quin se armatũ bestiæ offerret: quem postquam elephantus ad se telo infesto uenire animaduertit:relicto cadauere:milite͂ proboscide circundat:atq; in sublime extollit armatũ:qui in eiusinodi periculo cũ constanter agendũ sibi uideret:gladio proboscidem:quo erat circundatus cædere quantum uiribus poterat:non destitit:quo dolore adductus elepha͂tus:milite abiecto:maximo cũ stridore: cursuq; conuersus ad reliquas bestias se recepit.Interim Thapso qui erant pręsidio:ex oppido eruptionem porta maritima faciunt:& siue ut suis subsidio occurrere͂t: siue:ut oppido deserto:fuga salutem sibi parare͂t:egrediuntur:atq; ita per mare umbilici fine ingressi: terram petebant.Qui a seruitiis:puerisq;:qui in castris era͂t:lapidibus: pilisq; prohibiti terram attingere:rursus se in oppidum receperunt.Interim Scipionis copiis prostratis:passimq; toto ca͂po fugientibus:co͂festim Cæsaris legiones consequi: spatiumq; se no͂ dare colligendi:q postquã ad ea castra:quæ petebant:perfugerunt: ut refectis castris rursus sese defenderent:ducem aliquem requirunt:quem respicerent: cuius authoritate:imperioq; rem gererent:qui postquã aduerterunt:neminem ibi ee͂ præsidio:protinus armis abiectis:in regia castra fugere contendunt. Quo postquã peruenerunt:ea quoq; ab Iulianis teneri uident.Desperata salute in quodam colle consistunt:atq; armis dimissis salutationem more militari faciunt: quibus miseris ea res paruo pręsidio fuit.nanq; milites ueterani ira:& dolore incensi:non modo: ut parcerent hosti:non potera͂t adduci:sed etiam ex suo exercitu illustres urbanos: quos authores appellabant complures:aut uulnerarunt:aut interfecerunt. In quo numero fuit Tullius Rufus Quæstorius:qui pilo traiectus consulto a milite interiit.Item Pompeius Rufus brachium gladio percussus:nisi celeriter ad Cęsarem accurrisset: interfectus ee͂t.Quo facto complures equites romani:senatoresq; perterriti ex pręlio se receperunt:ne a militibus:qui ex ta͂ta uictoria licentiam sibi assumpsissent immoderate peccandi impunitatis propter maximas res gestas ipsi quoq; interficere͂tur.Itaq; omnes Scipionis milites:cum fidem Cæsaris implorare͂t:inspectante ipso Cæsare:& a militibus deprecante:eis uti parcerent: ad unum sunt interfecti. Cæsar trinis castris potitus:occisisq; hostium decem millibus:fugatisq; compluribus:se recepit:quinquaginta militibus amissis:paucis sauciis: in castra. Ac statim ex itinere ante oppidũ Thapsum constitit:elepha͂tosq; sexaginta quatuor:ornatos: armatosq; cum turribus:ornamentisq; capit:captos ante oppidum instructos co͂stituit. Id hoc co͂silio:si posset & Vergilius:quiq; cum eo obsidebant rei male gestæ suorum indicio a pertinacia deduci. Deinde ipse Vergilium appellauit:inuitauitq; ad deditionem:suamq; lenitem:& clementiam commemorauit. quem postquã animaduertit respo͂sum sibi no͂ dare:ab oppido recessit.Postero die diuina re facta: co͂cio͂e aduoca

Lixæ militis fortitudo.

Elephantis pugnantis fuga.

Scipionis militum fuga.

Veteranorum furor.

Senatorũ romanorũ terror.

Cæsaris clementia ac hostium cæsorum numerus.

Elephantorũ captura

Cæsaris elargitio ad ueteranos.

ta:in conspectu oppidanorum milites collaudat:totumq; exercitum ueteranorum donauit præmiis:ac fortissimo cuiq;:ac bene merẽti pro suggestu tribuit. Ac statim inde digressus.T. Rebillo proconsule cum tribus ad Thapsum legionibus: & Cn. Domitio cum duabus Tisdræ:ubi Cõsidius præerat:ad obsidendũ relictis.M.Messala Vticam ante præmisso:cum equitatu ipse eodem iter facere contendit.Equites interim Scipionis:qui ex prœlio fugerant:cum Vticam uersus iter facerent: perueniunt ad oppidum Paradam.Vbi:cum ab incolis non reciperẽtur:ideo quod fama de uictoria Cæsaris pcurrisset: ui oppido potiti: in medio foro lignis coaceruatis: oĩbusq; rebus eoꝝ congestis:ignem subiiciunt: Atq; eius oppidi incolas cuiusq; generis:ætatisq;:uiuos:cõstrictosq; in flãmã coniiciũt:atq; ita acerbissimo afficiũt supplicio.Deinde protinus Vticam perueniunt.Superiore tẽpore.M.Cato: quod Vticensibus propter beneficium legis Iuliæ parum in suis partibus præsidii esse existimauerat:plebem inermẽ oppido eiecerat: & ante portam belli causa:castris:fossaq; paruula dumtaxat munierat:ibiq; custodiis circundatis habitare coegerat. Senatũ autẽ oppidi custodia tenebat.Eorũ castra.L.eqtes adorti expugnare cœperũt: ideo quod eos partibus Cæsaris fauisse sciebãt:ut eis iterfectis: eorum pernicie dolorem suum ulciscerentur.Vticenses animo addito ex Cæsaris uictoria: lapidibus: fustibusq; equites repulerunt.Itaq; postquã castris nõ potuerant potiri:Vticam se in oppidum coniecerunt:atq; ibi multos Vticenses interfecerunt: domosq; eorũ expugnauerunt:ac diripuerunt.quibus cũ Cato persuadere nulla ratione quiret:ut secũ oppidum defenderent:& cęde:rapinisq; desisterent:& quid sibi uellent:sciret: sedandæ eorũ importunitatis gratia:singulis.C.diuisit.Idẽ Sylla Faustus fecit: ac de sua pecunia largitus est:unaq; cum iis ab Vtica proficiscitur:atq; in regnum ire contendit.Complures interim ex fuga Vticam perueniunt. quos omnes Cato conuocatos:una cum trecentis:qui pecuniam Scipioni ad bellum faciendum contulerant: hortatur:ut seruitia manumitterent:oppidumq; defenderent:quorum cum partem assentire:partem animum:mentemq; perterritam: atq; in fuga destinatã habere intellexisset:amplius de ea re agere destitit:nauesq; iis attribuit:ut in quas quisq; partes uellet:proficisceretur.Ipse omnibus rebus diligentissime constitutis:liberis suis .L.Cæsari:qui tum ibi pro questore fuerat:cõmendatis:& sine suspitione:uultu:atq; sermone:quo superiore tẽpore usus fuerat:cum dormitum isset: ferrum intro clam in cubiculum tulit:atq; ita se traiecit.qui: dum anima non dum expirata cõcidisset: impetu facto in cubiculum:ex suspitione medicus:familiaresq; continere: atq; uulnus obligare cœpissent:ipse suis manibus uulnus crudelissime diuellit: atq; animo præsenti se interemit.quem Vticenses:quanquã oderant partium gratia:tamen propter eius singularem integritatem: & quod dissimillimus reliquorũ ducum fuerat: quodq; Vticam mirificis operibus munierat: turresq; auxerat: sepultura afficiunt. quo interfecto.L.Cæsar:ut aliquod sibi ex ea re auxilium pararet: conuocato populo:concione habita:cohortatur omnes:ut portæ aperirentur:se in Cæsaris clementia magnam spem habere.itaq; portis patefactis:Vtica egressus Cæsari imperatori obuiam proficiscitur.Messala:ut erat imperatum:Vticam peruenit:omnibusq; portis custodias ponit.Cæsar interim a Thapso progressus: Vscetam peruenit: ubi Scipio magnum frumenti numerum:armorum:telorum:cæterarumq; rerum cum paruo præsidio habuerat.hoc adueniẽs potitur.deinde Adrumetum peruenit. quo cũ sine mora introisset:armis:frumẽto:pecuniaq; cõsyderata.Q.Ligurio.C.Considii filio:qui

Equitum Scipionis seuitia.

Scipionis militum in suos crudelitas.

M.Catõis elargitio.

Catonis infelicissimus exitus

Catonis sepulchrum.

Q.u.ligarius uita donatus.

filio:qui tum ibi fuerat:uitam concessit.deinde eodem die Adrumeto egressus: Luneio Regulo ibi cum legione relicto: Vticam ire cõtēdit:cui ĩ itinere fit obuius.L. Cæsar:subitoq; se ad genua proiecit:uitamq; sibi:nec amplius quicquã deprecatur: cui Cæsar facile:& pro sua natura: & instituto concessit. Item Cecinnæ: Ceteio.P. Atrio.L.Cællæ patri:& filio.M.Epio.M.Aquinio Catonis filio:Damasippiq; liberis:ex sua consuetudine tribuit:circiterq; noctem luminibus accensis Vticam peruenit:atque extra oppidum ea nocte mansit.postero die mane oppidum introiit:cõcioneq; aduocata: Vticensens incolas cohortatus:gratias pro eorum studio erga se agit:ciues autem romanos negociatores: & eos:qui inter.CCC.pecunias contulerant: Varro:& Scipioni: multis uerbis accusatos: & de eorum sceleribus longiori habita oratione: ad extremum: ut sine metu prodirent: edicit: se eis duntaxat uitam concessurum: bona quidem eorum se uenditurum:ita tamen: ut qui eorum bona sua redemisset: se bonorum uenditionem indicturum: & pecuniam: multæ nomine relaturum:ut incolumitatem retinere possent. quibus metu exanguibus: de uitaque ex suo pro merito desperantibus: subito oblata salute: libentes:cupidique conditionem acceperunt:petieruntq; a Cæsare: ut uniuersis trecentis uno nomine pecuniam imperaret. Itaq; bis mille sestertium his imposito: ut per triennium sex pensionibus populo Ro.soluerent: nullo eorum recusante:ac se eodem die demum natos prędicantes:læti gratias agunt Cæsari. Rex interim Iuba:ut ex prælio fugerat: una cum Petreio interdiu in uillis latitando: tandem nocturnis itineribus confectis in regnum peruenit: atque ad oppidum zamam: ubi ipse domicilium: coniuges:liberosq; habebat: quo ex cuncto regno omnem pecuniam: carissimasq; res comportauerat:quodque inito bello operibus maximis munierat: accedit. quem antea oppidani rumore exoptato de Cæsaris uictoria audito:ob has causas oppido prohibuerunt: quod bello contra populum romanum suscepto in oppido zama lignis congestis:maximam in medio foro pyram construxerat:ut si forte bello foret superatus:omnibus rebus eo coaceruatis:de hinc ciuibus cunctis interfectis:eodẽque proiectis:igne subiecto:tum demum se ipse insuper interficeret:atq; una cum liberis: coniugibus:ciuibus:cunctaq; gaza regia cremaretur. Postquã Iuba ante portas diu:multumq; primo minis:pro imperio egisset cum zamensibus. deinde: cum se parum proficere intellexisset:precibus quoq; orasset: uti se ad suos deos penates admitterent:ubi eos in sententia perstare animaduertit: nec minis nec precibus suis moueri:quo magis se reciperent:tertio petit ab eis:ut sibi coniuges:liberosq; redderent:ut secum eos asportaret. postquam sibi nihil omnino oppidanos respõsi reddere animaduertit:nulla re ab his impetrata:ab zama discedit:atque ad uillam suam cum Mar. Petreio: paucisque equitibus se confert. zamenses interim legatos de his rebus ad Cæsarem Vticam mittunt:petuntque ab eo:uti ante:quam Rex manũ colligeret:seseq; oppugnaret:sibi auxilium mitteret:se tamẽ paratos esse:sibi quoad uita suppeteret: oppidum: seque ei reseruare. legatos collaudatos Cæsar domum iubet antecedere:ac suum aduentum prænuntiare. Ipse postero die Vtica egressus cum equitatu ire ĩ regnum contendit. Interim in itinere ex regiis copiis duces complures ad Cæsarem ueniũt:orantq;: ut sibi ignoscat. quibus supplicibus uenia data:zamã pueniũt. Rumore interim plato de eius lenitate:clemẽtiaq;:propemodũ omnes regni equites zamã perueniũt ad Cæsarẽ:ab eoq; sunt metu:piculoq; liberati. Dũ hæc utrobiq; gerũt̃:Cõsidius:q Tisdræ cũ familia sua:gladiatoria mãu: Getu

Cæsaris clemẽtia in senatores.

Cæsaris mulcta in aliquos.

Iubæ fuga.

Iubæ minæ i zamẽses.

Zamẽsium legati ad cæsarem.

Iubæ equitum deditio.

lisq; pręerat:cognita cæde suorum:Domitiique: & legionum aduentu perterritus: desperata salute:oppidum deserit: seq; clam cum paucis barbaris pecunia onustus subducit:atque in regnum fugere contendit.quem Getuli sui comites in itinere prędæ cupidi concidunt:seq; in quascunque potuere partes conferunt.

Consídii mors.

C. interim Vergilius:postquam terra:mariq; clausus: se nihil proficere intellexit:suosq; ĩterfectos: aut fugatos.M.Catonē Vticæ sibi ipsi manus intulisse:Regem uagū: a suis desertū: ab omnibus aspernari:saburam:eiusq; copias ab Sitio esse deletas:Vticæ Cæsarem sine mora receptum. De tanto exercitu reliquias esse nullas: quæ sibi: suisq; liberis prodessent: a Caninio proconsule:qui eum obsidebat: fide accepta: seq;: & sua omnia:& oppidum proconsuli tradit.

Virgilii deditio.

Rex interim Iuba ab omnibus ciuitatibus exclusus:desperata salute:cum iam conatus esset cum Petreio:ut per uirtutem interfecti esse uiderentur:ferro inter se depugnant:atq; firmior imbecilliorem Iuba Petreium facile ferro consumpsit.deinde ipse sibi cum conaretur gladio traiicere pectus: nec posset:precibus a seruo suo impetrauit:ut se interficeret:idq; obtinuit.

Iubæ & petrei mors

P. interim Sitius pulso exercitu:Saburæ præfecti Iubę: ipsoq; interfecto: cum iter cum paucis per Mauritaniam ad Cæsarē faceret:forte incidit in Faustum:Afraniumq;: qui eam manum habebant:qua Vticam diripuerāt:iterq; in Hispaniam tendebāt: & erāt numero circiter.M.D.itaq; celeriter nocturno tempore ĩsidiis dispositis:eos prima lucæ adortus:preter paucos equites:qui ex primo agmine fugerant: reliquos aut interficit:aut in deditionem accipit:Afranium:& Faustum uiuos capit cum coniuge: & liberis.paucis post diebus:dissensione in exercitu orta:Faustus:& Afranius interficiuntur.Pompeiæ cum Fausti liberis Cæsar incolumitatem: suaq; omnia cōcessit.

Fausti & afranii exitus.

Scipio interim cum Damasippo:& Torquato:& Pletorio Rustiano:nauibus longis diu:multumq; iactati:cum Hispaniam peterent: ad Hypponem regium deferuntur:ubi classis.P.Sitii per id tempus erat.Aqua pauciora ab amplioribus circūuenta nauigia deprimuntur.Ibiq; Scipio cum iis: quos paulo ante nominaui interit.

Scipionis mors.

Cæsar interim zamæ auctione regia facta: bonisq; eorum uenditis: qui ciues romani contra populum romanum arma tulerant: præmiisq; zamensibus: qui de Rege excludendo consilium cœperant:tributis: uectigalibusq; regiis irrogatis: ex regnoq; Prouincia facta:atque ibi Crispo Sallustio populi romani proconsule: cū imperio relicto ipse zama egressus Vticam se receperit. Ibi bonis uēditis eorum: qui sub Iuba:Petreioq; ordines duxerant.itē Thapsitanis:sestertia uiginti millia: cōuentui eorū:sestertia trigita millia:Adrumetanis:sestertia trigita millia:cōuentui eorū:sestertia quinquaginta millia:multę nomine imponit.

Cæsaris mulcta.

Ciuitates:bonaq; eorū:ab omni iniuria:rapinisq; defendit:Leptitanos:quorum superioribus annis Iuba bona diripuerat:& ad Senatum questi per legatos:atq; arbitris a Senatu datis: sua receperant:triginta cētenis millibus ponderis olei in annos singulos multat: Ideo ꝙ initio per dissensionem principum:societatem:cum Iuba inierant:eumq; armis militibus pecunia iuuerāt.Tisdritanos:propter humilitatem ciuitatis: certo numero frumenti multat.His rebus gestis Idibus Iunii:Vticæ classem conscendit:& post diem tertium Carales in Sardiniam peruenit.Ibi Sulcitanos:quod Nasidium:eiusq; classem receperāt:copiisq; iuuerant:sestertia cētū millibus multat:& pro decumis:octauas pendere iubet:bonaq; paucorum uendit:& ante diem.iii.Calendarum Quintilis naues conscedit.Et a Caralibus secundum terram prouectus:duo de trigesimo die:eo quod tempestatibus in portubus cohibeatur:ad urbem Romam uenit.

Cæsaris ꝑfectio ex africa in Italiam.

A. HIRTII: AVT OPII COMMENTARIORVM DE BELLO HISPANIENSI LIBER SEXTVS.

PHARNACE SVPErato: Africa recepta: qui ex his prœliis cum adolescente Cn. Pompeio profugissent: cũ & ulterioris Hispaniæ potitus esset: dum Cęsar muneribus dãdis in Italia detinetur: quo facilius præsidia contra cõpararet Põpeius: in fidẽ uniuscuiusq; ciuitatis cõfugere cœpit. Ita ptim pcibus: ptim ui: bene magna cõparata manu Prouinciã uastare cœpit. Quibus in rebus nõnullę ciuitates sua sponte auxilia mittebant. Itẽ nõnullæ portas claudebant: ex quibus: siqua oppida ui ceperat: cum aliquis ex ea ciuitate optime de Cn. Pompeio meritus ciuis esset: propter pecuniæ magnitudinem aliqua ei inferebatur causa: ut eo de medio sublato: ex eius pecunia latronum largitio fieret. ita paucis commodis hoste hortato: maiores augebantur copiæ. Ideoque crebris nuntiis in Italiam missis: ciuitates contrariæ Pompeio auxilia sibi depostulabant. C. Cæsar dictator tertio: designatus quarto: multis itineribus ante confectis: cum celeri festinatione ad bellum conficiendum in Hispaniam conuenisset: legati cordubenses: qui a Cn. Pompeio discesserant: Cæsari obuiam ueniunt: a quibus nuntiabatur nocturno tempore oppidum Cordubam capi posse: quod nec opinantibus aduersariis eius: Prouincia potitus esset. Simulque: quod tabellarii a Cn. Pompeio dispositi omnibus locis essent: qui certiorem Cn. Pompeium de Cæsaris aduentu facerent: multa præterea uerisimilia proponebant. quibus rebus adductus: quos legatos ante exercitui præfecerat. Q. Pædium: & Quintum Fabium Maximum de suo aduentu facit certiores: ut quem sibi equitatum ex Prouincia fecissent: præsidio mitterent. Ad quos celerius: quam ipsi opinati sunt: appropinquauit: atque: ut ipse uoluit: equitatum sibi præsidio habuit. erat per idem tempus Sex. Pompeius frater: qui cum præsidio Cordubam tenebat: quod eius Prouinciæ caput esse existimabatur. Ipse autem Cn. Pompeius adolescens Vllam oppidum oppugnabat: & fere iam aliquot mensibus ibi detinebatur. quo ex oppido cognito Cæsaris aduentu legati clam præsidia Cn. Pompeii Cæsarem cum adissent: petere cœperunt: ut sibi primo quoque tempore subsidiũ mitteret. Cæsar eam ciuitatẽ oĩ tẽpore optime de populo romano meritam esse sciebat: sex cohortes secunda uigilia iubet proficisci: pariq; equites numero: quibus præfecit hominem eius Prouinciæ notum: & non parum scientem. L. Iunium Patiecum. qui: cum ad Cn. Pompeii præsidia uenisset: incidit idem temporis: ut tempestate aduersa: uehementique uento affligtaretur: qua ui tempestatis: ita obscurabatur: ut uix proximum cognoscere posset: cuius incommodum summam utilitatẽ ipsis præbebat. Ita cum ad eũ uenerũt: iubet binos equites ĩcedere: & recta per aduersariorũ præsidia ad oppidũ cõtendere: mediisq; ex præsidiis: cũ quereret: qui essent: unus ex nostris respondit: ut sileat uerbum facere: nam id tẽporis conari

Belli hispaniẽsis origo

Cn. Pom. sagacitas

Cæsar qrto dictator.

Cordubẽsiũ legati ad cæsarẽ.

Corduba puinciæ caput.

L. Iunii uirtus

Cæsariãorũ militũ cõstantia.

ad murum accedere:ut oppidũ capiant: & partim tempestate impediti uigiles non poterant diligentiam præstare: partim illo responso deterrebãtur: cum ad portam appropinquassent: signo dato: ab oppidanis sunt recepti: & pedites: equitesq; clamore facto: dispositis ibi partim: qui remãsere: eruptionem in aduersariorum castra fecerunt. Sic illud cum inscientibus accidisset: existimabat magna pars hominũ: q in iis castris fuissent: se prope captos esse. Hoc misso ad Vllam præsidio: Cæsar: ut Pompeium ab ea oppugnatione deduceret: ad Cordubam contendit: exq; itinere loricatos uiros fortes cum equitatu ante præmisit: qui simul in conspectum oppidi se dederunt: in equis recipiuntur: hoc a Cordubensibus nequaquã poterat animaduerti: appropinquantibus ex oppido bene magna multitudo ad equitatum cõcidendum cum exisset: loricati: ut supra scripsimus: ex equis descenderunt: & magnum prælium fecerunt: sic ut ex infinita hominum multitudine pauci in oppidum se reciperent. Hoc timore adductus Sex. Pompeius: literas fratri misit: ut celeriter sibi subsidio ueniret: ne prius Cæsar Cordubam caperet: quam ipse illo uenisset. ita Cn. Pompeius Vlla prope capta: literis fratris excitus: cum Copiis ad Cordubam iter facere cœpit. Cæsar: cum ad flumen Bætim uenisset: neq; propter altitudinem fluminis transire posset: lapidibus corbes plenos demisit: ita insuper ponte facto: copias ad castra tripartito traduxit. Tenebant aduersus oppidum e regione pontis trabes: ut supra scripsimus: bipartito. Huc cum Pompeius cum suis copiis uenisset: ex aduerso pari ratione castra ponit. Cæsar: ut eum ab oppido: commeatuq; excluderet: brachium ad pontem ducere cœpit. Pari idem cõditione Pompeius. Hic inter duces duos fit contẽtio: uter prius pontem occuparet: ex qua contentione quotidiana minuta prælia fiebant: ut modo hi: modo illi superiores discederent. Quæ res: cum ad maiorem contentionem uenisset: ab utrisque comminus pugna iniqua dum cupidius locum student tenere: propter pontem coangustabantur: & fluminis ripis appropinquãtes coangustati præcipitabantur. Hic alteri alteris non solũ mortem morti exaggerabant: sed tumulos tumulis exæquabant. Ita diebus compluribus cupiebat Cæsar si qua conditione posset: aduersarios in æquum locum deducere: & primo quoque tempore de bello decernere: cum animaduerteret aduersarios minime uelle: quos ideo a uia retraxerat: ut in æquum deduceret: copiis flumen traductis: noctu iubet ignes fieri magnos. Ita firmissimum eius presidium Ategũam proficiscitur. Id cum Pompeius ex perfugis rescisset: ea die per uiarum angustias: carra complura: multosq; lanistas retraxit: & ad Cordubam se recepit. Cæsar munitionibus Ateguam oppugnare: brachia circũducere cœpit. cui rei Pompeio cum nuntius esset allatus: eo die proficiscitur: cuius in aduentum præsidii causa: Cæsar complura castella occupauit: partim sub equitatu: partim ut pedestres copiæ in statione: & in excubitu castris præsidio esse possent. Hic in aduentu Pompeii incidit: ut matutino tempore nebula esset crassissima. Itaq; in illa obscuratione cum aliquot cohortibus: & equitum turmis circuncludunt Cæsaris equites: & concidunt: sic: ut uix in ea cæde pauci effugerent. Insequenti nocte castra sua incendit Pompeius: & trans flumen Salsum per conualles castra iter duo oppida Ateguam: & Vcubim in monte constituit. Cæsar in munitionibus: cæterisq;: quæ ad oppidum oppugnandũ opus fuerunt: aggerem: uineasq; agere instituit. Hęc loca sunt montuosa: & natura edita ad rem militaré: quæ planicie diuidunt Salso flumine proxime tñ Atequã: ut ad flumé sint circiter passus duo millia. Ex ea regiõe oppidi ĩ mõtibus castra

Eqstre plium iter cæsarianos & sex eqtes.

Cõtẽtio inter. Gñ. põ. & cæsaré.

Cæsaris stratagema

Equitatus cæsaris cedes.

Ategua & ucubi ubi locorum.

habuit posita Pompeius in conspectu utrorunq; oppidorũ: neq; suis ausus est subsidio uenire. Aquilas habuit: & signa tredecim legionũ. Sed ex qbus aliqd firmamẽti se existimabat habere: duæ fuerunt uernaculę: quæ a Trebonio transfugerãt: & una facta ex colonis: quę fuerunt in his regionibus. quarta fuit afraniana ex Africa: quã secũ adduxerat. Reliquæ ex fugitiuis auxiliares consistebant. Nã de leui armatura: & equitatu: lõge & uirtute: & numero nostri erant superiores. Accedebat huc: ut lõgius bellũ duceret Põpeius: quod loca sunt edita: & ad castrorũ munitiones nõ parũ idonea. Nã fere totius ulterioris Hispaniæ regio propter terræ fœcunditatẽ inopẽ: difficilẽq; habet oppugnationẽ: & nõ minus copiosam aquationẽ. Hic etiã propter barbarorũ crebras excursiões oĩa loca: quæ sunt ab oppidis remota: turribus: & munitionibus retinentur: sicut in Africa: rudere: nõ tegulis teguntur: simulq; in his habent speculas: & propter altitudinẽ longe lateq; prospiciunt. Itẽ oppidorũ magna pars eius Prouincię mõtibus fere munita: & natura excellẽtibus locis est cõstituta: ut simul aditus: ascensusq; habeat difficiles. Ita ab oppugnationibus natura loci distinentur: ut ciuitates Hispaniæ nõ facile ab hostibus capiantur. quod in hoc cõtigit bello. Nã ubi inter Ateguã: & Vcubim: quæ oppida supra sunt scripta: Põpeius habuit castra cõstituta: in cõspectu duorũ oppidorum: ab suis castris circiter millia passuũ qtuor Grũmus est excellẽs natura: qui appellať Castra posthumiana. ibi ꝓsidii causa castellũ Cæsar habuit cõstitutũ. Pompeius: qui eodẽ iugo tenebatur: loci natura: & qđ remotũ erat a castris Cæsaris: animaduertebat loci difficultatẽ: & qđ flumine Salso itercludebať: nõ eẽ ꝑmissurũ Cæsarẽ: ut in tãta loci difficultate ad subsidiũ cõmittendũ se mitteret: ista fretus opinione: tertia uigilia ꝓfectus: castellũ oppugnare cœpit: ut laborantibus succurreret. Nostri cũ appropinquassent: clamore repentino: telorũq; multitudine iactus facere cœpunt: uti magnam ꝑtem hominũ uulneribus afficerent. quo pacto: cũ ex castello repugnare cœpissent: & maioribus castris Cæsari nuntius esset allatus: cũ tribus legionibus est ꝓfectus. Et cum ad eos appropinquasset: fuga ꝑterriti multi sunt interfecti: complures capti: in quibus multi ꝑterea armis exuti fugerunt: quorum scuta sunt relata octoginta. In sequenti luce Arguetius ex Italia cũ equitatu uenit: Is signa Saguntinorũ retulit quinq;: quæ ab oppidanis cepit. Suo loco ꝑterritus est: qđ equites ex Italia cũ Aspnate ad Cæsarem uenissent: ea nocte Pompeius castra incendit: & ad Cordubã uersus iter facere cœpit. Rex nomine Indo: qui cũ eqtatu suas copias adduxerat: dũ cupidius agmẽ aduersariorũ inseqtur a uernaculis legiõariis exceptus est: & interfectus. Postero die eqtes nostri longius ad Cordubam uersus ꝓsecuti sunt eos: qui commeatus ad castra Pompeii ex oppido portabant: ex iis capti quinquaginta cum iumentis ad nostra adducti sunt castra. Eodem die. Qu. Martius. T. mil. qui fuisset Pompeii: ad nos transfugit: & noctis tertia uigilia in oppido acerrime pugnatum est: ignemq; multũ miserunt: sicut & omne genus: qbus ignis ꝑ iactus solitus est mitti. hoc ꝑterito tempore. C. Fundanius eques romanus ex castris aduersariorum ad nos transfugit. Postero die ex legione uernacula milites sunt capti ab equitibus nostris duo: qui dixerunt se seruos esse. cum uenirent: cogniti sunt a militibus: qui antea cum Babilio: & Pedio fuerant: & a Trebonio transfugerant: Eis ad ignoscendũ nulla est data facultas: & a militibus nostris interfecti sunt. Eodẽ tẽpore capti tabellarii: qui a Corduba ad Põpeiũ missi erant: ꝑperamq; ad castra nostra ꝑuenerant: præcisis manibus missi sunt facti. Pari cõsuetudine uigilia secunda ex oppido ignẽ multũ: telorũ multi

Vernaculæ legiones pompeii

Hispãia ulterior isecũda.

Hispaniæ ulterioris cõditiones.

Castra posthumiana ubi locorũ.

Falsum flumen ubi.

Põpeianorum fuga.

Indi mors.

Ignis imissio ꝑ iactus

Veterãos cæsaris seueritas.

tudinem iactando:bene magnum tempus consumpserunt:compluresq; uulneribus affecerunt.Prӕterito noctis tẽpore eruptionẽ in legionẽ sextã fecerunt:cũ in opere nostri distenti essent: acriterq; pugnare cœperunt. Quorũ uis repressa a nostris: & si oppidani superiore loco defendebantur :quinquaginta : cũ eruptionẽ facere cœpissent:tamẽ uirtute militũ nostrorũ:qui:& si inferiore loco præmebant:tamẽ repulsi aduersarii bene multis uulneribus affecti in oppidũ se contulerũt.Postero die Põpeius ex castris suis brachiũ cœpit ad flumẽ Salsum facere: & cum nostri eqtes pauci in statione fuissent a pluribus reperti:de statione sunt deiecti:& occisi tres.Eo die .A.Valgius Senatoris filius:cuius frater ĩ castris Põpeii fuisset:oĩbus suis rebus relictis:equũ cõscendit:& fugit. Speculator de legione secunda pompeiana captus a militibus:& interfectus est.Per idẽ tẽpus glans missa est inscripta : quo die ad oppidũ capiendũ accederent:sese scutũ esse positurũ . Qua spe nõnulli dum sine piculo murũ ascendere:& oppidũ potiri posse se sperarent: postero die ad murũ opus facecere cœperunt: & bene magna prioris muri pars deiecta est. Quo facto ab oppidanis:ac si suarũ partium essent cõseruati:missos fecere loricatos. quiq; præsidii causa præpositi oppido a Põpeio essent:orabãt.Quibus respõdit Cæsar se cõditiones dare:nõ accipere cõsueuisse.qui cũ ĩ oppidũ reuersi essent:relato respõso: clamore sublato:omni genere telorũ emisso:pugnare pro muro toto cœperunt.Propter qđ fere magna pars hominum: qui in castris nostris essent: nõ dubitarunt: quin irruptionẽ eo die essent facturi.Ita corona circundata pugnatũ est aliquandiu uehemẽtissime. Simulq; balista missa a nostris turrẽ deiecit : qua aduersariorũ : qui in ea turre fuerant:qnq; deiecti sunt:& puer:qui balistã solitus erat obseruare . Eo præterito tẽpore:Põpeius trãs flumen Salsum castellũ cõstituit:neq; a nostris ꝓhibitus:falsaq; illa opinione gloriatus est:qđ prope in nostris partibus locũ tenuisset.Itẽ in sequẽti die eadẽ cõsuetudine dũ lõgius prosequit̃:quo loco equites nostri stationem habuerãt: aliquot turmæ cum leui armatura impetu facto:loco sunt deiectӕ:& propter paucitatẽ nostrorũ equitũ:simulq; leui armatura ĩter turmas aduersariorũ:protritӕ.Hoc in conspectu utrorunq; castrorũ gerebat̃:& maiore Pompeiani exultabant gloria: longius quod nostris cedẽtibus prosequi cœpissent.qui cũ aliquo loco a nostris recepti essent:ut cõsuessent: ex simili uirtute clamore facto aduersati sunt præliũ facere . Fere apud exercitus hæc est equestris prælii cõsuetudo : cũ eques ad dimicãdũ dimisso equo cũ pedite progreditur: nequaquã par habet̃: id qđ in hoc accidit certamine.Cum pedites ex leui armatura lecti ad pugnã equitibus nostris nec opinãtibus uenissent:idq; in prӕlio animaduersum esset: complures equites descenderunt. Ita exiguo tẽpore eques pedestre:pedes equestre præliũ facere cœpit:usq; eo ut cædẽ ꝓxime a uallo fecerint.In quo prælio aduersariorũ ceciderunt cẽtũ uigintitres: cõpluresq; armis exuti:multi uulneribus affecti in castra sunt redacti:nostri ceciderunt tres:saucii.xii.pedites:& equites quinque.Eius diei ĩsequẽti tẽpore pristina cõsuetudine pro muro pugnari cœptũ est. Cũ bene magnã multitudinẽ telorũ: ignẽq; nostris defendentibus iniecissent : nefandũ: crudelissimũq; facinus sunt aggressi: in conspectuque nostro hospites:qui in oppido erant:iugulare:& de muro prӕcipites mittere cœperunt : sicut apud barbaros: quod post hominum memoriam nunquã est factum.Huius diei extremo tempore a Pompeianis clam ad nostros tabellarius est missus:ut ea nocte turres:aggeremque incenderent:& tertia uigilia eruptionem facerent.Ita igne: telorumq; multitudine iacta ; cũ bene magnam partem muri cõ

Põpeiãorũ militũ eruptio.

Glãs ĩscripta ad cæsarẽ missa.

Dare cõditiões nõ autẽ accipe cæsare solebat

Balistæ uis.

Põpeiãorũ ianis gloria

Eqtũ pedibus pugna.

Põpeianorũ cædes.

Põpeiãorũ iaudita truculentia.

sumpsissent: portam: quæ e regione: & in cõspectu Pompeii castrorum fuerat: apuerunt: copiæq; totæ eruptionem fecerunt: secumq; extulerunt calcatas ad fossas cõplēdas: & harpagões ad casas: quæ strāmētis ab nostris hybernorũ causa edificatæ erant: diruendas: & incēdendas. Præterea argentũ: & uestimenta: ut dũ nostri in præda detinerent: illi cæde facta ad præsidia Pompeii se recipent. Nam: quod existimabat eos posse conatum efficere: nocte tota ultra ibat flumē Salsum ĩ acie. Quod factum licet nec opinantibus nostris esset gestum: tamen uirtute freti repulsos: multisq; uulneribus affectos: oppido repsserunt: pdaq;: & armis eorũ sunt potiti: uiuosq; aliquos cepunt: qui postero sunt interfecti die. Eodēq; tēpore transfuga nũtiauit ex oppido Iunium: qui in cuniculo fuisset: iugulatiõe oppidanorũ facta: clamasse facinus se nefandum: & scelus fecisse. Nam eos nihil meruisse: quare tali pœna afficerētur: qui eos ad aras: & focos suos recepissent: eosq; hospitiũ scelere cõtaminasse: multa præterea dixisse: qua oratione deterritos amplius iugulationē non fecisse. Ita postero die Tullius legatus cum Catone Lusitão uenit: & apud Cęsarē uerba fecit. Vtinam quidem Dii immortales fecissent: ut tuus potius miles: quam Cn. Pompeii factus essem: & hanc uirtutis constātiam in tua uictoria: nõ ĩ illius calamitate præstarē. cuius funestæ laudes: quippe ad hanc fortunam reciderunt: ut ciues romani indigentes præsidii: & pter patriæ luctuosam pniciem dedimur hostium numero: qui neq; in illius psperа acie primam fortunam: neq; in aduersa secundam obtinuimus uictoriam: qui legionum tot impetus sustentantes: nocturnis: diurnisq; opibus gladiorum ictus: telorũq; missus expectātes: uicti: & deserti a Pompeio tua uirtute supati: salutem a tua clemētia deposcimus: petimusq;: ut qualem te gentibus pstitisti: similem in ciuium deditione pstes. Remissis legatis: cum ad portam uenisset Tiberius Tullius: cum eum ĩtroeuntem. C. Antonius insecutus non esset: reuersus est ad portã: & hominem apphendit. Quod Tiberius cum fieri animaduertit: simulq; pugionem eduxisset: manum eius incidit: ita refugerunt ad Cæsarem. Eodemq; tēpore signifer de legione prima transfugit: & nũtiauit quo die equestre præliũ factũ esset: suo signo pisse homines trigintaquinq;: neq; licere castris Cn. Põpeii nuntiari: neq; dici pisse quēquã. Seruus: cuius dominus in Cęsaris castris fuisset: uxorēq;: & filium in oppido reliquerat: dominum iugulauit: & ita clã a Cæsaris præsidiis in Põpeii castra discessit: & idicium glande scriptum misit: per quod certior fieret Cæsar: quæ in oppido ad defendendũ compararentur. Ita literis acceptis: cum in oppidum reuersi essent: qui mittere glandem scriptã solebant: insequenti tempore duo Lusitani fratres transfugæ nuntiarunt: quã Pompeius concionem habuisset. quoniam oppido subsidio non posset uenire: noctu ex aduersariorum conspectu se deducerent: ad mare uersum. Vnum respondisse: ut potius ad dimicandum descenderent: quam signũ fugæ ostenderent. Tum: qui ita locutus esset: iugulatum. Eodem tempore tabellarii eius deprehensi: qui ad oppidũ ueniebant: quorũ literas Cæsar oppidanis obiecit: & qui uitã sibi peteret: iussit turrē ligneã oppidanorum incendere: Id si fecisset: ei se pmisit omnia concessurum. Quod difficile erat factu: ut eam turrē sine piculo: qs incenderet. Ita facturus de ligno cum propius accessisset: ab oppidanis est occisus. Eadē nocte transfuga nuntiauit: Pompeium: & Labienũ de iugilatione oppidanoꝝ indignatos esse. Vigilia secunda propter multitudinem telorum turris lignea: quæ nostra fuisset: ab imo uitium fecit: usque ad tabulatum secundum: & tertium. Eodem tempore pro muro pugnatum acerrime: & turrim nostram: ut superiorem in-

Oppidanorũ cõsiliũ.

Tullii orõ ad cæsarē.

Trãsfugæ ad cæsarē.

Glãde q̃ cæsar sciuerit

Pompeii consilium.

Oppidanorũ pliũ.

cenderunt. idcirco quod uentum oppidani secundum habuerunt. In sequenti luce materfamilias de muro se deiecit:& ad nos transiliit: dixitq; se cum familia constitutum habuisse:ut una transfugeret ad Cæsarem:illam oppressam:& iugulatam. Hoc præterea tempore tabellæ de muro sunt deiectæ: in quibus scriptum est in uentum .L.Minutius Cæsari: Si mihi uitam tribuis: quoniam a.Cn.Pompeio sum desertus: qualem me illi præstiti:tali uirtute:& constantia futurũ me in te esse præstabo. Eodem tempore oppidanorum legati:qui antea exierant Cæsarem adierunt: si sibi uitam concederet: sese in sequenti die oppidum esse dedituros. Quibus respondit:se Cęsarem esse:fidemq; præstaturum:ita ante diem.xi.calẽdarum Martii oppido potitus: imperator est appellatus. Et Pompeius:ex perfugis cum deditionem oppidi factam eẽ scisset:castra mouit Vcubim uersus: sed circum ea loca castella disposuit: & munitionibus se continere cœpit. Cæsar mouit:& propius castra castris contulit. Eodem tempore mane loricatus unus ex legione uernacula ad nos transfugit:& nũtiauit Pompeium oppidanos Vcubenses conuocasse: eisq; imperauisse: ut diligẽtia adhibita perquirerent:qui essent suarum partium: itemq; aduersariorum uictoriæ fautores. Hoc præterito tempore:in oppido:quod fuit captum:seruus est præhensus in cuniculo:quem supra demonstrauimus: dominum iugulasse:is uiuus est combustus. eodemq; tempore Cẽturiones loricati octo ad Cæsarem transfugerunt ex legione uernacula: & equites nostri cum aduersariorum equitibus congressi sunt: & saucii aliquot occiderunt leui armatura. Ea nocte speculatores prehẽsi serui tres:& unus ex legione uernacula. Serui sunt in crucem sublati: militi ceruices abscissæ. Postero die equites: cum leui armatura ex aduersariorum castris ad nos trãsfugerunt. Et eo tempore circiter undecim equites ad aquatores nostros ex cucurrerũt: nonnullos interfecerũt: item alios uiuos abduxerunt. Ex equitibus capti sunt equites octo. Insequẽti die Pompeius securi percussit homines septuaginta quatuor: qui dicebãtur esse fautores Cęsaris uictoriæ. reliquos in oppidum iussit deduci: ex quibus effugerunt centum uiginti: & ad Cæsarem uenerunt. Hoc præterito tempore: qui in oppido Ategua Bursauolẽses capti sunt: legati profecti sunt cum nostris: uti rem gestam Bursauolensibus referrent: quid sperarent de Cn. Pompeio: cum uiderent hospites iugulari. Præterea multa scelera ab iis fieri:q̃ præsidii causa ab his reciperentur. qui cum ad oppidum uenissent: nostri: qui fuissent eq̃tes romani:& Senatores nõ sunt ausi introire ĩ oppidum: præterquam: qui eius ciuitatis fuissent. quorum responsis ultro:citroq; acceptis:& redditis: cum ad nostros se reciperẽt: qui extra oppidum fuissent. illi de præsidio insecuti: ex auersione legatos iugularunt. duo reliqui: qui ex eis fugerunt: Cæsari rem gestam detulerunt: & speculatores ad oppidum Ateguam miserunt. Qui cum certum cõperissent legatorum responsa: ita esse gesta: quẽadmodum illi retulissent: ab oppidanis concursu facto: eum: qui legatos iugulasset: lapidare: & ei manus intentare cœperunt: illius opera se perisse. Ita uix periculo liberatus: petiit ab oppidanis: ut ei liceret legatum ad Cęsarem proficisci: illi se satis facturum. Potestate data: cum ide esset profectus pręsidio comparato: cũ bene magnam manum fecisset:& nocturno tempore per fallaciã in oppidum eẽt receptus iugulationẽ magnã facit. principibus: qui sibi contrarii fuissent interfectis: oppidũ in suã potestatẽ recipit. Hoc præterito tẽpore: serui transfugæ nuntiauerũt oppidanorum bona uẽdere: necui extra uallũ liceret exire: nisi discinctum. Idcirco: quod ex quo die oppidum Ategua esset captum; metu conterritos complures pro-

Tabellæ de muro eiectæ ad cæsarem.

Cæsar se eẽ cæsarẽ p̃dicabat.

Pompeii cõsilium.

Serui mulcta.

Pompeii seuitia.

Oppidũ articula ubi.

Oppidanorũ eruptio.

Oppidanorũ iugulatio.

fugere ĩ Bithuriã:neq; sibi ullã spẽ uictorię ꝓpositã habere:ut siquis ex nostris trãſfugerit:in leuẽ armaturã coniici:cũq; non amplius sexdecim accipere. Insequẽti tẽpore Cæsar castris castra cõtulit:& brachiũ ad flumẽ Salsum ducere cœpit. Hic dũ in opere nostri distenti essent: cõplures ex superiore loco aduersariorũ decurrerũt. Nec detinẽtibus nostris:multis telis iniectis:cõplures uulneribus affecere. Hic tamen ... uit Ennius:nostri cessere parũper. Itaq; pter cõsuetudinẽ:cũ a nostris aĩaduersum eẽt cedere Cẽturiones: ex legione qnta flumẽ trãsgredi duo: restituerũt aciẽ: acriterq; eximia uirtute plures:cum agerẽt: ex supiore loco multitudine telorũ alter eorũ cõcidit. Ita cũ his cõpar p̃liũ facere cœpisset:& cũ undiq; se circũuẽiri aĩaduertisset:parũper ingressus:pede offendit. Huius cõcidẽtis uiri casu passim audito: cũ cõplures aduersariorũ cõcursum facerẽt:equites nostri transgressi interiore loco aduersarios ad uallũ agere cœperunt. Ita:dũ cupidius ĩtra præsidia illorũ studẽt cædẽ facere:a turmis: & leui armatura sunt interclusi. quorũ nisi summa uirtus fuisset: uiui capti eẽnt. Nã & munitiõe p̃sidii ita coangustabant̃: ut equites spatio itercluso uix se defendere possent. Ex utroq; genere pugnę cõplures sunt uulneribus affecti:ĩ ques etiã Clodius Aquitius. Inter quos ita cõminus est pugnatũ: ut ex nostris p̃ter duos Cẽturiones sit nemo desyderatus:gloria se efferentes. Postero die ab Soricaria utręq; cõuenere copię. Nostri brachia ducere cœperũt. Põpeius:cũ aĩaduerteret castello se excludi Aspauia: qđ ab Vcubi millia passuũ qnq; distat: hæc res necessario uocabat: ut ad dimicandũ descenderet: neq; tamẽ æquo loco sui potestatẽ faciebat: sed ex Grũmo excelsum tumulũ capiebat:usq; eo:ut necessario cogeret̃ iniquũ locũ subire. Quo facto: cũ utrorũq; copiæ tumulũ excellẽtẽ petissent: ꝓhibiti a nostris sunt:deiectiq; planicie. Quæ res secundũ nostris efficiebat p̃liũ:undiq; autẽ cedẽtibꝰ aduersariis: nostri magna ĩ cæde uersabãt̃. qbus mõs:nõ uirtus saluti fuit. q subito tũc:nisi aduespasset:a paucioribꝰ nostris oĩ auxilio priuati eẽnt. Nã ceciderũt ex leui armatura trecẽti uigitiq̃tuor:ex legiõariis cẽtũ trigĩtaocto:p̃terq̃ quoꝝ arma:& spolia sunt allata. Ita pridie duoꝝ Cẽturionũ iternitio hac aduersariorũ pœna est litata. Inseq̃nti die pari cõsuetudine: cũ ad eũdẽ locũ eius p̃sidiũ uenisset: pristino illo suo utebant̃ instituto. Nã præter eqtes nullo loco æquo se committere audebant. Cum nostri in opere essent: equitum copiæ concursus facere cœperunt. Simulq; uociferantibus legionariis: cum locum efflagitarent: ut consueti insequi existimare possent: se paratissimos esse ad dimicandum: nostri ex humili conualle bene longe sunt egressi:& planicie in æquo loco constiterunt. Illi tamen proculdubio ad cõgrediẽdum in eum locum nõ sunt ausi descendere: præter unum Antistium Turpionẽ:qui fidens uiribus ex aduersariis sibi parẽ esse neminem cogitare cœpit. hic(ut fertur) Achillis:Mẽnonisque congressus. Q. Pompeius niger eques Romanus Italicensis ex acie nostra ad congrediendum progressus est: quoniam ferocitas Antistii oĩum mentes conuerterat ab opere ad spectandũ: acies sunt dispositæ. Nã iter bellatores: principesq; dubia erat posita uictoria:ut prope uideretur finem bellandi duorũ dirimere pugna. Ita auidi:cupidiq; suarum quisq; partiũ:ex pertorum uirorum: fautorumq; uoluntas habebatur. Quorum uirtute alacri cum ad dimicandũ in planiciẽ se contulissent:scutorũq; laudis insignis præfulgens opus cælatũ:quorũ pugna eẽt prope profecto dirempta: nisi propter equitum concessum:ut supra demonstrauimus:leui armatura præsidii causa non longe ab opere castrorum constitissent:ut nostros equites in receptu; dum ad castra redeunt aduersarii cupidius sunt insecuti

Põpeianorũ eruptio.

Duorũ cæsarianorũ fortitudo.

Cæsarianorũ uirtus.

Aspauia ubi locorũ.

Põpeianorũ cædes.

Põpeianorũ tremor.

Antistii fortitudo.

Cæsarianorum uirtus

Cæsaris in milites elargitio.

uniuersi clamore facto impetum dederunt. Ita metu perterriti: cum in fuga essent: multis amissis in castra se recipiút. Cæsar ob uirtuté turmæ cassianæ donauit millia. xiii. & pfecto torqs aureos. ii. & leui armaturę millia. x. hoc die. A. Bebius: & . C. Flauius: & . A. Trebellius equites rõani hastéses argẽto pte tecti eqtes ad Cæsaré trãsfugerunt: q nuntiauerunt eqtes romanos cõiurasse oẽs: qui i castris Põpeii essent: ut trãsitioné facerent: serui indicio oẽs icustodiã eẽ cõiectos: e qbus occasiõe capta: se trãsfugisse. Ité hoc die literæ sunt deprehẽsæ: quas mittebat Saoné Cn. Põpeius. s. u. g. e. u. & si: put nostra felicitas ex senteńtia aduersarios adhuc ppulsos habemus: tamẽ: si ęquo loco sui potestaté facerent: celerius: quã uestra opinio est: bellũ cõfecissem. Sed exercitũ tyronũ nõ audét in cãpum deducere: nostrisq adhuc freti psidiis bellum ducunt. Nã singulas ciuitates circunsidét: inde sibi cõmeatus capiút. Quare & ciuitates nostrarũ ptim cõseruabo: & bellũ primo quoq tpe conficiã: cohortes aĩo habeo ad uos mittere. Profecto nostro cõmeatu priuati necessario ad dimicãdũ descẽdent. In sequẽti tpe cũ nostri temere in opere distẽti essent: eqtes in oliueto: dũ lignant: iterfecti sunt aliquot. serui trãsfugerũt: qui nuntiauerũt ad tert. nonarũ martii plium affore ad soritiã: qd factum est: ex eo tẽpore metũ esse magnũ. & Acciũ Varũ circũ castella pręesse. Eo die Põpeius castra mouit: & circa Hispalim i oliueto cõstitit. Cæsar prius: quã eodẽ ẽ pfectus: luna hora circiter sexta uisa est. Ita castris motis Vcubim psidium: qd Põpeius reliquit: iussit: ut icenderẽt: & deusto oppido in castra maiora se reciperent. Inseqnti tpe Ventispõte oppidũ cũ oppugnare cœpisset: deditione facta: iter fecit in carrucã: cõtra Põpeii castra posuit. Põpeius oppidũ: qd cõtra sua psidia portas clausisset: incẽdit. milesq: qui fratré suũ i castris iugulasset: interceptus est a nostris: & fuste percussus. Hinc itinere facto: in campũ mundensem cũ esset uentũ: castra cõtra Põpeiũ constituit. Sequẽti die cũ iter facere Cæsar cũ copiis uellet: renuntiatũ est ab speculatoribus Põpeiũ de tertia uigilia in acie stetisse. Hoc nuntio allato: uexillum pposuit. Idcirco eni copias eduxerat: quod Versaoné siũ ciuitati fuissent fautores: antea literas miserat. Cæsarem nolle in conuallé descẽdere: quod maioré parté exercitus tyronũ haberet. Hæ literæ uehemẽter confirmabant mẽtes oppidanorũ. Ita hac opinione fretus: totũ se facere posse existimabat. Et enim & natura loci defendebat: & ipsius oppidi munitione ubi castra habuit constituta. Nanq: ut superius demonstrauimus: loca excellentia tumulis contineri: interuallũ Prouinciã diuidit. sed ratiõe nulla placuit taceri id qd eo incidit tẽpore. Planicies inter utraq castra intercedebat: circiter millia passuũ quinq: ut auxilia Põpeii duabus defenderẽt rebus. Oppidi excelsi: & loci natura. hinc diriges proxima planicies æquabat: cuius decursum antecedebat riuus: qui ad eorũ accessum summã efficiebat loci iniquitaté. Nã palustri: & uoraginoso solo currebat ad dextrã partem: & Cęsar: cũ aciem directã uidisset: nõ habuit dubiũ: quin media planicie in æquũ ad dimicandũ aduersarii procederẽt: hoc erat in omniũ cõspectu: huc accedebat: ut locus illa planicie equitatũ ornaret: & diei: solisq serenitas: ut mirificum: & optãdũ tẽpus prope ab diis imortalibus illud tributum esset ad prelium committẽdũ. Nostri lætari: nonnulli etiam timere: quod in eum locum res: fortunæq omnium deducerentur: ut quidquid post horã castris fieret: in dubio poneretur. Itaq nostri ad dimicandum procedunt: id: quod aduersarios existimabamus esse facturos. Qui tamen a munitiõe oppidi mille passibus longius non audebant procedere: in quo sibi prope murum aduersarii constituebant. Itaq nostri procedũt: interdũ æquitas loci aduersarios

Cn. Põpeii litteræ.

Serui trãsfugæ ad cæsarem.

Prodigiũ.

Vẽtipõte oppidũ ubi

Põpeii consilium.

Loci descriptio.

Cæsaris consiliũ.

Cæsariani instructi ad pugnã.

loci aduersarios efflagitabat: ut tali conditione contenderent ad uictoriam. Neq; tamé illi a sua consuetudine discedebât: ut aut ab excelso loco: aut ab oppido discederent. Nostri pede presso propius riuũ: cũ appropinquassent aduersarii patrocinari loco iniquo nõ defecerũt. erat acies. xiii. aqlis cõstituta: q̃ lateribus eqtatu tegebat: cũ leui armatura millibus sex. pterea auxiliares accedebât, ppe alterũ tãtũ. Nostra psidia. lxxx. cohortibus: & octo millibus eqtũ. Ita cũ i extrema planicie: iniquũ i locũ nostri appropinquassent: paratus hostis erat supior: ut trãseundi supius iter uehemẽter eẽt piculosum. Quod cũ a Cęsare eẽt animaduersum: neqd temere culpa sua secus admitteret: eũ locũ definire cœpit. quod cũ hominũ auribus eẽt obiectũ: moleste: & acerbe accipiebât: se ipediri quominus pliũ cõficere possent. Hæc mora aduersarios alacriores efficiebat Cæsaris copias timore ipediri ad cõmittendũ pliũ. Ita se efferentes iniquo loco sui potestatẽ faciebât: ut magno tñ piculo accessus eorũ haberet. hic decumãi suũ locũ cornu dextrũ tenebât: sinistrũ tertia: & qnta legio: itemq; cętera auxilia: & eqtatus. plium clamore facto: cõmittitur. Hic & si uirtute nostri antecedebât: aduersarii loco superiore defendebant acerrime: & uehemens fiebat ab utrisq; clamor: telorumq; missus: cõcursus: sic ut ppe nostri diffiderẽt uictoriæ: cõgressus enim: & clamor: qbus rebus maxime hostes cõterrentur: in collatu pari erât cõditione. Itaq; ex utroq; genere pugnę: cũ parẽ uirtutẽ ad bellandũ cõtulissent: pilorũ missu fixa cumulat: & cõcidit aduersariorũ multitudo. dextrũ demõstrauimus decumanos cornu tenuisse: qui: & si erant pauci: tamẽ pp uirtutẽ: magno aduersarios timore eorũ opa afficiebât: qd suo loco hostes uehemẽter pmere cœperũt: ut ad subsidiũ: ne ab latere nostri occuparent: legio aduersariorũ traduci cœpta sit ad dextrũ. quæ simul ẽ mota eqtatus Cæsaris sinistrũ cornu pmere cœpit: at ii eximia uirtute pliũ facere incipiũt: ut locus i acie ad subsidiũ ueniendi nõ daret in cœlũ clamor: intermixtus gemitus: gladiorumq; crepitus auribus oblatus: iperitorũ mẽtes timore ppediebat. Hic: ut ait Ennius: pes pede premit: armis terunt arma: aduersariosq; uehemẽtissime pugnâtes nostri agere cœperunt. qbus oppidũ fuit subsidio: ita ipsis liberalibus fusi fugatiq; nõ supfuissent. nisi i eũ locũ cõfugissent: ex quo erât egressi: i quo plio ceciderũt millia hominũ circiter trigita: & siquid amplius. pterea Labienus: Accius Varus: qbus occisis: utrisq; funus est factũ. Iteq; eqtes Romani ptim ex urbe: partim ex Prouicia ad milia tria. Nostri desyderati ad hoium mille: pti peditũ: pti eqtũ: saucii ad qngẽtos. Aduersariorũ aqlæ sunt ablatę. xiii. & signa: & fasces. Præterea duces belli. xvii. capti sunt: hos habuit rex exitus: ex fuga hac: cũ oppidũ Mundã sibi cõstituissent psidiũ. nostri cogebant necessario eos circunuallare: ex hostiũ armis: p cespite cadauera collocabant: scuta: & pila pro uallo. insup occisi: & gladii: & mucrones: & capita hominũ ordinata: ad oppidũ cõuersa uniuersa hostium timorem: uirtutisq; isignia pposita uiderẽt: & uallo circuncluderent aduersarii. Ita Galli tragulis: iaculisq; oppidũ ex hostium cadaueribus sunt complexi: oppugnare cœperũt. Ex hoc plio Valerius adolescens Cordubam cũ paucis equitibus fugiens: Sexto Põpeio: qui Cordubę fuisset: rem gestam refert. Cognito hoc negocio: quos equites: quod pecuniæ secum habuit: eis distribuit: & oppidanis dixit: se de pace ad Cæsarem proficisci: & secunda uigilia ab oppido discessit. Cn. Pompeius ât cũ eqtibus paucis: nõnulisq; peditibus ad nauale psidiũ pte altera cõtẽdit Carteiã: qd oppidũ abest a Corduba millia passuũ. clxx. Quo cũ ad octauũ milliariũ uenisset. P. Caluicius: q castris âtea Põpeii ppositus esset: eius uerbis nuntium mittit:

Cæsarianorũ equitũ numerus.

Præliũ inter Gn. põpeiũ & cæsarem.

Cæsarianorũ uirtus.

Scipionũ militis fuga & numerus cæsorũ.

Duces quot capti

No. gallorũ truculẽtiã.

Parcartela ubi locorũ.

cũ minus belle haberet:ut mitteret lecticam:qua in oppidũ deferri posset:literis missis Põpeius Carteiã defert. Qui illarũ ptiũ fautores eẽnt:cõueniunt in domum: quo erat delatus:qui arbitrati sunt clãculũ uenisse:ut ab eo:q̃ uellẽt: de bello requireret cũ frequẽtia cõuenisset:de lectica Põpeius eorũ in fidẽ cõfugit. Cæsar ex p̃lio munitiõe circũdata:Cordubã uenit:q ex cæde eo refugerãt:pontẽ occupauerũt. cũ eo eẽt uẽtũ cõuitiari cœperũt: nos ex p̃lio paucos supesse:quo cõfugeremus. Ita pugnare cœperũt de põte. Cæsar flumẽ traiecit:& castra posuit. Scapula totius seditionis familię:& libertinorũ caput ex p̃lio Cordubã cũ uenisset:familiã:& libertos cõuocauit. pyrã sibi extruxit:cœnã afferri:quã optimã ĩperauit. itẽ optimis superadditis uestimẽtis:pecuniã:& argentũ in p̃sentia familiæ donauit. Ipse de tẽpore cœnauit:uinũ:& nardũ identidẽ sibi ĩfundit. ita nouissimo tpe seruũ iussit:& libertũ: q fuisset eius cõcubinus:alterũ se iugulare:alterũ pyrã ĩcẽdere. Oppidãi ãt simul Cæsar castra cõtra id oppidũ posuit: discordare cœperũt:usq; eo:ut clamor ĩ castra nostra pueniret:q̃ fere ĩter Cæsarianos:& inter Põpeianos erãt. hic legiões:quæ ex pfugis cõscriptę:ptiũ oppidanorũ serui: qui erant a Sex. Põpeio manumissi:tũc in Cæsaris aduentũ descendere cœperũt. Legio. xiii. oppidũ defendere cœpit:nã: cũ iam repugnarẽt turres ex parte:& murũ occuparũt. Denuo legatos ad Cæsarẽ mittũt:ut sibi legiões subsidio intromitteret. Hoc cũ animaduerterẽt hoĩes fugitiui:oppidũ incẽdere cœperũt. qui superati a nostris:sunt ĩterfecti hominũ millia. xxii. p̃terquã extra murũ:qui perierũt. Ita Cęsar oppido potitus:dũ hic detinet̃ ex p̃lio: quos circummunitos supius demõstrauimus eruptionẽ fecerũt: & bene multis interfectis:in oppidum sunt redacti. Cæsar Hispalim cũ contendisset:legati deprecatũ uenerunt. Ita cũ oppidũ sese tueri dixisset:Caniniũ legatũ cũ p̃sidio ĩtromittit. Ipse castra ad oppidũ ponit. Erat bene magnũ ĩtra põpeianas ptes p̃sidiũ:qđ Cæsaris p̃sidiũ receptũ ĩdignabatur:clã cuidã Philoni:illi:qui põpeianarũ partiũ fuisset defensor acerrimus. Is tota Lusitania notissimus erat:hic clam p̃sidio Lusitaniã pficiscit̃:& Cæciliũ Nigrũ nomine Barbarũ ad Leniũ cõuenit: q bene magnã manũ Lusitanorũ haberet. Rursus in Hispalim oppidũ denuo noctu p murũ recipit̃:p̃sidiũ:uigilesq; iugulãt. portas p̃cludũt. de ĩtegro pugnare cœperũt. Dum hęc gerunt̃:legati Carteienses renuntiarunt:qđ Põpeiũ in potestate haberẽt:qđ ante Cæsari portas p̃clusissent: illo beneficio suũ maleficiũ existimabãt se lucrifacere. Lusitani Hispalim oppugnare nullo tẽpore desistebant. Quod Cæsar cũ animaduerteret:si oppidũ capere cõtenderet:ut homines pditi incenderẽt:& mœnia delerẽt. Ita cõsilio habito:noctu patit̃ Lusitãos eruptionẽ facere:id qđ cõsulto nõ existimabãt fieri. Ita irrumpẽdo naues: quæ ad Bætim flumẽ fuissent:ĩcendũt. Nostri:dũ incẽdio detinent̃:illi pfugiunt: & ab equitibus cõciduntur. Quo facto:oppido recuperato Hastam iter facere cœpit. ex qua ciuitate legati ad deditionẽ uenerũt: Mundensesq;:qui ex p̃lio in oppidũ cõfugerãt:cũ diutius circunsiderent̃:bene multi deditionẽ faciunt:&: cũ essent ĩ legionem distributi:cõiurant ĩter sese:ut noctu signo dato:qui in oppido fuissent eruptionẽ facerent. Illi cædem in castris administrarẽt. Hac re cognita:in sequenti nocte:uigilia tertia:tessera data:extra uallũ omnes sunt cõcisi Mũdenses duces. Cæsar in itinere reliqua oppida oppugnat:quæ pp Põpeiũ dissentire cœperãt:pars erat:quæ legatos ad Cæsarẽ miserat. pars erat:quæ põpeianarũ partiũ eẽnt fautores: seditione cõcitata:partes occupant:cædes fit magna:saucius Põpeius naues. xxx. occupat lõgas:& pfugit. Didius:qui Gadis classi p̃fuisset:ad quẽ simul nuntius allatus est:cõfestim sequi

Scapulæ præclarũ facinus.

Oppidanorũ discordia.

Cæsorũ numerus.

Philonis facinus

Cæsaris cõsilium.

Hasta ubi locorũ.

Pompeii fuga.

festim seq̃ cœpit:ptim peditatibus:& eqtatibus ad psequēdũ celeriter iter faciēs.Itē quarto die nauigatiōe cōfecta:īsequunť:qui impati a Carteia pfecti sine aqua fuissent:ad terram applicant.Dum aquantur:Didius classe occurrit:naues īcendit:nōnullas capit.Pompeius cum paucis profugit. Et locum quendam munitum natura occupat. equites & cohortes: quæ ad persequendum missæ essent: speculatoribus ante missis certiores fiunt:diem: & noctem iter faciunt. Pompeius humero: & sinistro crure uehementer erat saucius. huc accedebat: ut etiam talum intorsisset: quæ res maxime impediebat.Ita lectica a turre:qua esset allatus in ea ferebatur. Lusitanus more militari:cum a Cæsaris præsidio fuisset conspectus celeriter equitatu:cohortibusq; circuncluditur. Erat accessus loci difficultas. Nam idcirco: quod propter suos a nostro præsidio fuisset conspectus: celeriter munitum locum natura ceperat sibi Pompeius: quem uix magna multitudine deducti homines ex superiore loco defendere possent. subeunt in aduentu nostri:depelluntur telis. Quibus cedentibus:cupidius īsequebantur aduersarii: & confestim tardabāt ab accessu. Hoc sæpius facto animaduertebantur nostro magno id fieri periculo. Opere circummunire instituit:pari autem: & celeri festinatione circum munitiones in iugo dirigũt:ut æquo pede cum aduersariis cōgredi possent. A quibus cum animaduersum esset:fuga sibi præsidiũ capiunt.Pompeius:ut supra demonstrauimus:sautius:& intorto talo:idcirco tardabatur ad fugiendum.Itemq; propter loci difficultatem:neq; equo:neq; uehiculo salutis suæ præsidiũ parare poterat.Cædes a nostris undiq; administrabatur.Exclusa munitione:amissisq; auxiliis:ad conuallem autem:atq; exesum locum in spelunca Pompeius se occultare cœpit: ut a nostris non facile inueniretur:nisi captiuorum indicio.Ita ibi interficitur.cum Cæsar grādiebatur Hispalim: pridie Iduum Aprilis caput allatum: & populo datum est in conspectum. Interfecto Cn.Pompeio adolescente: Didius: quem supra demonstrauimus illa affectus lætitia:proximo se recepit castello:nonnullasq; naues ad reficiendũ subduxit.Lusitani:qui ex pugna superfuerunt:ad signum se receperunt:& bene magna manu comparata:ad Didium se reportant. Huic etsi non aberat diligentia ad naues tuendas:tamen nōnunquam ex castello propter eorum crebras excursiones:eiiciebatur: & sic prope quotidianis pugnis insidias ponunt:& tripartito signa distribuunt. erant parati:qui naues incenderent:incensisq; qui subsidium repeterent.ii sic dispositi erant: ut a nullo conspectu omnium ad pugnam contenderent.Ita cum ex castello Didius ad propellendum processisset cum copiis signum a Lusitanis tollitur: naues incenduntur:simulq; qui in castello ad pugnam processerant:eodem signo fugientes latrones dum persequuntur: a tergo insidiæ clamore sublato circumueniunt. Didius magna cum uirtute cum compluribus interficitur: nonnulli ea pugna scaphas:quæ ad litus fuerant:occupant. Item complures nando: ad naues:quæ in salo fuerunt:se recipiunt. Anchoris sublatis: pelagus remis petere cœperunt. quæ res eorum uitæ subsidio fuit.Lusitani prędа potiuntur.Cæsar Gadibus rursus ad Hispalim recurrit. Fabius Maximus:quem ipse ad præsidium oppugnadum reliquerat:operibus assiduis:hostesq; circum sese interclusi:inter se decernere: facta cæde bene magna eruptionem faciunt. Nostri ad oppidum recuperandum occasionem non prætermittunt: & reliquos uiuos capiunt:ac deinde Vrsaonem proficiscũtur:quod oppidum magna munitione continebatur sic:ut ipse locus non solum opere: sed etiam natura editus:ad oppugnandum hostem appeteret. Hoc acciderat.ꝙ aqua:pręterquam in

Didii factum.

Pompeii uulnera.

Prælių iter Scipionem & cæsarē.

Scipionis mors.

Lusitāorũ prælium.

Didii exitus.

Vrsaon ubi locoꝝ

ipso oppido:non erat: nam circuncirca riuus nusquam reperiebatur propius millia passuum octo. Quæ res magno erat adiumento oppidanis.tum præterea accedebat: ut agger:materiesque:unde solitæ sunt turres agi: propius millia passuum sex non reperiebantur. ac Pompeius:ut oppidi oppugnationem tutiorem efficeret:omnem materiem circum oppidum succisam intro congessit.Ita necessario diducebantur nostri:ut a Munda: quod proxime ceperant: materiem illo deportarent. Dum hæc ad Mundã geruntur:& Vrsaonem:Cæsar: cum a Gadibus ad Hispalim se recepisset: in sequenti die concione aduocata: commemorat initio quæsturæ suæ eam Prouinciam ex omnibus Prouinciis peculiarem sibi constituisse: & quæ potuisset eo tempore beneficia largitum esse.insequenti prætura ampliato honore: uectigalia:quæ Metellus imposuisset: a Senatu petisse: & eis pecuniis Prouinciam liberasse. Simulq; patrocinio suscepto multis legibus ab se in Senatum inductis simul publicis:priuatisq; causis: multorum inimicitiis susceptis defendisse.Suo item in consulatu absentem: quæ potuisset commoda Prouinciæ tribuisse:eorum omnium commodorum esse immemores:& ingratos in se:& in populum romanum hoc bello: & in præterito tempore cognosci:uos iuregentium:& ciuium romanorum: institutis cognitis more barbaro℞ Po.romano magna traliero sanctis Romanis semel:& sepius attulistis:& luce clara captum ĩ medio foro nefarie interficere uoluistis. Vos ita pacem semper odistis:ut nullo tempore legiones desint populi.R.in hac Prouincia haberi:apud uos beneficia pro maleficiis:maleficia pro beneficiis habetur. Ita neque in ocio concordiam:neq; in bello uirtutem ullo tempore retinere potuistis.Priuatus ex fuga Cn.Pompeius adolescens a uobis receptus:fasces:imperiumq; sibi arripuit.Multis interfectis ciuibus: auxilia contra populum romanum comparauit: agros:uestramq; Prouinciam uestro impulsu depopulauit.In quo uos uictores existimabatis? An me deleto non animaduertebatis:decem habere legiones populum romanum? quæ non solum uobis obsistere:sed etiam cœlum diruere possent? Quarum laudibus: & uirtute.

Cæsaris oratio.

Aduersariorum flagitia.

Romanarum legionũ uirtus.

FINIS

Habes lector peritissime Cæsaris cõmẽtaria antea impressorum iniuria trunca:& mendosa:Nunc autem a uiro docto optime recognita:& in pristinum candorem redacta:Impressa mira diligentia Venetiis per Augustinũ de Zannis de Portesio Anno reconciliatæ natiuitatis .M.D.XVII.die.XIII.Iunii.

a b c d e f g h i k l m n o p q Omnes sunt quaterni ꝑter a qui est duernus g qnternus o p q sunt terni.

¶ Index eorum: Quæ in commentariis. C. Iulii Cęsaris habent̃ p ordinẽ Alphabeti per Raimundũ Marlianum: hominem sui temporis eruditissimũ. In quo diligenter qui dem: sed cursim recognito: quædam emendata sunt: quædam uel dem pta: uel mutata: multa addita usq; ad hæc tempora.

A

Caesar in commentariis Galliam in tres partes diuidẽs loca Galliæ Prouinciæ a Rõanis tũc possessæ: Britãniæ ulterioris: quam Angliam dicimus: hispaniæ etiam citerioris: ac populorũ cis rhodanum: transq; rhenũ flumina sitoꝝ annectit: qui oẽs lingua: institutis: legibusq; inter se etiã tũc differebãt. Aquitania regionum latitudine: & multitudine hominũ ex tertia parte Galliæ existimãda est: hãc ga rumna flumẽ a celtis diuidit: quæ & oceanũ mare attingit. In hac sunt metropoles Burdegalensis Auxitana: ea rumq; suffraganeæ: pars itẽ aliarũ metropolũ extra terminos eosdẽ sitarũ: quæ tamẽ Aquitaniæ attribuũtur. gennã hanc Galli hodiæ nũcupãt. hæc cum olim a regibus Francorũ ducibus Normãniæ tradita eẽt: qui postea regnũ Angliæ occuparũt: cũ illã post uarias cõtentiones centũ & .lx. amplius ãnos angli tenuissent: Caroli se ptimi auspiciis tandẽ ad Francos rediit. in hac cum alii pricipatus celebres sunt: tũ Fuxiensis: quoꝝ priceps ne pos ex sorore Ludouici .xii. qui nũc rerũ in Gallia potitur: uictis ap̃ Rauẽnã Hispanis memorabili p̃lio: uitã cũ pricipatu amisit: sicq; eius oppida ad regẽ nullis relictis heredib⁹ rediere: sorore supstite: ferdinãdo regi nupta.

Arar Cæltice fluuius est: nũc Lasone. Oritur in diœcesi Tullensi: finibusq; Burgundiæ: & Lotoringie: nõ lõge a monte Vosego: quo mosa flumen profluit. Intersecat tum eam Burgundiæ partem: quæ imperatoria: tũ eam: quæ Regia dicit̃. illi comes: ut hodie loquunt̃: huic dux a Francorũ rege istitutus p̃erat: qui tamẽ mortuo Ca rolo Philippi: ab Heluetiis occiso: ad supremũ ius regiũ adscriptus ẽ: ut nullus adhuc Burgũdiæ dux sit. sed co mes tãtũ. Intercesecat Gabillonẽ: ac Matisconẽ ciuitates: tũc Heduoꝝ oppida prolapsus Lugdunũ urbẽ Rho danum influit. Quem fluuiũ Virgilius in bucolicis: Lucanus in p̃rio: & Tibullus elegia sua septia memorãt.

Alexia inter Celtas oppidum Mandubiorum in ducatu Burgũdiæ: finibusq; Heduorum non longe a Lingoni bus: nunc in uici formam redactum nomẽ retinens: a quo etiam hodie: ut plerisq; placet: magna pars eius regio nis Alsetum nuncupatur: nec longe distat a uico: qui Flauiacum appellatur. In cuius Alexiæ expugnatiõe non nullæ munitiones in floris lilii formam Cæsaris iussu: ut ipse scribit: factæ sunt.

Atrebates inter Belgas populi finitimi Ambianis: Tornacensibus: & Morinis: p̃rẽ Picardiæ cõtinẽt: ciuitas ẽ no mẽ adhuc retinẽs i Prouĩcia Remẽsi regẽ agnoscit. Arras hodie uulgo nũcupat̃: i hac laudatissima texũt aulæa.

Ambiani damiens uulgo: in Picardia posita: hanc rex a duce Burgundiæ repetit.

Axona inter Belgas fluuius est in extremis Rhemorũ finibus: quo pedibus uado transitus est: Ladisne uulgo di citur. In huius fluminis transitu Germani ab insequẽtibus Gallis magnum incommodum accepere: fere octo millibus passuum ultra Rhemos: Laudunensem: & Rhemensem diœcesim partiens. Galliæ Auaix nunc dici tur prope oppidum: quod uocatur Gallice Latomio.

Aduatici Belgarum populi regni Eburonum: nunc Leodiensium finitimi: ac Neruiis: nunc Tornacensibus pro ximi: habebant amplum: & in altissimis rupibus oppidum: forte nunc: ut quibusdam uidetur: est oppidũ ap pellatum Beamunth. uicinum Rhodano in finibus Hannoniæ. Hos ex allusione uocabuli complures credũt esse eos: qui Donacum Atrebatensis diœcesis oppidum non longe a Cameraco urbe distans incolunt. Hi Ad uaci Cimbris: Theutonisq; prognati erãt: qui Transrhenani fuerunt: sed magis coniectura est Aduaticos fuisse eos: qui hodie Gallicam Brabantiam: ubi oppidum Niuella est: partemq; Hannoniæ circa Cannetum mon tem: & Bintium oppida Cameracensis diœcesis: finitimaq; his loca extra Francorum regnum inhabitant: ubi locus quidam in uici formam redactus est fere desertus: cuius nomen Gallica lingua ueteri satis alludit: & mo nimenta adhuc quædam præclara uetustatis uisuntur. hi Bosleducenses dicti.

Auaricum erat oppidum Celtaꝝ maximum: munitissimumq; in finibus Biturigum: agri fertilissima regione fe re ex omnibus partibus: flumine: & palude perpetua circundatum: trãs Ligerim fluuium: habens unum: & pe rangustum aditum: proximum Nouioduno oppido biturigum: ac gẽnabi oppido carnutũ: & uelaunoduno op pido senonum in francorum regno situm: burges: uel uiaron a gallis appellatum.

Ambuariti: qui beutuni: siue brabantini inter belgas populi erant citra Rhenũ: & mosam flumina. Ad quos præ dandi: frumentandiq; causa partem equitatus miserant usipetes germani: & thencateri populi: qui cis rhenũ transeuntes finibus suis menapios nunc iuliacenses expulerant. Inde coniectura est hos ambuaritos incoluisse eam ducatus Brabãtiæ partem: in qua Busousducis: Breda: & Bergis oppida: Leodiensis diœcesis: & anuerpia oppidum. camaracensis diœcesis extant. Nusiaq;: & geldria citerior sitæ sunt: circa quæ loca per campaniã Bra bantiæ usq; Tungris oppidum prope usq; Leodium: ut plerisq; placet: mare oceanum protendebatur.

Ancalites populi in anglia Trinobãtibus: Biarogis cassiis: & ceuimagnis proximi.

Ambilates populi inter celtas: lexobiis: nanetibus: diablintribus: & osissinis proximi in Britannia citeriore: qui oppositi sunt angliæ in regno Francorum siti dauranches a gallis.

Aulertii populi erant inter celtas heduorum clientes: de ange dicunt: siue rhoanum.

Ausci populi in aquitania proximi garumnis: uocatiis: carusatiis: sontiatibus: cocosatibus: & hispaniæ citeriori i regno francorum siti: quos coniectura est fuisse auscitanos: ciuitas est metropolis: hi sunt aquitanorum claris simi: quorum urbs opulentissima helui umberrum: ut refert Pomponius Mella.

Ambari inter celtas necessarii erãt: & cõsanguinei heduoꝝ: quos quidã opinant̃ esse borbonienses. Nõnulli aũt: q̃d fuerint niuernẽses heduis finitimis: siue ꝑ parte biturincẽses allusione uocabuli: quo ætas nostra utitur. Am baros etiã dicimus ciuitatũ clientes: seu Adherentes: oppidũ ambaroꝝ pagus semurius: siue mõs barri dicit̃.

Allobroges erant populi citra Rhodanū fluuiū:& ad lemani lacus ripas extra belgas:celtas:& aquitanos. Gebē nam oppidum:ubi solennes Nundinæ nostra ætate celebrant̄ in sabaudia:locaq; finitima incolentes: qui etiā fuere finitimi uocuntiis populis:propinqui ceutronibus:nunc tarentasis: ac trans Rhodanum uicos:& possessiones habebant circa regionē:quæ hodiæ Brixia dicitur duci sabaudiæ spectantem:quā fluuius indis irrigat citra ararim flumē.hos memorat Iuuenalis Satyra prima: & Salust.ī Catilinæ historia:referūturq; ī epistola Plāci inter familiares Tullii:quæ incipit.Nunquam mehercule.Allobroges enim:qui cis Rhodanum habitabant: finitimi erant Galliæ Prouinciæ Romanorum propter quod: cum Romanis paulo ante bello contenderant: ac nuper pacati erant:Inde constat delphinatū fuisse:tunc ex parte Galliæ Prouinciæ:quæ Romanorū erat: cū esset finitima Allobrogibus.fuisse item partem allobrogum:inter quos fuit Viēna ciuitas Metropolis secundū Strabonē.hi sunt hodie sabaudiēses appellati:qbus Dux pēst uetustate īperii:& nobilitate generis lōge clarissimus:caput gētis Taurinū.nā uercelles ī dotē eius maiores a uicecomitibus habuere:pacis admodū studiosi.

Aruerni populi īter Celtas finitimi Heduis:Biturgibus:ac Borboniensibus:nec longe a Lemouicibus nomē retinent.ducatus est:cuius titulus duci borbonii ascribitur in Francorū regno siti.hos memorat Lucanus ī primo.

Aulertii itē populi inter Celtas ex ciuitatibus maritimis oceanū attingentibus:quæ Armoricæ appellant̄: proximi Rhedonibus:Sesuuiis:Curiosolitis:Osissinis:Vnellis:Venetis:ac cenomanis ī Prouincia Turonēsi:& Frācorum regno siti:quos nonnulli Aurelianenses esse opinantur.Sed illi Prouinciæ sunt Senonensis.

Aulertii item inter Belgas proximi Eburonibus:Lixouiis:ac uelocassis.

Alduasdusius Celtarum est fluuius gallicæ Ledouix oriens circa montem Iura Sequāos ab Heluetiis diuidens: lapsusq; per comitatum Burgundiæ montem Bellicardum:Insulam:ac Claraualłem castella perluit:ac urbem Bisontinam nunc intersecat:dehinc Dolam oppidū præterfluens circa Viredunum castrum nō longe a Cabilonensi urbe Arari fluuio miscetur:& dubius nunc uocatur:ad Sequanos prorsus pertinens.

Andes populi inter celtas:Curiosolitis:Venetis:carnutibus:& Turonibus finitimi:ac ducatui Bituricensi: oceanoq; proximi:quos Ligeris flumē alluit:ciuitas est inter Galliæ primarias Andagauēses dicti in Prouīcia Turonēsi:& Francorum regno siti ducatus titulo insigniti.hinc in regno Neapolitano Angioni dicti.qđ ad illā familiā regni iura deuenerant:quæ mox reges Francorum ex testamento renati ultimi sibi adsciuerunt.

Agendicum inter Celtas oppidū Senonibus:Parisiis:Velaunoduno oppido Senonum Genabi Carnutum oppido:& nouioduno:Auaricoq; Biturgium oppidis proximum in regno Francorum situm aprouins gallice.

Ambibareti erant populi in quos Cæsar hyemādi causa Caium Antistium Rhegynum cum legione una ī septimi cōmentarii fine misisse commemorat:& forte erāt Ambiānēses:uel aliqui his proximi:ut eos: Atrebatesque & Morinos finitimos ī fide contineret.Non enim est uerisimile: quin aliquam legionem illic collocauerit: ut superioribus annis consueuerat:de qua non constat:nisi de hac intelligamus.

Ambibari populi Celtarum armoricas ciuitates oceanum attigentes finitimi Rhedonibus: & Lenouicibus:circa Britaniam citeriorem:& Normanniam in regno Francorum siti.

Armoricæ ciuitates posite erant in ultimis Galliæ finibus oceano cōiunctæ:ex quibus fuere Curiosolites: Rhedones:Ambibari:Cadetes:Osissini:Lemōices:Vnelli populi oppositi Angliæ Britannia citerior:& britonās appellata:Cui dux olim regi subditus præfuit:nunc ex matrimonio Anne ducis olim filiæ ad regem redacta.

Arduena sylua omnino in Belgis totius Galliæ maxima:atq; ingens:a Rheno fluuio per fines Treuirorū ad Neruios:nunc Tornacenses:& Rhemorum pertinēs millibus pasiuū amplius quingentis in lōgitudinē patet.attingit enim Menapios:nunc Iuliacēses: Aquisgranum oppidum Eburones:nūc Leodiēses: Cōdrusos Aduaricos: q erant pars comitatus Hānoniæ:Lucēburgensem: Bulioniēsem: Barrensem: Lotiringum: Limburgensemq; ducatus Esliā:& comitatum Namurcensē:Metēsiū:Maguntinorū:cōfluētiæ:& Vbiorū: nunc Coloniensiū:& cataluanæ diœcesis fines:in qua sunt uici:castella:& oppida multa:ac cōplures insignes abbatiæ:præsertim ordinis Diui Benedicti.scilicet Diui Vberti Leodiēsis diœcesis. Diui Cornelii Coloniensis diœcesis:cuius syluæ extrema pars uersus belgas sunt Mosa: & Scaldes fluuii.Scaldes uero Mosam influit: qui fluuii:& sylua nomen retinent priscum hac etiam tempestate.

Auartii populi trans Rhenum:& danubium: cui ac hercinīæ syluæ:quæ ingens erat sylua Germaniæ: & Dacis finitimi erant.Qui daci:ut plerisq; placet:pridem partem habitarunt Pannoniæ.

Antuates populi citra Rhodanū extra belgas:celtas: & aquitanos:finitimi Allobrogibus:& Gebennæ oppido: ac Galliæ Prouīciæ Rhomanorum proximi huius nominis.adhuc extat uicus:& præfectura quædā monachorum inter gebennam:& Delphinatum:qui est gebennēsis diœcesis: uidentur tamen secundū Cæsaris descriptionē ātuates magis fuisse īter Allobroges:& uicū ueragrorū:cui Diuus Mauritius Sedunēsis diœcesis nomē ē.

Aremici populi: uel artomici extra celtas:Belgas:& aquitanos citra Rhodanum fluuium finitimi uolcis:nō longe a Gaballis:aruernis:heluiis:rhutenis:massiliensibus:& cadurcis:hos cōiectura est fuisse artomicorū populos: quorum ciuitas est episcopalis:& Prouinciæ Vienensis in finibus Galliæ Prouinciæ Romanorum: quos aura/cēses dicimus:ubi principatus est francorum Regi non subditus. armeniacus uulgo dictus horum prīceps lacobus nomine:cum a Florentinis in Italiam accersitus esset:aduersus Ioānem Galeatium Mediolanensem Ducē: apud Alexandriam magno prælio uictus:& cæsus est.

Alpes erant:quibus initio gallici belli Cæsar ex italia in galliam quinq; legiones traduxit per fines ceutronum: qui hodie Tarentasii nominantur.Hæ gaiæ dicuntur:quibus uulgo mons cinesius: seu cinerū nomen est:quæ & pœninæ:ut quidā uolunt dicuntur:quod Hannibal pœnus his in Italiam penetrauerit.Tacitus autem pœnina iuga:quibus ex Italia in noricū: & Germaniā iter est:designat.Aliæ erāt alpes:quas sūmas Cæsar appellat: quod iter oēs magis emineant:quarū iter patefieri uolebat:quo magno cū periculo:magnisq; cū portoriis mercatores ire cōsueuerāt:proximæ ueragriis populis:quorū uicus erat octodorus:nunc diuus Mauritius dictus:

harũ una diœcẽsis augustensis Diui Bernardi montẽ uulgus hominat. Alteri sedunensis diœcesis mõs briga nomẽ est. Sũt & alpes:q̃s Cornelius Tacitus: & ueteres dixere maritimas:hæ ĩ Prouĩcia Hebredunẽsi:locisq̃ ligustico mari finitimis cõsistũt:qua ex Italia iter erat ad aggrediẽdã Narbonensem Prouinciã. Alpes itẽ fuere: quas idẽ Tacitus:& prisci dixere rheticas a rhetis populis:qui ex Thuscia ꝓfecti duce Rheto ea loca tenuere: forsan dictæ.hæ agro tridentino adiacẽt:& Veronẽsi:q̃bus ex Italia in sueuiã:& austriã iter est: fuerũt & illæ: ex q̃bus rhenus ĩter fines sedunẽsis:& curiẽsis diœcesum orit̃:quas lepontias Cæsar & alii scriptores appellauere. Nunc Diui Gotardi:ac Diui Nicolai dicuntur:quas Coctias esse quibusdam placet: quibus in loca Rheno: oceanoq̃ finitima ex Italia additus est. Iulias præterea alpes memorat Tacitus:quas sentit esse proximas Rhetis:qua forte ex Italia per Triuisinam urbem in Stiriã:& Austriam iter est.

Assiburgium oppidum Germaniæ non lõge a Rheno fluuio:& cis eum inter Geldubam:& uetera castra situm Nusciæ:& Cliuensi ducatui proximum non memorat Cæsar:sed Tacitus.

Agrippinam: quæ nũc colonia dicitur:archiepiscopalem inferioris Germaniæ Vbiorum urbem ad ripas Rhẽi citerioris sitã Tacitus: in qua gente Agrippinã Claudii Cæsaris coniugẽ: Neronisq̃ matrẽ natã esse:ac ueteranos:& coloniã illuc deduci imperasse: Vbiorumq̃ gentem Rheno trangressam auum eius Agrippam in fidem suam accepisse:ac eã urbem fatali igne paulo post cõsumptam refert:in qua capitolium:& loca:ac ædificia fuere:& ritus ad Romanorum instar. Ex his adhuc non omnia periere.

Antona in Anglia fluuius. Tacitus.

Ansuarios Germaniæ inferioris populos proximos Phrysiis pulsos a Caucis non memorat Cæsar:sed Tacitus.

Arenacii iter coloniam:& traiectum urbes episcopales locum ultra Nouesium Rheno adiacentem non memorat Cæsar:sed Tacitus.

B

Belge populi multarum ciuitatum:oppidorum:ac locorũ mari oceano Rheno:Matrõa:& Sequana fluminibus ĩcludunt̃:horũ plerĩq̃ orti a Germanis Rhenũ antiq̃tus traductis Gallos ĩde expulerũt. hi moribus legibus:& ornatu nũc sunt ualde culti:humani: & sat's effœminati: cõtinueq̃ sunt apud eos mercatores: quo per etates cõmercia:moresq̃ hominũ mutari cõstat. In his sunt Metropoles: Treuerẽsis: Coloniẽsis: Magũtia: Rhemẽsis: & eaꝝ suffraganeis intra oceanum mare:ac eadem tria flumina constitutis:item Barbantia: Flandria: Holandia: Gheldriæ:ac Phrysiæ pars: tota picardia: Hannonia: Iuliacum: uirtutum comitatus:ac campaniæ maxima portio. Sylua Arduenna uniuersa cum singulis sibi adiacentibus: & ea ĩclusis populis:ac locis:& plerĩq̃ principes: tum profani:tum sacri:ducesq̃ & comites:ciuitatesq̃: quarum multæ liberæ: suoq̃ iure agunt. aliæ Francorum regi obtemperant: quod superest imperatorias partes sequitur. in his sunt tres imperatorum electores: sunt & Frãcorũ regis:quos pares uocãt:ferme oẽs. Impator certe:& Rex in Belgis coronat̃ cõsecrat̃: & inungit̃. alter Aq̃sgrani:alter Rhemis. hos memorat Lucanus in primo. in his Belgaꝝ clarissimi erãt Treuiri:quoꝝ urbs opulẽtissima Angusta: ut refert Põponius Mella: quæ nũc ignorat̃. In Belgica aũt a Iulio Cæsare usq̃ in tẽpus ĩclinãtis impii Legatũ Romãi diutius habuerũt. nũc uero uice ꝓcõsulũ:& legatorũ Rõani Põtificatus Monarchia extat:& legatos natos:& primates hẽt:q̃bus subsunt episcopi ad ĩstar p̃sidis Prouĩciæ instituti. Sũt & collectores:quos prisca ætas q̃stores appellauit:atq̃ reges:& prĩcipes:q uelut cẽsores d̃creta põtificis maxĩ:& cẽsuras reuerẽter exequũt̃:huic singuli obediẽtiã exhibẽt:& ad eũ ĩ cãis maiorib⁹ recurrũt:q̃s ad ip̃m assidue deferũt.

Belgium erat bellouacorũ ciuitas magna & inter belgas authoritate:atq̃ homiuũ multitudine præstãs:in qua Cæsar interdũ hyemauit:ac plures legiones eius aliquãdo illic in hybernis fuere nomẽ adhuc retinet.

Bellouaci ciuitas est episcopalis in Prouincia rhemensi:ac francorum regno sita. hi hodie de beamoisim.

Bibrax oppidũ Rhemorũ in belgis ultra Axonã flumen:nec lõge ab eo: q̃d flumẽ in extremis rhemoꝝ finibus erat:& ĩ eo põs ĩ Francoꝝ regno situs:nũc naui:& ĩterdũ uado traiicit̃:portus priscũ oppidi nomẽ latiẽ retinet.

Bibracte oppidũ heduorum in celtis longe maximum: ac copiosissimum:& maximæ apud hæduos authoritatis:in quo totius Galliæ concilium Cæsar indixit:ius dixit:& sæpe hyemauit in Francorum regno situm in formam ruris redactum: & in radicibus montis non longe ab Hedua ciuitate positum nomen retinet.

Bibrogi populi in Anglia mari proximi:& cassiis ancalitibus:trinobantibus:ceuimagnis:ac sengoriacis.

Bigerrones populi in Aquitania proximi tarbellis:uocatiis:tarusciis:sonciatibus:& hispaniæ citeriori in Francorum regno siti comiti de fuxo subditi. Vbi comitatus est in Vasconia:cõsistens nomen retinẽt ubi tursa est: & castrum begora:& episcopatus bicterensis Prouĩciæ narbonẽsis. Hinc profectus uir fortis Enequus nomine regnum Nauarræ constituit:pulsisq̃ inde mauris successoribus suis:regnum per manus reliquit.

Bractuspancium oppidũ Bellouacorum inter Belgas finitimum Suessionibus in Francorum regno situm.

Brãnouices populi inter celtas proximi Segusianis: Ambuaretis ac Heduis:quoꝝ cliẽtes erãt. hodie Lemoriane.

Blanonii populi inter celtas proximi segusianis ambuaretis: ac heduis:quorũ clientes erant: qui fuerunt forte brannonices:qui dicuntur a Gallis de blano.

Bituriges populi inter celtas:eorũ fines ab heduis: quorum erãt in fide:ligeris fluuius diuidit: proximi sunt Aruernis. xxi. urbes eorum uno die incẽderunt:ut Cæsarem cõmeatu:ut pabulatiõe prohiberent. ciuitas est Metropolis retinens nomen. Carolus septimus: qui pulsis Anglis Francorum Regnum restituit: cum nihil ferme aliud esset:q̃d in Gallia retineret occupantibus Anglis omnia:bituricensis rex in derisum appellabatur. regno Francorum sita:hos memorat Luca. primo.

Bataui populi inter belgas. Nã mosa flumẽ parte q̃dã ex Rheno recepta longe fere ab oceano octogita millibus passuũ:quæ appellat̃ Vualis:Insulam efficit Batauorũ in oceanum influit:hi hodie:ut plerisq̃ placet: Holandini dicuntur diœcesis traiectensis propinqui phrysiæ:& ducatui Gheldriæ:ac mari oceão finitimi: hos memorat Luca. in p̃io. hi a Cattis populis Transrhenãis:cerusis:& ligiis Pãnoniæ populis ultra Hercyniã syluã finiti-

mis hermunduris orti dicuntur:& seditiõe domestica pulsi extrema Gallicæ oræ uacua cultoribus:simulq̃ isu lam inter uadusitam occupauere.quam mare oceanum a frõte: Rhenus amnis tergum:ac latera circunluit:ut refert Cornelius Tacitus dicens:apud Batauos fuisse olim lucum sacrum:qui:ut coniectura est:hodie i finibus uici Agheducis in Holandia extat:nec longe secundum Tacitum est insula nomine Mona: unde forte Monachum oppidum:uel Monasterium ciuitas episcopalis est.

Britãniæ maioris:cui nomẽ est Anglia:pars interior ab his incolitur:quos natos in insula ipsi memoria proditum dicunt:maritima pars ab his:qui prædæ:ac inferendi belli causa ex Belgis transierant:qui omnes fere his nominibus ciuitatũ appellantur:quibus orti ciuitatibus peruenerunt:& bello illato ibi permãserunt:atq̃ agros colere cœperũt.Inde opinio eorũ linguam ex populorũ diuersitate cõpositam intellectu:scientiaq̃ loquendi difficiliorem esse:quodq̃ Germanos præ cæteris caros habeant:quia pleriq̃ Belgæ orti sunt a Germanis: qui antiquitus Rhenũ trãsiuerũt:a quibus post hæc Angliæ pars maritima originem sumpsit:hos refert Lucanus ultra oceanum esse:& toto discretos orbe:continet tota Anglia insula in circuitu bis mille millia passuum.apud hos erat:& est magnus pecorũ numerus.hæc insula Angliæ Germaniæ populis in eam classe sæpius irruentibus: dictis ueteribus colonis Anglorũ terra dicta.Verum partem eius: quæ magis ad septentrionẽ uergit Scoti:& ipsi Germani pictus admistis occuparunt:hodieq̃ tenent:Frãcis amicissimi:Anglorum regi maxime semper infesti.populi moribus iconditi: efferi:nullas prope urbes habent.nemora:& syluas bellis ingruentibus petunt.

Boii populi Transrhenani Franconiæ alpibus Italiæ sueuis australibus:ac Danubio flumini proximi.Qui i agrũ noricum transiuere:Noricaq̃ oppugnarunt expulsis:ut coniectura est:Noricis:quorum Noricorũ adhuc pars trans Danubium nõ longe ab ortu eius: & athesis fluminis sita Noricus appellatur.Boiorum pars Heduis Cæsarẽ depræcantibus deuictis Heluetiis: quorum in societate domo excesserant:in finibus Heduorum Cæsare sunt collocati. Vbi Gergobinam ciuitatẽ exiguã: & infirmã nõ longe ab Auarico oppido in finibus Biturigũ sito:eis per Heduos attributo habitarunt Boii primũ:post Boioarii:& nunc Bauari dicti a finibus Herbipolensiũ p Noricũ agrũ:ubi Nurimberga ẽ oppidũ in medio fere Germaniæ situ i angustenses protenduntur. cũ quibus: & aliis finitimis Trãsrhenanis usq̃ ad Brissinã urbẽ:& terras:q̃s hodie Sigismũdus Austriæ dux possidet: ac i fines tridẽtios sæpe tũc:&cõtinue usq̃ nũc Heluetii Rhenũ trãseũtes bella gessere.hi Borbõii hodie dicũt.

Bacenis sylua ingens trans Rhenum Sueuos a Cherusis pro natiuo muro diuidit:nunc:ut opinio est Nigra sylua dicitur nõ longe Friburgo oppido:& badensi agro inter Athesim:Rhenum:Necharũ:Moganũ: & Danubium Germaniæ flumina:Herciniamq̃ syluam:& Hassiæ regionis Germanicæ montes.

Bellocassi populi inter Celtas proximi Lexouiis:quos opinio est esse Baiocenses.eorum ciuitas est episcopalis in Prouincia rhotomagensi:ducatu Normãniæ:& regno francorum sita.

rigantes in Anglia populos gentem non memorat Cæsar:sed Tacitus.

Batauo durum inter coloniensem:& traiectensem urbes episcopales locũ ultra nouesiũ in finibus ducatus cliuensis situm Rheno adiacentem belgis ascribendum non memorat Cæsar:sed Tacitus.

Bonnam oppidum ad citeriores Rheni ripas situm:& coloniensi urbi:ac cõfluentiæ oppido proximum inter belgas numerandum nõ memorat Cæsar:sed tacitus.

Bethasios Germaniæ populos iter belgas ꝓximos caninefatibus: batauis:tũgris: ac marsacis traiectẽses supiores fuisse coniectura est: ad utranq̃ Mosæ fluminis ripam cis Rhenum sitos:in diœcesi lodiensi:hos Cæsar nõ memorat sed:Tacitus.

Bingiam nunc pinguiam Germaniæ oppidum Belgis ascribendum inter maguntiam urbem:& cõfluentiam oppidum cis Rhenum eius ripis finitimum non memorat Cæsar:sed Tacitus.

Bruteros:ex q̃bus fuit Veleda uirgo fatidica:q̃ Germanis religionẽ aĩos eoꝝ occupantibus aliquando ꝓfuit:ut author ẽ Tacitus:Germaniæ inferioris populos Hẽteris: & Phrysiis ꝓximos nõ memorat Cæsar:sed Tacitus.

C

Celtica: quæ & Gallia olim a Romanis dicebatur Bisuntinã:Senonensem:Bituricensem: Lugdunensem ciuitates metropolicas:earumq̃ suffraganeos omnes inter garumnã matronã:sequanã:& rhodanũ flumina sitas cõplectit̃.in hac sunt ducatus Bituricẽsis:Burgũdiæ:Borbõii:Arueniæ:aurelianẽsis:ualesii a quo recẽtiores Frãcorum Reges a Philippo.s.Vallesio cognominãt̃:& Normãniæ:quoad citra Sequanã se extẽdit: comitatus etiã Burgũdiæ:Niuernẽsis:Antissiodorẽsis:mõtis Belicardi:Ferretẽsis Carolotensis:Matisconẽsis:Blesensis:Belluacensis de Iouigni principatus auræ siccæ: multiq̃ alii: & pars comitatus Campaniæ celtarum clarissimi sunt Hedui.horum urbs opulentissima Augustodunum:ut refert Pomponius Mella:cui Gallica lingua alludit autun appellando:cuius Celticæ terminos:quoad.R. Imperimm i Gallis uiguit.Rhodanus fluuius præfiniebat: ut nonnulli scripserunt.hi proprie Franci nunc dicuntur.

Ceutrones populi finitimi Garocellis & Caturigibus non longe a Vocuntiis:& allobrogibus erant inter Alpes graias:quæ hodie dicunt̃ mons cinerum:siue Cinesius:& urbẽ Gebennam:lacumq̃ Lemanũ:& Rhodanũ fluuiũ.Nunc autẽ Ceutrones sunt Tarentasii extra Celtas:Belgas:& Aquitãos:in sabaudia ciuitas ẽ Metropolis.

Caturiges populi finitimi Ceutronibus:ac Garocellis:qua iter erat ab alpibus graiis ad oppidum Gebẽnam lacum lemanum:& Rhodanum fluuium: quos uerisimile est fuisse diœcesis:uel saltem Prouinciæ Tarentasiæ extra Belgas:Celtas:& Aquitanos.

Cimbri populi Rhenum fluuium transeuntes depositis:ubi postea Aduatici icoluerunt:citra id flumen impedimẽtis:omnem Galliam uexando:& occupando:solis Bellouacis resitentibus: iterq̃ par Galliam Prouinciam Romanorum facientes in Italiam contenderunt:hos memorat Lucanus in primo quos a Dacia dicitur uenisse opinio est.hi zelandiam hodie tenent:zeladiq̃ nuncupantur.

Cargali:populi Transrhenani in Galliam Celticã circa fines Sequanorũ:ac Heduoꝝ ab Ariouisto Germanorũ

Rege transportati:quos nō ab re opinari possumus eosdē fuisse cū Harudibus ab ipso rege similiter trāslatis.
Caletes populi īter belgas Morinis:oceanoq; mari finitimi:ac Ambianis:& Atrebatibus proximi.ab his breuissimus in Britanniam:nunc Angliam traiectus:nomen retinent.Normaniæ sunt dioecesis in regno Francorum siti:Anglorum regi subiecti.
Catuaci populi inter Belgas Neruiis:Caletis:Viromandiis:ac Condrusis proximi:quos forte Doaci oppidi incolas Atrebatensis opinari licet.
Cherusci populi Germani gente nomine:& numero appellati Cis Rhenum fluuium īter Belgas Eburonibus:qui hodie Leodiensis:& Cōdrusis proximi:hos cōiectura est fuisse inter populos Leodiensis dioecesis.
Condrusi Belgarum populi inter Eburones:qui nunc Leodiēsis sunt:Segnos:& Treuiros: quorū erant clientes:Menapiis: Mosæ fluuio:& syluæ Arduennæ finitimi:gēte nomine:& numero Germani :apud quos ē ad ripas Mosæ oppidum ab Antonino Pio:ut quidā scribunt:conditū:& Benefacta appellatū nomē retinent: dioecesis sunt leodiensis : & usq; ad ciuitatis fere moenia protenduntur:cuius antistiti etiam subiacent:nūc ducatui Lucēburgensi:ac comitatui Namurcensi:& Mosæ fluuio finitimi.
Curiosolitæ populi inter Celtas ex maritimis ciuitatibus oceanū attingentibus : quæ Armoricæ appellantur:ꝓximi Andegauēsibus:Sesuuiis:Osissinis:Vnellis:Venetis:aulercis:Rhedōibus.hos Corisopitēses eē plerisq; placet:q̄ ciuitas est episcopalis ī Prouīcia Turonēsi Britāniæ ducatu:regnoq; Frācorū siti.Cornouaide a Gallis.
Cadetes populi īter Celtas ex ciuitatibus oceanum attingentibus:quæ Armoricæ appellantur:proximi Lemouicibus:Rhedonibus: Venetis:Andegauensibus:Cenomannis in regno Francorum siti.
Cadurci populi inter Celtas proximi Hebeuteris:Gaballis:Velauniis:Lemouicibus:& Aruernis.Quorum sub imperio esse consueuerat ciuitas episcopalis in Prouincia Bituricensi:ac regno Francorum sita nomen retinēt. hos memorat Iuuenalis in prima satyra tertii libri.Nec longe erant a finibus Prouinciæ Romanorum.
Cauillonum oppidum Heduorum inter Celtas:quod coniectura est fuisse oppidum Cabillon ad ripas Araris fluuii scilicet fluminis:ubi rei frumentariæ:cōmertiiq;:& commeatus causa sæpe Romāi negociabantur.
Carnutes populi inter Celtas Andegauensibus:Turonibusq; finitimi:ac oceano proximi erant in clientela Rhemorum regio eorum totius Galliæ media: aqua tamen extra regnum Francorum biduo iter expedito:patet. ciuitas est episcopalis nomen latine retinens:in Francorum regno sita.
Cantabri populi ciuitatum citerioris Hispaniæ finitimæ Aquitaniæ:qui auxilio fuerunt Vocatiis : Tarusatiis: Tarbellis:Bigeronibus:Garumnis:Cocosatibus:ac reliq̄s populis:& ciuitatibus Aquitaniæ contra exercitum Cæsaris:cuius dux erat.P.Crassus Marci Crassi filius:qui cum patre a Parthis interemptus est.finitimi oceano Aquitanico:Pyreneis montibus:ac Garūnæ fluuio.
Coccosates populi in Aquitania proximi Subuzatibus:Vocatiis: Tarusatiis: Sontiatibus:Garumnis:ac Hispaniæ citeriori:& Garumnæ fluuio in Francorum regno siti.
Confluens Mosæ:& Rheni fluminū in Sicambros:nunc Ghelrenses ad Menapios:nunc Iuliacenses : ut olim se ipsi Menapii protendebant:est longe ab oceano fere octuaginta mille passuum proximis Nouomagio Ghelrēsiū oppido:dioecesis Traiectensis:Prouinciæ Coloniēsis inter Buscū ducis:& Hoesdem oppida ducatus Barbātiæ:ī quoꝫ Sicambrorū fines equitatus Vsipetū:& Thenchtheroꝫ post ꝑliū:& fugā suoꝫ se Trāsrhenū recepit:iter quē cōfluētē:& Coloniēsem ciuitatē:quæ post Vbiorū fuit pōte facto Cæsar prīo traiecit exercitū.
Cantium in Anglia ad mare est in Angulo Imi:minorisq; lateris ex tribus eius insulæ lateribus contra Galliam: quo fere omnes Galliæ naues appellunt & ad orientē solem spectat.ex omnibus autem Anglicis longe sunt humanissimi:qui Cantium incolunt.quæ regio est maritima omnis:neq; multū a gallica differunt consuetudine.huic maritimæ regiōi quatuor reges præerant:quibus Cæsar:quicquid in annos singulos uectigalis populo romano Anglia penderet:constituit.Nunc regnum Angliæ ex uoto Henrici regis uectigalis romano pontifici facta est:quæstorq; a.R. pōtifice in Angliam mittitur:qui censum annuum exigat non dissentiente rege.In Cātio ciuitas est Metropolis nomen retinens:fere habet omnes episcopos Angliæ sibi suffraganeos:eius archiepiscopus legatus natus est.similiter:& Eboracensis:cui in Anglia:quæ eas duas Netropoles solū habebat:duo tantum subsunt suffraganei:qđ omnes olim episcopi Scotiæ:quæ nullū habet archiepiscopū:illi subiicerētur.
Ceuimagni populi in Anglia mari proximi:& Trinobantibus:Sēgotiacis:Ancalitibus:Bibrogis:ac Cassiis.
Cassii populi Angliæ mari proximi:& Ceuimagnis:Trinobantibus:Sēgoriacis: Ancalitibus:& Bibrogis.
Centrones item Belgarum populi:qui sub imperio Neruiorum:nūc Tornacensium:erant proximi Grudiis: Leuacis:Pleumosiis:& Gordunis:forte sunt nunc Gordracenses in Flandria Tornacensis dioecesis.
Cherusci Germaniæ populi Transrhenani:quos Bacenis sylua Germāiæ ingēs nunc Nigra:ut plerisq; placet:dicta a Sueuis ꝑ natiuo muro diuidit:hos Tacitus refert ꝓxīos Hermōduris:Cattis:& Ligiis Hūgariæ populis.
Camulodinum in Anglia oppidum:seu Colonia.
Canine fates populos Batauis finitimos:& eandem insulam colentes:qui origine:uirtute: lingua pares Batauis: numero superantur:Tacitus.
Cathos populos Germaniæ Transrhenum flumen Ligiis Hungariæ populis:Cheruscis:Herciniæq; syluæ proximos:ac Hermoduris:cum quibus pro fluminæ finitimo sale foecundo pugnabant:& in æternum discordabant Cauci Germaniæ populi.
Ciuaronem oppidum proximum Hisaræ flumini Vocuntionibus populis:montiq; Cinisio:& Allobrogibus in Sabaudia:Plācus inter epistolas familiares Tullii:in illa:quæ incipit.Nunquā mehercule : quibus in locis opinio est Cæsarem initio gallici belli quinq; legiones ex Italia traduxisse:& uerisimilius est: q̄ quod per Eporediā urbē episcopalem:& Angustam prætoriam:ac montē:cui Coloniæ iugum uulgo nomen est inter Cinesium: & sancti Bernardi montes iter fecerit:cū hoc impeditius:ac prolixius uideretur.

Cámanos Germaniæ íferioris populos pridé phryſiæ parté oceanū mare Rhenū fluuiū:& lacus attingété palu dibus:ac ſaltibus uberrima icoletes:q̄ mox Tubátes populi poſt Vbii:Germanica itidé gés ihabitarūt. Tacitus.
Ceracates Germaniæ Tranſrhenanæ populos Vangionibus:ac Tribotis proximos. Tacitus.

D

Diablinthres populi íter celtas Lexobiis:Nanetibus:Ambiliatibus:Venellis:Curioſolitis:Venetis:& Seſuuiis proximi:ex maritimis ciuitatibus oceanum attingentibus oppoſiti Angliæ: in Prouincia Turonenſi: & regno Francorum ſiti. Leondoul gallice.
Danubius flu. Germaniæ:ex monte qui iraneus dicitur non longe a Rheticis Alpibus:Atheſiſq̧: & Rheni Germaniæ fluminum fontibus inter Tridentinam:& Curienſem diœceſes oriens Germáos ſiniſtra: & Hungaros: ac Theutones dextra alluens. poſt Iſter dictus:ac iterum Danubius Euxino mari pluribus hoſtiis immergitur. Hunc autem:& Rhenum fluuium in Rhetia oriri quidam tradunt.
Daci populi erant Tranſrhenani Danubio fluuio:& Auaritis:ſyluæq̧ Herciniæ finitimi:quos olim Hungariæ partem habitaſſe pleriq̧ tradunt:& poſt in maritima loca Noruegiæ proxima ceſſiſſe. Lucanus.
Durocoterum oppidum Rhemorum inter Belgas:in quod Galliæ conciliū Cæſar indixit:ac de coniuratiōe Senonum:& Carnutum quæſtioné habere inſtituit:& de Accone:qui princeps eius coniurationis fuerat:grauiori ſentétia ꝓnuntiauit:ac more maiorū ſuppliciū ſumpſit:cæteris aqua:& igni íterdixit í regno Frácorū ſitum.
Duracii populi í finibus pictonū:q̄ ꝑpetuo in amicitiā remanſerát Romanorū propinqui oppido Lemo: Nauernis:& Ligeri fluuio:ac Aquitanis inter Celtas in regno Francoꝝ ſiti. hinc Duraſioꝝ familia íter Gallos ꝓcipua.
Denodurum inter Belgas oppidū Metenſis ciuitatis:quo ex Colonia urbe Rhenum attingente ad eam ciuitatem iter eſt. Tacitus. forte Theonis uilla nunc dicta.

E

Eburones populi íter Belgas:géte nominæ:& numero Germani appellati:Cōdruſis:Menapiis:aduaticis:Treueris:quoꝝ Cliétes erát:& ſyluæ Arduénæ finitimi:nūc Leodiéſes dicti ap̄ Gallos Liege. horū maxía pars inter Rhenū:& Moſam:q̄ ſcilicet Moſa fluuius eos alluit:his Sicábri:q̄ Ghelréſes erát Tráſrhenani ſunt ꝓximi. ciuitas tūc eburonū ignobilis:atq̧:humilis ꝓximi oceáo:& ſyluis:cōtinéteſq̧ paludes habebát:his duo reges ꝑerát quo magis cōſtat eos fines quálatiſſimos extitiſſe:qbus cōiectura eſt ducatū Luxemburgéſem:& Lotoringenſem:ac Iuliacenſis parté & comitatū Namurcéſem:urbemq̧ Aquiſgranū:ubi íperatores primā ex more ſuſcipiunt coronā:incluſos extitiſſe:ac quátū diœceſis ipſa Leodiéſis uſquequaq̧ ſe extendit:reges illos poſſediſſe. Apud Eburones aūt ſtirpé Caroli magni í uico Lupilia nomine:Leodiéſi ciuitati ꝓximo:ortū habuiſſe tradūt: Pípinoſq̧:& Carlomanos:Belgas:ſimulq̧ Germanos fuiſſe:ſicq̧ in Germáos: Ciſrhenanos:q̧ Belgæ ſunt a græcis nō í Tráſrhenanos eſt tráſlatū íperiū. Ciuitas nūc eſt epiſcopalis Prouinciæ Colonienſis: Lucanus:& Suetonius í uita Iulii Cæ. qué refert Cladé Cottæ:& Aurūculei ægerrime tuliſſe. hác ciuitaté Carolus dux Burgundiæ ultimus ſolo equit:oéſq̧ puberes:& ſacerdotes íterficit:qđ epiſcopo cōſáguieo ſuo íſeſtores aliq̄to fuiſſét.
Eburonices íter Celtas populi Aulertiis:Lexouiis:Vnellis:& Curioſolitis ꝓximi ex maritimis ciuitatibus oceanum attingentibus:hos opinio eſt populos eſſe ciuitatis Ebroicorum:quæ eſt epiſcopalis in Prouincia Rhotomagenſi ducatu Normanniæ:& Frácorum regno ſita.
Eſſui populi pacatiſſimi:& quietiſſimi proximi ciuitatibus: quæ Armoricæ appellantur:remoti a Belgis ultra centum millia paſſuum. hos inter Celtas fuiſſe coniectura eſt:forte in Normannia: aut Britannia citeriore: & regno Francorum ſiti. Galli Retolus appellant.
Elauer fluuius inter Celtas ap̄ Aruernos:Gergouiā oppidū in altiſſimo mōte poſitū præterflués: qui fere ante Autumnum uado t ranſiri nō ſolet: proximus Heduoꝝ finibus í regno Francorū ſitus:nomé adhuc retinés.

F

Fluſtates populi ín Aquitania proximi Vocatiis:Taruſatiis: Sōtiatibus:Garumnis:& Hiſpaniæ citeriori in regno Francoꝝ ſiti. comitatus eſt in Vaſconia cōſiſtens ad comitem de Fuxo pertinens. nomé retinet etiā nunc.
Friſios oceano:& Batauis finitimos:pluraq̧ loca & iſulas circa Holádiā:Ghelriā:Barbantiā:& Traiectenſem urbé:ac Oſtia:quibus Rhenus oceanū mare influit habitantes. Tacitus:refert eos tráſrhenanā genté tunc fuiſſe.

G

Geneua oppidū Allobrogū proximū Heluetiorū finibus: ex quo pons ſuper Rhodanum fluuiū ſitus ad Heluetios pertinebat:ubi a lacu Lemano:qué Lauſane dicunt:Rhodanus ad Liguſticū mare ꝓfluit finitimū Antuatibus:& a Gallia Prouincia Romanorum non longe diſtans:nunc duci Sabaudiæ: ſiue eius ciuitatis Antiſtiti proprio comitatus nomine ſubeſt extra Celtas:Belgas: & Aquitanos. ciuitas eſt epiſcopalis in Prouincia Vienenſi:nomen præſertim gallicæ retinens. Lucanus.
Garocelli populi citra Rhodanū finitimi Caturcibus ultra Alpes graias::quibus hodie nomé eſt mons Ciniſius ſiue Cinerum. hac Hannibal authore Liuio:nō ſine ingenti difficultate exercitum in Italiam traduxit. hi non longe a Cētronibus:qui Tarétaſii ſunt:nec ab Hiſara flu. extra Celtas:Belgas:& Aq̄tanos í Sabaudia cōſtituti.
Gaballi populi inter Celtas proximi Eluetiis:& Cadurcis:Velauniis:& Aruernis:quorū ſub íperio eſſe cōſueuerant:ciuitas eſt epiſcopalis Prouinciæ Bituricenſis olim:nunc Arelatenſis in regno frácoꝝ ſita nomé retinés.
Genabis inter Celtas Carnutum oppidum:quod pons Ligeris fluminis continebat proximum Velaunoduno: & Agendico oppidis Senonum:ac Auarico:& Nouioduno oppidis Biturigum in regno Francorum ſitum.
Gergobía íter Celtas Boioꝝ oppidū:quos Heluetico ꝑlio uictor Cæſar ibi collocauerat:Heduiſq̧ attribuerat: ut ſupra deſcripſimus:í finibus Heduoꝝ ꝓximū Auarico:& Nouiodūo Biturigū oppidū í regno Frácoꝝ ſitū.
Gorgouia in celtis inter Aruernos oppidū ſecundū flumé Elauer in altiſſimo monte poſitū oés aditus difficiles: ac oppoſitum collem ſub ipſius mōtis radicibus egregie munitū:omniq̧ ex parte circunciſium habens:erat &

iugū:cuius dorsum ꝓpe æquū ſylueſtre:& anguſtū:qua ad alterā oppidi partē aditus: oppidi murus a planicie:atq; initio aſcēſio recta regiōe:ſi nullus āfractus ītercederet:mille ducētos paſſus haberat:forte nūc Claromōtēſis ciuitas epiſcopalis in Prouincia Bituricenſis:& Francorum regno ſita.

Garites populi ī Aqtania ꝓximi Auſcis:Garūnis: Vocatiis: Taruſatiis: Sonciatibus: & Hiſpāiæ citeriori: quos cōiectura ē fuiſſe Lacorites:nūc Lectorēſes ciuitas ē epiſcopalis ī Prouīcia Auſcitana:& ī Vaſcōia: ac Frācoꝝ regno ſita.

Garūni populi in Aqtania ꝓximi Aucis: Vocatiis:Taruſatiis:Sōciatibus:& Hiſpāiæ citeriori ī regno Frācoꝝ ſiti.

Germania:ut pleriſq; placet:īter Danubiū:& Rhenū flumina ꝓtendit̄:oēſq; illic habitātes populos a fontibus eorū uſq; ad maria:quæ ambo īfluunt:cōplectitur:necnō & eos:q̄ citeriores Rheni ripas attingunt: ac Eburones. Condruſos:Treuiros:Aqſgrāi urbem:& pleroſq; Belgas ortos a Germāis cis Rhenū flumē āti[illegible]tus ī Galliā traductos ſupior Germāiæ pars: q̄ alta dr̄ ab Alpibus Italiæ īminētibus uſq; ad Magūtinā urbē Rhēi fluminis citerioribus ripis adiacētē ꝓtendit̄ inferior ab īde uſq; in mare oceanū:hoꝝ ciuitates ꝓ gloria habebāt finitimos lōgiſſime expellere.

Galli omnes in ſeptentrionibus ſunt poſiti:Carnutum autem fines regio totius Galliæ media Galli uirtute belli oībus p̄ferebant̄:ac Germāos ſupabant:ut ultro eis bella inferrēt:& pp hominū multitudinē:agriq; inopiā Trāſrhenū Colonias mitterēt:& qđ a dite patre ſe ꝓgnatos p̄dicabant ſpatia totius tēporis nō numero dierum:ſed noctiū finiēdo:ita ut noctes dies ſubſeqtur. Cōiectura ē:horaꝝ initiū ap̄ eos media nocte incipere cōſueuiſſe:ap̄ hos ſunt tres p̄cipue ciuitates Treuerēſis:ſcilicet:Coloniēſis:& Magūtina:q̄ in imperatoris electiōe principatū obtinēt. Cōſtitutas autem apud Gallos eas coniectura eſt:ut Chriſti forte fidem facilius introducerent apud Germanos eorum fitimos.

Grudii populi inter Belgas ſub imperio Neruiorū proximi Cētronibus:Pleumoſiis:& Gordunis:Galli Louanois.

Gorduni populi īter Belgas ſub īperio Neruioꝝ ꝓximi Cētronibus:Pleumoſiis:& Grudiis Gantois gallice.

Garumna flumen Celtas ab Aquitanis diuidit:qui ſcilicet Aquitani conſiſtunt inter illud flumē:monteſq; Pyreneos ex quibus oritur:& mare oceanū influit:quod Aquitanicum appellatur. Lucanus.

Geldubam Germaniæ locum prope Rhenum:Maguntinam:& Coloniam urbes Metropoliticas. Tacitus.

Gugernos Germaniæ populos ꝓpe Rhenū fluuiū:& Geldubā Batauis ꝓximos. Tacitus. ſunt q Cugernos malint.

Grunes īter Coloniēſē. Traiectēſem urbes locū ultra Naueſiū oppidū Rheno adiacētē. Tacitus:q:ut cōiectura aſſeq poſſumus:Cliuis ē:unde Cliuēſis ducatus dr̄:cui ſatis uocabulū alludit. hinc mr̄ Ludouici. xii. Frācoꝝ regis Maria nomine.

H

Hedui populi finitimi ſunt: Aruernis:Biturigibus:Seqnis:ac Sebuſianis īter Celtas:hi adhuc nomē priſcū latine retinēt īter Burgūdos:nūc nomiati:nec citra Ararī flumē:q nūc Sagona appellat̄:aliquos habēt fines:nec hodie ſūt Sebuſianis finitimi. In ducatu Burgūdiæ:& Frācoꝝ regno ſiti. ciuitas horū Heduorū epiſcopalis ē ī Prouincia Lugdunēſi.

Heluetii inter Celtas populi ſunt bonitatem agri habētes:finitimi Conſtantienſi:Baſilienſi:Sedunenſi: ac Gebenēſi: & Biſuntinæ diœceſibus:ac ultra Lauſanēſem agrū ꝓtenſi ſunt:atq; ex maxīa ꝑte Biſuntinæ Prouīciæ ſunt:atq; ad Sabaudiæ ducatū extēdebant̄. Quoꝝ fines erāt in lōgitudine ab ortu Rhodāi inter Curiēſem:& Sedunēſem diœceſes:mōteſq; Brigā:& Sancti Bernardi:uſq; fere in Bellicenſem diœceſim:cuius populi:ut cōiectura eſt: olim Sebuſiani ſunt dicti. In latitudīe autē a mōte Iura circa Baſilienſem:& cōſtātiēſem agros:uſq; ad ortū fluminis Rhodani: q̄ latitudo ab inde uſq; in finē lacus Lemāni:ubi pōs eſt:ciuitas Gebēnæ anguſtior fiebat. Quibus limitibus adhuc duodecim Heluetiorū pagi quēadmodū tpe Cæſaris cōſiſtūt. Berna caput nūc gētis Suricū Lucerna: Turegiū: q olim Tigurinus: &cæ. dicebāt̄:q ſæpe ultra Rhenū trāſeūtes bella cū Bauariis Sueuis:& aliis Trāſrhenanis finitimis:quos altos Alamanos nominamus:ſeu cū his:qui tūc loca illa incolebāt:q̄ loca:nūc Cōſtantienſis:Curiēſis: Tridentinæ:& finitimarū ſunt diœceſum gerebāt:hos:cū per Galliā Prouinciā Romanorū trāſire prohibiti eēnt a Cæſare:anguſto:& difficili itinere uix q̄ ſinguli carri ducerēt:per loca:ubi claues:& lougni caſtella: nūc ſunt in extremis Sabaudiæ & Burgūdiæ finibus ī Seqnos:qui nūc comitatū Burgūdiæ habitāt:penetraſſe credit̄: & ad Ararī fluuiū circa Surregiū:& Viredunū caſtella id flumē attigētia:ac in Heduos:ubi nūc ducatus ē Burgūdiæ cōtēdiſſe:hi a pleriſq; Suitēſes:a nōnullis fœderati dicunt̄. agroſq;:& uicos poſſidēt ī Italia citra mōtē:qui ſcti Gottardi dr̄: ī diœceſi Mediolanēſi. cōtra hos Cæſar ſuo:ac ſuorū eqs amotis:ſe p̄liū cōmiſiſſe refert:& cū ſex legiōibus: equitatuq;:& auxiliaribus copiis duobus p̄liis uno ad Ararī flu. altero ī Heduis:Heluetios:quoꝝ. cclxiii. millia ferre arma poterāt:fudiſſe:& tamē ancipiti p̄lio pugnatū diu:atq; acriter:ut toto p̄lio: cū ab hora diei ſeptima: uſq; ad ueſperā pugnaretur:auerſū hoſtē nemo uidere potuerit. Hi cū ſæpe ī Italiā erūperēt a Carmaniola duce Philippi Mediolanēſis principis p̄lio uicti:ītra fines ſe ſuos poſtea cōtinuere. noſtra demū ætate a Carolo octauo Francorū Rege in terra Italia cogniti magnū ſibi nomē cōpararūt:ut nullus peditatus melior eſſe cenſent̄. Quod ſuperiore anno. xxx. eorum millibus a Venetis euocatis:id:quod nunquam ante acciderat:fugatis ex Italia Gallis: multo magis comprobatum eſt. Atq; hoc anno fugatus eiuſdem ad Nouariam per inſidias caſtra nocte aggreſſi:magnū ſibi nomē compararunt.

Harudes Po. Trāſrhenāi ſt̄ ī Galliā Celticā circa fines Seqnoꝝ:ac Heduoꝝ ab Ariouiſto Germāoꝝ Rege trāſportati.

Heleueteri:populi inter Celtas proximi Cadurcis:Gaballis: Velaunis:& aruernis: quoꝝ ſub imperio eſſe conſuerant in Prouincia Bituricenſi:& regno Francorum ſiti.

Heluii populi inter Celtas Aruernorum fines contingunt:hos mons Gebenna ab Aruernis diuidit proximi ſunt Gaballis:Rhutenis:Cadurcis: Volcis:& Aremicis: ac Calliæ Prouinciæ Romanoꝝ. ciuitas eſt epiſcopalis in Prouīcia Biturīcēſi:& Regno Francorū ſiti:nūc Albienſes dicti. hinc M. T. Ciceronis matrem ortā eſſe Euſebius:& alii tradunt.

Hercinia Germaniæ Tranſrhenana ſylua eſt forte ab Hercino mōte Germaniæ dicta:latiſſima:ac ſupra oēs alias longiſſima. Oritur ab Heluetiorum:& Nemetum:& Tauriacorum finibus:rectaq; fluminis Danubii regionibus pertinet ad fines Auarū:& Dacorū:quos pleriq; putant Hungariæ partem habitaſſe. hinc conſtat nemetes:qui ſpirenſes uocant̄:& Heluetios Trāſrhenū fines tpe Cæ. habuiſſe:q̄ ſylua multo lōgior:atq; latior ē:q̄ Italia uel Gallia tota.

Hermonduros Trāſrhenanos Germaniæ populos Ligiis Hūgariæ populis:Cattiſq; Cheruſcis:ac ſyluæ Herciniæ:& ultra illam proximos. Tacitus.

Ibernia insula est ad Hispaniam:occidentemq; solem sita:qua medium Angliæ latus uergit:dimidio minor existimatur:quam Anglia. Sed pari spatio transmissis.xxx.millibus passuum in Hiberniam appelles:ut in Britanniam in hac sunt plures Metropoles:& ciuitates episcopales:quam in Anglia.eam quidam nominant Irlandam.
Ioscedũ iter Celtas oppidũ fluminis Seqne ripas attigẽs citeriores supra Maledonũ oppidũ ei finitimũ : & Lutetiæ: quæ Parisii dr̃ ꝓximum non longe a Senonibus in francorum regno situm.
Iccius portus inter Belgas morinis:oceanoq; mari finitimus est Ambianis:& Attrebatibus proximus:a cõtinenti: Britanniæ:quã Angliã dicimus.xxx.millibus passuũ distãs & traiectui cõmodissimus: cui ad dexterã zelãdia isula Holãdia:& Flãdria:ad sinistram autẽ comitatus:qui dr̃ portus Picardiæ pars:& Normãdiæ ducatus ex opposito uero Anglia consistũt.oppidũ ẽ illic populorũ:quibus Calete nomen est.Id adiecto Iccii portus nomine:ut quibusdã placet: Caletium nuncupatur.Normanniæ est diœcesis in regno frãcorum:& potestate Anglorum Regis situm. Lucanus.
Iura mõs Seqnos ab Heluetiis diuidit ĩcipiẽs ĩ finibus Basilieñsiũ:ac Cõstantieñsiũ ꝓrsus fere ĩ Sebusianos: nunc Bellicenses Prouĩciæ Bisuntinæ:q̃ Sequanorũ fines ĩ Rhodanũ pueniũt.Illac enĩ Cæsarẽ ex Allobrogibus ĩ Heduos ad Ararim contra Heluetios legiones traduxisse opinio:ciuitates:namq; oppida:& uici:sicut oli cõtinebant̃ nominibus populorum:ita:ut plurimum eisdem in locis remanserunt de illorũ diœcesibus Prouinciis Tribubus:ac regiõibus.
Icenos in anglia populos ab Ostorio Romano duce subactos Tacitus:qui forte Icci portus accolæ fuerant:refert.

L

Latobrogi finitimi Heluetiorum sunt inter Celtas non lõge ab allobrogibus:quos Lausanenses fuisse cõiectura est. ciuitas est episcopalis Prouinciæ Bisuntinæ in ducatu Sabaudiæ sita:ac eius proprio antistiti subdita.
Lingones inter Celtas populi finitimi Heduis:Sequanis:ac Tullensibus:qui dicebantur Leuci :nomen retinent. ciuitas est episcopalis in Prouincia Lugdunensi:ac Francorum regno sita.Langies ab indigenis.
Leucii populi finitimi Lingonibus: & Seq̃nis:qui Burgundi sunt: ac Mediomatricibus: qui metenses hodie dicuntur: Belgis attribuunt̃:& treuerẽsi Prouĩciæ.hodie Tulenses dicti:ciuitas est episcopalis in Lotoringia regiõe.Lucanus.
Lemouices item populi inter Celtas ex ciuitatibus oceanũ attingentibus:quæ Armoricæ appellantur proximi Vnellis:Venetis:Rhedõibus:Andegauẽsibus:Cenomãnis:Lexouiis ĩ Prouĩcia Turonẽsi: regnoq; Frãcoꝝ siti. Limosins
Lutetia iter Celtas ẽ:Prouĩciæ Senonẽsi ascribit̃:oppidũ erat Parisioꝝ positũ ĩ isula fluminis Seq̃næ:qđ p. (gallice. petua palus isluuit ꝓximũ Bellouacis Agẽdici oppido:ac Senõibus:& Melloduno oppido finitimũ. nũc urbẽ Parisiẽsem eẽ dicũt.ciuitas ẽ episcopalis ĩ Frãcoꝝ regno sita:ĩ q̃ Cæ.se cõciliũ trãstulisse:& patrũ suoꝝ memoria a Parisiis
Lexouii populi iter Celtas sunt proximi osissinis:Nanetibus:Ambiliatibus.Diablin- (populis cõstructã eẽ scribit. tribus:& Aulercis:ex ciuitatibus oceanũ attigẽtibus:hos qdã opinant̃ esse accolas ciuitatis Lixouiensis : quæ est episcopalis in prouincia Rhothomagensi ducatu Normãniæ:& Francorum regno sita.Galli Lisieux.
Lemanus lacus inter Celtas:quẽ Rhodanus influit:Galliamq; Prouinciam Romanorum ab Heluetiis diuidit: qui hodie Luxanæ lacus dicitur:quem Rhodanus ad pontem Gebennæ urbis effluit.Lucanus.
Lepontii populi sunt Germaniæ:qui alpes incolunt inter sedunensem:& Curiensem diœceses.hos quibusdam placet fuisse Sarmatas:apud quos Rhenus flu.orit̃:forte hodie Suitenses dicti inter fontẽ Rhodãi flu. & Rhetias alpes siti.
Leuaci inter Belgas sub imperio Neruiorum populi proximi Grudiis:Pleumosiis:Gordunis:& Centronibus.
Ligeris flumẽ nõ longe ab heduorũ finibus in Celtis oriẽs:eos a Biturigibus diuidit in Carnutes diu p Celtas lapsus: multisq; obliquis gyris:Aquitaniam Alluens oceanũ mare:qđ Britãnicũ dicimus:ifluit.Dignũ memoria refert̃ a Philippo:qui secundus hoc nomĩe regnauit ap̃ Gallos uadũ primũ ĩuentũ.cũ antea nunquam uado trãsiri potuisset.
Londinum oppidum in Anglia insigne : copia negociatorum:& mercatuum maxime celebre.Tacitus. ciuitas est episcopalis in qua Angliæ reges:principes:Senatus:populi:& mercatores continentur:in Prouincia Cantauriensi sita.
Ligios populos in Hungaria Tacitus proximos Hermonduris:& Cattis.
Lucum municipium uocontiorum prope Caturiges:Garrocellios:Centrones:& allobroges.Tacitus.
Lugdunũ urbẽ ad Rhodani ripas:& Viẽnæ finitimã Seneca ĩ epistola ad Luciliũ refert eã regionẽ fatali igne suo tp̃e exaustã:q̃ iter Celtas ascribere q̃busdã placet:qm̃ oẽs eius suffraganei:&ps urbis:ecclesiaq; ip̃a matrix ĩ Celtis sunt. hic Plotius:q̃ prius Rõæ rhetoricã docuit latinã:ortus ẽ:a quo Rõæ se puerũ cũ. Q.fratre latĩe primũ doctũ eẽ Ci. refert.oppidũ hoc Munatius Plãcus cõdidit:sed annis post centum incensum Romani restituere.
Lõgobardos Cheruscis:Cattis:Caucisq; ꝓpiquos ĩferioris Germãiæ populos Tacitus refert:quos nõnulli Vestaflos fuisse opinãt̃ nõ lõge a Caninefatibus:ac Phrysiis.qdã uero eos Pãnones fuisse tradũt.hi sũt:q: cũ Italiã ferme oẽm occupassẽt p ducẽtos:& q̃tuor ãnos:tãdẽ a Gallis rege Carolo pulsi sũt:ita tamẽ:ut Cisalpiæ Galliæ nomẽ ab his ad nostra tempora peruenerit.

M

Matrona flu.ẽ:Celtas a Belgis definiẽs ĩ finibus Ligonũ:& ꝓpe Tulẽsẽ agrũ:nec lõge a fõte Mose flu.orit̃: Catalauũ ciuitatẽ episcopalẽ ĩ Cãpania Frãciæ irerfluẽs p Frãcoꝝ regnũ ꝓrsus labẽs parũ supra Parisiensẽ urbẽ Seq̃ne fluuio
Matiscõ iter Celtas oppidũ tũc ĩ Heduoꝝ finibus ad Ararĩ flu.q̃ Sagona nũc dr̃:ĩter Lugdunẽsẽ:& Cabilonẽsẽ urbes.Ciuitas ẽ nũc episcopalis Prouĩciæ Lugdunẽsis nom̃ retinẽs ĩ cõitatu Matisconẽsi:& Frãcoꝝ r̃gno sita. (miscet̃.
Mãdubii po.erãt iter Celtas Incolæ oppidi:cui nom̃ Alexia iter fines Lingonũ:& Heduoꝝ ꝓximi uico:quẽ Flauigeũ dicim⁹:nũc ĩ ducatu Burgũdiæ:regiõeq; Alsetũ ab Alesia:ut q̃busdã placet:dr̃:q̃bus uocabulũ alludit:ĩ diœcesi Heduẽsi:& regno Frãcoꝝ siti.
Magetropia locus ĩ Celtis ĩ quo Ario.Germanoꝝ rex copias Galloꝝ p̃lio uicit:nõ lõge a paludibus quẽ Rhẽo flu. ꝓximũ:& circa ip̃m fuisse cõiectura ẽ.Galli Toaut.
Marcomãni po.Germãi s̃t:q cũ Ario. Gemãoꝝ Rege a Cæ.s̃t p̃lio supati:quos cõiectura ẽ fuisse Trãsrhẽanos.Sic & Harudes & Ario.ip̃e Germãi fuerũt: cui⁹ fer̃ oẽs reliq̃s copias Cis Rhenũ ĩcoluisse uidẽus:ut sũt Tribetes hodie Argẽtinẽses:& Nemetes:nũc Spirẽses: ac Vãgiões q Vormaciẽses appellãt̃:ac Sedusi:quos forte Sedũos ꝓpe mõtes Brigã:& Sc̃ti Bernardi opiari possum⁹:nisi q̃s forte Marcomãnos cõiiciat eos eẽ:qui uallẽ Heluetiis finitimã incolũt:cui nomẽ est Marcomãna Seq̃nis:& mõti Iura proximã.cum his Marcus Antõius cognomẽto philosophus periculissimum:& diuturnum bellũ gessit. Tandẽ Christianorũ p̃cibus:qui pluuiã a superis impetrarũt:cũ exercitus Rõanus:siti laboraret:uicti:& ĩ deditionẽ accepti.

Morini po.sũt ĩter Belgas Atrebatibus:Ambiãis:Neruiis:oceaniq; Mari finitimi:a qbus breuissimus ĩ Britãniã: nunc Angliã ẽ traiectus.cõtinẽtes syluas:& paludes habebãt:eorũ finibus cõprehẽdit comitatus:cui nomẽ ẽ Põtus ad abatiã sancti Bertini:directo iure ptinens ueteri nomine Põti:quo regio illa a plerisq; describitur: ciuitas ẽ episcopalis:q latine nomẽ retinet:Gallice uero Terauana nuncupatur.In prouincia Rhemensi:& regno Francorũ sita.

Menapii populi Galliæ ĩter Belgas:Treueris:Condrusis:Arduẽnæ syluæ:Rhẽoq; finitimi dẽsissimas syluas:ppetuasq; paludes ad utranq; Rheni ripã:agros ædificia:uicosq; habebant:pximi Vbiis:Eburonibus:& Sicambris:qui hodie Ghelrenses sunt:hi scilicet Sicãbri:& ad confluentẽ Mosæ:Rheniq; oceanũ etiã mare attingũt.nũc Iuliacensis ducatus est:Coloniensis diœcesis.angustior satis:ut uidetur:ac subductior:quam pridem Menapiorum fines essent.

Meledunũ ĩter Celtas oppidũ ĩ ĩsula fluminis Sequãæ positũ Agẽdici oppido:Senõibusq; pximũ:ac Lutetiæ: quæ hodie ciuitas Parisiẽsis est.Et Losedo ad ripas Sequanæ posito finitimũ olĩ:ciuitas episcopalis erat: nunc ẽt oppidũ (est in Frãcorũ regno nomen retinet.

Mosa flumẽ pfluit ex mõte Vosego:qui est in finibus Lingonũ in Francorũ regno nõ lõge ab ortu Matronæ:& Araris fluuiorũ:& pte quadã circa Nouimagiũ ducatus Ghelriæ oppidũ lõge ab oceão fere octoginta millia passuũ ex Rheno recepta:quæ appellat Vallis. Insulãq; efficit Batauorũ: qui (hodie Holãdini dicunt oceanũ ĩfluit:sicq; ĩ Celtis oriẽs ĩmergit Belgis.

Mediomatrices populi ĩter Belgas:finitimi Treueris:Tullẽsib⁹:& Tribotis:hodie Argẽtinẽsib⁹.Hos metẽses eẽ cõstat.ciuitas ẽ episcopalis Prouĩcie Treue(rẽsis.

Mona ĩsula est sic nominata in medio cursu ĩter Angliã:& Hyberniã fere ab utraq; qndecim millia passuũ distãs:ad occidẽtẽ uergẽs:circa quæ loca ẽt cõplures mĩores subiectæ ĩsulæ eẽ existimant:ubi multo breuiores sunt noctes:quã ĩcõtinẽti:sicut ẽt quãto magis ad occidẽtẽ uergimus breuiores æstate noctes:& hyeme lõgiores mãifeste (uidẽus.

Monã ĩsulã ĩ Rhẽo fluuio Holãdiæ:Phrysiæ:ac Ghelriæ pximã:unde forte dicti sunt Mõasteriẽses.Tacit⁹.

Marsacos Germãiæ populos Battauis:Caninefatibus:Tũgrisq; pximos:& ut cõiectura est:Cisrhenanos.Tacitus.

Maguntiacus ĩter Belgas Germaniæ ciuitas Metropolis:q nũc Maguntina dicit citeriores Rhẽi ripas attingẽs:a Tacito relata:qui ẽt Molẽ a Druso ad remorãdũ Rhenũ flu.factã refert:& a Paulino Põpeio romanarũ legionũ in Ger(mãia duce sub Nerõe impatore pfectã.

Mosellã flu. q circa fines lingonũ in Celtis oriẽs Metensem:ac Treuerẽsem urbes pterfluit:& cõfluẽtiã Germãiæ Cisrhenanæ oppidũ ĩtersecat.Illicq; Rhenũ ĩfluit.Tacitus est author:referẽs Luciũ Verũ Nerõe impãte romanarũ legionũ in Germãia legatũ: Mosellã:atq; ararim flumina facta ĩter utrũq; fossa parasse cõnectere:ut copiæ per mare:dehinc Rhodão:& Arare subuectæ per eã fossam: mox flumine Mosella in Rhẽnũ:& in oceanũ decurrerẽt:sublatisq; itineris difficultatibus nauigabilia ĩter se occidẽtis:septẽtrionisq; litora fierent:cui opi Seliũ Gracilẽ Belgicæ legatũ ĩuidisse dicit deterrẽdo Verũ:ne legiones alienæ puinciæ asuesceret studia Galliarũ affectare:formidolosum id imperatori dictitãs: quo plerunq; prohiberentur conatus honesti.

Marcodurũ Vbiorũ uicũ pcul a Rheni fluminis ripa:&:ut cõiectura est:trãsrhenanũ.Tacitus.

Moesios trans Danubium flumen populos Pannonibus finitimos.Tacitus.

N

Nemetocerna in Belgio:ubi interdũ hyemauit Cæsar ĩter Belgas:dicta forte a Nemetibus.nunc Spiresibus.

Narbona Galliæ ciuitas Prouinciæ Romanorũ finitima Tolosatibus:& nõ lõge a Sõciatibus populis in Aqtania.ciuitas ẽ Metropolica nomẽ retinẽs.ĩ haccũ.C.Cæsar dictator Colonos ex Martia legiõe milites dduxisse.Martius Nar(bo postea dictus.

Nemetes populi Germani ĩter Belgas numerant finitimi Metensibus:Argẽtinẽsibus:Vormatiẽsibus: & Rheno flumini fere oẽs germanica lingua utẽtes.ciuitas ẽ episcopalis Prouinciæ Magũtinæ Halsatiæ ascribit: nũc Spirẽsis dicta est:& alia Halsatia maritima ppe Insulã quãdã Phrysiæ.Halsatia autẽ:in qua Spira:& Argẽtina ciuitates cõsistũt:ut quidã opinant:nomẽ indidit regioni illi ducatus Burgũdiæ in qua Alsetũ regio ẽ: sita. neq; id nomẽ ab Alexia olim oppido dictũ putãt:quasi Ariouist⁹ Germãorũ Rex:q Halsatiæ pẽrat:id ei nomẽ ĩposuerit.

Nitiobriges populi ĩter Celtas pximi Rhutenis:& Gaballis:ac Narbonẽsibus: Galliæq; puincie Rhomanorũ in Biturricensi Prouincia:& Frãcorũ regno siti.Mõpolier hodie a Gallis dictũ.

Neruii populi ĩter Belgas maxiẽ feri Atrebatibus:Ambianis:Aduaticis:Morinis:Vellocassibus:Viromanduis:ac Treueris finitimi.A Bellouacis lõge absunt:quos Sabis:& Scalde flumina irrigãt:Nullus ad eos mercatoribus aditus erat:nihil uini:reliquarũq; rerũ ad luxuriã ptinẽtiũ patiebant ĩferri:ne eorum aĩ elãguescerẽt:uirtusq; remitteret:magnæ uirtutis hoĩes maius in discrimẽ:q usquã in tota Gallia:Germãia:aut Britãnia fuerit uniuersum Cæsaris exercitũ deduxerũt:ita: ut Neruiorũ p̃lio rẽ in angusto uidisse:neq; ullũ fuisse subsidiũ:qd submitti posset:& scuto a nouissimis uni militũ detracto ĩ primã aciẽ se pcessisse:qd solũ ĩ extrema spe salutis impatori licet:Cæsar ipse testet.nũc Tornacẽses dicti.ciuitas ẽ episcopa(lis in puĩcia Rhemẽsi:& limitib⁹ Frãcorũ regni sita.

Noricus ager trãs Rhenũ nõ lõge a Dãubio:& Athesi Germaniæ fluminibus ĩtra Tridẽtinã:ac Cõstãtiẽsem:& Curiẽsem diœceses. Satis pximus Bauaris:ac sueuis:q Vallis Norica appellat:in quẽ Boii oppugnata Norica:trãsierãt.Inde Tacitus affirmat:qd Noricos:Rhetosq; Rhẽus fluuius ĩterfluit:qbus Rhetis Lepõtii fuere pximi.Norimberga:nunc a Germanis.

Nouiodunũ ĩter Belgas oppidũ finitimũ Suessionibus:& Viromãduis pximũ Parisiis.nũc ciuitas episcopalis nomẽ re(tinẽs in Prouĩcia Rhemẽsi:& Frãcorũ regno sita.

Nouiodunũ itẽ Celtarũ oppidũ ultra Ligerim flu.in finibus Biturigũ pximũ Auarico Biturigũ oppido:ac Genabi Carnutũ oppido:& Velaunoduno: & Agẽdico Senonũ oppi(dis in regno Frãcorũ sitũ Norõ Galli.

Nouiodunũ itẽ ĩter Celtas Heduorũ oppidũ ad ripas Ligeris flu. pximũ Bibracte oppido Heduorũ in eorũ finibus:& Frãcorũ regno sitũ.

Nanetes populi ĩter Celtas:Osissinis:Lexobiis: Ambiliatibus: Diablintribusq; pximi ex maritimis ciuitatibus oceanũ attingẽtibus oppositi Angliæ.ciuitas ẽ episcopalis in Prouĩcia Turonẽsi:ac Britãia citeriore Britonãte:& Regno Frãcorũ sita nomẽ retinẽs:& comitatus titulũ habẽs:q sp ducis Britãniæ primo genito ascribit. Nãtes hodie Britãni.

Nãtuates populi Germãiæ citra Rhenũ flu.p quorũ fines lõge spatio:quasi ab eius ortu Rhẽus ipẽ citatus fert: pximi Heluetiis:ac Sequanis:hos Cõstãtienses nunc esse satis constat.ciuitas est episcopalis Magũtinæ Prouinciæ.

Nouesium oppidum Germaniæ:nunc Nussia dictum Coloniensis diœcesis Rheno flumi,& Cliuensi ducatui proximum citeriores Rheni ripas attingens,Tacitus,

Nabaliæ flumen trans Rhenum:Ghelrensem: & Phrysium agrum alluens.Tacitus.
Octodorus uicus Veragrorũ hodie dicit̃ sancti Mauritii extra Celtas.Belgas:& Aqtãos ĩ Sabaudia iter Sedunos. Antuates:& Allobrogas ĩ ualle nõ magna adiecta pláicie altissimis mõtib⁹ undiq; cõtinent̃ ĩ duas ptes Rhodão flu.diui (sus dioecesis Sedunésis.
Osissini populi ĩter Celtas ex maritimis ciuitatibus oceanũ attigẽtibus:pximi Lexobiis:Vnellis:Nanetib⁹:Venetis:Ambiliatib⁹:Diablitrib⁹:Curiosolitis:Sessuuiis:aulercis:Rhedõib⁹:ĩter ciuitates aremoricas noĩat̃ ĩ Prouĩcia Turoñsi:regnoq; Frãcoꝝ siti.hoꝝ litora Britãnico sc̃ mari aduersa:ut refert Põpõi⁹ Mella.
Ocellũ ẽ citerioris Prouĩciæ extremũ:a quo p alpes ĩ ulteriorẽ Galliã:Ceutrõesq;:nũc Tarẽtasios:ac Garocellos:Caturiges:Vocũtios:& Allobrogas transitus ẽ.Auillãæ:& Seclusæ uicis pximũ:nũc:ut cõiectura est:Nouelẽsiũ nũcupat̃.
Seclusa autẽ:ut nõnullis placet:dicat̃ q̃si citeriorẽ Galliã ab ulteriori Secludẽs:dioecesis ẽ Tauricẽsis.Tres enĩ legiões ĩ Agleia hyemãtes poterat Cæsar p Rheticas uel Lepõtias Alpes breui⁹ ultra mõtes:& ĩ agrũ Heluetioꝝ eũdo Tridẽtũ traducere:sed ĩtẽdẽs ĩ ulteriorẽ Galliã ad cõprimẽdũ Heluetioꝝ agmẽ iã ĩ agro Heduorũ cõsistentium pficisci:ut opinio est:ĩ agrũ Cremõæ paulo ante ædificatæ:dehinc Placentiã:ac Taurinũ puenit:qua pximũ iter in ulteriorẽ (Galliã erat per alpes legiones traducturus.
Ordolucas populos in Anglia arduis montibus proximos apud quos Hostorius dux Romanus Caratacũ in Anglia impantem prostrauit.Tacitus.

P

Pemani populi inter Belgas nomine: & numero Germani appellati Eburonib⁹: Condrusis: Cheruscisq; proximi.hos (cõiectura est fuisse ĩter populos dioecesis Leodiensis.
Parisii populi inter Celtas:qui Senonẽsi Prouintiæ attribuunt̃ Senonibus: Bellouacis:& Agendico oppido proximi:ac Melloduno oppido finitimi Lutetiam habent oppidũ:q̃ nũc Parisiẽsẽ episcopalẽ urbẽ inhabitãt positã ĩ Insula fluminis Seq̃næ:quod ppetua palus ĩfluebat ĩ regno Frã (corũ siti.
Pictones populi inter Aqtanos Sãctonibus:Tolosatibus:Engolis mẽsibus:& Petragoriis pximi: eoꝝ ciuitas ẽ episcopalis in Prouĩcia Burdegalẽsi:regnoq; Frãcorũ sita nomẽ retinẽs:comitatus titulo ĩsigniti.nõ lõge ab his Philippus Vallesius Gallorũ Rex ab Edoardo Britãniæ rege memorabili pugna uictus ẽ Poictiers Gallorũ li (gua.
Prætiãi populi ĩ Aqtãia pximĩ Bigerõibus:Vocatiis:Tarusatiis:& Hispãiæ citeriori ĩ regno Frãcorum siti.
Pleumosii populi ĩter Belgas sub imperio Neruiorum proximi Gordunis:Leuasiis: Grudiis: ac Centronibus in dioe(cesi Tornacẽsi siti.Flamingi uulgo.
Petragorii populi in Aqtania pximi Pictauis : ac Sãctõibus.eoꝝ ciuitas ẽ episcopalis nomẽ retinens in Prouincia Burdegalensi:& Francorum regno siti.
Prouincia Gallia Romãorũ finitima erat Rhodão fluuio:qui eã a Celtis diuidebat:ac mari Ligustico: & Alpib⁹ q̃s maritimas dicimus: & Allobrogibus:qbus limitibus ẽt Delphinatus ps:ac Prouĩciæ:seu Metropoles Ebredunẽsis.Tolosana:& Narbonensis:pro parte includebantur:licet Viennã urbẽ Strabo Allobrogibus ascribat.
Pyrenæi mõtes altissimi:maximiq; diuidũt ulteriorem Hispaniã ab omni Gallia.
Primigenos ĩ Anglia populos Antonæ:& Sabrinæ flu.ppinquos.socios aliquando.Romanorũ.Tacitus refert.
Pannones trans Danubium flu.populos:quos Hungaros dicimus:non memorat Cæsar:sed Tacitus.

R

Rauratii populi finitimi erãt Heluetiorũ ĩter Celtas pximi Rheno flumini ĩ Prouĩcia Bisuntina : quos eẽ Basiliẽses coniectura est:quia per Heluetiorum:& Sequanorum fines Rhenus profluit:& ipsis Sequanis ascribuntur. ciuitas ẽ episcopalis:quam Rhenus ipse intersecat.Bernenses appellantur.
Ruthẽi populi Prouĩciales nõ lõge ab Aruernis:& Sãctõibus Narbõa:ac Tolosa extra Celtas:Belgas:& Aqtãos.eoꝝ ciuitas ẽ episcopalis nomẽ latine retinẽs in Prouĩcia Bituricẽsi sita.hi comiti Armẽiaci subiiciunt̃:& Rhodes dicti.
Rhemi ĩter Belgas pximi Celtis fratres:& cõsanguĩei:pximiq; Suessiõibus:cũ qbus eodẽ iur̃:& hisdẽ legibus:utebãt̃ unũ impiũ:unũq; magistratũ:cũ eis habẽtes:finitimi quoq; Viromãduis:Treueris: Metẽsibus :Catalaunẽsi:&Laudunensi dioecesibus:ac syluæ Arduennæ.ciuitas est Metropolis:cuius oẽs suffraganei sunt in Belgica nomẽ retinens:in qua Francorum Rex ungitur:& consecratur: in regno Francorum sita.
Rhedones populi inter Celtas ex ciuitatibus oceanum attingentibus:quæ Armoricæ appellantur:proximi Aulercis Sessuuiis:Curiosolitis:Osissinis: Vnellis:Venetis: Andegauis:Cenomannis.ciuitas est episcopalis in Prouincia Turonensi:& Fancorum regno sita:nomen retinet:in Britanniæ ducatu consistit.
Rhẽus Germãiæ flu.nõ lõge a Dãubii:& Rhodãi flu.fontibus:& fere ĩ medio eoꝝ orit̃ ex Lepõtiis : qa nõnullis Sarmatæ dicti:alpes ĩcolũt:ĩter fines dioecesum Curiẽsis:& Tridẽtinæ nõ lõge ab Italia:lõgoq; spatio p fines Nãtuatiũ:q hodie Cõstãtiẽses eẽ credunt̃:Heluetiorũ:& Seq̃noꝝ:ex qbus sũt Basiliẽses:& comitatu Ferretẽsis Mediomatricũ: hodie Metẽsiũ:q tũc usq; ad Rhenũ extẽdebãt̃:Tribotũ nũc Argẽtinẽsiũ:& Treuiroꝝ citatus fert̃ : ac ubi oceão pxius ẽ ĩ plures defluit ptes multis:ĩ gẽtibusq; ĩsulis effectis:q̃rũ tres fer̃ a Phrysiis:ac reliq̃ a Sicãbris nũc Gherẽsib⁹:& Holãdinis:q olĩ Bataui dicebant̃:ac a qbusdã feris natiõibus ĩcolũt̃. Sũt ẽt q hũc: & Dãubiũ ĩ Rhetia oriri tradãt: & nõ lõge a locis:ubi uina Oltrinasca nascũtur.Rhẽus igit̃ nõ attingit Seq̃nos : hodie Burgũdos : nisi a finibus Heluetiorũ circa Basileã usq; ĩ fines argẽtinẽsiũ.Bosilea enim comprehẽdit̃ ĩter Sequãos: & suffraganea est Bisuntinæ Metropolis. inde est:quod reliqua pars fluminis Rheni ab eius ortu circa Curiẽsem dioecesim Prouinciæ Maguntinæ usq; in fines Basiliẽsium circa ipsum flumen fere tota ad Heluetios pertinebat:qui ueteres Ro. in militaribus signis imitati capita Boũ:Aprorũ:Vrsorũ:& similiũ uexillis suis depingere consueuerunt.
Rhodãus fluuius Sedunos:Veragros:Allobrogas:& Galliã Prouinciã Romãorũ a Celtis dispartiẽs oritur nõ longe a Danubii:& Rheni flu.fontibus circa fines dioecesis Sedunẽsis:ppe mõtẽ:cui nũc Briga nomẽ est: & ad Sedunũ Germãiæ urbẽ decurrẽs uicũ Varagrorũ:qui hodie sanctus Mauritius dicit̃:ĩtersecat:lacuiq; Lemão : quẽ accolæ Luxanẽsem nominãt:admistus:& ad Põtẽ Gebẽnæ urbis eũdẽ lacũ egressus in Lugdunũ: Viẽnã:aliasq; urbes:& ĩsignia loca ad Volcas:nũc Auionionẽses prolapsus:Ligusticũ mare tribus hostiis influit.Rosne a Gallis hodie.
Rigodulũ locũ ĩter Belgas supra Mosellã fluuiũ nõ lõge a finibus Treuiroꝝ editũ:ubi Petilius Cerealis Romãus copias Treuiroꝝ:& Germãoꝝ magis casu:q̃ prudẽtia fudit pximũ Metẽsiũ finibus mõtibus:& Mosella fluuio.

Sáctones iter Aqtanos populi finitimi Tolosatibus:& ppinq Petragoris Engolis mésibus Pictauis:ac Galliæ Prouinciæ Romanorũ ciuitas est episcopalis in Prouincia Burdegalensi Francorũ regno sita:nomé retinens.

Sebusiani populi inter Celtas extra Galliá Prouiciá Romáorũ Trásrhenũ fluuiũ primi Allobrogibus: Seqnisq; ac Heduis:quoꝝ erát cliétes finitimi iter Lausanésem:& Lugdunésem diœcesim sitæ:quos Bellicéses eé coniectura é.ciuitas é episcopalis í Prouícia Bisuntina duci Sabaudiæ subdita:siue eius átistiti:p horũ fines ad loca:ubi núc uicus:cui sanctus Amor nomé é: í cõitatu Burgundiæ:ac recta ad Ararí: q núc Sagõa dicit. ubi pagũ Heluetiorũ Tugurinũ deleuit Cæsar:puenit circa Viredunũ & Turegiũ castella illius fluminis citerioris ripas attigéti.

Seqna flu. prsus í Frácoꝝ regno Celtas:postq̃ Matrõa flu.sibi ímistũ é a Belgis difiniés orit ppe fines Heduésis:ac Ligonésis diœcesum í ducatu Burgũdiæ í Alseti regiõe nõ lõge a uico abbatiæ:& mõasterii sancti Seqni:ac Trecésem agrũ:& Parisiésem urbé delapsus Rhotomagũ ciuitaté:& mare oceanũ ífluit nomé retinens adhuc.

Sequani populi íter Celtas:hodie Burgundiæ comitatũ ícolétes: quos a Gallia Prouincia Romáorũ Rhodanus fluuius diuidebat:finitimi Heluetiis:Heduis: Lingonibus: ac Rheno p fines cõitatus:núc Feretésis: nihil ut uidet:de his:quæ in ducatu Burgundiæ sunt:túc possidétes:qđ illa oĩa speciali nomine Heduis:& Lingõibus ascriberent:nec illi dicerent Sequani:sed hi solũ:q a Rhodáo ppe Bellicésis urbis diœcesim usq; ad Bisuntiná ciuitaté maximá Sequanoꝝ:& abinde usq; í fines comitatus Ferretésis:ac diœcesis Argétinæ:Rhenũq; fluuiũ ptédebat:íter quos fluuios Rhodái:& Rheni p ciuitaté illá Bisuntiná:quæ quasi in medio est:quinq; dierum iter expedito patet finibus hisdé.ultra quoq; Ararim flu.non longe post eius ortum Sequanorum fines:quos ipsa Bisuntina diœcesis complectitur:protendi uidebantur.

Sueorũ gés Trásrhenũ Bauaris:& Frácõibus finitima plus:quá cétũ pagos habés maxima:& Bellicosissima Germanorũ oĩum laudé putátes eé maximá q̃latissime a suis finibus uacare agros:& uastatis circũ se finibus:solitudines habere.Itaq; una ex pte ab eis circiter millia passuũ sexcéta agri uacare dicebant: opprobriũ uirtutis existimátes expulsos agris finitimos cedere:neq; quenq̃ ppe audere cõsistere:inter hác géte sunt Vlma oppidũ: ciuitatesq;:& loca insignia multa.Bauariæ uetus est principatus: & Austriæ ducibus: ac Marchiõibus Badensibus: comitibus de Virtébeth. aliisq; principibus ecclesiasticis: & secularibus subiecta: qui: ut olim referente Cæsare principes regionũ:atq; pagorũ sunt:& in pace inter suos ius dicunt:controuersiasq; minuunt.

Sedusii: uel Seduni populi Germani:si pro Sedunum urbem incolentibus capiant:ut coniectura est:Heluetiis:& pro parte Celtis annumerantur:uel saltem eis sunt finitimi:ipsosq; Rhodáus flu.irrigat finitimi etiam sunt Veragris inter montes:quibus nunc Briga:& sancti Bernardi nomé est:non lõge ab Antuatibus:& Allobrogibus germanica lingua ex magna parte utentes.Ciuitas est episcopalis Tarentasiæ latine nomé retinens:in cuius finibus Rhodanus oritur:nec longe ab eis uersus Curiensem:& Tridentinam diœceses Rhenus exoritur.

Suesii populi Germaniæ:quos coniectare licet fuisse Constantiensi:Basiliési: ac Sedunési agro finitimos: & inter Celtas:Heluetiosq; annumerari:siue forte Suitenses esse:qui cum Turicensibus quondá:Heluetiis nostra memoria bella gessere:uel Suesii:idest Sueui.nam:cum singulis ánis domo Sueuorum media pars excederet: forte diuersas sibi ad habitandum regiones delegerũt.Ex q̃bus forsan sunt illi maritimi:qui Daciæ:& Noruegiæ sunt finitimi:ac qui circa Lepontios:Rhetosq; habitant:idem fore nomen Sueuorũ habentes a Sueuo monte:qui ab ortu solis Germaniæ initium faciens:ad Cimbrorum usq; promõtorium magno aditu protenditur: forte dicti.

Senones inter Celtas:finitimi Belgis Parisiis:ac Carnutibus fuerát antiquitus ante Cæsaré in fide Heduorum. ciuitas est Metropolis:cuius omnes suffraganei sunt in Celtica in regno Francorum sita retinens nomen: quam in Burgundia sitá uulgus uocitat. forsan enim id inoleuit a primis Burgundionũ regibus:quos Senonis Lucduni:ac Viénæ post natum Christum per multa secula regnasse in Celtica pleriq; tradunt.

Suesiões populi íter Belgas:fratres:& Cõsanguinei Rhemoꝝ:eisq; attributi:q̃bus:ac Bellouacis: & oppidis Nouioduno:qđ hodie é ciuitas Bractus:spantioq; erát finitimi:agros feracissimos:& latissimos fines habebát:apud quos rex fuerat totius Galliæ potétissimus q ét Britániæ regnũ obtinuerat.xii.oppida in Suessiõibus habés.tépore aũt Cæsaris regnabat Galpa: multiq; Gallorũ reges usq; post magni Caroli tpa diu in Belgica regnasse: & coroná apud Suessiones accepisse legunt.Ciuitas est episcopalis nomé retinés in Prouincia Rhemési prima suffraganea:& regno Francorum sita.

Segni íter Belgas populi géte:& numero Germanorũ Cõdrusis finitimi:q ambo populi sunt inter Eburones:& Treuiros comitatui Namurcensi Arduennæ syluæ:& ducatu Lucéburgensi: Mosæq; flu. proximi nomen retinent.eorum oppidum diœcesis Leodiensis illius episcopo subiicitur.

Scalde flumé íter Belgas Mosam influés in extréa pte Arduennæ syluæ.nec lõge ab Aduaticis: Neruios:& Tornacensem urbem intersecat nomen retinens.

Sabis inter Belgas flumen Neruios irrigat:& Mosam flu.penes Condrusios Namurcio oppido Leodiensis influit.hodie Sambram uulgus nominat.

Sessuuii populi inter Celtas ex maritimis ciuitatibus oceanum attingentibus:quæ Armoricæ appellantur: proximi Aulercis:Curiosolitis:Rhedonibus:Osissinis:unellis:& Venetis:hos quidam putant esse Exisinos:quæ ciuitas est episcopalis Prouinciæ Turonensis in regno Francorum siti.

Sõtiates populi íter Aqtáos finitimi Vocatiis:& Tarusatiis populis Aqtáis:& Tolosæ:ac Narbõæ ciuitatib⁹ Galliæ Prouíciæ Romáorũ:& Hispáiæ citeriori habétes oppidũ natura loci:ac máu munitũ in regno Frácoꝝ siti.

Sibuzates populi in Aquitania proximi Garumnis:Hausis:Haseis:Vocatiis:Tarusatiis:Coccosatibus:& Hispaniæ citeriori Francorum regno siti.

Sicábri populi Germaniæ olim ex toto Trásrhéani pximi Vbiis trásrhenũ túc sitis: syluas: & solitudines habebát:ad quos ex Menapiorũ:ac Eburonũ finibus Rheni trásitũ:maxime ubi ipse:& Mosa cõfluũt:breuis est aditus.Eburões enim Rheni citerioris ripas:icábri auté ulteriores incolebát:núc oppida:uicos:& agros,Sicambri:

quos Ghelrẽses appellamus etiã inter Mosam:& Rhenũ possident:quorũ pars est diœcesis Leodiensis.

Samarobrinæ locus inter Belgas:ubi Cæsar Gallorũ cõciliũ ĩdixit:& aliqñ hyemauit:hac ĩpedimẽta exercitus ob fides ciuitatũ:literasq; publicas:ac frumẽtũ reliqt. hác Cameracẽsem eẽ urbẽ qbusdã placet.Sabis enim fluuius eã ĩterfluit:& his gallica lingua satis alludit uocabulũ:estq; fere locus ĩpe ĩ medio Belgarũ situ fertilis:ac solo op portuno cõstitutus.ciuitas ẽ episcopalis: & imperialis Prouinciæ Rhemẽsis: forsan ab Eburonicib⁹ populis ciui tatũ oceanũ attingẽtiũ: quæ ĩter Celtas erãt:orti:uel a Segnis Belgarũ populis.In hoc oppido qnto ab hinc ãno fœdus ĩter omnes Christianos principes ad internitionẽ Veneti nominis ĩctũ est:authore pontifice Iulio.ii. qđ Cameracẽse ab oppido dictũ est.Sunt tamen qui Sancti Quintini oppidũ malint.

Sengoriaci populi in Anglia mari proximi:& Cassiis:Bibrogibus:Trinobãtibus:Ceuimagnis:& Ancalitibus:nũc forte Ebroicenses dicti:cui satis alludit uocabulũ.ciuitas est Metropolis.

Siluros populos Angliæ.Tacitus refert.

Sinici populi ꝑpe Coloniã urbẽ oli Agrippinã dictã:& Rheni fluminis ripis citerioribus adiacẽtes a Tacito ꝑditi.

Sarmatas Germaniæ populos:qui cõtra Sueuos Vannio Sueuorum regi ab eis expulso opẽ tulere.Tacitus.

Sabrinam in Anglia flu.Tacitus.

T

Tulligni populi erãt finitimi Heluetiis ĩter Celtas nõ lõge ab Allobrogib⁹:&:ut qdã opinãtur: etiã fuerũt ĩcolæ Turegi oppidi:nũc ĩter Heluetios siti:qđ forsan tũc ex illorũ pagorũ numero nõ erat:in Cõstãtiẽsi diœcesi habi tãtes:sed ab Allobrogibus sitis remoti.Quidã autẽ interpretant̃ Turegũ:quasi Duregũ:idest duorũ Regũ: & Tullingos credunt nunc Lotoringos eẽ dictos nomine cõposito: ex Lotario eorũ rege Carlomani stirpe.

Tolosates populi Galliæ Prouinciæ finitimi Narbonẽsibus: & Santonibus nec lõge a Sõtiatibus populis in Aqta nia nomen retinent.ciuitas est Metropolis Francorum regi subdita.

Tigurinus pagus:& populi eius quartã partẽ Heluetiæ continebant:ac inter Celtas erant:inde forte cõiectura est eos esse:qui nunc Turegũ cũ agro adiacent apud Sulenses:Basilienses:Cõstantienses incolunt.

Theutoni populi ultra Rhenũ flu.fuerunt:ex qbus & Cymbris Aduatici fuere ꝓgnati:apud quorũ loca:cũ id flu mẽ in Galliã uenientes trãsiissent:ĩpedimẽta cũ unius fere legiõis ꝓsidio reliqrũt.usus ãt Theutonos credit:q Frã coniã:& Bauariã Germaniæ regiões:eisq; finitimas terras ĩhabitãt.Vulgus uero oẽs citra: & trãs Danubiũ po pulos appellat Theutões. hi forte eorũ finibus quõdã pulsi a Sueuis: q q̃latissime agros desertos possidere glo riabãt̃:sese Cymbris sociarũt:cũ qbus a Romãis duce Mario cæsi sunt:quos Põpõius Mella albi flu.Cymbrisq; Hermonibus: & Sarmatis ꝑpinquos tradit:Theutones tñ eos eẽ:qui trãs Dãubiũ ad dextrã eius inhabitãt .plu res scripsere ĩter Alpes scilicet Italiæ imminẽtes:& Dãubii alueũ incolẽtes:dicti autẽ forte sunt a Tuiscone e oꝝ Rege Mãni filio:ut sentit Tacitus lib.de situ Germaniæ.Italica:ac gallica lingua alludunt.

Treueri populi ĩter Belgas ĩ cõfinibus Germaniæ finitimi Neruiis:Mẽapiis:Eburonibus:Rhemis: mediomatri cibus:idest Metẽsibus:& Rheno flu.usq; ĩ põtẽ:quo Cæsar traiecit exercitũ:q̃ pars nũc est Coloniẽsis diœcesis. fere autẽ oẽs Treueri germanica lingua utunt̃:& nisi exercitu coacti impata nõ faciebãt. Nã ciuitas ꝑp Germa niæ uicinitatẽ quotidiãis exercita bellis:cultu:& feritate nõ multũ a Germãis differebat.horũ inter Gallos uir tutis opinio erat singularis:& plurimũ eqtatu:peditatuq; ualere existimabant̃:nomẽ retinẽt.situs ciuitatis ẽ na tura munitus: & Metropolis huius ciuitatis ꝓsul unus ex electoribus impatoris est:qui ꝓximis his ãnis legatus a Maximiliano Cæsare ad uenetos ueniens una cum Cardinali Lucemburgensi:re infecta abiit.

Tribotes populi Germaniæ in finibus Celtarũ:& Belgarũ finitimi Tullẽsibus:Basiliẽsibus:Spirẽsibus:Lingoni bus:& Rheno fere omnes germanica lingua utentes.ciuitas est episcopalis Prouinciæ Maguntinæ.nunc Argen tinenses latine dicti:quibus uulgaris sermo cũ ueteri satis alludit uocabulum. hi sunt in regione Alsatia olim: ut quibusdam placet:Heluetia.

Turones populi inter Celtas Carnutibus:& Andegauẽsibus finitimi proximi oceano.Ciuitas ẽ Metropolitica: cuius omnes suffraganei sunt in Celtica:& ex maiore parte in Britãniæ citerioris ducatu nomẽ retinẽs in regno Frãcorũ sita:quã & Andagauẽsem urbẽ Diuus Lodouicus Francorũ rex: Britãniæ ducatu detraxit: cuius tamẽ Prouinciæ omnes aliæ Britãniæ etiam Britonantis ciuitates remanserunt.

Tarusatii populi Aqtãiæ ꝑximi Vocatiis:Sõtiatibus:Tarbellis:Garũnis:Cocosatibus:& Hispãiæ citerioris. hos cõiectura ẽ fuisse populos Tursæ:q̃ ciuitas ẽ episcopalis ĩ Prouincia Auscitana:& Frãcorũ regno sita.

Tarbelli populi ĩ Aqtãia ꝑximi Bigerrõib⁹:Sõtiatib⁹:Vocatiis:Carusatiis.Hispãiæ citeriori ĩ Regno Frãcoꝝ siti.

Tenchtheri Germaniæ populi:Trasrhenani:qui cũ Vsipetibus:& magna multitudine hominũ:a Sueuis di u agi tati:& triẽnio uagãtes Rhenũ flu.trãsierunt: nõ lõge ab hostio: quo Rhenus ipse mare ĩfluit Menapiorũ agros utrãq; flu.ripã incolẽtiũ occuparũt:quo satis cõstat Menapiorũ fines:quos pleriq; opinant̃ Iuliacẽses fuisse mul to:q̃ nũc maiores extitisse.hæc gẽs posthac Rheno discreta solicitauit Vbios: nunc aggrippinẽses:ut a Romanis deficerent initio imperii Vespasiani.Tacitus.

Tamesis flu.in Anglia fines ĩterioris regionis a maritimis ciuitatibus diuidẽs a mari circiter passuũ mil. octogin ta:id uno omnino loco pedibus:atq; ægre trãsiri potest: & in mediterraneis illius locis ĩsulæ oriens:nauigabilis que oceanum ĩfluit.Tamisam uulgus.

Trinobãtes populi in Anglia:prope firmissimã earũ regionũ ciuitatẽ ĩc olẽtes mari proximi:& Ceuimagnis:Sen goriacis:Ancalitibus:Bibrogis:Cassi is Angliæ populis.

Tectosages populi olim Galli fertilissima Germaniæ loca circa hercyniã syluam occupauerũt: atq; ibi cõsederũt summam iustitiæ:& bellicæ gloriæ opinionem habentes ĩ ea ĩopia:egestate: & patientia: qua Germani perma nentes eodem uictu:& cultu corporis utẽtes. his forte Frãcones Germaniæ populi eisdem locis proximi succes serunt:a quibus Frãconibus postea cis Rhenum transeuntibus:& Galliã occupãtibus:uelut priscũ:ꝓpriumq; so

lũ repetẽtes citraq; Parisios populos sedẽ eligẽtibus Francia dicta est:ut plerisq; placet:ex his Tectosagibus erãt hi: quos Mallius Romanorum dux in Gallogræcia strauit:& uicit:triumphumq; retulit.

Tauciaci populi Germaniæ proximi Nemetum:& Heluetiorum finibus:a quibus sylua Hercynia oritur:& forte erant Rauraci:qui proximi Heluetiis circa Basiliensium fines habitabant:hi tamen Herciniæ Syluæ non erãt proximi:sed Baceni Syluæ:quæ nigra dicitur interfluente tamen Rheno.

Tungros Belgarũ populos Tacitus facit.hi cis Rhenũ:& Mosam ĩter Eburões numerant̃.oppidũ est nomẽ retinẽs.olim ciuitas episcopalis. huius sedes posthac fuit ad Leodiensem urbẽ trãslata usq; ad cuius oppidi mœnia: ut pleriq; uolũt:oceãus ptendebat̃ cuius rei quædã illic uetustatis adhuc monimẽta uident̃. Inde Cæsar scribit Eburões fuisse mari proximos.Tasandrum oppidum in Leodiensi diœcesi:cui Diuo Trudo nomen fecere.

Tarbiacos in finibus Aggrippensium populos. Taci.

Tubantes Germaniæ populos:qui Phrysiæ partẽ mari oceano:Rhe.flu.ac lacubus proximam saltibus:& paludibus abundantem incoluerunt:quam antea Mani populi habitarant. Tacitus.

Tygenos populos Angliæ:quorum Rex Prasutagus Neronem imperatorem hæredem instituit. Tacitus.

V

Vxellodunum oppidum in finibus Cadurcorũ ĩter Celtas nõ longe a Gallia Prouincia Romãoꝝ mõte egregie loci natura munito situm:cuius partes omnes præruptissimis saxis difficili ascensu:& flumine infimam uallem diuidente totum pene montem cingente præmunitæ erãt:sub cuius etiam muro magnus fons aquæ prærumpebat:ab ea parte:qua fere pedum trecentum inter uallo fluminis circuitus uacabat.

Vatuca ĩter Belgas castellũ:q̃si ĩ mediis Eburonũ finibus:nõ lõge a colle uno syluis:& tumulo:ac magna cõualle: ubi Titurius:& Arũculeius Romãi hyemãtes cũ legiõe una:& q̃nq; cohortibus a duob⁹ Eburonũ regibus dolis ĩtercepti sunt.Id castellũ pximũ fuisse Liburgẽsi:nec lõge ab Aq̃sgrãi urbe uerisimile ẽ:forsan eo loco:ubi ẽ nũc castellũ:cui Valcatus mõs nomẽ ẽ: Vatuccæ tñ castello:ut Cæs.ipe d̃scribit:suberat Rhẽus flu.ppea nõnulli credũt Vatucã castellũ fuisse:ubi nũc ẽ Iuliacũ oppidũ:qđ ducat⁹ ẽ titulus ĩter Aq̃sgranũ:& Coloniã Germãiæ urbes Cisrhẽanas:qđ a Iulio Cæsar̃ denomĩari putãt: ubi adhuc plura insignia uetustatis monimenta apparẽt.

Vocatii populi extra Celtas:Belgas:& Aq̃tanos citra Rhodanũ:Centrõibus:idest tarẽtasiis finitimi:& Allobrogibus ultra Alpes graias : q̃bus hodie mõs cinerũ:siue Cinesius nomẽ ẽ:hos Isara flu.alluit Vasatiũ Galli.

Vrbigenus pagus Heluetiorum inter Celtas.

Vesuntio oppidũ maximũ Sequanorũ natura loci munitũ inter Celtas : nũc comitatu Burgundiæ circũseptum: ciuitas est imperialis:ac Metropolitica nomen retinens mutata litera.u.in.b.ut Romanis: & Vasconibus pronũtiandi mos est.situm habet:qualem Cæsar in cõmentariis descripsit: præterq̃ nunc eã idẽ fluuius ex magna parte intersecat.in illa sunt loca uetusta:qualia Romæ:quæ põtheõ cãpus Martius:campusq; Mineruæ:uulgo semper latine dicta sunt:multaq; alia priscæ uetustatis monimenta consistunt.

Vangiones populi Germani inter Belgas numerant̃:finitimi Tulluensibus:Metensibus:spirẽsibus: Maguntinis: ac Rheno flu.oẽs fere germãica lingua utẽtes.ciuitas est episcopalis Prouinciæ Magũtinæ: nũc Varmaciẽses dicti:Halsatiæq; olim Heluetia:tũc Gallici:nũc autẽ Germãici iuris ascripti:quo magis ipi:& Spirẽses:ac Argẽtinẽses:q̃n & Magũtini:tanq̃ oẽs altæ Alamãiæ attributi:& ad ripas Rheni citeriores siti uident̃:ĩter Celtas forsan collocãdi nisi q̃s recta a Matrõæ fluminis ortu ad Rhenũ flu.Celtas his finibus Belgis dispartiat:q̃bus belgis pari ratiõe Viredunũ:quæ ciuitas est episcopalis Prouinciæ Treuerẽsis in ducatu Barrẽsi consistẽs ascribit̃.

Volgæ populi Prouĩciales nõ lõge ab Artomicis:q̃ nũc Aurasicẽses sunt. Tolosatib⁹: Narbonẽsibus: Massiliẽsib⁹: Gaballis:Cadurcis: Heluiis:ac Rhutẽis extra Celtas:Belgas:& Aq̃tãos.hos Rhodãus fluuius alluit:posthac Ligusticũ mar̃ ĩfluit. Anẽnici pridẽ a nõnullis:nũc Auinionẽses dicti. ciuitas ẽ episcopalis Prouĩciæ Arelatensis olĩ nũc uero Viẽnẽsis maioꝝ nostroꝝ memoria patrimõio beati Petri emptiõis titulo addita.Hic Romãi põtifices sedem magno totius Italiæ incommodo:maiore urbis Romæ Tenuere septuaginta:& amplius annos:donec felicissimo euentu Italiæ restituti pontifices:ad hanc diem mansere.

Viẽna ciuitas metropolis ĩ Gallia Prouĩcia Romãorũ:nũc Delphinatu extra Celtas:Belgas:& Aq̃tanos: quã flu. Rhodãus pterfluit ad eius citeriores ripas sitã: pxima Aruernoꝝ finibus dispartiẽte Rhodão Heduorũ finibus Cæsaris tẽpore:ad quos Matisco oppidũ:nunc ciuitas ptinebat.hodie Lugduno ciuitati finitima:beneq; sita.

Velocasses populi inter Belgas Morinis:Neruiisq; finitimi proximi ambianis: & atrebatibus. hi hodie castlerẽses dicti in commitatu Flandriæ:& Francorum regno:Morinensiq; diœcesi siti instar pagi sunt.hanc Prouinciam repetit rex Franciæ nunc a duce Burgundiæ.

Veromãdui populi ĩter Belgas:Rhemis Atrebatibus:Neruiisq; finitimi: nomẽ retinẽt in Frãcoꝝ regno siti: at ex magna pte in diœcesi laudunẽsi:ac Suessionẽsi:& ex toto in Prouĩcia Rhemẽsi:istarq; puinciæ hñtes: ĩter quos sunt ĩcolæ oppidi sancti Quintini:quos rex repetit. Vermãda Gallis: moisutata aliq̃ãtulũ nominatione dicti.

Veragri populi extra Celtas:Belgas:& Aq̃tanos ĩntra Sedunos: Antuates:& in Allobrogas: montesq; sancti Bernardini:& Brigã:quos Veragros Rhodanus flu.interlabitur.caput gentis est uicus:ubi abbatia:cui sanctus Mauritius dicitur diœcesis Sedunensis : quicquid tamen agri Transrhodanum possidebant Celtis ascribitur. per hos ad montes illos.quos Cæs.summas alpes nominat ex Gallia in Italiam uenientibus aditus est.

Veneti populi ĩter Celtas ex maritimis ciuitatibus oceanũ attigẽtibus:q̃ Armoricæ appellant̃: pximi Vnellis: Osissinis:Curiosolitis:Sesuuiis:Aulercis:Rhedõibus:hi:ut q̃busdã placet: ẽt Vanes dicti sunt in Prouincia Turonẽsi.& regno Frãnoꝝ siti ciuitas ẽ episcopalis:cuius amplissima erat authoritas oĩs oræ maritimæ regionũ earũ in Britãnia Britonãte.sunt præterea alii q̃dã populi Auinionensibus proximi Venuxinũ comitatũ incolẽtes patrimonio beati Petri subditi.hos partem Galliæ Prouinciæ Romanorum fuisse quibusdam placet.

Vnelli populi ĩter Celtas ex maritimis ciuitatibus oceanũ attigẽtib⁹ pximi Andibus: Venetis: Osissinis: Lexo-

biis:Curiosolitis:Sessuuiis:Aulercis:Rhedõibus inter ciuitates Armoricas numerati in Prouincia Turonensi: & Francorum regno siti.

Vellauni populi inter Celtas proximi Heleuteris:cadurcis:Gaballis:& Aruernis: quorũ sub imperio esse cõsue uerant.ciuitas est episcopalis in Prouincia Bituricẽsi nomẽ retinens:a multis tamẽ Sancti Flori ciuitas dicitur.

Vellaũodunũ ĩter Celtas oppidũ Senonũ ꝑpiquũ Agẽdico Senonũ oppido:ac Gẽabi oppido Carnutũ:qđ Gẽabis oppidũ põs Ligeris flu.cõtinebat:nec lõge ab Auarico: & Nouioduno oppidis Biturigũ ĩ Frãcoꝝ regno sitũ.

Vocatii ĩter Aqtanos ꝓximi Tarusatiis:Sontiatibus:Tarbellis:Bigerronibus:Garũnis:Garitibus:Coccosatibus: & Hispãiæ citeriori:in regno Frãcorũ siti.ab his forte Vascones dicti hos cõiectura est fuisse Vesaticos.ciuitas ẽ episcopalis in Prouincia Ausitana Frãcorũ regno sita:quos Vasatẽses dicimus.

Vsipetes Germaniæ populi Trãsrhenani:q cũ tẽchtheris: & magna multitudine hominũ a Sueuis diu agitati: & triẽnio uagãtes Rhenũ flu.trãsierunt nõ lõge ab hostio:ubi mare ĩfluit:& Mẽapiorũ agros utrãq; fluminis ripã incolẽtes occuparũt.ex hoc cõstat Menapiorũ fines:quos pleriq; opinanť iuliacẽses fuisse multo latiores: maioresq; extitisse & agros ducatus mõtẽsis Rheni ripis ulterioribus adiacẽtes:ac etiã cliuẽsis possedisse.

Vbii Germani populi olim Trãsrenani:quorũ fuit ciuitas ampla:& florẽs:ut est captus Germãorũ: q̃ paulo sunt eiusdẽ generis:& cæteris humaniores: qa Rhenũ attigunt:multũq; ad hos mercatores uẽtitãt: & ꝙ ipi ꝓpter ꝓpinqtatẽ gallicis sunt moribus assuefacti:hos Sueui diu: & sæpe bellis expti finibus expellere adnixi sunt: & sibi uectigales fecerũt:multoq; humiliores: & ĩfirmiores reddiderũt: in quoꝝ fines Cæsar primo Trãsrhenum exercitu per põtẽ in Menapiis factũ ducto:uastatis agris Sicãbrorũ se recepit: iterũ aũt paululũ supra eũ locũ: quo antea exercitũ traduxerat põtẽ in finibus Treuirorũ fecit: legiõesq; traduxit: cuius põtis ultima pars Trãsrhenana ripas Vbiorũ cõtinebat.hos esse aggrippinẽses:nũc Coloniẽses a Claudio Cæsare aggrippinæ uiro:acceptos plerisq; placet:qui:ut uerisimile ẽ:a Sueuis cõpulsi:citra Rhenũ hortãte Aggrippina:urbẽ cõdere:&habitare cœperũt:q̃ ciuitas paulo post cũ Romanorũ socia esset:ac recẽs cõdita fatali igne: ut Taci. scri. cõsumpta ẽ: & fere eodẽ tẽpore simili casu Lucdunũ ĩcẽsũ:& dirutũ eẽ cõstat:ut ĩ epistolis refert Seneca. Cæsaris igiť tẽpore cõiectura est loca:ubi Marchiæ comitatus a duce Cliuensi nũc possessus Vestaflia oppida sunt: parsq; ducatus mõtẽsis ĩcoluisse ꝓsumunť:quorũ adhuc magna pars ad Coloniẽsem ecclesiã ꝑtinet.hos Taci. Trãsrhenanos ẽt suo tpe fuisse scribit:ꝙ forte ad utrãq; Rhẽi ripã uicos agros:possessiõesq; haberẽt. Sic & allobroges ad Rhodãi ambas ripas:& Mẽapii tũc ad Rhẽi utrãq; ripã:sic & Phrysii: & Ghelrẽses: nũc ad ĩpius Rhẽambas ripas uicos agros:possessiõesq; habebãt: & adhuc possidẽt. qn & aliqñ usq; ad Rhenũ flu.ꝑtẽsos Saxões fuisse qbusdã placet:qđ facile ẽ:cũ qs origĩe saxo illic forte aliqd possederit:ut sepe prĩcipib9 aliẽigẽis hoc diuerso iuř cõtigit.

Vosecus mons in finibus Lingonũ a quo Mosa flu.profluit: nõ longe a fonte matrõæ flu.in Frãcorũ regno situs.

Vocetus mons in Heluetiis.Tacitus.

Vatasticam insulam in flu. Rheno finitimam Batauis: & Phrysiis: quæ est diœcesis traiectensis. Taci. Batauos autem:quos Holãdinos dicimus:longe alios esse certum est:ab illis Holandinis:qui prope balteum mare:ac Daciam habitant: sicut & alia est circa id mare:& Daciam:zelandia.

Vuallis est pars flu.Rheni quam Mosa flu.recipit ante: q̃ in Batauos :& mare oceanum fluat:& est diœcesis traiectensis prope Nouomagium oppidũ :& traiectensem urbem episcopalem nomen retinens.

Vindonisse locum prope maguntiam urbem Cisrhenanam.Tacitus.

Vascones in Aquitania populos.Tacitus.

Vetera castra hybernorũ Romanorũ locũ citra:& prope Rhenũ flu.amplũ habẽtẽ uallũ:cuius pars in collẽ lẽiter exurgẽs pars æquo adiť.Vbi oppidũ:& obliq̃ in Rhenũ moles:cuius obiectu uolutus amnis: & latitudo cãpoꝝ inter ciuitates Traiectensem:& coloniensem:quibus hybernis obsideri:premiq; Germanias Cæsar Augu.crediderat.Tacitus. nunc in cliuensi ducatu situm.

Vadã ĩter Colõiẽsẽ & Traiectẽsem urbes locũ ultra Nouesiũ Rhẽo flu.& Cis eũ adiacẽtẽ ĩ Ducatu Cleuẽsi sitũ.

ATq; hæc de Gallorũ:Gallisq;:qui aut ꝓximi:aut finitimi sunt populis ita ꝑstrĩximus:ut q̃uis uetustatẽ illustrař ꝓ uirili cõsiliũ fuerit:multa tamẽ ĩserta quoq; sint:quæ tẽpora hæc recẽtiora:mores:& uiros: ac res ꝑclare gestas ab his explicẽt: nec tñ singula ꝑsecuti sumus: sed sũmas rerũ: & ex his illustrissima quæq; libauimus.Nã si aliarũ quoq; gẽtiũ:quæ toto orbe nũc degũt:nominũ mutatiões:fortunæ uarietates:mores:locorũ diuersas appellatiões:aut fluminũ:uires:res gestas ad hãc normã dirigere uoluissem:id sane & opossum nimis:ac immẽsi pene opis fuisset: & cõsilii obliti nři uideremur: q̃ppe q ab initio Cæsarẽ tantũ: aut Tacitũ:& Gallos:ac finitimas his gẽtes hoc nostro ĩdice cõplecti uoluerimus:reliquũ opis:& ĩ aliud tẽpus:& ĩ alias cõmẽtatiões reiecerimus.illud admonuisse diligẽtẽ lectorẽ uolo:multa illũ ex uaria historiaꝝ lectiõe collecturũ:q̃ europã:& Asiã:ac Africã saltẽ orã litoralẽ notiora nobis factura sint.nã:ut ulterius penetres:legis hæc Mahometanæ diuersitas a Christiana pietate:ꝓhibet:sed & ipsa orbis parẽs gẽtiũ oĩum Regina Italia tãtas mutatiões sensit:ut uix nomẽ ullũ retineat:qđ olim habuit.qs enim nescit eã Italiæ partẽ:quã Sãnites Appuli Græci Cãpãi illi tẽuere:totã nũc ĩ regni Neapolitãi nomẽ abiisse:ꝙ olim Latiũ:nũc Cãpaniã: aut terrã Romanã:quæ Gallia Cisalpina ĩ Lõbardiã: q̃ Venetia ĩ Marchiã Taruisinã: q̃ Flaminia olim nũc in romãdiolã eẽ mutatã.Iã q̃ prissis illis tẽporib9 clarissima oppida fuerãt:aut pẽitus cõcidere:aut in uicos abiere:successereq; oĩno cũ aliæ gẽtes: tũ aliæ quoq; nominatiões diuersissimæ. Lirim enim a ueteribus amnẽ dictũ iã septingẽtos ab hinc ãnos a Garilião castello:qđ saraceni munitissimũ ꝓpugnaculũ sibi cõstruxerãt:Garilianũ appellamus. Ticinũ olim:nũc Papiam a Papio quodã Gallorũ Duce.Fregellæ ipæ in Cãpania in põtẽ curuũ mutatæ.Egnatia Appuliæ iuuẽatiũ a nobis dictũ Anienũ ipum patrẽ Tiberonũ accolæ uocãt. Sipus illa sæpiarũ captura celebris:& inde nomen adepta:nũc Manfrodonia uulgo a Mãfredo secundi Federici Imperatoris filio diciť. Verum lõgius: quam par forsan erat euagati sumus. Cætera sibi lectoris diligẽtia pariat:aut in altiori otio a nobis expectet. Finis

qꝫquoniã